

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

İZMİR TARİHİ KEMERALTI ÇARŞISI BAĞLAMINDA
KENT KİMLİĞİ OLGUSU

Enes YALÇIN

Danışman

Prof. Dr. Yunus Emre ÖZER

İZMİR – 2021

DOKTORA TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı Bağlamında Kent Kimliği Olgusu” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2021

Enes YALÇIN

ÖZET

Doktora Tezi

İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı Bağlamında Kent Kimliği Olgusu

Enes YALÇIN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Kamu Yönetimi Programı

Bu tez çalışması, İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı'nın, İzmir kent kimliğindeki yerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Esasen, kentlere kimlik kazandıran asli unsurlardan biri kentlerin tarihi merkezleridir ve Osmanlı Coğrafyası için değerlendirildiği takdirde, bu merkezleri şekillendiren çarşılardır. O halde, İzmir özelinde Kemeraltı Çarşısı, kent kimliğinin oluşumuna ne tür katkı sağlamaktadır? Çalışma, bu araştırma sorusunun üzerine bina edilmiştir.

Çalışmada öncelikle, kimlik, kolektif bellek, kolektif kimlik, kent kimliği, yer bağlılığı kavramlarına yer verilerek kavramsal çerçeve çizilmiştir. Sonrasında, Osmanlı Kentlerinin genel özellikleri verilmiş; Saraybosna, Üsküp, Halep ve Kahire kentlerinin tarihi merkezlerini oluşturan Başçarşı, Eski Çarşı, El Medine ve Han El Halili çarşıları özelinde, Osmanlı çarşılarının kent kimliklerindeki yeri değerlendirilerek ikinci bölüm oluşturulmuştur. Üçüncü Bölümde ise, kent kimliği bileşenleri üzerinden, çalışmanın araştırma alanını şekillendiren Kemeraltı Çarşısı'nın, kapsamlı bir portresinin ortaya konulması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda, metinde geçen tüm kimlik öğeleri, araştırmacı tarafından yerinde tespit edilmiştir. Çalışmanın son bölümü ise, nitel yöntemle gerçekleştirilen alan araştırmasının tanıtımına ve bulguların değerlendirilmesine ayrılmıştır.

Bulgular, Kemeraltı Çarşısı'nın toplumsal ve yapılaşmış ögeler bağlamındaki zenginliğine atıfta bulunarak çarşının, “İzmir'in kalbi” konumunda olduğuna işaret etmektedir. Katılımcılar, göç kaynaklı nüfus değişiminin, çarşıya olumsuz birtakım yansımalarına değinmektedir. Öte yandan tarihi dokusu, farklı inançların yüzyıllardır bir arada yaşıyor olması ve ticaretin ötesinde toplumsal yaşamın her sahasına nüfuz etmesiyle çarşı, kentin kolektif belleğinde yer edindiği anlaşılmaktadır.

Çalışmanın, a) Kemeraltı Çarşısı esnafı, b) Kemeraltı Çarşısı'na ilişkin faaliyet yürüten araştırmacılar, c) Kemeraltı Çarşısı'yla ilişkili sivil toplum kuruluşu yöneticileri ve kent idarecilerinden oluşan, araştırma evreninin genişliğinden ötürü ve daha evvel çarşıya ilişkin nitel araştırma yöntemiyle bu kapsamda bir çalışma yapılmamış olmasından dolayı, özgün bir çalışma olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Kolektif Bellek, Kolektif Kimlik, Kent Kimliği, İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı.

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Doctor of Philosophy (PhD)

**Phenomenon of the Urban Identity in the Context of the Historical Kemeraltı
Bazaar of İzmir**

Enes YALÇIN

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Public Administration

Public Administration Program

This thesis aims to determine the place of the Historical Kemeraltı Bazaar of İzmir in the identity of the city of İzmir. In fact, one of the main elements that bring identity to cities is the historical centers of the cities, and if evaluated for the Ottoman Geography, it is the bazaars that shapes these centers. In that case, what kind of contribution does Kemeraltı Bazaar make to the formation of urban identity in İzmir? The study was built on this research question.

First of all, the conceptual framework was drawn by giving place to the concepts of identity, collective memory, collective identity, urban identity, and place attachment. After that, general characteristics of Ottoman Cities were evaluated. The second part was formed by determining the place of the Ottoman bazaars in the city identities, especially for the bazaars of Bascarsija, Old Bazaar, El Medina and Han El Halili, which constitute the historical centers of the cities of Sarajevo, Skopje, Aleppo and Cairo. In the third part, it was aimed to present a comprehensive portrait of Kemeraltı Bazaar, which shapes the research area of the study, through constituents of urban identity. In this context, all the identity elements contained in the text were identified by the researcher at their locations. The last part of the study was devoted to the introduction of qualitative field research and the evaluation of the findings.

The findings indicate that Kemeraltı Bazaar is the "heart of Izmir" by referring to its richness in the context of social and built elements. The participants mentioned some negative reflections of the migration-induced population change on the bazaar. On the other hand, it is seen that the bazaar has taken a place in the collective memory of the city with its historical texture, the fact that different beliefs have lived together for centuries, and its penetration into every field of social life beyond trade.

This study is considered to be an original study due to the wideness of the research universe involving a- Kemeraltı Bazaar tradesmen, b- Researchers carrying out activities related to Kemeraltı Bazaar, c- Non-governmental organization managers and city administrators associated with Kemeraltı Bazaar; and because there has not been a study in this context with the qualitative research method on the bazaar before.

Keywords: Identity, Collective Memory, Collective Identity, Urban Identity, The Historical Kemeraltı Bazaar of Izmir.

İZMİR TARİHİ KEMERALTI ÇARŞISI BAĞLAMINDA KENT KİMLİĞİ OLGUSU

İÇİNDEKİLER

DOKTORA TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
TABLO LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
EKLER LİSTESİ	xviii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: KİMLİK VE KENT KİMLİĞİ

1.1. ÖZNESİ BELİRSİZ NESNE: KİMLİK KAVRAMI	6
1.1.1. Kolektif Kimlik	12
1.1.2. Kolektif Bellek	16
1.1.2.1. Kolektif Bellek ve Mekân İlişkisi	21
1.2. KENTE AİT OLAN ŞEYLER BÜTÜNÜ: KENT KİMLİĞİ KAVRAMI	25
1.2.1. Kent Kimliğini Oluşturan Bileşenler	30
1.2.1.1. Doğal Çevre Bileşeni	33
1.2.1.2. Yapılaşmış Çevre Bileşeni	37
1.2.1.3. Toplumsal Çevre Bileşeni	49
1.2.2. Yer Bağlılığı (Place Attachment)	59

İKİNCİ BÖLÜM
OSMANLI KENTİ'NDE ÇARŞI'NIN YERİ VE KENTİN KİMLİĞİNE
KATILAN TARİHİ ÇARŞILAR: DÜNYA ÖRNEKLERİ

2.1. OSMANLI KENTİNİN KARAKTERİSTİK NİTELİKLERİ	65
2.2. BAŞÇARŞI / SARAYBOSNA	73
2.2.1. Doğal Çevre Bileşeni Bağlamında Başçarşı	73
2.2.2. Yapılaşmış Çevre Bileşeni Bağlamında Başçarşı	75
2.2.3. Toplumsal Çevre Bileşeni Bağlamında Başçarşı	85
2.2.4. Başçarşı'nın Kent Kimliği Bağlamında Genel Değerlendirmesi	91
2.3. ESKİ ÇARŞI / ÜSKÜP	92
2.3.1. Doğal Çevre Bileşeni Bağlamında Eski Çarşı	92
2.3.2. Yapılaşmış Çevre Bileşeni Bağlamında Eski Çarşı	94
2.3.3. Toplumsal Çevre Bileşeni Bağlamında Eski Çarşı	101
2.3.4. Eski Çarşı'nın Kent Kimliği Bağlamında Genel Değerlendirilmesi	104
2.4. EL MEDİNE ÇARŞISI / HALEP	105
2.4.1. Doğal Çevre Bileşeni Bağlamında El Medine Çarşısı	106
2.4.2. Yapılaşmış Çevre Bileşeni Bağlamında El Medine Çarşısı	107
2.4.3. Toplumsal Çevre Bileşeni Bağlamında El Medine Çarşısı	117
2.4.4. El Medine Çarşısı'nın Kent Kimliği Bağlamında Genel Değerlendirilmesi	119
2.5. HAN EL HALİLİ ÇARŞISI / KAHİRE	120
2.5.1. Doğal Çevre Bileşeni Bağlamında Han El Halili Çarşısı	120
2.5.2. Yapılaşmış Çevre Bileşeni Bağlamında Han El Halili Çarşısı	121
2.5.3. Toplumsal Çevre Bileşeni Bağlamında Han El Halili Çarşısı	125
2.5.4. Han El Halili Çarşısı'nın Kent Kimliği Bağlamında Genel Değerlendirilmesi	129
2.6. GENEL DEĞERLENDİRME: OSMANLI'DA ÇARŞI VE KENT İLİŞKİSİ	130

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İZMİR TARİHİ KEMERALTI ÇARŞISI'NIN KENT KİMLİĞİ
BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. İZMİR TARİHİ KEMERALTI ÇARŞISI'NA İLİŞKİN LİTERATÜR TARAMASI	136
3.2. İZMİR TARİHİ KEMERALTI ÇARŞISI'NIN DOĞAL ÇEVRE BİLEŞENİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	150
3.3. İZMİR TARİHİ KEMERALTI ÇARŞISI'NIN YAPILAŞMIŞ ÇEVRE BİLEŞENİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	153
3.3.1. İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı'ndaki Hanlar	154
3.3.2. İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı'ndaki Camiler	168
3.3.3. İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı'ndaki Sinagoglar	176
3.3.4. İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı'ndaki Hamamlar	184
3.4. İZMİR TARİHİ KEMERALTI ÇARŞISI'NIN TOPLUMSAL ÇEVRE BİLEŞENİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	191

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ALAN ARAŞTIRMASI

4.1. ARAŞTIRMA TASARIMI	209
4.1.1. Araştırma Sorusu	210
4.1.2. Araştırmanın Amacı	210
4.1.3. Araştırmanın Önemi	212
4.1.4. Araştırmanın Yöntemi	212
4.1.5. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	213
4.1.6. Veri Toplama	217
4.1.7. Araştırmanın Kısıtları	218
4.1.8. Araştırmanın Geçerlilik ve Güvenilirliği	219
4.1.9. Araştırmanın Hipotezleri	221
4.1.10. Araştırmanın Mülakat Soruları	222
4.2. ARAŞTIRMA BULGULARI	228
4.2.1. Kemeraltı Çarşısı'nın Kent İçi Konumunun İzmir Kent Kimliğine Olan Katkısına İlişkin Algılar	229

4.2.2. Kemeraltı Çarşısı'ndaki Yapılaşmış Ögelerin İzmir Kent Kimliğine Olan Katkısına İlişkin Algılar	234
4.2.3. Kemeraltı Çarşısı'ndaki Toplumsal Ögelerin İzmir Kent Kimliğine Olan Katkısına İlişkin Algılar	244
4.2.4. İzmir Halkının Kemeraltı Çarşısı'nın Tarihi Değeri Hususundaki Bilincine İlişkin Algılar	253
4.2.5. İzmir Halkının Kemeraltı Çarşısı'na Olan Aidiyet Duygusuna İlişkin Algılar	262
4.2.6. Kemeraltı Çarşısı'nın Alışveriş Merkezlerinden Farkına İlişkin Algılar	268
4.2.7. Kemeraltı Çarşısı'nın İzmir'deki Diğer Çarşılardan Farkına İlişkin Algılar	275
4.2.8. Kemeraltı Çarşısı'nı Ziyaret Edenlerin Toplumsal Yapılarına İlişkin Algılar	279
4.2.9. Kemeraltı Çarşısı'nın Toplumsal Yaşamdaki Sürekliliğine İlişkin Algılar	285
4.2.10. Kemeraltı Çarşısı'nın Ziyaret Edilme Amaçlarına İlişkin Algılar	289
4.2.11. Kemeraltı Çarşısı'ndaki Kimlik Ögelerinin Çeşitliliğine İlişkin Algılar	294
4.2.12. Kemeraltı Çarşısı'nın Katılımcılar Üzerinde Uyandırdığı Algılar	299
4.2.13. Kemeraltı Çarşısı'nın Tanıtımında Öne Çıkartılmaya Değer Ögelere İlişkin Algılar	303
4.2.14. Kemeraltı Çarşısı'nın Geçmişten Bugüne Geçirdiği Değişime İlişkin Algılar	307
4.2.15. Kemeraltı Çarşısı'nın Sorunlarına İlişkin Algılar	314
4.2.16. Kemeraltı Çarşısı'na Yönelik Yürütülecek Gelecek Araştırmalar Hususundaki Değerlendirmeler	324
4.2.17. Kemeraltı Çarşısı'na Yönelik Öncelikli Faaliyetler Hususundaki Değerlendirmeler	330
4.2.18. Araştırma Bulgularının Genel Değerlendirmesi	339
SONUÇ VE ÖNERİLER	345
KAYNAKÇA	352
EKLER	379

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
APIKAM	Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi
AVM	Alışveriş Merkezi
EGİAD	Ege Genç İş İnsanları Derneği
İTO	İzmir Ticaret Odası
İZKA	İzmir Kalkınma Ajansı
KUDEB	Koruma Uygulama ve Denetim Büroları
MTK	Moda Tekstil Konfeksiyoncular Çarşısı
TARKEM	Tarihi Kemeraltı İnşaat Yatırım Ticaret Anonim Şirketi
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
Vb	Ve benzeri
Vs	Vesaire

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Alan Araştırması Katılımcı Profilleri

s.214

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 : Kent Kimliğini Oluşturan Bileşenler	s.32
Şekil 2: Bir Doğal Çevre Bileşeni Ögesi Olarak Topoğrafya: Şirince/İzmir	s.34
Şekil 3 : Bir Doğal Çevre Bileşeni Ögesi Olarak Doğal Kaynak: İzmir Körfezi	s.36
Şekil 4: Bir Yapılaşmış Çevre Bileşeni Ögesi Olarak Yol: Yeşildere Yolu/İzmir a) 1985 b) 2018	s.39
Şekil 5: Bir Yapılaşmış Çevre Bileşeni Ögesi Olarak Sınır: Kordon Boyu/İzmir	s.40
Şekil 6: Bir Yapılaşmış Çevre Bileşeni Ögesi Olarak Bölge: İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı	s.41
Şekil 7: Bir Yapılaşmış Çevre Bileşeni Ögesi Olarak Düğüm Noktası: 9 Eylül Meydanı/İzmir	s.42
Şekil 8: Bir Yapılaşmış Çevre Bileşeni Ögesi Olarak İşaret Ögesi: İzmir Saat Kulesi	s.43
Şekil 9: Bir Yapılaşmış Çevre Bileşeni Ögesi Olarak Park: Buca Hasanağa Bahçesi/İzmir a) Genel Görünüm b) Uydu Görünümü	s.46
Şekil 10: Bir Yapılaşmış Çevre Bileşeni Ögesi Olarak Kent Mobilyası: Bostanlı/İzmir	s.48
Şekil 11: Bir Toplumsal Çevre Bileşeni Ögesi Olarak Tarihsel Özellik: Agora/İzmir	s.55
Şekil 12: Başçarşı'nın Konumu	s.74
Şekil 13: Miljacka Nehri'nin Kıyısında Başçarşı	s.75
Şekil 14: Sosyalist Dönemde Başçarşı Bölgesi Yapı Krokisi	s.76
Şekil 15: Başçarşı'da Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Dönemlerine Ait Yapılar Bir Arada	s.77
Şekil 16: Bir İşaret Ögesi Olarak Başçarşı Sebili	s.79
Şekil 17: Belediye Binası ve Başçarşı	s.80
Şekil 18: Başçarşı'nın Yapılaşmış Kimlik Ögeleri: Gazi Hüsrev Bey Cami ve Saat Kulesi	s.81
Şekil 19: Morıça Han'ın Avlusu'nda Güncel Yaşam	s.82
Şekil 20: Saraybosna Katolik Katedrali	s.83
Şekil 21: Saraybosna Eski Ortodoks Kilisesi	s.84

Şekil 22: Aşkenazi Sinagogu	s.85
Şekil 23: Başçarşı'da Farklı İnançlara Ait Dini Yapıların Toplu Görünümü	s.87
Şekil 24: Başçarşı'da Arasta	s.89
Şekil 25: Başçarşı'da Türkiye Manzaraları	s.90
Şekil 26: Eski Çarşı'nın Konumu	s.93
Şekil 27: Eski Çarşı'nın Yapılaşmış Kimlik Ögelerinin Bir Kısımının Toplu Görünümü	s.95
Şekil 28: Osmanlı Döneminden Bugüne Mustafa Paşa Camisi	s.96
Şekil 29: Eski Çarşı'nın Merkezinde Murat Paşa Camisi	s.97
Şekil 30: Kurşunlu Han İç Avlu Görünümü	s.98
Şekil 31: Sulu Han'ın İç Avlu Görünümü	s.99
Şekil 32: Eski Çarşı İçerisinde Farklı Bir Doku Olarak Makedonya Ulusal Müzesi	s.100
Şekil 33: Sveti Spas Kilisesi'nde Bir İşaret Ögesi Olarak Ahşap Çan Kulesi	s.101
Şekil 34: El Medine Çarşısı Konumu	s.106
Şekil 35: El Medine Çarşısı ve Çevresindeki Vakıf Yapıları	s.109
Şekil 36: Halep Ulu Cami ve El Medine Çarşısı	s.110
Şekil 37: Antakya Kapısı'nın Görünümü	s.111
Şekil 38: Gümrük Han'ın Dış Cephesinden Bir Görünüm	s.112
Şekil 39: Behramiyye Cami Dış Cephe Görünümü	s.113
Şekil 40: Adiliye Cami Dış Cephe Görünümü	s.114
Şekil 41: El Medine Çarşısı'nda El Nahhasın Hamamı	s.115
Şekil 42: Halaviye Medresesi	s.116
Şekil 43: Han El Halili Çarşısı Konumu	s.121
Şekil 44: Han El Halili Çarşısı ve Çarşı Civarındaki Bazı Önemli Yapıların Konumları	s.122
Şekil 45: Han El Halili Çarşısı Bitişğinde El Hüseyin Camisi	s.123
Şekil 46: Sultan Eşref Barsbay Külliyesi	s.124
Şekil 47: Kolektif Bellek Mekânı: El Fişavi Kahvehanesi	s.128
Şekil 48: Kemeraltı Çarşısı'nın Konumu ve Çalışma Alanının Tanıtımı	s.150
Şekil 49: Tarihten Bugüne İç Liman Çevresinde Konumlanan Tarihi Yapılar	s.151
Şekil 50: Kemeraltı Çarşısı'ndaki Hanların Konumlanması	s.155

Şekil 51: Kızlarağası Hanı ve Hisar Camisi	s.157
Şekil 52: Selvili Han'ın Ayakta Kalan Kısım	s.159
Şekil 53: Mirkelamoğlu Hanı'nın Kuzey Yönünde Avlu Görünümü	s.160
Şekil 54: Büyük Karaosmanoğlu Hanı'nın Güney Yönünde Görünümü	s.161
Şekil 55: Yenilenen Küçük Karaosmanoğlu Hanı	s.162
Şekil 56: Abacıoğlu Hanı'nda Dizi Çekimleri	s.164
Şekil 57: Kemahlı Hanı Avlu Görünümü	s.165
Şekil 58: Kemeraltı Çarşısı'ndaki Camilerin Konumlanışı	s.168
Şekil 59: Şadırvanaltı Camisi'nin Şekerciler Çarşısı'ndan Görünümü	s.170
Şekil 60: Kestanepazarı Camisi	s.171
Şekil 61: Başdurak Camisi'nin Anafartalar Caddesi'nden Görünümü	s.172
Şekil 62: Kemeraltı Camisi	s.173
Şekil 63: Salepçioğlu Camisi	s.174
Şekil 64: Yalı Camisi	s.175
Şekil 65: Kemeraltı Çarşısı'ndaki Sinagogların Konumlanışı	s.177
Şekil 66: Algaze Sinagogu	s.178
Şekil 67: Signora Sinagogu	s.179
Şekil 68: Restorasyon Sürecindeki Hevra Sinagogu	s.180
Şekil 69: Restorasyon Sürecindeki ETS Hayim Sinagogu	s.181
Şekil 70: Eşrefpaşa Caddesi Üzerinde Kalan Bikur Holim Sinagogu	s.182
Şekil 71: Portekiz Sinagogu	s.183
Şekil 72: Bet-İlel Sinagogu	s.184
Şekil 73: Kemeraltı Çarşısı'ndaki Hamamların Konumlanışı	s.185
Şekil 74: Pasaja Dönüştürülen Yeşildirek Hamamı	s.186
Şekil 75: Görünürlüğünü Yitirmiş Salepçioğlu Aile Hamamı	s.187
Şekil 76: İstanköy Hamamı	s.188
Şekil 77: İşlevini Yitirmiş Çivici Hamamı	s.189
Şekil 78: Çukur Hamamı	s.190
Şekil 79: 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kemeraltı Çarşısı'ndaki Oteller	s.194
Şekil 80: Ankara Palas Oteli	s.196
Şekil 81: Meserret Oteli	s.197
Şekil 82: Yeni Şükran Oteli'nin Restorasyon Öncesi Son Görünümü	s.198

Şekil 83: İzmir Hükümet Konağı	s.199
Şekil 84: Elhamra Sineması	s.200
Şekil 85: Milli Kütüphane	s.201
Şekil 86: Şifa Eczanesi'nin Kurulduğu Bina	s.202
Şekil 87: İsmet İnönü'nün Kemeraltı Çarşısı'nda Doğduğu Ev	s.203
Şekil 88: II. Beyler Sokağında 9 Eylül Kutlamaları	s.204
Şekil 89: Benzinci Kör Hafız'ın Milli Kütüphane Caddesi'ndeki Heykeli	s.206
Şekil 90: Sabatay Sevi'nin Doğduğu Ev	s.207

EKLER LİSTESİ

EK 1: Etik Kurul Raporu

ek s.1

EK 2: Alan Araştırması Mülakat Soruları

ek s.2

GİRİŞ

Bu tez çalışması, İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı'nın, İzmir kent kimliğine olan katkısını araştırmayı amaçlamaktadır. Peki, kent için bir kimliğe sahip olmak neden üzerinde duracak derecede önem taşımaktadır? Kent kimliği, kent sakinleri için ne anlam ifade etmektedir?

Kentler, dünya nüfusunun yaklaşık yüzde altmışını bünyelerinde barındıran toplumsal organizasyonlardır. Emek ve sermaye kentlerde yoğunlaşmakta, elde edilen artı değerın paylaşımı, yine kentler kanalıyla gerçekleştirilmektedir. Toplumların yoğun ve heterojen biçimde yerleşmiş oldukları kentler, yeryüzündeki tüm inançların, ideolojilerin, siyasaların şekillenip olgunlaştıkları ve yayılım gösterdikleri havza görünümündedirler. Kitle iletişim araçlarının yaygın kullanımı, çok boyutlu etkilere yol açmıştır. Psikolojik, sosyolojik, ekonomik, kültürel, siyasal, sanatsal, medikal alanlar başta olmak üzere daha birçok sahaya nüfuz eden bu etkiler, kırsal kesimi göz ardı etmemekle beraber, bilhassa kentler ve kentliler üzerine tesir etmektedir.

Kentlerin maruz kaldığı etkiler, birbirlerinden bağımsız olmamak kaydıyla hem yapısal hem de toplumsal düzlemde seyretmektedir. Neticede, kentin yapılaşmış öğelerini inşa eden, benimseyen ve yaşatan insanlar, yine kentin insanlarıdır. Kentlilerin hayata bakışlarındaki değişimler, düşünce tarzlarındaki farklılaşmalar ve içinde bulundukları çağ ile etkileşimleri de, önemli ölçüde kente ilişkin yapılar ve mekânlar üzerinden değerlendirilebilmektedir. Alışveriş merkezleri, güvenli siteleri, plazalar, yeni nesil kentsel yaşam mekânları olarak ön plana çıkmaktadır. Bu mekânları araştırmaya değer kılan şeylerin başında, her biri kendi içerisinde birer toplumsal organizasyon olan bu yapıların, kentlilerce kabul görmesi ve Türkiye'de dâhil olmak üzere dünyanın çok sayıda kentinde yaygınlaşmaları gelmektedir.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren modernitenin kent yapıları olarak beliren birbirine benzer kent yapılaşmaları, küreselleşme ve neoliberalizm dalgasından hız kazanarak çıkmıştır. Yaşam pratiklerinin ve tüketim alışkanlıklarının, dünya genelinde bir örnek toplum modeli oluşturmalarına paralel olarak kentlerde de tek tipçi yapılaşmalar belirmiştir. Kentler bugün, bir kentten başka bir kente gidildiğinde, farklı bir yerleşim yerine gelindiğine işaret eden unsurlarını tamamıyla yitirme tehlikesi ile

karşı karşıyadır. Bu bağlamda, kentlerin, kendilerine has tüm niteliklerinin toplamı olarak değerlendirilebilecek olan kent kimliği kavramı önem taşımaktadır.

Kent kimliği, bir kentin diğer kentlerden ayrılan yönlerine vurgu yaparak kenti görünür kılmaktadır. Kent kimliği, kentin gelişim yönlerini, gerek yapısal gerekse toplumsal anlamda etkileyerek kentin özünü teşkil etmektedir. Kente ait olan kaynakların kullanımı, kent kimliği ile örtüştüğü sürece, kentliler nezdinde kabul görmekte ve kent kalkınmasına katkı sunmaktadır.

Kent sakinlerinde, kimliği olan kentlere karşı bir aidiyet duygusu oluşmaktadır. Bu aidiyet duygusu ve kent kimliği ilişkisi, çift yönlü olup devamlı surette birbirlerinden beslenmektedir. İnsanların kendilerini bir yere ait hissediyor olmaları, kolektif bellek ve kolektif kimliğin inşası kadar koruma bilincinin tesis edilmesi açısından da değer taşımaktadır. Aidiyet hissi şekillenmediği takdirde insanlar, yaşadıkları yerlerde gerçekleşen olaylara ve bizzat yaşadıkları çevreye karşı duyarsız kalacaklardır. Dolayısıyla kentlerde ve her biri başlı başına kentlerin oluşumunda rol alan mekânlarda, toplumsal ve yapısal birtakım özgünlüklerin var olması beklenmektedir. Söz konusu özgünlük hali, toplum nezdinde dikkate değer kabul edilmekte ve çevreye karşı duyarlılığın şekillenmesine neden olmaktadır. Kimlikler de, bu özgünlüklerin üzerine inşa edilmektedir.

Kent kimliği; mimarlıktan sanat tarihine, sosyolojiden şehir bölge planlamaya kadar birçok disiplinin çalışmalarına konu olmuş bir kavramdır. Son çeyrek yüzyılda yerli ve yabancı yazında gerçekleştirilen araştırmalara bakıldığında, kolektif bellek, kolektif kimlik ve kent yapılanması ilişkileri (Neill, 1997), kent kimliğinin derecelendirilmesi için yöntem geliştirilmesi (Çöl, 1998), sürdürülebilir kalkınmada kent kimliğinin belirleyiciliği (Suher ve diğerleri, 2004), tarihi çevrelerde kent kimliği değişiminin görsel çevre kalitesi açısından mimari ölçekteki kontrolü (Birlik, 2006), savaş sonrası kent kimliğinin yeniden inşası (Qualls, 2009), dünya kentlerinin öne çıktıkları alanlara göre kimliklendirilmesi (Bell ve de-Shalit, 2011), kent meydanı-kent kimliği ilişkisi (Taşçı, 2012), mekân-kimlik etkileşimleri (Güleç Solak, 2014), kent kimliği değişim sürecindeki aktörler ve süreçler (Beyazıt, 2016, Yıldız ve diğerleri, 2014), kültürel miras ve kentin kültürlerarası kimliği (Bitsani, 2016), marka kent bağlamında kent kimliğinin konut projelerinin pazarlanmasında kullanılması (İnce ve Dinçer, 2017), kentsel dönüşüm projelerinin kent kimliğine etkileri (Akkoç, 2018),

kamusal sanat ve kent kimliği (Andary, 2020) gibi konular üzerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir.

Bu çalışmada ise, kent kimliği kavramının, Osmanlı coğrafyasında tarihî kent merkezini oluşturan çarşılar üzerinden değerlendirilmesi konu edilmekte ve bu doğrultuda, araştırmanın gerçekleştirileceği saha olarak İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı tespit edilmektedir. Pekâlâ, konu ve araştırma sahası hangi sebeplerden ötürü, ifade edildiği şekliyle belirlenmektedir? Evvela belirtmek gerekir ki, Türkiye’deki kentler de dâhil olmak üzere birçok kentte, banliyöleşme ve kentlerin periferi yayılmaları, tarihi kent merkezlerinin, sosyoekonomik seviyesi yüksek kesimler tarafından terkine yol açmaktadır. Bu tablonun şekillendiği kentlerin sakinleri, bulundukları kentlerin merkezlerine uzun süre uğrama gereği bile duymamaktadırlar. İzmir’de ise, kentin hem fiziki hem de toplumsal açıdan merkezi konumunda olan Kemeraltı Çarşısı’nın bu bağlamda, farklı bir değerlendirmenin konusu olacağı düşünülmektedir. Elli beş hektarlık¹ alanıyla dünyanın en büyük açık hava çarşılarından birisi olan Kemeraltı Çarşısı, yaklaşık iki bin beş yüz yıllık geçmişiyle Nisan 2020’de UNESCO Dünya Geçici Miras Listesi’ne dâhil olmuştur ve toplumsal canlılığını bugün de sürdürmektedir. Bu nedenle, Kemeraltı Çarşısı’nın, İzmir kent kimliğindeki yeri ve önemini tartışmanın, diğer tarihi kent merkezlerinin değerlendirilmesi noktasında da örnek teşkil edeceği varsayılmaktadır.

Bu bağlamda Kemeraltı Çarşısı’nda, yarıyapılandırılmış görüşme üzerine inşa edilen bir nitel alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini; a) Kemeraltı Çarşısı esnafı, b) Kemeraltı Çarşısı’na ilişkin faaliyet yürüten araştırmacılar ve c) Kemeraltı Çarşısı’yla ilişkili sivil toplum kuruluşu yöneticileri ve kent idarecileri olmak üzere üç grup şekillendirmektedir. Nitel araştırma yönteminin belirlenme nedeni, çarşının; kolektif bellek, kolektif kimlik oluşumundaki ve kent kimliğindeki yerinin tespit edilebilmesi için, ucu açık, derinlemesine görüşmelere ihtiyaç duyulmasıdır. Bu doğrultuda örneklem seçilirken, çarşıda deneyimleri bulunan ve çarşı hakkındaki bilgiler hususunda donanımlı olan kaynak kişilere başvurulmuştur. Bu hususlara ilişkin detaylı bilgilendirmeler, ileride, Araştırma Tasarımı başlığı altında okuyucuya aktarılmaktadır.

¹ Tez araştırma sahası olarak ifade edilen elli beş hektarlık alan, Kemeraltı Çarşısı’ndaki ticari bölgeyi ve çarşının ana aksının arkasındaki dar konut bölgesini kapsamaktadır. Kentsel Sit Alanı ilan edilen Kemeraltı Bölgesi ise yaklaşık iki yüz yetmiş hektarlık bir alana tekabül etmektedir.

Tez çalışmasına bir bütün olarak bakıldığında dört bölümden şekillendiği görülecektir. Birinci bölümde, kavramsal çerçeve tespit edilmektedir. Bu çerçeve içerisinde öncelikle, kimlik, kolektif kimlik, kolektif bellek kavramları tanıtılmakta, kolektif belleğin mekân ile olan ilişkisine yer verilmektedir. Devamında, kent kimliği kavramı kapsamlıca ele alınmakta, kent kimliğini oluşturan doğal çevre, yapılaşmış çevre ve toplumsal çevre bileşenleri detaylandırılmaktadır. İlgili bölümün son alt başlığında yer bağıllığı kavramına değinilmektedir.

İkinci bölümde, Osmanlı Kentinde çarşının öneminin ve Osmanlı Coğrafyası olarak adlandırılan coğrafyaya ait kimi kentlerde yer alıp kent kimliğine katılan çarşıların araştırılması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda öncelikle, Osmanlı Kentinin karakteristik nitelikleri, söz konusu kentin sahip olduğu kurumsal ögeler üzerinden irdelenmektedir. Daha sonra dünya örnekleri olarak Saraybosna, Üsküp, Halep ve Kahire kentleri, sırasıyla Başçarşı, Eski Çarşı, El Medine Çarşısı ve Han El Halili Çarşısı özelinde değerlendirilmektedir. İlgili değerlendirme, her bir kent çarşısı için, kent kimliği bileşenlerinin ayrı ayrı tahlil edilmesi suretiyle gerçekleştirilmektedir. Bölümün son başlığı ise, Osmanlı'da çarşı ile kent arasındaki ilişkiyi irdelemektedir.

Üçüncü bölümde, İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı'nın, doğal, yapılaşmış ve toplumsal çevre bileşenleri bakımından kapsamlı değerlendirmesi yer almaktadır. Bölümde öncelikle, Kemeraltı Çarşısı'na ilişkin bugüne dek gerçekleştirilmiş olan çalışmaların ayrıntılı bir dökümü, literatür taraması adı altında sunulmaktadır. Devamında ise, çalışmanın temel araştırma alanı olan Kemeraltı Çarşısı, diğer ülke örnekleri incelemesinde kullanılan sistematik çerçevesinde ele alınmakta, fakat çarşının, diğer çarşılara kıyasla araştırmadaki temel konumundan ötürü hanlar, camiler, sinagoglar, hamamlar gibi her bir kent kimliğine temel teşkil edecek öge grubuna ayrı başlık açılmaktadır.

Çalışmanın son bölümünü teşkil eden dördüncü bölümde ise, Kemeraltı Çarşısı'na ilişkin, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu kararı 12.04.2021 tarihinde alınan ve mülakatları 05.05.2021-02.08.2021 tarih diliminde gerçekleştirilen alan araştırmasına yer verilmektedir. Bu bölümde öncelikle Araştırma Tasarımı başlığı altında, araştırma sorusu, araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, araştırmanın yöntemi, araştırmanın evreni ve örnekleme, veri toplama, araştırmanın kısıtları, araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliği,

araştırmanın hipotezleri ve araştırmanın mülakat soruları konuları, her biri ayrı birer alt başlık altında açıklanmaktadır. Sonrasında ise, araştırma bulgularına geçilmekte, on yedi mülakat sorusunun her birine ilişkin bulgular, yine her biri ayrı birer alt başlık altında olmak üzere, katılımcılardan elde edilen aktarımlar eşliğinde tahlil edilmektedir.

Çalışmanın, kavramsal analizler ve çarşı örnekleri üzerinden gerçekleştirilen karşılaştırmalı yaklaşımlar aracılığı ile ilgili yazına katkı sunacağı beklenmektedir. Bunun da ötesinde, “İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı’na İlişkin Literatür Taraması” başlığı altında değerlendirildiği üzere, Kemeraltı Çarşısı’nı konu edinen çalışmalar arasında, içerisinde çarşı esnafı, çarşıya ilişkin çalışmalar yürütmüş araştırmacılar ve kent yöneticilerinin bir arada bulunduğu geniş bir örneklem üzerinde gerçekleştirilen nitel bir araştırmanın, bugüne dek ilk kez bu çalışmayla gerçekleştiriliyor olmasının önem taşıdığı düşünülmektedir. Söz konusu araştırmadan elde edilen bulguların, ileriki çalışmalara ve Kemeraltı Çarşısı’na yönelik tasarrufta bulunacak olan yöneticilere yol gösterici bir mahiyet içermesi umulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: KİMLİK VE KENT KİMLİĞİ

Bilimsel bir çalışmada, çalışmanın mahiyeti ne olursa olsun, kullanılan kavramların ifade ettikleri anlamlar açık bir biçimde ortaya konulmadan, amaca yönelik bir aktarımın gerçekleşmesi mümkün görülmemektedir. Öyle ki Eco'nun (2019: 220) ifadesiyle, “söylemin anahtar kategorileri olarak kullanılan tüm teknik terimlerin tanımlanması”, kavram kargaşasının önüne geçmek ve çalışmanın, muhataplarınca sağlıklı algılanabilmesi bakımından elzemdir. Bu bağlamda, ilgili bölümde öncelikle, çalışma genelinde sıkça başvurulacak olan kimlik ve kent kimliği kavramlarının tanımlanması ve açıklanması yoluna gidilecektir. Kavramlar tanımlanırken ve açıklanırken, ele alınan kavramların anlam kazanmasına olanak tanıyan alt kavramların ve kavram bileşenlerinin açığa çıkarılması önem taşımaktadır.

1.1. ÖZNESİ BELİRSİZ NESNE: KİMLİK KAVRAMI

“Kimliksizleşmemizi ister büyük güçler çoğu zaman, kimliksizler daha rahat yönetilir çünkü. Kimliksizlik sorgulamamazlıktır, dik duramamaktır, kendini bilmemektir. Korkmaktır.”

Recai Özcan / Üsküp Günlüğü

İnsanlar tarih boyunca, kendilerini ve içerisinde yer aldıkları toplumları tanımlamaya çalışmışlardır. Bu tanımlamalar neticesinde kimlik kavramı ortaya çıkmıştır. Çok boyutlu bir yapı taşıyan kimlik kavramı, bilhassa ulus devletlerin oluşması sonrası bir sorunsal haline gelip birtakım siyasi çekişmelere konu olmuş ve gerek akademik yazında, gerekse halk arasında genellikle, “ulusal/etnik kimlikler krizi” bağlamında ele alınmıştır. Bu çalışmada ise, kent kimliği kavramının değerlendirmesine geçmeden önce, kimlik kavramının genel çerçeve içerisinde tanımlanması hedeflenmektedir.

Kimlik kavramının kökeni, İngilizce’de *identity* kelimesi, Fransızca’da ise *identite* olarak kullanılan ve Latince’de “aynı olma, özdeş olma” anlamlarına gelen

identitas kelimesinden gelmektedir. Kavram, Türk Dil Kurumu’na, “toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü”, “kişinin kim olduğunu tanıtan belge, kimlik belgesi, kimlik kartı, tanıtma kartı, hüviyet” ve “herhangi bir nesneyi belirlemeye yarayan özelliklerin bütünü” (Türk Dil Kurumu, 2020) ifadeleriyle tanımlanmaktadır. Genelgeçer bir ifadeyle kimlik, kişinin ya da toplumsal oluşumların, “Ben kimim? Biz kimiz?” şeklindeki sorulara verdikleri yanıtlardan oluşmaktadır. Kişinin kendine sorduğu “Ben kimim?” sorusu, kişinin bağımsızlık arzusunun ortaya konması ve kendi başına karar verebilme yetisini kazanması noktasında önem taşımaktadır. Kişinin, kendisini kimliklendirmesi, bir hayat felsefesi oluşturmaya, birtakım inanç ve değerler kazanmasına, gelecekte edineceği sosyal statü ve mesleki role ilişkin beklentiler geliştirmesine de olanak tanımaktadır. Ayrıca, kişinin erkekliğini ya da kadınlığını psikolojik anlamda kabul etmesi dahi “Ben kimim?” sorusuna yanıt verebilmesiyle ilişkilendirilebilmektedir (Kula, 2001: 46-47).

Bu bağlamda kimlikten kastedilen, kurumlar ve toplumlar içindeki aktörlerin konumsal açıdan tanımlanmasıdır (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 474). Şüphesiz, kurumlar ve toplumlar içerisinde yer alan her birey kendi içerisinde önem taşımaktadır. Fakat görüldüğü üzere, kimlik tespitinde aktöre vurgu yapılmaktadır. Bunun nedeni, kimliğin nasıl tanımlanacağına, kişinin nasıl doldurulacağına ve grup içerisindeki kendilerini nasıl tahayyül etmeleri gerektiğine yine grup içerisindeki kimi elitlerce karar veriliyor olmasıdır (Özbudun, 2014: 27).

1950’lere kadar kimlik, kayda değer analitik bir kavram olarak ele alınmamıştır. Daha çok, felsefi metinler de dâhil olmak üzere kimi metinlerde, kişilik, benlik, kendilik, bireylik anlamları çerçevesinde değerlendirilmiştir. 50’lerden itibaren ise, dini ve milli aidiyetler kimlik kavramı içerisinde irdelenmiş, 70’lere gelindiğinde ise, kimlik kavramı ve kimlik krizi olgusu popüler hale gelmiştir (Özdemir, 2010: 12). Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, “kültürel bellek”, “ulus kimliği” ve “kimlik bilinci gibi kavramlar, koruma olgusu ile bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. Yine kimliğin, ilgi duyulan bir konu haline gelmesinde, göçlerin, ötekiyle temas kurma ihtimali ve temas sıklığının artmasının, ekonomik/siyasal krizlerin toplumda tehdit algısını arttırmasının yadsınamaz bir payı bulunmaktadır (Işık, 2018: 21).

Malesevic'in (2002: 212) "puslu zamanlarda, puslu bir kavram" olarak nitelediği kimlik kavramı, farklı çalışma sahalarında yer alan birçok disipline konu edinildiği ve her birince farklı bir gelişimin ürünü ya da üreticisi olarak değerlendirildiğinden ötürü, bir bakıma öznesi belirsiz nesne konumundadır. Kavram, fiziksel, bilişsel ve toplumsal ögeler içermektedir ve bu farklı ögeler, birbirleriyle ilişkili dahi olsalar kavramın kesin sınırlar içerisinde tanımlanmasını olanaksız kılmaktadır (Güleç Solak, 2014: 14). Yine Seyyar'ın (2007: 571) da işaret ettiği üzere, kimlik çalışmaları, kavramın çok boyutlu olması nedeniyle, multidisipliner yaklaşımlara ihtiyaç duymaktadır.

Farklı bilim dalları, kimlik kavramını, kimliğin nasıl şekillendiği üzerinden açıklamaya çalışmışlardır. Bu bağlamda, bireyselci ve toplumsalcı yaklaşımlar ön plana çıkmıştır. Kimlik kavramını, ilk kez analitik bir kavram olarak kullanan Erikson, psikoloji disiplini içerisinde temel alınacak bir kavramsallaştırmaya giderek, kimliğin oluşumu ya da keşfedilmesinde, kişinin özneliği üzerinde durmuştur. Buna göre kimlik, derin, içsel ve sürekli (Erikson, 1987:36). Psikolojide, kimliğin merkezinde yer alan şey benlik ve bireyselliktir. Sosyoloji ise, kimlik kavramını toplumsal bir bakış açısıyla ele almakta ve kimliği birey ve toplum arasındaki etkileşimin yapay bir ürünü olarak değerlendirmektedir (Gleason, 1983: 918). Böylelikle bireyselci yaklaşım, statik ve verili bir kimliğe işaret ederken, toplumsalcı yaklaşım, dinamik ve inşa edilen (kazanılan) bir kimliğe vurgu yapmaktadır.

Davutoğlu (2017: 29) ise, genel anlamda psikoloji ve sosyoloji disiplinlerince kavramlaştırılan bireyselci ve toplumsalcı kimlik yaklaşımlarını, ontoloji ve tarihsellik ekseninde incelemektedir. Bu doğrultuda, "insani kimlik" ifadesiyle nitelediği, ontolojik varoluştan kaynaklanan kimliği, zaman-mekân sınırlılıklarının ötesine taşımakta ve insanın, insan olmaktan kaynaklanan kimliği olarak değerlendirmektedir. Tarihi varoluştan kaynaklanan kimliğin ise, zaman-mekân boyutlarında şekillenen ayrımlar doğrultusunda farklı tarihî, medeniyete ve siyasal olana içkin nitelikler taşıdığını belirtmektedir.

Dereboy ve Dereboy (1997: 414) da, kimlik kavramının, bireysel kimlik duygusu üzerine oturtulduğunu ifade etmektedirler. Kimlik duygusu, insanın kendisini eşsiz ve süreklilik gösterir biçimde bir bütün olarak yaşamasına karşılık gelmektedir. Kimlik kavramı ise, söz konusu bireyselci yaklaşımın ardındaki toplumsal süreçlere

atıfta bulunmaktadır. Özdemir (2010: 12), söz edilen yaklaşımların, etnisite teorilerindeki, etnisitenin kişinin temelinde verili ve değişmez olarak bulunduğunu kabul eden ilkselciler ve etnisitenin kimliğin değişmez ve silinmez bir işareti olduğunu reddeden durumsalcılar arasındaki tartışmalara da temel teşkil ettiğini belirtmektedir.

1970'lerin ortalarında ise, Henri Tajfel ve John Turner “sosyal kimlik kuramı”nı geliştirmişlerdir. Tajfel (1981: 255) sosyal kimliği, "bireyin benlik algısının, bir sosyal gruba ya da gruplara üyeliğine ilişkin bilgisinden ve bu üyeliğe yüklediği değerden ve duygusal anlamlılıktan kaynaklanan parçasıdır” ifadesiyle tanımlamıştır. Kuramın varsayımlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

a) Bireyler kendilerini, üyesi oldukları sosyal grubu göz önünde bulundurarak tanımlamaktadırlar (Turner ve diğerleri, 1987: 30). (*aidiyet*)

b) Üyesi olunan grubun konumu, rastlanan diğer gruplarla yapılan sosyal karşılaştırma sonucunda tespit edilir (Turner, 1975: 8). (*öteki ile kıyas*)

c) Grup üyeleri, olumlu bir grup kimliğine sahip olduklarını göstermek ve benlik saygısı edinebilmek için, sosyal karşılaştırma esnasında, ait oldukları grubu kayırma eğilimindedirler (Doosje ve Ellemers'den aktaran Demirtaş, 2003: 130). (*grup içi kayırmacılığı/grup dışı ayrımcılığı*)

ç) Bireyin sosyal kimliğinin olumlu olup olmaması, ait olunan grubun öznel durumuna bağlıdır (Turner ve diğerleri, 1987: 30-31). (*grup temsiline bağlılık*)

d) Grubun sosyal kimliği, bazı grup üyelerini tatmin etmez hale gelirse, üyeler, grubu terk edip daha olumlu buldukları bir gruba katılma eğilimi içerisine girecekler ya da bulundukları grubu daha olumlu kılmaya çalışacaklardır (Turner ve diğerleri, 1987: 30). (*olumluyu arzulama*)

Yurdusev (1997: 102) de kimlik kavramının, aynı zamanda aidiyet olgusunu içerisine alan sosyal bir fenomen olduğunu vurgulamıştır. Söz konusu kimlik ve aidiyet, bir yandan kendisini öteki karşısındaki farklılıkları ile konumlandırırken, öte yandan bünyesinde, sürekliliği barındırmaktadır. Kimlik edinme, son bulan bir olgu değildir; mezarın ötesine de taşınabilir. Öyle ki azizlik veya şehitlik gibi durumlarda görüldüğü üzere, ölüm bile kimlik sahibi olma durumunu sona erdiremeyebilir (Jenkins, 2008: 17).

Yine kimlikten söz edilebilmesi için, hem kimliklenenin hem de kimlikleyenin mevcudiyeti gereklidir. Kimliklenen bir fert de olsa, sosyal bir topluluk da olsa,

neticede tektir; kimlikleyense aile, arkadaş çevresi, mesleki çevre, siyasi çevre, içerisinde yetişilen topluluk gibi her zaman sosyal bir çevredir. Bunun yanı sıra kimliklenme süreci, çok yönlü, dinamik ve sürekli bir oluşumdur. Bu özellikler, kimlik sahibi olmanın ve aidiyetin çoğulcu yanına işaret etmektedir. Yani bir kişi aynı anda birden çok gruba aittir ve birden çok kimliğe sahiptir. (Yurdusev, 1997: 102, Sen, 2006: 24-25). Her bir kimlik birbirinden ayrı anlamlar içerdikleri halde birbirleriyle çatışır vaziyette değildir; aksine, birbirlerini tamamlayan bir mozağin parçalarını oluşturmaktadırlar. Maalouf'un (2000: 27) ifadesiyle "kimlik, başına buyruk aidiyetlerin bir araya geldikleri bir "yamalı bohça" değildir; gergin bir tuval üzerine çizilen bir desendir. Tek bir aidiyete dokunulmaya görsün, sarsılan bütün bir kişilik olacaktır."

Kimlik kavramı, sıklıkla kişilik kavramı ile karıştırılmaktadır. Oysa kişilik kavramı kimlik kavramını çevreleyen bir kavramdır. Kimlik, kişiyi diğerlerinden farklı kılan, duygu, düşünce, tavır ve yaşayışların bir kişilik özelliği olarak bütünleşmiş şeklidir. Kişilik ise, birçok kimliği bünyesinde barındırarak oluşmaktadır; tek bir kimlik çerçevesinde kavramsallaştırılması mümkün değildir (Bayri, 2008: 10). Ayrıca, kimliklerin, daha evvel bahsedildiği üzere, verili ya da kazanılmış olarak değerlendirildiğini tekrar vurgulamakta yarar vardır. Örneğin, aile, etnik grup, milliyet ve medeniyete içkin kimlikler, insanların doğuşlarından itibaren sahip oldukları verili kimliklerdendir; ama Müslüman olmak ile kazanılan kimlik, kişinin kendi iradesi doğrultusunda sonradan kazandığı bir kimliktir (Yurdusev, 1997: 103). Kimliklerin verili ya da kazanılmış olması, bir bakıma, geleneksel toplumdan modern topluma geçişe atfedilebilecek anlamlar içermektedir. Her ne kadar, kişi, geleneksel toplumda da kazanılmış kimlikler edinebilse de (dinini seçmek gibi, belirli bir mesleğe mensup olmak gibi) genel itibarıyla, kendi ailesi, aşireti vs. içerisinde verili kimliklere sahiptir. Modern topluma geçişle beraber ise, kişi, doğal topluluğundan büyük ölçüde kopmakta ve oluşan farklılıklar yelpazesinde kendisine yer edinme arzusu ile yeni kimlikler kazanmaktadır. Oluşan yeni kimlikler çok yönlüdür ve değişime müsaittir. Kimliklerin geçirmiş olduğu değişimler ise alelade olmanın ötesinde tutarlıdır. Bu tutarlılık, sürekliliğe olanak tanıyarak kimliğe, kimlik olma vasfını kazandırmaktadır. Oluşan yeni kimlikler çok yönlü olsa da, her bir kimlik yaşadığı değişimleri belirli bir

yön doğrultusunda gerçekleştirdiğinden, sahip olunan farklı kimliklerin çok yönlülüğü çatışmaya sebebiyet vermeyecektir.

Kimlik bir yandan ötekiyle olan farklılığa vurgu yaparak kendisini öteki üzerinden tanımlarken, diğer yandan kendi içerisinde aynılığı da barındırmaktadır. Bu durum daha çok, ilerleyen kısımda incelenecek olan kolektif kimliklerin varlığında söz konusudur. Ötekilerden ayrı bir gruba ait olmak, kimi aynılıkları içerisine alan ortak bir paydada bulunmayı gerektirmektedir. Şeylerin ya da sosyal varlıkların içerisinde yer aldıkları gruplar; belirli karşılaştırmaların, sınıflandırmaların ve kimliklendirmelerin ürünleridir. Grupların varlığı, başlı başına, belirli özellikler bağlamında birbirinin aynı olanların bir araya gelmesini ve bu aynıların grup dışındakilerle farklılaşmalarını gerekli kılmaktadır. Evrende yer alan, insanlar dâhil olmak üzere her şeyin, bir gruba ait olduğu göz önünde bulundurulduğunda –hiçbir sosyal topluluğa ait olmadığı, çevresiyle hemen hiçbir sosyal iletişim kurmadığı varsayılan insanlar dahi marjinaler ya da aykırılar grubu içerisine alınarak incelemeye tabi tutulacaklardır– kimlik sahibi olmada farklılığın yanı sıra aynılığın da önemi ortaya çıkacaktır.

Brubaker (2004: 33-35), kimlik kavramının başlıca beş kullanımına işaret etmiştir ki bunlar:

a) Muhtemelen terimin en sık kullanıldığı şekliyle, sosyal ya da politik eylemin temeli olarak anlaşılan kimlik,

b) Özellikle ilgili literatürde, sosyal hareketler, cinsiyet, ırk, etnisite ve milliyetçiliğe ilişkin çalışmalarda kolektif bir kavram olarak ele alınan ve bir grup ya da kategoriye ait üyeler arasındaki aynılığa işaret eden kimlik,

c) Psikoloji bilimindeki karakteristik kullanımı sergileyen, bireysel veya kolektif kendiliğin özü ve toplumsal varoluşun temeli olarak anlaşılan, derin, temel, kalıcı ve kurucu olarak nitelenen kimlik,

ç) Yeni toplumsal hareketlere ilişkin literatürde kendine yer bulan, süreçsellik ve karşılıklı eylemselliği vurgulayan, toplumsal ve politik eylemin ürünü olarak algılanan kimlik,

d) Bilhassa Foucault'tan beslenen postyapısalcı, postmodernist literatürde kullanım alanı bulan, çağdaş kendiliğin esnek, akışkan, katmanlı ve parçalı doğasını

vurgulamak üzere rekabet halindeki çoklu söylemlerin geçici ürünü olarak anlaşılan kimliktir.

Kimlik kavramı, bütünsel bir yapı taşımanın aksine, tarihsel ve toplumsal koşullar altında gelişen, hegemonik güçlerin yönlendirmesi doğrultusunda şekillenen parçalanmış bir yapıyı da ifade etmektedir (İmançer, 2003:235). Kavramın farklı kullanımlarında görüldüğü üzere kimlik, hem bireye içkindir hem de toplumsal boyut taşımaktadır; salt anlamıyla kolektif yapıya ait olmamakla birlikte, toplumsal yaşantı içerisinde bireyin konumlanmasına olanak tanımaktadır (Yanık, 2013: 227).

Erikson'un kimlik kavramsallaştırmasına yaklaştığını kabul etmekle beraber, bireyciliğin de kolektif kimliğin bir formu olduğunu ifade eden Castells, sosyolojik açıdan bakıldığında tüm kimliklerin inşa edilmiş olduğunu, önemli olanın, bu insanın kim tarafından, nereden hareketle, nasıl ve niçin gerçekleştirildiğinin tespit edilmesi olduğunu vurgulamaktadır. Kimliklerin inşası; tarihten, coğrafyadan, biyolojiden, üretken ve üretmeye yönelik kurumlardan, kolektif hafızanın yanı sıra kişisel fantezilerden, güç cihazlarından ve dini vahiylerden malzemeler kullanır. Ancak bireyler, sosyal gruplar ve toplumlar, tüm bu materyalleri işleyerek sosyal yapılarına ve mekân/zaman çerçevelerine dayanan toplumsal tespitler ve kültürel projeler çerçevesinde, söz konusu materyallerin anlamlarını yeniden düzenler (Castells, 2010: 7).

Anlaşılan odur ki kimlik kavramı kavramlaştırılırken bireyin benliğine değer atfedilmiştir. Fakat bireyin, toplumsal yaşam dışında değerlendirilemeyeceği de hesaba katıldığında bireyin bireyselliğini de göz ardı etmeden psikolojik yapısını aşarak sosyal yapı içerisinde değerlendirilir hale geldiği gözlenmiştir. Bu bağlamda, çalışmanın ana konusu olan kent kimliği kavramının anlaşılmasına temel teşkil edecek kolektif kimlik kavramını değerlendirmek önem arz etmektedir.

1.1.1. Kolektif Kimlik

Kolektif kimlik, sosyal kimliğin topluluklar düzeyindeki ifadesidir (Bilgin, 2007: 13). Durkheim'ın *kolektif bilinci*, Marx'ın *sınıf bilinci*, Weber'in *anlama* (*verstehen*) kavramı ve Tönnies'in *cemaat* (*gemeinschaft*) mefhumu gibi, topluluğa içkin klasik sosyolojik yapılardan temel alan bir kavram (Cerulo, 1997: 386) olan

kolektif kimlik, “belirli bir alanda (territory) kök salmış bir takım grupların (genelde etnik gruplar) diğer gruplardan farklarını ortaya koyma, vurgulama talebidir” (Bilgin, 2007: 13). Bu da bireysel ya da toplumsal aktörlerin, bütünlük, tutarlılık ve süreklilik kazanmalarını gerektirir (Morley ve Robins, 2011: 107).

Kolektif kimliğin varlığından, dolayısıyla, bütünlüğü, tutarlılığı ve sürekliliğinden söz edebilmek için, bir topluluk aidiyetinin, bağlılığının ve homojenitesinin mevcudiyeti gereklidir. Böylelikle, topluluk üyeleri arasında bir kimliğe sahip olma duygusu ve bilinci var olacak; topluluk içinde oluşan aynılık vasıtasıyla topluluk dışı ile topluluk içi arasında net sınırlar çizilebilecektir (Brubaker, 2004: 37). Aksi durumda topluluk, kendi karakteristiğini yansıtan özellikleri sergileyemeyecektir. Bu durum, topluluğun belirli nitelikler çerçevesinde tanımlanmasını olanaksız kılacak ve kolektif kimliği oluşturması beklenen ögelerde “bizlik” duygusu oluşamayacaktır.

Ait olunan topluluğun içerisindeki “aynılık” duygusu üzerine oluşturulan kolektif kimlik, Maalouf’un (2000: 19) “hasım” olarak değerlendirildiğini öne sürdüğü “öteki” üzerinden inşa edilmektedir. Sınırları belirli bir alanda, belirli bir kültüre ait topluluğun oluşturduğu bu kimlik, etnik, dinsel ve ulusal kimlikler bağlamında farklı biçimlerde, yaşama yansımaktadır. Anlaşılan odur ki hangi biçimde olursa olsun her birey, hem bireysel kimliklere hem de bireye ve gruba iç özdeşleşme ve direniş noktaları kazandıran kimi kolektif kimliklere ihtiyaç duymaktadır (Connolly, 1995: 205).

Kolektif kimlik, sözü edilen iç özdeşleşme ve direniş noktaları kazandırma işlevini, kolektif eyleme yapısal bir form kazandırarak gerçekleştirmektedir. Şöyle ki kolektif eylem içerisinde, bir dizi bireyin topluca hareket ettiği olaylar, birçok farklı yönelimi ve yine birbirinden ayrı birtakım aktörleri içermektedir. Kolektif kimlik, söz konusu ilişkiler yumağını bir şekle sokarak başıboşluğun önüne geçmekte; kendi bünyesinde sınırlar ve kısıtlılıklar geliştirerek kolektif eylemin yönünü tayin etmektedir. Bu bir sosyal yapılanma sürecidir. Müzakere ve yeniden müzakere yoluyla kolektifin bu toplumsal inşası, bir kolektif eylem biçimi meydana geldiğinde sürekli olarak çalışmaktadır (Melucci, 2004: 43-44). Bu bağlamda, kolektif kimliğin bir durumun değil bir sürecin ifadesi olduğuna dikkat çekilmiştir. Bir topluluğun kimliği, diğer topluluklarla ilişkisi doğrultusunda, zaman içerisinde gelişmektedir. Hiçbir

topluluk, çevresiyle ilişki içerisine girmeden, zaman ve mekândan bağımsız biçimde kimlik kazanmamaktadır. Nasıl, bireysel kimliklerin oluşumu için bireysel ilişkilerin şekillenmesi gerekliyse, topluluk kimliğinin söz konusu olabilmesi için de topluluklar arasında kıyaslamaya imkân verir ölçüde iletişim kurulup ilişkiye geçilmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Bilgin, 1999: 59).

Bir süreç olarak kolektif kimlik, topluluklar arası ilişkinin yanı sıra, topluluk içerisindeki müzakere ve karar alma süreçlerinin her birine katkı sunan aktörlerin kendi aralarındaki aktif ağı da atıfta bulunur. Toplulukların biçimleri ve liderlik modelleri, iletişimsel kanalları ve iletişim teknolojileri, bu ilişkiler ağının kurucu parçalarını oluşturmaktadır (Melucci, 2004: 45). Nitekim bireysel kimliklerde olduğu gibi kolektif kimliklerde de kimlik ihtiyacının, içgüdüsel bir yönelim olarak şekillenmesinin ötesinde, toplumsal örgütlenmelerle, çevresel norm ve değerlerle, çağın yönlendirmeleri doğrultusunda oluşan tabi ve/veya suni gereksinimlerle ilişkili olduğundan söz edilebilecektir (Bilgin, 2007: 14).

Castells (2010: 7-8), kolektif kimliğin inşasını, iktidar ilişkileri çerçevesinde üç farklı bağlamda ele alarak sınıflandırma yoluna gitmiştir:

a) **Meşrulaştırıcı (Legitimizing) Kimlik:** Toplumun baskın kurumlarının, egemenliklerini genişletmek ve rasyonel hale getirmek amacıyla, yapıya ve organizasyona sahip bir dizi toplumsal aktör ortaya çıkararak inşa ettikleri kimlik çeşididir (Castells, 2010: 8).

b) **Direnişçi (Resistance) Kimlik:** Egemen olan tarafça, değersiz görülen, damgalanan, baskı altında tutulan aktörlerin oluşturduğu kimlik türüdür. Bu tür kolektif kimlik, kendi içerisinde, bir sahiplenme ve aidiyet duygusunun yanı sıra savunma olgusunu da diğer kolektif kimlik türlerine kıyasla baskın biçimde barındırmaktadır. Kimlik sorununun kimi etnolojik ve sosyal antropolojik çalışmalarca, başlı başına kolektif kimlikler çerçevesinde değerlendirildiğini ileri süren Bilgin'e (1999: 59) göre, çeşitli kültürlerin, Batı kültürüne karşı varlıklarını koruma çabaları, kavramın temeline katkı sunmaktadır. Bu bir bakıma, genelde Doğu toplumlarının modernleşme sürecinden henüz olabildiğince etkilenmemiş olmalarına ve cemaatçi tarzda bir yaşamı benimsemelerinden ötürü, modernleşmeye ve modern toplumun öğretilerine karşı bir direnç geliştirmelerine bağlanmaktadır (Bilgin, 2007: 21).

c) **Proje (Project) Kimliği:** Feminizm örneğinde görüldüğü gibi, sosyal aktörlerin, kendilerine sunulan kültürel materyallere dayanarak toplumdaki konumlarını yeniden tanımlayan ve böylece genel sosyal yapının dönüşümünü hedef alan yeni bir kimlik oluşturdıklarında ortaya çıkan kimlik çeşididir (Castells, 2010: 8). Keyman'a (2007: 218) göre, bu tip kültürel kimlikler; ikincil etkileri olan, marjinal bir konuma ve etkiye sahip, siyasi/ekonomik alanların gölgesinde kalan bir oluşum olarak ele alınmamalıdır; aksine, bunların "sistem kurucu ve sistem dönüştürücü" etkileri göz önünde bulundurularak bu tip kimlikler, toplumsal gerçeklikler olarak ele alınmalıdır.

Kolektif kimlik ile kişisel kimliği birbirlerinden bağımsız kimlik çeşitleri olarak nitelemek doğru değildir. Her kolektif kimlik, seçilmiş kimi kişisel kimliğin art arda toplamı olmasa da "kişisel kimliğe ait tecrübe edilmiş her anlayış, belli kolektif kimlik standartları yansıtır; kolektif kimliğe ait tecrübe edilmiş her anlayış da kişisel kimlikler için nelerin hoş görülebileceğini belirleyen bir alan sabitler" (Connolly, 1995: 208).

Şüphesiz ki kolektif kimliğin yükselişe geçmesini tetikleyen, kimi dönemsel kimi de yapısal olan birtakım nedenler mevcuttur. Bilgin (1999: 173-176), bu nedenleri, toplumdan sosyal sisteme geçiş, komünizmin çöküşü, modernleşmenin başarısızlığı veya laneti ve psikolojik nedenler olarak sınıflandırmış; insanları kolektif eyleme ve dolayısıyla kolektif kimlik oluşturmaya iten şeyleri şu şekilde özetlemiştir:

a) İnsanların kendi eylemleri ile bu eylemlerin insanın yaşamsal dünyası arasındaki sonuçları arasında bağ kurma yeteneğinin zayıflamış olmasıdır. Böylelikle bireysellik kaybolacak ve toplumsal arayışlar hız kazanacaktır.

b) Kolektif kimliklerin, modernleşme projelerinin başarısızlığı ve bazı alanlarda aşırıya kaçması nedeniyle sistem dışı kalanların kimi toplumsal ihtiyaçlarına cevap verebileceği düşünülmüştür.

c) Çoğunluk etkisi, kolektif kimliğin yükseliş nedenlerinden birisidir. Şöyle ki "insanlar tek başına haklı olsaydı, pek çok kişi ile birlikte yanılmayı tercih etmektedirler. Çünkü soyutlanma korkusu, hakikati savunmaktan daha büyük bir ağırlık taşımaktadır" (Bilgin, 1999: 176).

Kolektif kimliği kuran aktörlerin en az kendi varlıkları kadar, oluşum süreçleri ve ifade ettikleri anlamlar da değer taşımaktadır. Bu doğrultuda, kolektif kimliğin

geçmişe dönük bir yanı olduğu gerçeğiyle karşılaşmaktadır. Öyle ki “kolektif kimlik; birtakım semboller, anılar, sanat eserleri, töreler, alışkanlıklar, değerler, inançlar ve bilgilerle yüklü bir gelenekten, geçmişin mirasından, kısacası kolektif bellekten hareketle inşa edilir” (Bilgin, 1999: 60). Söz edildiği üzere, kolektif kimliğin oluşumu, bir süreç gerektirmektedir ve bu süreç, kolektif belleğin şekillenmesine imkân tanıyan bir zaman birikimi olması açısından değerlidir.

1.1.2. Kolektif Bellek

“Belki de şahsiyet dediğimiz şey bu, yani hafızanın ambarındaki maskelerin zenginliği ve tesadüf, onların birbirleriyle yaptığı terkinin bizi benimsemesidir.”

Ahmet Hamdi Tanpınar / Saatleri Ayarlama Enstitüsü

Bellek, insanın bilincinde yer alan, öğrenilmiş ya da yaşanılmış şeyleri depolama ve bu şeyleri geçmişle ilişkilendirerek hatırlama kapasitesidir. Kolektif bellek ise, toplumda, uzun zaman sürecinde şekillenen, içerisinde insan yaşamına dair tüm unsurları içeren (kültürel, tarihsel, sanatsal, siyasal, sportif, kente ya da kıra dair, mimariye ilişkin vs.), toplumu oluşturan bireylere, aidiyet hissini, “biz olma” bilincini aşıl原因, kolektif kimliği inşa eden ve bu kimliği sürekli besleyen bir kavramdır. Toplumsal hafıza olarak da ifade edilen bu kavram, topluma aksettirdiği gerek zamansal gerekse mekânsal bütünlük ve süreklilik taşıyan karakteriyle başlı başına kimlik oluşturun bir unsurdur. Kolektif belleğe sahip olmayan topluluğun, kolektif kimlik oluşturma şansı bulunmamaktadır.

Halbwachs (2007: 67-68), işi daha da ileri götürerek kolektif belleğe, müşterek duygu ve düşüncelere, benzer çıkarlara, yaşama dair ortak bakışa sahip olmayan insan yığınlarının, kolektif kimlik oluşturunın ötesinde, topluluk dahi olamayacaklarını ifade etmektedir. Hayatını yitiren arkadaşı üzerinden verdiği örneği temel alarak sahip olunan düşünce unsurları, yaşama atfedilen değerler var olmaya devam ettiği ve bu unsurlara/değerlere vs. inanan yeryüzünün herhangi bir yerinde yer alan başka kişilerin varlığı bilindiği sürece, tek kişinin bile topluluk kabul edilebileceğini ileri sürmektedir. Ona göre, kolektif yapıyı oluşturanlar, kişiler değildir, ortak değerler ve kolektif bellektir. Kişiler yitirilse ya da bir şekilde topluluk dışında kalsalar dahi, kolektif

bellek muhafaza edildikçe o topluluk, insanlar nezdinde bilindiği değerler çerçevesinde var olmaya devam edecektir.

Hudson ise, bireysel bellek diye bir şeyin varlığından dahi söz etmenin mümkün olamayacağını belirtir. Bellek denildiğinde anlaşılması gereken kolektif bellektir. “Bellek toplumsaldır. Bellek öncelikle toplumsaldır; çünkü bireysel insan zihinlerinden çok, kurallar, kanunlar, standartlaştırılmış usuller ve kayıtlar halinde kurumlara yerleşmiş, yerleştirilmiştir” ifadeleriyle savını desteklemektedir (Hudson, 2007: 179).

Kolektif bellek gündelik iletişime dayanır. Bu gündelik iletişim, kolektif kimliğin oluşumunda temel teşkil eden “biz & onlar” ayrımını tesis eden bilgi, kod ve sosyo-bilişsel temsillerle yüklüdür. Bir grubun kendi varlığının ve özelliğinin bilincine varması, söz konusu temsillerin mevcudiyetini gerektirir (Assman, 1995: 128). Kolektif bellek geçmişle sınırlı değildir; dil ve temsiller aracılığıyla her daim üretilmeye devam etmektedir (Macit, 2014: 383). Kolektif belleğin sürekliliği ve üzerine eklenerek yenilenebilir olma özelliği, hem nesiller arası aktarıma olanak tanımakta² hem de yeni kuşağın kolektif belleğin yeniden üretimine katkı sağlamasını mümkün kılmaktadır.

Nitekim kolektif belleğin şekillendirdiği kolektif kimlik, bir kereye mahsus oluşturulmuş değiştirilemez bir yapıya sahip değildir. Kolektif kimliği bir portre olarak değerlendirmek doğru olmayacaktır. Fiziki çevreyle de (ister doğal ister yapılı olsun) iç ve dış gruplardan oluşan toplumsal çevreyle de devamlı süregelen bir iletişim mevcuttur. Bu bağlamda, anıların değişimlere olanak tanıyan çelişik yapısı nedeniyle kolektif kimlik, kendi kimliğini tespit edip sunarken bir müzakere süreci yaşamaktadır (Bilgin, 2007: 224). Bu noktada, anıların çelişik yapısıyla kast edileni net biçimde ortaya koyabilmek adına, insan belleğinin, sanılanın aksine, geçmişte yaşanmış kimi olayları, hâlihazırda yaşadığı zaman dilimi içerisindeki durumunu göz önünde bulunduracak biçimde filtrelediğinden ve anılarını bir bakıma, kendisi dahi farkına varmadan reforme ettiğinden söz etmek uygun olacaktır.

İnsanlar, geçmiş döneme ait olan hislerini ve niteliklerini yeniden yapılandırmaktadırlar. Belleklerde korunan bilişler veya algılar, son derece seçici

² Kolektif belleğin sürekliliğinin mi nesiller arası aktarıma olanak tanıdığı, yoksa nesiller arası aktarım sayesinde mi kolektif belleğin süreklilik kazandığı, tartışılabilir bir konudur.

biçimde oluşturulup tasarlanmaktadır (Proshansky ve diğerleri, 1983: 62). İnsanların aktüel nitelikleri ve hisleri geçmiştekine göre daha erişilebilir durumda olduğundan, geçmişin değerlendirmesini bugünkü yapılarına uyum sağlayacak şekilde ele almaktadırlar³. Bunun bilincinde olmasalar dahi güncel durumlarına benzer bir geçmiş inşa etmek, iç istikrarlarını temin etme bakımından önem taşımaktadır (Wilson ve Ross: 2003: 138). Bunu gerçekleştirebilmelerinde, geçmişin tekrarı mümkün olmayacak şekilde geçmişte kalmasının ve geçmişteki kişisel yaşanmışlıkları ortaya dökerek yeterli somut kanıtlar bulunmamasının önemli bir payı bulunmaktadır.

Conway ve Ross'un ortaya koymuş oldukları model içerisinde, 1984 yılında gerçekleştirdikleri bir çalışma örnek vaka olarak sunulmaktadır. Buna göre, araştırmacılar, iki grup öğrencinin eğitim becerilerini geliştirmeye yönelik bir programın etkilerini karşılaştırmayı amaçlamaktadırlar. Gruplardan biri kursa katılan öğrencilerden oluşmaktayken, diğer grup kontrol grubu olarak yer almaktadır. Katılımcılar bu tür eğitim programlarının etkinliğine inanmaktadırlar ve eğitim becerilerini kursa katılımları öncesi ve sonrasında değerlendirmektedirler. Fakat her iki gruptaki katılımcılar arasında herhangi bir performans farklılığı gözlenmemiştir. – Elbette ki araştırmacıların ölçtükleri şey, kursa katılanlar ile katılmayanlar arasında herhangi bir performans farkı olup olmadığını tespit etmenin ötesindedir– Her iki grup katılımcılarından, programın sonunda, araştırmacıların önceki değerlendirmelere sahip olduğu vurgulanarak başlangıçtaki beceri düzeylerini mümkün olduğunca doğru biçimde hatırlamaları istenir. Kursa katılan katılımcılar, kurs öncesinde sahip oldukları beceri düzeylerini, başlangıçta ifade ettiklerinden daha düşük bir düzey olarak hatırladıklarını belirtmektedirler. Kontrol grubunda ise herhangi bir ifade değişikliği gözlenmemektedir. Görülen odur ki programa katılanlar, geçmişe ilişkin algılarını, aktüel beklentileri doğrultusunda reforme etmektedirler. Kursa katılan bireylerin anıları (geçmişteki düşünceleri), programın becerilerini geliştirdiğine dair bir inancı desteklemek üzere yeniden inşa edilmiş olmaktadır (Conway ve Ross: 1984). Bu bağlamda, kolektif bellek ve kolektif kimliğin birbirlerini karşılıklı besleyerek şekillendirdikleri ileri sürülmektedir. Kolektif kimlik, bünyesindeki kişilerin hafızaları

³ Türk Edebiyatı'nda da belleğin yeniden inşasına ilişkin, dikkat çekici bir anlatım mevcuttur: “ ‘Çünkü hadiselerle beraber biz de değişiriz ve biz değişince mazimizi de yeni baştan kurarız.’ İnsan kafası böyleydi. Zaman, onda daima yeniden teşekkül ederdi. Hâl, bu bıçak sırtı, hem mazinin yükünü taşır, hem de onu çizgi çizgi değiştirirdi” (Tanpınar, 2019: 366).

doğrultusunda oluşup geliştiği gibi, aynı kişilerin bir şeyleri hatırlamalarına, teşhis etmelerine ve yerli yerine oturtmalarına da yardım etmektedir. Bunun içindir ki Özaloğlu (2017: 17), belleğin, günümüzden geçmişe doğru kurgulandığını ileri sürer. Böylelikle, farklı kolektif kimlikler, farklı kolektif hafızalara sahip olsalar ve bu durum toplumsal grupları ayırıştırıyor olsa da, daha tutarlı bir toplumsal bütünlüğün tesisi için geçmişin yeniden kurgulandığı ifade edilmektedir (Halbwachs, 1992: 173).

Belleğin –dolayısıyla geçmişin– bugünden kurgulanabilir olması ve toplumu mobilize edip yönlendirerek bir kolektif kimlik oluşumuna gidilebilmesi, akıllara, Hobsbawm ve Ranger’ın (2000) “geleneğin icadı” kavramını getirmektedir. Buna göre, geçmişin mutlaka uzun bir geçmişe dayanması gerekmemektedir. Toplumsal birlikteliğin sağlanması ve sürekliliğinin korunması adına, geçmişe, birtakım yapay ve uydurma referanslar verilebilecektir. Geleneklerin yeni düzene ayak uyduramayacak durumda olmasıyla, yenilerinin icat edilip eskiden beri varmış gibi topluma sunulup benimsetilmesi, bu çerçevede değerlendirilebilecektir.

Yine, 1984 romanında George Orwell (2014: 59, 282), “Geçmiş denetim altında tutan, geleceği de denetim altında tutar; şimdi denetim altında tutan, geçmiş de denetim altında tutar” sloganıyla parti devletinin, geçmiş kayıtları sürekli biçimde kendi hesabına güncellemesine, bir nevi kolektif belleğe format atmasına değinmektedir. Eserde, gazeteler, kitaplar, süreli yayınlar, broşürler, posterler, filmler, ses bantları, karikatürler, fotoğraflar, siyasal ya da ideolojik bakımdan önem taşıyabilecek her türlü kitap ve belge devamlı surette güncellenmektedir; sakıncalı görülen belgeler ise, “bellek deliği” adı verilen yarık aracılığıyla yok edilmektedir. Hiç yaşamamış, bir saat öncesine kadar kimsenin ismini bile bilmediği hayali bir isimden, parti tarafından yazılmış tarih kitaplarının içerisine yerleştirilen bir milli kahraman üretilen romanda, daha da ileri gidilerek geçmişten ve bellekten yoksun bir toplum oluşturulması hedefi işlenmektedir. Eser, özü itibarıyla kolektif belleğin ele geçirilip yok edilmesinin, sınırsız bir iktidar oluşturma gayesi için ne denli önemli olduğuna dikkat çekmektedir.

Görüldüğü üzere kolektif bellek, insanların, kapsamları değişmekle beraber türlü nevide kolektif kimlik oluşturmalarına ve topyekûn hareket etmelerine olanak tanımaktadır. Bu da kolektif belleğin, insanların aynı anda yaşamış oldukları bir geçmişe atıfta bulunmanın ötesinde, geçmişin bilgisinin, insanlarca aynı şekilde

anlaşılmasına vurgu yapmasından ileri gelmektedir. Geçmişin bilgisi üzerine yapılan paylaşımlar arttıkça kolektif belleğin de güçlendiği görülmektedir. Bu nedenle kolektif bellek, geçmişini birebir deneyimlemiş bireysel hafızalardan ziyade, edebiyat eserleri, tarihi eserler, el yazmaları, müzeler, anıtlar, meydanlar, kırsal ya da kentsel mekânlar gibi, toplumların kültürel genetiğini şekillendiren hafıza oluşturma öğeleriyle beslenmektedir (Hudson, 1995: 348).

Belleğin oluşturulması, belleğin aktarılmasını da beraberinde getirir. Bahsedilen öğelerin yanı sıra, bilgi çağı olarak adlandırılan çağda, belleğin oluşturulması ve aktarılmasında, tüm unsurlarıyla medyanın oynadığı rol, yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle son yıllarda, kitle iletişim araçlarının ve bilhassa internetin tüm dünyada geniş bir kullanım alanı bulması, “medya bellek” kavramının kullanılmasına neden olmuştur (Neiger, Meyers, Eyal, 2011: 11). İnsanların gün içerisinde, ister istemez etkisi altında kaldıkları gerek yazılı gerekse görsel medya unsurları, kişilerce doğrudan deneyimlenmemiş olayların belleğini dahi üretebilmektedir. Medya bir bakıma, belleğin sonradan inşa edilebileceği görüşünü doğrular nitelikte olan bu işlevini, kendi söylem dilini kullanarak gerçekleştirmektedir. Bu, aktarılan tarihi öğelerin kimi zaman kırpılarak verilmesi, kimi zaman olduğundan daha önemli biçimde aksettirilmesi şeklinde gerçekleştirilebileceği gibi, kimi zaman da söz konusu öge her ne ise, ondan hiç bahsedilmeyip onun unutturulmasıyla vücut bulabilmektedir.

Kitle iletişim araçları –özellikle sosyal medya– insanlarda, kendine yabancılaşma ve bireyselleşme olgusunun şekillenmesine neden olmaktadır. Modernizmin başarısızlığı ve insanlar üzerinde oluşturmuş olduğu anomi hali, bir süre sonra, yıkıcı bireyselliklerin aşılmasıyla birlikte kolektif kimliğin yükselişine yol açmış, buna paralel olarak da kolektif belleğin önemi artmıştır. İnsanlar zaman içerisinde yaşamış oldukları yabancılaşma halini, geçmiş ile telafi etme çabasına girmektedirler. Geçmişe tam anlamıyla dönebilmeleri mümkün olmadığı için de kodlanmış bellek birikimlerini, anıtlar, semboller, gelenekler, meydanlar, mekânlar vasıtasıyla şimdiye demirlemeyi amaçlamaktadırlar (Atik ve Erdoğan, 2014: 4).

1.1.2.1. Kolektif Bellek ve Mekân İlişkisi

Bu çalışma, esas olarak kent kimliği kavramının üzerine inşa edilmektedir ve kent kimliği kavramının açıklanmasına geçilmeden evvel, kimlik, kolektif kimlik, kolektif bellek kavramlarının değerlendirilmesi yeğlenmektedir. Bu başlık altında da kolektif belleğin mekân ile olan ilişkisi üzerinde durulmaktadır. Çünkü kimliğin oluşumu için kolektif belleğin mevcudiyeti olmazsa olmazdır⁴. Yine söz konusu olan kente ilişkin bir kimlik ise, mekânı ele almak kaçınılmazdır. Çünkü Boym'un (2009:122) da ifade ettiği üzere, "kent kimliği ortak hafızaya ve ortak geçmişe başvurur ama kökleri toprakta değil insan ürünü mekândadır." "Kimlik, mekâna yansıdığı kadar, mekânın etkisi altındadır" (Altunoğlu, 2011: 5).

İnsanlar, geçmişe dair yaşamış oldukları olaylar ile duygu ve düşüncelerinden müteşekkil anılarını daima mekân ile ilişkilendirmektedirler. Bir hatıra kesiti içerisinde anımsanan ilk şey olmayabilirse de mekân, nihayetinde, yaşananların geçtiği yer olarak hatırlama çabalarında önemli bir yer işgal etmektedir. Geçmişte yaşadıkları ya da bulundukları yerleri, uzun zaman sonra yeniden gören insanlar, kimi zaman bundan mutluluk duyarken, kimi zaman da ızdırap çekmektedirler. İçerisinde, kendilerine ait tatlı bir geçmişin esintilerini barındıran mekânları yeniden görme arzusu duyan insanlar, derin acıları bizzat duyumsadıkları mekânlarda, bir daha kati surette bulunmak istememektedirler. İnsanların, bu mekânlara gösterdikleri ilgi de bu mekânlardan uzak kalma gayreti de mekâna atfedilen değer bir göstergesidir.

İnsanların, birer fert olarak acı/tatlı kişisel geçmişlerine sahip çıkıp hatıralarının yaşandığı mekânlara benliklerinde yer vermeleri gibi, toplumlar da kolektif belleklerinde anlamlı ve belirgin bir yer ayırdıkları mekânların varlıklarını devam ettirmelerine, özel önem göstermektedirler. Legal/illegal kolektif eylemlerin hepsi bir mekâna ihtiyaç duymaktadır. Kitle iletişiminin geliştiği, sosyal medyanın hayatın hemen her alanında kendine yer bulduğu bir çağda bile, son tahlilde, eylemlerin hayat bulması için mekânların var olması gerekmektedir. 21. yüzyılda, dünya nüfusunun yaklaşık yüzde altmışının kentlerde yaşadığı bir dönemde, kolektif

⁴ Aslan ve diğerleri (2016: 806), kimlik üzerine yola çıkılan her arayışta kolektif bellek kavramının da ele alınması gerektiğini ileri sürmektedirler.

belleğin beslendiği bu mekânlar, şüphesiz, ister açık ister kapalı olsun, kente dair mekânlar olacaktır.

Mekân, bir yerin sınırlandırılmasına olanak tanıyarak insanların o sınırlı alanı, bölgeyi vs. sahiplenmesine ve o mekân üzerinden bir aidiyet duygusu şekillendirip kolektif belleğe dayalı bir kolektif kimlik üretmesine yol açmaktadır. Böylece topluluk, kendisiyle ve kendi dışındakilerle olan kimi tanımlamaları da mekân üzerinden gerçekleştirecektir (Mütedeyyin kesimin kullandığı mekânlar, kimi spor kulüplerinin taraftar gruplarının vakit geçirdiği mekânlar, LGBT'ye has olduğu düşünülen mekânlar gibi). Sahiplenilen bu mekânların, her ne şekilde olursa olsun (genel ya da yerel iktidar müdahalesiyle, toplumsal yozlaşmayla vs.) kaybedilmesinin, yabancılaşmaya ve kolektif varlığın yok olmasına yol açacağı beklenmektedir. Bilhassa modern çağda gözlenen bu anomi halinin en önemli sebeplerinden birisi, toplumun “anlam alanları”nı, “bellek mekânları”nı birer birer yitiriyor olmasıdır. Böyle bir durumla -her biri kimi zaman aynı kimi zaman da farklı saiklere dayanmakla birlikte- mahalle, kent, ülke, hatta dünya ölçeğinde karşılaşılabilecektir.

Nora (2006: 171), bellek mekânlarını çok geniş bir anlamda ele alarak kavramı, “insanların iradesiyle ya da zamanın işleyişiyle herhangi bir topluluğun ortak hafıza malına ait simgesel öge haline getirdiği maddi ya da fikri düzendeki her anlamlı birim” ifadesiyle tanımlamaktadır. Ayrıca, bellek mekânlarının başlı başına anımsanan şeyler olmadığını, fakat hafızanın mayalandığı yerler olduğunu belirtmektedir. Bu mekânlar, geleneğin bizzat kendisi değildirler; onun laboratuvarıdır (Nora, 2006: 12).

Kolektif kimliğin inşasına katkıda bulunan bellek mekânlarının, “ikinci dereceden tarih oluşturma” özelliği vardır. Bu, söz konusu mekânların, topluluğun geçmişinin tanığı olmasının yanı sıra, geçmişin yeniden anlamlandırılarak yeniden kullanımına imkân tanınmasıyla mümkün hale gelmektedir. İnsanlar, daha önce söz edildiği üzere, hatıralarını bir yer ile birlikte anımsama eğilimindedirler. Bu minvalde, eğreti, geçici olan şeylere kıyasla, sürekliliği olan yerler bellek mekânı olmaya daha elverişlidir (Bilgin, 2007: 222). Ayrıca bellek mekânları, kendiliğinden hafızanın var olamayacağı, hafızanın var edilebilmesi için bir imgelemin gerçekleşmiş olması düşüncesinden hareketle doğarlar. Tüm anıtlar, anma törenleri, yıl dönümleri ve arşivler oluşturmaya duyulan gereksinim bundan ileri gelmektedir (Nora, 2006: 23).

Bir başka açıdan yaklaşıldığında, insanların, mekânları, birtakım işaretlerle ya da davranışlarla kendilerine mal etmekte oldukları gözlenmektedir. “Buralar bizden sorulur” ya da “her horoz kendi çöplüğünde öter” gibi söylemler, mekânın sahiplenilişinin birer ifadesidir (Bilgin, 2007: 221). Bu sahiplenme ve aidiyet hissini var eden şey, o mekânlardaki yaşanmışlıklardır. Öyle ki çoğu halde, mekâna ait mülkiyet hakkı kendisinde olan biri, o mekânda kendi geçmişine dair hiçbir iz barınmadığı takdirde, mekânı sahiplenme duygusundan uzak olacaktır.

Kolektif belleğin, mekân üzerinden şekillenebilmesi için öncelikle mekân algısının oluşması gerekmektedir. Bu da belirli aşamaları gerektirmektedir. Bunlar başlıca, duyumsal ve zihinsel süreç olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Duyumsal süreç, kısa süreli tecrübe edilen mekânın, fiziksel özelliklerinin farkına varıldığı dönemi ifade etmektedir. Öznel bakış açılarına gereksinim duymadığından, kişilerin tamamında geçerli olan genel değerlendirmeleri taşımaktadır. Zihinsel süreç ise, duyumlar yoluyla elde edilen verilerin, deneyim, ihtiyaç, beklenti gibi insana dair manevi unsurlarla etkileşime geçerek şekil almasıyla gerçekleşmektedir. Beklendiği üzere, bireyden bireye farklılıklar gösterecektir. Zihinsel süreç, mekâna ilişkin deneyimlerin kalıcı mekân belleğine kaydedilmesine olanak tanımaktadır. Duyumsal süreçten, zihinsel sürece geçerken gerçekleşen şey, duyumların, algılara dönüşüyor olmasıdır (Avcıoğlu ve Akın, 2017: 427). Nitekim algılama, bireyin duyu organlarıyla edindiği ham verilerin, bireyin gereksinimleri, güdüleri, bilgi birikimi ve deneyimleri doğrultusunda işlenmesidir (İnceoğlu, 2010: 73). Son aşamada ise, mekâna ait veriler, duyumsal ve zihinsel süreçlerden geçirilip anlamlandırıldıktan sonra kodlanarak uzun süreli depolanmaya elverişli olan kalıcı mekân belleğine aktarılmaktadır.

Kolektif bellek, nesiller boyu taşınan ve sürekli gelişim halinde olan uzun süreli bir bellektir. Uzun süreli bellek, kişi veya kişilerin geçmiş deneyimleriyle edindiği imajları muhafaza etmektedir. Bu imajlar, yeni karşılaşılan durumlarda, ilişkilendirme, eşleştirme ve karşılaştırma işlemlerinde kullanılacaktır. Uzun süreli bellek, kavramsal yapıları saklayarak çevrenin anlamlı bir bütün olarak algılanmasını mümkün kılmaktadır (Kahvecioğlu, 1998:72). Nitekim mekâna ilişkin kolektif bir algıdan söz edilebilmesi için, kolektif belleğe duyulan ihtiyaç ortadadır.

Mekânın algılanmasında, bireysel, fiziksel ve toplumsal çevreye ilişkin faktörler etkin rol oynamaktadır.

Bireysel faktörler, her bireyin bellek kapasitesinin ve geçmişi sağlıklı bir şekilde anımsayabilme yetisinin gösterdiği farklılığa işaret etmektedir. Ancak, hatırlanmak istenen yaş ile hâlihazırdaki yaş arasındaki farklılık ne kadar az olursa, o ölçüde, geçmişe ait verilerin doğruluğu sağlanacaktır. Yani yaşananların üzerinden ne kadar az zaman geçerse doğru hatırlanma ihtimali o denli yüksek olacaktır. Yine de yapılan bazı araştırmalar (Gardner ve diğerleri, 2015: 6-7) göstermiştir ki orta yaş ve üzerindeki insanlar, çocukluk yıllarına ilişkin anıları belleklerinde derin izler bıraktığı için, yakın zamanda yaşadıklarına kıyasla uzak kişisel geçmişlerini daha net hatırlayabilmektedirler.

Yaş faktörünün yanı sıra cinsiyet faktörü de mekânın algılanmasında önemli bir role sahiptir. Bu, kadın ve erkeklerin, mekânları, farklı kullanım amaçları ve farklı kullanım sıklıklarına göre ele almalarından ileri gelmektedir. Örneğin kadınlar, yoğun olarak, evin içine ilişkin mekân algısına sahipken; erkeklerin algısı, ev dışı bölümlere (bahçe, avlu vs.) odaklanmaktadır. Ayrıca Davis (1999: 501) araştırmasında, kadınların erkeklere kıyasla daha fazla çocukluk anısı hatırladığını ve bu anımsanan şeylerin, erkeklerin belleğine nispeten kadınların belleklerinde daha hızlı geri çağrıldığını tespit etmektedir.

Fiziksel faktörler, mekâna ilişkin, değişen ölçeklerin (coğrafi bölge, kent, mahalle vs.) her birinde etkili olan faktörlerdir. Coğrafi bölgeye veya bir kente ait bitki örtüsü, iklim koşulları ve jeolojik yapı, kullanılan yerel yapı malzemelerini ve mimariyi etkileyerek bireysel ve toplumsal mekân algısına katkıda bulunacaktır. Bazen de bir mahalledeki evlerin farklı yapısı, odalarının geometrik şekilleri, mekânların birbirlerine ya da sokak gibi başka unsurlara karşı konumlanışları, mekânların belleğe kodlanabilmelerinde aktör olabilmektedir. Kimi zaman evin yapı bileşenlerini oluşturan, kapı, pencere, balkon, cumba gibi öğeler bu duruma hizmet ederken; kimi zaman da evin içerisinde yer alan soba, sedir, dolap, divan gibi donatılar, bellekte yıllar boyu izleri silinmeyecek hatıralar bırakmaktadır.

Toplumsal çevreye ilişkin faktörler, bireysel yaşamışlıkların toplamı olmanın ötesinde, içerisinde yer alınan toplumun, kolektif belleği oluşturan ya da kolektif bellekte yer edinen, tarihi, sosyolojik, siyasi, kültürel, ekonomik, sportif değerlerinin bütünüdür. Sembollerin üretimi ve kalıcı bellekten geri çağırılmasında,

toplumsal çevreden elde edilen duyumun ve imgelemenin önemi göz ardı edilemeyecek düzeydedir (Avcıoğlu ve Akın, 2017: 431-432).

Kolektif bellekte belirli bir yer işgal eden mekân, soyut ya da somut, kente ait olan hemen her şeyle ilişkilendirilmiş durumdadır. Kent, zaten başlı başına, içerdiği fiziksel ve toplumsal yapıyla kolektif belleğin parçalarını oluşturan bir bütünlüğün ifadesidir. Kimi zaman, içerisinde, zaman mefhumunun anlamını yitirmesine yol açabilen kent, kişinin kendi hikâyesini parça parça tamamladığı bir sahne haline gelebilmektedir. Öyle ki, kentler de, hatırladıkları ve hatırlattıkları ölçüde kimlik sahibi olmaktadır (Çetken, 2017: 92-93).

1.2. KENTE AİT OLAN ŞEYLER BÜTÜNÜ: KENT KİMLİĞİ KAVRAMI

Çalışmanın başında değinildiği üzere, canlı/cansız her varlık, benliğinin diğer varlıklardan farklı olduğunun ayırt edilmesine olanak tanıyan bir kimliğe sahiptir. Sahip olunan kimlik vasıtası ile varlıkların biriciklikleri herkes tarafından bilinebilecek ve evrende edindikleri yer (fiziki, coğrafik, sosyal, kültürel, siyasal vb. açılardan) kategorize edilebilecektir. Kent de toplumsal bir varlıktır ve her kentin bir kimliği vardır.

Kent kimliği ile ilgili bilince erişilmesi ve kavramın başlı başına bir inceleme konusu olması, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısında artış gösteren, modernitenin birörnekleştirici politikalarına karşı oluşan koruma anlayışının ürünüdür. Söz konusu tekdüzelik, ilerleyen kısımlarda ele alınacağı üzere kentleri, birbirinin benzeri görüntülere sahne olan merkezler konumuna getirmiştir. Böylelikle kentlerin kendilerine özgü birtakım nitelikleri aranır hale gelmiş; kent kimliği kavramı ön plana çıkmıştır.

Kent kimliği kavramı, Türkiye Bilimler Akademisi'nce hazırlanan Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü'nde, "bir kentin özgün tarihi ve kültürel birikimi; bölgesel, ulusal ve küresel yerleşim dizgeleri içindeki toplumsal, ekonomik ve kültürel işlevleri ve bunların, o yerleşim yerinin uzamsal örgütlenmesine yansımalarından kaynaklanan ayırt edici özellik ve niteliklerinin tümü" olarak tanımlanmıştır (Türkiye Bilimler Akademisi, 2020).

Çöl (1998: 14) ise kent kimliğini,

kent imajını etkileyen, her kentte farklı ölçek ve yorumlarla kendine özgü nitelikler taşıyan, fiziksel, kültürel, sosyo-ekonomik, tarihsel ve biçimsel faktörlerle şekillenen, kentliler ve onların yaşam biçiminin oluşturduğu, sürekli gelişen ve sürdürülebilir kent kavramını yaşatan, geçmişten geleceğe uzanan büyük bir sürecin ortaya çıkarttığı anlam yüklü bütünlük olarak ifade etmektedir.

Görüldüğü üzere, kent kimliği kavramı, yaşama dair birçok parametreyi bünyesinde barındırmaktadır. Söz konusu değişkenler, nesillerin süzgecinden geçerken kimi kısımları kesintiye uğratarak başkalaşmış, bazı zamanlarda da kimi kısımları tortular oluşturarak kendilerinden sonraki dönemlere izler bırakmıştır. Bu durum, kent kimliğinin, bir süreklilik ve kadimlik içeren kolektif bellek üzerine bina edildiğini vurgularken aynı zamanda, yeniliklere uyum sağlayan yapısına dikkat çekmektedir.

Kent kimliğinin, uzun bir zaman süreci içerisinde şekilleniyor olması, yadsınamaz bir gerçekliktir. Başlı başına bir toplumsal yapı olan kentin, kimlik kazanması, kentin coğrafi yapısının, mimarisinin, kentlilerin kültürel seviyesinin, kentin ritüellerinin, yaşam biçiminin harmanlanarak bir potada eritilmesini gerekli kılmaktadır. Bu da kent sakinlerinin, bir yandan kentin kimliğini oluştururken, öte yandan kentin kendilerine kattıklarıyla/kentte deneyimlemiş olduklarıyla kimliklenmekte olduklarını göstermektedir.

Bu bağlamda Çöl (1998: 75), kent kimliği kavramını, bizzat kentlilerin ortaya çıkardığını ileri sürmüştür. Bunun gerçekleşmesini de dört sebebe bağlamıştır:

- a) Kentlilerin, kenti farklı anlam ve içerikte yorumlamaları,
- b) Kentlilerin, alışlagelmiş yaşam ve davranış biçimlerinin başkalaşması,
- c) Kentlilerin, geçmişte yaşanan çevreye duydukları özlemin artması,
- ç) Kentlilerin, kentleşme sürecinin getirdiği bozuk, karmaşık ve düzensiz kentlerden bıkmaları

Bu tanımlama içerisindeki ilk iki madde, a) Kentin farklı anlam ve içerikte yorumlanması, b) Kent içerisinde, alışlagelmiş yaşam ve davranış biçimlerinin başkalaşması şeklinde değiştirilecek olursa, bu ilk iki madde, son iki maddenin meydana gelmesi için bir neden teşkil edecek ve kent kimliğinin toplumsal ekseninde ortaya çıkışına esasen son iki maddenin yol açtığı düşünülebilecektir.

Nitekim kent kimliği, insanların kente atfettikleri bir ideanın yansımasıdır. Kentte yaşayanların, kentte buldukları ya da bulduklarını düşündükleri değerler,

anlamlar, kentte atfettikleri amaçlar bu ideayı oluşturmaktadır. Kimlik, bir bakıma kente yakıştırılmaktadır ve toplum tarafından üretilmektedir. Kente dışarıdan bakıldığında ilk görülen şey olmanın ötesinde kimlik, kent hakkında toplum nezdinde oluşan kanaattir (Tekeli, 1990: 252). Fakat aynı kentte hatta kentin aynı muhitinde yaşıyor olsalar dahi insanların, farklı koşullara ve kente ilişkin farklı algılara sahip olabilecekleri göz ardı edilmemelidir⁵. Örneğin, karnını doyurabildiği her günü kendine kâr sayan yoksul biri için kentin, ekonomik, sosyal, kültürel vs. her türlü olanağı, kendisi için erişilmez bir konumda olacaktır. Böyle bir insanın, kentin kimliğine ilişkin göz önünde bulundurabileceği aktörler de oldukça sınırlı kalacaktır. Öte yandan, ekonomik olanaklara büyük ölçüde sahip olan bir kişinin, sağlığı elverdiği ölçüde hareketliliği yüksek olacak ve türlü alanlarda, kente ilişkin hâkim öğelere ve kimi detaylara vakıf bulunabilecektir. Böyle bir kişi, beklenildiği üzere, kentin kimliğiyle alakalı bir bilince de erişmiş olacaktır. Yine, kentte geçirilen zamanın da oluşan/oluşamayan algının düzeyinde etkili olduğu düşünülmektedir. Şöyle ki kentte doğan, büyüyen, tüm yaşamını o kentte geçiren bir kişiyle, kente iş icabı ya da öğrenim amaçlı, kısa süreliğine gelip yerleşen birinin, kente atfettikleri değerler aynı değildir.

Kent kimliğini, sıklıkla kendisiyle karıştırılan bir kavram olan kent imgesinden ayıran şey de bu, insanlarca kente atfedilen değerler ve kentin, kent sakinlerine sunduğu toplumsal, kültürel ve mekânsal öyküdür. Kent imgesi⁶, kentin dışarıdan algılanmasını ifade ederken, kent kimliği, kentin tüm bileşenleriyle kendini tanımlamasıdır. Yani kent imgesi, kent kimliğinin kapsamı altında olan, kent kimliğini tamamlayan bir kavramdır (Diker ve Erkan, 2017: 182). İmge ya da diğer bir deyişle imaj, Batı toplumlarında, mekânın temel belirleyicisi olarak göze çarparken, Doğu toplumlarında esas olan, mekânın, kültür ve işlev üzerine inşa edilen kimliğidir (Taşçı, 2012: 83).

⁵ Balzac (2014: 18), kentte yaşayanların, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak farklı sınıflandırılmasını, Paris sokakları üzerinden şu şekilde ele almıştır:

Paris'te yüz kızartıcı suç işlemiş herhangi bir adam kadar itibarsız olan bazı sokaklar vardır. Ayrıca asil olan sokaklar da düpedüz iyi olan sokaklar da vardır; henüz üzerinde halkın bir kanaatinin oluşmadığı, tabiri caizse, ahlaki açıdan ergen sokaklar da vardır. Katil sokaklar vardır; en yaşlı dul hanımefendilerden daha yaşlı sokaklar, mümtaz sokaklar, her zaman temiz olan sokaklar, her zaman kirli olan sokaklar, işçi sokaklar, çalışan sokaklar ve tacir sokaklar vardır. Kısacası Paris sokaklarında, insan nitelikleri ve yüz ifadelerini anımsatan, üzerimizde, direnç gösteremeyeceğimiz bir izlenim bırakan, tablo niteliğinde sokaklar bulunmaktadır.

⁶ Kent imgesine ilişkin daha geniş bilgi, “Yapılaşmış Çevre Bileşeni” başlığı altında verilecektir.

Kent kimliğinin oluşumuna doğrudan katkı sunan ve toplumun, kent hakkında bir kanaat sağlamasına olanak tanıyan şeyse, o kentin anlaşılabilir ve okunabilir bir yapısının olmasıdır. Bununla kastedilen, kentin, doğal yapısından ötürü, sınırlarının tanınabilmesi ve tutarlı bir doku içerisinde bir bütünlüğe sahip olmasıdır. Okunabilir bir kent, bölgeleri, yolları, sınırları, kolayca ayırt edilebilen ve gruplandırılabilen bir yapı içerecektir. Anlaşılabilirlik ve okunabilirlik, belki kentin en önemli özelliği olmayabilir ama bilhassa büyük ve karmaşık yapıya eğilimli kentler için ne denli dikkate değer olduğu göz ardı edilemeyecek bir gerçektir (Lynch, 2019: 3).

Kent kimliği, kimi zaman “Orta Çağ kenti, milenyum kenti” gibi *tarihi döneme özgü*, kimi zaman “Yunan kenti, Selçuklu kenti, Alman kenti” gibi bir *uygarlık ya da ulusa içkin*, kimi zaman “İslam kenti, Musevi kenti” gibi *yerleşim yerindeki baskın dini inanca yönelik*, kimi zaman “Akdeniz kenti, Asya kenti” gibi içinde bulunduğu *coğrafyayla alakalı* (Selvi Ünlü, 2017: 76) kimi zaman da “liman kenti, eğitim kenti, sinema kenti” gibi *sosyokültürel kazanımlara (uzmanlaşma alanlarına) atıfla* değerlendirilmektedir. Tüm bunlara ek olarak yakın dönemde, kentlere, *ülkesel gelişmişlik düzeylerine ve uluslararası platformlarda oynadıkları rollere göre*, “merkez kent, çevre kenti, yarı çevre kent, üçüncü dünya kenti, azgelişmiş ülke metropoliten kenti, kolonyal kent, küresel kent” gibi kimi kimliklendirmeler de yapılmaktadır (Kurtuluş, 2003: 76). Bir kent, görüldüğü üzere birden fazla kimlik taşıyabilmektedir.

Kent, çok kimlikli yapısının da etkisiyle, çoğu zaman, içinde yer aldığı ülkenin bilinirliğinin önüne geçebilmektedir. Bu doğrultuda kent, kimliğini yansıtan özelliklerinin vurgulanmasıyla marka kent haline getirilmekte ve kentin, zaman içerisinde dünya piyasasına dâhil olduğu gözlenmektedir. Bu durumda artık, ülkelerin değil kentlerin ön plana çıkması söz konusudur. Bell ve de-Shalit (2011: 4), ülkelerin daha soyut olduğunu ve hayal gibi algılandıklarını, kentlerin ise daha elle tutulur yapıda olduklarından söz etmektedirler. Örneğin kente dışarıdan gelenlerin, “Hollanda’yı seviyorum” demek yerine, “Amsterdam’ı seviyorum” demeye daha meyyal olduklarına dikkat çekmektedirler.

Tekeli’ye (1990: 253) göre, kent kimliği saptanırken kente, olumlu değerler ve amaçlar kümesi yüklenmektedir. Böylece kimlik, kenti ve kentte yaşamayı anlamlı kılan, kentte yaşayanların gerçekleştirmeye çalıştıkları bir proje haline gelmektedir.

Bu, insanın yaşadığı yeri, kendileme/kendinin kılma güdüsünden kaynaklanmaktadır. Hâsılı, insanlarda, yaşanılan çevreye karşı bilişsel bir yakınlığın yanı sıra duygusal bir yakınlık da şekillenmektedir. Duygusal olarak bağlanılan yer de ister istemez mitselleştirilmektedir (Bilgin, 2011: 25).

Kentte yaşayanlar için, bulundukları çevre, sadece geçimlerini temin ettikleri bir yer anlamına geliyor, bunun dışında hiçbir aidiyet hissine yol açmıyorsa, o kentin kimliğinden ziyade kimliksizliğinden söz edilebilecektir. Kişiler, yaşadıkları kente değerler atfedip bağlandıkları ve bu değerler uğruna bazı fedakârlıkları göze aldıkları ölçüde o kentin kimlik sahibi olduğu düşünülecektir (Tekeli, 1990: 254). Bu bağlamda, Calvino'nun (2002: 40) “bir kentte hayran kaldığın şey onun yedi ya da yetmiş yedi harikası değil, senin ona sorduğun bir soruya verdiği yanıtıdır” ifadesi dikkate değerdir.

Her kentin, her halükarda bir kimliği olduğunu ileri süren Ocakçı ve Türk (2012: 227) ise, bir kentin olumlu özellikleri kadar olumsuz özelliklerinin ön plana çıkışı ile de bir kimlik taşıyabileceğine dikkat çekmektedirler. Şöyle ki “bir kentin kimliği, güçlü–zayıf, özgün–öykünen, eşsiz–sıradan, belirgin–silik, eski–yeni olabilecek ya da bu sıfat çiftlerini birlikte taşıyabilecektir.” Onlara göre, bir kent, öykünen ya da sıradan bir kent olsa dahi kendini diğerlerinden farklı kılan, kimlik sahibi olmasına olanak tanıyan bir farklılığa erişebilecektir. Şayet, söz konusu kentte hiçbir özgün yan keşfedilemediyse, o durumda, kentin olumsuz kimliği olduğundan ya da kentin kimlik bunalımına uğradığından bahsedilecektir.

Kent, kapalı ya da açık, işlevleri tanımlı veya tanımsız, toplumsallaşmış mekânların toplamıdır. İnsanlardaki aidiyet duygusu ise, mekânın toplumsallaşmasında önemli yer tutmaktadır. Aidiyet, toplum tarafından, bir mekân üzerinde gerçekleştirilen ritüeller vasıtasıyla oluşturulmuş bir bağdır. Bu, süreklilikle tanımlanan belirli bir kurumsallaşmayı beraberinde getirecektir. Böylece, söz edilen kurumsallaşma sürecini kuşatan bir zemin veya yer olarak mekânın, toplumsal olanın içinde bulunması kaçınılmazdır (Uğraş, 2019: 165). Bu bağlamda, mekânın ve daha bütüncül yaklaşıldığında kentin, kimlik kazanmasındaki toplumsal rolün göz ardı edilemeyecek boyutta olduğu gözlenecektir.

Kentte egemen olan mimari yaklaşım ve planlama politikası, sadece binalara ve motorlu taşıtların trafiğine ya da hızlandırılmasına yönelik olursa, anlam atfedilen kullanılabilir mekânlara duyulan gereksinim göz ardı edilirse, bu kent, toplumu bir

arada tutma özelliğinden yoksun kalacak ve herhangi bir kimlik edinemeyecektir (Oktaý, 2011: 9). Kentsel dönüşüm projelerinin kent kimliğine olan etkilerini inceleyen Akkoç (2018: 36), koruma amaçlı uygulanan kentsel dönüşüm projeleri haricindeki projelerin kent kimliğine belirgin bir katkısı olmadığından bahsetmektedir.

Kentin kimliğinde, zaman içerisinde, ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel ve fiziksel içerikli birtakım nedenlerden ötürü kimlik dönüşümü yaşanabilecektir. Bu kimlik dönüşümü, kendini yeniden tanımlamanın eseridir ve kentin kadim geçmişinin izlerini ortadan kaldıracak bir şekle bürünmemelidir. Aksi halde, kimlik dönüşümünün ötesinde bir kimlik kaybından söz edilecektir. Özellikle, birtakım ticari kaygılar güderek turizmin merkezi olmuş tarihi kentlerde, daha fazla ziyaretçi çekebilmek adına, yerel halkın katılım hakları ve türlü gereksinimleri göz ardı edilerek bir “müze kent” ortamı oluşturulması, kentin ruhunu zedelemekte ve yörenin yerel kimliğine darbe vurmaktadır (Oktaý, 2011:12). Kente, zaman içerisinde, planlı bir yaklaşım neticesinde kimlik kazandırmak ve kentin oluşturulan o kimlikle anılmasını sağlamak mümkündür. Fakat bunu gerçekleştirebilmek için kent kimliğinin oluşumuna katkı sağlayacak bileşenlerin her birinden, birbirleriyle uyum sağlayacak biçimde yararlanmak gerekmektedir.

1.2.1. Kent Kimliğini Oluşturan Bileşenler

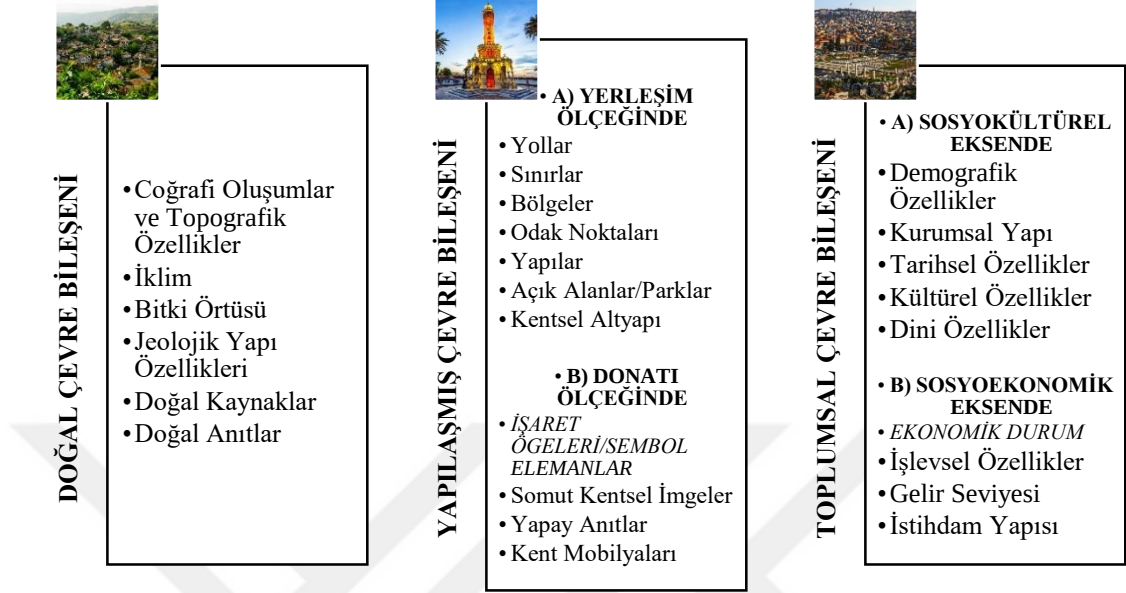
Kentler, sakinlerinin değerlerini ve bakış açılarını hem çeşitli biçimlerde yansıtmakta hem de şekillendirmektedir. Kent binalarının tasarımı ve mimarisi farklı sosyal ve kültürel değerleri belirtmektedir. Kamu anıtları, genellikle kent ve/veya ulus için tarihsel önem taşıyan bölümleri ve kişileri, onurlandırmanın farklı yollarına vurgu yapmaktadır. Kentin kamusal alanlarındaki kadınların varlığı ya da yokluğu, toplumsal cinsiyet ilişkilerine ilişkin ipuçları ortaya koymaktadır. Birçok mahallenin bozulması, gettoların varlığı, sosyal adalet konularıyla yakından ilgilidir ve kent üzerindeki karar mercilerinin veya bu kararların uygulanmasına direnç gösteren kimi kent sakinlerinin sosyal adalet hakkında nasıl düşündüklerini gözler önüne sermektedir. Kentteki tiyatrolar, sinemalar, müzeler, stadyumlar, çarşılar, kafeler, restoranlar, hayvanat bahçeleri, fuarlar, rekreasyon alanları ve tüm bu söz edilenlerin kentlilerce kullanım sıklıkları, kent sakinlerinin yaşam tarzlarına ilişkin bazı doneler ortaya koymaktadır. Otomobil öncelikli kentler ile yaya ve bisiklet kullanımını öne çıkaran kentler

arasındaki fark, sürdürülebilirliğin gözetilip gözetilmediğine işaret edebilmektedir. Kentteki sokak/cadde isimlerinin veya reklam tabelalarının çok dilli yazılışı, çok kültürlülüğe veya azınlık haklarına ilişkin mesajlar içerebilmektedir. Kentte yeterli sayıda hastane olup olmaması, kentin gelişmişlik düzeyini ortaya koymakta ve kentlilerin endişe seviyelerine tesir etmektedir. Ortalama kent sakinlerinin, birbirleriyle ve yabancılarla etkileşime girme şekli farklı değerleri yansıtmaktadır (Bell ve de-Shalit, 2011: 2) ve bu minvalde örneklerin artırılması mümkündür.

Ayrıca, kentlerin, topoğrafyası, coğrafyası, iklimi, bitki örtüsü, doğu ya da batı kenti olması, deniz ve kara yollarıyla bağlantı durumu, kültür yapısının çeşitliliği ya da kısırlığı, farklı canlı türlerini bünyesinde barındırma niteliği, geçirdiği işgaller, şahit olduğu savaşlar, bir devlete başkentlik yapıp yapmadığı gibi koşullar ve dahası, kentin kimliğinin oluşumunda rol oynamaktadır (Akkoç, 2018:35).

Görüldüğü üzere kent kimliği, birçok etmen vasıtasıyla şekillenmektedir. Bu etmenler; doğal çevreye, yapılaşmış çevreye, toplumsal çevreye ilişkindirler ve öncelik sırası içermeksizin hep birlikte, kente biricikliğini kazandıran, kent kimliğini oluşturan bileşenler olarak nitelendirilmektedirler. Söz konusu bileşenlerin kent kimliğinin oluşumu üzerindeki katkıları; toplumların değerlerine, yaşam biçimlerine ve kentlerin bulunduğu coğrafyaya, fiziki koşullara, taşıdıkları ekonomik değerlerin dağılımlarına göre değişiklikler göstermektedir. Ayrıca bu bileşenlerin, her birinin birbirinden bağımsız olmadığını, aksine, birbirleriyle etkileşim içerisinde anlam kazanıp birbirlerini tamamladıklarını belirtmek önem arz etmektedir.

Şekil 1 : Kent Kimliğini Oluşturan Bileşenler

Kaynak: Ocakçı ve Türk, 2012: 226'den yararlanılarak yazar tarafından uyarlanmıştır.

Şekil 1'de, kent kimliğini oluşturan bileşenler genel hatlarıyla aktarılmıştır. Bunlardan, doğal çevre bileşeni ve yapılaşmış çevre bileşeni somut öğelerden oluşmakta iken, toplumsal çevre bileşenini şekillendirenler soyut öğelerdir. Söz konusu bileşenler ve bu bileşenleri oluşturan öğeler, bir sonraki kısımda değerlendirilmektedir.

1.2.1.1. Doğal Çevre Bileşeni

Yıllar önce o ağacın altında yaşanmış olaylar, senin için bahçeyi de, ağacı da yegâne kılıyor; sana özel bir dünyanın en önemli nesnelerinden biri haline getiriyor ve belki senin dışında hiç kimse için bir anlam ifade etmiyor o bahçe ve o ağaç. Belki bambaşka biri için bambaşka anlamlar ifade ediyor ama sen de onlar için ne anlam taşıdığını anlayamıyorsun, anlatsalar da. O yüzden, aynı dünyada olmak aynı dünyadan olmayı gerektirmiyor.

Eyüp Aygün Tayşir / 4 Hane 1 Teslim

Doğal çevre bileşeni, herhangi bir insan müdahalesine gerek duyulmadan oluşmuş; kenti diğer kentlerden, kendiliğinden ayrı kılan bir kent kimliği oluşturuca bileşendir. Bu bileşen başlıca, kentin topoğrafyasını, iklimini, bitki örtüsünü, jeolojik yapısına ilişkin özelliklerini, kentin doğal kaynaklarını ve doğal anıtlarını içerisine almaktadır. Sayılan bu öğeler, kentlerin kuruluşuna, ekonomik hayatına, nüfus hareketlerine, kentin hangi yöne doğru gelişim göstereceğine, trafiğin seyrine ve neticede kent kimliğine doğrudan etki yapmaktadırlar. Örneğin, kimi kentlerin doğal çevre özelliklerinden ötürü, düz bir ovaya kurulması, kimi kentlerin de yüksek ve engebeli araziler üzerine inşa edilmesi, kentlerin özgün bir hâle ve doğal çevrenin şekillendirdiği bir kimliğe erişmelerine olanak tanıyacaktır.

Doğal çevrenin nitelikleri, diğer çevre bileşenlerinin oluşumuna direkt etki yapmaktadır. Bu bakımdan, kent kimliğini oluşturan öğelerin incelenebilmesi için öncelikle doğal çevrenin yerli yerince algılanıp tespit edilmesi gerekmektedir. Nitekim başlı başına topraktan, taştan, ağaçtan ve metallerden müteşekkil bir bina, Heidegger’e göre “yerin ve oturanların özelliklerine göre inşa edilse de yer aldığı fiziksel ve beşeri topoğrafya ile şekillenecektir.” (Sharr, 2013: 10). Aynı zamanda bina, yerel mikro iklime uygun biçimde tasarlanacaktır. Böylelikle, büyük bir kent içerisinde yer alan küçük bir bina dahi, “doğal çevrenin, insanlarla, insanların bulundukları yerler ve oralarda buldukları malzemelerle ilişkili bir algılama biçiminin kayda geçirilmesi olarak değerlendirilebilecektir” (Sharr, 2013: 10). Doğal unsurlar, fiziksel yapıların nasıl biçimleneceklerini belirlemektedirler.

Her kent, bir arazi formu üzerine inşa edilmektedir. Eğimler, düzlükler, yükseltiler, alçaltılar, dağlar, tepeler, platolar, yamaçlar vs. ile karakterize olan bu arazi

formuna topoğrafya adı verilmektedir. Topoğrafyanın kent kimliği üzerindeki önemi hususunda, Diyarbakır, Şanlıurfa, Kastamonu, Amasya gibi kentler örnek gösterilmekte ve bu kentlerin kimliklerini koruyor olmalarının, üzerlerinde yer aldıkları arazi yapılarından kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Çöl, 1998: 44).

Şekil 2: Bir Doğal Çevre Bileşeni Ögesi Olarak Topoğrafya: Şirince/İzmir

Kaynak: Çivici, 2019.

Doğal çevre ile uyumlu bir yapılaşmış çevre ögesi daha kalıcı olmaktadır. Bunlar, kimi zaman, tarihi dini yapıların kent içerisindeki konumlanışlarında görüldüğü üzere, kentin silüetini oluşturmakta ve kolektif bellekte yer edinerek dokunulmaz kabul edilmektedir. Yine, toplumsal çevre öğeleri de doğal çevreden beslenerek kurumsallaşmakta ve kent kimliğinin oluşumuna katkı sunmaktadır. Çoğu zaman doğal çevrenin tahribi neticesinde, kimi geleneklerin uygulanamaz hale geldiği görülmektedir. Örneğin, yaylaların imara açılmasının, Anadolu insanının nesiller boyu sürdürdüğü yayla kültürünü yok ettiği ifade edilmektedir. Bunlara ek olarak, doğal çevrenin tahribinin ve doğal yapıyla çelişen bir kentsel gelişim seyrinin, kent kimliğine zarar vermenin ötesinde, doğal afetlerin gerçekleşmesine sebebiyet vereceği ve

barınma, yaşam maliyetlerinin artışı gibi pek çok sorunu da beraberinde getireceği unutulmamalıdır (Aslan ve Kiper, 2016: 883).

Doğal çevre bileşeninin bir ögesi olan iklim; kentin konumlandırılması, ana aksların oluşturulması ve mimari tercihlerde etkin rol oynamaktadır. Mesela, bilhassa soğuk bölgelerde bulunan vadilerde, gece sıcaklıkları, vadi tabanlarında daha düşük derecelerde seyretmektedir. Bundan ötürü, vadi eteklerinin güneye bakan kısımları yerleşim yeri olarak tespit edilmektedir. Yine kentin kar yağışı alması, dona, kırağıya uğraması, kuraklık görmesi, şiddetli rüzgâr içeren profili, güneşli, yağmurlu gün sayısı vs. kent sakinleri ve kent kimliği üzerinde etkili olmaktadır. Ayrıca, bakı durumu da kent yerleşiminde önem taşımaktadır. Güneye bakan kesimler, güneş ışınlarından daha çok yararlanabildiklerinden ötürü kuzeye bakan kesimlere nazaran yerleşime daha elverişlidirler (Turgut ve diğerleri, 2012: 173).

İklim, binaların konumlanışına olduğu gibi, rengine [sıcak iklim bölgelerinde beyaz bina rengi tercih edilmektedir], çatı yapısına [fazla yağış alan bölgelerdeki bina çatıları eğimli olurken, diğer bölgelerdeki çatılar düz inşa edilmektedir], malzeme tercihine de etkide bulunmaktadır. Hatta sokakların dar veya geniş olmasına da tesir ederek kent planlamasında dikkate alınmaktadır (Topçu, 2011: 1054). Örneğin, yaz aylarını çok sıcak geçiren Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sokaklar oldukça dardır; binalar da toprak damlı ve yüksek avlu duvarları ile çevrili vaziyettedir. Ayrıca, yaz ve kış aylarındaki sıcaklık farkının çok fazla olmadığı yerlerdeki bina mimarisi ve izolasyonu ile aksi durumun şekillendiği bölgelerdeki yapılar arasında da başlıklar şekillenmektedir.

Bitki örtüsü de kent kimliğinin oluşumunda önem arz etmektedir. Farklı coğrafyalardaki kentler, farklı bitki çeşitlilikleriyle kendilerine özgü bir görünüme kavuşmaktadırlar. Kimi kentler kendilerine özgü bitki, ağaç yapılarıyla tanınmaktadırlar (Isparta'da gül, Bursa'da selvi, Akdeniz iklimi olan yerlerde palmiye gibi) ve bu belirleyicilere çoğu zaman, kurumsallaşmış kent oluşumlarının logolarında rastlanılmaktadır. (Buca Belediyesi ve Bucaspor logosundaki üzüm, Süleyman Demirel Üniversitesi Logosundaki gül vurgusu gibi).

Bir kentin su kenarında kurulu olmasının da kentin kimliği üzerinde birçok açıdan etkisi bulunmaktadır. Örneğin, Türkiye'nin en büyük körfezlerinden birine bir kavis çizerek yerleşmiş olan İzmir, bir liman kenti olarak çok uzun senelerden beri

uluslararası ölçekte farklı sermayenin ve yine çeşitli kültürlerin barınma noktalarından biri olmuştur. Bu durum, kentin hemen her alanına nüfuz eden bir hoşgörü ve birlikte yaşama duygusunun ortaya çıkmasına vasıta teşkil etmiştir. Deniz, kimi Karadeniz kentleri içinse başlıca geçim kaynağını oluşturmaktadır. Bunların dışında, denize kıyı olmayan fakat içerisinde, yöre halkınca deniz olarak adlandırılan Van Gölü ya da Beyşehir Gölü gibi su kaynakları bulunan yerleşim merkezlerinin, bağlı oldukları kentlerden ayrı geliştirmiş oldukları kimlik yapılarının inceleme konusu olarak değerlendirilebileceğini belirtmek gerekmektedir.

Şekil 3 : Bir Doğal Çevre Bileşeni Ögesi Olarak Doğal Kaynak: İzmir Körfezi

Kaynak: mapio.net, 2020.

Doğal anıtlar da kent kimliğinin oluşumuna katkıda bulunan doğal çevre bileşeninin altında yer alan öğelerden birisidir. Denizli denince akla Pamukkale travertenleri geliyorsa, Ürgüp'ten söz edilince peri bacaları gözlerde canlanıyorsa, Manavgat, doğrudan şelalesi ile anılıyorsa, söz konusu doğal anıt niteliğindeki oluşumların kent kimliğine yansımaları göz ardı edilemeyecektir. Uzun yıllar varlıklarını devam ettiren, nesiller arasında bağ kurarak kentin çehresinde ve kolektif bellekte yer edinen anıt ağaçlar da bu bağlamda değerlendirilebilmektedir. Anıt ağaçlar, fiziksel boyutları ve görsel özellikleriyle, toplumsal ve kültürel açıdan

kendilerine atfedilen değerlerle (mistik, tarihsel, folklorik) kentin kimliğine katılmaktadırlar⁷.

Doğal çevre, tüm önemine rağmen, modern kent içerisinde, önceki dönemlere nazaran daha az görünür durumdadır. Teknolojik gelişmelerin de katkısıyla detaylı imgeler üzerine kurulu bir metropolde, doğal çevre bileşeni ögelerinin belirsizleşme eğilimi kolaylıkla gözlenmektedir (Lynch, 2019: 122). Modern kent artık, ekonomik, kültürel, siyasal ve toplumsal yaklaşımlara paralel biçimde inşa edilen yapılaşmış çevrenin başrolde olduğu bir sahne konumuna gelmiştir.

1.2.1.2. Yapılaşmış Çevre Bileşeni

Bu duygu, 1867’de İsviçre’deyken Dostoyevski’nin Cenevrelilerin şehirlerini çok sevmelerini hiç anlayamamasına benzetilebilir. “En basit şeylere, hatta sokaktaki direklere bile çok güzel ve şahane şeylermiş gibi bakıyorlar” diye öfkelenir. Batı’ya öfkeli milliyetçi Dostoyevski yazdığı bir mektupta, Cenevreliler basit bir adres tarifi yaparken bile “O şahane ve çok zarif bronz çeşmeyi geçtikten sonra” diyerek yaşadıkları tarihsel çevreyi gururlandırır. Oysa benzeri durumda “Şu kör çeşmeden dön, yangın yeri boyunca sokaktan yürü” derdi bir İstanbullu, ayrıca bu yabancının bu yoksul sokaklarda göreceği şeylerden huzursuz olarak.

Orhan Pamuk / İstanbul – Hatıralar ve Şehir

Kent kimliği oluşumuna, doğal çevre ve toplumsal çevre bileşenlerini oluşturan ögeler kadar, kent yapılarını, dolayısıyla kenti tasarlayıp inşa eden aktörler de katkıda bulunmaktadır. Bu aktörler şüphesiz, söz konusu ögelerden almış oldukları ilhamın da etkisiyle, yapılaşmış çevreyi oluşturmaktadırlar. Yapılaşmış çevre ögeleri ise, geçmiş ve gelecek arasında bir bağ oluşturunca nitelikte olduğu sürece kalıcı olacak ve kent kimliğine katılacaklardır. Aksi halde, kentin ve kenti oluşturan toplumun tarihinden süzülüp gelen kent dokusu ile uyum göstermeyen bir yapının, kentin kimliğini tahrip eden, eğreti bir duruşu olacaktır.

Yapılaşmış çevre bileşenini oluşturan ögeler, Şekil 1’de de görüldüğü üzere, yerleşim ölçeğinde ve donatı ölçeğinde olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar. Birinci

⁷ Anıt ağaçların kent kimliğine, Bursa özelinde katkısını irdeleyen bir çalışma için bakınız: Aslan, Y. P., Özkır, D. ve Ofluoğlu, Y. (2016). Bursa Kent Belleği ve Kimliğinin İnşasında Anıt Ağaçların Rolü. *İdeal Kent – Kent Araştırmaları Dergisi*. 7(19), 800-829.

grubu oluşturan ögeler, yollar, sınırlar, bölgeler, odak noktaları, açık alanlar, yapılar, parklar ve kentsel altyapı olarak sıralanmaktadır. Diğer gruptakiler ise başlıca, işaret ögeleri/sembol elemanlar olan somut kentsel imgelerden (yapay anıtlar, kent mobilyaları vs.) müteşekkildir.

Bu noktada, daha önce söz edilip geçilen kent imgesi (kent imajı) kavramının üzerinde durmak gereklidir. İmge sözcüğü, Türk Dil Kurumu'nca hazırlanan Türkçe Sözlük'te (1998: 1076) “zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, düş, hayal, hülya” olarak tanımlanmaktadır. Yine aynı kurumca oluşturulan Felsefe Terimleri Sözlüğü (1975: 97) ise imgeyi, “bir nesneyi doğrudan doğruya yeniden tanıtmaya yarayacak bir biçimde göz önüne seren şey, duyu organları ile algılanmış olan bir şeyin somut ya da düşüncel kopyası” ifadeleriyle kavramsallaştırmaktadır.

Kent imgesinin tespiti ise, kimlik, yapı ve anlam etmenlerinin bir aradalığına ihtiyaç duymaktadır. İşlenebilir bir imgenin öncelikle, diğerlerinden ayırt edilebilir bir varlık olarak belirlenebilecek bir nesneyi tanımlaması beklenmektedir; bu da o nesnenin bir kimlik taşımasını gerekli kılmaktadır. [Kent kimliğinin oluşumuna katılan, yapılı çevreye ait bir ögenin, kendi kimliğinin de bulunmasının önemine vurgu yapılmaktadır]. İmge ayrıca, nesnenin gözlemci ve/veya diğer nesnelerle olan uzamsal ya da dokusal ilişkisinin de ifadesidir ve bu, nesnenin yapısal varoluşunun neticesidir. Son olarak kent imgesi, gözleyen için, uygulamada ve/veya duygusal boyutta bir anlamı gerekli kılmaktadır (Lynch, 2019: 8-9). Ocakçı ve Türk de (2012: 227) yapılaşmış bir çevre bileşeni ögesinin kent kimliğinin oluşumuna katılabilmesi için, a) konum, b) görüntü ve form, c) kullanım biçimi/işlev ve ç) anlam bakımından farklılıklar içermesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Kent imgesi; yollar, sınırlar/kenarlar, bölgeler, düğüm/odak noktaları ve işaret ögeleri/sembol elemanlar olmak üzere beş başlık altında değerlendirilebilir [Bunların ilk dördü yerleşim ölçeğinde değerlendirilirken, sonuncusu donatı ölçeğine dâhildir] (Lynch, 2019: 51).

a) Yollar: Sokaklar, yaya yolları, toplu taşıma alanları, kanallar ve demiryolları gibi insanların hareket halinde iken kenti gözlemlemesine ve etrafındaki nesnelerle ilişki kurmasına olanak tanıyan yapılardır. “İstikametleri ve başlangıç noktaları net bir şekilde bilinen yollar, daha güçlü bir kimliğe sahiptir ve kenti bir arada tutmaya yardımcı eder” (Lynch, 2019: 60).

Şekil 4: Bir Yapılaşmış Çevre Bileşeni Ögesi Olarak Yol: Yeşildere Yolu/İzmir a) 1985 b) 2018

Kaynak: a) Bolca, 2020, b) İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2018.

Şekil 4’ü oluşturan a ve b görselleri birlikte değerlendirildiğinde, İzmir’in kent imgesinin oluşumunda önemli yeri olan yolların başında gelen Yeşildere yolunun, 1985’ten 2018’ye dönüşümü gözlenmektedir. Sözü edilen yol, o günden bugüne gelişim göstererek kentin ana arterlerinden biri olmaya ve kent sakinlerinin birbirlerine yol tarif ederken kullandıkları bir mihenk taşı vazifesi görmeye devam etmektedir. Ayrıca, üzerinde 17. yüzyıldan kalma, tarihi Vezirsuyu Su Kemerlerini taşıyan bu yol, bir başka kategorideki (donatı ölçeğinde somut kentsel imge) bu ögeyle birlikte kent kimliğinin oluşumuna katkı sunmaktadır.

b) Sınırlar/Kenarlar: Kıyılar, demiryollarını belirleyen hatlar, gelişme bölgesi sınırları ve duvarlar gibi çoğu kişinin yön bulmasına yardımcı ögelerdir. Yollar kadar baskın karakterde olmasalar da kent imgesinin belirmesinde etkindirler. “Çoğu kenar

ögesi, ayırıcı engeller olmaktan ziyade birleştirici bağlantı yerleri olma özelliği taşımaktadır” (Lynch, 2019: 72).

Şekil 5: Bir Yapılaşmış Çevre Bileşeni Ögesi Olarak Sınır: Kordon Boyu/İzmir

Kaynak: gezimanya.com, 2020.

Şekil 5’te bir kıyı olarak kent için sınır oluşturan kordon boyu görülmektedir.

c) Bölgeler: Kentin orta ve/veya büyük ölçekli kısımlarını oluştururlar. İnsanlarda, psikolojik olarak içe girme hissi oluşturan bu alanların içeriden tanımlanması oldukça kolaydır; dışarıdan tanımlanmaları mümkün olursa, dışsal referans işlevi de görmektedirler. “Bölgeleri belirleyen fiziksel karakteristikler; doku, alan, form, ayrıntı, sembol, yapı tipleri, kullanımlar, işlev, kentliler, onarım durumları ve topoğrafya gibi sınırsız çeşitlilikte bileşene sahip tematik sürekliliklerdir” (Lynch, 2019: 75).

Şekil 6: Bir Yapılaşmış Çevre Bileşeni Ögesi Olarak Bölge: İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı

Kaynak: Cumhuriyet Gazetesi, 2020.

Şekil 6’da İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı’nın kuşbakışı görünümü yer almaktadır. Çarşı, bir ticaret merkezi olarak sınırları çevrili bir bölge görüntüsü sunmaktadır. Fakat çalışmanın ilerleyen kısımlarında daha etraflıca görüleceği üzere çarşı, sadece ticaret bölgesi olarak çevrilerek yapılaşmış bir çevre bileşeni olmanın çok daha ötesinde, toplumsal çevreye ilişkin taşıdığı değerlerle kolektif belleğe ve kent kimliğine katkıda bulunmaktadır.

ç) Düğüm/Odak Noktaları: Kent içerisinde, bir noktadan bir başka noktaya ulaşırken kullanılan stratejik noktalardır. Kimi zaman kavşak, kimi zaman da köşe başı faaliyetleri barındıran veya kapalı bir meydanı oluşturan alan görünümündedirler. Bir toplanma alanı vasfı kazanmışlarsa, bölgenin merkezi olarak nitelendirilirler. Kentin çekirdeğini oluşturan ve etkileri mekâna yayılan bir gösterge özelliği taşımaktadırlar. “Ulusal ya da uluslararası ölçekte değerlendirildiğinde, kentin kendisi bile bir odak noktası olma özelliği taşıyabilir” (Lynch, 2019: 81).

Şekil 7: Bir Yapılaşmış Çevre Bileşeni Ögesi Olarak Düğüm Noktası: 9 Eylül Meydanı/İzmir

Kaynak: Konak Belediyesi, 2012: 257.

Yine bu bağlamda ifade edilmelidir ki kent kimliği, kentin doğal ya da yapılaşmış çevre bileşenleriyle, kent sakinlerinin etkileşime geçmesiyle şekillenmektedir; bu etkileşimin sıklıkla ve en etkili gerçekleştiği yerlerin başında da meydanlar gelmektedir. Meydanlar, tarihi ve kültürel bir birikime sahiptirler. Hatta Kaftancı'ya (2000: 20) göre, meydanlar, kentin tümünün fiziksel ve sosyal yapısı hakkında en kestirme yoldan bilgi edinilebilecek mekânlardır. Ayrıca, farklı türden mimari yapılarla çevrili olan meydanlar, toplum üzerinde, kente ilişkin bir algı üretme kapasitesi de içermektedirler.

d) İşaret Öğeleri/Sembol Elemanlar: Noktasal referans kaynağıdır. Dükkân, işaret levhası, bina, dağ vs. gibi kolay tanımlanabilen fiziki oluşumlardır. Bazı işaret öğeleri, etrafında yer alan daha küçük ölçekli öğelere göre daha yüksekte, belirgin biçimde konumlanmıştır; böylelikle uzak mesafelerden ve farklı açılardan görülmeleri ve tanınmaları mümkündür. Kentin ayrıksı kuleleri, altın kubbeleri ve yüksek tepeleri gibi kimi öğeler, sabit bir yönü sembolize etmeye de olanak

tanımlanmaktadır. “Bir unsurla ilişkilendirilen faaliyet de onun işaret ögesi olmasını sağlayabilir” (Lynch, 2019: 89).

Şekil 8: Bir Yapılaşmış Çevre Bileşeni Ögesi Olarak İşaret Ögesi: İzmir Saat Kulesi

Kaynak: gezilecektarihiyerler.com, 2020.

Şekil 8’de yer alan İzmir Saat Kulesi, II. Abdülhamid’in tahta çıkışının yirmi beşinci yılı anısına 1901 yılında inşa edilmiştir. Kulede, dönemin Alman İmparatoru II. Wilhelm tarafından sultana armağan edilmiş saat yer almaktadır. Saat kulesi, o günden bu yana gerek kent sakinleri gerekse kente dışarıdan gelen misafirler için bir sembol elemanı niteliği kazanmış, kentin yıllar içindeki değişimi, önemli ölçüde, Saat Kulesi baz alınarak gözlenmiştir. İzmirliilerin buluşma noktalarından biri olan bu işaret ögesi, eteğinde yer alan üçer çeşmesi ve kurnası ile birlikte donatı ölçeğinde yapılaşmış bir çevre bileşeni olarak kent kimliğinin oluşumuna katılmaktadır.

Yapılaşmış çevre bileşenini oluşturan bu ögeler, birbirlerinden izole değildirler. Her biri, diğerleriyle devamlı olarak beraber konumlanmaktadır. Örneğin, düğüm noktaları barındıran bölgeler, sınırlarla tanımlanmakta, yollarla bölünmekte ve işaret ögeleriyle dolup taşmaktadır (Lynch, 2019: 54). Görüldüğü üzere, çalışmanın bu

kısımında büyük ölçüde Lynch'in sınıflandırmasından ve tanımlamalarından faydalanılmıştır. Fakat yapılaşmış çevre bileşenini oluşturan ögeler bunlarla sınırlı değildir. Diğer ögelerin de incelemeye dâhil edilmesi önem arz etmektedir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında söz edilen ögelere yer verilecektir.

e) Yapılar⁸: Kente ilişkin yapıların, kentin gelişim yönünün belirlenmesinden, kent içerisindeki faaliyetler için gerekli mekânların ayrılmasına; ulaşım yollarının tespitinden, toplumsal eylemlerin sevkine kadar birçok uygulamada belirleyici bir etken olduğundan söz edilmektedir. Bu çalışmada, diğer sayılanlarla ilişkili de olsa kentsel yapılar, kent kimliğine katkısı bağlamında ele alınmaktadır.

Yapıların formu, boyutu, rengi, dokusu, işlevi ve ritmi, her biri ayrı ayrı veya hep birlikte, mekânın karakter kazanmasına yol açmaktadır. Burada önemli olan, yapıların ya da sokak, cadde gibi ögelerin tek başlarına birer karakter sahibi olmalarının çok ötesinde, kentin, sosyal, ekonomik ve kültürel bütünlüğüne işlevsel bağlantı içeren bir arka zemin şablonunun oluşmasına katkı sunmalarıdır. Bu nedenle kent çevresi, bireysel birimlerin dizilişini içermekle kalmamakta, bütünün işlevsel ve uzamsal konumlanışına da ihtiyaç duymaktadır (Kepes, 1996: 181).

Yapısal oluşumların en belirgin örneklerinden olan binaların, kentin tanıklık ettiği çeşitli tarihi dönemlere, kentte barınmış/barınmakta olan farklı etnik grupların yaşamlarına ya da kentte hüküm sürmüş değişik siyasi otoritelerin izlerine işaret etme gibi bir özelliği de bulunmaktadır. Örneğin Saraybosna'daki binaların mimarisinde, üç ayrı iktidar döneminin (Osmanlı Dönemi, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Dönemi ve Tito Yugoslavyası Dönemi) farklı yansımaları kendisini kolaylıkla ele vermektedir. İzmir özelinde değerlendirilecek olursa, kentin çok kültürlü tarihi dokusunun, kentte yer alan birtakım binalar tarafından temsil edildiği görülecektir. Kentte yaşayan Yahudilerce inşa edilmiş Karataş Yahudi Hastanesi ve kent için önemli figürlerden biri olan Tarihi Asansör Kulesi, bunlardan sadece ikisidir.

f) Açık Alanlar/Parklar: Doğal çevrenin insan eliyle dönüştürülmesiyle elde edilen açık alanlar/parklar, yapılaşmış çevre bileşeni içerisinde değerlendirilmektedir.

⁸ Bir yapının, kent sakinlerinin kolektif belleğinde ne denli bir yer işgal edebileceğine ve bir kentin kimliğinin oluşumuna ne boyutta bir katkı sunabileceğine, 1961 yılında Nobel Edebiyat ödülü kazanan İvo Andrić'in Drina Köprüsü adlı başyapıtı vasıtasıyla da şahitlik edilebilir. Eser, arka kapağında yer alan, "bir ülkeyi ve insanların, onların üç yüz elli yıllık tarihlerine tanıklık eden bir köprünün dilinden anlatan olağanüstü bir roman" ifadesiyle tanıtılmıştır.

Parklar, insanları bir araya getiren, sosyal iletişimin gerekleştigi, tanımlı kent boşluklarıdır. Kent sakinleri, bu açık alanlarda ne kadar çok süre geçirirlerse, diğerkentlilerle karşılaşma ve paylaşımda bulunma olanakları o ölçüde artacaktır. Bu paylaşımlar, kimi zaman konser, sergi, gösteri, toplumsal eylem şeklinde gerekleşeceğı gibi, kimi zaman da yalnızca insanlarla bir arada bulunup onları izlemek ve onlardan bir ölçüde etkilenmek gibi pasif bir davranış içermektedir. [Fakat gerçekleşen katılımın içeriğı ve düzeyi ne olursa olsun] parklar, kent kimliğinin oluşumuna katkıda bulunmaktadır (Özdemir, 2009: 145). Bu doğrultuda, kent kimliğinin kolektif bir kimlik olduğu göz önünde bulundurulduğunda, parkların kullanımının, tüm kent sakinlerine (yaşlı/genç, varlıklı/yoksul, kadın/erkek, engelli/sağlıklı ayrımı gözetilmeksizin) açık olması önem taşımaktadır. Türkiye’de yüksek gelir grubunun ikamet ettiği kimi yerleşim yerlerindeki parkların gerek donanımsal anlamda gerekse kullanıcı profili bağlamında, diğerkentlerdeki parklardan belirgin bir ayrışma gösterdiği gözlenebilmektedir.

Esasen bunun da ötesinde, bugün, kitle iletişim araçlarının dönüşümü ile insanların sanal ortamda buluşması, parkta gerçekleşmesi muhtemel bir rastlantısal karşılaşmanın ve mekân üzerinden oluşturulacak toplumsal alışverişin önüne geçebilmektedir. Yine, hemen hemen tüm kentlerde yerleşmiş olan alışveriş merkezi (AVM) kültürü, bireyselliğı ön plana çıkarmakta ve sermaye tarafından tasarlanarak tanımlanmış birtakım aktiviteleri insanlara alternatifsiz sunmaktadır. 1950’lerde Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) ilk örneğine rastlanan ve 20. yüzyılın son çeyreğinden bugüne dünya genelinde sayıları artan güvenli siteler de içine kapalı entegre yapısıyla, kamusal alan olan parkların toplumsal yaşama olan katkısına gölge düşürmektedir.

Şekil 9: Bir Yapılaşmış Çevre Bileşeni Ögesi Olarak Park: Buca Hasanağa Bahçesi/İzmir a) Genel Görünüm b) Uydu Görünümü

Kaynak: a) ozelkalem.com, 2016, b) Google Earth, 2019. 38°22'56.47''K 27°10'49.11''D.

Şekil 9'da kent merkezinde bulunan açık alanların bir örneği görülmektedir. İzmir'in merkezinde yer alan ilçelerden Buca'nın Adatepe Mahallesi'nde, elli beş dönümü yeşil alan olan, doksan altı dönümlük bir arazi üzerinde yer alan bu park, yöre halkınca Hasanağa Bahçesi olarak bilinmektedir. 1926 yılında Ödemiş eşrafından olan Sarıgöllü Hasan Ağa tarafından, bir İtalyan asıllı Levanten olan Aliotti'nin mirasçılarından alınan arazi, o günden bu yana halka açık bir mesire yeri olarak kullanılmıştır; halihazırda ise bir mesire yeri olmanın ötesinde, içerisinde yer alan çocuk oyun alanları, basketbol ve tenis sahaları, jimnastik salonu, koşu parkuru, squash alanı, bisiklet yolu, Meryem Ana havuzu, bağ köşkü, otoparkı ve [hatta polis merkezi ile birlikte kentlilerin sosyal buluşma noktası niteliğine bürünen bir kompleks görünümündedir] (ozelkalem.com, 2016, izmir.bel.tr, 2017). Şekil 9'daki b

görselindeki uydu görüntüsü ise, parkın, kentsel yapılaşma içerisindeki, kimlik oluşturacak düzeydeki belirgin konumlanışını gözler önüne sermesi bakımından önem taşımaktadır.

Parklarla ilgili göz ardı edilemeyecek bir husus da parka ilişkin tasarrufların belediye yönetimlerine ait olduğudur. Şöyle ki belediye idarecileri siyasi kimliğe sahip kişilerdir; bu doğrultuda, aldıkları karar ve gerçekleştirdikleri uygulamalara, siyasi yönelimlerini ve benimsedikleri ideolojilerini yansıtmaları sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Böylelikle bir kentte, uzun süre aynı siyasi eğilime sahip olan yönetimlerin yer alması, zaman içerisinde o kentin siyasi bir kimliğe erişmesine de neden olabilecektir. Bu durumu parklar üzerinden de okumak mümkündür ki parkların da, kimi zaman isimlendirme aşamasında, kimi zaman da içerisinde gerçekleştirilen etkinlikler noktasında söz konusu eğilimlerden nasibini aldığı görülmektedir.

g) Kent Mobilyaları: Kent mobilyaları, kentsel kamusal alanlarda yer alan, halk tarafından kullanılan, boyutları, formları, estetik tasarımları, renkleri, işlevleri ile her biri ayrı karakteristik özelliklere sahip mobilyalardır. Kent mobilyaları tasarlanırken, kimi zaman teknoloji ön plana çıkarılarak fonksiyonel yapıya (Madrid'deki “mini hub”), kimi zaman kent sakinlerinin konforuna (Londra'daki dalgalı banklar), kimi zaman fark oluşturacak bir mimari tekniğe (Vöcklabruck'daki suya gömülü iskele), kimi zaman da kent tarihine ilişkin bazı öğelere (Manchester'daki klasik lambaların dev versiyonları) vurgu yapılmaktadır.

Şekil 10: Bir Yapılaşmış Çevre Bileşeni Ögesi Olarak Kent Mobilyası: Bostanlı/İzmir

Kaynak: izmirmag.net, 2016.

Kentsel donatı elemanları olarak kent mobilyaları, kenti yaşanabilir ve algılanabilir kılan öğelerdendir; böylelikle, toplumsal yaşama bizatihi katılarak kent sakinlerinde aidiyet duygusunun yerleşmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, söz konusu öğelerin, hem bir yapılaşmış çevre bileşeni olarak fiziki yapıya hem de sosyal etkileşimlerle toplumsal yapıya etkiyerek kent kimliğinin oluşumunda rol aldıklarına değinmek gerekmektedir.

Yapısal çevre, toplumsal çevreden bağımsız değerlendirilemez. Bu bağlamda, yapılaşmış öğelerin, kentsel koruma odaklı kent planlamasındaki önemine de değinmek gerekmektedir. Kentin kimliğinde izi bulunan bir ögenin, tahribata uğraması, yerinden edilmesi ya da ortadan kaldırılması, kolektif bellek üzerinde olumsuz etkide bulunacak ve kent sakinleri, yaşadıkları çevreye yabancılaştıkları duygusuna kapılacaklardır. Anlam alanı oluşturan kimi öğelerin, niteliklerini yitirmeleri, kenti ziyaret edenler açısından da kent nezdinde arzu edilmeyen bir durumdur.

Kolektif bellek ve kent kimliği kazanımında etkili bir yapılaşmış ögenin korunmasından söz edildiğinde, genel itibariyle zihinde canlanan şey, söz konusu

ögenin tarihî değere sahip olma niteliğidir. Fakat bir şeyin tarihî –kaba ifadeyle eski– olup olmadığı nereden bakıldığıyla da alakalı bir husustur. Örneğin, geç Osmanlı dönemi’ndeki bir öge, erken Cumhuriyet dönemi açısından ele alındığında yeni olarak değerlendirilirken, bugün, eski olarak nitelendirilecektir. Aktardıkları algı ister olumlu ister olumsuz olsun, bugün inşa edilen yapılar da yarın eskiyecektir. Bu bağlamda zaman unsuru, estetik ve kültürel bir değer saptama noktasında tek başına yeterli olmamaktadır. Söz konusu değerler, sadece tarihi yapılara özgü değildir; çok yeni bir yapı da üzerinde, toplumca kabul görmüş bir olumlu değer yargısı taşıyabilmektedir (Kuban, 1984:3).

Son olarak belirtilmelidir ki bir kentin kimliğini oluşturan bileşenlerden biri olan yapılaşmış çevre, inşasından, korunmasına ve nesiller arasında aktarımına dek her aşamada, insan unsurunun bir eseridir. Yapılaşmış çevreyi meydana getiren ögelerin her birinin, birer karakter sahibi olup kent kimliğinin oluşumuna katılmalarında, toplumsal süreçlerin (duyumlar, yaşanmışlıklar, beklentiler) ve toplumsal algının yadsınamaz payı bulunmaktadır.

1.2.1.3. Toplumsal Çevre Bileşeni

“Doğrusu petrol, doğalgaz, ticaret, dolar, riyal, gökdelenler, alışveriş ve finans merkezleri, inşaatlar, devâsâ siteler, geniş yollar... bütün bunlar, bir yerleşim biriminin ‘şehir’ olmasına yetmiyordu. Şehir, daha çok toplumsal kültürü bakımından belirli bir kimlik ima ediyordu.”

Sadık Yalsızuçanlar / Başçarşı’da Karşılaşmak

Toplumsal yaşamın var olmadığı bir yerde, kentin varlığından söz edilemez. Kent kelimesinin etimolojik kökeni de bu gerçeğe işaret etmektedir. Şöyle ki kent kelimesinin, İngilizce karşılığı olarak sıklıkla kullanılan kelimeler, “urban” ve “city” kelimeleridir. “Urban” kelimesi, kentin taş yapısına atfedilen “urbs” kelimesinden köken almaktadır. Bu taş yapı da varlığını, korunma, ticaret, savaş gibi toplumsal olguların varlığına borçludur. “City” ise, kentte biçim bulan, duygular, ritüeller ve inançların karşılığı olan “civitas”tan gelmektedir (Sennett, 1999: 27). Bu bağlamda

kenti görünür kılan fiziki yapının/kent formunun, toplumda karşılık bulan değerler ve toplumsal beklentiler üzerine inşa edildiği belirtilmektedir.

Kentin bizatihi somut yapısının inşasında olduğu gibi, kimliğinin şekillenmesinde de toplumsal çevre başat aktördür. Kent kimliğinin yapısına katılan, doğal çevre bileşenini oluşturan ögeler de yapılaşmış çevre bileşenini oluşturan ögeler de toplumsal norm ve kurumlar ile bir bütünlük içermedikleri sürece, kentin tutarlı bir kimliğe sahip olduğu söylenemeyecektir. Kentin formunu oluşturan yapılaşmış ögeler, henüz inşa aşamasından başlamak üzere, her evrede, toplumsal yaşamın izleriyle madde üstü bir değer bulmakta ve anlam kazanmaktadırlar (Karaman, 2008: 9-10). Yapılara, kolektif bellekte yer kazandırarak salt fiziki/biyolojik araç olarak kalmalarının önüne geçen şey de söz konusu yapıların, toplumda edindikleri değer ve algılar nispetince toplumsal yaşamda kendilerine yer edinebilecek anlam alanı olma kapasiteleridir. Bu bağlamda, kentin zihinlere yerleşip hayal edilebilen bir imge haline getirilmesi ve kent kimliğinin oluşması için, görsel yapı ile mimari detayların belirmesi yeterli olmayacaktır. Yerleri ve mekânları önemli kılan şey, toplumca kullanılabilir kabul edilip onlara anlam yüklenilmesi ve bunlarla toplum arasında duygusal bir bağ kurulmasıdır (Pocock ve Hudson, 1978: 31-32). Zaten kentsel mekânlar, [gerek kendi varlıklarında gerekse dışlarında oluşan kentsel boşluklarda] bir toplumsal hayat meydana gelmesinde rol oynadıkları ölçüde görünür olacaklardır. Böylelikle insanlar, mekân vesilesiyle birbirleriyle ve mekânla iletişime geçip sosyalleşeceklerdir. Bu durum, hem mekânın hem toplumun [hem de topyekûn bir şekilde kentin] kimlik kazanmasında belirgin rol oynayacaktır (Erdönmez ve Akı, 2005: 72). Lynch'in (2019: 2) ifadesiyle, "bir kentin hareketli ögeleri ve özellikle de kentte yaşayan insanlar ve faaliyetleri, sabit fiziksel kısımlar kadar önemlidir."

Nitekim kent kimliğinin inşası için, toplumsal çevre bileşeninin katılımı olmazsa olmazdır. İnsanlar, yaşadıkları yerlere karşı bir aidiyet duygusu beslemezlerse, kendi yaşamlarıyla yaşadıkları kentin geçmişi arasında bir bağ kuramazlarsa ve kentleri için birtakım fedakârlıklarda bulunmayı göze alamazlarsa orada kent kimliğinin oluşumundan söz edilemeyecektir. Ele alınan aidiyet duygusu ve kentle kurulan bağ, bireysel olmanın ötesinde toplumsal bir yapıya bürünmektedir.

Kente kimlik kazandıran bileşenler içerisinde tespiti en zor olanı toplumsal çevre bileşenidir. Diğer iki bileşen (doğal çevre ve yapılaşmış çevre), somut ve

ölçülebilir durumda iken, toplumsal ilişkilere ait olan şeyler, gözle görülebilir mahiyette değildirler ve bu doğrultuda belirleyici olduğu düşünülen öğelerin çıkarımını yapıp sağlıklı veriler elde etmek güç olmaktadır. Yerin kimliğini inceleyen Relph'in görüşleri de bu doğrultudadır. Relph (1976: 47), yere kimlik katan şeyleri, statik fiziki özellikler, aktiviteler ve anlamlar olarak tespit etmekte ve anlamların, anlaşılmasının diğer ikisine göre zor olduğuna vurgu yapmaktadır⁹. Öyle ki anlam, belirli ilgi alanları ve eğilimleri içeren, bireysel ve kültürel varyasyonlara göre farklı seyreden bir karmaşaya tekabül etmektedir. Bu bağlamda, kentteki bir bireyin, kente ilişkin bireysel algısı ve geliştirmiş olduğu anlamlı alanların tanımı, bir diğer bireyin edinimlerinden farklı olacaktır. Nairn'in (1965:78) ifadesiyle "ne kadar birey varsa, o kadar kent kimliği mevcuttur." Kentin fiziksel görünümü kadar, kenti tecrübe edenlerin her birinin kente ilişkin deneyimleri, bakış açıları ve zihinlerinde yer eden algıları, kimliklendirme sürecinde yer almaktadırlar. O halde, kente ilişkin kolektif bir aidiyet duygusu ve kent kimliğinin toplumsal çevre tarafından belirlenme işlemi nasıl gerçekleşecektir?

Tekeli (1990: 60), bu durumu, kimliğin toplumsal oluşumunun onu bireysel olmaktan çıkarıp özneller arası yapmasına bağlamaktadır. Şöyle ki bu özneller arası olma hali, kent kimliğini, bireysel değişkenlere ve göreceli değerlendirmelere bağlı olmaktan kurtaracak ve kimliğe kararlılık kazandırarak kişisel deneyimlere karşı onu dirençli kılacaktır.

Toplumsal çevre bileşenini oluşturan öğeler, sosyokültürel (demografik özellikler, kurumsal yapı, tarihsel özellikler, kültürel özellikler, dini özellikler) ve sosyo ekonomik (işlevsel özellikler, gelir seviyesi, ekonomik durum, istihdam yapısı) olmak üzere birbirleriyle etkileşim içerisinde bulunan iki eksenle değerlendirilmektedir.

a) Demografik Özellikler: Nüfusun yapısı ve özellikleri, kent kimliğinin, toplumsal çevre kaynaklı katılımcıdır. Nüfusun büyüklüğü/yoğunluğu, nüfus artış hızı, ölüm oranı, yaş ortalaması, yaşam süresi ortalaması, kadın/erkek nüfus dağılım oranı, eğitim düzeyi, çalışan nüfus oranı, nüfusun kent içerisindeki dağılımı, etnik kökeni, kentin göç alan ya da göç veren bir kent olması gibi birtakım göstergeler, bir

⁹ Relph'in bu konudaki ifadeleri, Lynch'in (2019: 9) görüşleri ile örtüşmektedir.

kentin demografik özellikleri bakımından temsilinde rol oynamaktadır. Bir kentte, söz konusu parametrelerden biri veya birkaçı diğer kentlere göre belirgin bir farklılık gösteriyorsa, demografik özelliğin o kentin kimliği üzerinde etkili olduğundan söz edilebilecektir. Kentteki üniversite öğrencisi nüfusu oranının, diğer kentlere kıyasla yüksek olduğu bilinen Eskişehir'in, üniversite kenti olarak nitelendirilmesi ya da kent içerisinde birçok farklı etnik kökenden ve mezhepten insanın barındığı Hatay'ın medeniyetler kenti şeklinde öne çıkarılması bu duruma örnek teşkil etmektedir. Yine, İstanbul denince akla gelen ilk şeylerden birinin, "kalabalık" olması demografik yapının, bir kentin görünümünde ve toplum üzerinde oluşturduğu algıda ne denli etkili olduğunu göstermektedir.

Ayrıca, demografik özellikleri oluşturan öğelerin, bireylerin kente ilişkin algılarını ve kent kimliğini nasıl etkilediklerine özetle değinmek gerekirse, bu hususta şunlar ifade edilebilir (Örer, 2002: 53-59):

a) Kişilerin etnik kökenleri ve mezhepleri, ait oldukları farklı tarihi miraslardan ötürü, değer yargılarının farklı seyrini de beraberinde getirmektedir.

b) Değişik yaş grupları, ayrı gereksinimlere ve yönelimlere sahip olduklarından, bunların, mekânlardan ve kentin bütününden beklentileri de farklı olacaktır.

c) Kadın ve erkeklerin algılama eşikleri ve farklı konularda geliştirmiş oldukları hassasiyetler birbirlerinden farklıdır. Ek olarak, az gelişmiş ya da gelişmekte olan diye nitelendirilen toplumlarda, gelişmiş kabul edilen toplumlardakine nazaran, kadının toplumsal yaşamdaki konumu, ikincil bir durum içermektedir. Böylelikle bu toplumlardaki kadınların, bilhassa eve ve barınma mekânlarına karşı aidiyet besledikleri belirtilmiştir.

ç) Kişinin medeni hali de kişinin, kente ve kente ait olan oluşumlara yaklaşımında belirgin rol oynamaktadır. Örneğin, bekâr kişilerin ya da çocuksuz çiftlerin, eve bağımlı kalmak yerine, dışa açık bir yaşam biçimi sürdürdükleri vurgulanmıştır. Yine aynı kişilerin, daha küçük ve daha merkezi konumdaki konutları tercih ettikleri ileri sürülmektedir. Çocuk sahibi olanlarda da kentin sunduğu/sunamadığı eğitim olanakları, ailelerin, kent içerisinde konumlanışlarında etkili olmaktadır.

d) Kişilerin eğitim farklılıkları da kent ve kentsel mekânları kullarımlarına yansımaktadır. Örneğin sanat eğitimi almış birisiyle, iktisat eğitimi almış bir başkasının kentten ve mekândan beklentileri farklı olacaktır.

İfade edilenleri, çalışmanın mahiyeti bakımından önemli kılan şey, zikredilen bireysel tercih farklılıklarının, zaman içerisinde bir bütün olarak kenti algılama, kente değer atfetme ve kentin, kent dışındakilere aktarılma süreçlerinde üstlendikleri roldür.

b) Kurumsal Yapı: Toplumsal çevre bileşeni öğelerinden birisi de kentin ve kentin içerisinde yer aldığı ülkenin kurumsal yapısıdır. Siyasi yapı, yönetim biçimi, hukuk sistemi, demokrasi kültürü, ekonomik yapı, teknoloji, eğitim, sağlık, sosyal hizmet gibi oluşumlar, kurumsal yapıyı şekillendirmektedir (Ocakçı ve Türk, 2012: 228). Her ne kadar ülke genelindeki idari yapıdan ve hukuki mevzuattan farklılıklar gösterebilen eyaletlerde, kurumsal yapının kentin kimliğine daha bariz bir etkisi olduğu gözlenirse de, üniter devletlerdeki kimi kentlerde de siyasi yapı, demokrasi kültürü, teknolojik düzey gibi bazı unsurlar, belirleyici olabilmektedir. Bugün Türkiye’de bazı kentlerin, bazı siyasi partilerin “kalesi” olarak anılmaları bu duruma bir örnektir.

Hem genel idarenin hem de yerel idarenin yöneticileri, kurumsal yapının aktörlerindendirler, aldıkları kararlar ve uyguladıkları icraatlar ile uzun soluklu etkilere yol açıp kent kimliğine katkı sunabilmektedirler. Örneğin, kentlerin çehresini değiştiren kentsel dönüşüm ya da soylulaştırma uygulamaları, netice itibarıyla, yönetici faktörünün yönlendirmesiyle gerçekleşmektedir.

Kurumsal yapıya katılan etmenlerden birisi de teknolojidir. Teknoloji, kentin içerisinde gelişmekte, kent yapısını ve kent yaşantısını değişime uğratmaktadır. Kullanıma sokmuş olduğu uygulamalarla gerek kent yönetimlerinin işlerini gerekse kent sakinlerinin hayatlarını kolaylaştıran teknoloji, akıllı kentleri meydana getirmektedir. Böylelikle kentliler, en yalın ifadesiyle, yeni davranışlar geliştirmekte, kitle iletişim araçlarının gelişimi ve yaygın kullanımı ile birlikte mekâna farklı anlamlar yüklemektedirler. Fakat bazı durumlarda, toplum içerisinde, teknolojinin öncülük ettiği yeni yaşam tarzına uyum sağlayamayıp doğup büyüdüğü kente yabancılaştığını hissedenler de olmaktadır. Ayrıca, teknolojinin bilinçsiz kullanımının, kent imajında da birtakım eğreti görüntülere yol açtığını ve bir şablon halinde

gerçekleştirilen kimi aktarımların, kimlikleri aşınmış tek tipleşen kentleri doğurduğunu ifade etmek gerekmektedir.

c) Tarihsel Özellikler¹⁰: Kent demek tarih demektir. Tüm kentler, bulundukları konumlara, belirli bir tarihi serüvenden geçerek ulaşmışlardır. Kentlerin, bugünkü oluşumlarının her noktasında, kendi tarihlerinden izler yer almaktadır. Tarihsel süreç, kentleri, siyasi, ekonomik, kültürel ve toplumsal açılardan etkileyerek kent kimliğinin oluşmasına etki etmektedir (Çöl, 1998: 52).

Toplumlar genel itibarıyla, tarihi anlam içermekte olan geleneklere, eserlere, alanlara, mekânlara ya da yapılara değer atfetmektedirler. Tarihi nitelikteki öğelerin tahrip edilmesi veya ortadan kaldırılması, kamuoyu nezdinde, failerin, bilinçsizliklerinin bir nişanesi olarak algılanmaktadır. Birtakım tarihi yapıların yok edildiği durumlarda, elde kalan ve daha evvel pek de ilgi çektiği düşünülmeyen, büyük anıtların ve görkemli yapıların yanında görece küçük olan mimari eserlerin kıymete binmesi, genellikle rastlanılan bir haldir. “İzmir’de daha önceleri Elhamra Sineması olarak ‘sıradan’ bir yapı gibi kullanılan opera binası, İzmir Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi’ne [APİKAM] dönüştürülen İtfaiye Binası, Bornova’da restore edilerek kontrollü bir kullanıma açılan Murat Köşkü” buna örnek teşkil etmektedir (Bilgin, 2011: 41).

¹⁰ Bir kentin tarihsel özellikleri göz önünde bulundurularak nasıl korunduğuna ilişkin, çarpıcı bir örnek için bakınız: Uçar, M. ve Rifaioğlu, M. N. (2011). Yerel Kimliğin Mekânsal Temsili ve Québec Kentinde Korunması. *İdeal Kent – Kent Araştırmaları Dergisi*. 1(3), 62-81.

Şekil 11: Bir Toplumsal Çevre Bileşeni Ögesi Olarak Tarihsel Özellik: Agora/İzmir

Kaynak: Yasa, 2020.

Şekil 11’de İzmir’in tarihsel özelliğini etkileyen öğelerden biri olan Antik Agora kalıntıları görülmektedir. Şekilde dikkat çeken bir unsur da arka planda, hem tarihi konumuyla hem de kentin topoğrafik yapısına olan vurgusuyla önem arz eden Kadifekale’nin yer almasıdır. Ayrıca, Kadifekale eteklerinde yer alan gecekondular da toplumsal çevre bileşeni öğelerinden olan ekonomik yapının, kent görünümüne olan etkisini yansıtmaktadır. Böylelikle söz konusu görsel, kent kimliğini oluşturan bileşenlerin, birbirlerinden bağımsız olarak ele alınmasının güçlüğüne örnek teşkil etmektedir.

ç) Kültürel Özellikler: Kültür kavramının iki yüzün üzerinde tanımı yapılmaktadır. Evrensel bir tanım olmasa da kültürden bahsedildiğinde, insanların zihinlerinde uyanan şey üzerinde bir mutabakat oluşmuş gibidir (Adanır: 2003: 23). Türk Dil Kurumu (2020), kültürü, “tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin” olarak tanımlamaktadır.

Çok boyutlu bir yapıya ve geniş bir anlama sahip olan kültür, kentin bizatihi kendisini meydana getiren toplumsal bir olgudur. Bu bağlamda, kent içerisinde yerleşik farklı toplulukların, ekonomik, siyasal, kültürel açılardan birlikte yaşamalarıyla karakterize heterojen bir görünüm arz etmektedir. Kültürün kenti oluşturması ve kent kültürü olarak toplum içerisinde aktarılması, belirli bir zamansal ve zihinsel gelişimin ürünüdür. İnsan bilincinin gelişmesi, toplumun karmaşık bir yapıya bürünmesi, kültür aktarımında, aile kurumunun aşılması gerekliliğini doğurmuştur (Tatlıdil, 2009: 324). Sanayi devriminin gerçekleşmesi, daha sonra ise bilgi çağına geçilmesi, insanların hem fert olarak hem de toplumsal boyutta bilgi ve becerilerinde büyük değişimleri beraberinde getirmiştir; bu gerçeklik kent içerisinde, kent ile birlikte yaşanmıştır.

Bir kentin tarihinde yer alan ihtiyaçların, oluşumunda ve giderilmesinde yer alan ilişkiler formu ile güncel gereksinimlere dayalı yaşanan gerçeklikteki kurallar arasında bir kültürel farklılık meydana gelebilir. Bu belirli ölçüde tolere edilebilir bir durumdur. Fakat yaşanan şey, bir farklılığın ötesinde zıtlığa dönüşürse, o halde, toplumsal bir şizofreniden söz edilecektir (Karaman, 2008: 11-12). Öyle ki toplumun belleğinde yer alan ile hâlihazırda topluma yansıtılanlar örtüşmeyecek; bariz bir tutarsızlık söz konusu olacaktır ve yeni nesil ile toplumun maziye şahitlik etmiş üyeleri arasındaki kültürel aktarım gerçekleştirilemeyecektir. Bu durumda, geçmiş nesillere ait bireylerde, yaşanan çevreye ve yaşamın bizatihi kendisine karşı bir yabancılaşma duygusu gelişecektir.

Kentte kültürel kopukluk ve [kimi zaman] kültürel zıtlık var ise iki durum söz konusudur (Karaman, 2008: 11-12):

a) Kent, farklı toplumlarca işgal edilmiştir. Artık, kent içerisinde, eskinin devamı olmayan yeni bir toplum yer almaktadır. Eski topluma ait öğeler, müzelik konuma getirilmiştir. Bu halde, eski toplum zaten ortadan kaldırılmıştır; yeni toplum açısından bakıldığında ise, kültürel bir yozlaşma görülmemektedir. Endülüs dönemi sonrası İspanya, bu duruma bir örnektir.

b) Kentte, eski toplum, demografik anlamda varlığını sürdürmektedir. Fakat kültürel bakımdan değişime uğratılmıştır ve eskisinden farklı, hatta eskiye zıt araçlar/mekânlar üretilerek oluşturulan yeni ihtiyaçlar karşılanmaktadır. Bu durumda, [gönüllü ya da zorunlu gerçekleşen] yeni bir gündelik hayatın tasarımı söz konusudur.

Eskiye bağı olan toplumsal bilincin yaşamış olduğu şizofreni hali, bu koşulda gerçekleşmektedir.

Esasen, “uygarlığın, kentsel altyapıyı, kent kültürünün, o altyapı üzerinde elde edilen ve yaşanan kazanımları, kent kimliğinin de söz konusu kazanımların topluma ve mekâna yansıyan halini ifade ettiği” söylenmektedir (Taşçı, 2012: 85).

d) Dini Özellikler: Kentte yer alan farklı din/mezhep mensupları ve farklı inançlara ait olan ibadet yerleri, dini simgeler, ritüeller vs. kentin kimliğine doğrudan katkıda bulunan toplumsal çevre bileşeni öğelerindendir. Örneğin; Mekke, Kudüs, Vatikan (resmiyette ülke olsa da çoğu kentten daha küçük bir alana ve daha az nüfusa sahiptir) gibi yerleşim yerleri, anıldıkları an, zihinlerde, dini kimlikleriyle canlanmaktadır. Hatay, Mardin, İzmir gibi kentler ise, içerisinde farklı dinlerin ve mezheplerin canlılığını sürdürerek yer aldığı bir medeniyetler mozaiki görüntüsü sunmaktadır. Bu canlılık, kentlerin kimliklerine olumlu yönde yansımaktadır. Ayrıca, bu doğrultuda gelişen, inanç turizmi olarak adlandırılan sektörün, kente sosyoekonomik ve sosyokültürel bağlamda katkı sunduğu gözlenmektedir.

Kentteki hâkim dini inanış, kentin hem toplumsal yaşamına hem de bu doğrultuda gelişen kent formuna etkide bulunmaktadır. Bu etki kimi zaman oldukça baskın bir görünüm içermekte ve kent, “İslam Kenti”, “Hıristiyan Kenti” gibi, dini bir kimlikle kabul görmektedir. Bu kategorizasyona yol açan, dini karakterin, kent üzerinde azımsanmayacak düzeyde farklılık oluşturmastır. Örneğin, İslam kentlerinde, dinin işlevselliği, mekânsal yapıyı da belirlemekte; caminin, kentin ve yaşamın merkezindeki konumu, kültürel, toplumsal, eğitime ilişkin rollerinin varlığından ileri gelmektedir. Bu durum, caminin yanı sıra, vakıf kültürüne ve kurumuna sahip toplumlarda, medrese, imaret, külliye, darülaceze, aşevi, kütüphane, han, hamam, çarşı gibi oluşumların, kent üzerindeki etkileriyle belirginleşmektedir.

Yine, Yahudi-Hıristiyan geleneği ile İslam inancının, insana ve insanı çevreleyen şeylere yaklaşımları farklıdır. Bu farklılık, kent üzerindeki tasarruflarda da kendini ele vermektedir. İlkine göre insan, kendini kuşatan şeyler üzerinde denetim hakkını elinde tutan tanrısal bir varlık olarak görülmektedir. Bu düşünceye göre, insan çevreyi [ve dolayısıyla kenti, homosentrik bir yaklaşımla] dilediği gibi kullanma ve dönüştürme hakkına sahiptir. İslam inancı ise, insanın çevre ile uyum içerisinde olmasını ve çevrenin tabii yapısının muhafazasını gerekli kılmaktadır (Karaman,2008:

13-14). Ayrıca İslam kentlerinde, kutsal görünümlerin resmedilmesi yasaklanmışken, Hristiyanlar, imanı görünür kılma maksadıyla kutsallarını, kentlerine yansıtmayı tercih etmektedirler (Sennett: 1999: 31).

Bu bağlamda, Hristiyanlığın, değişen dönemlerde, kentsel form üzerindeki etkileri de çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir. Orta Çağ'da Hristiyanlar, kutsal mekânların, dünyevi mekânlardan farklı bir görünüme sahip olması gerektiğine inanmaktadırlar. Öyle ki bu dönemde, binalar özensizken ve sokaklar karmakarışık bir görünüm sunarken, kiliseler, dikkatlice konumlanmakta ve görkemlice tasarlanmaktadır. Hristiyan inşaatçılar, dünyevi mekândakinin aksine, kentin merkezini kendileriyle biçimlendirdikleri kutsal yerlerde, korunaklı bir alan inşa etmektedirler. Ayrıca, 1100'lü yıllarda yapılan kiliseler, Isidore (560-636) zamanında yapılan kiliselerden çok daha büyük boyutlardadır. Birçok Orta Çağ kilisesine, göğe yükselişin görsel temsili olması amacıyla eklenen sivri kuleler ise 19. yüzyılın ürünüdür (Sennett, 1999: 28-32).

İnanç kaynaklı olan bu görünümlerin hepsi şüphesiz, kentlerin yalnızca formunu şekillendirmekle kalmamış; aynı zamanda, toplumsal çevre bileşeninin, yapılaşmış çevre bileşeni ile beraber kent kimliğini oluşturmaya örnek teşkil etmiştir. Toplumsal çevre bileşeninin, sosyokültürel öğelerinin yanı sıra sosyoekonomik öğeleri de mevcuttur. Bu öğelere de değinmek, konunun daha kapsamlıca ele alınması bakımından yarar sağlayacaktır.

e) Ekonomik Durum: Her kent, bulunduğu coğrafya ve sahip olduğu insan kaynağı nispetinde farklı ekonomik potansiyeli bünyesinde barındırmaktadır. Büyük, yoğun nüfuslu ve hinterlandı geniş kentlerde, birçok farklı işkolu ekonomiyi beslerken; küçük, seyrek nüfuslu, coğrafi birtakım kısıtlara maruz kentlerde ekonomi, sınırlı alanlardaki faaliyetlerle ayakta kalmaktadır. Örneğin, bir büyük liman kenti olarak İzmir; eğitim, finans, hayvancılık, sağlık, sanat, sanayi, spor, teknoloji, tarım, turizm gibi hemen hemen tüm sektörlerde işlev göstermektedir. Böylelikle kent, çok geniş bir yelpazede hizmet sunmakta, ciddi ekonomik olanaklara kavuşmakta ve bir metropol haline gelmektedir. Bugün, İzmir denilince toplumun zihninde dev bir organizasyon şekilleniyorsa, bu bir bakıma, söz edilen ekonomik zenginliğin de eseridir. Kimi küçük kentlerin de kısıtlı ekonomik sahaları, yalnızca belirli sektörde uzmanlaşmalarına neden olmuştur. Bu belirli sektörler, birçok zaman, o kentlerin,

kimliklerinin asli unsuru haline de gelmiştir. Zonguldak’ın maden kenti, Rize’nin çay kenti olarak anılması, bu duruma bir örnektir.

İstihdam yapısı da bir başka sosyoekonomik ögedir. Kentteki işgücünün dağılımı (memur, esnaf, işçi, özel sektör çalışanı, emekli gibi) ya da işgücünün mesleki mozaïği, toplumda oluşan kent algısına tesir etmektedir. Ankara’nın memur kenti, Tekirdağ’ın emekli kenti olarak zikredilmesi bahse misal verilebilir.

Ayrıca, kent sakinlerinin gelir seviyesi, kişilerin kent içerisindeki yerleşimlerine, konut tercihlerine yansımaktadır. Kimi zaman gelir farklılığından ötürü, sosyal ve mekânsal ayrışma gerçekleşmekte, üst gelir grubu için kentte, ayrıcalıklı alanlar oluşmaktadır. İnşa edilen güvenli sitelerde bir mahalle nüfusu kadar bir nüfus ikamet etmektedir. Bu yaşam sahaları, kompleks bir yapıya sahip olup içlerinde, site dışına çıkmayı gerektirmeyecek imkanları barındırmaktadır. Bu şekilde korunaklı, “steril” mekanlarda, komşuluk ilişkileri de minimum seviyededir. Böylelikle, toplumsal iletişim sekteye uğramakta, yaşanan alan, konfor teminine ilişkin olanaklar ölçüsünde tanımlanmakta ve bilhassa genç neslin iştirak edebileceği bir kolektif bellek oluşturulamamaktadır. Öte yandan, gelir sıkıntısı yaşayan kimi bireyler (özellikle kente göç etmiş olanlar) çoğu durumda, kente tutunma amacıyla gecekondulaşmaya yol açmaktadır. Bu ise kenti, hem toplumsal ekseninde hem de kent silüetine yansımaları bağlamında etkileyen bir etmendir¹¹. Neticede, gelir seviyesinin getirdiği tercihe ya da maddi imkânsızlıkların yol açtığı zorunluluğa dair hususlar, dolaylı bir şekilde de olsa kent kimliğine tesir etmektedir.

1.2.2. Yer Bağlılığı (Place Attachment)

Yer bağlılığının tanımına geçmeden önce, kavramın, literatürde yer kimliği (place identity) kavramı ile ilişkilendirilerek ele alındığını ifade etmek gerekmektedir. Bu çalışmada, kent kimliği kavramının üzerinde etraflıca durulduğu için, yer kimliği kavramına ayrıca değinilme gereği duyulmamıştır. Çünkü yer denilen şey de temel

¹¹ Şekil 11’de yer alan görselin, toplumsal çevre bileşeni öğelerinden olan ekonomik durumun, kent görünümüne nasıl tesir ettiğini göstermekte olduğunu hatırlatmakta yarar vardır. Zikredilen görselde, Kadifekale eteklerindeki gecekondulaşma göze çarpmaktadır.

olarak bir kişinin ya da bir şeyin kimlik sahibi olmasını sağlayacak şeyleri bünyesinde barındırmakla kimliklenmiş durumdadır.

Yer bağlılığı kavramının, yer kimliği ile ilişkisinin mahiyeti hakkında bir mutabakat bulunmamaktadır. Kimi zaman iki kavram birbirlerinin yerine kullanılmakta, kimi zaman eşdeğer seviyede ayrı iki kavram olarak değerlendirilmekte, kimi zamansa yer bağlılığı kavramı, yer kimliği kavramının bir alt bileşeni olarak işlem görmektedir (Hidalgo ve Hernandez, 2001: 273-274, Lewicka, 2008: 212). Bu çalışma içerisinde yer bağlılığı, yer kimliğine, dolayısıyla kent kimliğine katkı sunan toplumsal bir olgu olarak değerlendirilecektir.

Yer bağlılığı, insanların, yaşadıkları ya da belirli bir süreliğine de olsa içinde bulundukları yerler ya da değer atfettikleri alanlar ile aralarında kurdukları etkili bağı ve ilişkiyi ifade etmektedir. Bu durumda, birey ile belirli bir yer arasında olumlu bir etkileşim söz konusudur; duygusal bir bağ kurulmuştur ve oluşan bağın temel özelliği, bireyin bu yakınlığı sürdürme eğilimidir (Hidalgo ve Hernandez, 2001: 274). Çünkü bir yerin, ölçeği ne olursa olsun (konut, mahalle, semt, kent, ülke ve hatta kıta) hayata anlam kazandıran ve insanlarda aidiyet duygusunu oluşturan duygular ve ilişkiler için bir muhafaza sahası olarak sembolik önemi mevcuttur.

Yer bağlılığının, yere bağlı olan insanlarda, hareketsizliğe, doğal tehlikelere karşı kayıtsızlığa, olası bir yer değiştirmede psikolojik yıpranmaya neden olduğu ileri sürülse de genel anlamda yer bağlılığı, olumlu yansımaları olan bir olgu olarak algılanmaktadır. Öyle ki yer bağlılığı, istikrarlı bir benlik duygusuna, sosyal sermaye artışına, güven ihtiyacının teminine ve tutarlı bir yaşam seyrine neden olmaktadır (Ayberk, 2019: 20-21).

Yere bağlılığın kurulmasında, doğal çevre ve yapılaşmış çevrenin de rolü vardır. Ama bu bileşenler, insanlar tarafından ne kadar sıklıkla ve ne derece yoğunlukla algılandıklarına göre anlam kazanmaktadır. Neticede, fiziksel çevre, insanların ona atfettikleri duygusal değer nispetinde ve onunla kurdukları işlevsel ilişkiler ölçüsünde, denklem içerisinde yer alan bir aktör olacaktır. Her insanın varlığını tanımlayan anılar, fikirler, duygular, tutumlar, değerler, tercihler, davranış ve deneyimler, fiziksel çevreyi anlamlandıran insana içkin öğelerdir. Fiziksel çevre ile ilgili bilişlerin özünde, kişinin 'çevresel geçmişi' vardır ki bu; yerler, mekânlar ve bunların özelliklerinden oluşan bir geçmiştir ve kişinin biyolojik, psikolojik, sosyal ve

kültürel ihtiyaçlarının karşılanmasında araçsal olarak hizmet etmektedir (Proshansky ve diğerleri, 1983: 59).

İnsanların, daha önce yaşadıkları yerlere, uzun yıllar sonra gittiklerinde, fiziki çevrede pek bir değişiklik olmasa bile, her şeyin değişmiş olduğunu, hiçbir şeyin eskisine benzer olmadığını ifade etmeleri, bu bağlamda ele alınabilecek bir örnektir (Relph, 1976: 31). Bu noktada değer kazanan, insanların, bulundukları yeri, kendi yaşam tecrübeleri çerçevesinde tanımlayabilmeleri ve konumlandırabilmeleridir. Yer olarak ifade edilen şey, temelde, yaşama ilişkin çeşitli deneyimlerin oluştuğu ve muhafaza edildiği alandır. Yer bağlılığı bu bağlamda, hem kültürün hem de kimliğin inşasına, korunmasına ve aktarılıp sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır (Low ve Altman, 1992: 10).

Yer bağlılığı kavramı içerisindeki “yer” ile bireysel ya da toplumsal boyutta ve kimi zaman da kültürel süreçler yoluyla anlam kazanmış olan alan kastedilmektedir. Yer, değişik ölçek, boyut ve kapsamda olabilmektedir; kimi zaman somut varlıklara işaret ederken kimi zaman birtakım sembolik anlamlara vurgu yapmaktadır. Hatta bizzat deneyimlenmemiş, hiç ziyaret dahi edilmemiş [birtakım duyular ve inançlar üzerinden bağlılık hissedilen, kutsal] alanlar da bu doğrultuda değerlendirilebilmektedir (Low ve Altman, 1992: 5, Farnum ve diğerleri, 2005: 15). Bağlılık duyulan yer, bağlılık duyan kişinin mülkiyeti altında olmak zorunda değildir (Brower, 1980: 193) ve kişi hâlihazırda fiziksel bağının devam etmediği bir yere de bağlılık hissetmeye devam edebilir.

İnsanların yaşadıkları yerler (konut, mahalle, semt, kent) dışında, eğlence amacıyla bulundukları yerler, göller, ormanlar, kırsal alanlar, doğal yaşam sahaları da zaman zaman kavram çerçevesinde inceleme konusu olmuştur (Lewicka, 2010: 35-36). Ama genel itibarıyla, yer bağlılığına ilişkin çalışmaların büyük bir kısmı mahalle (*neighborhood*) ölçeğinde gerçekleştirilmiştir (Hidalgo ve Hernandez, 2001: 274, Casakin ve diğerleri, 2015: 224). Lewicka’ya (2010: 36) göre, araştırmaların yaklaşık %70’i mahalle ölçeğinde, %20’si konut ölçeğinde ve yalnızca %10’u kent ölçeğindedir.

Yaş, cinsiyet, gelir seviyesi, doğum yeri, ikamet edilen yerde geçirilen süre gibi sosyo-demografik ögelere göre değişim gösteren yer bağlılığı ile yer ölçeği arasında bir ilişki mevcuttur. Fakat bu ilişki, doğrusal nitelikte değildir. Hidalgo ve

Hernandez'in (2001: 278) Tenerife'de gerçekleştirdikleri çalışmalarında, konut, mahalle ve kent ölçekleri kıyaslanmış ve katılımcıların duygusal bağlamda kendilerini en az bağlı hissettikleri birimin mahalle olduğu sonucu ile karşılaşılmıştır. Lewicka'nın (2010: 42), Varşova, Wrocław, Łódź ve Lviv'deki kapsamlı çalışmasıyla da büyük ölçüde aynı sonuca ulaşılmıştır. Casakin ve diğerlerinin (2015: 228) İsrail'deki üniversite öğrencileri üzerinden yürüttükleri araştırma da bu sonuçları doğrulamış ve bu durum, kentin nispeten istikrarlı bağlar kurmanın mümkün olduğu baskın bir yer olarak algılanmasına ve mahallenin, kentsel dinamiklerde daha fazla hareketliliğe sahip bir ortam olarak görülmesine bağlanmıştır.

Burada, bu çalışma açısından ayrı bir önem taşıyan husus da şudur: Toplumsal deneyimlere ilişkin olan yere bağlılık, fiziksel etmenlere olan bağlılıktan daha yaygın biçimde rastlanılan bir durumdur (Hampton, 1970: 115, Hidalgo ve Hernandez, 2001: 279). Yer bağlılığı, kültürel ve duygusal paylaşımlar ile şekillenen sembolik bir ilişkinin adıdır. Duygular, bilgiler, inançlar ve davranışlar karşılıklı iletişim içerisindedir (Waxman, 2006: 37) ve bu iletişim, toplum yapısı içerisinde gerçekleşmektedir. Yer bağlılığına ilişkin, bireyci bilişsel yaklaşım, kavramın toplumsal yönünü göz ardı etmemelidir.

Yer bağlılığının, duygusal ilişkilerin ötesinde, fonksiyonel açıdan kurulan bir çeşidi daha mevcuttur. Buna, yer bağımlılığı (*place dependence*) adı da verilmektedir. Burada, o yerde bulunanlarca, mevcut yerin işlevsel özelliklerinin tanımlanması ve o yerdeki fonksiyonel nitelikleri karşılayabilecek alternatif bir yerin varlığının araştırılması söz konusudur (Moore ve Graefe, 1994: 20) ki bu, insan duygularına daha az yer veren faydacı bir bakış açısının ürünüdür (Arslan, 2009: 21). Duygusal boyutuyla gerçekleşen yer bağlılığında ise, bağlanılan yerin, bağlı olanlar nezdinde bir ayrıcalığı mevcuttur ve başka bir yerle ikamesi mümkün değildir.

Yer bağlılığı esasen, çalışmanın başında zikredilen aidiyet duygusunun bizzat tesisine imkân tanıyarak yerin kimliğine, dolayısıyla kentin kimliğine etkiye bulunmaktadır. Aidiyet duygusu, bireyin ya da toplumun, ait olunan yerin bir parçası olmasını sağlamaktadır. Yaşanılan yere karşı aidiyet duygusu besleyen kişiler ise, o yerin geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınmasında bir şekilde, kendi olanakları ölçüsünde rol oynayacaklardır. Ayrıca, yer ile gelişen duygusal bağ, psikolojik dengenin sağlanmasında, kimlik krizlerinin aşılmasında ve sürekli değişen dünyada,

insanlara ihtiyaç duydukları kararlılık hissini vermede etkili olmaktadır (Lewicka, 2008: 211).

Kavramsal çerçevede, görüldüğü üzere, çalışma konusunu teşkil eden, birbirleriyle bağlantılı kavramların kapsamlı değerlendirmesine yer verilmiştir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerindeki hususlarda rastlanması muhtemel terimsel güçlükleri aşma adına kavramsal çerçeve; kimlik, kolektif kimlik, kolektif bellek, kent kimliği ve yer bağlılığı kavramlarını içerir biçimde oluşturulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI KENTİ'NDE ÇARŞI'NIN YERİ VE KENTİN KİMLİĞİNE KATILAN TARİHİ ÇARŞILAR: DÜNYA ÖRNEKLERİ

Çünkü Avrupa kentlerinin bugünkü yaşamını ve dokusunu gezip gören herkes bilir ki hemen tümünde o kentin yüreğinin attığı yer ne saray bahçeleridir, ne süpermarketlerdir, ne de resmi ve soğuk anıtsal ve kamusal yapıların avlularıdır. Paris'te, Roma'da, Viyana'da, Budapeşte'de, Madrid'de, Prag'da, Berlin'de, Düsseldorf'da, Hamburg'da ve sayısız korunmuş kentte bir ya da birkaç Kemeraltı vardır ve o kentin coşkusu, rüyası, isyanı ya da sevdaları o tarihsel merkezlerde, bazen 24 saat adeta soluk soluğa yaşanır...

Oktay Ekinci / 1990'lerden 2000'lere İzmir Yazıları

Yaşanılan çağda, kentlerin artık, tarihi kent merkezlerini oldukça aşan yapıları, kentlilerin de kimi çağdaş yaşam pratiklerini hayata geçirmeleri nedeniyle, kentin kimliğine etki eden nice farklı unsurlar söz konusudur. Bu nedenle, II. Bölümün başlığında, “*kentin kimliğini oluşturan*” ifadesi yerine “*kentin kimliğine katılan*” ifadesinin kullanımı yeğlenmiştir. Fakat her şeye rağmen, kent kimliğinin oluşumunda, birçok anıtsal, tarihi ve mimari değeri olan yapıyı bünyesinde barındıran, toplumsal yapının şekillenmesinde önemli bir yere sahip olan kültürel değerleri içerisinde taşıyan tarihi çarşıların üstlendiği konum, göz ardı edilemeyecek boyuttadır.

Bu bölümde, öncelikle, neden “Osmanlı Kenti” kavramı kullanımının tercih edildiği belirtilecek, ardından, söz konusu kavram üzerinde genel bir değerlendirmeye gidilerek Osmanlı Kentini farklı kılan toplumsal, idari ve siyasi kimi unsurlara temas edilecektir. Devamında, çalışmanın temel inceleme alanını oluşturan İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı’nı çağrıştıran, bulundukları kentlerin tarihi merkezleri konumunda olan, içerisinde farklı etnik ve dini unsurları barındırma fırsatı bulan, bir dönem “Osmanlı Coğrafyası” olarak adlandırılabilen topraklarda yer alan tarihi çarşıların (Saraybosna/Başçarşı, Üsküp/Eski Çarşı, Halep/El Medine Çarşısı, Kahire/Han El Halili Çarşısı), kendi kentlerinin kimliklerine olan katkıları üzerinde durulacaktır. Söz konusu coğrafyalar dışındaki bir alanda yer alan başka herhangi bir çarşı, çalışma sınırimızın dışında kalacağı için kapsam dışında tutulmuştur. Bu bağlamda, ilgili çarşıların her biri, kent kimliğini inşa eden doğal, yapılaşmış ve toplumsal çevre bileşenleri bakımından etraflıca değerlendirilecektir. Bölümün son kısmında ise,

zaman zaman, bölüm içerisinde incelenen çarşı örneklerine atıfta bulunarak hem bir kentsel alan olan hem de toplumsal bir kurum olan çarşının, Osmanlı Kenti içerisindeki konumu ve önemi tartışılacaktır.

2.1. OSMANLI KENTİNİN KARAKTERİSTİK NİTELİKLERİ

Öncelikle ifade edilmelidir ki “Osmanlı Kenti” ifadesi, gelişigüzel kullanılan bir ifade değildir. Bu kullanımın, bilinçli bir tercih olduğunu ortaya koyabilmek için, “Osmanlı Kenti” ifadesinin yerine tercih edilmesi muhtemel olan “İslam Kenti” kavramına değinmek gerekmektedir. İslam Kenti hususunda, böyle bir kavramın varlığının olanaksız olduğu iddialarından, İslam Kentinin en “kâmil” kent olduğu savlarına uzanan muhtelif görüşler ileri sürülmektedir. Burada, söz konusu yaklaşımlara olabildiğince öz biçimde değinmekle yetinilecektir.

Kenti, Avrupa’ya özgü bir olgu olarak değerlendiren Weber’in, doğu toplumlarında bir kent yapısının mevcut olmadığı iddiasına sahip olduğu bilinmektedir. Weber, bir kentte, a) Kale, b) Çarşı, c) Kente ait bir mahkeme ve özerk bir hukuk, ç) Kentliliğe dair bir birlik biçimi [hemşerilik fikri, kolektif kimlik bilinci], d) En azından kısmi bir özerklik gibi şartların bulunması gerektiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, kimi istisnalar dışında Asya’daki yerleşimlerin, ilk iki şartı sağlasa dahi diğerlerini bünyesinde barındırmadıklarından, bir kent olarak değerlendirilmenin çok uzağında kaldıklarını belirtmektedir. Hatta Weber’e göre, Asya’daki yerleşimler, kısmen gerçek kentler olarak nitelediği Orta Çağ Avrupa kentleri kadar bile kente benzememektedirler (Weber, 2012: 109-110).

Sauvaget de konuya Şam ve Halep özelinde yaklaşarak İslami bir kentin varlığını reddetmektedir. İslami kanunlarda, kente ayrılmış özel düzenlemelerin mevcut olmadığını, kentin kendine has varlığa sahip bir birim olarak görülmediğini ve İslam toplumlarında kentin evriminin, bir dizi özel girişimin neticesinden ibaret olduğunu vurgulamaktadır. Sauvaget, bu savını desteklemek için, büyük Arap kentlerinde, kent işlerine bakan memurların sayıca azlığına da değinmiştir (Sauvaget’den aktaran Raymond, 2018: 115,118). Oryantalistlere göre, “İslam Kenti, geometrik bir planı olmayan, kargacık-burgacık ve çıkmaz sokaklarla örülmüş bir dokuya sahip, yerleşiklerinin politik bilinçsizliğinde, İslam’ın kamusal hayatı

perdeleyen kurallarının egemenliğinde oluşmuş bir yerleşme alanıdır” (Ergenç, 2013: 28). Ayrıca Oryantalistlerin, İslam hukukunun, kente, kimi ayrıcalıklar tanımak zorunda kalmaktan çekindiği için, özel bir statü tanımlamadığına ilişkin bir görüş öne sürdükleri bilinmektedir.

Johansen ise bu görüşlere katılmayarak İslam Hukuku’nun, Batılı bilim adamlarının dikkatini çekmemiş gibi görünen, kent ve kent çevresi tanımını geliştirdiğini belirtmektedir. Hanefi hukukunun, vergilendirme ve kentsel grupların ceza hukuku ve Cuma namazı ile ilişkilendirilmeleri hususunda, kent ve kırsal alan arasında ayrıma gittiğine değinmektedir (Johansen, 1981: 140). Bu düşünce, İslam kentinde, bir kamusal merkezin varlığına işaret etmektedir. Raymond (2018: 117) da, Oryantalist bakış açısının çelişkilerine vurgu yapmakta ve farklı dönemlerde, farklı medeniyetlerde gözlenen düzenleme sistemlerinin, Arap kentlerinde [diğer bir deyişle İslam kentlerinde] gözlenmemiş olmasının, söz konusu kentlerin, kent olarak değerlendirilemeyeceği sonucuna yol açmayacağını ifade etmektedir. Raymond (2008: 48), bu Oryantalist yaklaşımı, sömürgecilerin, söz konusu bölgelerde, bölgeye Fransız kolonizasyonundan önce gelen "Türk" dönemine karşı, Fransızların gelişinden önce bölgede var olan kazanımları göz ardı etmeye teşvik eden derin hoşnutsuzluklarına yormaktadır.

Görülmektedir ki kimi araştırmacılarca, doğu toplumlarına ait yerleşim birimlerinin, kentleşmemiş oldukları varsayıp genelleyici bir tutum içerisinde olumsuzlanması ve “İslam Kenti” kavramının reddi ya da zikredilen kavramın menfi çağrışımlara yol açan bir kabulü söz konusudur. Bu durum, zaman ve mekân unsurlarının göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır. Böyle bir yaklaşım, farklı zaman ve mekânda hayat bulan kentlerin, kendilerine has bir kimlikleri olabileceği gerçeğinin göz ardı edilmesi sonucuna yol açmaktadır (Ergenç, 2013: 28). Uysal (2020: 399) ise, “bir İslam kenti var mıydı?” sorusunu, “hem evet hem de hayır” diyerek cevaplamaktadır. Belirli bir dönemde, belirli bir coğrafyaya ilişkin, İslam dünyasının önemli kentlerinden bahsedilmekteyse, o takdirde bir İslam kentinin varlığından söz edilebilecektir. Fakat İslam’ın doğuşundan bugüne, İslam’ın yaşandığı tüm coğrafyalara şâmil, yapısal, toplumsal, kültürel ortak bir kent tipolojisinin mevcudiyeti sorgulanırsa, bu durumda, böyle bir İslam kenti yaklaşımının kabulü

mümkün görünmemektedir¹². Bu noktada, kente özgü faaliyetleri yürütme adına, önemli bir kısmını kendisinden önceki toplumlardan miras alarak geliştirmiş olduğu kimi kurumlar ve oluşumuna katkı sunduğu (esnaf loncaları) ya da varlıklarını yadsımadığı (etnik ve dini cemaatler) kimi topluluklar bağlamında, “Osmanlı Kenti”nin, sahip olduğu kendine özgü kimliğini ortaya koyan yapısı dikkat çekicidir. Siyasal, yönetsel, ekonomik, toplumsal ve kültürel ögeler içeren bu yapılara yakından bakmakta fayda görülmektedir.

a) Kadılık Kurumu: Kadılık, ağır suç davalarından, boşanma işlemlerine; ticari işlemlerden, mahalledeki yapıların denetimine varana dek kent yönetimine ilişkin tüm sorunlarla ilgili bir kurumdur. Bu açıdan kadı, “şehrin yargı mercii olduğu kadar, asayişin amiri, vakıfların denetçisi, beledî hizmet ve beledî kolluk görevlerinin de amiridir” (Ortaylı, 2017: 283). Osmanlı’daki kadıların hâkimiyet alanları, Orta Çağ’daki seleflerinkinden ileri bir düzeydedir. Kadının yetkileri o denli geniştir ki bir yandan, yeni bir inşaat alanının ulaşımı engelleyip engellemediğini denetlerken, öte yandan yeni açtırılan bir kapının, komşuların mahremiyetini işgal edip etmediğinin soruşturmasını yaptırabilmektedir (Raymond, 2018: 123). Kadının ayrıca, esnaf loncalarının en üst makamı olma gibi bir vazifesi de mevcuttur. Esnafın seçtiği şeyh başkanlığındaki heyet üyelerini tayin ve azletmek, esnafı denetlemek, kadının başlıca görevlerindendir. Kente gelen ürünleri sicillere kaydedip ihtiyaç fazlası ürünü ordu ya da merkeze sevk etmekte; esnaf arasındaki anlaşmazlıkları çözüme bağlamaktadır. Kurallara riayet etmeyen esnafa ceza veren kadılık, kent nizamının tesisinde, en önemli kurumların başında gelmektedir. Tanzimat’tan sonra ise, kadının mülki ve mahalli yetkileri elinden alınmış; sadece yargıya ilişkin vazifesi devam etmiştir.

b) İhtisab Teşkilatı: Hesap sorma, sorumlu tutma, sevap umma anlamlarına gelen ihtisab, Hz. Ömer (ra) devrinde, ilk kez teşkilat haline getirilmiştir. İhtisab işlerini gerçekleştirmesi için atanan muhtesib, iyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymak gayesiyle çalışmıştır.¹³ Muhtesib, toplumsal yaşamın birçok sahasına nüfuz eden, teftiş ve cezalandırma yetkilerini bünyesinde barındıran kişi olarak dikkat çekmektedir. İnalçık (2003: 244) muhtesibi, “kadının Müslüman ahalinin kamu

¹² Abdülac’ın (1984: 7), bazı tarihçilerin, İslam Kenti’ni diğer kentlerden ayıran yegâne karakteristik özellik olarak çarşının varlığını göstermiş olduklarını ifade etmesi, bu çalışmanın konusu açısından dikkat çekicidir.

¹³ İlgili ayetler için bakınız: Âl i İmrân Suresi ayet 104,110,114, Tevbe Suresi ayet 71,112, Hac Suresi ayet 41.

yaşamında ve alışverişlerinde Şeriat kurallarına uygun davranmalarını kontrol eden adamı, müfettiş; özellikle çarşı bölgesinde faal olup, ağırlık ve ölçüleri, malların fiyat ve kalitesini kontrol ederdi” ifadesi ile tanımlamaktadır.

Osmanlı da, ihtisab teşkilatını, İslam geleneği içerisinde, kendisinden önceki dönemlerden devralıp geliştirerek devam ettirmiştir. Osmanlı’da ihtisab faaliyetinin ilk kez ne zaman başlamış olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte, bu işin, Osmanlı’nın ilk dönemlerine dek uzandığı düşünülmektedir (Kazıcı, 2005: 359). Her ne olursa olsun bilinen şudur ki Osmanlı, söz konusu teşkilata büyük önem vermiş ve 1826 yılında bu faaliyete bir nazırlık hasrederek İhtisab Nezareti’ni oluşturmuştur.

Toplumsal huzuru teminle vazifeli ihtisas müessesesinin başı olan muhtesibin, Müslüman olması, mükellef olması, erkek olması¹⁴, adaletli olması, kudretli olması, ilim sahibi olması, ilmiyle âmil olması, vera ve takva sahibi olması, iyi ahlak sahibi olması, Allah’ın rızasını gözetmesi, muhtesib için aranan şartlardandır. Muhtesibin vazifelerinden bazıları ise, esnafın denetimi, işyeri açma ruhsatı verilmesi, vergi toplama, ihtisab gelirlerinin dağıtımı, [bir nevi seyahat izni mahiyetinde olan] murûr tezkirelerinin kontrolü, kıyafet kanununa riayetın sağlanması olarak sayılmaktadır (Kazıcı, 2005: 367-377). Ayrıca muhtesibin, kadının aksine, kendisine herhangi bir şikâyet iletilmediği takdirde dahi uygun bulduğunda anlaşmazlıkları çözümleme yetkisi mevcuttur (Abdurrahim, 1997: 59). İktisadi ve toplumsal yaşama ilişkin vazifelerinin dışında, dini ve adli yaşamı da kapsayan birçok yetkiyi bünyesinde taşıyan ihtisab teşkilatı, 1854 yılında İhtisab Nezareti’nin kaldırılıp yerine Şehremaneti’nin kuruluşuna dek, beledi hizmetlerin temelini teşkil eden bir müessese olarak faaliyet sürdürmüştür.

c) Esnaf Loncaları: Esnaf loncaları, en kısa ifadesiyle bir sosyal güvenlik teşkilatıdır. Meslekler ve iş kolları birbirlerinden belirli sınırlarla ayrılmış ve her biri kendi içerisinde, birtakım kurallar bütünlüğü teşkil etmiştir. Bu kurallar; kişinin mesleğe çirak olarak dâhil olmasını, kalfalığa ve ardından ustalığa kabulünü¹⁵, dükkân açma yeterliliğinin şartlarını, üretilecek olan malların miktarı ve kalitesini, üretimde

¹⁴ Hz. Muhammed’in (as), Semrâ binti Nüheyk’i (ra) ilk kadın muhtesib (muhtesibe) olarak tayin ettiği bilinmektedir (Yılmaz, 2009: 499). Ayrıca, Hz. Ömer (ra) devrinde Hz. Şifa binti Abdullah (ra) da muhtesibe olarak vazifelendirilmiştir.

¹⁵ Esnaf loncalarında, bir çırağın ustalığa kabul töreninin ayrıntılı bir anlatımı için bakınız: İbiş, Y. (1997). İktisadi Kurumlar. *İslâm Şehri* (ss.145-160). 2. Baskı. Editör: R. B. Serjeant. Çeviren: Elif Topçugil. İstanbul: İz Yayıncılık.

kullanılacak hammadde türlerini, alet ve atölye biçimlerini vs. öngörmektedir. Esnaf loncaları ayrıca, mensuplarından aldıkları aidatlarla bir tasarruf sandığı (*avarız*¹⁶ *sandığı*) oluşturmakta, iş göremez hale gelen ya da dükkânı yangın, su baskını, deprem vs. sebeple çalışamaz durumda olan kişilerin zararları, bu sandık gelirleriyle karşılanmaktadır. Tüm bunlara ilaveten lonca mensupları, bu sandıktan kredi kullanma olanağına da sahiptirler.

Her esnaf loncasının başında birer şeyh bulunmaktadır. Bu şeyh, esnafın kendi içerisinde seçtiği bir kişidir ve dışarıyla olan ilişkilerde esnafın temsilcisi konumundadır. Esnaf arasındaki anlaşmazlıkları ilk çözümlemeye yetkili kişi de şeyhtir. Bu şeyhin, Osmanlılardaki karşılığı kethüda, 13. ve 14. yüzyıl Anadolu'sundaki karşılığı ise ahidir¹⁷. Ahilerin ilki 13. yüzyılda Kırşehir'de debbağhane işçilerinin başı olan Ahi Evran'dır. Onun yerine geçenler, Osmanlı'da her kentte ahi seçilen ustaya ahilik icazetnamesi göndermişlerdir (İnalcık, 2003: 158).

Lonca teşkilatının temelinde, görüldüğü üzere, ahilik¹⁸ ve fütüvvet¹⁹ müesseseleri yer almaktadır. Ortaylı'ya (2017: 296-297) göre, fütüvvet ve ahilik gibi kavramlar, bu tarz örgütlenmelerin doğası gereği, tarih boyu hemen her yerde benzer özellikler göstermekte ve ilk Orta Çağ Avrupası'ndaki, collegium (meslektaşlık), fraternite (kardeşlik) tipi oluşumlar tarafından karşılanmaktadır. İnalcık ise (2003: 157), 13. yüzyılda tarikatların, özellikle de ahlaki birtakım esasları içeren fütüvvet kurallarının, lonca teşkilatı üzerinde derin etki oluşturduklarını belirtmiştir. Ahilik de fütüvvet hareketinin Türkler tarafından esnaf ve zanaatkarlar arası bir kuruluş haline gelmesiyle ortaya çıkmıştır (Aykaç, 2005: 276).

¹⁶ Avarız kelimesi, arıza kelimesinin çoğulu olup kazalar, belalar, engebeler, engeller, tümsekler anlamına gelmektedir. Ayrıca sözcük, Osmanlılarda, vaktiyle olağanüstü koşullarda toplanan, ilerleyen dönemde ise süreklilik kazanan vergileri ifade etmek için kullanılmıştır (Türk Dil Kurumu, 1998: 164).

¹⁷ Rumeli ve Anadolu'da da, lonca teşkilatı içerisinde bir şeyh yer almaktadır. Ama bu şeyh daha çok manevi anlam taşımaktadır (İnalcık, 2003: 159).

¹⁸ "Arapçada ahi kelimesi [hırıltılı ha harfi ile kullanıldığında] 'kardeşim' anlamına gelmekle birlikte, Türkçe'de 'cömert', 'yiğit' anlamına gelen 'akı' kelimesinin 'ahi' kelimesine dönüşmüş olabileceği de tahmin edilmektedir." (Aykaç, 2005: 272).

¹⁹ Fütüvvet kelimesi, Arapça kökenli olup *fetâ* (yiğit, genç, soy temizliği, cömertlik) kelimesinden gelmektedir. Fetâ kelimesi, Kur'an ı Kerim'de Hz. İbrahim (as) (Enbiya Suresi 60. ayet / *feten* sığasıyla), Ashab ı Kehf (Kehf Suresi 10. ve 13. ayetlerde / *fitye* sığasıyla), Hz. Musa'nın (as) arkadaşı (Kehf Suresi 60 ve 62. ayetlerde *fetâ* sığasıyla) Hz. Yusuf (as) (Yusuf Suresi 30. ayet / *fetâ* sığasıyla) ve Hz. Yusuf'un (as) zindan arkadaşları (Yusuf Suresi 36. ayet / *fetâ* sığasının tesniyesi [ikilik ifadesi] olan *feteyân* kalıbıyla) için kullanılmıştır. Fetâ kavramıyla ilgili geniş bilgi almak için bakınız: Bergen, L. (2014). Feta Nedir? *Kent-İslâm ve Kapitalizm – Şehre Yürüyelim Batı Yıkılacak* (ss. 147-155). İstanbul: Doğu Kitabevi.

Bizans'taki lonca örgütlenmesi ile ahilik müessesesini mukayese eden Laflı (2018: 192) ise, Anadolu Coğrafyası'ndaki lonca varlığının Bizans'a dek uzandığını kabul etmekle birlikte, Türk dönemi loncalarının, Bizansla bağlantılı kurumlar olduğu görüşüne katılmamaktadır. Selçuklu devrinin loncası olarak anılan ahi teşkilatının, İslami fütüvvet anlayışını ve bunun yanı sıra göçebe dayanışma kültürünü bünyesinde taşıyor olmasıyla özgün olan yönüne işaret etmektedir.

Lonca teşkilatını, burada ele alınan husus açısından en önemli kılan şey, loncaların, valilik ya da kadılık tarafından kendilerine dayatılmak istenen kethüdalara karşı ayaklanıp istedikleri ustayı başlarına kethüda olarak getirebilmeleri ve merkezi yönetimin de bunu kabullenmek durumunda kalmasıdır. Merkezi yönetim, lonca teşkilatına ancak, vergi ve ihtisab kanunnamelerinin düzenlenmesi esnasında karışmaktadır. Burada kentteki nüfusun önemli kısmını oluşturan bir topluluğun, hem kentliliğe dair bir birlik biçimine hem de kısmi de olsa bir özerkliğe sahip olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca, lonca sistemini tesis eden kurallar bütünü ve yaptırım mekanizmasının, özerk bir hukuki yapıyı çağrıştırdığı görülmektedir.

ç) **Vakıf Kurumu:** Vakıflar, özel bir bağışçının yaptırdığı hayır yapıtlarını yöneten kurumlardır. Bu özel bağışçı hükümdar dahi olsa, vakıflar Osmanlı'da, devletin etkinlik alanının dışında bağımsız kurumlar olarak değerlendirilmiştir. Kamusal yapıların önemli bir kısmının inşasında rol almalarına rağmen, “vakıflar, kamu kuruluşları değil, kamusal görev üstlenmiş ve ortak kullanıma yönelik hizmetleri yerine getiren özel kurumlardır” (Cerasi, 1999: 75). Vakıfların himayesindeki çok işlevli kuruluşlar olan imaretler, türlü kamusal hizmetlerin görülmesine ve kentlerin gelişimine olanak tanımışlardır. İmaretlar, hastane, misafırhane, köprü, suyuolları, yol, cami, medrese gibi yapılar ile bu yapıların bakımları ve hizmet görebilmeleri için gerekli olan kaynakların üretilmesi amacıyla çarşı, kervansaray, han, hamam, değirmen, boyahane, mezbaha ya da aşevi gibi oluşumlardan müteşekkildir. İmaretlerin vakfa ait olmaları, sürdürülebilir ve daimi bir yapı kazanmalarına neden olmuştur. Vakfın sahibinin sadece Allah olduğu inancı, hükümetlerin hatta devletlerin değişmesi halinde bile vakıf eserlerinin kalıcılığının güvencesi kabul edilmektedir (İnalçık, 2003: 148).

Cerasi'ye (1999: 48) göre, uzun süreli değişmez ve sürdürülebilir bir yapıya sahip olan kentin şekillenmesinde, vakıflar ve esnaf loncalarının, zanaatkârları, küçük-

orta kentli sınıfları, yeni doğan kapitalizm ve yabancı ekonomik sömürden korumasının önemli rolü bulunmaktadır. Ama unutulmamalıdır ki, Osmanlı kent yapısı içerisinde, gerek yapılaşmış elemanlar bağlamında gerekse toplumsal ve kültürel katkıları açısından önemli yer tutan vakıf kurumu, 18. yüzyıldan itibaren, devletin doğrudan müdahaleleri ve kamusal hizmet gereksinimlerinin nicel ve nitel değişimine ayak uydurma noktasında uğradığı kısıtlar nedeniyle etkinliğini yitirmeye başlamıştır.

d) Etnik ve Dini Cemaatler: Osmanlı kentlerinde, etnik ve dini cemaatlerin her biri, kendi ruhani liderinin önderliğinde, yarı idari birimler gibi örgütlenmişlerdir. Ruhani lider; cemaat ile devlet arasındaki bağlantıyı sağlamakla, cemaat fonlarının işletilmesiyle, ibadethanelerinin bakım ve onarımıyla, para yardımlarının, cemaat içerisindeki yoksullar arasında paylaşılmasıyla vazifelendirilmiştir. Osmanlı Devleti, genel olarak bu cemaatlere işlerinde olabildiğince özgürlük tanımıştır; böylelikle bunlar, neredeyse özerk bir biçimde, görece bir liberalizm atmosferi içerisinde varlıklarını devam ettirmişlerdir (Raymond, 2018: 130-131). Raymond'un (2018: 131), 18. yüzyılın sonunda Tunus'a uğrayan bir donanma subayından yapmış olduğu alıntı, Osmanlı Kenti içerisinde, etnik ve dini cemaatlere ne denli serbesti tanındığının açık bir göstergesidir: "Başka bir dine ibadet edenlere, Muhammed dervişlerinin Avrupalı meslektaşları kadar düşmanlık göstermedikleri söylenebilir: Burada yaşayan Hristiyanların ve İsrail oğullarının kendi kanunlarına göre kendilerini serbestçe yönetebilmeleri bunun kanıtıdır."

Cemaat düzeni, belediye teşkilatının temelini de teşkil etmektedir. Özellikle Yunanistan'ın kuzeyi ve Bulgaristan'da cemaat yapılarının aracılığıyla, 19. yüzyılın ilk yıllarında okul, kilise yapımları, meydan düzenlemeleri, saat kulesi ve hastane inşalarının gerçekleştirilmesi, bu duruma örnek gösterilmektedir (Cerasi, 1999: 73).

e) Mahalleler: Birçok durumda, kentin kuruluşuna katılan etnik grupları barındırma amacıyla mahalleler kurulmuştur. Mahalleler, her topluluğun, güvenlik kaygısıyla homojen birimler oluşturarak bir araya geldiği yerleşim yerleridir. Böylelikle, parçalanmış grupların varlığından ziyade, bilhassa Tanzimat öncesi dönemdeki yapısıyla, bir bütün oluşturan mahalleler vasıtasıyla yönetimin kontrolü de kolaylaşmaktadır. Kent içerisinde mahallelerin ayrı birimler halinde oluşması ve sayılarının artmasında, Osmanlıların, azınlıklara ve dini cemaatlere tanıdığı

özerkliklerin etkisi yadsınamaz. Kentin temel idari bölgeleri olan mahalleler, geliştirmiş olduğu otokontrol mekanizması ile meslek loncaları gibi iktidarla halk arasındaki çarkın önemli bir dişlisini oluşturmaktadır (Raymond, 2018: 131-136). Şöyle ki mahallelere, mahalle imamı da dâhil olmak üzere mahalle halkından herhangi birisinin kefil olmadığı kişiler yerleşememektedirler. Bu, faili meçhul bir cürüm söz konusu olduğunda, tüm mahalle halkının sorumlu tutulduğu müteselsil kefaletin gerekli kıldığı bir koşuldur.

Ayrıca mahallelerde, ihtiyaç sahibi kimseler için toplanan yardımlar (*avarız akçası*), bir toplumsal dayanışma mekanizması olarak önemli işlev görmektedir ve bu yardımların tasarrufu imamların sorumluluğundadır. Kadıların kent yönetimindeki nüfuzunu kaybettikleri dönemde bile, mahalle yönetimlerinin başındaki imamlar, söz sahibi olarak konumlarını korumuşlardır (Ortaylı, 2017: 306). 1829'da muhtarlık teşkilatı kurulana dek imamlar, mahallenin mülkî ve beledî amiri olarak kalmışlardır.

Osmanlı Kenti, söz edilen kurum ve oluşumlar dışında, birtakım yapısal ve toplumsal özellikleri bakımından da bir kimliğin ifadesidir. Bu düşünce içerisinde çarşı, Osmanlı Kenti kimliğinin temelini oluşturan öğelerin başında gelmektedir. Bütün etnik ve dini toplulukların, hemen tüm ekonomik seviyedeki insanların karşılaştığı yer olan çarşı, kente dair bir kolektif belleğin ve bu belleğin şekillendirdiği ortak yaşam biçiminin canlı örneğini sunan bir kentsel alan olmanın yanı sıra, aynı zamanda toplumsal bir kurumdur. Çarşının, Osmanlı Kenti içerisindeki konumu ve üstlenmiş olduğu çeşitli işlevlerin değerlendirilmesi, çalışma kapsamında ele alınacak çarşılara, yeri geldikçe atıf yapabilmek maksadıyla bölümün en son kısmında gerçekleştirilecektir.

Bu bağlamda, Osmanlı Coğrafyası'nın önemli bir bölümünü oluşturan, Balkanlar, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya ilişkin seçilen kentlere ait çarşıların (Saraybosna/Başçarşı, Üsküp/Eski Çarşı, Halep/El Medine Çarşısı, Kahire/Han El Halili Çarşısı) kent kimliğine katkıları açısından incelenmesine geçilecektir. Söz konusu çarşılar, içerisinde yer aldıkları kentlerin tarihi merkezlerini oluşturmaları ve hâlihazırda –Halep hariç- kent yaşamı içerisinde önemli bir yer teşkil etmeleri nedeniyle incelemeye değer bulunmuştur. Bu çarşılar, aynı devletin idaresi altında yer almış olmalarına rağmen, farklı coğrafyalara, farklı tarihi geçmişlere, farklı dillere, farklı etnik kökenlere ve dolayısıyla farklı toplumsal birikimlere ev sahipliği yapmış

olmaları bakımından da ayrıca önem taşımaktadır. Bu öneme binaen, zikredilen tüm çarşılar doğal, yapılaşmış ve toplumsal çevre bileşenleri açısından ele alınıp incelenecektir.

2.2. BAŞÇARŞI / SARAYBOSNA

Başçarşı, Bosna Hersek'in başkenti Saraybosna ile özdeşleşen, kentin merkezi ve en uğrak noktası konumundadır. 15.yüzyılda, Miljacka Nehri'nin yanına kurulmuş olan bu çarşı, içerisinde yer alan, hanları, hamamları, camileri, medreseleri ve çeşmeleriyle benzerleri Anadolu kentlerinde görülebilecek bir Osmanlı çarşısı niteliğindedir. Hemen göze çarpan cazibe noktalarının yanı sıra, bu eski çarşının bütününde, belirli bir çaba ile ortaya çıkarılması gereken çok şey vardır. Başçarşı'ya ilişkin değerlendirmeler, kent kimliği bileşenleriyle paralel doğrultuda gerçekleştirilecektir. Bu bağlamda, kronolojik bir sıralama takip edilmeyecek; örneğin, çarşının kurulması ve gelişmesi ile ilgili kimi tarihi bilgiler, ilgili başlık altında irdelenecektir.

2.2.1. Doğal Çevre Bileşeni Bağlamında Başçarşı

Bosna Hersek'in başkenti olan Saraybosna, kuzeyinde ve güneyinde dağlık araziye sahip olan düz bir alüvyon vadisinin doğu ucunda yer almaktadır (Gül ve Dee, 2015: 152). Miljacka Nehri'nin kıyısında bulunan Başçarşı ise, Saraybosna'nın, doğu yakasında, Stari Grad (Eskişehir) Belediyesi'nin sınırları içerisinde yer almaktadır.

Şekil 12: Başçarşı'nın Konumu

Kaynak: Google Earth, 2020. 43°51'30.77"N 18°25'48.26"E.

Başçarşı alanı, oluşum tarihi boyunca, coğrafi kısıtlılıklardan ötürü, önemli ölçüde antropojenize edilmiş nispeten küçük bir sahayı (yaklaşık on dört hektar) içermektedir. Şekil 12’de görüldüğü üzere, geniş caddelerin kesiştiği bir bölgede yer alan Başçarşı’da, çevredeki yerleşimleri eski şehir merkezine bağlayan yerel otobüs durakları bulunmaktadır. Ayrıca Başçarşı’nın çekirdeği boyunca yer alan tramvay duraklarının yakınlığı da elverişli turistik-coğrafi konuma katkı sağlamaktadır. Engelsiz yaya erişimini kolaylaştırmak için son birkaç yıldır, çarşı merkezinde, araba trafiği tamamen yasaklanmıştır. Alan darlığı nedeniyle, park yerine ayrılan saha, yerel halkın ve ziyaretçilerin ihtiyaçlarını gidermekten uzaktır (Mulaosmanovic ve diğerleri, 2019: 34).

Şekil 13: Miljacka Nehri'nin Kıyısında Başçarşı

Kaynak: Gül ve Dee, 2015: 154.

20. yüzyılın başlarından bu yana Başçarşı'nın sınırları, güneyde, Şekil 13'te gözlenen Miljacka Nehri'ne paralel biçimde uzanan Obala Caddesi; kuzeyde, çarşısı, kuzey yerleşim tepelerinden ayıran Petar Kocic/Marshall Tito Caddesi; batıda, Avusturya-Macaristan mimarisine sınır oluşturan Gazi Hüsrev Bey Bedesteni ve eski sinagog; doğuda, Belediye Binası ve Šeher Ćehaja Köprüsü tarafından oluşturulmaktadır (Alic, 2010: 66).

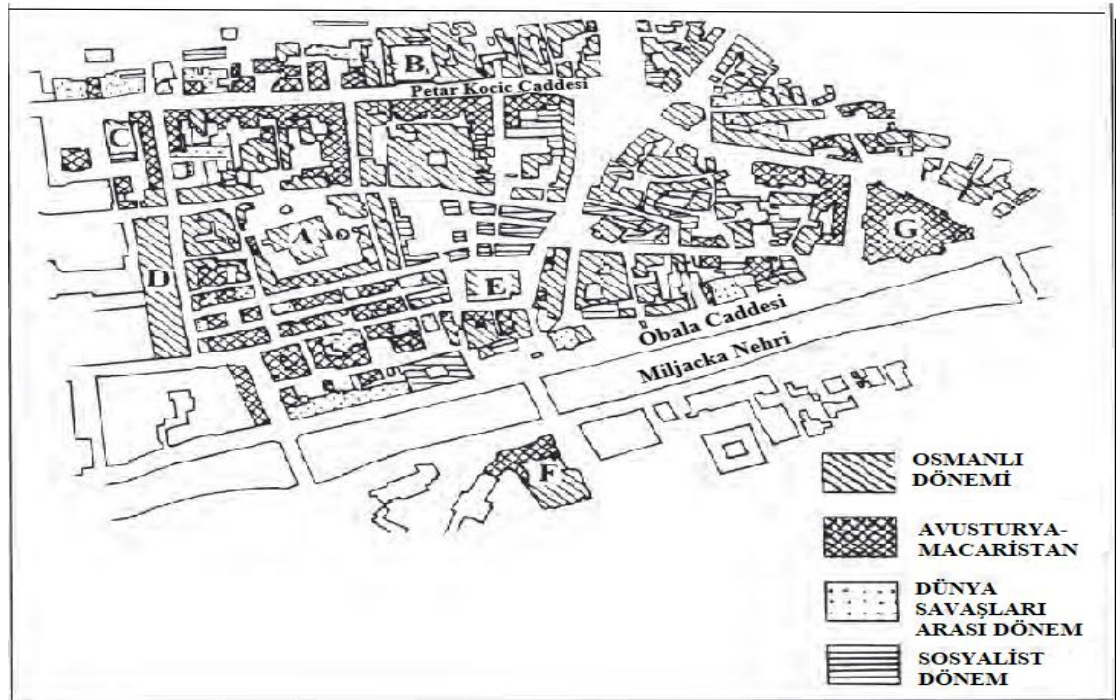
2.2.2. Yapılaşmış Çevre Bileşeni Bağlamında Başçarşı

Osmanlı kentsel tasarım ilkelerini korumuş olan Başçarşı'nın en belirgin özelliklerinden birisi, Batı Anadolu'daki diğer Osmanlı kentleri gibi, kamuya ait olan alanlar (ticaret ve iş bölgesi) ile özel alanlar (çevredeki yerleşim bölgesi) arasındaki bölünmenin sağlanmış olmasıdır (Gül ve Dee, 2015: 152). Bunun yanı sıra Başçarşı, Gazi Hüsrev Bey Cami (1531), Ortodoks Kilisesi (1539) ve Sinagog (1581) dâhil

olmak üzere farklı dinlere mensup toplulukların bir araya gelerek bir toplum oluşturmasına imkân tanımıştır. Dar, dolambaçlı sokaklarla birleşen bu yapılar, eski bölgenin derinliklerinde yer alan Saraybosna'ya ait değerler hakkında bir izlenim oluşturmaktadır (Alic, 2019: 63).

Saraybosna, kendisi üzerinde hâkimiyet kurmuş iktidarların izlerini, bulundukları dönemden bugüne en iyi taşıyan kentlerden birisidir. Warchitecture²⁰, kentin gelişiminde dört tarihi dönemin rol oynadığını ifade etmiştir. Bunlar: Doğu dönemi [Osmanlı dönemi], Avusturya-Macaristan dönemi, savaş arası dönem ve II. Dünya Savaşı sonrası [çağdaş] dönemdir (Alic, 2019: 63). Başçarşı da, söz konusu bu dört döneme ait tarihi yapıları bir arada bulundurmaktadır.

şekil 14: Sosyalist Dönemde Başçarşı Bölgesi Yapı Krokisi

Kaynak: Alic, 2019: 64. Yazar tarafından Türkçeleştirilmiştir.

²⁰ Warchitecture, 1993 yılında (Bosna Hersek kuşatmasından 1 yıl sonra), Bosna Hersek Mimarlar Birliği'nin, Saraybosna sanat ve miras kurumları ile işbirliği içinde oluşturduğu, Saraybosna özelinde kent korunması, kent kırım vs. konular üzerine, dergi, sergi, katalog ve kartpostallar marifetiyle çalışmaları yürütölmesine olanak tanıyan projedir (Alic, 2019: 63).

Şekil 14’te, Başçarşı’nın bir bakıma kronolojik gelişimini gösteren Sosyalist Döneme ait bir plan gözlenmektedir. Buna göre, söz konusu dört döneme ilişkin yapılar, çarşı bölgesini şekillendirmektedir. A (Gazi Hüsrev Bey Cami), B (Ortodoks Kilisesi), C (Sinagog), D (Brusa Bedesteni), E (Rüstem Paşa Bedesteni), F (Hünkâr Cami) ve G’de (Belediye Binası) yer alan yapıların halen varlıklarını devam ettiriyor olmaları, Başçarşı’nın başlı başına, kent için ne denli önemli bir kent kimliği ögesi olduğunun bir delili niteliğindedir.

Şekil 15: Başçarşı’da Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Dönemlerine Ait Yapılar Bir Arada

Kaynak: Gül ve Dee, 2015: 158.

Osmanlı ve Avusturya Macaristan İmparatorluğu dönemlerine ait mimari örnekleri, Şekil 15’te aynı kare içerisinde yer almaktadır. Davutoğlu (2016:48), bu birlikteliği göz önünde bulundurarak Saraybosna’nın, iç içe geçen halkalar şeklinde, üç ayrı kent geleneğini taşıyageldiğini ifade etmektedir. Buna göre, en iç kısımda, Osmanlı’ya ait doku, hemen yanında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun

izleri²¹, en dıştaki halkada ise, Tito önderliğindeki Yugoslavya'nın tek düze kent tecrübesini yansıtan mimarisi yan yana yaşamaktadır. Bu bağlamda, kentin merkezinden çeperine doğru yürüyen birisinin, bu süre zarfında hem Bursa'da hem Viyana'da hem de Moskova'da bulunuyormuş hissine kapılması mümkündür (Davutoğlu, 2016: 117).

Söz konusu tarihsel süreklilik, kimi zaman, birtakım yıkım tehditlerine karşı dirençli olmayı da gerekli kılmıştır. Bosna-Hersek'te yaşanan iç savaş döneminde (1992-1995), Saraybosna kentinde bir kentkırım yaşanmış ve Başçarşı'daki yapılar da bu felaketten nasibini almış olsa da, 1950'lerde, Sırbistan ve Kosova'da uygulandığı gibi, Başçarşı'da da gerçekleştirilmek istenen, sosyalist modernleşme adına, çarşının tahrip edilme girişimi, kentlilerin güçlü direnişi ile bertaraf edilmiştir (Badescu, 2019: 374).

Farklı yönetimlerin altında, uzun yıllar boyu korunarak bugüne ulaşan, Başçarşı'ya ve kente kimlik kazandıran yapılaşmış çevre öğelerinden bazılarına aşağıda değinilecektir:

a) Sebil (Sebilj): Sebil, İzmir'in Saat Kulesi gibi, Saraybosna için bir işaret ögesi (sembol eleman) niteliği taşımaktadır. 17. yüzyılın ortalarında, Saraybosna'da 300'den fazla çeşme bulunmaktadır. Habsburg kumandanlarından Eugen Savojski'nin ordusu bu çeşmeleri yok etmiştir. 1753 yılında ise Mehmet Paşa Kukavica, Osmanlı tarzı ahşap çeşmeyi inşa etmiştir. Sebil, bugünkü görünümünü, 1891'de, Mimar Josip Vancas'ın tasarımı neticesinde kazanmıştır. Pseudo Moorish stilde tasarlanan sebil, üç basamaklı ve iki çeşmeli bir yapıya bürünmüştür (Mulaosmanovic ve diğerleri, 2019: 35).

²¹ Badescu (2019: 369), Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun, Saraybosna'daki yapıları, Osmanlı çekirdeğinin yanında inşa etme kararının, Müslüman seçkinlerin sadakatini kazanmak için olduğunu ileri sürmektedir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu döneminde, Başçarşı, batıya doğru genişleyerek neoklasik mimari yapıları kazanmıştır (Gül ve Dee, 2015: 153).

Şekil 16: Bir İşaret Ögesi Olarak Başçarşı Sebili

Kaynak: Yazar tarafından 18.05.2016 tarihinde çekilmiştir.

b) Belediye Binası (City Hall/Vijecnica): Saraybosna'daki, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu döneminin en belirgin mimari örneklerinden olan Belediye Binası, 1896 yılında, dönemin mimari tercihi olan Pseudo Moorish stilde inşa edilmiştir. Binanın projesinde sırasıyla, Karl Parzik, Aleksandar Vitek ve Civil Metod Ivekovic adlı mimarlar görev almıştır (Mikulic, 2006: 26).

Şekil 17: Belediye Binası ve Başçarşı

Kaynak: Alic ve Gusheh, 1999: 8.

1896 yılına ait olan, Şekil 17'deki görselde, Belediye Binası, Miljacka Nehri'nin hemen kıyısında, Başçarşı'nın doğu sınırını ve aynı zamanda eski kent merkezinin, yoğun kentsel gelişiminin dış kenarını çizer biçimde görülmektedir. Görselde ayrıca, Miljacka Nehri üzerinde, 16. yüzyıldan bugüne sadece ayakları orijinallliğini koruyan Šehar Ćehaja Köprüsü de dikkat çekmektedir.

c) Gazi Hüsrev Bey Cami (Bey Cami/Begova Cami) ve Saat Kulesi: 1521-1541 yılları arasında Bosna Sancak Beyi olan Gazi Hüsrev Bey'in, 1531 yılında inşa ettirdiği bir camidir. Bosna Hersek iç savaşında tahrip edilen cami, daha önce birçok kez elden geçirilmekle birlikte savaş sonrası, 1996 ve 2003 yıllarında restore

edilmiştir. Caminin külliyesi içinde imaret, misafirhane ve avluda biri Gazi Hüsrev Bey’e ötekisi ise vakfın ilk mütevellisi olan Muray Bey Tardiç’e ait iki adet türbe bulunmaktadır. Ayrıca yine cami avlusunda bir mektep ve şadırvan yer almaktadır (Zlata, 2012: 59).

Şekil 18: Başçarşı’nın Yapılaşmış Kimlik Ögeleri: Gazi Hüsrev Bey Cami ve Saat Kulesi

Kaynak: Anadolu Ajansı, 2020.

Şekil 18’ de görülen kubbe boyu 13 metre, zeminden yüksekliği ise 24,4 metre olan Gazi Hüsrev Bey Cami, Mikulic’e göre (2006: 21), Saraybosna’nın en ünlü kent simgesidir. Ayrıca görselde, Gazi Hüsrev Bey Vakfı’na ait olan anıtsal Saat Kulesi’nin varlığı da dikkat çekmektedir. Bu yapı, Gazi Hüsrev Bey Camisi’nin batı tarafında yer almakta ve minare boyundan biraz daha kısa bir yüksekliğe sahip bulunmaktadır. 17. yüzyılda, Evliya Çelebi’nin de, değinmiş olduğu Saat Kulesi’nin üst kısmı, 1874 yılında yenilenmiş ve Londra’dan getirilen yeni bir saat, kuleye eklenmiştir (Mikulic, 2006: 22).

ç) Moriça Han (Moriça Han/İkinci Yeni Han): Bosna Hersek’teki, Osmanlı dönemi hanlarından, bugüne, bütünüyle ulaşabilen tek han Moriça Handır. 1590’lı yılların sonunda inşa edildiği kabul edilen yapı (Schuman, 2003: 124), kiracıları Mustafa Aga Moriç ve oğlu İbrahim Moriç’den dolayı 1809 yılından itibaren Moriça

Han olarak anılmaya başlanmıştır (Mikulic, 2006: 21). Osmanlı dönemi Türk mimarisi üslubunda dikdörtgen biçimde oluşturulmuş olan iki katlı bu hanın alt katında otuz altı oda mevcuttur. Ayrıca ortada, daha küçük bir kare avlu etrafında odalar [on bir oda] bulunmaktadır (Eyice, 1996: 457).

Şekil 19: Moriça Han'ın Avlusu'nda Güncel Yaşam

Kaynak: Yazar tarafından 18.05.2016 tarihinde çekilmiştir.

1957 yılında yanan bu han, 1971-1974 yılları arasında restore edilmiştir. Şekil 19'da görüldüğü üzere, turistik ticari faaliyetlere açılan bu handa artık, restoran ve kafe hizmetleri sunulmaktadır.

d) Saraybosna Katolik Katedrali (Sacred Heart Cathedral): 1889 yılında inşa edilen Saraybosna Katolik Katedrali, Bosna Hersek'in en büyük katedrali olup tarihi kent merkezinin, Osmanlı döneminde Latin Mahallesi olarak bilinen bir bölümünde yer almaktadır.

Şekil 20: Saraybosna Katolik Katedrali

Kaynak: Yazar tarafından 18.05.2016 tarihinde çekilmiştir.

Katolik katedrali, daha önce yeniçeri karargâhı olarak kullanılan alana inşa edilmiştir. Katedralin planı, Mimar Josip Vancas tarafından, 19. yüzyılın sonlarında popüler olan, tarihi tarzların eklektik bir karışımı temel alınarak oluşturulmuştur (Mikulic, 2006: 25).

e) Eski-Ortodoks Kilisesi: Eski Ortodoks Kilisesi, Saraybosna'daki kutsal kabul edilen en eski yapılardan biri olarak 16. yüzyılda bina edilmiştir. Esasen, Saraybosna bölgesinin nüfusunun Osmanlı fethinden önce Hristiyan olduğu [Bogomil mezhebi] göz önüne alındığında, bundan daha eski Hristiyan ibadet yerleri olduğu varsayılmaktadır (Mikulic, 2006: 22).

Şekil 21: Saraybosna Eski Ortodoks Kilisesi

Kaynak: bosnia4u.com, 2017.

Başçarşı civarında, antik dönemden bu yana kullanılan yolların kesiştiği noktada bir buluşma mevkii olarak dikkat çeken Eski Ortodoks Kilisesi, uzun tarihi boyunca, birkaç kez yakılmış; ancak her seferinde otantik tarzını korumak için yeniden inşa edilmiştir (Mulaosmanovic ve diğerleri, 2019: 36).

f) Aşkenazi Sinagogu: 20. yüzyılın başlarında Saraybosna'daki Aşkenazi topluluğu, iyi organize olmuş, varlıklı insanlardan müteşekkildir. Topluluk üyeleri arasında, başarılı işadamlarının yanı sıra, bilim adamları da yer almaktadır. Aşkenazi Sinagogu, 1902 yılında, Mimar Karlo Parzik tarafından Pseudo Moorish stilde inşa edilmiştir. Sinagog, Millacka Nehri'nin sol yakasında, Cumhuriyet ve Drvenija köprülerinin arasında bulunmaktadır. II. Dünya Savaşı'nda, Yahudilerin uğradığı yıkımdan ve büyük nüfus kaybından sonra sinagog, Aşkenazilerle birlikte Sefaradlarca da kullanılmaktadır (Mikulic, 2006: 26).

Şekil 22: Aşkenazi Sinagogu

Kaynak: likebosnia.com, 2020.

2.2.3. Toplumsal Çevre Bileşeni Bağlamında Başçarşı

Saraybosna'da geceleri uyanık olan kişi, Saraybosna gecesinin seslerini duyar. Katolik Katedrali'ndeki saat, kendinden emin vurur: Saat sabah 2. Bir dakikadan fazla bir süre geçer (tam olarak, yetmiş beş saniye-saydım) ve ancak o zaman, oldukça zayıf ama delici bir sesle Ortodoks Kilisesi saati duyurur ve kendi 'Sabah 2'sini çalar. Bir an sonra, Bey Camisi'ndeki kulenin saati, dünyanın uzak ve yabancı bölgelerinin garip bir hesaplamasıyla, hayalet Türk saati olan 11'i çalar. Yahudilerin çalacak saatleri yoktur; bunun için Sefarad'a ve Aşkenaz'a göre saatin kaç olduğunu yalnızca Allah bilir. Böylece geceleyin herkes uyurken; her topluluk, geç saatlerin geçişinde kendilerine göre nöbet tutar ve dört farklı antagonistik takvime göre uyanan, sevinen, yas tutan, ziyafet çeken, oruç tutan, bu uyuyan insanlar, birbirlerinden ayrılır; onların duaları ve dilekleri dört farklı dini dildeki tek cennete gönderilir.

Ivo Andrić / A Letter from 1920

Başçarşı'nın tarihi niteliği, toplumsal çevre bileşenini oluşturan unsurlardan birisidir. Bu bağlamda, çarşının oluşumu ve tarihsel süreçteki gelişimi, bu başlık

altında değerlendirilecektir. Evvela ifade edilmelidir ki Başçarşı'nın kuruluşu, çarşının çevresinden bağımsız şekilde gerçekleşmemiştir.

Osmanlı fethinden evvel, seyrek şatoların bulunduğu ve yerleşik kent kültürünün oluşmadığı Saraybosna'da (Davutoğlu, 2016: 115), ilk inşaat projelerini 1462 yılında başlatan, Bosna'nın ikinci Osmanlı Sancak Beyi İsa Bey İshakovic, öncelikle, bey sarayını ve Saraybosna'nın ilk camisini Miljacka Nehri'nin sol kıyısında kurduktan sonra, nehri geçen büyük bir köprü inşa ettirmiştir. Sağ kıyıda ise, bugün Başçarşı olarak adlandırılan çarşının çekirdeğini oluşturan bir bina olan bitişik dükkân ve atölyelerle müteşekkil bir kervansaray kurulmasına öncülük etmiştir. 15. yüzyılın son on yıllarında ise, inşaat faaliyetlerinin çoğunun Saraybosna'nın periferinde gerçekleşmesinden ötürü, Başçarşı'da, bu döneme ait önemli anıtsal yapılara rastlanmamaktadır (Alic ve Gusheh, 1999: 6).

1521-1541 yılları arasına tekabül eden,²² Sancak Beyi Gazi Hüsrev Bey döneminde, Başçarşı büyük gelişim göstermiştir. Osmanlı kentsel ilkelerine göre düzenlenen çarşı, özerk bir yönetimi ve tüzel kimliği olan vakıf tarafından belirlenen kurallar doğrultusunda organize edilmiştir. 1531'de Gazi Hüsrev Bey, Saraybosna ve Başçarşı'nın en önemli camisi olan Gazi Hüsrev Bey Camisi'ni bir külliye olarak inşa ettirmiştir ki içerisinde, bir şadırvan, iki türbe, bir medrese ve genç dervişler için bir konaklama yeri mevcuttur. İlerleyen on yılda ise Başçarşı, bir ticaret merkezi olarak sahneye çıkmaktadır. Bu dönemde (1540), Taşlıhan ve bedestenin inşaları söz konusudur (Alic ve Gusheh, 1999: 6).

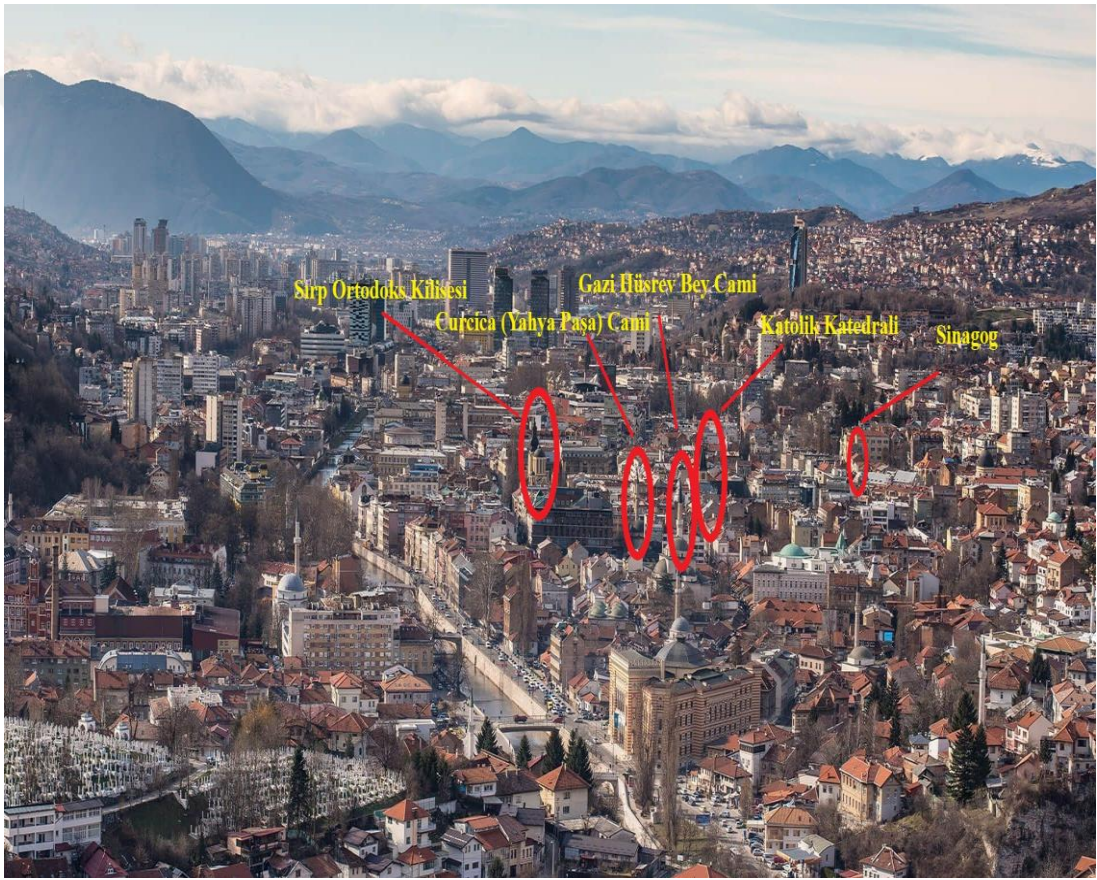
Davutoğlu (2016: 116), Saraybosna kenti tarihinde, İsa Bey'den Gazi Hüsrev Bey'e geçişi, Osmanlı Devleti'nde Fatih'ten Kanuni'ye geçişe benzetmektedir. Devletin, olgunlaşma aşamasından kemale erme sürecine varış, kentlerin de [Davutoğlu, bilinçli biçimde şehir kelimesini tercih etmektedir] gelişim sürecine işaret etmektedir. Bu bağlamda, Gazi Hüsrev Bey Cami, Saraybosna'nın Süleymaniye'si gibi, kentin manevi merkezi ve çekim alanı mesabesinde.

Başçarşı, Osmanlı kent yapısı ve İslami kurumlar ekseninde şekillenmesine rağmen, çarşı, Kemeraltı Çarşısı'nda görüleceği üzere, millet sistemi altında bir dereceye kadar sosyal ve sivil özerklik kazanan diğer dini grupları da ağırlamıştır.

²² Bu dönem, aynı zamanda, Saraybosna'nın da, bir kasabadan kente dönüştüğü döneme işaret etmektedir (Alic, 2010: 59-60).

Dubrovnik'ten gelen Katolik tüccarlar, kendilerine ait çarşı bölgesinde bir kilise inşa ederken; Ortodoks nüfusu Başçarşı'nın kuzey sınırına yakın bir yere yerleşmiş ve 1539'da, çevredeki konut ve dükkânlar ile kiliselerini kurmuşlardır. Yüzyılın ilerleyen döneminde, Başçarşı, Sefarad Yahudileri'nin gelişine şahit olmuştur. İspanya'dan kovulduktan sonra Saraybosna'da bir topluluk kuran Yahudiler, ilk sinagoglarını 1580'de çarşının batı ucunda inşa etmişlerdir (Alic ve Gusheh, 1999: 8).

Şekil 23: Başçarşı'da Farklı İnançlara Ait Dini Yapıların Toplu Görünümü

Kaynak: Destination Sarajevo, 2020. (Badescu'nun (2019: 368) sistematığından yararlanılarak yazar tarafından uyarlanmıştır).

Şekil 23, söz edilen farklı dini toplulukların, Başçarşı içerisinde bir arada konumlanışlarını aktarması açısından dikkate değerdir. Görüldüğü üzere Başçarşı, tarihi serüveni boyunca, içerisinde yer alan toplulukların izlerini taşıyagelmiştir. Bu

zengin kültürel birikiminden ötürü Saraybosna, “Avrupa’nın Kudüs’ü” olarak anılmaktadır.

Bosna eyaleti 1878 yılında, fiili olarak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun idaresi altına girmiştir. Eyalet, 1918 yılında, Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı’nın bir parçası olarak Sırbistan’la birleşmiştir. Bu Krallık II. Dünya Savaşı’na kadar sürmüştür. 1946 yılında ise, Yugoslavya Sosyal Federal Cumhuriyeti’ni oluşturan altı ülkeden biri de Bosna Hersek olmuştur (Brackovic, 2020: 88).

Bosna Hersek, Yugoslavya’nın dağılması üzerine, 3 Mart 1992 referandumu ile bağımsızlığını kazanmış, 22 Mayıs 1992’de Birleşmiş Milletler üyesi olmuştur. 6 Nisan 1992’den 14 Aralık 1995’e kadar sürmüş olan iç savaşın ardından, 21 Kasım 1995’te Dayton Antlaşması’yla yeniden şekillendirilen ve 14 Aralık 1995’te Paris Antlaşması’yla resmen ilan edilen Bosna Hersek Cumhuriyeti, Boşnak-Hırvat Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti’nden meydana gelen iki entiteli bir devlet olarak varlığını sürdürmektedir.

Çok kültürlü ve çok etnikli yapısına rağmen, hâlen Müslüman nüfusun hâkim olduğu Başçarşı ise, gelişimindeki zirve noktasına 16. yüzyılda erişmiştir²³. Bu dönemde çarşı içerisinde, kuralları sıkı biçimde belirlenmiş, seksen farklı esnaf ve zanaat loncası bulunmaktadır. Bunlar, esnafın veya zanaatın türüne göre organize edilmiş; böylelikle [arasta şeklinde] birbirleriyle alakalı mesleklere ilişkin dükkânların ve atölyelerin bir arada bulunduğu sokaklar oluşturulmuştur (El-Masri ve Karajica, 2017: 68).

²³ Başçarşı, 19. Yüzyıldaki büyük yangın sebebiyle bugün, 16. Yüzyılda kullandığı alanın yarısı kadar bir alana sahiptir (Mulaosmanovic ve diğerleri, 2019: 34).

Şekil 24: Başçarşı'da Arasta

Kaynak: Mikulic, 2006: 259.

Saraybosna'nın tarihi şehir merkezine ilişkin en önemli sokaklardan biri olan Saraçlar Sokağı, Şekil 24'te görülmektedir. Ferhadiye Caddesi'ne dek uzanan bu sokak, Osmanlı çarşılarının tipik arasta yapısının özgün örneklerinden birini oluşturmaktadır.

Başçarşı içerisindeki buna benzer sokaklarda, birçok zanaat dalı faaliyet göstermektedir²⁴. Kuyumculuk (kujundžiluk), kunduracılık (kundurdžiluk), çizmecilik (çizmedžiluk), kazancılık (kazandžiluk), demircilik (kovačiluk), aşçılık (aščiluk), kürkçülük (čurčiluk), abacılık (abadžiluk), kilitçilik (bravadžiluk), saraçlık (saračiluk) ve yorgancılık (jorgandžiluk) bunlardan bazılarıdır. Zanaatlerin Boşnakça kullanımlarının Türkçe kullanımlarıyla benzerlikleri dikkat çekmektedir.

²⁴ Brackovic (2020: 89-91), Başçarşı içerisinde faaliyet gösteren zanaat dallarından mülhem sokak isimlerinin önemli bir kısmının Türkçe ve Farsçadan köken aldığını belirtmektedir.

Şekil 25: Başçarşı'da Türkiye Manzaraları

Kaynak: Yazar tarafından 18.05.2016 tarihinde çekilmiştir.

Şekil 25'teki a, b, c ve d görsellerinde, Başçarşı'nın günlük yaşamına, Türkiye'nin ve Türkçenin ne denli tesir ettiği görülmektedir. Çarşıdaki dükkânların bir

kısmı, görüldüğü üzere, Türkçe isimler ile faaliyet göstermektedir. Bu durum, Başçarşı'da, tarihsel ve kültürel sürekliliğin devam ediyor olduğunun en önemli işaretlerinden birisidir. Bu, aynı zamanda, kentin kimliği üzerindeki Türk mirasının, bugünlere aktarımının, toplumsal bir nişanesidir.

2.2.4. Başçarşı'nın Kent Kimliği Bağlamında Genel Değerlendirmesi

Başçarşı'nın, Saraybosna kent kimliği açısından taşıdığı önem değerlendirildiğinde başlıca şu özelliklerin öne çıkmakta olduğu görülecektir:

a) Başçarşı, ticari alanlar ile konut alanları arasında belirgin bir ayrılığa neden olarak Osmanlı kent formunun bir örneğini sunmaktadır.

b) Çarşıda yer alan, toplumsal fonksiyon taşıyan alanların, hâlihazırda kent yaşamı içerisinde üstlenmiş oldukları rol, çarşıda bir kolektif bellek inşasına yol açmakta ve bu durum, çarşının kent kimliğine katılımını kolaylaştırmaktadır.

c) Çarşıdaki toplumsal fonksiyon taşıyan alanların, Osmanlı millet sisteminin izlerini yansıtır biçimde etnik ve mezhepsel bağlamda çeşitlilik taşıması, çarşının, kent içerisindeki tarihi merkezi konumunu sürdürebilir kılan bir unsur olması açısından önem arz etmektedir.

ç) Çarşıda, farklı devletlerin hâkimiyetinde geçen farklı dönemlere ait yapılaşmış kimlik öğelerinin bir arada bulunmasının yanı sıra, hâlihazırda çarşı içerisinde, Türkçe isimler taşıyan dükkânların faaliyet göstermeleri ve birçok Türkçe isim taşıyan ürünün pazarlanıyor olması, kent kimliğinin inşasında yeri yadsınamaz değerde olan tarihsel ve kültürel devamlılık olgusuna işaret etmektedir.

2.3. ESKİ ÇARŞI / ÜSKÜP

*Üsküp ki Yıldırım Beyazıd Han diyarıdır,
Evlâd-ı Fâtihân'a onun yadigârıdır.
Fîrûze kubbelerle bizim şehrimizdi o;
Yalnız bizimdi, çehre ve ruhiyle biz'di o.
Üsküp ki Şar-dağı'nda devâmıydı Bursa'nın,
Bir lâle bahçesiydi dökülmüş temiz kanın...*

Yahya Kemal Beyatlı / Kendi Gök Kubbemiz adlı eserinden Kaybolan Şehir

Kuzey Makedonya'nın başkenti Üsküp'te bulunan Eski Çarşı, kentin kimliğine katkı sunan bir kent ögesidir. Tarihi, kültürel ve toplumsal yapısıyla kentin, geçmişten bugüne canlı bir yaşam alanıdır. Bünyesinde barındırmış olduğu tarihi mimari eserler ile Eski Çarşı, kente değer katan dönemlerin bir nişanesi niteliğindedir. Çalışmanın bu kısmında, Eski Çarşı'ya ilişkin değerlendirmeler, kent kimliği bileşenleriyle paralel doğrultuda gerçekleştirilecektir.

2.3.1. Doğal Çevre Bileşeni Bağlamında Eski Çarşı

Balkan Yarımadası'ndaki merkezi konumundan ötürü Üsküp, Avrupa, Ege Denizi ve Orta Doğu arasında bir bağlantı noktası oluşturmaktadır. Kosova ve Priştine'ye, Selanik ve Ege Denizi'ne, Niş ve Belgrad'a, Sofya ve İstanbul'a uzanan bir geçit üzerinde yer alan Üsküp'ün (Ahbab, 2015: 1), Treska, Lepenec, Sereva ve Vardar nehirlerinin biriktirdiği alüvyon sahaya kurulduğu, verimli topraklarıyla Antik Çağ'dan bu yana insan topluluklarına ev sahipliği yaptığı belirtilmektedir. Nemli subtropikal iklimin etkili olduğu bölgede, yaz ayları sıcak ve nemli geçerken, kışlar genellikle hafif serindir (Gönül ve diğerleri, 2017: 90).

Üsküp, Vardar Nehri'nin iki yakasında, dağlarla çevrili geniş bir ovada, doğu batı yönünde kurulmuş bir kenttir. Nehir, kenti, eski kent ve yeni kent olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Eski Çarşı da nehrin sol kesiminde bulunan eski kentte, Čair Belediyesi'nin sınırları içerisinde yer almaktadır. Nehrin sağ kesiminde ise, Tanzimat Devri'nden başlamak üzere inşa edilegelen yapılar bulunmaktadır.

Şekil 26: Eski Çarşı'nın Konumu

Kaynak: Google Earth, 2020. 42°00'4.32''K 21°26'16.8''D.

Kentin kuzeydoğu yakasında yer alan Eski Çarşı, Şekil 26'da, batıda Kale Tepesi ve doğuda ise Gazi Baba Tepesi tarafından kuşatılmış biçimde görülmektedir. İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı'nın, Kadifekale eteklerinde yer aldığı gibi, Eski Çarşı'nın da, Üsküp Kalesi'nin hemen aşağısında bulunduğu dikkat çekmektedir.

Öztürk (2014: 32), Eski Çarşı'nın sınırlarını, "Vardar Nehri'nin üzerindeki Fatih Sultan Mehmed veya Taş Köprü ya da Vardar Köprüsü'nden Bit Pazarı'na, oradan Üsküp Kalesi ve Ayios Spas Kilisesi ile Mustafa Paşa Camii'nden Sereva Nehri'ne kadar uzanır" ifadesiyle belirtmektedir. İbrahimgil (2018: 77) ise, bu tarifi detaylandırarak çarşının, batıda Yahudi Mahallesinden başlayarak Hamidiye Yokuşu ve Kale, kuzeyde İshak Bey İmaret Mahallesi, doğuda İsa Bey Mahallesi'nden Vardar Nehri'ne doğu sıralanan Hoca Şemseddin Mahallesi, Sultan Murat Mahallesi ve İbni Payko Mahallesi tarafından çevrelendiğini aktarmaktadır.

Eski Çarşı, hâlihazırda, yollar ve birbirleriyle ilgisi olmayan bölgelerle çevrili olarak işlevsel bakımdan sınırlı bir alana hapsedilmiş durumdadır. Ana yaya aksının, köprüden, fakültelere doğru uzanıp çarşı içerisine girmemesi ve çarşı civarındaki otopark yetersizliği, çarşının uğrak bir mekân olmasının önünde engel teşkil etmektedir. Yine, yeşil alan olarak da kullanılan kalenin, Vardar Nehri kıyısı ile doku

bağlantısının olmaması, kaleye gelen ziyaretçilerin, Eski Çarşı'ya uğramadan gitmelerine neden olmaktadır. Ayrıca, çarşı bölgesinin sınırının, Vardar Nehri kıyısından uzaklaştırılması ve kuzey kıyısının yapılaşmaya kapatılmaması, çarşının önünde bir set görünümüne yol açmıştır (İbrahimgil, 2018: 188-189).

2.3.2. Yapılaşmış Çevre Bileşeni Bağlamında Eski Çarşı

“Fatih Köprüsü karşımdaydı. Alacakaranlıkta daha bir heybetli görünüyordu. Nehrin öte kıyısında, kubbeler, minareler, tekkeler, türbeler, hanlar, kervansaraylar, şadırvanlar ve eski Türk evleri, beni sımsıcak bir ruh gibi sarıyordu.”

Yavuz Bülent Bâkiler / Üsküp'ten Kosova'ya

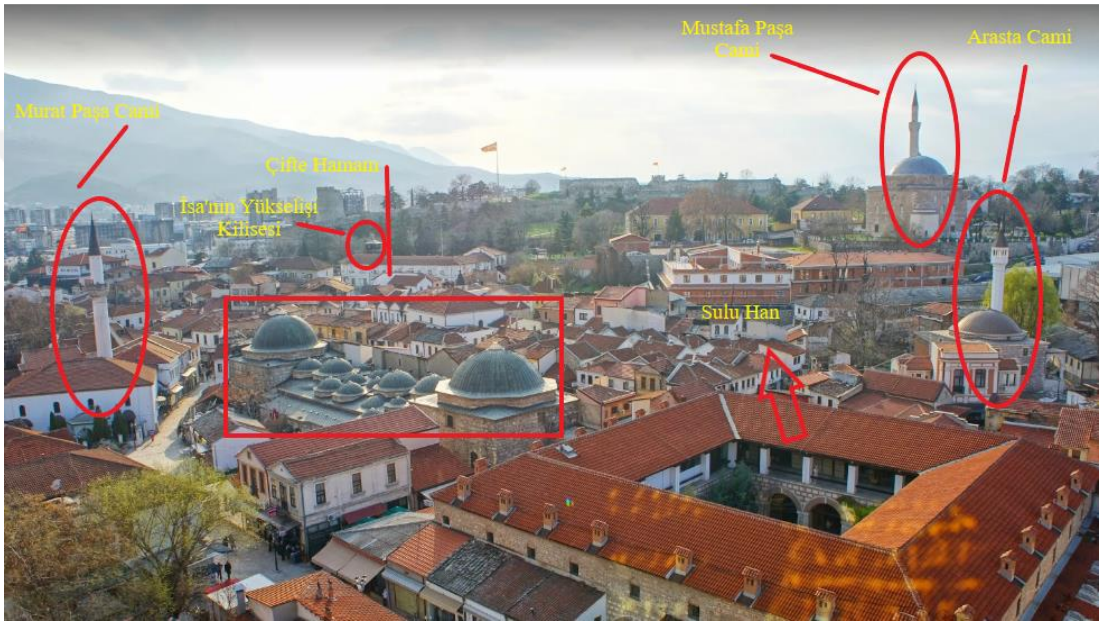
Camileri, mescidleri, medreseleri, hanları, hamamları, imarethaneleri, köprüleri ile adeta bir kültür taşıyıcısı olan Üsküp, söz konusu mimari eserlerin birçoğunu, Türk ve Müslüman kimliğinin yaşatıldığı Eski Çarşı içerisinde barındırmaktadır. Kentin Osmanlı hâkimiyetine girdiği 1392'den, 1550'ye kadarki yaklaşık yüz elli yıllık dönemde çarşı, gelişimini vakıf müessesesi yoluyla temin etmiştir (Dimova, 2019: 960).

Osmanlı fethinden evvel, kale içinde sınırlı bir varlığa sahip olan Üsküp kenti, fethin ardından, sur dışına çıkarak doğu-batı yönünde bir gelişim göstermiş ve inşa edilen yapı kompleksleri ve bu komplekslerin çevresinde seyreden yerleşim yerleri ile birlikte süratli bir yapılaşma içerisine girmiştir (Gönül ve Durak, 2018: 87). Eski Çarşı da bu bağlamda, söz konusu yapı komplekslerinin birçoğunu bünyesinde barındıran bir kent ögesi olarak ön plana çıkmaktadır.

15. yüzyıldan itibaren Üsküp'te, bugünkü Eski Çarşı'nın muhitinde, bir Osmanlı Kenti oluşmaya başlamıştır. İlk önce 1414'te, Paşa Yiğit Bey tarafından, bugün izine rastlanılamayan bir cuma camisi inşa edilmiştir. Ardından, 1439'da İshak Bey, tüm ticari faaliyetlerin bir arada gerçekleşmesine olanak tanıyan bir bedesten kurmuştur. Söz konusu bu iki yapı, Osmanlı Üsküp'ünün gelişimi noktasında temel teşkil etmiş; tüm büyük kamusal tesisler de, bu yapıların, bu yapılar çevresindeki ana yolların ve kalenin civarında meydana getirilmiştir (Krstikj ve Koura, 2013: 831).

Çarşı içerisindeki kimi yapıların zamanla yok olmasında, kimi yapıların ise, çarşının kullanım alanı dışında kalarak bugünkü konumunu almasında, etnik iktidar mücadelesine dayalı kent planlama faaliyetlerinin rolü bulunmaktadır. Bu planlama faaliyetlerine hız kazandıran faktörlerden birisi de 1963 depreminde görüldüğü üzere, doğal afetlerdir.

Şekil 27: Eski Çarşı'nın Yapılaşmış Kimlik Ögelerinin Bir Kısımının Toplu Görünümü

Kaynak: Nikolovski, 2013'den yararlanılarak yazar tarafından uyarlanmıştır.

Şekil 27'de, en uzak noktada fark edilen Üsküp Kalesi'nin eteklerinde bulunan Eski Çarşı'nın yapılaşmış çevre bileşeni öğelerinden, Mustafa Paşa Cami, İsa'nın Yükselişi Kilisesi, Arasta Cami, Murat Paşa Cami, Çifte Hamam ve Sulu Han görülmektedir.

Eski Çarşı'da dükkânlar, küçüklü büyüklü ama ritmik ölçülü, birbirine bitişik biçimde sıralanmış, her biri aynı çatının altında dizilmişçesine eşdeğer yüksekliktedirler. Çarşı'nın bulunduğu, kentin kuzeydoğu kesimi, tipik Osmanlı Kenti niteliklerini taşımaktadır. Kentin güneyinde oluşturulmaya devam edilen planlı yapıların aksine burada, organik yapıda mahalleler, çıkmaz sokaklar, belirli bir alanda yoğunlaşan kültürel yapılar dikkat çekmektedir. Söz konusu yapıların bir kısmını

yakından incelemek, Eski Çarşı'nın kimlik öğelerinin daha yakından tanınması adına fayda temin edecektir.

a) Mustafa Paşa Camisi: 1492 yılında, Üsküp Kalesi'nin doğu eteklerinde, kentin yüksek bir konumuna inşa edilmiştir. İslami mimarinin önemli eserlerinden olan cami, tek kubbeli ve kare planlıdır. İlk yapımında, ana unsurunun Mustafa Paşa Camisi olduğu, medrese, imaret, türbe ve su kemerinden müteşekkil külliyyeden geriye sadece cami, türbe ve su kemerinin bir kısmı kalmıştır (Şerbetçi, 2017: 214).

Şekil 28: Osmanlı Döneminden Bugüne Mustafa Paşa Camisi

Kaynak: İbrahimgil, 2018: 108.

Şekil 28'de Osmanlı mimarisi örneklerinden olan Mustafa Paşa Camisi, Eski Çarşı'nın yüksek kesiminde görülmektedir. Cami, kaleden çarşıya inen yamacın düzleştirildiği alan üzerine inşa edilmiştir. Arazi, yüksek istinat duvarı ile desteklendiğinden, etrafındaki seyrek yapılaşma, oluşan kot farkından ötürü alt kısımda kalmıştır (İbrahimgil, 2018: 108).

b) Murat Paşa Camisi: Eski Çarşı'nın büyümesiyle beraber çarşı içerisinde inşa edilen, diğerlerine göre küçük boyutta olan, kırma çatılı bir camidir (İbrahimgil, 2018: 54). Dikdörtgen planlı ve ahşap dikmeli olan bu caminin tarihi tam olarak bilinmemekle beraber, 15. yüzyılın başında, Şahinoğlu Murat Paşa tarafından inşa edildiği bildirilmektedir.

Şekil 29: Eski Çarşı'nın Merkezinde Murat Paşa Camisi

Kaynak: Bouzarovski, 2011: 268.

Aziz George Manastırı'nın yerine yapılan Murat Paşa Camisi, Eski Çarşı'nın merkezinde, Şekil 29'da görüldüğü üzere, Çifte Hamam'ın hemen karşısında yer almaktadır. Camide, Osmanlı'dan kalma bir gelenek olarak, cuma vaazları halen Türkçe okunmaktadır.

c) Üsküp Bedesteni: Bugün izine rastlanmayan Yiğit Paşa Camisi ile birlikte, ilk Osmanlı dönemi Üsküp'ünün iki kurucu yapısından birisi Eski Çarşı içerisindeki bedestendir. 1445 yılına doğru İshak Bey tarafından inşa edilen bedesten, o dönemde, tüm ticari faaliyetlerin, çatısı altında toplandığı bir odak görünümündedir. 1689 tarihli yangında büyük hasar gören bedesten, uzun yıllar yarı yıkık vaziyette kaldıktan sonra,

1900 yılında yeniden inşa edilip bugünkü görünümüne kavuşturulmuştur. Yeni şekliyle, üstü açık bir orta koridoru bulunan, iki duvarı boyunca dükkânlar sıralanan bir han görünümünde olan bedestenin, esasında, dört kapılı olduğu ve hâlihazırdaki zemin konumundan bir metre aşağıda bulunduğu tespit edilmiştir (Eyice, 1992: 310).

ç) **Kurşunlu Han:** 15. yüzyılda inşa edilen Kurşunlu Han, kurşun kaplı çatısından ötürü bu isimle anılmaktadır. Kervansaray biçiminde inşa edilen bu han, plan bakımından Sulu Han'ı andırmaktadır. Çarşının üst tarafında, Makedonya Müzesi'nin karşısında bulunan Kurşunlu Han'ın, Eski Çarşı içerisinde yer alması, Üsküp'ün ticari açıdan önemli bir transit noktası olarak faaliyet gösterdiğine ve çarşının da 16. yüzyılda kayda değer bir genişleme yaşadığına işaret etmektedir (Şerbetçi, 2017: 215).

Şekil 30: Kurşunlu Han İç Avlu Görünümü

Kaynak: Kul, 2013: 364.

1878’de tamir edilerek hapishane olarak kullanılmaya başlanan Kurşunlu Han, Şekil 30’da görüldüğü üzere, Şekil 55’de görseli yer alan Kemeraltı Çarşısı’ndaki yenilenmiş Küçük Karaosmanoğlu Han’a benzer yapısıyla dikkat çekmekte olup hâlihazırda toplumsal ve kültürel faaliyetlere ev sahipliği yapan bir mekân durumundadır.

d) Sulu Han: Üsküp kent merkezinde, Osmanlılar devrinde, İshak Bey tarafından inşa edilen on yedi handan birisi olan, 15. yüzyıl yapılarından Sulu Han’ın, ismini, yakınlarında bulunan Sereva Nehri’nden aldığı düşünülmektedir. 1555 depremi ve 1689 yangınında tahrip olan Sulu Han restore edilmiştir. Han hâlihazırda, Resim Sanatı Fakültesi’ne ve Üsküp Eski Çarşı Müzesi’ne ev sahipliği yapmaktadır (Şerbetçi, 2017: 214-215). Bedestenin hemen güneydoğusunda yer alan hanın cepheleri, dört yandan dükkânlara bitişik vaziyettedir.

Şekil 31: Sulu Han’ın İç Avlu Görünümü

Kaynak: Kul, 2013: 364.

Şekil 31’de gözlenen iç avlu, Kurşunlu Han’da olduğu gibi, Sulu Han’da da birtakım toplumsal ve kültürel etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır.

e) Makedonya Ulusal Müzesi: Makedonya’nın arkeolojik, etnolojik, tarihsel ve sanatsal eserlerinin sergilendiği bu müze, Eski Çarşı içerisine 1924 yılında²⁵ inşa edilen bir binada faaliyet göstermektedir. Osmanlı döneminin ardından, çarşıda oluşturulmak istenen yeni yapılaşmanın en belirgin örneklerinden birisi olması nedeniyle önem taşımaktadır. Krstikj (2013: 108), Makedonya Ulusal Müzesi’nin, Eski Çarşı’nın, kuzey bölgesiyle olan bağlantısına set çektiğinden ve bedestenin bulunduğu merkezin anlamına gölge düşürdüğünden bahsetmektedir.

Şekil 32: Eski Çarşı İçerisinde Farklı Bir Doku Olarak Makedonya Ulusal Müzesi

Kaynak: Google Earth, 2020. 42°00'4.32"K 21°26'16.8"D.

Şekil 32’deki işaretli alanda belirtilen Makedonya Ulusal Müzesi, görüldüğü üzere, çarşı içerisindeki geleneksel Türk mimarisine aykırı bir yapı biçimi olarak dikkat çekmektedir.

²⁵ Krstikj (2013: 89), Makedonya Ulusal Müzesi’nin tarihini 1970 olarak ifade ederken, Dimova (2019: 961), 1980 olarak belirtmiştir. Zikredilen tarihlerdeki farklılıklar, müzenin yeniden inşa edildiğini ve hâlihazırdaki yapının, 1924’deki yapıdan farklı bir yapı olduğunu akıllara getirmektedir.

f) Sveti Spas Kilisesi (İsa'nın Yükselişi Kilisesi/Church of the Ascension of Jesus): 16. yüzyılda inşa edilen Sveti Spas Kilisesi, Eski Çarşı içerisinde, kalenin hemen doğusunda yer almaktadır. Kilise'nin çan kulesi, Osmanlı döneminde, minarelerin boyunu geçmemesi istendiğinden, kilise, yerin birkaç metre altından inşa edilmiştir.

Şekil 33: Sveti Spas Kilisesi'nde Bir İşaret Ögesi Olarak Ahşap Çan Kulesi

Kaynak: Mena, L. (2020).

Söz konusu kilisenin, Eski Çarşı'daki sembol elemanlardan biri olan ahşap çan kulesi Şekil 33'te görülmektedir.

2.3.3. Toplumsal Çevre Bileşeni Bağlamında Eski Çarşı

Üsküp Eski Çarşı'nın toplumsal bağlamda bir değerlendirmesini gerçekleştirmeden evvel, Üsküp'ün başkenti bulunduğu Kuzey Makedonya'nın tarihi

serüvenini ortaya koymak yerinde olacaktır. Makedonya, Eski Çağ'dan, Osmanlı dönemine dek sırasıyla, Pers İmparatorluğu, Makedonya Krallığı, Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu, Bulgar Krallığı ve Sırp Krallığı tarafından idare edilmiştir. 1392 yılında, Osmanlı Devleti'nce fethedilen bölge, Balkan Savaşları sonrası 1913'de imzalanan Londra Anlaşması sonucu Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır. Bulgarlar, Yunanlar ve Sırpalar arasında uzun yıllar devam eden ihtilaf ve çatışmaların ardından, 1944 yılında, Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti'nin kurucularından biri olarak Makedonya Cumhuriyeti kurulmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Yugoslavya'nın da çözülmesi üzerine 1991'de Makedonya, Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir (İlimsever ve Ağanoğlu, 2010: 18-26). 12 Haziran 2018 tarihinde ise, ülkenin adı Kuzey Makedonya Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir.

Eski Çarşı'nın şekillenişinin ise, insanların kendiliğinden, Roma devrinden kalma kalenin aşağı kısmına, yerleşim amaçlı inmeleri nedeniyle, 12.yüzyıla kadar uzandığı kabul edilmektedir. Çarşının, işlevsel olarak, bölgenin dört bir yanından gelen vatandaşlar ve tüccarlar arasında mal alışverişinin gerçekleştiği Ortaçağ fuarlarıyla bağlantılı olarak varlık kazandığı tahmin edilmektedir (Marina ve diğerleri, 2011: 4). 15. ve 16. yüzyıllarda ise Eski Çarşı, Osmanlı kent yapılanmasının bir parçası olarak Üsküp kenti için ticari ve sosyal bir merkez biçiminde ortaya çıkmıştır. Burada, farklı dine ve etnik yapıya mensup olan topluluklar uzun süre beraberce kendi kültürlerini muhafaza ederek yaşamışlardır.

Tarihçiler genellikle Eski Çarşı'nın gelişimini üç döneme ayırmaktadırlar. İlk dönem, 1392'de Osmanlıların Üsküp fethinden, 1689'da Avusturya ordusunun yol açtığı büyük yangına kadarki, çarşının fiziksel ve ticari gelişiminin başlangıcına işaret eden dönemdir. İkinci dönem, 1839-1876 yılları arasında Tanzimat reformları yoluyla Osmanlı İmparatorluğu'nun desteklediği hızlı modernleşme dönemine karşılık gelmektedir. Batı Avrupa etkisinin yoğun biçimde hissedildiği, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başına tekabül eden [kentin Osmanlı hâkimiyetinden çıktığı] dönem ise, üçüncü dönemi işaret etmektedir (Krstikj ve diğerleri, 2012: 1882).

Üsküp kenti için, Bouzarovski'nin tabiri ile ifade edilecek olursa, kentin ekonomik, siyasi ve toplumsal gelişimi süresince bahsedilebilecek tek tutarlı şey, kentin söz konusu gelişim süreçlerindeki tutarsız tutumunun devamıdır. Bu durumun

şekillenmesinde, yaşanan kimi doğal afetlerin yanı sıra, birbiri peşi sıra yönetime gelen siyasi otoritelerin, kent üzerine, kendi ideolojilerini yansıtmaya gayretlerinin payı bulunmaktadır (Bouzarovski, 2011: 276).

Kentte gerek yapısal gerekse toplumsal boyutta yaşanan hızlı değişime rağmen, Eski Çarşı, büyük ölçüde kendi kimliğini muhafaza etmiştir. Buna rağmen, bugün dahi kentte, ticaret ve eğlenceye yönelik en önemli merkezlerden biri olan çarşı, 1963'teki depremin ardından oluşturulan yeni kentsel yapılanma içerisine dâhil edilmek istenmiştir. Birçok bina yeniden inşa edilmiş ve altyapı yenilenmiştir. Fakat bu yenileme çalışmaları, Vardar Nehri'nin güneyinde gerçekleştirilen aksine, kuzey kesimde, özel inisiyatife ve Čair Belediyesi'nin tasarrufuna terk edilmiştir (Veron, 2016: 1449). Bu kararın alınmasında da, kentin tarihi çekirdeğini oluşturan bu bölgede yoğunluklu olarak Müslüman Arnavut nüfusun bulunması etkili olmuştur. Çarşı, Müslüman Arnavut esnafın artan varlığı sebebiyle Makedon politikacılarca, güvensiz bölge ilan edilmiştir. Eylül 2010'da gerçekleştirilen araştırma neticesinde, Eski Çarşı'da yer alanların %59'unun Arnavut, %18'inin Makedon, %15'inin Türk, geri kalanların ise, Boşnak, Roman ve Sırp oldukları tespit edilmiştir. Dini aidiyet bakımından ise bu etnik kökenlerin karşılığı, %81,3 Müslüman, %16,7 de Ortodoks Hristiyan olarak belirlenmiştir (Janev, 2016: 32). 1963 depreminin ardından, çarşının kuzey kısmının yıkılması ve çarşının geleneksel yapısına tezat oluşturacak yapılaşmaya gidilmesi, 2000'li yıllara dek, çarşının demografik dağılımını etkileyen en önemli unsurlardan olmuştur (İbrahimgil, 2018: 136).

Her şeye rağmen, 1970'lerde çarşı hareket kazanmıştır. Ancak bu kısa dönemin ardından 20. yüzyılın sonlarında, Makedonya bağımsızlığını kazanıp ekonomik ve politik sistemde tam bir dönüşüm yaşarken, Eski Çarşı yeni sisteme ayak uydurmakta yetersiz kalmıştır. Kentin diğer bölgelerinde her geçen gün sayıları artan alışveriş merkezleri, kafeler vs. ziyaretçileri çarşıdan uzaklaştırmış ve çarşı uzun bir durgunluk dönemine girmiştir (Janev, 2016: 31-32).

Bu durumun şekillenmesinde, 19. yüzyılda Vardar Nehri'nin güneybatı yakasına kurulan tren istasyonunun, kent merkezini, kentin bu kısmına taşınması etkili olmuştur (Şerbetçi, 2017: 209). Böylelikle, kentin tarihi çekirdeğini oluşturan Eski Çarşı da, kentsel gelişmede perifer konuma itilmiştir. Bu, bir bakıma, çarşıda yer alan

tarihi ve kültürel öğelerin önemli bir kısmının bugüne aktarılmasına da olanak tanımıştır.

Söz konusu tarihi ve kültürel öğelere, Eski Çarşı'yı, 17. yüzyılda ziyaret eden Evliya Çelebi de değinmektedir. Bu bağlamda, çarşıda, tarihten bugüne birçok zanaatın icra edilegeldiği görülmektedir. Takkecilik, çadırcılık, pabuççuluk, kazancılık, boyacılık, kasaplık, lülecilik, kürkçülük, mutafçılık, saraçlık, terzilik, hallaçlık, çubukçuluk, tüfekçilik, abacılık, şekercilik, ipekçilik, kazancılık, demircilik ve kaftancılık bunların başlıcalarıdır (Öztürk, 2014: 35).

Makedonya'da, Osmanlı döneminde kurulan yirmi dört geleneksel çarşı, tarihi kent merkezleri olarak var olmakla birlikte, şimdiye kadar sadece Üsküp'teki Eski Çarşı açıkça sınırlandırılmış ve 2008 yılında Makedonya Kültür Bakanlığı tarafından önemli bir kültürel miras olarak belirlenmiştir (Krstikj, 2013).

2.3.4. Eski Çarşı'nın Kent Kimliği Bağlamında Genel Değerlendirilmesi

Eski Çarşı, kent kimliği bağlamında genel olarak değerlendirildiği takdirde ortaya çıkan tablo şu şekildedir:

a) Eski Çarşı, 15. ve 16. yüzyıllarda, Osmanlı kent yapılanmasının temeli olarak ticari ve toplumsal bir merkez olarak öne çıkmıştır.

b) Çarşı, Üsküp'ün kültürel, manevi, ekonomik ve tarihi merkezi olarak kabul edilmektedir. Çarşı, kentte gerçekleşen kapsamlı dönüşüm faaliyetlerine rağmen, kolektif belleği korumayı başararak ve yeni kent içerisinde eski kente ait toplumsal birikimleri canlı tutarak kent kimliğine katılmaktadır.

c) Çarşı'daki dükkânların büyüklü küçüklü ama her biri tek çatının altında yer alıyormuşçasına ritmik ölçülü sıralanışları, kimlik olgusunu temellendiren bir yapı görünümü sunmaktadır.

ç) Vardar Nehri'nin kuzey kesiminde Üsküp 2014 Projesi kapsamında devam eden yapılaşmanın, çarşı sınırını, nehir kıyısından uzaklaştırması ve Üsküp Kalesi'nin Vardar Nehri kıyısı ile doku bağlantısının olmaması, çarşının erişilebilirliğini azaltarak yeni kuşak kentliler arasında, çarşıya ilişkin bir kolektif bellek ve kimlik oluşumuna ket vurmaktadır.

d) Çarşının çevresine inşa edilen konut binalarının zemin katlarındaki ofisler, yeni yönelim alanları oluşturarak ticari kullanımı, tarihi çekirdekten uzaklaştırmaktadır.

e) Çarşının bugünkü görünümü, çarşının her zaman Üsküp'ün kültürel, manevi, ekonomik ve tarihi merkezi olarak kabul edildiğini ve Üsküp 2014 Projesi'nin gerçekleştirilmesine rağmen çarşının, neo-barok bina hücumu arasında, gerçek tarihi çekirdeğin bir görüntüsünü yaratarak geçmişin kendi ruhunu korumayı başardığını kanıtlamaktadır (Koneska ve Balkoski, 2020: 83). Hükümetin politikaları, çarşının algılanışını etkilemişse de çarşığı, hiçbir zaman çarşıyla yaşayan insanlardan ayıramamış ve çarşının kamusal alan olarak taşıdığı önemi hiçbir zaman ortadan kaldıramamıştır (Hysa, 2014: 292).

f) Eski kent merkezinin şu anki görünümü, Üsküp'ün tarihi gelişiminin ve yüzyıllar boyunca kenti harap eden çok sayıda deprem ve yangının bir sonucudur; böylece çarşının mekânsal yapısında tüm tarihi değişikliklerin izlerine rastlamak mümkündür (Koneska ve Balkoski, 2020: 89).

2.4. EL MEDİNE ÇARŞISI / HALEP

Kent kimliklerinin oluşumunda önemli yeri olan çarşıların Balkan örneklerinin (Başçarşı/Saraybosna ve Eski Çarşı/Üsküp) incelenmesinin ardından, çalışmanın bu kısmında, bir Orta Doğu ülkesi olan Suriye'nin ikinci büyük kenti olan Halep'in tarihi çarşısı değerlendirilecektir. Halep de üzerinde Osmanlı izleri taşıyan bir kent olmakla birlikte, bu kentteki görünüm, Balkanlar'dan birtakım noktalarda ayrılmaktadır. İlgili kısımda, bu ayrılan noktaların tespitinin, esasen birçok çarşığı²⁶ bünyesinde barındıran El Medine Kapalı Çarşısı²⁷ üzerinden gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Suriye'de yaşanmakta olan iç savaştan kaynaklanan tahribat hâlihazırda bir kent kırma yol açmıştır. Fakat bu gerçeklik, çalışma kapsamını aşmış olduğundan, El Medine

²⁶ El Medine Çarşısı ya da El Medine Bölgesi olarak adlandırılan kent kesiminde yer alan çarşılar, El Attareen (Attarlar) Çarşısı, El Farrain (Kürkçüler) Çarşısı, El Hibal (Urgancılar) Çarşısı, El Atmah Çarşısı, Ez Zerb Çarşısı, El Sarracin (Saraçlar) Çarşısı, El Kays Çarşısıdır.

²⁷ Çoğu zaman El Medine (kelimenin tam anlamıyla şehir) ve Es Souq kelimeleri, Halep'in ticaret için en önemli yerini belirtmek için, tüccarlar tarafından birbirinin yerine kullanılmaktadır (Rabo, 2005: 3).

Çarşısı'nın değerlendirmesi yapılırken, söz konusu güncel enkaz hali göz önünde bulundurulmayacaktır.

2.4.1. Doğal Çevre Bileşeni Bağlamında El Medine Çarşısı

Halep kenti, Suriye'nin kuzeyinde, Türkiye sınırına yaklaşık altmış kilometre uzaklıkta, birçok ticaret yolunun kesişim noktasında yer almaktadır. Halep'in 355 hektarlık tarihi bölgesinin 10,6 hektarlık bir alanına yayılan El Medine Çarşısı da birbirleriyle bağlantılı farklı kapalı çarşılardan müteşekkil bir yapıdadır. Ayrıca çarşı, 1986'dan bu yana Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) Dünya Mirası Listesi'nde yer alan antik kent bölgesinde, Şekil 34'te görüldüğü üzere, Halep Kalesi'nin eteklerinde, Halep Ulu Cami'nin (Emevi Cami) bitişiğinde bulunmaktadır.

Şekil 34: El Medine Çarşısı Konumu

Kaynak: Google Earth, 2019. 36°11'53.79" K 37° 9'28.45"D.

Alabidin (2019: 51), El Medine Çarşısı'nın geniş olan bölgesinin, on altı hektarlık bir alana karşılık geldiğini ifade etmektedir. Çarşının en önemli eksen, doğu tarafındaki Halep Kalesi'nden, batı tarafındaki Antakya kapısına dek uzanmakta olup

uzunluğu bir kilometreyi, genişliği ise, beş yşz metreyi bulmaktadır. Diğer arşılar ise, bu eksene paralel veya dikey biçimde uzanmaktadırlar. Cezar (1985, 103), arşının bu ana ekseninin iki sokaktan meydana geldiğini ve bu sokakların doğu ucuna yakın kısmında, ana sokağın yaklaşık üçte biri boyunda olup yanlara doğu sıralanan, birkaç sokağın daha bulunduğunu ifade etmektedir.

Bir doğal evre bileşeni olarak iklim gşz şnşne alındığında ise, Halep'in, yarı kurak iklime sahip bir kent olduğu fark edilmektedir. Yağış gşrşlmeyen yaz aylarında, sıcaklık 35-40 derece civarında seyretmektedir. Bu nedenle, yetiştirilen mahsullerin çeşitliliği, uzun yağmursuz yazlardan kaçınabilecek veya kuraklığa dayanabilecek olanlarla sınırlıdır. Kışları ise, minimum sıcaklıklar genellikle don derecesinin hemen şzerinde seyrederek (sıcaklık bazen -10 dereceye varır) ve kent, zaman zaman karla birlikte seyreden değişken bir yağmur yağışına şahit olmaktadır (Burns, 2017: 4). Bu bağlamda El Medine arşısı, olumsuz hava koşullarını olabildiğince asgari dşzeye indirecek şekilde tasarlanmıştır. Kapalı arşının kubbeli çatıları, gşneş işınlarını soğurarak mikro klima etkisi şretmektedir. Bşylelikle, yaz aylarında çarşının sokakları, nispeten serin hale gelmektedir. Kubbede genellikle biraz ışık ve temiz hava girişinin temini için bir delik vardır ve dar sokakların duvarları, sıcak gşneşi ve tozu dışarıda tutmaktadır (Starkey, 2012: 124). Ayrıca, El Medine arşısı, Kuveyk Nehri yakınında yer alan, su sıkıntısı yaşamayan bir saha şzerine kuruludur ve dşkkânlar, daha aşağıda kurşun sarnıçta muhafaza edilen su kaynağına, yşrşme mesafesinde bulunan çeşmeler aracılığıyla kolaylıkla erişebilmektedir (Starkey, 2012: 121).

2.4.2. Yapılaşmış evre Bileşeni Bağlamında El Medine arşısı

İşlam toplumlarının hâkim olduğu kentlerde gşrşlen, cuma camisi ile kentin ticari çekirdeği arasındaki yakın ilişki Halep'te de mevcuttur. Osmanlı dşeneminde, valiler, kentin hem gşrşnşmşne hem de ticari altyapısının gelişimine bşyşk şnem vermişlerdir. Bu amaçla, 1546'da Hşsrev Paşa'nın, 1556'da ise Mehmed Paşa'nın, vakıf kurdukları belirtilmelidir. 1583'e gelindiğinde ise, Behram Paşa, bir caminin yanı sıra geniş bir arşı kompleksi inşa ettirmiştir. Bşylelikle, Osmanlı idaresi altında geçen ilk yarıy yşzyılın sonunda, kentin ticari çekirdeği iki kattan fazla bşyşmşştşr. Sşz konusu ticari merkez elli altı arşı ve elli üç kervansarayı bşnyesinde

barındırmıştır (Tekin, 2013: 244). 16. yüzyılda, büyük yapıların bânileri (Hüsrev Paşa, Mehmed Paşa, Behram Paşa) bu yapıları destekleyici yapıları da sıfırdan inşa ettirdiklerinden ötürü kentsel gelişime ciddi katkı sağlamışlardır. 18. yüzyıla gelindiğinde ise, yine önemli yapılar inşa edilmekle beraber (Osmaniye Medresesi, Ahmediye Medresesi, Hacı Musa Cami gibi), bu yapıların gelir kaynakları, kurucuların hâlihazırda ellerinde bulundurdıkları gayrimenkullerden karşılandığından, söz konusu yapıların beraberlerinde bir yapılaşma doğurmadıkları ileri sürülmektedir (Marcus, 2013: 381).

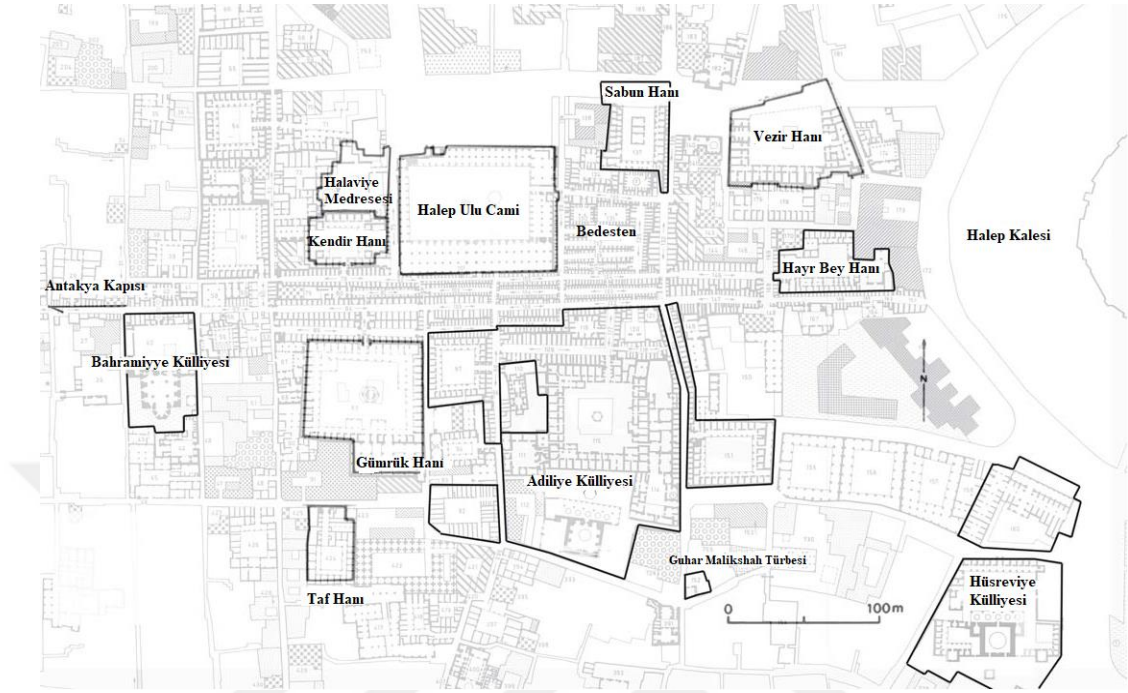
Oluşturulan yapı grubu esasen, eskisinin yerinde büyüyerek gelişen bir çarşı konumlanışına işaret etmektedir. Zira çok daha evvelki tarihlere gidilecek olunursa görülecektir ki, Halep'in İslam öncesi devirlerindeki agora, tapınak ve pazar yapıları, Atabekler ve Eyyubiler döneminde, yine El Medine Çarşısı civarında, İslami karaktere büründürülmüştür (Cezar, 1985: 105).

Söz edilen bu mekânsal devamlılık, toplumsal aidiyetin ve kent kimliğinin oluşumu açısından da değer taşımaktadır. Bu bağlamda, mekânın fonksiyonel anlamda kazanmış olduğu sürekliliğin, yapısal elemanların inşasında kullanılan malzemelerin özgünlüğüyle destekleniyor olması da dikkat çekmektedir. Öyle ki, Halep kentindeki, dükkânların, camilerin, kiliselerin birçoğu, yerel taş ocaklarından elde edilen taşlarla inşa edilmiştir. Bu nedenle, kentsel yapılaşmada bir süreklilik gözlemlenmekte ve kente “süt beyazı Halep” (Halebü’ş Şehba’) yakıştırması yapılmaktadır²⁸²⁹ (Masters, 2003: 21).

²⁸ Kırkıl (1999: 2) ise, Eş Şehba kelimesini, “beyaz, daha doğrusu griyi çağrıştıran beyazımsı manasında olup kalenin taşlarının renkleriyle ilgilidir” ifadesiyle tanımlamaktadır.

²⁹ Marcus (2013: 35), bir rivayete dayanarak Halep isminin, Hz. İbrahim'in (as), koyun sürülerini bu kentte sağmasından ötürü Arapça halebe (Türkçesi *süt sağdı*) mazi fiilinden kaynaklanmakta olduğunu belirtmektedir.

Şekil 35: El Medine Çarşısı ve Çevresindeki Vakıf Yapıları

Kaynak: Gaube ve Wirth'den aktaran Watenpau, 2004. Yazar tarafından Türkçeleştirilmiştir.

Şekil 35'te görüldüğü üzere, El Medine Çarşısı ve çarşı civarındaki vakıf yapıları, çarşı bölgesinde geniş bir alan kaplarken, bu görünümde, hanlar ve külliyeler önem taşımaktadır. Külliyeler, bünyesinde barındırdığı cami, türbe, medrese, çeşme, hamam, aşevi gibi yapılarla, çarşıların, bir bakıma “kent içerisinde bir kent” yakıştırmasına neden olan toplumsal canlılıklarına işaret etmektedir.

El Medine Çarşısı, her iki tarafında sıralı küçük dükkânların bulunduğu caddelerin yanı sıra, kalın taştan kubbelerle ve tonozlarla kapatılmış yollara sahip ve esasen, birbiriyle bağlantılı, on beş kilometre boyunca seyreden birçok küçük çarşının (sûk) birleşimiyle şekillenmiştir (Bahnassi, 1997: 30). Çarşı, her biri büyük kervansaraylara veya hanlara çıkan kapılarla kaplı üç yahut daha fazla paralel patikaya bölünmüştür. Ayrıca çarşı, yaklaşık yirmi adet büyük handan, değerli malları korumak için kilitlenip korunabilen bedestenden ve birçok camiden oluşmaktadır (Burns, 2017: 192). Yapıların üzerlerinde yer alan yüzlerce kitabeden anlaşıldığına göre, kenti şekillendiren bu kamu binalarının birçoğu Osmanlı öncesi döneme aittir (Marcus, 2013. 35). Bu eserlerin yer aldığı El Medine Çarşısı'nın mevkisi, hem mekânsal hem

de genel planlama bakımından milattan önceye uzanmaktadır. Müslümanların fethi sonrasında da kent aynı eksenle gelişmesini sürdürmüştür (Alabadin, 2019: 44). Söz konusu eserlerden, El Medine Çarşısı'nda yer alan, kentin kimliğinde yeri bulunan kimi yapılara değinilmesinde yarar görülmektedir.

a) Halep Ulu Cami (Emevi Cami / Ümeyye Cami): El Medine Çarşısı ve Halep'in eski kent dokusu, Halep Kalesi'nin batısındaki eski Bezzazlar Çarşısı'ndaki külliye'nin içerisinde bulunan Ulu Cami'nin etrafında yer almaktadır. Eser, Emevi Halifesi Süleyman bin Abdülmelik tarafından 715 yılında, bir katedralin avlu veya haziyesi üzerine cuma camisi olarak inşa edilmiştir. Caminin içerisinde, Hz. Yahya'nın (as) babası Hz. Zekeriya'nın (as) türbesi mevcuttur. Üç büyük yangın geçiren cami, sırasıyla, Seyfüddeve el-Hamdânî (965), Nûreddin Zengî (1185) ve Şemseddin İbn Sakr (1285) tarafından büyük ölçüde yenilenmek suretiyle onarılmıştır. Caminin bugüne ulaşan en eski mimari elemanı, 1090 yılında Selçuklu Sultanı Melikşah'ın köklü bir tadilat sırasında yaptırdığı minaredir (Uluçam, 1997: 248).

Şekil 36: Halep Ulu Cami ve El Medine Çarşısı

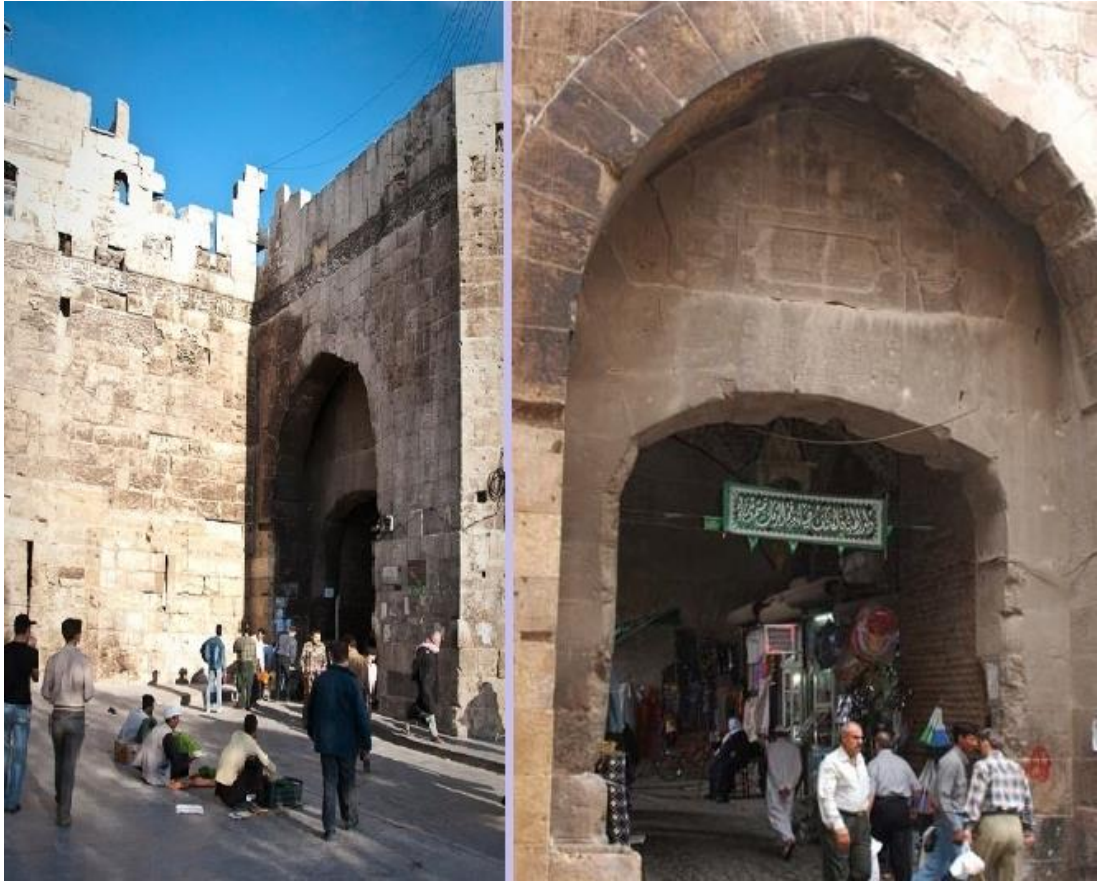
Kaynak: Alabidin, 2019: 45.

Şekil 36'da, Antik dönem agora alanı üzerine bina edilen Halep Ulu Cami'nin avlusu ve caminin bitişiğinde yer alan El Medine Çarşısı'nın bir kısmı görülmektedir. 17. yüzyıla gelindiğinde, Ulu Cami'nin etrafındaki alanın, kumaş, ham ipek, kahve,

baharat ticareti başta olmak üzere, toptan satış sektörünün merkezi haline geldiği bilinmektedir (Burns, 2017: 219).

b) Halep Kapıları: Halep kentinde surlar ve hisarların yanı sıra, kapılar da mevcuttur. Kentin güvenliği ve bulunulan yönün tayini açısından önem taşıdığı gibi, kentin kimliğine olan katkısı bakımından da dikkate değer olan dokuz kapıdan (Antakya Kapısı Kinnasrin Kapısı, El Hadid Kapısı, El Nasr Kapısı, El Makam Kapısı, El Ahmar Kapısı, El Neirab Kapısı, El Jinan Kapısı, El Ferac Kapısı) sayılan ilk dördü hâlihazırda ayaktaadır. Antakya Kapısı, El Medine Çarşısı'nın batı girişini oluşturmamasından ötürü, bu çalışma kapsamında, diğer kapılardan ayrılmıştır.

Şekil 37: Antakya Kapısı'nın Görünümü

Kaynak: Alabidin, 2019: 221.

Müslümanlar 637 yılında, Hz. Ebu Ubeyde bin Cerrah'ın (ra) komutasında, Halep'e, Şekil 37'de görülen, Eyyubiler ve Memlukler dönemlerinde yeniden inşa edilmiş olan Antakya Kapısı'ndan girerek kenti ele geçirmişlerdir.

c) **Gümrük Hanı**³⁰: Gümrük Hanı 1574 yılında inşa edilmiştir. Han, Antakya Kapısı'ndan Halep Kalesi'ne uzanan güzergâhın sağında, Kasaplar Çarşısı'nın yanında yer almaktadır. Önceleri, İngiltere, Hollanda ve Fransa konsolosluklarının bulunduğu bu han, Halep'teki en büyük hanlardan biridir. Han üç yüz yıl boyunca, Avrupalı tüccarların barınma ihtiyacını karşılamıştır; daha sonra han içerisine toptan kumaş satıcıları yerleşmiştir (Alabidin, 2019: 273, Tekin, 2008: 66).

Şekil 38: Gümrük Han'ın Dış Cephesinden Bir Görünüm

Kaynak: Burns, 2017:

Gümrük Hanı'nın toplam yüzölçümü 6.167 metrekaredir ve El Medine'deki 19 hanın ortalama yüzölçümünün 2.282 metrekare olduğu düşünüldüğünde bu ciddi bir

³⁰ Genellikle vergi denetiminin yapıldığı hanlar, “gümrük hanı” olarak adlandırılmaktadır (Şahinalp ve Günel, 2016: 343).

büyükklüktür. Ayrıca hanın giriş katında, en az elli iki adet depo, üst katta ise yetmiş yedi adet oda bulunmaktadır (Burns, 2017: 215). Hanın hem sokağa hem de avluya bakan cephelerinde, bir kısmı Şekil 38’de görüldüğü üzere, bu tür yapılar için olağandışı addedilen süslemeler göze çarpmaktadır. Bu süslemeler, Halep’teki Osmanlı sanatının karakteristik örneklerindendir (Tekin, 2008: 66).

ç) Behramiyye Cami (Behram Paşa Cami): Behramiyye Cami, El Medine Çarşısı’ndaki Osmanlı eserlerindendir. 1580-1583 yıllarında Halep Beylerbeyi Behram Paşa tarafından inşa edilmiştir. Caminin mimarbaşı Mimar Sinandır. El Medine Çarşısı’nın doğu-batı ekseninde uzanan caminin avlusu, çarşıya bakmakta olup cami çevresinde dükkânlar yer almaktadır.

Şekil 39: Behramiyye Cami Dış Cephe Görünümü

Kaynak: Çobanoğlu, 2019: 31.

Behramiyye Külliyesi içerisinde bulunan bu caminin bazı kısımları 1699 depreminden sonra yeniden inşa edilmek zorunda kalmıştır (Burns, 2017: 217).

d) Adiliye Cami (Dükakinzade Mehmed Paşa Cami): Adiliye Cami, Halep Ulu Cami’nin ve El Medine Çarşısı’nın güneyinde yer almaktadır. Camiye, El

Attareen (Attarlar) Çarşısı'nın içerisinde geçerek ulaşılmaktadır. Adiliye Camisi'nin planı, Mimar Sinan'a atfedilmekte ve klasik Osmanlı tarzını temsil ettiği ileri sürülmektedir. Cami, üç han, bir kayseriyye, dört arasta, işyerleri ve bekâr konutlarından oluşan ve üç hektarlık bir alanı kaplayan Adiliye Külliyesi'nin bir parçası olup 1551–1553 yılları arasında Halep Beylerbeyi olarak görev yapan Mehmed Paşa tarafından inşa ettirilmiştir (Tekin, 2008: 132).

Şekil 40: Adiliye Cami Dış Cephe Görünümü

Kaynak: Alabadin, 2019: 298.

Adiliye Cami, El Medine Çarşısı'nın periferinde konumlandığından ve cirit eğitim alanı olarak kullanılan yüksek bir zemin üzerine inşa edildiğinden diğer camilere kıyasla ulaşımı kısıtlı bulunmaktadır (Burns, 2017: 214).

e) El Nahhasin Hamamı: El Nahhasin Hamamı, El Medine Çarşısı içerisindeki El Nahhasin Hanı'nın hemen önünde yer almaktadır ve Halep'in en eski, en büyük hamamlarından birisidir. Yapının 12. yüzyılda inşa edildiği ve Memlukler ve Osmanlı dönemlerinde birçok kez restore edildiği ileri sürülmektedir. Hamam, El Jawani, El Wastani ve El Barani olarak adlandırılan üç kısma ayrılmaktadır (Allou,

2008). Bunlar, klasik hamam sisteminde yer alan sıcaklık, ılıklik ve soğukluk odalarına karşılık gelmektedirler.

Şekil 41: El Medine Çarşısı’nda El Nahhasin Hamamı

Kaynak: Borneman, 2007: 2.

El Nahhasin Hamamı³¹, çarşının içerisinde ve kent yaşamının merkezinde bulunmaktadır. Borneman (2007: 2) da bu hamamın, çarşı boşaldığında dahi gece yarısına dek, erkekler tarafından kullanımının devam ettiğine işaret etmektedir.

f) Halaviye Medresesi: Halaviye Medresesi, Halep Ulu Cami’nin hemen batısında, Kendir Hanı’nın bitişiğinde yer almaktadır. Mübellat Sokağı’ndaki bütün

³¹ Görselde El Nohsin olarak yer alsa da hamamın ismi yaygın kullanımda El Nahhasin olarak geçtiğinden, bu çalışmada, “bakırcılar” anlamındaki El Nahhasin ifadesi tercih edilmiştir.

vakıf arazilerin sahibi olan medrese (Marcus, 2013: 397), 1149 yılında, 5. yüzyıldan kalma bir Bizans Kilisesi'nin [St. Helena Katedrali] dönüştürülmesi sonucu oluşturulmuştur (Watenpaugh, 2004: 158).

Şekil 42: Halaviye Medresesi

Kaynak: Burns, 2017: 62.

Halaviye Medresesi'nin bir kiliseden dönüştürülmüş olduğuna ilişkin izler Şekil 42'de görülmektedir. Büyük boyutlu ve korint başlıklı sütunlar 5. yüzyıldan kalmadır. Yine mihrabın, yarım daire şeklindeki sütun sırasının solundaki güney oyukta ve yapının normal görünümüne göre odak oluşturmaması gereken bir noktada yer alıyor olması, yapının geçirmiş olduğu değişime işaret etmektedir (Burns, 2017: 62).

g) Ahmediye Medresesi: Ahmed Efendi Tahazade tarafından 1754 yılında kurulmuştur. Halep'te pek az bulunan, halk kütüphanesi işlevi gören kütüphanelerin en büyüğü Ahmediye Medresesi içerisinde yer almaktadır. Bu kütüphane, 18. yüzyılda, Ahmed Efendi Tahazade'nin kendi koleksiyonundan bağışladığı üç bin kadar kitabı barındırmaktadır (Marcus, 2013: 312). Medresenin yanı başında, kendisinin,

babasının, karısının ve oğlu Muhammed Efendi'nin gömülü olduğu bir aile kabristanı bulunmaktadır (Marcus, 2013: 355).

2.4.3. Toplumsal Çevre Bileşeni Bağlamında El Medine Çarşısı

Suriye'nin ikinci büyük kenti olan Halep'in çok farklı medeniyetlerden beslenen bir tarihi vardır. Halep'in varlığı M.Ö. 5000'lere dek uzanmaktadır ve kentte, Hititler, Aramiler, Asurlular, Persler, Yunanlar ve Romalılar hüküm sürmüştür (Marcus, 2013: 35). Her ne kadar Halep'in İslamiyet öncesi tarihi, İslamiyet ile tanışmasından sonraki tarihinden daha uzun görülse de kent üzerinde, İslamiyet'in etkileri daha belirgindir (Terao, 1995: 77). 7. yüzyılda gerçekleşen İslami fetihle beraber Halep, Akdeniz'in doğusunu Mezopotamya, Pers ve Hindistan'a, Anadolu yaylalarını ve Kafkasya'yı Arabistan'a bağlayan ana kervan yollarında, bölgeler arası öneme sahip bir ulaşım merkezi haline gelmiştir. Kent, 1516 yılında Memlük idaresinden çıkarak Osmanlı idaresine girmiştir (Mollenhauer ve Topal, 2019: 2). Osmanlı İmparatorluğu döneminde, 16. yüzyıldan 18. yüzyıla dek, İmparatorluğun Asya'daki en önemli kenti olan, İstanbul ve Kahire dışında en fazla nüfusu barındıran Halep³² (Rabo, 2005: 2); Hindistan, İran ve Avrupa'dan gelen malların, sevkiyat noktası olmuştur. Baharatlar, Hint ve Pers diyarlarından gelen ham ipek, kentin zenginliğine katkıda bulunmuş ve ayrıca yün ve tarım ürünlerinde, yerel ticaret büyük rol oynamıştır. Zengin ticari koşullardan kaynaklanan kozmopolitizm ve değişim, kent kimliğine önemli etkide bulunmuştur (Mollenhauer ve Topal, 2019: 2).

18. yüzyılda, Avrupa'nın kontrolü altında, Asya'ya giden yeni deniz yollarının açılmasından ve uzun mesafeli karavanların kademeli olarak azalmasından sonra Halep, Anadolu'nun büyük bir kısmı da dâhil olmak üzere bölge için önemli bir ticaret merkezi olarak aralıklı gelişimini devam ettirmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yeni sınırlar çizildiğinde ise, daha önceki bölgesel ticari konumunu yitirmiştir. Buna rağmen, Halep'in Suriye Cumhuriyeti Devleti için ekonomik önemi her daim üst

³² Marcus (2013: 47), 18. yüzyılda Kahire'nin nüfusunu yaklaşık 260.000, İstanbul'un nüfusunu ise, yaklaşık 450.000 olarak belirtmiştir. Halep'in nüfusunun ise, makul yaklaşımla, 18. yüzyıl başlarında 110.000-120.000 civarında iken, yüzyılın sonlarında 100.000 dolaylarında olduğu düşünülmektedir (Marcus, 2013: 441).

seviyede olmuştur (Rabo, 2005: 2). Bu bağlamda, kentte, 12. yüzyıldan bu yana faaliyet gösteren El Medine Çarşısı, ayrı bir önem taşımaktadır.

Bölgesel serbest ticaret anlaşmaları, çarşının, Türkiye ve komşu Arap ülkelerinden gelen toptan ve perakende müşteri sayısını artırmıştır. Böylelikle, çarşı esnafı, çok çeşitli olan toplumsal, etnik gruplarla ve farklı dil konuşan topluluklarla nasıl etkileşime gireceğini, sohbet edeceğini ve onlara nasıl mal satacağını bilen kozmopolit aktörler olarak ön plana çıkmıştır. Ayrıca bu durum, Halep'in bölgesel bir bağlantı merkezi oluşunun bir örneğini teşkil etmektedir (Anderson, 2019: 382). Halep'in, Osmanlı döneminde, İstanbul ve Bursa'nın ardından, en önemli dokumacılık sahasını teşkil etmesi ve İstanbul'dan sonra en büyük ticaret merkezine ve altın çarşılarına sahip olması da bölgenin ticari önemini arttıran etkenlerdendir (Alabidin, 2019: 46).

Borneman (2007: 4-5), El Medine Çarşısı'nda, karşılaştığı dükkân sahipleri, kiracılar ve çalışanların tamamının Sünni Müslüman olduğunu ifade etmektedir. Bu dini topluluğun, resmi rakamlara göre, Halep genelinin %74'üne karşılık geldiğini aktarmakla birlikte aslında bu oranın %90'ı bulduğunu söylemektedir. Çarşıda bir kısım Hristiyan dükkân sahibinin olduğunu bildiren Borneman (2007: 5), resmi olarak Halep nüfusunun %10'unun Hristiyanlardan oluştuğunu ama bu oranın son yirmi beş yılda yaşanan düşüşle beraber, %6 seviyelerine indiğini ifade etmektedir. Ayrıca, El Medine Çarşısı içerisinde, Ortodoks Rusların bir çarşıya sahip olduklarını belirtmenin yanı sıra, Suriye'nin Fransız mandası olduğu dönemde, Irak'tan gelen Süryaniler ile Türkiye'den gelen Kürt ve Ermenilerin, ayrı çarşılar oluşturduklarına değinmektedir. Bu bağlamda Rabo (2012: 123) da Halep sakinleri ve günlük ziyaretçilerin, etnik, dilsel ve dini heterojenlik sergileseler dahi çarşının yanı sıra kentin, son yıllarda giderek daha homojen hale geldiğini vurgulamaktadır. Buna ek olarak, kentte, belirli bir Sünni Müslüman Arap egemenliğinin olduğundan, ancak azınlıkların hala çeşitli kimliklerini, kendi kentsel mahallelerinde açıkça gösterdiklerinden söz etmektedir.

El Medine Çarşısı esnafı, bazı istisnalar haricinde, arazi mülkiyeti, gayrimenkul, sanayi veya dış pazarlarla bağlantılara dayanan bir “eski zengin” sınıfını oluşturmamaktadır. Yine esnaf, siyasi ilişkiler neticesinde elde edilen bir “yeni zenginlik” sahibi de değildir; aksine esnaf, tanınmış ve geniş ailelere mensup, isimleri

ve kaderleri çarşıya ve ticarete sıkı sıkıya bağlı olan insanlardan müteşekkil bir zümredir (Rabo, 2005: 3-4).

Hem yaşamlarını çarşıdan kazanan insanlar için hem de kent sakinleri ve hatta kent ziyaretçileri için, çarşının işlevselliği, bireysel ve toplumsal ihtiyaçlara yanıt verebilme kapasitesi oldukça önemlidir. El Medine Çarşısı, kentin kalbinin attığı bir merkez konumundadır. Günlük ihtiyaçlardan, uzun soluklu tüketim gereçlerine dek aranan hemen her şeyin temin edilebileceği kapsamlı bir alışveriş alanıdır. Borneman'ın (2007: 31), bu bağlamda çarşayı tasviri, ilgi uyandırmaktadır:

Çarşıdan çıkmak ve kent merkezine gitmek için her zamanki rotam, doğudaki büyük Emevi Camii'nin yönüdür. Dairemden ayrıldıktan sonra sola dönerim, ilk elli adımda sırasıyla, ayakkabı, çarşaf, battaniye, bebek giysileri, şemsiye, düğme ve öteberi satan muhtelif mağazalar görürüm. Küçük bir kavşağa geldiğimde, iki seçenek mevcuttur: İlk seçeneğe göre, dümdüz yüz adım ileriye gidecek olursam, daha fazla bebek kıyafeti, tekstil, taze meyve suyu ve peynirli sandviç, battaniye satan yerleri geçerim; sonra ham pamuk, halat, gümüş, sabun satıcıları ve para takasçıların beş yüz adım ardından sola dönerim. İkinci seçenekte ise, önce sola, sonra sağa dönerim ve mutfak ile tuvalet temizliği için gerekli olan her şeyi satan iki adet dükkânı geride bırakırım. Ardından, kasap, su, farklı içecekler, yoğurt, süt, helva satan bir dükkânı ve birkaç fırın, birkaç garip baharat dükkânı, birkaç taze sebze ve meyve dükkânı ve sonra şemsiye, baston, zeytinyağı sabunu, lavanta sabunu satan yeri geçerim...

2.4.4. El Medine Çarşısı'nın Kent Kimliği Bağlamında Genel Değerlendirilmesi

El Medine Çarşısı kent kimliği bağlamında değerlendirildiğinde ortaya çıkan görünüm şu şekildedir:

a) Tarihin en eski kentlerinden biri olan Halep'in, 1986'dan beri UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan tarihi kent merkezini oluşturması bakımından El Medine Çarşısı, kentin kimliğinde önemli yer tutmaktadır.

b) Çarşı, İpek Yolu güzergâhında yer almakta ve dünyanın dört bir yanından gelen tüccarların uğrak noktası olma özelliği taşımaktadır. Bu açıdan çarşı, Halep'in, hem kentliler nezdinde hem de kente dışarıdan gelenler tarafından ticaret kenti kimliği kazanmasına doğrudan katkıda bulunmaktadır.

c) Çarşıda bulunan İslami devirden önceki agora ve tapınak yapıları, Atabekler ve Eyyubiler döneminde İslami bir görünüm kazanmıştır. Dolayısıyla, çarşıdaki yapılaşma, eskisinin yerinde büyüyerek gelişen bir çarşı görünümünü

vurgulamaktadır. Bu da tarihi birikimle beslenen bir mekânsal devamlılığa işaret etmektedir. Sadece çarşıdaki değil, Halep kentinin genelindeki dükkânların, camilerin, kiliselerin birçoğunun, yerel taş ocaklarından elde edilen taşlarla inşa edilmesi de söz konusu devamlılığın fark edilmesine katkı sunmaktadır.

ç) Ticari faaliyetlerin yanı sıra, çarşıdaki yoğun külliye varlığı, toplumsal gereksinimlerin önemli bir kısmının çarşı içerisinde karşılanmasına olanak tanımıştır. Bu durum, bir bakıma, “kent içerisinde bir kent” görünümüne yol açarak çarşının, Halep kentinin toplumsal yaşamında merkezi bir konum işgal ettiğini göstermektedir.

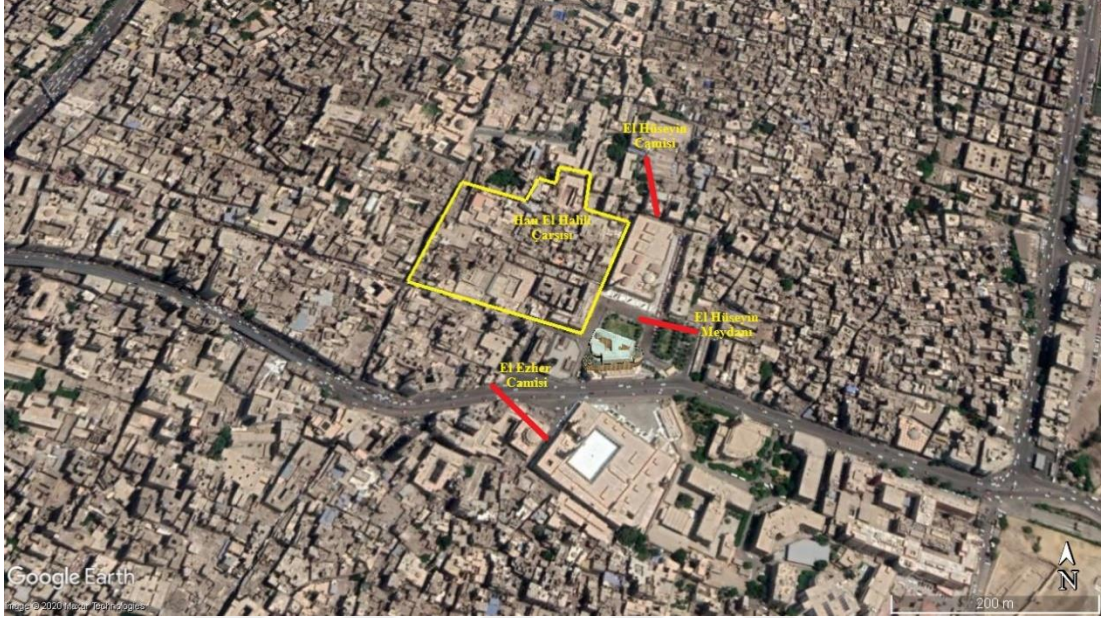
2.5. HAN EL HALİLİ ÇARŞISI / KAHİRE

Çalışmanın bu kısmında, Saraybosna, Üsküp ve Halep örneklerinin ardından, Kuzey Afrika’nın en çok nüfusa sahip olan ülkesi Mısır’ın başkenti, 1979’dan bu yana UNESCO Dünya Tarih Mirası listesinde yer alan Kahire’nin, tarihi Han El Halili Çarşısı, kent kimliğini oluşturan bileşenler bağlamında ele alınacaktır. Kahire de söz edilen diğer kentler gibi Osmanlı egemenliğine girmiş olmanın yanı sıra, İmparatorluğun, İstanbul’un ardından en kalabalık kenti olması açısından da ayrı bir önem taşımaktadır. Kahire kentinin kimliğine katkıda bulunan Han El Halili Çarşısı, Başçarşı, Eski Çarşı ve El Medine Çarşısı gibi, içinde yer aldığı kentin tarihi merkezini şekillendiren başlıca öğelerdendir.

2.5.1. Doğal Çevre Bileşeni Bağlamında Han El Halili Çarşısı

Kahire kenti, Osmanlı İmparatorluğu’nun, İstanbul’un ardından ikinci büyük kenti idi. Yaklaşık 260.000 kişilik bir nüfusa sahip olan kent, imar edilmiş alanı 660 hektar olan, toplam 730 hektarlık bir alana sahipti (Raymond, 2018: 62). Bu durumun şekillenmesinde, Kahire’nin, Fatımilerce, El Kahira Bölgesi olarak etrafı surlarla çevrili bir garnizon olarak tasarlanmasına rağmen kısa süre içerisinde, bu sınırları aşmış bir kent haline gelmesinin etkisi bulunmaktadır. El Mu'iz Lidinillah Caddesi'nin iki yakasındaki "hara" denilen sokaklardan oluşan El Kahira Bölgesi (Bayhan, 2006:10), kentin kuzeyini oluşturmakta ve bünyesinde, Han El Halili Çarşısı’nın da aralarında bulunduğu birçok tarihi yapıyı barındırmaktadır.

Şekil 43: Han El Halili Çarşısı Konumu

Kaynak: Google Earth, 2020. 30° 2'53.56"K 31°15'48.13"D.

Şekil 43'teki görselde konumu tespit edilen Han El Halili Çarşısı; batıda El Mu'iz Lidinillah Caddesi, doğuda El Hüseyin Camisi ve El Hüseyin Meydanı, güneyde Gohar El Kaed Caddesi, kuzeyde ise, Han Ga'far Caddesi ve Haret El Saleheya Caddesi ile sınırlandırılmıştır. Çarşı, Fatımilerin El Ezher Camisi'nin gölgesinde, El Hüseyin Camisi'nin Türk tarzı minarelerinin eşliğinde, Memlûk Kahiresi'nin kalbinde yer almaktadır (Hassan, 2009: 115).

Kahire kenti, çöl iklimini yaşamaktadır. Yıl boyunca çok az yağış alan kentte, gece gündüz arasındaki sıcaklık farkı oldukça yüksektir. Kahire kentinin yıllık ortalama sıcaklığı 21.3 °C, yıllık ortalama yağış miktarı ise 18 milimetredir (tr.climate-data.org., 2020). Kahire bitki örtüsü bakımından da elverişsiz bir kenttir.

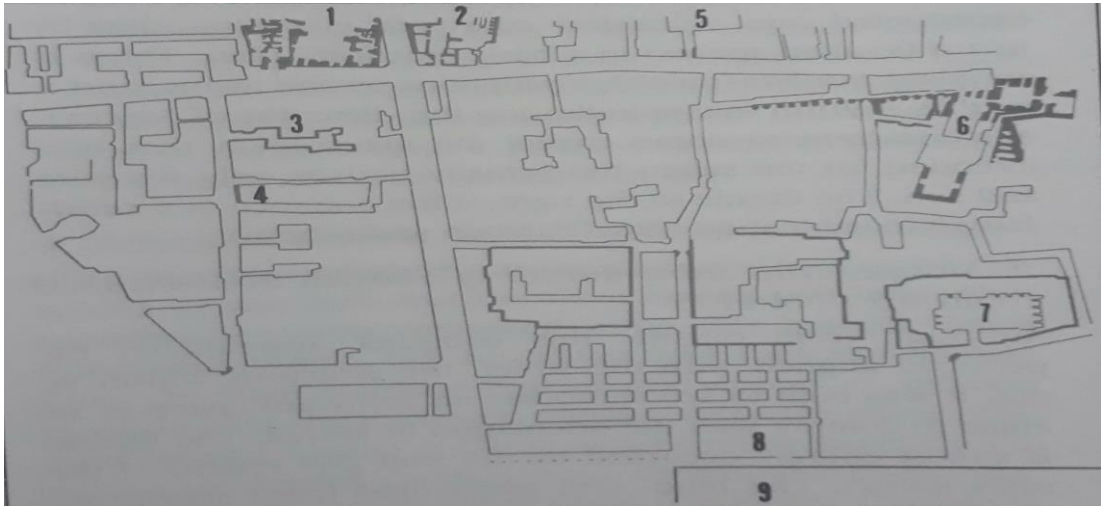
2.5.2. Yapılaşmış Çevre Bileşeni Bağlamında Han El Halili Çarşısı

Kahire kentini 969-1171 yılları arasında, kendilerine başkent edinip imar eden Fatımiler; kentsel alanı, kraliyet sarayları, dini yapılar, kamusal yeşil alanlar, geniş sokaklar ve meydanlar ile şekillendirmişlerdir. Yerleşim bölgelerini ise, Fatımiler

ordusunu oluşturan çeşitli etnik gruplara veya kabilelere tahsis etmişlerdir. Böylesine düzenli ve hiyerarşik nitelikli bir kent planlaması, İslam kentinin düzensiz bir yapıya sahip olduğu kabulünü de reddeder niteliktedir (AlSayyad, 1999: 93). Osmanlı Devleti ise, 1517 yılında gerçekleştirmiş olduğu fethin ardından 16. yüzyıl boyunca Kahire’de, 16. yüzyıl özelinde İstanbul’dakinden de fazla olacak şekilde, çok sayıda anıtsal İslami yapı inşa etmiştir. Bu mimari gelenek, Osmanlı hükümrانlığının sonuna dek, Kahire’deki genel yapı gelişimi üzerinde etkili olmuştur. Ama yine de ifade etmek gerekir ki Osmanlı, Balkanlarda gerçekleştirdiğinin aksine Kahire’de, kendinden önce oluşturulan mimari yapıyı değiştirmemeyi yeğlemiştir (Bates, 1991: 129).

Han El Halili Çarşısı da içerisinde, bu Osmanlı öncesi döneme (Memlûkler) ait mimari örneklerin görüldüğü bir çarşıdır. Esasen, Halep örneğinde olduğu gibi, eski Kahire’yi oluşturan El Kahira’da da, 15. yüzyılın ilk yarısında, Kasaba Caddesi³³’nin her iki yanındaki otuz iki hektarlık bir alana yerleşmiş kırk dört kervansaray ve elli çarşı bulunmaktadır. Osmanlı Dönemi’nde ise, elli sekiz hektarlık bir alanda elli sekiz çarşı ile iki yüz yirmi dokuz kervansarayın varlığı bilinmektedir (Raymond, 2008: 62, Raymond, 2018: 46). Han El Halili, Halep El Medine Çarşısı’nı andırır biçimde bu çarşıların bir kısmını bünyesinde barındıran kompleks bir yapıya sahiptir.

Şekil 44: Han El Halili Çarşısı ve Çarşı Civarındaki Bazı Önemli Yapıların Konumları

Kaynak: Seif, 1991: 11.

³³ Kasaba Caddesi, Fatımiler devrinde oluşturulmuş, kent merkezinin ortasından geçen altı metre genişliğinde bir caddedir (Raymond, 2010: 450).

Şekil 44'te Han El Halili Çarşısı ve çarşı civarında yer alan bazı önemli yapıların çarşı içindeki konumları görülmektedir. Görseldeki numaralandırmaya göre, 1. Sultan Eşref Barsbay Külliyesi, 2. Şeyh El Mutahhar Külliyesi, 3. Midak Sokağı, 4. El Gallaba Vikâlesi³⁴, 5. El Gawahargiya Vikâlesi, 6. El Salih Eyyüb Medresesi ve Türbesi, 7. El Hameyn Vikâlesi ve Sebili, 8. El Hüseyin Camisi şeklinde gözlenmektedir. Kahire'nin kimliğine katkı sunan söz konusu yapılardan hâlihazırda ayakta olan bazılarını yakından bakmakta fayda görülmektedir.

a) El Hüseyin Camisi: El Hüseyin Camisi, Han El Halili Çarşısı'nın hemen bitiminde yer almaktadır. 12. yüzyılda, Fatımiler döneminde yapılmış başka bir caminin kalıntıları üzerinde 1864 yılında inşa edilen bu caminin bulunduğu alanda, Hz. Muhammed'in (sav) torunu olan Hz. Hüseyin'in (ra) başının gömülü olduğuna inanılmaktadır. Mısır'ın en önemli camilerinin başında gelen bu camide, Cuma namazları yaklaşık on bin kişinin katılımıyla kılınmaktadır.

Şekil 45: Han El Halili Çarşısı Bitişğinde El Hüseyin Camisi

Kaynak: The Arab Weekly, 2020.

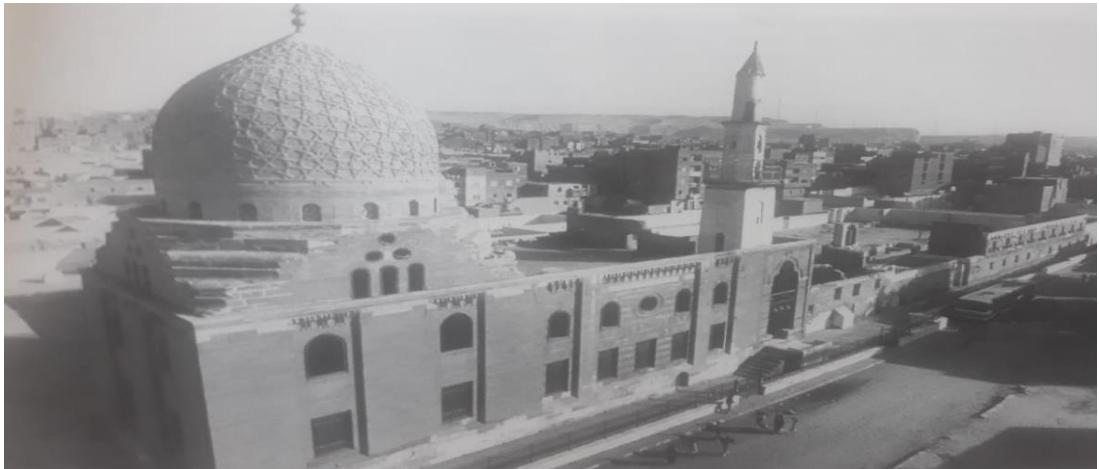
³⁴ Vikâle kelimesi, Kuzey Afrika'da zaman zaman, han, kervansaray, kapalı çarşı kelimeleri yerine kullanılmaktadır.

Şekil 45'teki görselde El Hüseyin Camisi, El Hüseyin Meydanı'ndan görülmektedir. Caminin hemen karşısında, fotoğrafın sol kısmında Han El Halili Çarşısı yer almaktadır. Ayrıca, dikkatli bakılırsa cami önündeki meşhur şemsiyelerin kapalı halleriyle fotoğrafa girdiği fark edilecektir.

b) Şeyh El Mutahhar Külliyesi: 1744 yılında inşa edilen ve 1930 yılında restore edilen külliye'nin cephesi, neredeyse tamamen, alt katta sebil, üst katlarda ise sübyan mektebinin yer aldığı bir yapı olan sebil küttabın demir ızgarası tarafından kaplanmış haldedir. Külliye kapısının üstündeki mavi-yeşil çinili lento ve sivri ince minare, İstanbul'un, Kahire camileri üzerindeki etkisinin örneklerindendir (Seif, 1991: 12). Bu yapı kompleksi, El-Muski Caddesi ve El Mu'iz Lidinillah Caddesi'nin kesiştiği kavşağın, kuzeybatı köşesinde bulunmaktadır.

c) Sultan Eşref Barsbay Külliyesi: Memluk Sultanı Eşref Barsbay tarafından 1425 yılında inşa edilen bu külliye, El-Muski Caddesi ve El Mu'iz Lidinillah Caddesi'nin kesiştiği kavşağın güneybatı köşesinde, Şeyh El Mutahhar Külliyesi'nin hemen karşısında bulunmaktadır. Sultan Barsbay'ın baharat ve şeker ticaretini devlet eliyle yürütüp elde edilen gelirleri, devlet harcamalarında kullanma politikası sonucu oluşan yapılardan birisi Sultan Eşref Barsbay Külliyesidir (Williams, 2002: 161). 60 medrese öğrencisinin barınabileceği şekilde tasarlanan külliye içerisinde, cami, medrese türbe ve sebil yer almaktadır.

Şekil 46: Sultan Eşref Barsbay Külliyesi

Kaynak: Behrens-Abouseif, 1992.

Orijinal minaresini yitirmiş olsa da görkemli kubbesiyle Memluk mimarisinin eşsiz örneklerinden birini sunan Sultan Eşref Barsbay Külliyesi, Şekil 46’da yer alan görselde görülmektedir.

ç) El Salih Eyyüb Medresesi ve Türbesi: Mısır’ın son Eyyubi Sultanı El Salih Necmeddin Eyyüb’ün, Haçlı seferi sırasında şehit düşmesi nedeniyle, 1243 yılında inşa edilen türbe ve bitişiğindeki medreseden oluşan bir yapıdır. Bu medrese, dört İslam mezhebine (Hanefi, Şafi, Maliki, Hanbeli) ait ayrı bölümleri bir arada barındıran bir yapı olması bakımından ilktir ve Fatımilerden kalma saray kalıntıları üzerine inşa edilmiştir (Seif, 1991: 13-14). Ancak, dört hukuk okulunun önemi göz önüne alındığında bu külliye, bir ibadet ve öğrenme merkezinden daha fazlasına dönüşerek bir devlet mahkemesi halini almıştır (Antoniou, 2002: 65). Ayrıca İbn i Haldun’un da burada hâkimlik yaptığı ve Maliki fıkına ilişkin dersler verdiği bilinmektedir (Alsayyad, 2011: 115). Yapının cephesi, önünde yer alan dükkânlar tarafından gizlenmiştir; ancak sağda üstlerinde yükselen minare bir işaret ögesi olarak göze çarpmaktadır. Cephesi ve minaresi dışında, herhangi bir kalıntısı kalmamış olsa da yapı, Fatımi anıtlarından sonraki Memluk komplekslerine hem politik hem de mimari olarak bir geçişi temsil ettiği için tarihsel olarak önemli anıtlardan biri kabul edilmektedir (Williams, 2002: 162).

2.5.3. Toplumsal Çevre Bileşeni Bağlamında Han El Halili Çarşısı

Araplar, Mısır’ı 642 yılında fethettiklerinde, bir Roma kalesi etrafında kurulu küçük bir yerleşim birimi ile karşılaşmış ve bir askeri garnizon olarak buraya Kahire’nin eski adı olarak da bilinen Fustat kentini kurmuşlardır. Fustat, Fatımi Hanedanı’nın, birkaç kilometre uzaklıktaki El Kahira adlı kraliyet bölgesini oluşturduğu 969’dan sonra bile, El Kahira üzerindeki baskın karakterini korumuştur. Ne var ki, 11. yüzyılın başından itibaren Fustat, kent nüfusunu oldukça azaltan bir dizi doğal afet ve siyasi kargaşaya maruz kalmıştır; böylelikle, kentsel ve ekonomik merkez, El Kahira’ya kaymıştır. 19. yüzyıla dek, Kahire’nin kalbi olarak kalan El Kahira bölgesi, hâlihazırda “İslami veya Fatımi Kahire” olarak adlandırılmaktadır. Öte

yandan, Fustat'ın yeri, bölgedeki önemli Hristiyan anıtları nedeniyle “Kıpti Kahire” olarak kabul edilmektedir (Madoeuf ve Snider, 2012: 275-276).

El Kahira’da yer alan ve Kasaba Bölgesi ile sınırlanan Han El Halili Çarşısı’nın ana eksenini bir kervansaray olarak 1382 yılında Memluk Sultanı Zahir El Berkuk’un at eğitimcisi Çerkez al-Khalili tarafından, “Turbat El Za’faran” adıyla bilinen Fatımi türbesinin kalıntıları üzerine kurulmuştur (Seif, 1991: 5). Osmanlı döneminde Türk Çarşısı olarak bilinen çarşı, İsmail Paşa 1863’te göreve gelene kadar, kent ticaretinin merkezini oluşturmaya devam etmiştir. İsmail Paşa’nın, kentin eski merkezindeki geleneksel yapıyı korurken, Nil kıyısında modern yapılaşmaya gitmesi, kentin alışveriş geleneklerinde olduğu gibi, Han El Halili’nin karakteri, önemi ve koşullarında da birtakım değişikliklere yol açmıştır (Madoeuf ve Snider, 2012: 276-279).

Han El Halili, ne tam anlamıyla geleneksel ne de tam anlamıyla modern bir çarşıdır. Burada bir yandan, tarihi yapılar içerisinde geleneksel zanaat üretimi devam ederken, öte yandan, üretilen ve satılan malların türleri, modern ekonomiye uyum sağlamak adına dönüşmektedir (Madoeuf ve Snider, 2012: 277). Han El Halili Çarşısı, adeta turistlere, Orta Çağ’da çarşıların nasıl olduğu hakkında fikir vermektedir. Çarşıda geniş bir ürün yelpazesi bulunmaktadır. Hassan (2009: 113), bu ürünleri, Mısır kültürünün özgün örnekleri olan cübbeler (cellâbe), dansöz kostümleri, tamburlar, kırmızı Arap pabuçları (markub), bedevi mücevherleri, ipekler, gümüşler, pirinç kaplamalı eşyalar, halılar, orijinal eski Mısır sanat eserlerinin büyük ölçekli reproduksiyonları, üzerlerine Antik Mısır motiflerinin uyarlandığı çeşitli kıyafetler ve mücevherler, parfümler, baharatlar ve yerel gıda ürünleri olarak sıralamıştır. Han El Halili’de alışveriş yapmak, basit bir hediyelik eşya satın alma eyleminden ziyade, unutulmaz bir deneyim haline gelmekte ve satın alınan ürünler bu deneyimin temsili olan hediyelik eşyalar olarak kabul edilmektedir (Hassan, 2009: 116).

Han El Halili Çarşısı, bir kısmı mal alışverişinin gerçekleştiği dükkânlarla çevrili, bir kısmı ise restoran ve kafelerden müteşekkil iki kısma ayrılmıştır. Çarşıda hâlihazırda dokuz yüzün üzerinde dükkân bulunmaktadır. Çarşının bazı alanları, bakırcılık, pirinç kaplamacılık, mücevhercilik, baharatçılık gibi sadece belli bir zanaat üzerinde uzmanlaşan dükkânlara ayrılmıştır (Radwan ve Jones, 2015: 206). Çarşı esnaf mozaïği de zaman içerisinde değişim göstermiştir. İlk başlarda, Yahudi, İranlı,

Ermeni ve Mısırlı olmayan Arapların arşı içerisinde yoğunluğu görülürken, bunlar, zaman içerisinde yerlerini Mısırlılara bırakmışlardır (Madoeuf ve Snider, 2012: 279). Son dönemde, Han El Halili arşısı'na gelen ziyaretçi sayısının da, çarşının devamlılığını ve bununla birlikte, satışa sunulan eserlerin üretiminde ve satışında yer alan birçok insanın geçim kaynaklarını tehdit eder biçimde düşüşe geçtiği belirtilmelidir (Radwan ve Jones, 2015: 202).

Han El Halili arşısı'nda bulunup Kahire'nin kimliğine, toplumsal evre bileşeni bağlamında katkı sunan Midak Sokağı ve El Fişavi Kahvehanesi'ne de değinmekte yarar görülmektedir.

a) Midak Sokağı: 1988 yılında Nobel Edebiyat dl alan Necib Mahfuz'u dünyaya tanıtan eserlerinden birine adını veren Midak Sokağı da, Han El Halili arşısı'nda yer almaktadır. Toplumsal gerçekçi romanlarıyla bilinen Mahfuz, bu eserinde, oluşturduğu güçlü karakterler aracılığıyla, II. Dünya Savaşı dönemi Kahire'sinin toplumsal yaşamına ışık tutmaktadır. Böylelikle Midak Sokağı, kent yaşamından kesitler sunarak dünya çapında tanınırlığa ulaşmış bir esere ilham kaynağı olması açısından kent kimliğini oluşturan bileşenler arasına katılmaktadır.

b) El Fişavi Kahvehanesi: Bu kahvehane, Han El Halili arşısı içerisinde, yerli yabancı turistlerin günün her saati uğrak noktası olan; nargile ve Türk kahvesi, salep, kerkedi, yensun, halbe gibi yöresel içeceklerin sunulduğu bir kahvehanedir (Bayhan, 2006: 12). Kahvehaneyi, kolektif bellek ve kent kimliği açısından önemli kılan unsur, Kahire'nin, 1773'ten beri aynı aile üyelerince işletilen en eski kahvehanesi olmasının yanı sıra, Necib Mahfuz'un, eserlerini genellikle arşı içerisindeki bu kahvehanede kaleme almış olmasıdır. Ayrıca, Kırpık (2010: 149), Mehmet Akif Ersoy'un da Mısır'da bulunduğu dönemde, bu kahvede oturup şiirler yazdığını belirtmiştir.

Şekil 47: Kolektif Bellek Mekânı: El Fişavi Kahvehanesi

Kaynak: Antoniou, 2002: 69.

Şekil 47'deki görselde, 1920'lerin doğu kültürünü yansıtan büyük boyutlu aynalar ve oldukça küçük sehpa larla kendine özgü bir yapıya sahip olan El Fişavi Kahvehanesi'nden bir kesiti içeren çizim görülmektedir.

Han El Halili Çarşısı'na ilişkin bir araştırma kapsamında, çarşığı ziyaret eden turistler ve çarşıdaki satıcılarla anket çalışması, dükkân sahipleriyle de derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Ayrıca araştırmacılar, çarşıya ilişkin kendi gözlemlerini de aktarmışlardır. Hem Han El Halili Çarşısı'nın durumunu ortaya koyması bakımından hem de farklı araştırmalara ışık tutması açısından, ilgili araştırma sonuçlarının bir kısmının aktarılmasında fayda görülmektedir. Bu bağlamda, turistler açısından Han El Halili Çarşısı'nın olumlu yönleri, ürün çeşitliliğ in bol olması, satıcıların turistlerle iletişime geçebilecek kadar çok dil biliyor olmaları ve çarşı içerisindeki yerel halkın, turistlere sıcak yaklaşımı olarak sıralanmıştır. Turistler çarşının olumsuz yönlerini ise, dar sokaklarda polis bulunmaması, satıcıların turistlere

yönelik olumsuz tavırları (taciz, ısrarcılık), turistlerin, birtakım mallar hususunda aldatılmış olmaları, çarşının belirli kısımlarında kendilerini tehdit altında hissetmeleri, çarşı içerisinde ve çarşı giriş-çıkışlarında yönlendirici/bilgilendirici levhaların olmaması, fiyatların abartılması, dilencilerin fazlalığı olarak belirtmişlerdir. Dükkân sahipleri, pazarlama sorunlarından, ürünleri sergileyecek ortam ve hammadde eksikliğinden şikâyetçi olmuşlardır. Ticaret ve Sanayi Bakanlığı'nın kararına rağmen, düşük kaliteli Çin ürünleri ithalatının sürdüğünden söz etmişler ve ürün kalite sertifikası uygulamasına geçilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Hükümetin, zanaata gerekli önemi vermediğinden ve zanaatçıları yüksek vergi yüküne maruz bıraktığından yakınmışlardır. Çarşı içerisinde gözlemlenen bulunan araştırmacılar da, hem dükkân sahiplerinin hem de satıcıların birçok dili konuşabilmelerini ve dar sokaklarda olmasa da çarşının ana girişinde köpekli polislerin varlığını, çarşının olumlu yönleri olarak vurgulamışlardır. Araştırmacıların olumsuz olarak değerlendirdikleri noktalar ise, yön levhalarının eksikliği, turistlerin satıcılar tarafından rahatsız edilmesi, kirlilik, dilenciler, pahalılık, Çin mallarının fazlalığı ve turistler için dezavantaj oluşturan pazarlık kültürü olarak sıralanmıştır (Radwan ve Jones, 2015: 212-215).

2.5.4. Han El Halili Çarşısı'nın Kent Kimliği Bağlamında Genel Değerlendirilmesi

Han El Halili Çarşısı kent kimliği bağlamında ele alındığında ortaya çıkan birtakım özellikler, şöylece sıralanmaktadır:

- a) Han El Halili Çarşısı, 1979'dan bu yana UNESCO Dünya Tarih Mirası listesinde bulunan Kahire'nin tarihi kent merkezinde yer almaktadır.
- b) Çarşı, sırasıyla, Fatımiler, Eyyubiler, Memlukler ve Osmanlılar döneminden kalma yapılarıyla ziyaretçilerde tarihi izlenim oluşturmaktadır.
- c) Benzerlerine sadece Kuzey Afrika'nın farklı ülkelerinde rastlanan sebil küttab yapıları, özgün mimari niteliklerinin yanı sıra, çok işlevli kullanıma olanak tanımlarıyla, kent kimliğine katkı sunan birer işaret ögesi özelliği taşımaktadır.
- ç) İçerisinde dokuz yüzün üzerinde dükkân bulunan ve çok çeşitli zanâata ev sahipliği yapan çarşı, kentlilerin toplumsal yaşamları içerisinde önemli yer tutan, birtakım karşılaşma ve buluşmaların gerçekleştiği kentin uğrak noktasıdır.

d) Çarşıda yer alan Midak Sokağı, El Fişavi Kahvehanesi gibi yapılar, kent kimliğini şekillendiren toplumsal çevre bileşeni öğelerindendir. Bu yapılar, sadece kolektif belleğin oluşumuna katkı sunmakla kalmamakta, aynı zamanda edebiyat ve sinema eserlerine konu olarak ve bünyelerinde dünya kamuoyuna mal olmuş sanatçıları barındırarak çarşının ve kentin, geniş kitleler tarafından görünürlüğünü arttırmaktadır.

2.6. GENEL DEĞERLENDİRME: OSMANLI'DA ÇARŞI VE KENT İLİŞKİSİ

Bu kısımda, Osmanlı kentlerinin, çarşı merkezli yapısı üzerinde durulacaktır. Çarşı kelimesi, Farsçadaki “*çar-sû*” kelimesinden türemiş olup dört taraf, dört tarafı olan şey anlamına gelmektedir. Farsçadan Türkçeye geçen bir başka kelime olan pazar (*bâzâr*) ise, yaygın bir kullanıma sahip olmakla birlikte, çarşının verdiği anlamı karşılamamakta, belirli bir şeyin satıldığı yeri, dükkân dışı ticaret alanını belirtmek için kullanılmaktadır (Cezar, 1985: 12). Yine çarşı kelimesi yerine tercih edilen bir diğer kelime olan “*sûk*³⁵” ise, Arapça olup Halep ve Kahire örneklerinde görüldüğü üzere, Orta Doğu ve Afrika toplumlarında yer edinmiştir.

Osmanlı kent yapısı, kentin üç esas işlevi karşılayacak şekilde temellendirilmesini gerektirmektedir. Bunlar, ticari merkez, konut alanları ve dini/kültürel faaliyetlerin gerçekleştiği kısımdır. Osmanlı Kenti’nde konut alanları, ticari merkezden, kimi istisnalar dışında kesin olarak ayrılmaktadır³⁶. Bu ayrılık, kentte çok farklı mimari ve doku tipleriyle karşılaşılmasına neden olmaktadır. Böylelikle işlevlerin kesin ayrımı, Avrupa’nın Gotik Rönesans kentinde görülenin aksine, morfoloji ve tipin birbirlerini karşılıklı koşullandırmalarını anlamsız kılarak yollar ile parsel düzeni arasındaki organik bağımlılığı ortadan kaldırmaktadır. Fakat 18. yüzyıldan sonra nüfusun iyice artması ve ekonomik yapının gelişimiyle beraber,

³⁵ Sûk kelimesinin ismi tasgir sığasında gelen “suveyka” kelimesi ise, pazarcık anlamına gelmekte olup Halep kentinde görüldüğü gibi, loncaların birkaç dükkânla temsil edildiği, temel ihtiyaç maddelerini temin eden, kent merkezinin dışındaki mahalle pazarlarını karşılamaktadır.

³⁶ Uğur (2015: 312-313), konut alanları – ticari merkez ayrımına kuşkucu yaklaşmaktadır. Osmanlı arşiv kayıtlarına göre, kentte, mahalle sınırının dışında herhangi bir alan bırakılmadığını söylemekte; ticari alanların aynı zamanda birçok kişiyi iskân ettiğini belirtmektedir. Ayrıca mahallelerde, çarşıya bile dönüşebilecek şekilde ticari birimlerin varlığına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, kesin bir ayırımdan ziyade, “yoğun iş alanları”, “yoğun iskân alanları”, “geçiş alanları” gibi bir tasnifi uygun bulmaktadır.

İzmir, İstanbul, Bursa, Selanik gibi kentlerde dükkânların, ana eksen üzerindeki konutların altında belirmeye başladığı bilinmektedir (Cerasi, 1999: 82-85). İkamet bölgeleriyle ticaret alanlarının birbirlerinden kesin şekilde ayrılmasının önemli bir nedeni, Osmanlı toplumunda mahremiyete verilen değerdir. Kentin kamuya açık ve en işlek mekânlarını içeren ticaret sahalarında bu mahremiyetin muhafazası mümkün olmayacağından böyle bir yol tutulmuş olsa gerektir (Can, 1995: 131). Dini ve kültürel etkinliklerin, ticaret merkezden ve konut alanlarından ayrılışı ise bu denli net değildir. Bu ayrılma, büyük anıtsal yapılar hariç, bölgesel değil tipolojik özellik göstermektedir (Cerasi, 1999: 85). Dini yapılara, tipolojileri ve tarihi değerleri değişmekle birlikte, hem çarşı içerisinde hem de mahallede rastlanmaktadır.

Osmanlı Kenti, çarşı çevresinde düzenlenmiş bir kent modelidir. Öyle ki kentin hareket istikameti çarşıya yöneliktir. Gündelik yaşamın merkezi çarşıdır ve doğal olarak, insanların yoğun olduğu bu alanda, cami ile iç içe bir konumlanış kaçınılmaz olacaktır. Cezar (1985: 31), cami ile çarşı arasında, kent merkezi üzerindeki ağırlıkları açısından bir ayırım yapmanın zorluğundan söz etmekle beraber, çarşının insanları kendine çekme yönünün daha güçlü olduğu vurgulamaktadır. Çarşı sadece ticari faaliyetlerin değil, üretim faaliyetlerinin de [sosyokültürel faaliyetlerin de] gerçekleştiği bir alandır. Bu bağlamda, kent dokusu içerisinde belirleyici bir konum alacak ve ibadet kurumları da kent merkezinde çarşıyla ilişkili biçimde yerleşim gösterecektir (Cezar, 1985: 31). Çarşı, Halep örneğinde de görüldüğü üzere, kentin ana bölümünü, sitesini (*el medine*) oluşturmaktadır. Raymond'ın (2018: 167), “demek ki Osmanlı dönemi Arap kentlerinde mekânsal örgütlenmenin belirleyici unsuru ekonomik merkezdi; Büyük Caminin rolü ikincildi ve siyasi iktidarın yerleşim yeri de genellikle kent dışına kaydırılmıştı” şeklindeki ifadesi de bu görüşü destekler niteliktedir. Ergenç de (2013: 88) kentin asıl merkezini bedestenin³⁷ oluşturduğu kanaatindedir. Etrafında hanların ve camilerin bulunduğu bu merkezden, kentin diğer

³⁷ Bedesten kelimesi, pamuk ya da ketenden yapılmış dokuma anlamına gelen Arapça “bez” kelimesinden gelmektedir. Kelime, bezci, kumaş satıcısı demek olan “bezzaz” kelimesinden türeyerek “bezzazistan”, “beziztan” halini almış; sonraları ise “bedestan” ve “bedesten” biçimiyle Türkçeye geçmiştir (Cezar, 1985: 13). Bedesten, genellikle büyük bir vakfın gelirlerini temin eden, belirli bir mimari plan çerçevesinde inşa edilmiş kubbeli bir büyük kapalı çarşıdır. Kente getirilen mallar burada depolanıp satışa sunulmaktadır. Osmanlı ticaret anlayışı, bir emtianın kıt bulunduğu beldeye, o belde halkının mağduriyetini önlemek adına, söz konusu emtianın bol bulunan bir beldeye transferi esasına dayanmaktadır. Bu bağlamda bedestenin, ithal edilen mallara ilişkin ortaya çıkan bir ticari mekân olduğu ileri sürülmektedir (Ergenç, 2013: 173).

odak noktalarına doğru bir yayılım söz konusudur. Yayılma, bedestenden başlayarak odak noktalarına dek uzanan “uzun çarşı” vasıtasıyla şekillenmektedir.

Çarşı içerisindeki türlü zanaatkarların ve meslek gruplarının konumlanması da alelade bir şekilde gerçekleşmemektedir. Caminin en yakınında, kuyumcular, kitapçılar, kâğıtçılar, terlikçiler bulunmaktadır. Bunların yanı sıra, yiyecek içecek satıcıları, sabuncular, hurmacılar, baharatçılar ve kokucular da cami yakınına yerleşmişlerdir. Bunların öte noktasında, ayakkabıcılar, kumaş satıcıları, mutfak eşyası satıcıları, marangozlar, bakırcılar ve çilingirler yer almaktadır. Merkezden en uzakta demirciler bulunmaktadır. Kent merkezinde bulunması mahzurlu görülen kirliliğe ve kötü kokuya sebep olan meslekler (dericiler³⁸, boyacılar, hayvan satıcıları) ve alıcıları daha çok köylüler olan saraçlar ve eyerciler ise, dış bölgelerde ve kent kapıları civarında yerleşim göstermektedir (Can, 1995: 129, Ergenç, 2013: 87). Bu yerleşimde, esnaf loncalarının düzenleyici kurallarının etkisi göz önüne alınmalıdır (Ergenç, 2013: 93).

Osmanlı Kentinde çarşı, toplumsal yaşamın devamını temin eden birçok fonksiyon üstlenmektedir. Bunlar başlıca, ekonomik ve toplumsal fonksiyonlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Ekonomik fonksiyonlar, ticari fonksiyon, sanayi fonksiyonu ve ulaşım fonksiyonudur. Toplumsal fonksiyonlar ise, dini fonksiyon, sosyal güvenlik fonksiyonu, bireysel hizmet fonksiyonu, sağlık ve sosyal yardım fonksiyonu, idari ve adli fonksiyon, eğitim fonksiyonu ve turizm fonksiyonu olarak sıralanmaktadır (Şahinalp ve Günal, 2016: 353-354). Çarşıda, alışveriş işlemlerinin dışında birtakım imalat faaliyetleri de gerçekleşmektedir. Ticaret alanının genellikle çevresinde yer alan imalathanelerde, kilimcilikten bakırcılığa, mobilyacılıktan bıçakçılığa türlü mamullerin üretimi gerçekleşmektedir. Çarşı, kentin merkezinde olması, birçok ulaşım yolunun üzerinde yer alması, kervanların ilk ve son durağı olması bakımından ulaşım işlevinde de önemli bir rol üstlenmiştir. Çarşıda yer alan hanlar, bu fonksiyonun gerçekleşmesine olanak tanımaktadırlar. Kimi ticari, kimi sadece konaklama, kimi de hem ticari hem de konaklama amacıyla kullanılan hanlar, Osmanlı Kentinde bir anlamda, bazı durumlarda yolcu terminali işlevi görmektedir. Hanlar, kervanları ağırlamakta ve farklı toplumlardan insanları bir araya getirerek ticaretin yanı sıra

³⁸ Dericilerin, kurutma ve kaşığılama için özel bir yere ve boyama ve tabaklama için de bol miktarda suya ihtiyaç duymaları, kendilerine dışarıda ayrı bir bölge edinmelerini gerekli kılmıştır (Chalmers, 1997: 136).

kültürel aktarımın gerçekleşmesine de olanak tanımaktadır. Bu hanlar, isimlerini, bazen hanın yapımında kullanılan malzemeden (Taş Han vs.), bazen hanı yaptıran kişiden (Kızlarağası Hanı vs.), bazen içerisinde toptan satışı yapılan mallardan (Pamuk Hanı, Tuz Hanı vs.), bazen de hana devamlı uğrayan tüccarların uyruklarından (Arap Hanı, Acem Hanı vs.) almaktadır.

Çarşı, içerisinde yer alan vakıf yapıları olan camiler ile dini bir işlev de taşımaktadır. Saraybosna Başçarşı ya da Üsküp Eski Çarşı örneklerinde görüldüğü gibi, çarşı içerisinde kiliseler ve sinagoglar da bulunabilmektedir. Çarşının yine, daha önce esnaf loncaları başlığı altında değerlendirildiği üzere, sosyal güvenlik fonksiyonu da mevcuttur. Bunun yanı sıra, çarşıda konaklayacak insanların kişisel ihtiyaçlarını giderecek kimi yapılara da sıklıkla rastlanmaktadır. Bunların başında hamamlar gelmektedir. Çarşı içerisinde genellikle erkeklere hizmet veren hamamlar, kimi yerlerde çifte hamam şeklinde kadınlar için de kullanım imkânı sunmaktadır³⁹. Berberler, çayhaneler, kıraathaneler, çarşı içerisindeki bir diğer hizmet sektörü kuruluşlarıdır. Yine vakıf kuruluşları olan aşevleri, şifahaneler, sağlık ve sosyal yardım fonksiyonlarını gerçekleştirmektedirler. Çarşıların hemen yanı başında yer alan mahkeme ve hükümet binaları da çarşının doğrudan üstlenmiş olduğu bir fonksiyon olmasa da kent nüfusunun önemli bir kısmını bünyesinde barındırması dolayısıyla idari ve adli fonksiyona çarşının bir katkısı olarak değerlendirilebilir. Konya Bedesteni, Sivas Çarşısı ve İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı örneklerinde hükümet binalarının çarşıların bitişiğinde yer alması, bunun belirgin bir örneğidir. Ayrıca çalışmada incelenen bir başka çarşı olan Başçarşı'da da Tarihi Belediye Binası'nın çarşının bitişiğindeki konumu, bu duruma ilişkin farklı bir misal olarak hatırlanabilecektir. Daha evvel söz edildiği üzere, Osmanlı çarşısında birçok külliye yer almaktadır. Bu külliyeler içerisinde bulunan medreseler, çarşının eğitim fonksiyonu üstlenmesini sağlamaktadırlar. Kahire Han El Halili Çarşısı örneğinde gözlenen sebil küttab yapıları, kendine özgü bir sübyan mektebi örneği sunarak söz konusu duruma işaret etmektedir.

Çarşı son olarak, bugün geçmiş dönemlere kıyasla çok daha fazla hissedilir biçimde turizm fonksiyonu da üstlenmiş vaziyettedir. İkamet alanlarının, çarşı çevresinden iyice uzağa taşınması, ulaşım olanaklarının iyiden iyiye gelişerek

³⁹ Bugün, Kemeraltı Çarşısı'ndaki Çivici Hamamı sadece kadınlara hizmet vermektedir.

değişmesi, kentlerin çok merkezli yapılar haline gelmesi; çarşayı, sosyoekonomik fonksiyonların devam ettiği bir açık hava müzesi haline getirmiş ve turizm işlevinin ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Çalışmanın bu kısmında, çarşının, kent içerisindeki öneminin ve üstlendiği fonksiyonların, geçmişten bugüne değerlendirmesi gerçekleştirilmiştir. Bir sonraki bölümde ise, çarşının, İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı özelinde, kentsel kimlik bileşenleri çerçevesinde analizi sunulacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İZMİR TARİHİ KEMERALTI ÇARŞISI'NIN KENT KİMLİĞİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

“İzmir ve Kemeraltı... Birbiriyle özdeşleşmiş iki kelimedenden öte manalar ifade eden iki sözcük... Bir kent, bir yaşam ve ifade edilemeyen pek çok kavram burada saklıdır. Bu öyle bir gizdir ki, hiçbir zaman açıklanamayacak ve hiçbir zaman bilinemeyecektir.”

Çınar Atay / “Kapanan Kapılar” – İzmir Hanları

Çarşıların, kentlerin tarihi merkezlerindeki konumlarından ve toplumsal yaşam içerisinde ne denli önemli fonksiyonlar üstlendiklerinden söz ettikten ve bunları, çeşitli dünya örnekleri ile gözler önüne serdikten sonra, üçüncü bölümde, İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı'nın kent kimliği bileşenleri açısından tahliline geçilecektir. İkinci bölümde, Osmanlı Coğrafyasına ilişkin çarşıların bir kısmı incelenirken kullanılan sistematığa, bu bölümde de devam edilecek; doğal, yapılaşmış ve toplumsal çevre bileşenlerini oluşturan öğelerin İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı içerisindeki rolleri, geçmiş bölüme kıyasla daha derinlemesine ele alınacaktır.

Bu bölümde öncelikle İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı'na ilişkin, geçmişten bugüne gerçekleştirilen çalışmaların dökümü, kronolojik sıraya uygun biçimde aktarılacak; söz konusu çalışmaların kapsamı ve içerikleri hakkında bilgilendirmede bulunulacaktır. Kent kimliğini teşkil eden bileşenlerin, İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı bağlamında değerlendirilmesine ise, söz konusu literatür aktarımının ardından geçilecektir.

İkinci bölümde incelenen çarşıların kimlik öğeleri için ayrıca başlıklandırma yoluna gidilmemesine rağmen, üçüncü bölümde, İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı'nda yer alan her bir kimlik ögesi ayrı ayrı başlıklandırılacaktır. Böylelikle, çalışmanın omurgasını oluşturan çarşıya ve İzmir'e kimlik kazandıran öğelere, okuyucu erişiminin kolaylaştırılması amaçlanmaktadır. Ayrıca, çalışmanın bundan sonraki kısımlarında “İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı” ifadesi, metin içerisinde “Kemeraltı Çarşısı” olarak kısaltılarak kullanılacaktır.

3.1. İZMİR TARİHİ KEMERALTI ÇARŞISI'NA İLİŞKİN LİTERATÜR TARAMASI

Bu başlık altında, Kemeraltı Çarşısı'nı konu edinen, içeriğinde Kemeraltı Çarşısı'na, değişen oranlarda yer veren çalışmalara değinilmiştir. Söz konusu çalışmalar, kitap, makale, tebliğ, rapor, gazete eki ve doktora tezlerinden oluşmaktadır. Kemeraltı Çarşısı'nı konu edinen çok sayıda yüksek lisans tezi de mevcuttur; fakat bu tezlerin hemen hemen tamamının şehir bölge planlama ve mimarlık disiplinlerine ait olmalarından ve yüksek lisans tezlerinin kendi içerisinde, kapsam, sınırlılık ve yüzeysellik gibi kısıtlar içermesi bakımından, yüksek lisans tezleri değerlendirme dışında tutulmuştur.

Ersoy, B. (1991). *İzmir Hanları*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

İzmir'de yer alan hanları konu edinen bu eser, İzmir'in, ticaret hayatındaki etkinliğini tarihi seyri içerisinde açıkladıktan sonra, kentte yer alan hanları, mimari, kültürel ve toplumsal özellikleri açısından derinlemesine incelemektedir. Bu bağlamda, Kemeraltı Çarşısı'nda bulunan çok sayıdaki han da çalışma kapsamında değerlendirilmektedir.

Yeni Asır Gazetesi (1993). 1. Kemeraltı Günleri Eki.

20-26 Eylül 1993 tarihine ilişkin gazete eki, Kemeraltı Çarşısı'nı konu edinmiştir. İçeriğinde, Muzaffer İzgü'nün "Kestane Pazarı" başlıklı öyküsünün yanı sıra, Oğuz Makal'ın çarşı anılarına, "Camiler Mahallesi" başlığı altında, iç limanın çizdiği hat boyunca seyreden camilerin anlatımına, Ali Kocatepe'nin Kemeraltı için bestelediği şarkıya, çarşının duayen hale gelmiş esnafından bir kısmı ile unutulmaz kabul edilen kimi isimlere ve Kemeraltı Çarşısı'nın kültürel kimliğinin yaşatılması hakkında ileri sürülen önerilere yer ayrılmıştır.

İzmir Valiliği Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü (1994). *İzmir İl Yıllığı*, Ankara: Türk Hava Kurumu Basımevi İşletmeciliği.

İzmir kentinin merkezi ve çevre ilçeleri ile birlikte, tarımdan kentleşmeye, eğitimden kültürel yaşama uzanan perspektifini 1994 yılına dek süren periyodu kapsar

biçimde sunan derleme niteliğinde dönemsel bir çalışmadır. Yıllık içerisinde Kemeraltı Çarşısı'na da küçük bir bölüm ayrılmış, kısa bir tarihsel geçmiş aktarımının ardından, çarşı içerisindeki hanlara, hamamlara ve çeşmelere oldukça kısa bir özet niteliğinde değinilmiştir.

Erkal, A. (1996). *İzmir Kızlarağası Hanı ile Çevresini Tanıtma ve Sevdirme Amacına Yönelik Bir Araştırma*, İzmir: Albayrak Matbaası.

Kitap, Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen 200 kadar handan geriye yalnızca 20 civarında kalmış olmasından hareketle, Kemeraltı Çarşısı'nın ve yöresindeki hanların korunmasına yönelik bilinç oluşturma amacıyla kaleme alınmıştır. Bu bağlamda, Kızlarağası Hanı merkeze alınarak tarihi bilgiler ve belgeler eşliğinde konuya yönelinmiştir. Kızlarağası Hanı'nın restorasyon öncesi, restorasyon süreci ve restorasyon sonrası durumu değerlendirilerek, hanın tarihi mimari değeri üzerinde gerçekleştirilen tahribata vurgu yapılmıştır.

Arıkan, Z. (1997). *İzmir ve Kemeraltı. İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi Prof.Dr. Münir Aktepe'ye Armağan*, (15), 29-47.

İzmir kentinin ekonomik gelişiminin, kent yapısına olan etkisini Kemeraltı özelinde inceleyen makale; 17. yüzyıldan 20. yüzyıla dek gerçekleşen birtakım iktisadi ve mimari değişimleri, Kemeraltı Çarşısı'ndan başlayarak Kemeraltı çevresine ulaşan bir çerçevede ele almaktadır. Makalede, tarihi süreç içerisinde Kemeraltı'nın, kentin, ekonomik tekâmülünün yanı sıra, sosyal ve kültürel gelişmesinde de başat rol oynamış olmasına kısa bir şekilde de olsa yer verilmiştir.

Karataş, N. (2001). *Geçmişten Bugüne Kemeraltı. İzmir Kent Kültürü Dergisi*. (4), 152-161.

Kemeraltı ve çevresinin tarihi gelişiminin aktarıldığı bu makale, çarşı içerisinde ve çevresinde yer alan tarihi yapıların da (cami, han vs.) özet bilgilerine yer vermektedir. İzmir'in kozmopolit toplumsal yapısına değinmekle birlikte, kentin maruz kaldığı deprem, yangın gibi afetlerin sosyoekonomik yapıda ve kent içi demografik yerleşimdeki etkilerini gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır.

Kayın, E. (2001). Tarihi Ticaret Merkezi Kemeraltı’nda Değişen Üretim ve Tüketim Modellerinin Mekansal Yansımaları. *Ege Mimarlık*. (40), 27-31.

Makale, yazarın ifadesiyle (2001: 27), “değişen üretim modellerinin, Kemeraltı’ndaki mekânsal yansımaların, çeşitli dönemlerin yapısal formlarına odaklanarak irdelemeyi; ayrıca tarihi merkezin barındırdığı çok zamanlı veriler yardımıyla, bölgedeki alışveriş kültürü ve mekan arasındaki devingen ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır”. Bu bağlamda, Kemeraltı Çarşısı’ndaki yapıların değişimi, sosyoekonomik yapıdaki gelişmelere paralel biçimde incelenmiştir. Özellikle 20. yüzyılın son yılları içerisinde inşa edilmiş “Kemer Plaza”, “Pirinç Centre” gibi yapılar üzerinden, Kemeraltı’ndaki yapısal bağlamda şekillenen eklektik görünüme ve gelenek ile gelecek arasına sıkışmış olan çelişkili duruma dikkat çekilmiştir. Ayrıca, çarşıya ilişkin strateji geliştirilirken, mimarının yanı sıra ekonomi, sosyoloji vs. daha birçok disiplin ile işbirliğinin gerekliliği vurgulanmıştır.

Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü (2002). *Kemeraltı Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu*, <https://melesyarisma.izmir.bel.tr/CKYuklenen/2-10.pdf>, (10.09.2020).

Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğretim elemanları ve alanlarında uzman katılımcılardan oluşan geniş bir çalışma ekibi ve danışman listesine sahip olan bu eser, İzmir’in gelişimi ve Kemeraltı geleneksel merkezinde yaşanan dönüşümlerden, ilgili imar planlarının incelenmesine ve halkın katılımına uzanan, içeriğinde uzman raporları da barındıran, geniş kapsamlı bir çabanın ürünüdür.

Ürer, H. (2002). *İzmir Hamamları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Araştırma, sivil mimarının önemli örneklerinden olan İzmir hamamlarını konu edinmektedir. Söz konusu hamamların bir kısmı Kemeraltı Çarşısı içerisinde yer aldığından, yapılandırılmış kimlik bileşeni çerçevesinde, tez konusu açısından önem arz etmektedir.

Yılmaz, F. ve Yetkin, S. (2002). *İzmir Kent Tarihi*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi İzmir Yayıncılık

“İzmirliseli” projesi kapsamında İzmir’deki seçilmiş bazı liselerin 9. sınıf öğrencilerine yönelik kent konferansları dizisinin eğitim materyali olarak hazırlanan beş bölümden oluşan bu kitap, İzmir’in tarihine ilişkin temel bilgileri içermektedir. Bu doğrultuda, İzmir’in merkezi konumunda olan Kemeraltı Çarşısı’na da çalışma kapsamında yer verilmiştir.

Aktepe, M. (2003). *İzmir Yazıları – Camiler, Hanlar, Medreseler, Sebiller*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.

Münir Aktepe’nin, İzmir tarihine ilişkin makalelerinin derlendiği bu kitap, İzmir’deki cami, medrese, han ve sebil gibi yapılaşmış kimlik öğelerini etraflıca araştırmanın yanı sıra kentin toplumsal tarihine de ışık tutar niteliktedir. Söz konusu yapıların önemli bir kısmını bünyesinde barındıran Kemeraltı Çarşısı da bu bağlamda, Münir Aktepe’nin çalışmalarının merkezinde yer almaktadır.

Atay, Ç. (2003). *Kapanan Kapılar / İzmir Hanları*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.

Eser, Haçlılar ve şövalyeler döneminden 20. yüzyıl başlarına dek var olan İzmir hanlarının seyrini konu edinmiştir. Zikredilen hanların, büyük bir kısmının Kemeraltı Çarşısı içerisinde yer alması, araştırmanın bir bakıma bir Kemeraltı araştırması niteliği taşıdığını göstermektedir. Ayrıca çalışma, ele alınan dönem içerisinde, İzmir’deki toplumsal yaşamın aktarılması bakımından da önem arz etmektedir.

Ekinci, O. (2003). *İzmir İçin / 1990’lardan 2000’lere İzmir Yazıları*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.

Yazarın, İzmir üzerine kaleme aldığı denemelerin derlemesi niteliğinde olan bu kitap, tarihi mirası koruma, kentsel planlama, kent kimliği, kentlilik bilinci gibi kavramlara ilişkin İzmir özelinde birtakım yaklaşımlar sergilemektedir. Bu doğrultuda, beklenildiği üzere, Kemeraltı Çarşısı da yazarın denemelerinde kendisine yer bulmaktadır.

Eldem, E., Goffman, D. ve Masters, B. (2003). *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, Çeviren: Sermet Yalçın. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Halep, İstanbul ve İzmir'in bir Osmanlı Kenti olarak birçok açıdan birbirlerini çağrıştırdığını ve yine kentlerin, birçok açıdan birbirlerinden farklı bir gelişim süreci izlediğini ifade eden eser, söz konusu kentlerin, kuruluş ve çöküş dönemlerini dışarıda bırakarak kentlerin olgun dönemini (17.-18. yüzyıllar) incelemeyi yeğlemiştir. Eserin ikinci bölümü, "İzmir: Köyden Kolonyal Liman Kentine" başlığı ile Daniel Goffman tarafından kaleme alınmıştır. Bu bölümde, özellikle 17. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, imparatorlukta yaşanan kimi çözümlere paralel olarak İzmir'in bir köy konumundan kurtularak kentleşmesi, siyasal, toplumsal ve kültürel gelişmeler eşliğinde açıklanmaya çalışılmıştır.

Serçe, E., Yılmaz, F. ve Yetkin, S. (2003). *Küllerinden Doğan Şehir / The City Which Rose From the Ashes*, Çeviren: Zafer Yörük. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.

İzmir tarihine ilişkin bu kitapta, resimler ve kartpostallar vasıtasıyla yer yer Kemeraltı Çarşısı ile alakalı aktarımlara rastlanılmaktadır. Türkçe metinlerin, İngilizce çevirilerini de barındıran kitap, tarihi ve kültürel dokunun korunması bilincini uyandırmayı hedeflemektedir.

Yılmaz, F. ve Yetkin, S. (2003). *İzmir Kartpostalları 1900*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.

İzmir kentine ilişkin görsel doküman içeren bu eser, Kemeraltı Çarşısı'nı da kapsamı içerisine almış ve çarşıyla alakalı birtakım görüntülerin dışında, "Kemeraltı, Çarşı ve İş Yaşamı" başlığı altında çarşı hakkında kısa bir tanımlamaya gitmiştir.

Gültekin, R. E. (2004). *Tarihi Kemeraltı Çarşısının Dini Yapıları*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

Kitapta, Kemeraltı Çarşısı'nda, eski iç limanın çizdiği yay hattı üzerinde sıralanan tarihi camilerin ve bu camilerin yakınında inşa edilmiş sinagogların araştırılması amaçlanmaktadır. Kitabın başında kısa bir İzmir ve Kemeraltı Çarşısı tarihi verilmiş, daha sonra cami ve sinagogların yapımında kullanılan malzemelerden

süslemelere ayrıntılı değerlendirmesine yer verilmiştir. Son kısımda ise, ilgili cami ve sinagoglara ilişkin genel bir aktarım yapılmış ve kitabın ek kısmında söz konusu yapılarla alakalı görseller ile konunun daha anlaşılır kılınması hedeflenmiştir.

Levi, E. A. (2004). Kemeraltı (İzmir) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2003. TÜBA Kültür Varlıkları Envanteri Dergisi, (3), 75-124.

Yazarın yürütücülüğü altında beş kişilik bir proje ekibinin 2003 yılı Nisan-Ekim aylarında gerçekleştirdikleri araştırmanın ürünü olan çalışma, hem Kemeraltı Çarşısı'nın hem de Eşrefpaşa Caddesi'nin (İkiçeşmelik Caddesi) doğu kısmındaki Agora ve konut bölgelerinin envanterini sunmaktadır.

İlgüner, M. (2005). İzmir Smyrna / The Portrait of a City, İzmir: Arkadaş Matbaacılık.

Kısa bir İzmir rehberi niteliğindeki bu çalışma, Kemeraltı Çarşısı'nın bazı tarihi yapılarına değinmekle yetinmiştir.

İzmir Kemeraltı Rehberi. (2005). İzmir, Kemeraltı / Tarih, Kültür, Yemek, Gezi ve Alışveriş Rehberi, İzmir: Toprak Ofset.

Kemeraltı Esnaf Derneği'nce hazırlanan bu rehber, kente gelen yerli ve yabancı turistlerin için tanıtıcı bir kaynak olmanın yanı sıra, Kemeraltı Çarşısı içerisindeki soyut ve somut kültür mirası varlıkların önemine işaret etmektedir.

Çakıcıoğlu, R. O. (2006). İzmir'in Eski Kentsel Dokusunun Korunması ve Turizm Açısından Değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Tez, İzmir kentindeki eski kentsel dokunun muhafazasına ve bu dokunun, turizme sağlayacağı olası katkıya değinmektedir. Tez, Kemeraltı özelinde bir çalışma olmamasına rağmen, İzmir'in tarihi merkezi olması sebebiyle Kemeraltı ve Kemeraltı Çarşısı'na da tezde yer verilmiştir.

Kılıç, S. E. ve Aydoğan, M. (2006). Katılımcı Bir Kentsel Koruma Projesi: İzmir-Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi. *Ege Coğrafya Dergisi*, (15), 61-71.

Yazarların ifadeleriyle (2016: 63), “Bu çalışma ile Kemeraltı Koruma Amaçlı İmar Planı’nın (birinci etabının) hazırlanması sırasında hedeflenenler, planın diğer planlardan farklılaşan yönleri, geleceğe yönelik vizyonu ve bu vizyonu hayata geçirebilecek araçlara ilişkin önerilerinin özetlenerek aktarılması ile bu konudaki yanlış anlaşılmaları giderilmesi amaçlanmaktadır”. Bu bağlamda Kemeraltı’nın sorunlarına değinilmekte ve bu sorunları aşmak için gerçekleştirilecek olan Koruma Planı’nın ve plan sonrası çalışmaların toplumsal katılımı da içerecek biçimde çok boyutlu düzenlenmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Alpaslan, H. İ. (2007). 20. Yüzyılın Başında Kemeraltı Kahvehaneleri. *Egemimarlık Dergisi*, 3(62), 24-27.

Osmanlı’nın kahveyle ve kahvehane kültürüyle nasıl ve ne zaman tanıştığının açıklanmasının ardından, Osmanlı toplumunun son dönemlerinde Kemeraltı Çarşısı’ndaki kahvehanelerin genel dağılımı ve kimi mimari özelliklerinden kısaca söz edilmiştir.

Taşkıran, H. K. (2008). *Kemeraltı’nın İzmir’i / Tarih, Kültür ve Gezi Rehberi*, İzmir: Tepekule Kitaplığı Yayınları.

Kitap, içerisinde birçok fotoğraf barındıran geniş kapsamlı bir Kemeraltı rehberi niteliğindedir. İzmir’in ve Kemeraltı’nın tarihine değinmesinin ardından kitap, Kemeraltı’ndaki kültür kurumlarını, basın ve yayın hayatını, sahhafları, eğitim kurumlarını; çarşıdaki camileri, su yapılarını, hanları, resmi yapıları, anıtları, havraları, kiliseleri, otelleri, kuş evlerini etraflıca incelemektedir. Ayrıca, kitap içerisinde, Kemeraltı’ndaki yeme içme kültürüne ve çarşının kahvehanelerine de yer verilmiştir. Bunların dışında, yazarın, Kemeraltı gezisine çıkacaklar için ayrı ayrı belirtmiş olduğu altı rota, başka herhangi bir kaynakta rastlanılmayan bir farklılık taşımaktadır.

İzmir Ticaret Odası (2009). *Kemeraltı*, Editör: Melek Göregenli. İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları

On araştırmacıdan oluşan bir proje ekibince, İzmir Ticaret Odası tarafından yayımlanan bu eser, Kemeraltı’nın mekânsal, tarihi ve sosyodemografik envanterini

oluşturma çabasının ürünüdür. Bu bağlamda, araştırma kapsamında, Kemeraltı'ndaki ofis, iş yeri, mağaza, depo vb. 12.432 yapı birimine ulaşılarak 9.300 kişi ile yüzyüze anket çalışması gerçekleştirilmiştir.

Levi, E. A. (2009). Kentteki Tarihi Yapılar ve Müzeler. *İzmir Kent Tarihi* (ss. 112-245). Editör: Güzfent Dilemre. İzmir: İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Söz konusu kitap bölümü, İzmir kent merkezinin ve çevre ilçelerin, coğrafyasını, tarihini, tarihi yapılarını, kültür ve edebiyata ilişkin öğelerini, kentin yetiştirdiği şahsiyetleri ve kente ilişkin gastronomi temsilleri ile unutulmaya yüz tutmuş mesleklerini derleyen çalışmanın bir bölümünü oluşturmaktadır. İlgili eser, İzmir Valiliği'nin öncülüğünde oluşturulan, farklı disiplinlerdeki akademisyenleri bir araya getiren bir çalışmanın ürünüdür. Ele alınan bölümde de özellikle, Kemeraltı Çarşısı'nın kimliğine katkıda bulunan fiziki çevre bileşenlerine yer verilmiştir.

Beyru, R. (2011). 19. Yüzyılda İzmir Kenti, İstanbul: Literatür Yayınları.

Çok sayıda kentsel plan, harita, kroki, gravür ve fotoğraf içeren eser, İzmir kentinin 19. yüzyıldaki görünümünü geniş bir perspektifte sunmayı amaç edinmektedir. Bu bağlamda, yabancı gezginlerin ve akademisyenlerin, gezi notları ve raporlarından da yararlanılarak öncelikle kentin, tarihi, ekonomik ve kültürel gelişimi değerlendirilmiştir. Ardından, kente ilişkin ilginç olduğu düşünülen mekânlar, kentteki ulaşım ve kent yönetimi konuları, yine söz konusu tarihi dönem çerçevesinde ele alınmıştır. Kemeraltı çarşısı da eser içerisinde, başta "İzmir çarşıları" başlığı altında olmak üzere, birçok farklı konu içerisinde kendisine yer bulmuştur.

Karakuş, H. (2011). *İzmir'in Kalbi Kemeraltı*, İstanbul: Heyamola Yayınları.

Kimi zaman tarihi kaynaklara değinmekle birlikte, bir anı kitabı niteliğinde olan bu kitap, yazarın İzmir'e gelişinin anlatılmasının ardından, Kemeraltı özelinde yaşanan hatıraların ve söyleşilerin aktarılmasından ibarettir. Bu bağlamda, Kemeraltı için özel öneme sahip Arap Fırını Sokağı, Havra Sokağı gibi kimi sokaklar, Meserret Oteli, Şükran Oteli gibi kimi oteller, Güzel İzmir Hanı, Kemahlıoğlu Hanı, Büyük Demir Hanı, Kızlarağası Hanı gibi kimi hanlar ve Kemeraltı Camisi, Salepçioğlu

Camisi, Şadırvanalı Camisi ve Hisar Camisi gibi kimi camiler değerlendirmeye alınmıştır. Son olarak kitapta, Kemeraltı Esnaf Derneği'ne ilişkin birtakım anektodlara yer verilmiştir.

Gençer, C. İ. (2012). 1840-1912 Yılları Arasında İzmir ve Selanik'teki Kentsel Değişim. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Bir dönem araştırması niteliğinde olan bu tez çalışması, İzmir ve Selanik kentlerinin, tarihi, fiziki ve sosyoekonomik yapılarının kıyasını konu edinmektedir. Bu bağlamda, içerisinde, oldukça zengin bir tarihi görsel doküman barındıran bu çalışma, İzmir tarihi kent merkezi ve Kemeraltı'na ilişkin bir kısım malumatı da içermektedir.

Daş, E. (2012). İzmir'de Taş Çiçekler / Kemeraltı Hazirelerindeki Mezar Taşları, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.

Araştırma, Türklerde mezar ve mezar taşı geleneğinin değerlendirilmesiyle başlamaktadır. Ardından, Kemeraltı hazireleri ele alınmakta ve son bölümde de söz konusu hazirelerdeki mezar taşlarının formları, mimari tasvirleri, geometrik ve mimari süslemeleri gözler önüne serilmektedir.

Gültekin, R. E. (2013). İzmir Kemeraltı Bölgesi'ndeki Osmanlı Dönemi Çeşmeleri, 2. Baskı, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.

Spesifik bir çalışma sahasını konu edinen eser, İzmir kentinin ve Kemeraltı'nın tarihi serüvenine değinmesinin ardından, çeşme kavramını tarihsel gelişim süreci içerisinde ele almıştır. Ana konu ise, çalışmanın başlığında belirtildiği üzere, İzmir Kemeraltı Bölgesi'ndeki Osmanlı dönemi çeşmeleridir.

Malkoç, E., Kılıçaslan, Ç., Özeren, M. ve Küçükerbaş, E. V. (2013). Geleneksel, Yarı Geleneksel ve Modern Anlayışla Şekillenen Alışveriş Mekanlarının İzmir Örneğinde Analizi. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 50(2), 213-222.

Makale, geleneksel (Kemeraltı Çarşısı), yarı geleneksel (Kıbrıs Şehitleri Caddesi) ve modern (Forum Bornova) anlayışla şekillenen alışveriş mekânlarının analizini amaç edinmektedir. Bu bağlamda söz konusu mekânlar, peyzaj

mimarlarından da uzman görüşleri de alınarak erişilebilirlik, kullanımlar/olanaklar, kullanıcı gereksinimleri doğrultusunda, değerlendirilmektedir.

Ünal, N. (2013). *İzmir ve Selanik Liman Kentlerinin Gelişim Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi (1650-1750)*. (Yayımlanmış Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kent tarihine ilişkin bu çalışmada, öncelikle, kapitalizm ve kent ilişkisi irdelenmiş, Batı kentleri ile Osmanlı kentleri arasındaki ayrım değerlendirilmiştir. Sonrasında ise, İzmir ve Selanik kentleri ayrı ayrı ele alınarak söz konusu kentlerin gelişim süreçleri (1650-1750), fiziki yapı, idari/demografik yapı, ekonomik hayat ve sosyal hayat bağlamında ortaya konmuştur.

Tekeli, İ. (2014). *İzmir - Tarih Projesi Tasarım Stratejisi Raporu*. Editör: H. Gökhan Kutlu, Merve Çalışkan, Gizem Akyıldız, Kadir Öztürk ve Alkın Korkmaz. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi.

İzmir-Tarih Projesi kapsamında, İzmir'in tarihi çekirdeğinin yeniden tasarlanmasına ilişkin bir rapordur. Raporda, İzmir'in ekonomik büyümesinin gerçekleştirdiği mekânsal farklılaşma, demografik değişim ve sosyokültürel gelişim etraflıca ele alınmıştır. Bu bağlamda, Kemeraltı Çarşısı ve Kemeraltı Bölgesi raporun odak noktasında yer almaktadır.

Tutan, M. U. ve Çapraz, B. (2014). *Kemeraltı Çarşısı / Esnaf Arası Bağımlılık İlişkileri ve Ekonomi Analizi*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.

Kitap, Kemeraltı Çarşısı'ndaki ekonomik durum, çarşı esnafının sosyo-ekonomik yapısı ve esnaf arası ilişkiler üzerine yoğunlaşmıştır. Bu doğrultuda, farklı işkollarına mensup esnaf ile sekiz odak grup oluşturulmuş, ilaveten dört duayen esnaf ile yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiş ve çarşının tamamına şamil bir alan araştırmasına ulaşılması hedeflenmiştir. Ayrıca, Kemeraltı Çarşısı'nın yaşamakta olduğu dönüşüm, çarşı esnafının yapısal değişimine paralel biçimde incelenmiş; bunun yanı sıra, çarşının sahip olduğu kültürel anlama da zaman zaman atıfta bulunulmuştur.

Ege Genç İş İnsanları Derneği (2015). *Kemeraltı Raporu*, <https://www.egiad.org.tr/wp-content/uploads/kemeralti-raporu/kemeralti-raporu.pdf>, (07.09.2020).

Ege Genç İş İnsanları Derneği'nin (EGİAD) hazırlamış olduğu bu rapor, Kemeraltı hanlar bölgesi, Anafartalar Caddesi ve Havralar bölgesini temel alarak Kemeraltı Çarşısı hususunda birtakım unsurlara, detaya girmeksizin yer vermektedir. Rapor hazırlanırken, İzmir Büyükşehir Belediyesi, Konak Belediyesi, İzmir Ticaret Odası (İTO), TARKEM (Tarihi Kemeraltı İnşaat Yatırım Ticaret Anonim Şirketi) ve Musevi cemaatinin bilgi ve belgelerinden yararlanılmış; çarşı esnafı ve Kemeraltı ile ilgili sivil toplum kuruluşlarında görev yapan kişilerle bir çalıştay gerçekleştirilmiştir. Çalıştay neticesinde, ele alınan üç bölgeye has ortaya çıkan olumlu ve olumsuz hususlar kamuoyunun bilgisine sunulmuştur. Son olarak, Kemeraltı Çarşısı'nın gelecekte daha iyi bir görünüm sergileyerek hak ettiği konuma ulaşabilmesi için, yetkililerce hayata geçirilmesi gereken önerilere yer verilmiştir.

Kayın, E. (2015). Kemeraltı'nda Yeme-İçme ve Eğlence Kültürünün Tarihsel / Mekânsal Yansımaları. *Ege Mimarlık*, (91), 20-25.

Makalede, Kemeraltı Çarşısı'nın geleneksel ticaret dokusunun tarihsel gelişimi ve karakteristik özelliklerinin aktarılmasının ardından, zaman içerisinde çarşıdaki yeme içme ve eğlence kültürünün gösterdiği değişime dikkat çekilmektedirler. Bu doğrultuda, kent tarihinde de simge olmuş marka değerine sahip kimi mekânlardan söz edilmiştir. Çalışma, kent kimliğini oluşturan toplumsal çevre bileşenini vurgulaması bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

Okçay, H. (2015). *Dinlerin Kavşağında İzmir / Bir Sosyolojik Rehber*, 2. Baskı, İzmir: Duvar Yayınları.

İzmir tarihinin anlatımı ile başlayan kitap, çok tanrılı inançlara değinse de tek tanrılı dinleri merkezine alarak Yahudilerin, Hristiyanların ve Müslümanların, İzmir'de yer alan ibadethanelerini ve söz konusu inançlara mensup olan toplulukların yaşamlarını konu edinmektedir. Kitap, yazarının ifadesiyle, "İzmir şehrinin sekiz bin küsur yıllık tarihini din sosyolojisinin penceresinden gözlemleyebileceğimiz, somut kentsel/tarihsel ürünlerini fotoğraflarla göstereceğimiz bir rehber" niteliğindedir.

Bahsedilen somut kentsel/tarihsel ürünlerin, özellikle Yahudi ve Müslümanlara ait olan önemli bir kısmının Kemeraltı Çarşısı içerisinde yer alması göz ardı edilemeyecek değerdedir.

Ünal, N. (2015). *İki Osmanlı Liman Kenti İzmir ve Selanik*, Ankara: İmge Kitabevi.

Doktora tez çalışması ürünü olan kitapta, iki liman kenti olan İzmir ve Selanik'in karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, coğrafi, tarihi, fiziki, idari, demografik ve iktisadi bakımdan birtakım değerlendirmelerde bulunulmuştur. Her iki kentin de ulus devlet oluşturma ve kapitalist-milliyetçi rekabeti inşa etme süreçlerinde, birinin Türk ve diğerinin de Rum kenti olarak yeniden şekillendiği vurgulanmıştır. Kitapta öncelikle Osmanlı ekonomisine genel bir bakış geliştirilmiş ardından İzmir özelinde bir yaklaşım sergilenmiştir. İzmir'in dinsel, sosyal yapılarına ve ticari mekânlarına değinilmiştir. Bu bağlamda, aktarılan bilgiler içerisinden Kemeraltı Çarşısı'na yönelik bazı çıkarımlar elde etmek mümkündür.

Ertan, T. ve Eğercioğlu, Y. (2016). Historic City Center Urban Regeneration: Case of Malaga and Kemeraltı İzmir. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, (223), 601-607.

Çalışma, Malaga'daki ve İzmir Kemeraltı'ndaki tarihi kent merkezleri rejenerasyon çalışmalarını karşılaştırmayı ve bu doğrultuda Kemeraltı için birtakım öneriler sunmayı amaçlamaktadır.

Çırak, A. A. (2017). Plan Kararlarının Uygulanmasında Bir Konsensüs Oluşturma ve İşbirliği Deneyimi: İzmir Kemeraltı Sokak Sağıklaştırma Çalışmalarının Öyküsü. *Planlama*, 27(3), 286-302.

Çalışma multidisipliner bir yapıya sahip görünse de esas olarak, yerel yönetimlerde katılım ve konsensüs konusuna eğilmiştir. Bu bağlamda, Kemeraltı Çarşısı'ndaki bir kısım revizyon çalışmalarının (2003'te Konak Belediyesi öncülüğünde Ali Paşa Meydanı'nda ve 2007'de İzmir Büyükşehir Belediyesi öncülüğünde Anafartalar Caddesi'nin ilk etabında gerçekleştirilen) esnaf, belediye, yüklenici firma ve esnaf derneği sarmalında nasıl gerçekleştiğini gözler önüne sermektedir. Çalışma, hem 2005 yılında hem de 2016 yılında çarşı esnafından elde

edilen nitel verilere dayandığından uzun soluklu bir çabanın ürünü olarak ayrıca önem taşımaktadır.

Doğrusoy, T. İ. (2017). Kentsel Kamusal Mekânda Duyusal Analiz ve Tasarım: Tarihi Kemeraltı Çarşısı'nda Bir Eğitim Deneyi. *İzmir'de Kent, Mimarlık ve Kamusalılık* (ss. 133-164). Editör: İlknur Türkseven Doğrusoy ve Sibel Ecemiş Kılıç. İstanbul: Yalın Yayıncılık.

Mimarlık disiplini içerisinde yer alan bu çalışmada, yerlerin zihinlerdeki temsillerinin her daim göz aracılığıyla gerçekleşmediğine yönelik bir sav merkeze alınmaktadır. Geleneksel kent merkezlerinde, görme dışındaki duyuların da oldukça keskinleştiği ileri sürülmektedir. Bu durumun bilhassa engelli kişiler için taşıdığı öneme değinilmektedir. Ayrıca, kent içinde araç kullanmaktan ziyade yaya olarak hareket etmenin, kenti daha iyi duyumsamaya yardımcı olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda, çalışma kapsamında, kentsel kamusal mekânı beş duyu yolu ile analiz etme amacıyla, çalışma sahası olarak Kemeraltı Çarşısı tespit edilmiştir. Bu seçimde, Kemeraltı Çarşısı'nın birden çok duyuya aynı anda seslenen çok dokulu, çok katmanlı yapısının etkisi olduğundan söz edilmektedir. Çalışmada, engellilerin kentsel mekânda yaşamakta oldukları problemleri aşmaya yönelik geliştirilen kimi projeler çarşı özelinde ele alınmaktadır.

Sakar, S. ve Ünlü, T. (2019). Mekanın Biçimlenişi ve Kentsel Karakterin Oluşumu; İzmir (Kemeraltı) Örneği. *Planlama*, 29(2), 129–146.

Mimarlık ve şehir bölge planlama disiplini içerisinde yer alan makale, kentsel alandaki değişimin tanımı, meydana gelişi ve analizini üstlenmekte, kentsel karakterin oluşumunu Kemeraltı özelinde tartışmaktadır. Bu bağlamda Kemeraltı'nda yer alan Eski Keresteciler Çarşısı (871. sokak), farklı dönemlerdeki türlü müdahalelere rağmen varlığını devam ettirmesi, gelişme sürecinde kentin çekirdeğini oluşturması, sahip olduğu karakteristik öğeler ve tarihi yapı nedeniyle araştırma sahası olarak tercih edilmiştir.

Savur, Ş. (2019). 1960-1970 Arasında İzmir’de Sosyal Yaşam. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

1960-1970 dönemi İzmir’inin siyasal, sosyal ve ekonomik yönlerini incelemeyi amaçlayan tez çalışması, Kemeraltı Çarşısı’na yönelik kimi genel kabul görmüş bilgilere yer vermesinin yanı sıra, çarşıyla alakalı birtakım sözlü tarih aktarımlarını içermesi bakımından önem taşımaktadır.

Savaşır, G. (2020). İzmir Kemeraltı Kültürünü Haritalamak. Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, (23), 59-73.

Çalışma, Kemeraltı kültürünün haritalanması ve tasarım kültürü haritasının oluşturulması üzerine tasarlanmıştır. Bu bağlamda, Kemeraltı’na ilişkin mevcut araştırmalar kavramsal olarak irdelenmiş, yazılı, sözlü, görsel, deneyimsel veriler toplanmış, ilgili analizler gerçekleştirilmiş ve ulaşılan döküm, haritaya işlenmiştir. Çalışmada, Kemeraltı Çarşısı ile sınırlı kalınmadığı, Agora’dan Basmane’ye dek erişilen sahanın, Kemeraltı olarak nitelendirildiğini ifade etmek gerekmektedir.

Sözer, P. (2020). Kültürel Mirasın Korunmasında Türkiye’nin Bilinçli Adımı “Tarkem Modeli”. Tarih ve Günce - Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi, (6), 283-298.

Çalışma, İzmir kent kimliğinde yer edinmiş, Konak Meydanı, Saat Kulesi ve Kemeraltı Çarşısı gibi kentsel imge ve kamusal alanlar hakkında kısa birtakım tarihi bilgilerin aktarımı ile başlamaktadır. Çalışmanın ana temasını ise, Tarihi Kemeraltı İnşaat Yatırım Ticaret Anonim Şirketi (TARKEM) Genel Müdürü Serenç İneler ile Kemeraltı Çarşısı’nın kültürel mirasının korunması ve gelecek nesillere aktarılmasına ilişkin gerçekleştirilen söyleşi oluşturmaktadır.

Görüldüğü üzere, Kemeraltı Çarşısı’na ilişkin bugüne dek gerçekleştirilen çalışmaların önemli bir kısmı, çarşının tanıtımına yönelik rehber niteliğindeki çalışmalardır. Bir diğer yoğunlaşılacak çalışma alanı, mimarlık ve sanat tarihi disiplinleri içerisinde değerlendirilen, çarşının yapılaşmış öğelerinin araştırılmasını (hanlar, hamamlar, dini yapılar, çeşmeler) konu edinmektedir. Çarşının tarihine odaklanan çalışmaların yanı sıra, çarşıda gerçekleşen yapısal ve toplumsal değişime değinen

çalışmalar da mevcuttur. Kimi çalışmalarda ise, çarşıdaki ticari yaşam, temel ilgi alanı olarak tespit edilmektedir. Bu çalışmadaysa, bir tarihi kent merkezi olarak Kemeraltı Çarşısı'nın, kent kimliği kavramı ile ilişkilendirilerek İzmir kent kimliğindeki yerinin irdelenmesi konu edinilmektedir.

3.2. İZMİR TARİHİ KEMERALTI ÇARŞISI'NIN DOĞAL ÇEVRE BİLEŞENİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Kemeraltı Çarşısı, 3. Derece Arkeolojik Sit ve Kentsel Sit Alanıdır. Çarşı kentin tarihi merkezinin, Eşrefpaşa Caddesi'nin (İkiçeşmelik) batı kesiminde yer alan, ticari ve idari odak noktasına karşılık gelen kısmını oluşturmaktadır. Kara sınırlarını, doğuda Eşrefpaşa Caddesi ve kuzeyde Fevzipaşa Bulvarı'nın oluşturduğu çarşının batısında İzmir Körfezi yer almaktadır. Antik dönem İzmir'i ile çağdaş dönem İzmir'i arasındaki süreklilik köprüsü olarak işlev gören Mezarlıkbaşı'ndan Varyant'a dek uzanan Kemeraltı bölgesinin merkezini, Kemeraltı Çarşısı teşkil etmektedir.

Şekil 48: Kemeraltı Çarşısı'nın Konumu ve Çalışma Alanının Tanıtımı

Kaynak: Google Earth 2021. 38° 25'13.34''K 27°07'56.78''D'den uyarlanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çalışmada, Şekil 48’de görüldüğü üzere, Kemeraltı Çarşısı ile sınırlandırılan alan, Hanlar Bölgesi (1) ve Anafartalar Caddesi’ni (2), Fevzipaşa Bulvarı’nın güney kesiminin Eşrefpaşa Caddesi’ne (İkiçeşmelik) kadarki kısmını (3), Havralar Bölgesi’ni (4), Kestelli Bölgesi’ni (5) ve Konak Doğum Hastanesi’ne kadar uzanan bölümünü (6) kapsayan yaklaşık 55 hektarlık bir alandır.

Şekil 49: Tarihten Bugüne İç Liman Çevresinde Konumlanan Tarihi Yapılar

Kaynak: a) İzmir Ticaret Odası, 2009: 17’den yazar tarafından uyarlanmıştır. b) Cumhuriyet Gazetesi, 2020’den yazar tarafından uyarlanmıştır.

Kemeraltı Çarşısı, bölgeye kimlik katan ve manzara noktaları oluşturan bir yol ağı üzerinde bulunmaktadır (İzmir Tarih Sürdürülebilir Ulaşım Projesi, 2018: 17). Şekil 49’da yer alan a görselinde, Anafartalar Caddesi’nin, kıyı hattını oluşturmuş olduğu iç limanın ve çevresindeki yapıların, 18. yüzyıl sonlarına ait görünümünü içeren, İzmir Ticaret Odası İzmir Ticaret Tarihi Müzesi’nde yer alan maket gözlenmektedir. Hisar Camisi’nin hemen yakınında yer alan ve görselde bir kısmı görünen Liman Kalesi (Ok Kalesi, Eski Kale, Aşağı Kale) ise, kentin savunması açısından önem taşımıştır. Görsel b’de de hâlihazırda Kemeraltı Çarşısı’nın ana arteri olan Anafartalar Caddesi’nin, eski limanın rıhtımını oluşturur biçimde çizmiş olduğu kavis boyunca uzanan, Kemeraltı, Başdurak, Kestanepazarı, Şadırvanaltı ve Hisar Camileri ile Kızlarağası Hanı fark edilmektedir. Rıhtımın ana eksenine ise, Başdurak ve Şadırvanaltı Camileri arasında kalan kısım tarafından oluşturulmuştur (Tekeli, 2014: 18). 1739 yılında İzmir’e gelen İngiliz gezgini Pococke’un ifadeleri, o tarihlerdeki iç liman ve çevresi hakkında fikir edinebilmek adına önemlidir:

Bu yükseltinin [Pagos (Kadifekale) Dağı kastediliyor] kuzeyinde, şimdi adına eski liman denen ve bugün bütün küçük gemilerin girip çıktığı küçük bir koy yer almakta; ben bu limanın, ikinci şehir kurulduğu zaman kapatılan liman olduğunu düşünüyorum. Burada kale ile deniz arasında kalan dar bir düz alan yer alıyor. Bugünkü İzmir bu alanda kurulu ve yükseltiye doğru yayılıyor (Pınar, 1996: 42).

Doğal çevre bileşenlerinden olan iklim değerlendirildiğinde ise, İzmir’in iklim koşullarının, hemen her tür meyve ve sebze yetiştiriciliği için elverişli olduğu ortaya çıkmaktadır. Birçok kente sebze ve meyve ihraç eden kent, ebegümeci, gelincik, hindiba, horozibiği, kuzukulağı, nane, radika, reyhan, roka, semizotu, tere, turpotu v.s. otlara ve zeytinyağına ağırlık veren yemekleri ile kendine özgü bir mutfaka sahiptir. Söz konusu otların yanı sıra, türlü baharatlar ile kentin ticari canlılığına katkı sunan üzüm ve yemiş kurularının varlığı, Kemeraltı Çarşısı’nda çok sayıda attarın ve kuruyemişçinin faaliyet göstermesine olanak tanımaktadır (Çakıcıoğlu, 2006: 56).

Kemeraltı Çarşısı’nın bitki örtüsüne bakıldığında ise, çarşıdaki yoğun yapılaşmanın da etkisiyle, çarşayı dar çerçevede ele almak yerine Kemeraltı Bölgesi’ni bir bütün olarak değerlendirmek de yarar vardır. Bu bağlamda, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü tarafından, 2002 yılında hazırlanmış olan Kemeraltı Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu’nun

aktarımları aydınlatıcıdır. Kemeraltı Bölgesi genel itibariyle hiçbir dönemde yoğun bir bitki örtüsüne sahip olmamıştır. Yeşil doku plansız, amaçsız bir yaklaşımla oluşturulmuş olup bakımsız ve sorunludur. Bazı bölgelerde bitki yoğunluğu fazla iken, bazı bölgelerde hemen hiç bitkiye rastlanmamaktadır. Bitki dokusunun yoğun olduğu yerler ise, uzun geçmişe sahip olup varlıklarını muhafaza eden Varyant Bölgesi, Arkeoloji Müzesi Bahçesi, Bahri Baba Parkı, Tarihi İpek Yolu Çevresi (Pazaryeri), Cici Park, Havra Bölgesi, Valilik Çevresi, Kız Lisesi Bahçesi, cami avluları ve askeri tesisler gibi yerlerdir. Kemeraltı Bölgesi'nde, kötü koşullara uyum sağlayabilen, kısa sürede büyüyen, pek bakım istemeyen, İzmir'in iklimi özelliklerine adapte olabilen 25 çeşit ağaç, 14 çeşit çalı türü, 6 çeşit sarılıcı bitki türü bulunmaktadır. Bunlar içerisinde, Tarihi Hükümet Konağı'nın girişindeki, Hisarönü'ndeki, Kestelli Bölgesi'ndeki ve Tütün Fabrikası'nın arkasındaki dört adet çınar, Hisarönü'ndeki yedi adet akdut ile bir adet karadut, Havra bahçesindeki bir adet servi, İkiçeşmelik taraflarındaki bir konut bahçesinde bir adet manolya ve Varyant Bölgesi'ndeki 1 adet sakız ağacı, konumları, boyutları, simgesel önemleri ve tarihi olaylarla kurmuş oldukları bağlantılar nedeniyle bilhassa önem içermektedir (Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 2002: 70-71).

3.3. İZMİR TARİHİ KEMERALTI ÇARŞISI'NIN YAPILAŞMIŞ ÇEVRE BİLEŞENİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

İzmir, özellikle 17. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun en önemli ticaret merkezlerinden biri haline gelmiştir. Birçok Avrupalı tüccarın da İzmir'de ticari faaliyetlerini yürütmeleri ve kente yerleşmeleri ile kent merkezinin önemi artmıştır. Kentin tarihi merkezinde yer alan Kemeraltı Çarşısı da bu dönemle birlikte kente dışarıdan gelenlerin ve kent sakinlerinin ihtiyaçlarını gidermeyi amaçlayan çok fonksiyonlu bir toplumsal organizasyon haline gelmiştir. Çarşı, ticarete, sanayiye ve ulaşım ile ilgili ekonomik fonksiyonların yanı sıra; dini hayatla, sosyal güvenlikle, bireysel hizmetle, idari/adli yaşamla ve eğitimle alakalı toplumsal fonksiyonlar üstlenmiştir. Bu bağlamda, çarşı içerisinde çok sayıda yapı inşa edilmiş ve bu yapılar gerek mimari özellikleri ile gerek kültürel katkıları ile gerekse zaman içerisinde

kazanmış oldukları tarihsel ve toplumsal birikimleriyle kentlinin kolektif belleğinde ve kent kimliğinde önemli yer edinmiştir.

Çalışmada, söz konusu yapılar içerisinde önemli yer tutan hanlara, camilere, sinagoglara ve hamamlara yer verilecektir. Bu yapıların her birinin müstakil olarak taşıdıkları değer yanı sıra, kent içerisinde yoğun bir şekilde bir araya geldikleri yerin Kemeraltı Çarşısı olması, ayrıca anlam ifade etmektedir. Hanlar, camiler, hamamlar, tarihi kent merkezini oluşturan Kemeraltı Çarşısı'nda, kentin başka hiçbir yerinde görünmeyecek yoğunlukta yer almaktadır. Ayrıca, dünyanın hiçbir yerinde bir örneğine rastlanılmayan, dokuz adet tarihi sinagogun bir arada Kemeraltı Çarşısı içerisinde bulunuyor olması, bu yapıları da incelemeye değer kılmaktadır.

3.3.1. İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı'ndaki Hanlar

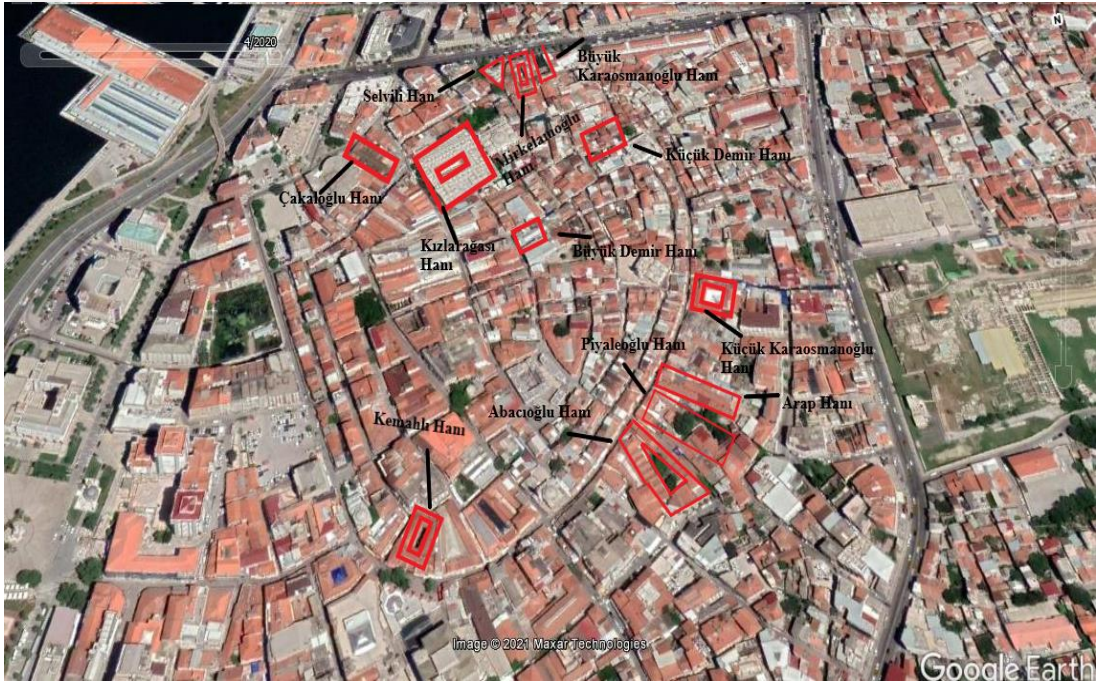
*işgalde karakoldum
raflarım sancılı gece yurdu
iki yanım tecim
beklerdim zahire ambarlarını
zahire ambarlarını
anadolu kağnıları doldururdu.*

Hidayet Karakuş / Kemeraltı Şiirleri

Ticari gelişmelere paralel olarak 17. yüzyılın ortalarında İzmir'de yoğun bir inşa faaliyeti baş göstermiştir. Bu inşa faaliyetlerinin odağını ise, üstlenmiş oldukları çok farklı işlevler ile karmaşık bir görünüm taşıyan hanlar oluşturmaktadır. Hanlar, ticari malların depolanmasına, pazarlanmasına, nakledilmesine ve tacirlerin binekleri ile birlikte konaklamasına olanak tanıyan yapılardır. Kâtip Çelebi, 1648 yılında yazmaya başladığı “Cihannüma” adlı eserinde İzmir'de 60 adet han olduğunu bildirmektedir. 1671 yılında İzmir'e gelen Evliya Çelebi ise kentte, 19 adedinin ismini verdiği 82 adet hanın varlığından söz etmektedir. Kentte, 1890-1891 Aydın Vilayeti Salnamesi'ne göre 143, Raif Nezih Bey'in “İzmir Tarihi” kitabına göre I. Dünya Savaşı öncesi 147, Arabzade Cevdet Bey'in “İzmir Hakkında Tetkikat” adlı tercüme eserine göre ise, 20. yüzyılın başlarında 50 kadar han bulunmaktadır (Aktaran Aktepe, 1971: 108, 112). Söz konusu yayınlardaki han isimleri karşılaştırıldığında ve depo ile otel işlevi gören yapılar hariç tutulduğunda İzmir'de, Osmanlı döneminde toplam 101

adet han inşa edildiği bilgisine ulaşılmaktadır (Ersoy, 1991: 5). Kimisinin yıkıldığı, kimisinin ise varlığını sürdürdüğü bu hanların önemli bir kısmı Kemeraltı Çarşısı içerisinde ve çarşı civarında yer almaktadır. Bu durumun şekillenmesinde, İzmir'in, Türkler, Rumlar, Levantenler, Ermeniler ve Yahudilerle örülü kozmopolit yapısına rağmen, Kemeraltı Çarşısı'nın, doğuya özgü öğeler içeren geleneksel ticari varlığı rol oynamaktadır. Zikredilen gelenekselliğin yanı sıra, çarşı içerisindeki han, bedesten ve belli bir zanâata özgü çarşıların, zaman içerisinde işlevsel ve dolayısıyla yapısal birtakım dönüşümlere uğramış oldukları da unutulmaması gereken bir husustur (Kayın, 2001: 27-28).

Şekil 50: Kemeraltı Çarşısı'ndaki Hanların Konumlanışı

Kaynak: Google Earth 2021. 38° 25'13.34"N 27°07'56.78"D'den uyarlanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kemeraltı Çarşısı içerisinde bulunan ve yapı bileşenlerinin önemli bir kısmı bugüne taşınan hanlar, çalışmanın bu kısmında, öncelikle Kızlaragası Hanı'ndan başlayarak Fevzipaşa Bulvarı (Osmaniye Caddesi) boyunca, iç limanın iz düşümünde bir dış halka oluşturacak biçimde (Çakaloğlu, Selvili, Mirkelamoğlu, Büyük Karaosmanoğlu) ele alınacaktır. Sonrasında ise, Balcılar İçi (Arasta) olarak bilinen mevki üzerindeki hanlar (Küçük Karaosmanoğlu, Arap, Piyaleoğlu, Abacıoğlu) ve

devamında Anafartalar Caddesi üzerindeki Kemahlı Hanı ve Yemiş Çarşısı'ndaki Salepçioğlu Hanı incelenecektir. Son olarak ise, Kızlarağası Hanı'nın güney kısmında ve çarşının iç bölgelerinde yer alan hanlar (Musevit, Büyük Demir Hanı, Küçük Demir Hanı) değerlendirilecektir.

a) Kızlarağası Hanı (Hacı Beşir Han): III. Ahmed'in hazinedarı, I. Mahmut'un harem ağası olan Kızlar Ağası Hacı Beşir Ağa tarafından 1744 yılında yaptırılmıştır. Vaktiyle iç limanın kıyısında, Liman Kalesi'nin hemen arkasında bulunan ve iskele olarak da kullanılan bu han, denizin doldurulmasıyla çarşının iç kısmında konumlanır olmuştur. Halim Ağa Çarşısı olarak anılan yerde bulunan Kızlarağası Hanı'nın doğu cephesindeki arka duvarı, Hisar Cami avlusu ile sınır oluşturmaktadır (Aktepe, 1971: 133). Güneyden, dükkânlarla dolu 906. sokakla, kuzeyden ise Bakır Bedesteni ile çevrili hanın batı cephesindeki cümle kapısının yanında 1675 tarihli bir çeşme yer almıştır. Çeşmenin handan daha eski tarihli olması, çeşmenin buraya başka bir mahalden taşındığı ya da hanın bulunduğu yerde, handan evvel, çeşmeyi bünyesinde barındıran başka bir yapının olduğu ihtimallerini akla getirmektedir (Ersoy, 1991: 30).

Şekil 51: Kızlarağası Hanı ve Hisar Camisi

Kaynak: Yazar tarafından 26.05.2021 tarihinde çekilmiştir.

Kızlarağası Hanı, kare formda olup Şekil 51’de görüldüğü üzere, geniş dikdörtgen bir avluya sahiptir. 532 m²’lik bu avlunun ortasında, vaktiyle bir şadırvan ve mescidin bulunduğu bildirilmektedir. Avlunun dört tarafı odalarla sarılıdır ve iki katlı olan hanın alt katı depo ile işyeri işlevi görüp handa kalacak kişilerin bineklerini barındırırken, üst katlar konaklama amacıyla kullanılmıştır. Hanın batı yönünde sokağa açılan cümle kapısı haricindeki üç tarafının ortasından, sağ ve sollarında küçük

hücreler bulunan geçitler vasıtasıyla bedestenlere geçildiği bildirilmiştir. İç taraftaki koridorlar, üst katta olduğu gibi hanı U şeklinde dolaşmaktadır. Bu koridorlarda sağlı sollu dükkânlar bulunmaktadır (Erkal, 1996: 44).

Büyük ve Küçük Vezir Hanlarında olduğu gibi, Kızlarağası Hanı'nın inşasında kullanılan taşların da antik tiyatro ve stadyumdan getirildiği iddiası yaygındır. Atay (2003: 150), bu iddiaların, kente gelen seyyahlarca ileri sürüldüğünü ve Sarı Kışla, İzmir Rıhtımı gibi daha birçok yapı için de aynı yakıştırmaların yapıldığını, dolayısıyla antik tiyatro ve stadyumun tüm taşlarının dahi bu inşaatları karşılamaya yetmeyeceğini belirterek, söz konusu yaklaşımı sağlıklı bulmamaktadır. 1778, 1801 ve 1846 depremlerini yaşayan han, kullanıcılarının tahribatı neticesinde harap olmuş ve yenilemeye tabi tutulmuştur. Yapı taşları numaralandırılarak 1989-1993 döneminde gerçekleştirilen restorasyonda kullanılmıştır. Fakat bu taşlar, yapı malzemesi olarak değil kaplama aracı olarak değerlendirilmiştir (Atay, 2003: 150-151). Böylelikle, yapılaşmış bu kent imgesinin özgünlüğü önemli ölçüde kayba uğramıştır. Ayrıca, teknolojik gereksinimleri karşılamak üzere kullanılan birtakım tesisatın (klima, elektirik kabloları gibi) avlu cephelerinde görünür olması da hanın imajına zarar vermektedir.

b) Çakaloğlu Hanı: Halim Ağa Çarşısı civarında yer alan bir diğer han, Çakaloğlu Hanıdır. Sadece ticari amaçlı olarak kullanılan han, arasta yapılı ve bir taraftan girip diğer taraftan çıkmaya olanak tanıyacak şekilde iki kapılıdır (Kayın, 2001: 28). Kuzey güney yönünde dikdörtgen şeklinde olan ve içten beşik tonozlar, dıştan ise kırma çatılarla örtülü olan handa, odalar koridorun iki yanına sıralanmış vaziyettedir. Hanın kuzey girişinin batısında sebil, doğusunda ise 1805 tarihli Gaffarzade Çeşmesi yer almaktadır (Ersoy, 1991: 58-61). Hanın inşa tarihi tam olarak bilinmemekle beraber, 1778 yılındaki depremin ardından ortaya çıkan depo binası açığını kapatmak amacıyla 1780 sonrası imar faaliyetleri kapsamında yapıldığı ileri sürülmektedir. İçindeki mekânların küçük olmasının da etkisiyle 20. yüzyıl başında ağırlıklı olarak büro amaçlı kullanılan handa, daha ziyade kuru ürünlere has olan depolama işlevi de gerçekleştirilmiştir (Atay, 2003: 321).

c) Selvili Han: Fevzipaşa Bulvarı üzerindeki hanların batı yönünde yer alan ilkidir. Bulvarın açılması sırasında yapının, bulvarın karşı kısmına dek uzanacak şekilde geniş olan çok büyük bir kısmı yıkılmıştır.

Şekil 52: Selvili Han'ın Ayakta Kalan Kısım

Kaynak: Yazar tarafından 26.05.2021 tarihinde çekilmiştir.

Şekil 52’de görüldüğü üzere hanın, güneybatı kanadının az bir kısmı ayakta durmaktadır. İç limanın doldurulması ve Liman Kalesi’ nin yıkılması ile büyük ölçüde önem yitirdiği bilinen hanın, inşa tarihi bilinmemekle beraber 17. yüzyıl sonu ile 18. yüzyıl sonu arasında herhangi bir dönemde yapılmış olduğu tahmin edilmektedir (Ersoy, 1991: 22). Han içerisinde bir dönem, şapkacı, mühürücü, manifaturacı ve lokantacılar yer almıştır (Karataş, 2001: 159).

ç) Mirkelamoğlu Hanı: 18. yüzyıl sonlarında inşa edildiği düşünülen Mirkelamoğlu Hanı, eski adıyla Kasap Hızır Mahallesi olarak bilinen yerde, Hisar Camisi’nin doğusunda, Fevzipaşa Bulvarı üzerinde, batısındaki Selvili Han’dan 914. sokak ile ayrılmış ve doğusundaki Büyük Karaosmanoğlu Hanı’na bitişik vaziyette yer almaktadır. Girişinin önünde geniş bir açıklığın bulunması, hanın göz önünde yer almasına ve döneminin yapısal örnekleri arasında önemli yer edinmesine olanak tanımıştır (Atay, 2003: 106). Daha da önemlisi bu genişlik sayesinde han, Fevzipaşa Bulvarı’nın açılışı sırasında, Büyük Karaosmanoğlu ve Selvili Han’ın maruz kaldığı büyük çaplı yıkımdan kurtulabilmiştir.

Şekil 53: Mirkelamoğlu Hanı'nın Kuzey Yönünde Avlu Görünümü

Kaynak: Yazar tarafından 31.05.2021 tarihinde çekilmiştir.

Avlulu ve iki katlı olan han, asimetrik dikdörtgen yapıdadır. Şekil 53'te, avlusunun kuzey yönündeki görünümü gözlenmekte olan hanın, üst katındaki odalar sütunlarla destekli revaklara, alt katındakiler ise doğrudan avluya açılmaktadır. Alt kattaki odalar, kumaş ve halı deposu olarak kullanılmış, üst katta ise, kunduracı, yorgancı ve nikelajcılar faaliyet göstermişlerdir (Aktepe, 1971: 140). Hâlihazırda üst katında Yahudi bir zanaatkârın işlettiği kürkçü ile bir terzinin olduğu hanın alt katı ve avlusunda, boncukçu, plakçı, hediyelik eşya dükkânı, çay ocağı ve esnaf lokantası bulunmaktadır.

d) Büyük Karaosmanoğlu Hanı: Büyük Karaosmanoğlu Hanı da Kasap Hızır Mahallesi olarak bilinen yerde, Hisar Camisi'nin doğusunda, batısında yer alan Mirkelamoğlu Hanı ile bitişik vaziyette Fevzipaşa Bulvarı üzerinde yer almaktadır. İki katlı, dikdörtgen biçimli ve avlulu olan kargir hanın üst katında harap durumda olan

on beş oda bulunmaktadır. Hanın, doğu batı eksenine göre kuzeyde kalan kısmı, Fevzipaşa Bulvarı'nın açılması esnasında yıkılmıştır. Şekil 54'te, hanın ayakta kalan güney kısmına ait görünümü yer almaktadır.

Şekil 54: Büyük Karaosmanoğlu Hanı'nın Güney Yönünde Görünümü

Kaynak: Yazar tarafından 31.05.2021 tarihinde çekilmiştir.

Hanın inşa tarihinin, 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın başı arası bir tarihe tekabül ettiği düşünülmektedir (Ersoy, 1991: 38-41) ilerleyen tarihlerde, hanın banisi olan Karaosmanoğulları ailesinden Hacı Hüseyin Ağa'nın tereke defterleri içinde saptanan bir kayıt ile söz konusu tarih, 1806-1807 yılları olarak tespit edilmiştir (Aktepe, 2003: 146'da Fikret Yılmaz'ın dipnotu, Atay, 2003: 96, 171). Hâlihazırda harap bir şekilde de olsa varlığını sürdüren handa, terziler, modacılar, kunduracılar, çantacılar ve marangozlar faaliyet göstermektedir. Bir dönem avukat ofislerinin görüldüğü hanın, alt katları, manifatura ve kumaş mağazaları haline getirilmiştir (Aktepe, 1971: 131).

e) **Manisalıoğlu Hanı:** Manisalı Mustafa Efendi'nin banisi olduğu Manisalıoğlu Hanı, Büyük Karaosmanoğlu Hanı'nın doğusuna bitişik konumdadır. Ancak bir bölümü orjinalliğini muhafaza eden yapı, iki katlı, avlulu ve asimetrik planlıdır (Ersoy, 1991: 45). Aynı muhitte yer alan Selvili, Mirkelamoğlu ve Büyük Karaosmanoğlu hanlarına göre daha yeni bir mimariye sahip olduğu ileri sürülen hanın, inşa tarihi bilinmemektedir (Aktepe, 1971: 138).

f) **Küçük Karaosmanoğlu Hanı:** Anafartalar Caddesi ile Havra Sokağı'nın kesiştiği köşede, Balcılar İçi (Arasta) olarak bilinen mevkide yer almaktadır. Avlulu olan ve yoldan algılanması oldukça zor olan hanın, ilk inşası 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde gerçekleşmiştir. 1964'e kadar iki katlı olan, tabakhane olarak kullanılan, üst katında ayakkabıcıların bulunduğu (Karataş, 2001: 157) ve zaman içerisinde harabeye dönen yapı, 1966-1968 yıllarında Vicdan Karaosmanoğlu tarafından yeniden yaptırılmıştır. Hanın bulunduğu yöre, kentin en eski yerleşim alanlarından ve han buranın ticaret hayatını besleyen bir öge olarak dikkat çekmiştir. Küçük Karaosmanoğlu Hanı'nın solunda Yeşildirek Hamamı, hamamın hemen solunda ise Arap Hanı yer almaktadır (Atay, 2003: 171).

Şekil 55: Yenilenen Küçük Karaosmanoğlu Hanı

Kaynak: Yazar tarafından 03.06.2021 tarihinde çekilmiştir.

Han, Şekil 55'teki görünümüne, 2014 yılında Yap-İşlet-Devret modeliyle gerçekleştirilen rekonstrüksiyon sonucunda kavuşmuştur⁴⁰. Üst katı otel, alt katı ise ticarethane olarak tasarlanan 1124 m²lik handa, 21 dükkân ve 18 otel odası bulunmaktadır. Bu haliyle han, Kızlarağası Hanı'nın ardından, Kemeraltı Çarşısı'nın bir başka köşesinde yeniden hayata kazandırılıp kent kimliğine ve kent turizmüne katkı sunan bir yapı görüntüsü sunmakta ve bunun yanı sıra, atıl halde olan tarihi yapılarla bezeli çarşıda bir örnek model işlevi görmektedir. Ayrıca, güncel haliyle Küçük Karaosmanoğlu Hanı, hem konaklama hem de ticari faaliyetlere olanak tanıyan bir yapı kazanarak gerçek bir han yapısına olabildiğince yaklaşmış görünmektedir.

g) Arap Hanı: Balcılar İçi'nde, Küçük Karaosmanoğlu Hanı'nın yanındaki Yeşildirek Hamamı'nın bitişiğinde, Anafartalar Caddesi üzerinde yer almaktadır. Dikdörtgen planlı ve avlulu olan hanın avlusu üstten kapatılarak çarşı haline getirilmiştir. İki katlı giriş cephesine ve tek katlı avlu cephelerine sahiptir. İnşa kitabesi mevcut olmayan hanın, 19. yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiği düşünülmektedir (Ersoy, 1991: 51). Kaldı ki 1890-1891 yıllarına mahsus Aydın Vilayet Salnamesi'nden edinilen bilgiye göre handa, Yahudi İspirans Gazetesi matbaasının yer alması, hanın o tarihlerdeki faal yapısını ortaya koymaktadır (Aktepe, 1971: 115). Han, uzunca bir dönem, deri ve ayakkabı zanaatkârlığında uzmanlaşmıştır. Giriş kısmında birkaç terzinin bulunduğu han, caddeye bakan dükkânlarında ayakkabı perakendeciliği yürütmüştür. Konaklama fonksiyonunu da üstlenmiş olan ve evvelce, yöresel terminal vazifesi de görmüş olan Arap Hanı hâlihazırda, düşük kalitedeki tuhafiye ve manifatura ürünlerinin perakende ticaretinin gerçekleştirildiği bir alanı temsil etmektedir (Atay, 2003: 174-175).

ğ) Piyaleoğlu Hanı: Anafartalar Caddesi üzerinde, Abacıoğlu Hanı'nın yanında, Arap Hanı'nın gerisinde yer almaktadır. Tek katlı, avlulu ve asimetrik yapıda

⁴⁰ Küçük Karaosmanoğlu Hanı projesinin ortaklarından olan Ahmet Sabri Akın, gerçekleştirilen, restorasyonun ötesinde bir işlem olduğunu şu ifadelerle ortaya koymaktadır:

Restorasyon sağlıklı bir binanın yeniden düzenlenmesi demektir. Burası atıl durumda bir çöplük halindeyken yıkılıp yeniden inşa edilmiştir. Bu röportaj sayesinde en doğru haliyle açıklamış oluyoruz. Ayrıca Küçük Karaosmanoğlu Hanı sıfırdan inşa edilmiş olup, anıtlar kurulu tarafından tescillenmiş nadir yapılardan birisidir. Bu da tarihi yapıya ne kadar uygun ve doğru bir iş çıkartıldığının göstergesidir (Demirçivi, 2017).

Proje müteahhiti Halim Kahraman da aynı röportajda, bunun bir restorasyon değil rekonstrüksiyon projesi olduğunu ileri sürmektedir (Demirçivi, 2017).

bir handır. Bir dönem, içerisinde bulunan 32 odası ile taşradan mal getiren köylüler için otel işlevi gören yapı, sonraları, civar köy ve kazalara işleyen araçlar için terminal vazifesi görmüştür (Aktepe, 1971: 141). Hâlihazırda perakende hazır giyim ve kafecilik faaliyetleri sürdüren mekânların bulunduğu Piyaleoğlu Hanı'nın, Piyalezade Hacı Mehmed Ağa tarafından 18. yüzyılın ilk çeyreğinde yaptırıldığı tahmin edilmektedir (Atay, 2003: 177).

h) Abacıoğlu Hanı: Anafartalar Caddesi üzerinde, Piyaleoğlu Hanı'nın yanında, 919 ve 920 numaralı sokakların arasında kalan ada üzerinde yer almaktadır. Avlulu olan bu han, asimetrik yapıda olup çevresinde iki katlı yapılar bulunmaktadır. Yapıldığı dönemdeki mimariyi korumamakla beraber, Abacıoğlu Hanı'nın, Abacızade Hacı Ahmed Efendi'nin oğlu Hacı Mustafa Ağa tarafından civardaki diğer hanlar gibi, 18. yüzyıl başında inşa edildiği bilinmektedir (Ersoy, 1991: 24).

Abacıoğlu Hanı, Konak Belediyesi tarafından, Kentsel İyileştirme Projesi kapsamında renovasyona tabi tutulmuş ve bu çalışma, İzmir Büyükşehir Belediyesi'nce, 2007 yılında, basit onarım dalında Tarihe Saygı Yerel Ödülü'ne layık görülmüştür. Ayrıca, 2011 yılında Philippe Rotthier Avrupa Mimarlık yarışmasında en iyi 30 mimari yapı arasına girmeye hak kazanmıştır⁴¹ (Yanık, 2017: 71).

Şekil 56: Abacıoğlu Hanı'nda Dizi Çekimleri

Kaynak: haberler.com, 2011.

⁴¹ Abacıoğlu Hanı'nın renovasyonu sırasında yaşananlara ilişkin daha detaylı bilgi için bakınız: Yanık, M. (2017). Abacıoğlu Han Nasıl Kurtuldu? *KNK*. (30), 68-71.

Abacıoğlu Hanı, her biri farklı kategorilerde değerlendirilen yenileme çalışmalarının örnekleri olsalar dahi, Kızlarağası ve Küçük Karaosmanoğlu hanları gibi, Kemeraltı Çarşısı'na ve İzmir'e yeniden kazandırılan tarihi ve kültürel değerlerden birisidir. Şekil 56'da, aslına uygun niteliği sebebiyle hanın, belli bir dönemi anlatan televizyon dizileri için de kullanılabildiği görülmektedir.

ı) **Kemahlı Hanı:** Anafartalar Caddesi üzerinde, Kemeraltı Camisi'ni geçip Başdurak Camisi'ne doğru giderken sol tarafta, Tarihi Kemeraltı Börekçisi'nin az ilerisinde, Salepçioğlu Hanı'nın karşısında yer almaktadır. İzmir'in üzüm tacirlerinden Kemahlı İbrahim Bey tarafından inşa edilmiştir.

Şekil 57: Kemahlı Hanı Avlu Görünümü

Kaynak: Yazar tarafından 28.05.2021 tarihinde çekilmiştir.

İki katlı ve iki kapılı olup kapılardan birisi Anafartalar Caddesi'ne diğeri ise Yemiş Çarşısı'na açılmaktadır. 20. yüzyıl başlarında otel olarak değişime uğrayan hanın, Şekil 57'de görüldüğü üzere, küçük bir avlusu mevcuttur. 19. yüzyıl ortalarında yapılmış olan han, otel olarak kullanılabilecek yağ, kuru meyve ve yağlı tohum depolama fonksiyonu üstlenmiştir. Bulunduğu mevkinin konaklama işlevini yitirmesinin ardından Kemahlı Hanı, küçük depo, imalathane ve ofis yapılarına hizmet eder hale gelmiştir. Hanın Kemeraltı Caddesi'ne cepheli dükkânları ise, hâlihazırda perakende ticaret yürütmektedir (Atay, 2003: 216-217).

i) Salepçioğlu Hanı (Whittall Han): Kemeraltı Çarşısı'nda Salepçioğlu adıyla bilinen üç adet han bulunmaktadır. Bunlardan ikisi, Kemahlı Hanı'nın karşısında, Anafartalar Caddesi üzerinde yer almakta olan Büyük Salepçioğlu ve Küçük Salepçioğlu hanlarıdır. Bu hanlar yıkılmış olup evvelce bulundukları alanda bugün, Salepçioğlu Vakıf Çarşısı İş Hanı ve bunun arkasında yer alan Salepçioğlu Camisi konumlanmaktadır.

Bir diğer Salepçioğlu Hanı ise, Yemiş Çarşısı olarak bilinen muhitte, Hükümet Konağı'nın arkasındadır. Hanın güney yönünü oluşturan arka kısmı, Veysel Çıkmazı'nın sonunu oluşturmaktadır. Kuru üzüm ve incir başta olmak üzere, çeşitli kuru ürünlerin depolanması ve işlenmesi amacıyla kullanılan han, 19. yüzyılın ortalarından önce inşa edilmiş olup dış duvarları kaba taş ile örülüdür. Yapı, uzunca bir süre bir İngiliz şirketi olan C. Whittall tarafından kullanıldığı için Whittall Han olarak da adlandırılmıştır⁴² (Atay, 2003: 263). Söz konusu Salepçioğlu Hanı bugün, Kapalı Çarşı İş Merkezi olarak hizmet vermektedir.

j) Musevit Hanı: 18. yüzyıl sonlarında inşa edildiği bilinen Musevit Han⁴³, Kızlarağası Hanı'nın güneyinde, batı cephesini oluşturan Gözlemeciler (876. sokak) ve doğu cephesini oluşturan Kebapçılar (903. sokak) sokakları arasında, 1000 m²lik bir alanda bulunmaktadır. 1908 yılında ilk kez onarılan han, 1986 yılında tekrar elden

⁴² Whittall Şirketi, İzmir ticaretinde önemli bir yer edinmiş, kuru üzüm ihraç eden bir firma olmuştur ve bu nedenle kent merkezinde birçok depo amaçlı kullanılan yapıya gereksinim duymuştur. Bu amaç doğrultusunda, Kemeraltı Çarşısı'nda, bugünkü Milli Kütüphane Caddesi üzerinde bir başka Whittall Han olarak adlandırılan han yer almıştır (Atay, 2003: 244).

⁴³ Ersoy (1991: 70-71), arasta benzeri plana sahip hanlardan olan Musevit Hanı'nın, yapı mimarisi bakımından Çakaloğlu Hanı'na benzediğini ileri sürerek hanın, 19. yüzyıl başına ait olduğunu düşünmektedir.

geçirilmiştir. Yapıldığı dönemde, başta pamuk olmak üzere sanayiye yönelik tarım malzemelerinin ihracı amacıyla kullanılan han, zaman içerisinde bu niteliğini yitirerek her türlü ürünün depolanması ve satışına olanak tanıyan bir yapıya bürünmüştür. İşlevsel özelliklerinin ön plana çıkarıldığı Musevit Han'ın, bugün de hala ayakta duran kısımları vardır (Atay, 2003: 146-147).

k) Büyük Demir Hanı: Büyük Demir Hanı, Kestane Pazarı'nda bulunan 876 ve 892. sokaklara cepheli bir handır. Hanın inşa tarihini, kimileri 18. yüzyıl başlarına dayandırırken (Aktepe, 1971: 122), kimileri, söz konusu tarihin, 17. yüzyıl sonlarına dek uzanabileceğini ileri sürmektedir (Atay, 2003: 138). Avlulu ve asimetrik yapılı olan han, orijinal yapısını kaybetmiş olup avluda yer alan mescid ve abdest muslukları bugün tamamıyla ortadan kalkmıştır (Ersoy, 1991: 86). Büyük Demir Hanı, Kemeraltı Çarşısı içinde bulunan Küçük Demir Hanı'ndan yaklaşık 150-200 m² daha küçük olmasına rağmen, büyük sıfatını almıştır. Kesme taş kullanılarak inşa edilen bu yapı, 2000 m² den büyük bir arazi üzerinde yer almıştır (Atay, 2003: 137). Handa hâlihazırda, demirci, bakırcı, kalaycı, marangoz ve tornacı zanaatkârlar iş görmektedir.

l) Küçük Demir Hanı: Küçük Demir Hanı, Şadırvanaltı ile Odunpazarı arasında, manifaturacılar içerisinde yer almaktadır. Kurulduğu zamanlar, bilhassa kumaş ticareti yapan kervanların duraklama noktası olan han (Karataş, 2001: 159), avlulu, iki katlı, ikinci katı revaklı ve kare yapılıdır. Doğu ve batı cephelerinde birer giriş kapısı bulunan hanın çevresinde tek katlı dükkânlar bulunmaktadır. Bugün, sadece üst katının az bir bölümünün orijinalliğini koruyor olduğu hanın diğer kısımları, ek ve tadilatlarla ortadan kaldırılmıştır (Ersoy, 1991: 16-17). Yapı kitabesi bulunmayan ve 17. yüzyıl sonunda inşa edildiği düşünülen hanın örtü sistemi kubbeli olup, Dervişoğlu, Selvili ve Büyük Vezir hanlarında görüldüğü üzere kurşunla kaplıdır; bu durum, hanın bir dönem Kurşunlu Han olarak anılmasına yol açmıştır (Atay, 2003: 136).

Kemeraltı Çarşısı'nda burada değerlendirilen hanlar dışında, hâlihazırda orijinal hal ve kullanımlarından oldukça farklılaşmış olan Pirinç Hanı (Pirinç Center) Abdurrahmanoğlu Hanı, Bidayet Hanı, Manisalıoğlu Hanı, Fazlıoğlu Hanı, Alanya Han, Büyük ve Küçük Laz hanları, Küçük Barut Hanı (Meserret Otel), Gaffarzade Hanı, Hacı Hasan Paşa Hanı (Şükran Otel), Hacı Sadullah Hanı, Ragıp Paşa Hanı, Hacı Ali Paşa Hanı, Ekmekçi başı Hanı, Evliyazade Hanı, Güzel İzmir Hanı ve Keten

Han bulunmaktadır. Bu hanların büyük çoğunluğunun, geçirdikleri mimari değişim ve kendilerine eklenen dükkânlar nedeniyle bugün, dışarıdan bir han olarak algılanmaları dahi mümkün görünmemektedir. Eski han yapıları yerlerini, yeni alışveriş tarzlarına uygun biçimde küçük dükkânlardan müteşekkil, kimi yerlerde sinema ve banka şubeleriyle zenginleştirilen pasajlara bırakmışlardır. Bu durumun şekillenmesinde, geleneksel üretim faaliyetlerinin büyük ölçüde değişime uğramasının, geçmiş dönemlerde farklı coğrafyalar arasında gerçekleşen ticari aktivitelerin yerini, küçük ölçekli ve kısa vadeli tüketime yönelik dükkânların gördükleri işlevlerle işportanın almış olmasının payı bulunmaktadır (Kayın, 2001: 28).

3.3.2. İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı'ndaki Camiler

Kemeraltı Çarşısı, İzmir'in Osmanlı hükümrânlığı altına girmesinden bu yana, Müslüman nüfusun yoğun olarak yer aldığı bir çarşı olmuştur. Çarşıda yer alan, 16. yüzyıl sonundan 20. yüzyıl başına uzanan bir dönem içerisinde inşa edilen ve hâlihazırda özgün işlevlerini sürdüren camiler, bu durumun bir nişanesi niteliğindedir.

Şekil 58: Kemeraltı Çarşısı'ndaki Camilerin Konumlanışı

Kaynak: Google Earth 2021. 38° 25'13.34\"K 27°07'56.78\"D'den uyarlanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çalışmanın bu kısmında, İzmir kent kimliğinde yeri olan ve Şekil 58’de konumları tespit edilen camilerden, Hisar Camisi, Şadırvanalı Camisi, Kestanepazarı Camisi, Başdurak Camisi, Kemeraltı Camisi, Salepçioğlu Camisi ve Yalı Camisi, çalışma kapsamında bulunmayan mimari niteliklerine yer verilmeksizin incelenecektir.

a) Hisar Camisi (Yakub Bey Cami): Kemeraltı Çarşısı’nın Hisarönü mevkinde bulunan cami, adını, bu çalışma içerisinde varlığı defaatle tekrar edilen iç limanın ağzında yer alan hisardan almaktadır. Caminin batısında Kızlarağası Hanı, kuzeyinde Yorgancılar Çarşısı, güneyinde ise, Yağcılar ve Peynirciler Çarşısı yer almaktadır. Cami, çarşının Fevzipaşa Bulvarı’na çıkış noktalarından birine yakın bir konumdadır.

Hisar Camisi’nin girişinde yer alan, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nce hazırlanmış olan bilgilendirme levhasında, caminin, 1597-1598 yıllarında Aydınogulları’ndan Özdemiroğlu Yakup Bey tarafından inşa ettirildiği belirtilmektedir. Aktepe (1973: 90-93) ise, söz konusu Yakup Bey’in kim olduğu ve caminin inşa tarihi hususlarında kesin bir bilginin mevcut olmadığını, ama yapının 17. yüzyılın ilk yarısında kesinlikle var olduğunu Kâtip Çelebi ve Evliya Çelebi’nin aktarımlarına dayanarak ileri sürmektedir.

Caminin kuzey cephesinde yer alan, hâlihazırda çiçekçilerin, restoranların ve hac malzemesi satan dükkânların bulunduğu dış avluyu oluşturan meydanda, vaktiyle bir kütüphanenin, bir muvakkithanenin ve iki de sebilin yer aldığı cami (Aktepe, 1973: 96), İzmir’in en eski yapılaşmış öğelerinden biri olarak toplumsal yaşamda ve kent kimliğinde önemli yer teşkil eden bir eserdir.

b) Şadırvanalı Camisi (Niflîzade Camisi / Bıyıkhoğlu Camisi): Şadırvanalı ya da diğer bir deyişle Şadırvan Camisi, adını, aynı zamanda çarşının ilgili kısmına da adını veren, cami yanında bulunan şadırvandan almaktadır. Cami, Eski Mahkeme önü, Arasta ve Şekerciler Çarşısı yönünden gelip Odunpazarı ve Yağcılar İçi’ne doğru giden yolların birleştiği noktada bulunmaktadır.

Şekil 59: Şadırvanaltı Camisi'nin Şekerciler Çarşısı'ndan Görünümü

Kaynak: Yazar tarafından 07.06.2021 tarihinde çekilmiştir.

Aktepe, Şadırvanaltı Camisi'nin inşa tarihinin tam olarak bilinmediğini belirtmekle beraber, Hisar Camisi'nde olduğu gibi, Kâtip Çelebi [Ulu Cami ve Niflîzade Camisi olarak geçmekte] ve Evliya Çelebi'nin [Bıyıklıoğlu Camisi olarak geçmekte] aktarımlarından hareketle bu caminin de 17. yüzyılın ilk yarısında mutlak surette mevcut olup Kanuni Sultan Süleyman devrinde inşasının muhtemel olduğunu ifade etmektedir (Aktepe, 1973-74: 139-142).

Cami inşa edildiği dönemde denize yakın konumlandığından ve bugün dahi kentin ticaret merkezinin odağında yer aldığından, geniş bir arsa üzerinde kurulu olmayıp bir avluya da sahip değildir. Fevkani yapıdaki caminin alt kesiminde dükkânlar bulunmaktadır.

c) Kestanepazarı Camisi: Kestanepazarı Camisi, Şadırvanaltı Camisi ile Başdurak Camisi arasında yer almaktadır. Cami, 1663 yılında Baruthâne i Âmire Nâzırı Eminzâde Hacı Ahmet Ağa tarafından yaptırılmıştır (Aktepe, 1972: 203). Fevkani yapıda olan caminin altında dükkânlar ve depolar bulunmaktadır. Kuzeyinde ve kısmen batısında, kendisine, kuzey, doğu ve batısındaki merdivenlerle ulaşılan geniş bir avluya sahiptir. Tümüyle taş malzemeden inşa edilen caminin avlusunun batısında, hâlihazırda Kur'an kursu ve müezzin odası olarak kullanılan iki adet bina mevcuttur (Gültekin, 2004: 28).

Şekil 60: Kestanepazarı Camisi

Kaynak: Yazar tarafından 07.06.2021 tarihinde çekilmiştir.

Kestanepazarı Camisi vaktiyle, Aydın ve Manisa girişinden gelen kervanların buluşma yeri olarak tespit edilmiştir. Caminin bulunduğu Kestanepazarı muhiti, köylülerin tohum ve hububat ihtiyaçlarının giderildiği bir yer haline gelmiştir (Karataş: 2001: 158).

ç) **Başdurak Camisi (Hacı Hüseyin Camisi):** Kestelli Caddesi ile Anafartalar Caddesi'nin kesiştiği noktada, Başdurak (Başoturak) denilen mevkide bulunan cami, 17. yüzyıl ortalarından 19. yüzyıl ortalarına dek bânisine nispetle Hacı Hüseyin Camisi adını taşımış sonraları ise Başdurak ismiyle tanınmıştır (Aktepe, 1972: 189). Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce hazırlanan bilgilendirme levhasına, caminin 1652 yılında inşa edildiği kaydı düşülmüştür. 1774 yılında bir onarım geçirmiş olduğu bilinmekte olan cami, 1997-2001 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2017 yılında ise İzmir Ticaret Odası tarafından restore edilmiştir.

Şekil 61: Başdurak Camisi'nin Anafartalar Caddesi'nden Görünümü

Kaynak: Yazar tarafından 31.05.2021 tarihinde çekilmiştir.

Düz kesme taşlar ile oluşturulan ve fevkani yapıda olan caminin altında yirmi sekiz adet dükkân bulunmaktadır. Doğu, batı ve kuzey yönlerinden kendisini çeviren bir avluya sahip olan camiye, hâlihazırda kuzey yönündeki yirmi dört basamaklı merdivenle ulaşılmaktadır.

d) Kemeraltı Camisi (Ahmet Ağa Camisi): Kemeraltı Camisi, Anafartalar Caddesi'nden Başdurak Camisi'ne doğru giderken Yemiş Çarşısı'na dönen sokağın köşesinde yer almaktadır. Cami, Yusuf Çavuşzade Ahmed Ağa tarafından inşa edilmiştir. Camiye ilişkin 1671 tarihli bir vakfiye bulunduğu bahseden Aktepe (1972: 201), vakfiyenin, cami mallarını konu edineceğinden ötürü, caminin inşa tarihinin, 1671 yılının da gerisinde olması gerektiğini ileri sürmektedir.

Şekil 62: Kemeraltı Camisi

Kaynak: Yazar tarafından 26.05.2021 tarihinde çekilmiştir.

Yapıldığı dönemde iç limanın kıyısında bulunan Kemeraltı Camisi, kuzey ve doğu yönlerinden bir avlu ile çevrili olup minaresi, kuzeydoğu köşesindedir.

e) **Salepçioğlu Camisi:** İzmir'in gelişiminde, Levantenlerin 18. ve 19. yüzyıllardaki etkileri bilinmektedir. Ama Müslüman Türklerin de bilhassa 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında, kente katmış oldukları değeri göz ardı edilemeyecek boyuttadır. Fazlıoğulları, Dervişoğulları, Kadioğulları, Karaosmanoğulları aileleri gibi Salepçioğlu ailesi de söz konusu süreçte etkin rol oynayan Türk ailelerindendir. Salepçioğlu Camisi de Salepçioğlu ailesinin, İzmir'e kazandırdığı değeri eserlerin başında gelmektedir (Ersoy, 2012: 204).

Şekil 63: Salepçioğlu Camisi

Kaynak: Yazar tarafından 27.05.2021 tarihinde çekilmiştir.

Salepçioğlu İşhanı'nın hemen arkasında, Anafartalar Caddesi, I. Beyler Sokağı ve Kestelli Caddesi arasında kalan bölgede yer alan caminin son cemaat yeri kapısı üzerindeki kitabesine göre, 15 Ekim 1815 yılında inşasına başlanan cami, 27 Şubat

1906 yılında tamamlanmıştır. Avrupa mimarisini anımsatan tarzıyla çarşıdaki diğer camilerden farklılık gösteren, fevkani yapıdaki caminin alt katı, yine çarşıdaki diğer fevkani camilerde görüldüğü gibi dükkân veya depo gibi ticari kullanımlar için tasarlanmamış olup medrese ve kütüphane olarak planlanmıştır (Ersoy, 2012: 204).

f) Yalı Camisi (Konak Camisi / İngiliz Ayşe Hatun Camisi): Yalı Camisi, Konak Meydanı'nda, Hükümet Konağı'nın önünde bulunmaktadır. Saat Kulesi ile birlikte meydanın kimliğine iştirak eden bir imge olan ve kentin kolektif belleğinde yer edinen cami, 1754-1755 yıllarında Derviş Ağazade Mehmed Paşa'nın kızı İngiliz Ayşe tarafından yaptırılmıştır. I. Dünya Savaşı esnasında Vali Rahmi Bey'in esaslı bir tamirata soktuğu cami, 1964 yılında da tadilata uğramıştır (Aktepe, 1972: 211-212).

Şekil 64: Yalı Camisi

Kaynak: Yazar tarafından 27.05.2021 tarihinde çekilmiştir.

Etrafında medrese ve bahçeden eser kalmayan cami, Konak Meydanı'nın doldurulduğu sırasında çukurda kaldığı için, caminin girişine üç basamak inerek ulaşılmaktadır (Gültekin, 2004: 38). Yalı Camisi, Konak Meydanı'nda Hükümet

Konağı ve Saat Kulesi'ne yakın olması sebebiyle İzmir'e ilişkin kentsel sembol değerler arasında yer almaktadır.

Çalışma alanı içerisinde, anılan camilerin dışında, II. Beyler Sokağı'nda bulunan, 18. yüzyılın başlarında inşa edildiği düşünülen Hacı Mahmud Camisi (Aktepe, 1973-74: 111), Kestelli Bölgesi'nde Eşrefpaşa Caddesi'nin (İkiçeşmelik) hemen kıyısında yer alan 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyıl başları arasında yapıldığı ileri sürülen Naturzade Camisi (Aktepe, 1973-74: 129), 442. sokaktaki Esnafşeyh Camisi, 841. sokaktaki Hacı Mehmet Ağa Müftü Camisi ve Konak Doğum Hastanesi'nin arkasında, Hisar Camisi'nden sonra İzmir'in en eski camisi olan Ali Ağa Camisi de mevcuttur (Okçay, 2015: 136).

3.3.3. İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı'ndaki Sinagoglar

İzmir, 17. yüzyılda Akdeniz'in en önemli ticaret merkezlerinden biri haline gelirken, ticari faaliyetlerin kent içerisindeki önemli aktörlerinden birisi de Yahudiler olmuştur. Yahudiler, Kemeraltı Bölgesindeki Havra Sokağı, Hahambaşı (Güzelyurt), Efrati (Güneş), Hurşidiye (Yeni Mahalle), Çahaz (Kurtuluş), Bene İsrail (İstiklal) ve Sonsino (Sakarya) mahallelerine yerleşmişlerdir. Farklı yerlerden Kemeraltı'na göç eden Yahudiler, hemen her biri kendine özgü birtakım ritüellere sahip sinagoglar inşa ederek kent içerisinde varlıklarını sürdürmüşlerdir (Tekeli, 2014: 18).

Antik dönemden bugüne uzanan bir geçmişe sahip olan sinagoglar, içerisinde, Yahudilerin dua ettikleri, toplantı yaptıkları ve eğitim faaliyetleri sürdürdükleri yapılar olarak bilinmektedir. Farklı mimari özellikler içeren sinagoglarda genel itibarıyla, geniş bir ibadet alanı, hususi gereksinimler için galeri, özel bir Tevrat dolabı ve duvarları çevreleyen oturma sıraları mevcuttur. Bazı sinagoglarda ikinci bir kat, binaya bitişik ek yapı ve anıtsal bir giriş de bulunabilmektedir (Gültekin, 2004: 73).

Şekil 65: Kemeraltı Çarşısı'ndaki Sinagogların Konumlanışı

Kaynak: Dokuz Eylül Gazetesi, 2019.

Resmi plan ve haritalardaki belirsizliğe rağmen, Kemeraltı Çarşısı içerisinde, hâlihazırda, kimisi müze (Bet-Hillel) kimisi ibadethane (Şalom) olarak faal olan, kimisi ise atıl durumda bulunan ve restorasyona tabi tutulan dokuz sinagog mevcuttur. Bir de vaktiyle arşiv olarak kullanılmış olup şu an metruk halde olan eski cemaat arşivi (hahamhane) bulunmaktadır. Şekil 65'te, söz konusu sinagogların, Eşrefpaşa Caddesi'nden, Kemeraltı Çarşısı içlerine uzanır biçimde konumlanışı görülmektedir. Bu yapılar, Havra Sokağı olarak bilinen 929 sokak civarında yoğunlaşmaktadır. Burası, Yahudilerin İzmir'deki ilk yerleşim muhiti olup 15. yüzyıldan, Yahudilerin büyük bir kısmının önce Karataş civarına, sonra da İsrail'in kuruluşuyla İzmir'den ayrılışlarına dek, Yahudi Mahallesi olarak kabul edilmiştir.

a) Şalom Sinagogu (Aydınlılar Sinagogu): Kemeraltı Çarşısı 927 sokakta, Algaze Sinagogu'nun karşısında bulunmaktadır. Sinagoga ismini veren "Şalom" kelimesi, "Barış" anlamına gelmektedir. Aydın'dan İzmir'e gelen Yahudilerin burada ibadet etmelerinden dolayı sinagoga, Aydınlılar Sinagogu da denilmiştir. Yapının ilk kez 1620 yılında inşa edildiği, yaşanan yangın ve depremlerin ardındansa harap olduğu ve 1790 yılında tekrar inşa edildiği belirtilmiştir (Gültekin, 2004: 63-64). 1841 yılında çıkan ve Yahudi Mahallesi ile birlikte birçok sinagogu küle çeviren yangın, Şalom Sinagogu'nun önünde durmuştur. Bu hadise, Yahudilerin nezdinde, Şalom

Sinagogu'nun değerini artırmıştır (Bora, 2006: 31-32). Sabatay Sevi'nin kendisini, şalom Sinagogu'nda mesih ilan ettiği ileri sürölmektedir (turkyahudileri.com, 2021). Sinagogun 927 sokağa bakan cephesinde bugün bir ayakkabıcı faaliyet göstermektedir.

b) Algaze Sinagogu: Algaze Sinagogu, Kemeraltı Çarşısı 927 sokakta yer almaktadır. Kuzeyinde şalom, güneybatısında Sinyora sinagogları bulunmaktadır. Algaze ismini, Gazalı [Gazzeli], Gaza şehrinden olan anlamından almaktadır. Sinagog, Algaze ailesi tarafından 1724 yılında inşa ettirilmiştir (Göltekin, 2004: 59-60).

şekil 66: Algaze Sinagogu

Kaynak: Yazar tarafından 07.06.2021 tarihinde çekilmiştir.

2007 yılında büyük bir onarım geçiren sinagog, Beth İsrail Sinagogu'nun ardından kentin en büyük ikinci sinagogu olma özelliğini taşımaktadır (Ege Genç İş Adamları Derneği, 2015: 13).

c) Signora Sinagogu (Siveret Sinagogu): Kiliseyi andıran yapısıyla diğer sinagoglardan ayrılan Signora Sinagogu, Anafartalar Caddesi'ne oldukça yakın konumlanmaktadır. Yapının, Portekizli Maronlardan olan, 1510-1569 yılları arasında yaşamış Donna Gracia Mendes (Beatris de Luna) adında tacir bir kadın tarafından yaptırıldığı ileri sürülmektedir. Barnai'ye göre ise, Signora Cemaati'nin adı 1660-1670'lerde geçmektedir. Fakat söz konusu dönemde bu cemaate ilişkin bir sinagogun varlığı bilinmemektedir (Barnai'den aktaran Gültekin 2004: 45).

Şekil 67: Signora Sinagogu

Kaynak: Yazar tarafından 07.06.2011 tarihinde çekilmiştir.

Signora Sinagogu, 1841 yangınında ağır hasara uğramış olup 1900, 1940, 1997 ve 2006 yıllarında onarım görmüştür (Taşkiran, 2008: 315).

ç) **Hevra Sinagogu (Talmud Tora Sinagogu):** Foresteros, Algaze ve Signora Sinagoları ile aynı avluya bakan Hevra Sinagogu 17. yüzyıl sonlarına ait bir yapıdır. Sinagogun diğer ismi, “Musevi Dinsel Ritüelinin Öğrenildiği Yer” anlamına gelen “Talmud Tora”dır. 1838 yılında bir yangın geçiren sinagog, 1839’da Çelebi ve Menahen Hades kardeşler tarafından onarılmıştır. 1841 yılında bir yangın daha yaşayan sinagog, 19. Yüzyıl sonu ve 20. Yüzyıl başlarında onarımlar görmüşse de 1999 yılında tavanının çökmesi nedeniyle uzunca bir süre terkedilmiştir (Taşkiran, 2008: 311).

Şekil 68: Restorasyon Sürecindeki Hevra Sinagogu

Kaynak: Yazar tarafından 22.06.2021 tarihinde çekilmiştir.

Hevra Sinagogu bugün, İzmir Musevi Cemaati Vakfı’nca, İzmir Yahudi Mirası Projesi kapsamında, Avrupa Birliği tarafından finanse edilen proje ile restore edilmektedir. Şekil 68’de görüldüğü üzere, sinagogun tavanı kapatılmış vaziyettedir.

d) **ETS Hayim Sinagogu:** Bizans dönemine ait olduğu ileri sürülen ETS Hayim Sinagogu, İzmir’in en eski sinagogudur. Öyle ki, İzmir’i alan Türklerin henüz bir

camileri yokken, yerleşimlerine en yakın yerde bulunan bu sinagog içerisinde ibadet ettikleri rivayet edilmektedir (Okçay, 2015: 43). Sinagog, deprem ve yangınlardan ötürü yıkıldığı için 18. yüzyılda yeniden inşa edilmiştir.

Şekil 69: Restorasyon Sürecindeki ETS Hayim Sinagogu

Kaynak: Yazar tarafından 08.06.2021 tarihinde çekilmiştir.

Güzelyurt Mahallesi sınırları içinde yer alan sinagogun adı, “Hayat Ağacı” anlamına gelmektedir. Zemin katında dükkân ve depoların yer aldığı sinagogun ikinci katı ibadethane olarak kullanılmaktadır. Şekil 68’de görüldüğü üzere ETS Hayim Sinagogu, restorasyon sürecindedir.

e) Bikur Holim Sinagogu: Hollanda asıllı İzmirli bir Yahudi olan Salomon de Ciaves tarafından 1724 yılında inşa edilmiş olan Bikur Holim Sinagogu, Eşrefpaşa Caddesi üzerindedir. Yapısal formu iyi durumda olan iki katlı sinagogda, bodrum katı bulunmaktadır ve bu bodrum, Osmanlı kentlerindeki kimi sinagoglarda yer alan cemaat hapishanelerini akla getirmektedir (Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 2002: 80). Gültekin (2004: 54) ise, “Bikur

Holim” kelime grubunun, “Hasta Ziyareti” anlamına geldiğini ifade ederek bodrum katının, hastahane olarak kullanılmış olduğunu belirtmektedir. Sinagog, Bikur Holim ismini, İzmir’de sıklıkla meydana gelmiş olan kolera, veba gibi salgınlarda, hastahane olarak kullanılmış olması nedeniyle almıştır (Okçay, 2015: 51).

Şekil 70: Eşrefpaşa Caddesi Üzerinde Kalan Bikur Holim Sinagogu

Kaynak: Yazar tarafından 22.06.2021 tarihinde çekilmiştir.

Evvelce dükkânlarla çevrili olduğundan, algılanabilirliği düşük olan sinagog, Eşrefpaşa Caddesi’nin genişletilmesi esnasında, bahçesini kaybetmekle beraber Şekil 70’de fark edileceği üzere, görünürlük kazanmıştır.

f) Portekiz Sinagogu: Portekiz göçmenleri tarafından inşa edilen sinagog, Kemeraltı Çarşısı 926. sokakta yer almaktadır. İzmir’de, Yahudi göçünün nereden geldiğini belli eden tek sinagog olması açısından değerli olan (Okçay, 2015: 44) ve 1620 yılından beri mevcut olan yapının, 1665 yılında Sabatay Sevi’nin müridlerince kullanıldığı bilinmektedir (Gültekin, 2004: 47). 1976 yılındaki yangında, sinagogun çatısı ve bir duvarı büyük hasar görmüştür ve cemaat yapıyı, depo olarak kiraya vermiştir. Bu dönemde, bir kez daha onarım gören yapı, 2005 yılında boşaltılmıştır (Taşkiran, 2008: 319).

Şekil 71: Portekiz Sinagogu

Kaynak: Yazar tarafından 01.06.2021 tarihinde çekilmiştir.

Uzun süre kullanım dışı kalan sinagog, 2018 yılında restore edilmiş olup Şekil 71’de görüldüğü üzere, Ege Genç İş İnsanları Derneği (EGİAD) tarafından, Sosyal ve Kültürel Etkinlikler Merkezi olarak kullanılmaktadır.

g) Bet-İlel Sinagogu: Bet-İlel Sinagogu, hem önemli bir dini kimlikle [Hayim Palaçı] özdeşleşen bir ibadethane olması hem de sahip olduğu özgün yapı tipolojisinin bugüne erişen tek örneği olması bakımından önem taşımaktadır (Tekeli, 2014: 97). Yapı, dışarıdan bakanlarda herhangi bir ibadethane görünümü uyandırmamaktadır. Daha çok orta gelirli Rum evlerini andırmaktadır. Vaktiyle bölgede yaşayan zengin Yahudilerin evlerinin bir odasını sinagog olarak kullandıkları bilinmektedir. Bet-İlel Sinagogu’nun da söz konusu duruma örnek teşkil ettiği düşünülmektedir (Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 2002: 81).

Şekil 72: Bet-İlel Sinagogu

Kaynak: Yazar tarafından 08.06.2021 tarihinde çekilmiştir.

Şekil 72’de iç görünümü sunulan Bet-İlel Sinagogu, 2014 yılında restorasyona uğramış olup oldukça küçük bir yapıdadır ve bugün müze olarak hizmet vermektedir.

3.3.4. İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı’ndaki Hamamlar

16. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasına tarihlenen İzmir hamamlarının önemli bir kısmı Kemeraltı Çarşısı içinde bulunmaktadır (Taşkiran, 2008: 259). Bu konumlanışta, hanların kentin ticari çekirdeğini şekillendirmesinin ve hamamların da, hanlarda konaklayanların ihtiyaçlarına binaen han çevrelerinde yer almış olmasının doğrudan etkisi vardır. Kentin kolektif belleğinde yeri olan bu hamamların bir kısmı (Yeşildirek Hamamı, Salepçioğlu Aile Hamamı) işlevini yitirmiş olsa da, diğer bir kısmı (İstanköy Hamamı, Çivici Hamamı, Çukur Hamamı) birtakım değişikliklerle beraber, varlıklarını sürdürmeye devam etmektedir.

Şekil 73: Kemeraltı Çarşısı'ndaki Hamamların Konumlanışı

Kaynak: Google Earth 2021. 38° 25'13.34"K 27°07'56.78"D.

Şekil 73’de, çalışma alanında yer alan, Yeşildirek Hamamı, Salepçioğlu Aile Hamamı, İstanköy Hamamı, Çivici Hamamı ve Çukur Hamamı’nın, Kemeraltı Çarşısı içerisindeki konumlanışları görülmektedir.

a) Yeşildirek Hamamı: 1940’a kadar hamam olarak kullanılan yapı, o tarihe dek odun ateşiyle ısınan hamam borularının, kömür ateşine geçilmesiyle yüksek ısıya dayanamayarak patlaması sonucu kullanım dışı kalmış ve hamam, 1963 yılına kadar depo hizmeti görmüştür (Tatlıbal, 2015). 1963 yılından itibaren kapalı çarşı (Yeşildirek Çarşısı) haline getirilen yapı, Anafartalar Caddesi üzerinde, Küçük Karaosmanoğlu Hanı ile Arap Hanı’nın arasında yer almaktadır. Yeşildirek Hamamı’na benzer mimarideki hamam örnekleri 13. yüzyıl ile 18. yüzyıl arasına tarihlenmektedir (Ürer, 2002: 58). Aktepe ise (1971: 129-130), bu hamamın, 17. yüzyılda yaşamış olan Osmanlı sadrazamlarından Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından yaptırıldığını belirtmektedir.

Şekil 74: Pasaja Dönüştürülen Yeşildirek Hamamı

Kaynak: Yazar tarafından 02.06.2021 tarihinde çekilmiştir.

Yeşildirek Hamamı, Kara Mustafa Paşa Hanı ile birleştirilerek Şekil 74’te görülen hâlihazırdaki pasaj görünümünü almıştır. Bugün bu pasajda ağırlıklı olarak çantacılar, ayakkabıcılar ve konfeksiyoncular hizmet vermektedir.

b) Salepçioğlu Aile Hamamı: I. Beyler Sokağı’nda yer alan yapının, 20. yüzyılın başlarına tarihlenen Salepçioğlu Camisi ile aynı dönemde inşa edildiği ileri sürülmüştür. Batılılaşma izleri taşıyan alçı süslemeler de, hamamın 19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başı gibi inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir (Ürer, 2002: 61).

Şekil 75: Görünürlüğünü Yitirmiş Salepçioğlu Aile Hamamı

Kaynak: Yazar tarafından 09.06.2021 tarihinde çekilmiştir.

Salepçioğlu Aile Hamamı olarak kullanılan yapı, hamam olarak kullanımının ardından sırasıyla, Sadâ-yı Hak Matbaası, Halkın Sesi Matbaası ve Kültür Matbaası olarak hizmet vermiştir (Taşkiran, 2008: 133). Bugün, Şekil 75’te görüldüğü üzere, yapının hamam görünümü tamamen ortadan kalkmış olup yerinde, Kültür Matbaası’nın bir bürosu ve bir gözlükçü yer almaktadır.

c) İstanköy Hamamı: Salepçioğlu Camisi’nin güneyinde, Uğur Mahallesi 916. sokakta yer alan bir hamamdır. Hamamın İstanköy’den gelen Rumlarca, 16. yüzyılda yapıldığı söylene de bu doğruluğu kesin bir bilgi değildir. Benzer örneklerden hareketle (İstanbul Topkapı Sarayı’ndaki Valide Sultan Hamamı ile Hünkâr Hamamı ve Azapkapı’daki Sokullu Mehmet Paşa Hamamı) yapının, 16. yüzyıl içerisinde yahut daha geç bir tarihte inşa edildiği düşünülmektedir (Ürer, 2002: 31).

Şekil 76: İstanköy Hamamı

Kaynak: Yazar tarafından 23.07.2021 tarihinde çekilmiştir.

İstanköy Hamamı'nın adı, 2000'lerin sonunda, hamamın yeni sahipleri tarafından Şekil 76'da görüldüğü üzere "Tarihi Kemeraltı Hamamı" adıyla değiştirilmiş olup bugün, işletme girişinde hamamın kuruluş tarihi 1832 olarak belirtilmiştir.

ç) Çivici Hamamı: Çivici Hamamı, Kestelli Caddesi 834. sokakta yer almaktadır. Çivici Hamamı'nın, inşa tarihini, kurucusunu ve mimarını belirten herhangi bir kitabe olmadığına değinen Ürer (2002: 13), yapının, Basmame Hamamı ile benzer özellikler taşıdığından hareketle 16. yüzyıl ile 18. yüzyıl arası bir tarihte inşa edilmiş olabileceğini ifade etmektedir.

Şekil 77: İşlevini Yitimiş Çivici Hamamı

Kaynak: Yazar tarafından 22.06.2021 tarihinde çekilmiştir.

Kentin en yüksek kubbeli hamamı olan ve 1995 yılında tadilat geçiren Çivici Hamamı, bugün kullanım dışıdır.

d) Çukur Hamamı: Çukur Hamamı, Eşrefpaşa Caddesi'nin hemen kıyısındaki 841. sokakta, Hacı Mehmet Ağa Müftü Camisi'nin bitişiğinde yer almaktadır. Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde yer verdiği hamamın, 17. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiği düşünülmektedir (Ürer, 2002: 21). Hamam, halen çalışır vaziyettedir.

Şekil 78: Çukur Hamamı

Kaynak: Yazar tarafından 23.07.2021 tarihinde çekilmiştir.

Görüldüğü üzere, Kemeraltı Çarşısı'ndaki hanların ve hamamların önemli bir kısmı bugün, inşa edildiği dönemdeki halinden, hem yapısal hem de işlevsel anlamda çok farklı bir görünüm sergilemektedir. 1850'lerden sonra han yapılarında gözlenen değişim, bilhassa 1950 sonrasında bugüne, çarşıdaki yapısal öğelerde, geçmişe kıyasla daha keskin çizgilerle belirlenebilecek birtakım farklılıklar meydana getirmiştir. Geleneksel tarzdaki üretimin, yerini, küçük ölçekli imalata ve kısa vadeli tüketime bırakmasıyla birlikte; tarihi han yapılarının yerini de tarihi bağlamdan uzak, modern mimari gereğince inşa edilen iş hanları, küçük dükkânlar ve pasajlar almıştır. 1990'larla beraber ise, değişen alışveriş kültürünün ve o kültüre ait yapıların, çarşı bünyesine yerleştirilme çabaları ortaya çıkmaktadır. Kemer Plaza, Pirinç Center gibi yapılar, söz konusu duruma örnek teşkil etmektedir (Kayın, 2001: 28-30).

Kemeraltı Çarşısı'ndaki yapılaşmış öğeler esasen, çalışma kapsamında ele alınanlarla sınırlı olamayacak denli geniştir. Önemli bir kısmı, yukarıda zikredilen camiler ve hanlarla ilişkili olan, bugün birçoğu işlevini yitirmiş çeşmeler ve

şadırvanlar dışında, sebiller ve kuş evleri de yapılaşmış ögeler arasında sayılabilecektir. Ayrıca, yapılaşmış ögeler arasında değerlendirilebilecek bir kısım yapıların (tarihi oteller, Hükümet Konağı, Elhamra Sineması, Milli Kütüphane) yakın tarihteki toplumsal, kültürel ve siyasal olaylara olan doğrudan ve dolaylı etkilerinden ötürü, toplumsal çevre bileşeni bağlamında ele alındığı da dikkate sunulmalıdır.

3.4. İZMİR TARİHİ KEMERALTI ÇARŞISI'NIN TOPLUMSAL ÇEVRE BİLEŞENİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Kimi zaman çocukluk hayallerini süsleyen 'bayramlık elbise'dir Kemeraltı... Kemeraltı, kimi zaman Havra Sokağı'ndan filesini doldurup evine dönen bir babanın ailesine duyduğu sevginin adıdır... Bazen sevgiliyle gidilmiş ilk sinema, film izlerken ilk el ele tutuşma anıdır Kemeraltı... Kemeraltı bazen de vitrinlere bakıp bakıp iç geçiren yoksulluğun diğer ismidir...

Uğur Oral / Anılarda Yaşayan Kemeraltı

İzmir kentinin yaklaşık 8500 yıllık bir tarihi vardır. Önceleri Bayraklı Smyrnası ile kentin 5000 yıllık bir geçmişe sahip olduğu düşünülürken, 2003 yılında Yeşilova Höyüğü'nün keşfi ile birlikte kentin tarihinin çok daha eskilere uzandığı anlaşılmıştır⁴⁴. Yeni Smyrna olarak adlandırılan, İskender'in doğu seferi esnasında inşa etmiş olduğu İzmir ise, Kadifekale ve Kemeraltı'nın merkezi oluşturduğu, içerisinde Agora, Antik Stadyum ve Antik Tiyatro'nun yer aldığı, yaklaşık 2300 yıldır bu aks etrafında gelişmiş olduğu bölgeyi temsil etmektedir. (Ürer, 2017: 181). Vaktiyle iç limanın rıhtımını⁴⁵ oluşturan Kemeraltı Çarşısı da limanın doldurulma süreciyle beraber genişlemiş ve kent yaşamına ilişkin tüm fonksiyonlarda odak noktası haline gelmiştir.

İzmir kent merkezinin ticari konumlanışının ise, tarihi seyir içerisinde, gayrimüslim tacirlerin bulunduğu Frenk Sokağı ve Müslüman esnafın faaliyetlerini sürdürdüğü Kemeraltı Çarşısı olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir. Frenk Sokağı, Kemeraltı'nın kuzeyinden başlayarak Pasaport, Cumhuriyet Meydanı ve Alsancak'a

⁴⁴ Yeşilova Höyüğü ile ilgili kapsamlı bilgi almak için bakınız: <http://www.yesilova.ege.edu.tr/>, Yeşilova Höyük – İzmir'in Prehistorik Yerleşim Alanı.

⁴⁵ Bugün Anafartalar Caddesi olarak bilinen eski rıhtımın Romalılar tarafından oluşturulduğu hatırlanacak olursa, Kemeraltı'nın ne denli zengin bir tarihsel niteliğe sahip olduğu anlaşılabilecektir (Karataş, 2001: 154).

dek uzanan Frenk Mahallesi içerisinde yer almıştır. Burada, Avrupa'nın büyük mağazalarına ait şubelere ve daha çok üst gelir grubuna ait ürünlere rastlanmaktayken, Kemeraltı Çarşısı'nda yerli ürünler bulunmaktadır (Gültekin, 2004: 6). Ürük'e (2017: 14) göre ise, Frenk Sokağı, Türk mahallesinden bütünüyle farklı bir yapıda değildir ve Frenk Sokağı ile Ürük'ün "Doğu Pazarı" olarak nitelediği Kemeraltı Çarşısı arasında, ayırmadan ziyade, süreklilik söz konusudur.

17. yüzyılda Akdeniz ticaretinde ciddi bir konum edinen İzmir, 18. yüzyılın sonlarına doğru Kemeraltı Çarşısı'nın kuzeydoğu bölümlerine doğru genişlemeye başlamıştır. İç limanın tamamen doldurması sonucu, bu bölgenin toptan ticaret ve depo amaçlı kullanılması ve iç limanın işlevini Pasaport Gümrük Vapur İskelesi'nin üstlenmesi bu duruma yol açmıştır. İzmir'in uluslararası ticarete etkinliğini arttırmasıyla beraber, gayrimüslimler de çarşıda yer almaya başlamışlar ve hanların konaklamaya ayrılan kısımları, dönem içerisinde ofislere dönüşmüştür (Gültekin, 2013: 15).

Kemeraltı Çarşısı adını, rivayete göre, Kemeraltı Camisi ve camiyle birlikte inşa edilmiş olan Taş Mektep arasındaki Yemiş Çarşısı'na giden yol üzerindeki kemerlerden almıştır. Önceleri, iç limandan Kemeraltı Camisi'ne, ardından, Hükümet Konağı'ndan Şadırvanaltı Camisi'ne dek uzanan bölüme Kemeraltı denilmiş, en sonunda ise, tüm çarşı bölgesi bugünkü adına kavuşmuştur (Gültekin, 2004: 10). Taşkiran'ın (2008: 72) aktarımına göre, 1968 İzmir Rehberi'nde geçen "Kemeraltı Çarşısı, Anafartalar Caddesi üzerinde Kestelli Caddesi Kavşağı'ndan Hükümet Konağı'na kadardır" ifadesi Kemeraltı Çarşısı'nın yakın geçmişe dek belirli bir bölgeyle sınırlı olarak algılandığının gösterilmesi açısından önemlidir. Ayrıca, Şadırvanaltı Camisi'nden Havra Sokağı'na kadarki bölümün bir dönem üstü kapalı bir çarşı olduğu için Kemeraltı adını aldığı görüşü (Erkal, 1996: 149) pek muteber kabul edilmemektedir.

Kemeraltı Çarşısı'nda toplumsal faaliyetler, tarihi kent dokusunun büyük ölçüde izlerini taşıyan organik yapı içerisinde gerçekleşmektedir. Çarşıda, arasta düzeninde iki katlı dükkânlar sıralanmaktadır ve 1950'li, 1960'lı yıllarda bunlara, çarşı içerisinde kestirme geçişler oluşturan dar pasaj yapıları eklenmiştir. Yolların keşişim noktaları üzerinde, özellikle camilerle bütünleşen meydancıklar, çarşının süreklilik içeren hareketliliği içerisinde birer duraklama noktası oluşturmaktadır (Doğrusoy,

2017: 146). Ali Paşa Meydanı, Başdurak Meydanı, Hisarönü gibi, söz konusu nitelemeye uyan yerler, çarşının daha uzun süreli deneyimlenmesine olanak tanımaktadır.

Kemeraltı Çarşısı, yeknesak bir görünüm içermemektedir. Çarşının, her bir köşesi, kent sakinleri ve ziyaretçilerde farklı çağrışımlar uyandırmaktadır. Kemeraltı Çarşısı'nın duysal analizini gerçekleştiren Doğrusoy (2017: 146), Hisarönü çevresinin yemek ve çiçek, Kızlarağası Hanı'nın kahve, sabun ve tütsü, Havra Sokağı'nın peynir ve balık kokuları ile bezeli olduğuna, Anafartalar Caddesi'nin tezgâhtar ve müzik sesleri ile karakterize yapısına, caddelerin kırılma noktalarındaki cami minarelerinin oluşturduğu görselliğe, Kuyumcular Çarşısı ve Kestelli Yokuşu gibi nisbeten daha sessiz bölgelerde işitsel çağrışımların, yerini görme duyusuna devrettiğine işaret etmektedir. Görüldüğü üzere, “Kemeraltı Çarşısı'na ilişkin, çok-katmanlı deneyimler, hızlı geçişlerin ve çakışmaların yoğunlaştığı algısal fragmanlar şeklinde ve her seferinde yenidir” (Savaşır, 2020: 70). Söz konusu çok katmanlı deneyimler, Yemişçiler Çarşısı, Bakırcılar Çarşısı gibi çarşı içerisinde birer alt mekân oluşturan fonksiyonel alanların varlığını da vurgulamaktadır. Belirli işlevlere tahsis edilmiş bu alanlar, lonca sisteminin, bugüne olan yansımaları olarak da dikkat çekmektedir (Kayın, 2001: 27).

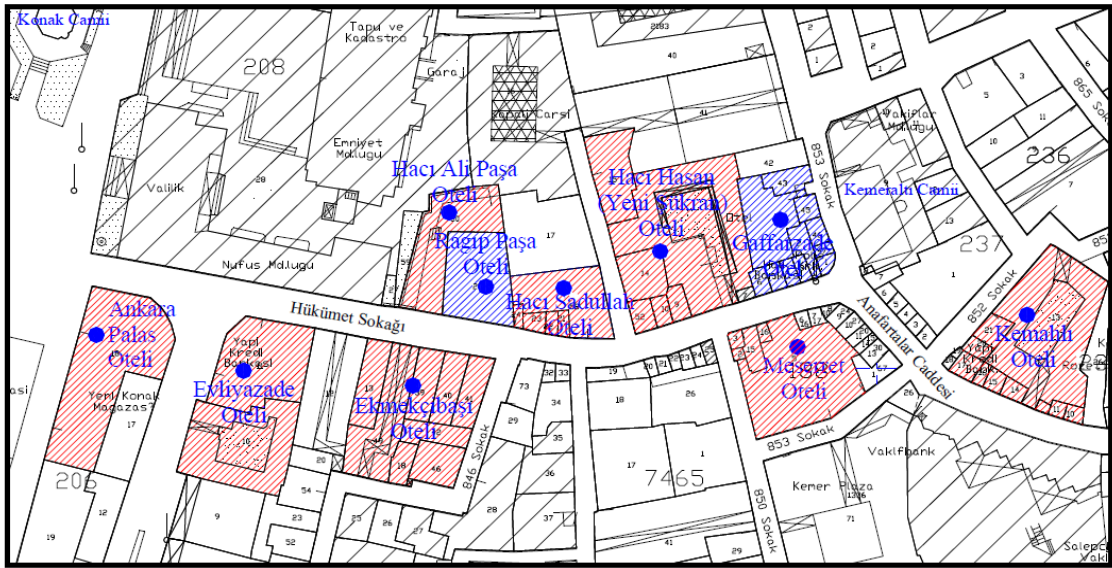
Kemeraltı Çarşısı'nda ticaret, bilhassa son otuz yıl içerisinde perakendeye eğilim göstermiştir. Toptancılığa devam etmek isteyen esnafın bir kısmı, daha geniş hacimli iş mekânlarına taşınma arzusu güderek kentteki farklı ticaret merkezlerine yönelmişlerdir (Tutan ve Çapraz, 2014: 16). Bu, bazen de ayakkabıcı esnafının 1998'de Işıkkent Organize Sanayi Sitesi'ne taşınmalarında görüldüğü üzere, yerel yönetimlerin tasarrufu altında gerçekleşmiştir. Bahsedilen taşınmanın, konut alanlarının terki ve çöküntü alanlarının oluşması anlamına geldiği de unutulmamalıdır (Tekeli, 2014: 31).

Çarşı esnafının %92'si perakendecilik, %8'i ise toptancılıkla meşguldür. İşyerlerinin %53'ü hizmet, %47'si ise imalat sektöründe faaliyet göstermektedir. Çarşı esnafının en yoğun olduğu işkolları ise sırasıyla tekstil-giyim, kuyumculuk, gıda-içecek ve medikal-sağlık gruplarına yöneliktir. Zikredilen işkollarının çarşıdaki yoğunluğu %60'a varmaktadır. Bunların dışındaki küçüklü büyüklü birçok işkolu ise, geri kalan oranı (%40), içlerinden herhangi birinin baskınlığı söz konusu olmadan

oluşturmaktadır. Çarşıdaki işletmelerin %80'i, beş kişi ve beş kişinin altında çalışan bulunduran mikro ölçekli işletmelerdir. Ayrıca dükkânların ¾'ünde kiracılar yer almakta olup bunların da 1/6'sı vakıf kiracısıdır (Tutan ve Çapraz, 2014: 59). Kemeraltı Çarşısı'nda bugün, Kemeraltı Esnaf Derneği Başkanı Semih Girgin'den edinilen bilgiye göre, 10.000 civarında dükkân bulunmaktadır⁴⁶.

Kemeraltı Çarşısı'nın yapılaşmış ögeleri incelenirken değinildiği üzere, 1850'lerden itibaren, dış ticaretin gelişimi ve değişimi han yapılarında da birtakım farklılaşmalara yol açmıştır. Hanlar artık konaklama işlevini yitirmeye başlamış, tacirler ve turistler, yeni yeni yaygınlaşmaya başlayan otellerde konaklar olmuşlardır. Han mantığı çerçevesinde faaliyet gösteren bu geçiş dönemi otelleri, Konak Meydanı'ndan başlayarak Anafartalar Caddesi boyunca kümelenmiştir (Tekeli, 2014: 25). Söz konusu oteller, tarihi olaylara tanıklık ederek kolektif bellek ve kent kimliğinde önemli yer tutmuştur.

Şekil 79: 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kemeraltı Çarşısı'ndaki Oteller

Kaynak: Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 2002: 14.

⁴⁶ Kemeraltı Esnaf Derneği Başkanı, çarşı içerisinde 10.000 civarı dükkân bulunduğu bilgisini, İzmir Ticaret Odası'nın 2009 tarihli raporuna, Kemeraltı içerisindeki muhtarlıklardan [Konak, Güneş, Güzelyurt, Kestelli, Tan, Uğur Mahallesi Muhtarlıkları] elde edilen verilere ve kent içerisindeki elektrik perakende satış şirketinin abone sayılarına dayanarak verdiğini bildirmektedir. (Semih Girgin ile 04.06.2021 tarihli yüz yüze görüşme)

Şekil 78’de, Hükümet Konağı civarında yoğunlaşan ve Anafartalar Caddesi boyunca uzanan, Ankara Palas Oteli, Evliyazade Oteli, Ekmekçi başı Oteli, Hacı Ali Paşa Oteli, Ragıp Paşa Oteli, Hacı Sadullah Oteli, Yeni Şükran Oteli, Gaffarzade Oteli, Meserret Oteli ve Kemahlı Oteli’nin, çarşı içerisinde 19. yüzyılın ikinci yarısındaki konumlanışı görülmektedir.

Kemeraltı Çarşısı, sadece ticari faaliyetlerin merkezi olarak kabul edilmemektedir. Çarşı, tarihi mirasın taşıyıcılarından kabul edilen kültürel ve edebi birçok aktivitenin gerçekleşmesine zemin hazırlamış olmasıyla da önem taşımaktadır. Örneğin, İzmir’deki ilk Türk kıraathaneleri, büyük oranda Anafartalar Caddesi’nde ve bu caddeye açılan sokaklar üzerinde yer almıştır. Liman Çevresi’nde, batılıların buluşma alanları yer alırken, Kervan Köprüsü civarındaki ve Kemeraltı Çarşısı’ndaki mekânlarda Türklerin bir araya geldiği bilinmektedir. Hacı Ali Paşa, Ragıp Paşa, Hacı Hasan Paşa, Hacı Sadullah, Meserret, Gaffarzade, Askeri Kıraathane (Ankara Palas) bu kıraathanelerin önemlilerindendir. 19. yüzyılın sonlarında, İzmirli toplanma alanları olan bu kıraathaneler, cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte, üstlenmiş oldukları fonksiyonu Ankara Palas’a devretmişlerdir (Sözer, 2020: 292).

a) Ankara Palas Oteli: Kemeraltı Çarşısı’nın Anafartalar Caddesi girişinde yer alan Ankara Palas Oteli, bilhassa otelin altında yer alan Ankara Palas Pastanesi’nin, kentin aydınlarını, yazarlarını ve ileri gelenlerini bir araya getirme özelliğinden dolayı, kentin toplumsal kimlik öğelerinden biri haline gelmiştir. 1940’ların ikinci yarısında Celal Bayar ve arkadaşlarının, Demokrat Parti’nin kuruluş aşamasında bu otele ait pastanede sıklıkla bir araya geldikleri bilinmektedir (Sözer, 2020: 292).

Şekil 80: Ankara Palas Oteli

Kaynak: Yazar tarafından 22.06.2021 tarihinde çekilmiştir.

Yine, Aramak Dergisini çıkaran Kemal Bilbaşar, Cahit Tanyol, Kovan Dergisini çıkaran Besim Akımsar, Halikarnas Balıkçısı, Anadolu Gazetesinin Başyazarı Orhan Rahmi Gökçe, Nahit Ulvi Akgün, Şükran Kurdakul, Ahmet Angın, Attila İlhan, Necati Cumalı, Tevfik Akdağ, Raif Ertem, Tarık Dursun K., Cengiz Tuncer, Ali Gevgilili, Ziya Metin, Özdemir Hazar, Doğan Özgüden, Bilge Umar gibi edebiyatçılar pastanenin müdavimleri arasındadırlar (Karakuş, 2011: 50).

b) Meserret Oteli (Küçük Barut Han): Meserret Oteli, 19. yüzyıl yapıtı olan Küçük Barut Han'ın, 20. yüzyılın hemen başlarında restore edilmesiyle meydana gelmiş bir oteldir ve handan geriye sadece hanın ön cephesi kalmıştır.

Şekil 81: Meserret Oteli

Kaynak: Yazar tarafından 28.05.2021 tarihinde çekilmiştir.

Atatürk'ün kaldığı otel olarak ünlenen Meserret Oteli, 2000'li yıllarda geçirdiği kapsamlı tadilatın ardından, hâlihazırda, avlusu ve odaları konfeksiyon mağazasından müteşekkil bir iş hanı olarak işlev görmektedir.

c) Yeni Şükran Oteli: Evvelce Hacı Hasan Oteli olarak da bilinen Yeni Şükran Oteli, Anafartalar Caddesi ile Veysel Çıkmazı'nın kesişiminde yer almaktadır. Otel, avlusunda yer alan Şükran Lokantası ile Cumhuriyet döneminin modernleşme politikasının yansımalarından biri haline gelmiştir. Hacı Hasan Oteli'nin tadilatı esnasında Hacı Ali Paşa Oteli'ne taşınan bu lokanta, tadilat sonrası dönüşünde otele kendi adını vermiştir (Kayın, 2015: 23). 1905 yılında inşa edilen Yeni Şükran Oteli, kentteki, Osmanlı döneminden bugüne kalan tek otel olması nedeniyle ayrı bir önem taşımaktadır. Otelin 2014 yılında, AVM'ye dönüştürülmesi gündeme gelmişse de

halen konaklama hizmeti vermektedir⁴⁷. Sahip olduğu “aile evi” yapısından ötürü belki konaklamanın da ötesinde barınma amaçlı işlev gören bu tarihi otelin, çarşı içerisindeki fark edilebilirliği oldukça düşüktür. Yeni Şükran Oteli, kent sakinlerinin, otele ilişkin yaşanmışlıklarıyla örtüşür biçimde tarihi bir değer taşımaktadır ve otelin bu değeri, “Meserret ile Şükran” gibi bir edebiyat ürününde ve “Suda Balık” gibi 2016 yapımı bir televizyon filminde kendine yer bulmuş olmasıyla ayrıca görünür kılınmıştır.

Şekil 82: Yeni Şükran Oteli'nin Restorasyon Öncesi Son Görünümü

Kaynak: Yazar tarafından 26.05.2021 tarihinde çekilmiştir.

İzmir'in kimliği açısından anlamlı olan bu otel, 27.05.2021 tarihinden itibaren boşaltılmış olup restorasyon süreci başlatılmıştır. Şekil 81'de, Yeni Şükran Oteli'nin restorasyon başlangıcından bir gün evvel çekilmiş fotoğraf görüntüsü yer almaktadır.

ç) Gaffarzade Oteli: Kemeraltı Camisi'nin karşısında, eski Kemeraltı Karakolu'nun arkasında bulunan Gaffarzade Oteli, 1926 yılında Atatürk'e suikast tertip eden kişilerin kaldığı otel olması nedeniyle önem taşımaktadır. Suikast

⁴⁷ Yeni Şükran Oteli'nin AVM'ye dönüştürülme çabaları hakkında bakınız: Yüce, F. (2014). Şükran Otel Direniyor. *KNK*. (21), 20-23.

hazırlığında olanlardan Ziya Hurşit, bu otelde, karyola altına saklamış olduğu silahlar ve bombalarla yakalanmıştır (Karakuş, 2011: 109).

d) Hükümet Konağı (Kâtipoğlu Konağı): Kemeraltı Çarşısı'nın, Konak Meydanı yönünden ana giriş noktasını tanımlayan Hükümet Konağı, 1868-1872 yılları arasında inşa edilmiştir. Bir dönem İzmir Voyvodası Kâtipoğlu Hacı Mehmet Bey'in aile konağı olan yapı, meydana ve ilçeye “Konak” isminin verilme nedenidir.

Şekil 83: İzmir Hükümet Konağı

Kaynak: Yazar tarafından 27.05.2021 tarihinde çekilmiştir.

9 Eylül 1922 tarihinde, ön terasına dikilen Türk Bayrağı ile yapı, İzmir'in kurtuluşunu ve Kurtuluş Savaşı'nı simgelemektedir. 1970'de yanan, 1975'te tamamen yıkılan ve bulunduğu yer bir dönem park, otopark olarak kullanılan yapı, 1980 sonrasında yeniden bina edilmiştir (Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 2002: 94).

e) Elhamra Sineması (İzmir Devlet Opera ve Balesi): Elhamra Sineması, evvelce Göztepe tramvaylarının çalıştığı, bugün Milli Kütüphane Caddesi olarak

bilinen cadde üzerinde, Milli Kütüphane'nin hemen yanında yer almaktadır. Neoklasik tarzdaki bu yapı, Tahsin Sermet ve Galip Beyler tarafından inşa edilmiş; ilk olarak 7 Ocak 1926 tarihinde sinema olarak hizmete açılmıştır. Sinema salonu bir dönem, Atatürk'e suikast sanıklarının yargılandığı "İstiklal Mahkemesi" olarak da işlev görmüştür (Taşkiran, 2008: 106).

Şekil 84: Elhamra Sineması

Kaynak: Yazar tarafından 27.05.2021 tarihinde çekilmiştir.

Elhamra Sineması hâlihazırda, Devlet Opera ve Balesi binası olarak kullanılmaktadır.

f) Milli Kütüphane: Milli Kütüphane, Kemeraltı Çarşısı Milli Kütüphane Caddesi üzerinde yer almaktadır. İzmir'in kültür hayatında ve kent kimliğinde önemli yeri bulunan Milli Kütüphane, İzmir Milli Kütüphane Vakfı'na bağlı bir kuruluş olup "Milli" ifadesi kuruma, 1939 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla verilmiştir. Milli

Kütüphane, Türkiye’deki 6 derleme kütüphanesinden biri olma özelliğini taşımaktadır⁴⁸.

Şekil 85: Milli Kütüphane

Kaynak: Yazar tarafından 27.05.2021 tarihinde çekilmiştir.

Milli Kütüphane’nin kökleri, daha sonra İzmir Milli Kütüphane Cemiyeti adını alacak olan İlim İrfan Cemiyeti’nin kütüphaneyi, 1912 yılında Beyler Sokağı’ndaki Salepçizade Yahya Paşa Konağı’nın selamlık bölümüne kurmasına dek uzanmaktadır. Milli Kütüphane’nin bugünkü binası, 1933 yılında, Şekil 84’te görüldüğü üzere, bitişiğinde bulunan Elhamra Sineması’nın da mimarlarından olan Mimar Tahsin Sermet tarafından neoklasik tarzda inşa edilmiştir (Taşkiran, 2008: 102).

⁴⁸ Derleme, “Derleme Kanunu kapsamına giren çoğaltılmış fikir ve sanat eserlerinin belirli sayıdaki nüshalarının mükellefler tarafından teslim edilmesini, belirli kütüphanelerde toplanmasını, elverişli ortamlarda saklanmasını, korunmasını, düzenlenmesini, toplumun bilgi ve yararına sunulmasını ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan faaliyeti” ifade etmektedir. Derleme kütüphanesi kavramı ise, “Derleme Kanunu uyarınca derlenen çoğaltılmış fikir ve sanat eserlerinin gönderildiği kütüphaneleri” karşılamaktadır (Çoğaltılmış Fikir ve Sanat Eserlerini Derleme Yönetmeliği, 2012).

g) Süleyman Ferit Eczacıbaşı ve Şifa Eczanesi: Kemeraltı Çarşısı, farklı alanlarda bünyesinden çıkarmış olduğu tarihi kişiliklerle de ayrı bir öneme sahiptir. İlk Türk eczacılarından olan Süleyman Ferit Eczacıbaşı da bu kişilerden biridir. 1885 yılında, İkiçeşmelik Semti Ülkü Mahallesi'nde doğan Eczacıbaşı, 1903'te Mekteb-i Mülkiye-i Şahâne'yi bitirmiş, akabinde Gurebâ-i Müslimin Hastanesi'nde İkinci Eczacı olarak göreve başlamıştır. 1909 yılında, Tilkilik'teki Eczane-i Umûmi'yi devralarak İzmir'in, özel eczanesi olan sayılı Türk eczacılarından olmuştur. 1911 yılına gelindiğinde ise, evvelce, kentin ilk Türk eczacısı olduğu söylenen Hüseyin Rifat tarafından kurulup sonraları M. Georges Moraiti isimli Rum'a bırakılan Ragıp Paşa Hanı (Ragıp Paşa Otel) girişinde bulunan Şifa Eczanesi'ni satın almıştır (Taşkıran, 2008: 299, Atay, 2003: 245). 1922'de kentteki elli eczaneden sadece dördü Türklere ait olmakla beraber, bunlardan birisi de Şifa Eczanesidir (Sözer, 2020: 287).

Şekil 86: Şifa Eczanesi'nin Kurulduğu Bina

Kaynak: Yazar tarafından 23.07.2021 tarihinde çekilmiştir.

Eczacıbaşı, Şekil 86'da görülen binada yer alan Şifa Eczanesi'nde birçok ilaç ve parfümün imalatını gerçekleştirmiş, dönemin ünlü kolonyası olan Altın Damla Kolonyası'nı üretmiştir. Artık Kemeraltı Çarşısı'nda yer almayan Şifa Eczanesi,

2009'dan bugüne, Ege Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nde müze olarak yaşatılmaktadır.

İnönü Evi Müzesi: Kolektif belleğe ve kentin kimliğine katılan unsurlardan birisi de anı evleri ve müzelerdir (Selvi Ünlü, 2021: 31). Türkiye Cumhuriyeti Devleti II. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün doğduğu Asmalı Mescit Mahallesi, İsmet İnönü Sokak'taki ev de bu anlamda kent için değer taşımaktadır. Kemeraltı Çarşısı'nın ticari alanlarının dışında, konut bölgesinde yer alan ev, ilk olarak İzmir Belediye Başkanı Behçet Uz tarafından vârislerden satın alınmıştır. 1950 sonrası, belediyenin elden çıkarmak istediği evi, Şerif Remzi Reyent satın alarak yeğeni Ayla Ökmen'e hediye etmiştir. Ökmen'in de İnönü Vakfı'na bağışladığı ev, ilk kez "İnönü Evi Müzesi" olarak 24 Temmuz 1999 tarihinde ziyarete açılmıştır. 24 Temmuz 2014 tarihinde ise vakıf, evi, Konak Belediyesi'ne devretmiştir (Gürel, 2014: 55).

Şekil 87: İsmet İnönü'nün Kemeraltı Çarşısı'nda Doğduğu Ev

Kaynak: Yazar tarafından 09.06.2021 tarihinde çekilmiştir.

Şekil 87’de görülen, İsmet İnönü’nün askeri kıyafetleri, kullandığı birtakım eşyalar, resmi evraklar ve fotoğrafların sergilendiği Kemeraltı’ndaki bu ev, söz konusu tarihten itibaren haftanın altı günü ziyarete açılmıştır.

h) II. Beyler Sokağında 9 Eylül Kutlamaları: İzmir kentinin tamamında olduğu gibi, Kemeraltı Çarşısı içerisinde de İzmir’in düşman işgali altından kurtulduğu 9 Eylül 1922 tarihinin yıl dönümü kutlanmaktadır. 1948 yılında Ödemişli Şeref Üsküp’ün II. Beyler Sokağı’nda yayımlamaya başladığı Hür Efe Gazetesi, söz konusu kutlamaların Kemeraltı Çarşısı’ndaki merkezi haline gelmiştir. 1950’lilerden, Üsküp’ün vefat ettiği 2006 yılına dek, her 9 Eylül’de gazete idaresi ve sokaklar bayraklarla süslenmekte, ardından, Vilayet Konağı önündeki törenden ayrılan efeler, Hür Efe Gazetesi’nde [mekân bugün antika mağazası halini almıştır] davul zurna eşliğinde karşılanıp ağırlandmaktadır. Önceleri Milli Mücadele kahramanlarının bizzat yer aldığı bu törenlere, vefatlarının ardından çocukları ve torunları, efe kıyafetleriyle katılım göstermektedirler (Üsküp, 2020: 49). Böylelikle, tarihi değer taşıyan, nesiller arası kültürel bir aktarım gerçekleşerek kolektif kimliğin inşası ve muhafazasında Kemeraltı Çarşısı’nın rolü önem kazanmaktadır.

Şekil 88: II. Beyler Sokağında 9 Eylül Kutlamaları

Kaynak: izmirgundemi.net, 2020.

Bu şölen bugün de altmış beş yıllık bir gelenek olarak halkın ve kent idarecilerinin katılımlarıyla Kemeraltı Çarşısı içerisinde devam etmektedir. Şekil 88’de, 9 Eylül 2020 tarihinde II. Beyler Sokağı’nda gerçekleştirilen kutlamadan bir kare yer almaktadır.

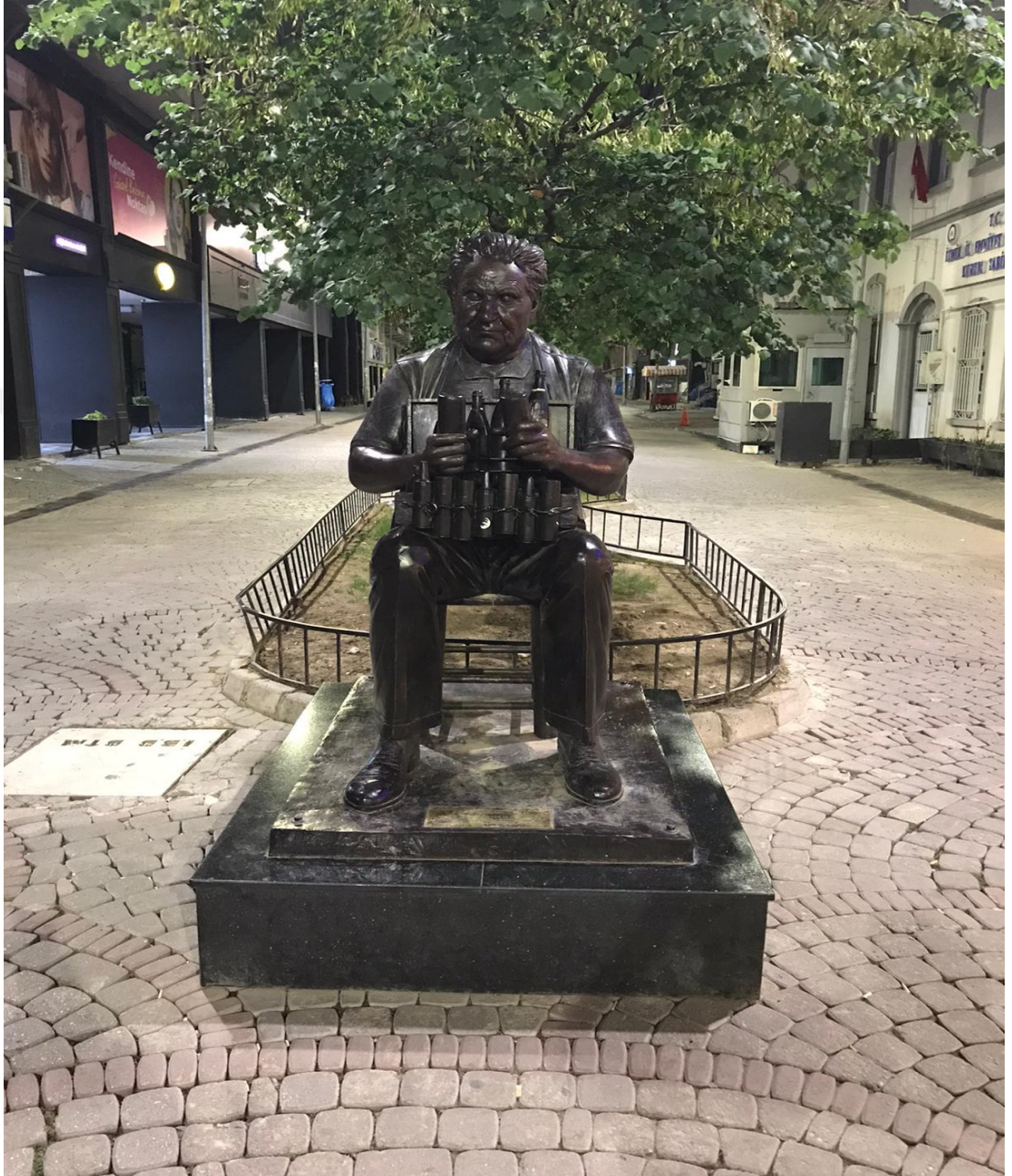
ı) Benzinci Kör Hafız: Mekân, kendisine kimlik kazandıran öğelerle tanınır ve değerlendirilmektedir. Bu kimlik öğeleri, kimi zaman bir yapı tarafından temsil edilirken, kimi zaman da herhangi bir doğa unsuru, söz konusu mekân için bir imge niteliği taşımaktadır. Bazı durumlarda ise, bir insanın, sembol kişilik olarak içerisinde yer aldığı mekânın kimliğine doğrudan katkı sunduğu bilinmektedir. Kemeraltı Çarşısı için de Benzinci Kör Hafız sembol bir kişiliktir.

İzmirlilerce Kör Hafız olarak bilinen Mustafa Ayırközü’nün, 1902 Rumeli Manastır doğumlu, Antep’in işgali sırasında sağ gözünü, Musul’da İngilizlere esir düşünce de sol gözünü kaybetmiş bir İstiklal Harbi gazisi olduğu yönündeki iddialar yaygındır⁴⁹. Ağdalı ve nakaratlı dili nedeniyle “hafız” lakabını alan Benzinci Kör Hafız 1930-1960 yılları arasında, I. Beyler Sokağı girişinde, maniler eşliğinde müşteri çağırarak çakmaklara benzin satmasıyla nam salmıştır. Tam altmış yıl boyunca, her gün hep aynı köşede duran Kör Hafız, yokluğunda çarşı halkının, kendisinin eksikliğini derinden hissettiği bir kişilik haline gelmiştir (Aksoy, 2014: 67).

1997 yılında Karşıyaka’da vefat eden Kör Hafız’ın anısını yaşatma adına, dönemin İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Ahmet Priştina’nın 2002 yılında, Hafız’ın heykelini Kemeraltı Çarşısı’na, Hafız’ın daima bulunduğu köşeye yerleştirme girişimi, ilgili alanın kendi mülkiyet sınırlarına girdiğini iddia eden mağaza sahibinin itirazı neticesinde gerçekleşmemiştir (Aksoy, 2014: 69).

⁴⁹ Yaşar Ürük’ün, Benzinci Kör Hafız’ın bir İstiklal gazisi olmadığı ve gözlerini de üç yaşında çiçek hastalığı nedeniyle kaybettiğine ilişkin iddialarını içeren yazısı için bakınız: Ürük, Y. (2020). Benzinci Hafız Gerçeği. (24 Temmuz 2020). http://kentyasam.com/2020/07/24/benzinci-hafiz-gercegi/?lcp_pagelistcategorypostswidget-6=5. Yine İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin, 02.01.2021 tarihli “Benzinci Kör Hafız heykeli Kemeraltı ile buluştu” başlıklı haberinde, Hafız’ın, İstiklal Harbi’ndeki rolüne hiç değinilmemesi, Hafız’ın bir Milli Mücadele Kahramanı olmadığı yönündeki kuşkuları arttırmaktadır. Söz konusu haber için bakınız: <https://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/benzinci-kor-hafiz-heykeli-kemeralti-ile-bulustu/44529/156>. (2 Ocak 2021). Benzinci Kör Hafız heykeli Kemeraltı ile buluştu.

Şekil 89: Benzinci Kör Hafız'ın Milli Kütüphane Caddesi'ndeki Heykeli

Kaynak: Yazar tarafından 02.06.2021 tarihinde çekilmiştir.

02.01.2021 tarihine gelindiğindeyse, İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından, Benzinci Kör Hafız'ın, Şekil 89'da görülen heykeli, Milli Kütüphane Caddesi'ne yerleştirilmiştir. Böylelikle kent tarihi ve kent kimliği açısından değer taşıyan bir simge ismin kolektif bellekteki yeri muhafaza edilmeye çalışılmıştır.

i) Sabatay Sevi: Sabatay Sevi'nin bu çalışmada yer bulma nedeni, İzmir'in havralar bölgesinin Şekil 65'de de görüldüğü üzere Kemeraltı Çarşısı içerisinde yer alması ve Sabatay Sevi'nin de, Portekiz ve Sinyora Sinagogları başta olmak üzere, bu sinagogları merkez alarak faaliyet göstermiş olmasıdır. Sabatay Sevi'yi başlı başına önemli bir figür haline getiren şey ise, Agora civarında bir hahamın oğlu olarak dünyaya gelen Sevi'nin, 1665 yılında kendini mesih ilan edip önemli oranda taraftar edinerek tüm Yahudi Cemaati içerisinde kargaşaya neden olacak olayları başlatmasıdır. İzmir'deki Yahudi Cemaati de Mesihçi ve anti Mesihçiler olarak ikiye ayrılmıştır ve İzmir sinagogları, bu çekişmenin merkezinde yer almıştır. Uzun süren kargaşa neticesinde 4. Mehmet, Sabatay Sevi'yi yakalatmıştır. Ölüm cezasına uğramak ya da Müslüman olmak seçenekleri ile karşı karşıya kalan Sevi, Müslüman olup Mehmet Aziz ismini almış ve 1676'da, Arnavutluk'ta sürgündeyken vefat etmiştir (Aksoy, 2017: 53-54).

Şekil 90: Sabatay Sevi'nin Doğduğu Ev

Kaynak: Yazar tarafından 01.06.2021 tarihinde çekilmiştir.

Şekil 90'da, Kemeraltı Çarşısı'nın doğu sınırını oluşturan Eşrefpaşa Caddesi'nin bitişiğinde yer alan Agora'da gün yüzüne çıkarılmış olan Sabatay Sevi'nin evi görülmektedir.

Kemeraltı Çarşısı, üçüncü bölümde değerlendirildiği üzere, doğal, yapılaşmış ve toplumsal kent kimliği bileşenlerini oluşturan öğeler bakımından oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Bu kısımda, çalışmada ele alınan diğer çarşılarda (Başçarşı, Eski Çarşı, El Medine, Han El Halili) gerçekleştirilen genel bir değerlendirme, Kemeraltı Çarşısı özelinde gerçekleştirilmeyecek, ilgili değerlendirme, kapsamlı bir şekilde, alan araştırması bölümünde yer alacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASI

Çalışmanın bu bölümünde, İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı'nın, İzmir kent kimliğindeki yerini belirlemeye yönelik gerçekleştirilen alan araştırmasına ilişkin bulgular yer alacaktır. İlgili bulguların ortaya konulmasından evvel, araştırma tasarımı başlığı altında, araştırma sorusu, araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, araştırmanın yöntemi, araştırmanın evreni ve örnekleme, veri toplama, araştırmanın kısıtları, araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliği, araştırmanın hipotezleri ve araştırmanın mülakat soruları ele alınacaktır.

4.1. ARAŞTIRMA TASARIMI

Bu kısımda, tez çalışmasının alan araştırması safhasına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Alan araştırması, bilimsel çerçeve içerisinde gerçekleştiği takdirde, bir araştırma hüviyeti kazanmaktadır. Bu bakımdan, söz konusu bilimsel yaklaşımın ne ifade ettiğinin anlaşılması ve gerçekleştirilen çalışmanın, ne ölçüde bilimsel sınırlar içerisinde bulunduğu netlikle sergilenmesi önem taşımaktadır. Ayrıca, bilimsellik iddiası taşımasının beraberinde, ilgililerin, araştırma yayınına muhatap olduklarında neyle karşılaşabileceklerine yönelik ön fikir oluşturabilmeleri de, bir araştırmada bulunması beklenen niteliklerdendir. Bu bağlamda, açık, anlaşılır, berrak, çok dar çerçevede olmasa da odaklanmış, veri toplama süresince araştırılmaya müsait olup çok soyut olmayan, bir politika, uygulama veya sosyal teori ile ilgili ve faydalı, orijinal katkı yapma ve boşluk doldurma potansiyeli olan, mevcut kaynaklar göz önüne alındığında uygulanabilir, an azından bazı araştırmacıların ilgisini çeken bir araştırma sorusu mevcut olmalıdır (Lewis, 2003: 48). Bu araştırma sorusu aynı zamanda, araştırmanın kendisi üzerinde şekillendiği bir temel niteliği taşımaktadır. Devamında, araştırmanın hangi ana amaca ve alt amaçlara hizmet ettiğinin belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Kimi durumlarda, çok parlak gibi görünen bir fikirle yola çıkılabilir. Ama geline nokta, araştırılan konunun, reel yaşamda bir karşılığının olmadığı ya da araştırmanın, hiçbir sahada herhangi bir katma değer oluşturmadığı sonucuyla karşılaşılabilir. Bu şekilde fayda temin etmeyen bir çaba içerisine girilmemesi

açısından, niçin böyle bir araştırmaya ihtiyaç duyulduğunun ortaya konulması ve araştırmanın öneminin bütün açıklığıyla ifade edilmesi gerekmektedir.

İlk başta ifade edilen bilimselliğin tesis edilmesi ise, araştırmanın bir yöntem içerisinde gerçekleştirilmesine bağlıdır. Araştırmanın evreni ve örneklemini de yine bilimsel kabullere bağlı biçimde tespit edilmelidir. Yine araştırma verilerinin hangi işlemler neticesinde elde edildiğinin de ayrıntılı şekilde ifade edilmesi gerekmektedir. Tüm bunlara ek olarak, her araştırmanın, birtakım kısıtlar içereceği bilinmektedir. Bu kısıtlar çevresel kaynaklı olabileceği gibi, araştırmacıdan veya katılımcılardan da kaynaklanabilecektir. Kısıtlar, birtakım ulaşım ve iletişim imkânlarının eksikliğinden kaynaklı daimi şekilde seyredebileceği gibi, koronavirüs pandemisi gibi bir salgın hastalık kaynaklı konjonktürel olarak da gözlenebilecektir. Daha birçok açıdan çeşitlendirilebilecek kısıtların, açıklıkla ortaya konulması, araştırmanın sıhhati bakımından önem arz etmektedir.

Disiplinlerden bağımsız olarak tüm bilimsel çalışmalarda, araştırmanın geçerliliğe ve güvenilirliğe sahip olması beklenmektedir. Geçerliliğin ve güvenilirliğin hangi bilimsel ölçütler temel alınarak inşa edildiğinin belirtilmesine özen gösterilmelidir. Son olarak ifade edilmelidir ki, araştırmanın ilk aşamalarında, araştırma konusuna ilişkin belirli bilgileri edinen araştırmacının zihninde, araştırma sorusunun şekillenmesiyle beraber, birtakım sayıltılar oluşacaktır. Bu sayıltıların, araştırma hipotezleri olarak sunulması, araştırmacının, katılımcılara yönelttiği sorularla hangi kabulleri test etme çabası içerisinde olduğunu göstermektedir.

4.1.1. Araştırma Sorusu

Tezin araştırma sorusu, “İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı’nın, İzmir kent kimliğindeki yeri nedir?” şeklinde ifade edilmektedir.

4.1.2. Araştırmanın Amacı

Tez, İzmir tarihi kent merkezinin yaklaşık elli beş hektarlık bir kısmını meydana getiren İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı’nın, kent kimliğindeki yerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Kimlik, herhangi bir varlığın diğer varlıklardan farklı

olma durumuna vurgu yapan ve söz konusu varlığın biricikliğini ortaya koyan bir kavramdır. Bu bağlamda kentler de farklı kimliklere sahiptirler. Kentlerin kimlikleri, doğal çevre, yapılandırılmış çevre ve toplumsal çevre bileşenlerini meydana getiren unsurlar tarafından belirlenmektedir. Bir yerin kimliğinin, büyük ölçüde, o yeri anlamlı kılan insan düşüncelerinin, davranışlarının ve deneyimlerinin bir ürünü olduğu kabul edilmektedir. Kent kimliği ile kentte yer alan toplum arasındaki ilişkinin de hiyerarşik bir yapı göstermeksizin, karşılıklı etkileşime dayandığı kabul edilmektedir. İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı'nın da söz edilen kent kimliği bileşenlerine ilişkin unsurları bünyesinde barındırmakta olduğu düşünülmekte, bu unsurların, kolektif belleğe, kolektif kimliğe ve böylelikle kent kimliğine olan katkısının tespiti hedeflenmektedir. Bu bağlamda tez, birtakım alt amaçlara da sahiptir:

- a) Kente yerleşmiş insanların, kentsel aidiyet düzeylerini, nesil kıyasını gerçekleştirecek biçimde Kemeraltı Çarşısı üzerinden tespit etmek.
- b) Toplumsal çevrenin ana etmenlerinden olan kolektif belleğin, kent kimliğine olan katkısını ortaya çıkarmak.
- c) Kemeraltı Çarşısı'nın yapılaşmış kimlik öğelerinden hareketle, kentsel mekân ve kent kimliği arasındaki etkileşimi belirlemek.
- ç) Sermaye, mal ve hizmetlerin küresel ölçekte kazandıkları akışkanlıkların, tarihi kentsel mekânı ve toplumun tarihi kentsel mekâna bakışını etkisi altına alıp almadığını belirlemek.
- d) Küreselleşme etkisiyle şekillenen birbirine benzer kentsel mekânlar karşısında, bir toplumsal organizasyon olarak Kemeraltı Çarşısı'nın, kentin farklı sosyokültürel ve ekonomik seviyedeki kesimlerini bir araya getirebilme potansiyelini irdelemek.
- e) Bir kamusal alan olarak Kemeraltı Çarşısı'nın toplumsal yaşam içerisindeki sürekliliğini sorgulamak.
- f) Kentsel yaşam alanlarındaki değişimin, kent kimliği üzerindeki etkisini saptamak.

4.1.3. Araştırmanın Önemi

Türkiye nüfusunun yaklaşık % 93'ünün kentlerde yaşadığı (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021) göz önünde bulundurulursa, kente ait olanın, topluma ait olduğu gerçeği ile karşılaşılacaktır. Bu bağlamda, kentlerin bilhassa tarihi merkezleri birer toplumsal organizasyon sahalarıdır. Çarşılar, Osmanlı Coğrafyası olarak adlandırılan bölgelere ait olan kentlerde, kentlerin tarihi merkezlerinin birer odağı olagelmışlerdir. İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı da bünyesinde barındırmakta olduğu yapılaşmış ve toplumsal kimlik öğeleriyle, İzmir'in hem tarihî hem de söz konusu tarihselliği inşa edip sürdürme gelen sosyokültürel merkezini temsil etmektedir. Kemeraltı Çarşısı'nın, kentin farklı kültürel ve sosyoekonomik düzeyde bulunan insanları bir araya getirme özelliği de mevcuttur. Küresel dünyada, bir örnek haline gelmekte olan kentlerin, kimlik sahibi olmaları ve bu kimliklerini gelecek nesillere taşıma potansiyellerinin önemi dikkate alındığında, Kemeraltı Çarşısı'nın, kent kimliğini oluşturan öğeler üzerinden kolektif belleğe ve kimliğe olan katkısının anlaşılma çabası değer kazanacaktır.

4.1.4. Araştırmanın Yöntemi

Tez çalışmasının alan araştırması yöntemine ilişkin öncelikle Prof. Dr. Fatma Beylü Dikeçligil'in uzmanlık bilgisine danışılmıştır. Kendisi ile telefon görüşmesi gerçekleştirilmiş, bilimsel bir araştırmanın nasıl sıhhatli kılınabileceği hususunda uzman görüşü elde edilmiştir. Ayrıca kendisinden, ilgili hususa ilişkin derlemiş olduğu doküman temin edilmiştir.

Bilimsel araştırmalar temelde iki tür alan araştırması üzerine inşa edilmektedir: Nicel alan araştırması ve nitel alan araştırması. Nicel alan araştırması, pozitivist bir bakış açısıyla, gerçekliği araştırmacıdan bağımsız görüp nesnel gözlemi, ölçümü ve analizi önceleyen bir yaklaşıma sahiptir. Nicel yaklaşımı benimseyenler, duygularla gerçekleri kesin sınırlarla ayırıp “tek gerçeğe” ulaşmanın peşindedirler. Nitel alan araştırmasında ise araştırmacılar, genelleme yapma amacı gütmeyenler; çoğunlukla, uygulanabilirliğin değerlendirmesini okuyucuya bırakırlar (Büyüköztürk ve diğerleri, 2013: 12).

İlgili alan araştırmasında, gerek örneklem seçimi, gerekse verinin elde edilip işlenmesi süreçlerinde tanınmış olduğu esneklik olanağı nedeniyle nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yönteminin, araştırmacıya sağlamış olduğu doğrudan müdahale imkânı ve yine yöntemin, katılımcıların araştırma sürecine yakından katkı sunmalarını temin etmesi de bu yöntemin tercih edilmesini sağlamıştır. Verinin elde edilmesinde ise, yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Gerektiğinde derinlemesine bilgi temini, analiz kolaylığı ve katılımcılara kendilerini daha etkin ifade edebilme imkânı sağlaması yarı yapılandırılmış mülakatın avantajları olarak görülürken, önemsiz konularda fazla zaman harcanması ve katılımcılara belirli standartlar çerçevesinde yaklaşma zorluğu, dezavantajlar olarak ortaya çıkmaktadır (Büyüköztürk ve diğerleri, 2013: 152).

Araştırmada, araştırma konusunun kısa yanıtlarla çözümlemeye elverişli olmaması nedeniyle, açıklamalı ve ayrıntılı yanıtlara ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca soruların, katılımcıları yönlendirici olmaktan uzak ve kapsamlı açıklamalar yapmaya teşvik edici olmasına önem verilmiştir. Mülakat soruları, sınav soruları gibi doğru yanıt bekleyen sorular olmanın ötesinde, araştırmanın amacına erişmesine imkân veren algıların tespitini hedeflemiştir. Ayrıca bir soruda kullanılan ifadelerin, başka bir soruyla aynı anlam çerçevesi içerisinde birleşmemesine dikkat edilmiştir.

4.1.5. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Tez araştırmasının evrenini, Kemeraltı Çarşısı esnafı ve Kemeraltı Çarşısı'na ilişkin faaliyet yürüten araştırmacılar ile yine Kemeraltı Çarşısı'yla ilişkili sivil toplum kuruluşu yöneticileri ve kent idarecileri teşkil etmektedir.

Tablo 1: Alan Araştırması Katılımcı Profilleri

Katılımcı Grubu	Cinsiyet	Yaş	Meslek / Unvan	Çarşıdaki Lokasyonu	Görüşme Tekniği	Görüşme Tarihi
E1	30 erkek, 5 kadın katılımcıyla görüşülmüştür.	Katılımcılar, 30-75 yaş aralığındadırlar.	Boyozcu	Görüşmeler çarşının; Kahraman Sokak, Kestanepazarı, Kızlarağası Hanı, Milli Kütüphane Caddesi, II. Beyler Sokağı, Büyük Karaosmanoğlu Hanı, Antikacılar Çarşısı, Hisarönü, Havralar Bölgesi, Emirler Çarşısı, Kuyumcular Çarşısı ve Anafartalar Caddesi bölgelerinde gerçekleştirilmiştir.	Yüz Yüze	1.06.2021
E2			Pideci		Yüz Yüze	7.06.2021
E3			Minyatür Sanatçısı		Yüz Yüze	26.05.2021
E4			Kitapçı		Yüz Yüze	26.05.2021
E5			Antikacı		Yüz Yüze	3.06.2021
E6			Çantacı		Yüz Yüze	31.05.2021
E7			Antikacı		Yüz Yüze	4.06.2021
E8			Kaligrafi Sanatçısı		Yüz Yüze	31.05.2021
E9			Ayakkabıcı		Yüz Yüze	8.06.2021
E10			Ezmeci		Yüz Yüze	7.06.2021
E11			Fotoğrafçı		Yüz Yüze	28.05.2021
E12			Kuyumcu		Yüz Yüze	3.06.2021
E13			Davetiyeci / Nikâh Şekercisi		Yüz Yüze	31.05.2021
E14			Gözlükçü		Yüz Yüze	1.06.2021
E15			Gömlekçi		Yüz Yüze	28.05.2021
Y1			-		Yüz Yüze	22.06.2021
Y2			-		Çevrimiçi	3.06.2021
Y3			-		E Posta	21.06.2021
Y4			-		Yüz Yüze	22.06.2021
Y5			-		Yüz Yüze	1.06.2021
Y6			-		Telefon	9.07.2021
Y7			-		Yüz Yüze	4.06.2021
Y8			-		Yüz Yüze	4.06.2021
Y9			-		Yüz Yüze	31.05.2021
Y10			-		Yüz Yüze	27.05.2021
Y11			-		Yüz Yüze	1.06.2021
Y12			-		Yüz Yüze	27.05.2021
A1			Mimar / Prof. Dr.		Yüz Yüze	17.06.2021
A2			Kamu Yönetimi Uzmanı		E Posta	11.05.2021
A3			Mimar		E Posta	25.06.2021
A4			Kent Tarihçisi		Yüz Yüze + E Posta	28.06.2021
A5			Sanat Tarihçisi / Prof. Dr.		E Posta	28.05.2021
A6			Sanat Tarihçisi / Prof. Dr.		E Posta	5.05.2021
A7			Mimar / Prof. Dr.		Yüz Yüze + E Posta	21.06.2021
A8			Mimar / Prof. Dr.		E Posta	2.08.2021

Bu bağlamda, çalışmaya dâhil edilen katılımcılar, Tablo 1’de görüldüğü üzere üç gruba ayrılmıştır:

a) Kemeraltı Çarşısı Esnafı (Tablo 1’de E olarak kodlanmıştır ve bulgular kısmında yine E olarak kodlanmaya devam edilecektir).

b) Kemeraltı Çarşısı’na İlişkin Faaliyet Yürüten Sivil Toplum Kuruluşları Yöneticileri ve Kent İdarecileri (Tablo 1’de Y olarak kodlanmıştır ve bulgular kısmında yine Y olarak kodlanmaya devam edilecektir).

c) Kemeraltı Çarşısı’na İlişkin Çalışmalarda Bulunmuş Araştırmacılar (Tablo 1’de A olarak kodlanmıştır ve bulgular kısmında yine A olarak kodlanmaya devam edilecektir).

Kemeraltı Çarşısı esnafına yönelik örneklem seçiminde, öncelikle, bilgi birikimi ve/veya deneyim özelliklerine bağlı olarak seçilen bireylerden müteşekkil amaçsal örneklem seçilmiş, ardından ilgili katılımcıların işaret ettiği katılımcıların da araştırma örneklemine dâhil edilmesiyle şekillenen kartopu örneklem yöntemi kullanılmıştır. Örneğin, örneklem esnaf grubunun tespitinde, öncelikle çarşı içerisinde uzun yıllardan beri buluna gelen kaynak kişiler tespit edilmiş, ardından, onların yönlendirmeleriyle çarşıdaki görüş beyan etme yeterliliğine sahip olan (kaynak kişi olma potansiyeli, kente ve çarşıya ilişkin bilgi birikimi ve tecrübe) farklı esnafa ulaşılmıştır. Yönetici grubu, tamamen önceden belirlenmiş amaçsal örneklem olarak şekillenirken, araştırmacı grubu, Kemeraltı Çarşısı’na yönelik eserleri bulunan araştırmacılar ile görüşülmesinin ardından, ilgili kişilerin, görüşülmesinde fayda umdukları kişileri işaret etmeleriyle kartopu örneklemin de bir örneği sergilenmiştir.

Örneklemin esnaf grubu oluşturulurken, elli beş hektarlık bir büyüklüğe sahip olan çalışma alanının, Şekil 48’deki bölgelendirme yöntemiyle gözlenen farklı lokasyonlarında yer alan katılımcılarla görüşülme hedefi göz önünde bulundurulmuştur. Bu bağlamda, Kahraman Sokak, Kestanepazarı, Kızlarağası Hanı, Milli Kütüphane Caddesi, II. Beyler Sokağı, Büyük Karaosmanoğlu Hanı, Antikacılar Çarşısı, Hisarönü, Havralar Bölgesi, Emirler Çarşısı, Kuyumcular Çarşısı ve Anafartalar Caddesi, çarşı içerisinde mülakatların gerçekleştirildiği noktalar olmuştur.

Kemeraltı Çarşısı’na ilişkin faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşları yöneticileri ve kent idarecileri de çalışma kapsamında değerlendirildiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda, ilgili grup içerisinde, İzmir Valisi, Karabağlar Belediye

Başkanı⁵⁰, UNESCO İzmir Tarihi Alan Başkanı, Konak Belediyesi Kentsel Tasarım Müdürü, Konak Belediyesi Eski Belediye Başkanı ve TARKEM Yönetim Kurulu Başkan Vekili, TARKEM Genel Müdürü, TARKEM Yönetim Kurulu Üyesi, İzmir Tarihi Kemeraltı Esnaf Derneği Başkanı, İzmir Ticaret Odası Meclis Üyesi ve Güneş, Kestelli ve Konak Mahalle Muhtarları⁵¹ ile görüşülmüştür.

Kemeraltı Çarşısı'na ilişkin çalışmalarda bulunmuş araştırmacılar grubunda ise, ikisi sanat tarihçisi, üçü de mimar olmak üzere, Prof. Dr. unvanı taşıyan beş akademisyenin görüşüne başvurulmuştur. İlgili akademisyenlerin dördünün, ayrı ayrı olmak üzere, Kemeraltı Çarşısı'ndaki hanlara, hamamlara, çeşmelere, dini yapılara, ticaret merkezleri ve yeme içme kültürüne ilişkin eserleri bulunmaktadır. Ayrıca, bir diğer akademisyen ise, 2002 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü tarafından gerçekleştirilen Kemeraltı Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu'nu hazırlayan ekibin başında yer almıştır. Araştırmacılar grubunda yer alan diğer katılımcılar ise, İzmir kent yönetimi, İzmir kent tarihi ve İzmir tarihi alan mimarisi üzerine eserleri bulunan, bir kamu yönetimi uzmanı, bir kent tarihçisi ve bir mimardan oluşmaktadır.

Tüm katılımcılar, otuz tane erkek, beş tane kadından şekillenmektedir. Kadın katılımcılardan birisi esnaf örneklem grubuna, birisi de yönetici örneklem grubuna dâhil iken, sekiz kişiden müteşekkil araştırmacılar grubundaki kadın sayısı üçtür. Katılımcılar, 30-75 yaş aralığında bulunmaktadır.

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 12.04.2021 tarihli toplantısında alınan 3 sayılı karar doğrultusunda, tüm katılımcıların isimleri gizli tutulmuştur ve bu gizlilik hali katılımcılara da bildirilmiştir. Böylelikle katılımcıların, kendilerini güvende hissederek daha kapsamlı ve daha samimi yanıtlar verdikleri düşünülmektedir. Ayrıca, etik ilkeler gereği katılımcıların kimliklerini ifşa etmemek adına, cinsiyet, yaş ve esnaf grubunun

⁵⁰ Kemeraltı Çarşısı, Karabağlar Belediyesi'nin sınırları içerisine dâhil olmasa da, mevcut Karabağlar Belediye Başkanı'nın, uzun yıllar Konak Belediye Başkan Yardımcısı olarak görev alması ve Abacıoğlu Han'ın restorasyonu ile 2003-2005 yılları arasında Ali Paşa Meydanı yenileme çalışmaları çerçevesinde, çarşı esnafı ile koordinasyon toplantılarında etkin faaliyetlerde bulunması nedeniyle, katılımcılar arasına dâhil edilmesinde fayda görülmüştür.

⁵¹ Kemeraltı Çarşısı'nın Havralar Bölgesi'nde yer alan Güzeyurt Mahallesi Muhtarı ile de görüşülmüş, sinagoglara erişim hususunda da kendisinden istifade edilmiştir. Fakat bu muhtarla gerçekleştirilen görüşme, kendisinin çekincelerinden ötürü araştırma sorularına ilişkin şekillenmemiş ve çalışma kapsamının dışında kalmıştır.

lokasyon bilgileri, katılımcı kodlarıyla eşleştirilmeden, genel görünüm sunularak tablolaştırılmıştır. Yönetici grubunun meslek ve ünvan bilgilerine de aynı etik gerekçeyle tablo içerisinde yer verilmemiştir.

4.1.6. Veri Toplama

Alan araştırması mülakatları, 05.05.2021–02.08.2021 tarih diliminde gerçekleştirilmiştir. Tablo 1’de görüldüğü üzere, toplam otuz beş mülakatın, yirmi beş tanesi yüz yüze görüşme şeklinde olmuştur. Katılımcılar içerisinde bulunan on beş esnafın tamamı ile Kemeraltı Çarşısı’ndaki iş yerlerinde yüz yüze görüşülmüştür. Altı katılımcı doğrudan e posta üzerinden yanıt vermeyi tercih ederken, bir katılımcıyla çevrimiçi görüşme sağlanmış, yine bir katılımcıyla da telefon bağlantısıyla mülakat oluşturulmuştur. Araştırmacılar grubunda yer alan iki katılımcı ile ise, yüz yüze görüşülmüş ve mülakat soruları üzerine, ses kaydı alınmadan söyleşilmiştir. Söz konusu iki katılımcı, soruların oldukça kapsamlı olduklarını ileri sürerek, yüz yüze görüşme sonrası, e posta yolu ile yanıt vermeyi yeğlemişlerdir. Yüz yüze gerçekleştirilen mülakatların süreleri, on dakika ile doksan dakika arasında değişmektedir. Toplam mülakat süresi, sekiz yüz yetmiş beş dakika olurken, yüz yüze, telefonla ve çevrimiçi görüşülen yirmi yedi katılımcının ortalama mülakat süresi, otuz iki dakikayı bulmuştur. Mülakat sürelerindeki farklılık, katılımcıların kimisinin sorulara oldukça kısa yanıt vermekle yetinmesinden ve bir diğer kısım katılımcının da olabildiğince geniş kapsamlı açıklamaları tercih etmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Mülakat soruları katılımcılara, soru sırası takip edilerek yöneltilmiştir. Mülakat esnasında kimi zaman daha teferruatlı bilgi alma amacıyla ek sorular sorulmuş, konuşma akışına uygun olarak soruların sırası ve soruluş biçimi değişiklik göstermiştir. Bazı durumlarda katılımcılar, bir soruyu yanıtlarken, başka bir soruya yanıt oluşturabilecek hususlara değinmişlerdir. Bu durumda, konunun çok dağılıp dağılmadığı gözetilmiş, konu kapsamının dışına çıkılmadığı sürece katılımcıya müdahale edilmemiş ve farklı soru çerçevesi içerisinde değerlendirilebilecek yanıtlar, ilgili sorunun analiz kapsamına alınmıştır. Katılımcının, bir başka soru içerisinde, kapsamlı biçimde üzerinde durduğu hususlara ilişkin mevcut olan bir soru, hem katılımcıda, kendisinin dinlenilmediği hissi uyanmaması açısından hem de ilgili

yanıtın yeterli olacağı düşünöldüğünden, tekrar yöneltilmemiştir. Kimi hallerde de, katılımcılar soru formunu ellerine alarak soruları sırasıyla kendileri okuyarak yanıtlatmak istemişlerdir. Bu durumda da, kimi sorulara daha kapsamlı yanıt alabilmek adına zaman zaman katılımcıya, sorularla bağlantılı ek sorular sorulmuştur.

Katılımcıların bir soruya verdikleri yanıtın sonuna geldiklerinde, bir sonraki soru henüz yöneltmeden, izleyen soru kapsamında konuşmaya başladıkları sıklıkla tecrübe edilmiştir. Örneğın birçok katılımcı, Kemeraltı Çarşısı ile İzmir halkı arasındaki duygusal bağı ölçmeyi amaçlayan beşinci soruyu yanıtlarken, Kemeraltı Çarşısı'nı, alışveriş merkezlerinden farklı kılan nitelikleri saptamayı hedefleyen altıncı sorunun kapsamına girmiştir. Bu durum, soru sıralamasının, görüşme akışına paralellik sergilemesi bakımından değer taşımaktadır.

Son aşamada, katılımcıların rızası alındıktan sonra, telefon ses kayıt uygulaması ya da mobil uygulamalar marifetiyle, görüşmelerin kaydı gerçekleştirilmiş ve ses kayıtlarının çözümleme işlemi, bizzat araştırmacı tarafından yapılmıştır.

4.1.7. Araştırmanın Kısıtları

Kemeraltı Çarşısı'nın, İzmir kent kimliğindeki yerini saptama amacını güden bu tez araştırmasının örneklemi, çarşı içerisindeki yaşanmışlıklar ve deneyim (çarşı esnafı), çarşıya ilişkin yürütölen, yürütölmekte olan ve tasarlanan idari tasarruflara hâkimiyet (sivil toplum yöneticileri ve kent idarecileri) ve bilgi birikimi (çarşıya ilişkin çalışmalar gerçekleştirmiş araştırmacılar) noktasında önemli bir çeşitliliğe işaret etmektedir. Fakat araştırma, nitel yöntemin buna olanak tanımayacağından ötürü, kent sakinlerinin genel görüşünü ortaya koymaktan ve doğa bilimlerinde göröldüğü üzere nesnel kesinlik içermekten uzaktır. Bu gerçeklik, bir kısıta işaret etmektedir ve bu kısıtın olabildiğince aşılmasına ilişkin, gelecek araştırmalara yönelik bir çalışma planı önerisi, sonuç ve öneriler bölümünde sunulmaktadır.

Çalışma sahasının yaklaşık elli beş hektarlık büyüklüğü, çarşı içerisindeki yaklaşık on bin iş yerinin mevcudiyeti, bir çalışma ekibinin varlığı söz konusu olmadan, bireysel biçimde ve belirli bir zaman dilimi içerisinde gerçekleştirilmek durumunda olan bu tez çalışması açısından başlı başına birer kısıt durumundadır. Buna ek olarak, örneklemin bir grubunu oluşturan, sivil toplum kuruluşu yöneticileri ve kent idarecilerinin yoğun programları da bir kısıt olarak belirmiştir. Bu kısıt sebebiyle,

görüşlerine başvurulması planlanan, İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı ve Konak Belediye Başkanı ile görüşme gerçekleştirilememiştir. Ayrıca, koronavirüs pandemi sürecinin de, tüm saha araştırmalarını etkilediği gibi, bu tez araştırmasını da katılımcı erişilebilirliği noktasında kısıtlamış olduğu belirtilmelidir.

Belirtilen bu kısıtlara ek olarak, kimi katılımcılardan e posta yolu ile görüş alınması (altı katılımcıdan doğrudan e posta alınırken, iki katılımcı, kayıt altına alınmamış yüz yüze görüşmenin ardından e posta ile görüş bildirmişlerdir), bu katılımcıların her ne kadar sorular üzerine düşünme fırsatı bularak yanıt vermelerine yol açmışsa da, katılımcıların jest ve mimiklerinin, araştırmacı tarafından gözlenememesine ve bu katılımcılara ek soru yöneltilememesine neden olduğundan, bir kısıt olarak belirmiştir.

4.1.8. Araştırmanın Geçerlilik ve Güvenilirliği

Bilimsel araştırmada geçerlilik, doğruluk anlamına gelmektedir. Nitel araştırmacılar, tek bir tür doğrunun varlığından ziyade, otantiklikle ilgilenmektedirler. Otantiklikten kastedilen, toplumsal yaşamın, onu her gün yaşayan biri tarafından, adil, dürüst ve dengeli aktarımıdır. Nitel araştırmacılar, nicel araştırmacıların yapmış olduğu gibi, soyut bir yapıyı, ampirik verilerle eşleştirmekle ilgilenmezler; toplumsal yaşama içeriden bir bakış yakalayarak, incelenenlerin, olayları nasıl anladıklarının ayrıntılı aktarımını gerçekleştirirler (Neuman, 2014: 286).

Bilimsel araştırmada içsel ve dışsal geçerlilikler söz konusudur. İçsel geçerlilik, araştırmacının belirlediği kategorilerin ve yorumların, gerçek olay ve olgularla ne derece örtüştüğüyle ilgilenmektedir. Dışsal geçerlilik ise, araştırmanın ele aldığı örnekleme aşarak ne ölçüde genelleşebileceğini karşılayan bir kavramdır. Nitel araştırmalarda, belli bir konunun derinlemesine anlaşılmasını sağlamak amaçlandığından ve kısıtlı bir örnekleme çalışma durumunda kalınmasından ötürü, genellebilirlik düşüktür (Büyüköztürk ve diğerleri, 2013: 246).

Nitel bir araştırmada araştırmacı, nicel araştırmadaki veri toplama aracının yerini almaktadır ve alan araştırmasını yürüten araştırmacının değişmesi, içsel geçerliliği düşürmektedir. Verilerin toplanmasında ve yorumlanmasında, baş aktör

olduğundan ötürü, araştırmacının düşünce ve beklentilerinden kaynaklanan birtakım öznelliklerin ortaya çıkması muhtemeldir (Büyüköztürk ve diğerleri, 2013: 245).

Bu araştırmada, içsel geçerliliği arttırmak adına, örnekleme oluşturan üç grup (esnaf, yöneticiler ve araştırmacılar) içerisinde de Kemeraltı Çarşısı'nın İzmir kenti içerisindeki doğal, yapılaşmış ve toplumsal konumunu yorumlayabilecek bilgi birikimine ve deneyime sahip kaynak kişilere ulaşılmıştır. Ayrıca, çarşı içerisinde görüşme gerçekleştirilen esnafın, Tablo 1'de görüldüğü üzere, çarşının farklı lokasyonlarından seçilmesi, içsel geçerliliği sağlamak adına atılmış adımlardan biri olarak önem teşkil etmektedir. Dışsal geçerliliğin tesisi içinse, nitel araştırmanın tüm aşamaları detaylı biçimde ifade edilmiştir. Böylelikle farklı ortamlarda, benzer çalışmaları yürütecek araştırmacılara da bir bakıma rehberlik sağlanmıştır.

Güvenilirlik ise, tutarlılık ve sağlamlık demektir. Bu, aynı örneklemin bir başka araştırmacı tarafından aynı yöntemle çalışıldığında, aynı sonucun elde edilip edilemeyeceği ile ilişkilidir. Nitel araştırmalarda güvenilirliği temin etmenin zorluğu, zaman içerisinde kararlı olmayan süreçlerin inceleniyor olmasından kaynaklanmaktadır (Neuman, 2014: 286). Bu nedenle nitel araştırmacılar, katılımcı davranışlarındaki tutarlılıktan ziyade, kendi gözlemlerinin sağlamlığını dikkate alırlar. Böylelikle, çalışılan ortamdaki her şeyi veri olarak kaydetme gereksinimi doğar (Büyüköztürk ve diğerleri, 2013: 246). Bu araştırmada da, araştırmaya ilişkin tüm veri kayıtları, araştırmacı tarafından saklanmış olup gerekli durumlarda araştırmacıların faydasına sunulacak şekilde muhafaza edilmektedir. Ayrıca, yüz yüze, çevrimiçi ve telefonla gerçekleştirilen görüşmelerin tamamı, bizzat araştırmacı tarafından gerçekleştirilip katılımcıların rızası doğrultusunda kayıt altına alınmıştır. Devamında ses kayıtlarının çözümleme işlemi yine bizzat araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Bulgular verilirken, katılımcılardan geniş alıntılar yapılmış ve katılımcı görüşlerinin, hiçbir ekleme çıkarma yapılmadan doğrudan aktarımı yoluna gidilerek güvenilirlik artırılmıştır.

4.1.9. Araştırmanın Hipotezleri

Tez çalışmasının amacı ve alt amaçları doğrultusunda birtakım hipotezler ileri sürülmektedir:

H1: Kemeraltı Çarşısı'nın kent içerisindeki fiziki konumu, çarşının, kent kimliğine katılmasına olanak tanımaktadır.

H2: Kemeraltı Çarşısı'ndaki tarihi yapılar, kent kimliği açısından değer taşımaktadır.

H3: Kemeraltı Çarşısı, kolektif belleğin ve kolektif kimliğin şekillenmesine katkı sunmaktadır.

H4: Kemeraltı Çarşısı'nın, kent kimliğine katkısı hususunda, Z kuşağı olarak bilinen 25 yaş altı nesil daha bilinçsizdir.

H5: Kemeraltı Çarşısı, kent sakinleri nezdinde duygusal bir değer taşımaktadır. Bu değer, kentin eski insanlarında daha belirgindir.

H6: Kentsel mekânların değişime uğraması (alışveriş merkezleri, güvenli siteler vs.) ve iletişim olanaklarının gelişimi (e-ticaret, sosyal medya vs.) nedeniyle tarihi kent merkezlerinin cazibesini yitirdiği savı, Kemeraltı Çarşısı özelinde geçerli değildir.

H7: Kemeraltı Çarşısı, geleneksel tüketim kültürünün devam ettiği bir kentsel mekân örneğidir.

H8: Kemeraltı Çarşısı, kent sakinlerinin nezdinde, İzmir'deki diğer çarşılardan farklı bir konumdadır.

H9: Kemeraltı Çarşısı'nda, izole edilmiş kentsel mekânlara kıyasla, farklı sosyokültürel ve ekonomik düzeydeki insanların bir araya gelme ihtimalleri daha yüksektir.

H10: Kemeraltı Çarşısı'nın, kentsel yaşam içerisindeki etkinliği, belirli dönemlerle sınırlı kalmayıp süreklilik içermektedir.

H11: Kemeraltı Çarşısı, ticari faaliyetlerin ötesinde işlev gören toplumsal bir organizasyondur.

H12: Kemeraltı Çarşısı, belirli mekânlar çerçevesinde değil, bir bütün olarak kolektif bellekte yer edinmiş bir kamusal alandır.

4.1.10. Araştırmanın Mülakat Soruları

Araştırmanın mülakat sorularına ilişkin evvela belirtilmesinde yarar görülen bir husus vardır. İlgili sorular, uzman süzgecinden geçirilerek son haline kavuşmuştur. Bu doğrultuda, öncelikle Doç. Dr. Fikret Yılmaz soruları genel olarak inceleyerek uygun bulmuş ve araştırmanın veri toplama kısmına ilişkin bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Ardından, Etik Kurul'a sunulacak rapor ve ilgili rapor içerisindeki araştırma soruları Doç. Dr. Tülin Selvi Ünlü'ye iletilmiştir. Kendisi her bir soru üzerine uğraş vererek birtakım düzeltmelerde bulunmuş ve soruların son hali bu minvalde şekillenmiştir.

Alan araştırması kapsamında katılımcılara aşağıdaki sorular yöneltilmiştir:

1. Kemeraltı Çarşısı'nın kent içerisindeki fiziki konumunun, İzmir için nasıl bir anlam taşıdığını düşünürsünüz?
2. Kemeraltı Çarşısı'ndaki tarihi yapılar, İzmir ve kent sakinleri için ne anlam ifade etmektedir? Sizin bu husustaki görüşünüz nedir?
3. Kemeraltı Çarşısı'nın, İzmir'in toplumsal yaşamındaki yerini nasıl değerlendirirsiniz?
4. İzmir halkının, Kemeraltı Çarşısı'nın tarihi değerinin korunması hususunda, bir bilince sahip olduğunu düşünür müsünüz? Bu hususta kuşaklar arasında bir yaklaşım farkı var mıdır?
5. Kemeraltı Çarşısı ile İzmir halkı arasında duygusal bir bağ mevcut mudur? Böyle bir bağ mevcut ise, bunun kuşaklar arasında farklı şekillenip şekillenmediğini nasıl değerlendirirsiniz?
6. Kemeraltı Çarşısı'nı, alışveriş merkezlerinden farklı kılan nitelikler nelerdir?
7. Kemeraltı Çarşısı'nı, İzmir içerisindeki diğer çarşılardan ayıran özellikler nelerdir?
8. Kemeraltı Çarşısı'nı, kimlerin ziyaret ettiğini düşünürsünüz?
9. Kemeraltı Çarşısı'nda, ziyaretçi yoğunluğu yıl içerisinde nasıldır?
10. Kemeraltı Çarşısı hangi amaçla ziyaret edilmektedir?

11. Size göre Kemeraltı Çarşısı'nın en belirgin, en dikkat çeken yerleri, mekânları nerelerdir?

12. Kemeraltı Çarşısı'nı görmemiş bir arkadaşınıza, çarşmayı birkaç cümle ile hangi karakteristik özelliklerini vurgulayarak anlatırsınız?

13. Kemeraltı Çarşısı'na, İzmir dışından gelen ve çarşmayı hiç tanımayan bir misafirinizi çarşmayı gezdirmek, çarşmayı tanıtmak amacıyla nerelere götürmeyi öncelikle tercih ederdiniz?

14. Geçmişten bugüne, Kemeraltı Çarşısı'nda, yapısal ve toplumsal anlamda bir değişim yaşandığını düşünür müsünüz?

15. Kemeraltı Çarşısı bugün ne tür sorunlarla karşı karşıyadır?

16. Kemeraltı Çarşısı'na yönelik çalışmalar yürüten araştırmacıların, hangi hususlara özellikle eğilmesi gerektiğini düşünürsünüz?

17. Kent yönetiminde yer alsaydınız, Kemeraltı Çarşısı'na ilişkin ne tür faaliyetleri hayata geçirmeye çalışırdınız?

Belirtilen sorular, aşağıda zikredilen kaynaklardan ilham alınarak oluşturulmuştur. Söz konusu kaynakların kimisinde, doğrudan yararlanılabilecek soru mevcutken, kimi kaynağın teorik yaklaşımı, bir kısım soruların şekillenmesine rehberlik etmiştir.

1. Soru Oluşturulurken Yararlanılan Kaynaklar:

- Ayyıldız, S. ve Ertürk, F. (2017). Kentsel Kimlik Bileşenleri ile Yerel Kimliğin İzlerini Sürmek: Kapanca Sokak Örneği. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*. 2(1), 65-88.

- Esawy, S. S., Hagla, K. S. ve Sayad, Z. T. (2016). The Impact of Land Form on Urban Identity; El Shamiya Project, Makkah, Saudi Arabia. *Journal of Engineering Sciences Assiut University Faculty of Engineering*. 44(3), 322-333.

- Topçu, K. D. (2011). Kent Kimliği Üzerine Bir Araştırma: Konya Örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 8(2), 1048-1071.

- Turgut, H., Özalp, A. Y. ve Erdoğan, A. (2012). Artvin İlinde Doğal Çevrenin Kent Kimliğine Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*. (13), 172-180.

2. Soru Oluşturulurken Yararlanılan Kaynaklar:

- Ayyıldız, S. ve Ertürk, F. (2017). Kentsel Kimlik Bileşenleri ile Yerel Kimliğin İzlerini Sürmek: Kapanca Sokak Örneği. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*. 2(1), 65-88.
- Birol, G. (2007). Bir Kentin Kimliği ve Kervansaray Oteli Üzerine Bir Değerlendirme. *Arkitekt Dergisi*. (514), 46-54.
- Diker, M. ve Erkan, N. Ç. (2017). Kent Kimliğinde İbadet Yapıları: Antakya Örneği. *Planlama Dergisi*. 27(2), 180-192.
- Topçu, K. D. (2011). Kent Kimliği Üzerine Bir Araştırma: Konya Örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 8(2), 1048-1071.
- Yıldız, E., Aydın, D. ve Sıramkaya, S. B. (2014). Loss of City Identities in the Process of Change: The City of Konya-Turkey. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. (140), 221 – 233.

3. Soru Oluşturulurken Yararlanılan Kaynaklar:

- Ayyıldız, S. ve Ertürk, F. (2017). Kentsel Kimlik Bileşenleri ile Yerel Kimliğin İzlerini Sürmek: Kapanca Sokak Örneği. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*. 2(1), 65-88.
- Göregenli, M., Karakuş, P., Kösten, E. Y. Ö. ve Umuroğlu, İ. (2014). Mahalleye Bağlılık Düzeyinin Kent Kimliği ile İlişki İçinde İncelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*. 29(73), 73-85.
- Topçu, K. D. (2011). Kent Kimliği Üzerine Bir Araştırma: Konya Örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 8(2), 1048-1071.
- Selvi Ünlü, T. (2017). Kent Kimliğinin Oluşumunda Kentsel Bellek ve Kentsel Mekan İlişkisi: Mersin Örneği. *Planlama Dergisi*. 27(1), 75–93.

4. Soru Oluşturulurken Yararlanılan Kaynaklar:

- Bell, D. A. ve de-Shalit, A. (2011). *The Spirit of Cities – Why the Identity of a City Matters in a Global Age*, New Jersey: Princeton University Press.
- Göregenli, M., Karakuş, P., Kösten, E. Y. Ö. ve Umuroğlu, İ. (2014). Mahalleye Bağlılık Düzeyinin Kent Kimliği ile İlişki İçinde İncelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*. 29(73), 73-85.
- Selvi Ünlü, T. (2017). Kent Kimliğinin Oluşumunda Kentsel Bellek ve Kentsel Mekan İlişkisi: Mersin Örneği. *Planlama Dergisi*. 27(1), 75–93.

5. Soru Oluşturulurken Yararlanılan Kaynaklar:

- Bell, D. A. ve de-Shalit, A. (2011). *The Spirit of Cities – Why the Identity of a City Matters in a Global Age*, New Jersey: Princeton University Press.
- Bilgin, N. (2011). Sosyal Düşüncede Kent Kimliği. *İdeal Kent – Kent Araştırmaları Dergisi*. 1(3), 20-47.
- Suher, H., Ocakçı, M., Ayataç, H. K. ve Ertekin, Ö. (2004). An Indicator of Sustainable Development: Urban Identity. *A|Z Itu Journal of The Faculty of Architecture*. 1(2), 26-42.
- Şentürk, A. ve Gülersoy, N. Z. (2019). Aidiyet, Kent Kimliği ve Kentsel Koruma Etkileşimi Bağlamında Kullanıcı Sürekliliğinin İrdelenmesi: Kadıköy Moda Örneği. *Megaron*. 14(1), 145-159.
- Selvi Ünlü, T. (2017). Kent Kimliğinin Oluşumunda Kentsel Bellek ve Kentsel Mekan İlişkisi: Mersin Örneği. *Planlama Dergisi*. 27(1), 75–93.

6. Soru Oluşturulurken Yararlanılan Kaynaklar:

- Erkip, F. (2019). *Piyasa Yapmanın Yeni Yüzleri – AVM’ler, Sokaklar, Kentler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kiper, P. (2004). Küreselleşme Sürecinde Kentlerimize Giren Yeni Tüketim Mekanları ve Yitirilen Kent Kimlikleri. *Planlama Dergisi*. 4(30), 14-18.
- Oktay, D. (2011). Kent Kimliğine Bütüncül Bir Bakış. *İdeal Kent – Kent Araştırmaları Dergisi*. 1(3), 8-19.
- Radwan, W. R. M. I. ve Jones, E. (2015). Improving Souvenir Sales in Tourism: A Case Study of Khan El-Khalili Market. *International Academic Journal of the Faculty of Tourism and Hotel Management Helwan University*. 1(1), 201-222.

7. Soru Oluşturulurken Yararlanılan Kaynaklar:

- Malkoç, E., Kılıçaslan, Ç., Özeren, M. ve Küçükerbaş, E. V. (2013). Geleneksel, Yarı Geleneksel ve Modern Anlayışla Şekillenen Alışveriş Mekânlarının İzmir Örneğinde Analizi. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*. 50(2), 213-222.
- Radwan, W. R. M. I. ve Jones, E. (2015). Improving Souvenir Sales in Tourism: A Case Study of Khan El-Khalili Market. *International Academic Journal of the Faculty of Tourism and Hotel Management Helwan University*. 1(1), 201-222.

8. Soru Oluşturulurken Yararlanılan Kaynak:

- Malkoç, E., Kılıçaslan, Ç., Özeren, M. ve Küçükerbaş, E. V. (2013). Geleneksel, Yarı Geleneksel ve Modern Anlayışla Şekillenen Alışveriş Mekânlarının İzmir Örneğinde Analizi. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*. 50(2), 213-222.

9. Soru Oluşturulurken Yararlanılan Kaynaklar:

- İzmir Ticaret Odası (2009). *Kemeraltı*, Editör: Melek Göregenli. İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları.

- Tutan, M. U. ve Çapraz, B. (2014). *Kemeraltı Çarşısı / Esnaf Arası Bağımlılık İlişkileri ve Ekonomi Analizi*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.

10. Soru Oluşturulurken Yararlanılan Kaynaklar:

- Bell, D. A. ve de-Shalit, A. (2011). *The Spirit of Cities – Why the Identity of a City Matters in a Global Age*, New Jersey: Princeton University Press.

- İzmir Ticaret Odası (2009). *Kemeraltı*, Editör: Melek Göregenli. İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları.

11. Soru Oluşturulurken Yararlanılan Kaynaklar:

-Beyazıt, E. (2016). *Kent Kimliği Bağlamında Hatay / Kent Aktörleri Gözüyle Kentsel Kimlikte Kırılma Noktaları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- İzmir Ticaret Odası (2009). *Kemeraltı*, Editör: Melek Göregenli. İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları.

12. Soru Oluşturulurken Yararlanılan Kaynaklar:

-Beyazıt, E. (2016). *Kent Kimliği Bağlamında Hatay / Kent Aktörleri Gözüyle Kentsel Kimlikte Kırılma Noktaları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- İzmir Ticaret Odası (2009). *Kemeraltı*, Editör: Melek Göregenli. İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları.

13. Soru Oluşturulurken Yararlanılan Kaynaklar:

-Beyazıt, E. (2016). *Kent Kimliği Bağlamında Hatay / Kent Aktörleri Gözüyle Kentsel Kimlikte Kırılma Noktaları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- İzmir Ticaret Odası (2009). *Kemeraltı*, Editör: Melek Göregenli. İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları.

14. Soru Oluşturulurken Yararlanılan Kaynaklar:

-Beyazıt, E. (2016). *Kent Kimliği Bağlamında Hatay / Kent Aktörleri Gözüyle Kentsel Kimlikte Kırılma Noktaları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Birol, G. (2007). Bir Kentin Kimliği ve Kervansaray Otelini Üzerine Bir Değerlendirme. *Arkitekt Dergisi*. (514), 46-54.

- İzmir Ticaret Odası (2009). *Kemeraltı*, Editör: Melek Göregenli. İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları.

- Tutan, M. U. ve Çapraz, B. (2014). *Kemeraltı Çarşısı / Esnaf Arası Bağımlılık İlişkileri ve Ekonomi Analizi*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.

15. Soru Oluşturulurken Yararlanılan Kaynaklar:

-Beyazıt, E. (2016). *Kent Kimliği Bağlamında Hatay / Kent Aktörleri Gözüyle Kentsel Kimlikte Kırılma Noktaları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Ege Genç İş Adamları Derneği (2015). *Kemeraltı Raporu*, <https://www.egiad.org.tr/wp-content/uploads/kemeralti-raporu/kemeralti-raporu.pdf>, (07.09.2020).

- İzmir Ticaret Odası (2009). *Kemeraltı*, Editör: Melek Göregenli. İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları.

- Radwan, W. R. M. I. ve Jones, E. (2015). Improving Souvenir Sales in Tourism: A Case Study of Khan El-Khalili Market. *International Academic Journal of the Faculty of Tourism and Hotel Management Helwan University*. 1(1), 201-222.

- Tutan, M. U. ve Çapraz, B. (2014). *Kemeraltı Çarşısı / Esnaf Arası Bağımlılık İlişkileri ve Ekonomi Analizi*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.

16. Soru Oluşturulurken Yararlanılan Kaynaklar:

- Ege Genç İş Adamları Derneği (2015). *Kemeraltı Raporu*, <https://www.egiad.org.tr/wp-content/uploads/kemeralti-raporu/kemeralti-raporu.pdf>, (07.09.2020).

- İzmir Ticaret Odası (2009). *Kemeraltı*, Editör: Melek Göregenli. İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları.

- Radwan, W. R. M. I. ve Jones, E. (2015). Improving Souvenir Sales in Tourism: A Case Study of Khan El-Khalili Market. *International Academic Journal of the Faculty of Tourism and Hotel Management Helwan University*. 1(1), 201-222.

- Tutan, M. U. ve Çapraz, B. (2014). *Kemeraltı Çarşısı / Esnaf Arası Bağımlılık İlişkileri ve Ekonomi Analizi*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.

17. Soru Oluşturulurken Yararlanılan Kaynaklar:

- Ege Genç İş Adamları Derneği (2015). *Kemeraltı Raporu*, <https://www.egiad.org.tr/wp-content/uploads/kemeralti-raporu/kemeralti-raporu.pdf>, (07.09.2020).

- İzmir Ticaret Odası (2009). *Kemeraltı*, Editör: Melek Göregenli. İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları.

- Radwan, W. R. M. I. ve Jones, E. (2015). Improving Souvenir Sales in Tourism: A Case Study of Khan El-Khalili Market. *International Academic Journal of the Faculty of Tourism and Hotel Management Helwan University*. 1(1), 201-222.

- Tutan, M. U. ve Çapraz, B. (2014). *Kemeraltı Çarşısı / Esnaf Arası Bağımlılık İlişkileri ve Ekonomi Analizi*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.

4.2. ARAŞTIRMA BULGULARI

Çalışmanın bu kısmında, görüşme sorularının her biri üzerinden araştırma bulguları değerlendirilecektir. Öncelikle, araştırmanın mülakat soruları başlığı altında sıralanan her soru, burada teker teker ele alınacak, her sorunun altına, soruyu sorma amacına ilişkin bilgi verilecektir. Sonrasında, ilgili soruya ilişkin, araştırma öncesi ortaya konan hipotez veya hipotezler belirtilecek ve katılımcı aktarımlarına geçilecektir. Katılımcılardan aktarım gerçekleştirilirken herhangi bir ekleme çıkarma yapılmadan, doğrudan aktarım yolu tercih edilecektir. Her bir soru için, mülakat gerçekleştirilen otuz beş katılımcının her birinin görüşüne ayrı ayrı yer verilmeyecektir. Bu tutumun sebebi ise, kimi katılımcıların, kimi sorulara, zaman kısıtı, iş yoğunluğu, bilgi eksikliği, kişisel yönelimleri gibi nedenlerden ötürü, yanıt vermemeleri ya da yetersiz yanıt vermiş olmalarıdır. Ayrıca, katılımcı görüşleri aktarılırken, katılımcıların yalnızca hangi örneklem grubuna dâhil oldukları belirtilecek, etik ilkeler gereği, cinsiyet ve yaş bilgilerine değinilmeyecektir.

4.2.1. Kemeraltı Çarşısı'nın Kent İçi Konumunun İzmir Kent Kimliğine Olan Katkısına İlişkin Algılar

SORU 1: *Kemeraltı Çarşısı'nın kent içerisindeki fiziki konumunun, İzmir için nasıl bir anlam taşıdığını düşünürsünüz?*

AMAÇ: Soru, İzmir kent merkezi ele alındığında, kent kimliğini belirleyen bileşenlerden olan doğal çevre bileşeninin, Kemeraltı Çarşısı bağlamında ne derece önemli olduğunu ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

HİPOTEZ 1: Kemeraltı Çarşısı'nın kent içerisindeki fiziki konumu, çarşının, kent kimliğine katılmasına olanak tanımaktadır.

Katılımcıların tamamı, Kemeraltı Çarşısı'nın, İzmir için bir merkez konumunda olduğunu, çarşının, adeta İzmir'in kalbi olduğunu ifade etmişlerdir.

E2: “Merkezi bir yer. İzmir'in kalbi bence. Senelerce alışveriş merkeziydi. Sadece bir alışveriş merkezi de değil bir sosyal yaşam merkezi. Sadece bir ticaret merkezi olarak düşünmemek lazım. İnsanların buluşma noktası. Değerli taş, pırlanta gibi bir yer.”

A6: “Eski yerleşimlerin hemen hepsinde kentin çekirdeği ticaretin yoğun olduğu arasta, bedesten ya da yine ticari yapıların bulunduğu yerlerdir. Bu anlamda Kemeraltı Çarşısı İzmir kent yerleşiminin merkezi, adeta kalbi konumundadır. Sosyal hayatın, dini hayatın ve ticaret hayatının merkezidir.”

E8: “Kemeraltı, İzmir'in kalbi sayılacak bir yer. Bütün yerli, yabancı turistin uğrak mekânı.”

A3: “Kemeraltı Çarşısının fiziki konumu, İzmir merkezinden ve çevre ilçelerden gelenler için ulaşılabilirlik açısından kentin kalbi sayılan bir konumdadır.”

E5: *Çarşımız konum olarak malum İzmir'in kalbi, tam ortasında, merkezi, hem vilayet merkezi, hem çarşı merkezi, hem de kültür merkezi diyebiliriz. İzmirli için Kemeraltı vazgeçilmez ve her İzmirlinin mutlaka sık sık ziyaret ettiği bir çarşıdır. Başka bir emsali olmayan yurdumuza da çeşitliliği ve kalabalıklığı ile kattığı önemli bir misyonu vardır. Beş bin yıllık tarihini sürdürüyor.*

Y4: "İzmir'in kalbi. Bir defa öyle tabir etmek lazım. Bu kente anlam veren, bu kente kimlik katan şey esasen Kemeraltıdır."

Y12: *Kemeraltı Çarşısı, İzmir'in iki bin beş yüz yıllık bir ticaret merkezi. İzmir'in tarihte hep bir liman şehri olması hasebiyle, Anadolu'daki kendi hinterlandının ticari liman şehri olmuş. O liman şehrinin de odağında Kemeraltı var. İzmir'in kalp nahiyesi diyebiliriz Kemeraltı için. İzmir'in göbeğinde kalbinde yer alan bir yer.*

E4: "Şehrin merkezi Kemeraltı. Saat Kulesi ise şehrin sembolü gibi. Kemeraltı'nda her çeşit ürünü satan dükkânlar var. Hepsi branşlaşmıştır. Her şey Kemeraltı'ndadır. Kemeraltı merkezi bir yerdir."

E15: *Konak, İzmir'in merkezi kabul edilir. İzmir'in her yerinden ulaşım araçlarının faal olduğu bir bölgedir Kemeraltı. Bildiğim kadarıyla dünyanın en eski çarşılarından. Belki de en eski çarşısıdır. Çok eskilere dayanan bir tarihi var. Alışveriş alanı olarak, insanların alışkın olduğu ve yıllar içerisinde her şeyin yerli yerine oturduğu bir çarşıdır. İzmir'in tarihi birtakım lokasyonları da Kemeraltı'nın içinde yer alır ya da yakınındadır.*

Kemeraltı Çarşısı'nın merkezi konumunun, mahallî bir anlam taşımadığı, çarşının, İzmir kentinin tamamı için, hatta İzmir'i aşarak ülke genelinde bir değer ifade ettiği de belirtilmiştir.

Y3: *Önemli bir liman kenti olan İzmir'in binlerce yıllık geçmişinin yanı sıra kozmopolit yapısının da izlerini taşıyan Kemeraltı, tarihin her döneminde önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Konum olarak İzmir'in merkezinde yer alan Kemeraltı bu nedenle, sadece Konak Belediyesi sınırları içerisinde yaşayan kentliye değil, tüm İzmir halkına hitap eden bir bölgedir.*

E12: *Kemeraltı, İzmir'in tam merkezinde, göbeğinde bir yer. Türkiye'nin en büyük açık hava çarşısı. Dünyanın, tahmin ediyorum, ilk beşinde bir çarşı, açık hava çarşısı olarak. Üçüncüdür, beşincidir, onuncudur ama ilk onda bir kere kesin var yani. Hem İzmir'in merkezi olması sebebiyle hem de burada tarihi bir doku var, o dokudan dolayı, Kemeraltı'nın her zaman o mistik havası vardır.*

İstanbul'un Mısır Çarşısı gibi. Tabi İstanbul'daki o Mısır Çarşısı ve Kapalı Çarşı'dan çok daha büyük bir alan ve çok daha büyük bir çeşitlilik var burada. Fiziki konumu, yani herkesin kolay ulaşabileceği bir yer. Bütün tramvaydır, otobüstür, metrodur, bütün ulaşım araçlarının merkezinde bir nokta. Konak zaten İzmir'in merkezi. Konak'tan bir girişi var. Bir girişi de bizim Çankaya tarafından var. Yani İzmir denince Kemeraltı, Kemeraltı denince de İzmir akla gelir. Bence İzmir ismine anlam kazandıran bir şeydir Kemeraltı. Eskiden derlerdi, "Kestanepazarı ve Havra Sokağı'nın orası bütün Türkiye'yi yönetir" derlerdi. Burası işte, Levantenler, Yahudiler ve bizim gibi Müslüman Türkler bağlamında bir merkez konumundaydı. Buradan gerçekten ülkeye, vatana, millete faydalı insanlar çok çıkmıştır. O yüzden burası sadece İzmir için değil, Türkiye için anlam ifade ediyor. Manevi anlam ifade ediyor.

Y6: Kemeraltı, İzmir kentinin tam limanının yanında kurulmuş bir çarşı. Dolayısıyla İzmir ticareti için çok çok önemli bir yer. Ancak, Kemeraltı sadece İzmir için değil, İzmir'in çevresi için de çok önemli. Manisa, Aydın gibi yerlerden, Kervan Köprüsü üzerinden, İzmir'e gelen mallar, Kemeraltı'nda depolandıktan sonra, İzmir Limanı'ndan yurt dışına çıkıyorlardı. İzmir Limanı, Türkiye'nin Avrupa'ya açılan kapısı idi.

Kimi katılımcılar, Kemeraltı Çarşısı'nın merkezi konumunu, toplumsal yaşamdaki etkisiyle bir arada değerlendirerek çarşının, kent için toplumsal bir bütünleştiricilik rolü üstlendiğini ve bu bütünleştiricilik rolünde Kemeraltı'nın eşsizliğini ifade etmişlerdir.

E3: Kemeraltı'nın fiziki konumu ve geçmiş tarihine baktığınız zaman çok önemli bir yeri vardır. Şöyle ki şu an her gün sabah İzmir'in her tarafında en uzak yerine en yakın yerlerden birçok insan iş yeri mekânı veya bağlantısı burada olduğu için buraya geliyor. Akşama kadar kendi havasını kendi ortamı, kültürünü, yaşam biçimini buraya getiriyor. Akşam da tekrar buradan... Tekrar bütün İzmir'in bütün damarlarını dağılmış bir vaziyeti vardır. Yani ben Narlıdere'den geliyorum. Birisi Karşıyaka'dan geliyor, Yamanlar'dan, Buca'dan, böyle bir yapısı vardır. İzmir'in hiçbir yerinde siz böyle bir yapı bulamazsınız. Geçmişteki gelen, tarih içerisinde gelen bir geleneği, bir merkezi olan Kemeraltı içerisinde bu öneminin kadar çok olduğunu ve bütün İzmir'in bir şekilde Kemeraltı hakkında bütün İzmir'in her semtinde konuşulduğu bir mekân.

E10: "Kemeraltı İzmir'in tamamen ortasında bir yerdedir ve küçük bir İzmirdir. İzmir'i tanımak istiyorsanız Konak ve Kemeraltı'nda bir gün geçirmeniz yeterli. İzmir'in her türlü insanını tanımak için."

Bazı katılımcılar ise, Kemeraltı Çarşısı'nın merkezi konumuna işaret etmenin ötesinde, çarşının neden hâlihazırda bulunduğu bölgeye kurulu olduğundan söz

etmekte ve Kemeraltı Çarşısı'nın konumunu, tarihsel süreç içerisinde, farklı boyutlardan değerlendirmektedirler.

A1: Bir defa çarşı, en eski İzmir'in değil de... çünkü en eski İzmir Bayraklı'da bir yarımada olarak kuruluyor, eskiden limanmış oralar, depremin vurduğu yerler [30.10.2020 İzmir Depremi] sonra karşıya geçiyorlar, müslümanlar yamaçlara çıkıyorlar. Eşrefpaşa sırtlarına. Niye? Manzara var. Rüzgar var. Depreme dayanıklı. Su basmıyor. Yukarıdan gelen sular kullanılabilir. Bütün gavurlar da düz alana yerleşiyor. Bu yerleşim dokusu, ticaretin yerini de belirlemiş. Kemeraltı bu yüzden orada. Çünkü hepsi yürüme mesafesinde, eşek sırtında gittiğin mesafede, en çok üç kilometre, dört kilometre. Bütün Türk yerleşmelerinde bu var zaten. Çarşının neden orada olduğunu açıklayan şöyle bir şey de var. Çok eskiden, bunun haritaları var biliniyor yani, Anafartalar Caddesi, Kemeraltı'nın omurgası, bir yay çiziyor. Bu eskiden, iç limanın kıyısı. Beş tane de cami var bunun boyunca. Kemeraltı, Başdurak, Kestanepazarı, Şadırvanaltı, Hisar Camileri. Şimdi eskiden ticaret limanı orası tabi. Gemiler girip çıkıyor. Çok eskiden ama. Timur geliyor, 1402 Ankara Savaşı, onun arkasından bu taraflara geliyor. Diyor ki, "herkes bir taş atsın, şu limanı doldurun" diyor. Zaten artık dolmuş, gemiler giremez hale gelmiş. Sırttan gelen derelerin akıntılarıyla alüvyonlar doldurmuş. Bir nedeni de bu. İlk limanın orada olması. İlk liman nedeniyle bir sürü ticari şeyin oraya yerleşmesi. Kemeraltı'nı açıklayan şey bu. Hee sonra İzmir büyüyor. 19. yüzyılda banliyöler var. Buca, Bornova, Levantenler gidiyor oraya, orada oturuyorlar. Kendilerine demiryolu yaptırıyorlar. Türkiye'nin, hatta dünyanın ilk banliyöleri. Amerika'nın o tarihte banliyö falan bildiği yok. Bizde var. İşe oradan gidip geliyor adamlar, beyler. Demiryolunu da ondan yaptırıyorlar kendi evlerine gelip gitsinler diye, senin benim keyfime değil. Bir tanesi şu an Bornova'ya giden hat, bir tane Gaziemir'e giden hat var Seydiköy diye geçiyor, bir tane de Buca'ya giriyor. Seydiköy'de Hollandalılar vesaire var. Buca'da da İngilizler ağırlıklı. Bornova'da da Fransızlar ağırlıklı. Hepsi karışık. Ama tüccar adamlar. Fiziki konum olarak özetlersek, ilk yerleşme, ticaret aktiviteleri, coğrafi nitelikler, gemi yanaştı, kıyı mıydı dalgaları. Zaten eski İzmir haritalarını açarsan, göreceksin ki o Taşçılar İçi, Yemişçiler Çarşısı, oraların hepsi, ince ince, uzun uzun parseller. Bunların hepsi liman arkası depoların şekli. Hanlar, hamamlar da tabi oldukça önemli. Ticari anlamda İzmir ikinci sırada. Bütün bu Anadolu'dan gelen malların doğudan batıya gitmesi, batıdan gelenlerin burada içeri yayılması, kapı yani İzmir, hakikaten kapı. Arap medinelerindeki kapılar gibi değil. Bizde böyle kapılı bir çarşı sistemi yok. Yani Kemeraltı'nın etrafı surla falan çevrili değil. 270 hektarlık tüm Kemeraltı Kentsel Sit Alanı, Fez'deki medine kadar büyük.

A5: "Kemeraltı Çarşısı bir iç limanın 18.yüzyıl ortalarından itibaren dolması ve yapılaşmanın yoğunluk kazandığı bir bölgedir. Gerek hinterland bağlantısı gerekse başta Karşıyaka olmak üzere bütün tüm semtlerin bir odak noktası ve geçiş güzergâhı olması önemli bir özelliğidir."

Y8: Kemeraltı'nın konumunu, dört, beş farklı yerden ele almak lazım. Birincisi, tarihsel konumu. Burası eski tarihi liman kenti. Açıkçası burası, jeopolitik konum

olarak, hem Anadolu'nun en batı noktası olması hem de karayolları, demir yollarının kesişim noktasında olması münasebetiyle bu liman özellikle 16. ve 19. yüzyıllar arasında önemli bir yere sahip olmuş. Kemeraltı'nı anlamak için evvela bu liman kenti anlamamız lazım. İkincisi, buradaki tarihi su kaynakları. O da Kadifekale ve onun etekleri Vezir suyu ve Osmanağa suyu kaynakları. Bununla beraber, tarihte üçüncü defa, Bornova ve Bayraklı'dan sonra burada kurulunca kent, Smyrna, bu yolların kesişimiyle beraber, jeopolitik konumunu sadece kendisi için değil, bölgenin bir pazarı, bölgenin bir çarşısı olma özelliğini de taşımaya başlıyor. Tabi Kadifekale burada çarşıya bir korunaklık sağlıyor. Onun su kanalları bir zenginlik katıyor. Bununla beraber, Avrupa Asya bağlantısının kurulduğu nokta olması, özellikle bugünkü Yunan adaları diyeceğimiz adalara yakınlığı ve deniz ticaretinin önemiyle beraber Ege'nin en önemli jeopolitik noktalarından birisi haline geliyor. Kemeraltı ise, bu üçgenin ana kesişim noktalarından bir tanesi. O yüzden burada bir sürü hanlar var. Bir sürü bu yapıya eklenmiş çarşı pazar niteliğinde dükkânlar var. Bu aslında iki bin yıl öncesinin Agora pazarında da böyleydi. Şimdi de dört yüz, beş yüz yıldır sürdürdüğü yapısıyla Kemeraltı böyle.

Kemeraltı Çarşısı'nın hala merkezi bir konumda olmasına karşın, bu merkezi olma niteliğini, özellikle de birtakım idari ve ekonomik değişimlerin etkisiyle hızla yitirmeye devam ettiğini ileri sürenler de mevcuttur.

E11: Kemeraltı Çarşısı hala merkezde. Bir kere, İzmir'de her şey deniz kenarına göre yürüyor ya, ama mesela benim ailem 1925'te Girit'ten, İzmir'e gelmiş. Biz muadil olsak da bizimkiler seçmiş, öyle "gemi nereye götürürse" şeklinde değil. Büyükbabam orada da fotoğrafçıymış, İzmir'de fotoğrafçılık mesleğine ihtiyaç olduğunu anladığı için İzmir'e gelmiş. İlk dükkân burada Kemeraltı'nda. Niye Kemeraltı? Kemeraltı İzmir'in merkezi. Konak'ta Vilayet var. Bütün resmi daireler Konak'ta. İlçelere giden dolmuşlar, otobüsler buradan kalkıyor. O yüzden, her şey burada olduğu için Kemeraltı'nda başlamışlar. Ama süreç içerisinde, merkez özelliğini kaybetmekte hızla devam ediyor. Benim çocukluğumda bile Adliye buradaydı. Şu an sadece Vali Konağı var. Emniyet'e ait bazı birimler var. Nüfus gitti. Pasaport, nüfusa geçti, ehliyet, nüfusa geçti. Onlar da şu an Basmane'de. Aşağı yukarı hiçbir resmi daire kalmadı. Bir Göç İdaresi var, keşke olmasa. Dolmuş durakları ve otobüsler, Konak'tan, Pasaport'a kadar dağıtıldı. O da bir kayıp. Sadece burada kalan ne var? Konak Vapur İskelesi, bir de metronun bir ayağı burada. Yani o fiziki konumu, sadece Kemeraltı olarak kaldı.

A2: Eski İzmir tek merkezliydi. Bol gecekondu bir görüntüsü vardı. Karşıyaka bile merkez değildi. 1980'den sonra hızla çok merkezli olaya başladı. Karşıyaka, Bornova, Buca... birer merkez olurken Kemeraltı trafik yoğunluğu ve esnafın "işporta" tarzı ürünlere yönelmesi ciddi bir fonksiyon değişikliğine neden oldu. Günümüze geldiğinde cazibesini yitirmiş bir eski çarşıdan öteye gidememektedir.

Y9: Kemeraltı, aslında kentin tam ortasında olan, bir merkez halinde düşünülmüş, bütün ulaşım araçlarının merkezi konumunda, yani hem deniz trafiği hem şehir içi otobüs trafiğinin geçtiği ya da başladığı bir noktadır. Onun

için Kemeraltı, İzmir'in ticari hayatında, geçmişten bugüne, hem bir açık hava alışveriş merkezi olmuş hem de ihtiyaç duyulan tüm malzemelerin tedarik edildiği bir yer halindeymiş. Hala da öyle. Bazı malzemeler Kemeraltı'nda bulunur. Şimdi git gide, ilçelerde açılan çarşılarından dolayı, her geçen gün ticari değerini yitirmiş olsa da, her şeyin imal edildiği, alınıp satıldığı merkez olma halini hala koruyor. Tabi ayakkabıcıların oradan gitmesi, manifaturacıların manifaturacılar sitesine gitmesi, gıdacıların gıda çarşısına gitmesiyle tabi ki ticari aktivitesini biraz kaybetti. Ama konum olarak, şehrin içindeki bütün ilçelere, Balçova, Karşıyaka, Bornova, Buca, Karabağlar gibi ilçelerin eşit uzaklıkta olduğu merkezi bir noktada.

Y2: Kemeraltı, tarihi olarak bir yönetim merkezi. Yakın döneme dek, yani 60'lar, 70'lere kadar, diğer bölgelerde merkezler yeşermeden, yani Alsancak o zaman, geliyordu ama bu kadar aktif değildi, Bornova öyle, Karşıyaka öyle, Buca öyle, bunların her biri şimdi birer merkez olmuşsa da, eskiden tek merkez vardı, o da Kemeraltıydı. Adliye oradaydı, Valilik oradaydı, daha sonra 60'larda belediye binasının yapılmasıyla belediye geldi vesaire. Bir kere böyle bir yönetim merkezi olma niteliği var. İkincisi, tarihi bir alışveriş ve ticaret merkezi. İzmir limanının hanları, biliyorsunuz iki yüze yakın han var, bunların çoğu ayakta kalmadı ama hanlar çok etkin bir rol oynuyor geçmiş Kemeraltı yaşamında. Tabi ibadet yeri olarak camiler var, havralar var. Dolayısıyla İzmir geçmişte bir bakıma Kemeraltı'nda yaşıyor. Ticaret giderek oradan geliyor. Limanla ilişkiler oradan geliyor. Zaten hanlar da ona göre yapılmış. Yani tarihi olarak bir merkez. Tüm faaliyetlerin içerisinde şekillendiği bir merkez.

Katılımcıların ilk soruya vermiş oldukları yanıtlar çerçevesinde, Kemeraltı Çarşısı'nın fiziki konumunun, İzmir kentinin merkezi olarak değerlendirildiği hususunda bir görüş birliğinin mevcudiyeti ifade edilebilir. Böylelikle, Kemeraltı Çarşısı'nın kent içerisindeki fiziki konumunun, çarşının, kent kimliğine katılmasına olanak tanıdığı yönündeki hipotezin geçerliliği tespit edilmektedir.

4.2.2. Kemeraltı Çarşısı'ndaki Yapılaşmış Ögelerin İzmir Kent Kimliğine Olan Katkısına İlişkin Algılar

SORU 2: Kemeraltı Çarşısı'ndaki tarihi yapılar, İzmir ve kent sakinleri için ne anlam ifade etmektedir? Sizin bu husustaki görüşünüz nedir?

AMAÇ: Sorunun amacı, Kemeraltı Çarşısı'nın yapılaşmış kimlik öğelerinden hareketle, kentsel mekân ve kent kimliği arasındaki etkileşimi belirlemektir.

HİPOTEZ 2: Kemeraltı Çarşısı’ndaki tarihi yapılar, kent kimliği açısından değer taşımaktadır.

Genel itibarıyla, Kemeraltı Çarşısı’ndaki tarihi yapıların, İzmir kenti ve İzmirliiler nezdinde öneme sahip olduğu görüşünde olan katılımcılar, bu görüşlerini, çarşıdaki tarihi yapıların, farklı zaman dilimlerine, farklı dinlere ve kültürlerle ait olduklarına değinerek temellendirmişlerdir.

Y3: “Çarşı, özellikle 17. yüzyıl klasik Osmanlı mimarisine ait dini yapılar ile 18. ve 19. yüzyıllara ait sivil mimari örnekleri bakımından son derece zengin bir dokuya sahiptir. Kentin geçmişteki iç limanının izleri hala korunmuş durumdadır. Kent halkı için hem bir ticari merkez hem de bir açık hava müzesi niteliğindedir.”

A3: “Kemeraltının büyük bölümünü kaplayan tarihi yapılar kısmen bozulmuş olsalar da çarşının tarihi karakteristiğini oluştururlar ve İzmirliilerin bu tarihi dokuda kendilerini çok rahat hissettiği, insani boyuttadır. Havadar ve sürprizli sokak ve meydancıkları ile gelenlerin hiç sıkılmadan saatlerce dolaşabildikleri bir yerdir.”

Y4: *Tarihi yapılar çok önemli. Benim bildiğim, bin sekiz yüzün üzerinde tescilli yapı var. Hanlar var, sinagoglar var, çeşitli kültürlerin bir arada yaşadığı bir mekân. İzmir’in ilk kuruluş yıllarında zaten, Alsancak civarı genelde Hristiyanlar, ikinci olarak Museviler, daha sonra Müslümanların mahallelerinden oluşan bir yerleşim şekli var. Bunun tabi kentteki ekonomik ve ticari yaşama da yansımaları var. Tabi tarihi yapılar, Kemeraltı’na, Kemeraltı olma özelliğini veren yapılar. Restore edilenler var, restore edilmeyi bekleyen yapılar var. Oradaki kentsel sit alanının tamamı iki yüz yetmiş hektar. Biz yanlış hatırlamıyorsam, 2006, 2007 gibi, orayı, Bakanlar Kurulu Kararı ile yenileme alanı ilan ettirdik, 2863’e paralel bir yasa çıkarttırarak. O alınan karar çerçevesinde de birçok restorasyonlar, düzenlemeler, birçok şeyler yapıldı. Ben şöyle bakıyorum, İzmir deyince Kemeraltı’nı asla unutmayacaksınız. Öyle bir yer ki çok farklı mekânlar var, çok farklı dokular var. Benim bildiğim, Kemeraltı’nda beş bin yıllık bir geçmişten dolayı, birkaç katman var değişik dönemlere ait. Hatta Güven Hoca bir gün dedi ki, Güven BAKIR vardı belki duymuşsunuzdur, vefat etti, Allah rahmet eylesin, “biz” dedi “bu tür yerlerde yapı yapılmasına çok karşı olmayız ama yapının alttaki değerleri tahrip etmemesine bakarız” dedi. “Hatta bazen yapılar, alttaki değerleri korur” dedi. Yani oraya çok hassas bir gözle, bir değer olarak bakmak gerekir. Böylesi bir mekân.*

E12: *Biliyorsunuz burada sinagoglar var. Tahmin ediyorum altı taneydi sayısı. Bu sinagoglar, İzmir’de halen daha mevcutta da yaşayan Yahudi kesim için çok*

büyük bir manevi önem taşıyor. Şöyle ki, buradaki sinagoglar şu an faal değil. Ama faaliyete geçmesi için çeşitli çalışmalar var belediye tarafından. Buradaki sinagogların faaliyete geçmesinden sonra buranın tarihi yapı olarak biraz daha harekete geçeceğini düşünüyorum. Bir tane atıl yapıda kilise var ve aşağı yukarı da yedi ya da sekiz adet camimiz var burada. Bunlar tabi çok önemli hususlar.

E13: Buradaki tarihi yapıların birçoğu eski Rum yapıları ve eski Osmanlı yapıları. Sonradan yapılanlar da var. Bunların bir kısmı koruma altında. Bildiğim kadarıyla UNESCO'nun yedek listesine alınmış bir çarşı Kemeraltı Çarşısı. Muhtemelen asile de geçecek. Çarşının eski halinde tarihi yapılar gözüktüyordu ama şimdi mevcut haline baktığınızda, binaların modernleştirilmesi, cephe giydirmeleriyle birçok yapıda bu gizlenmiş durumda. Özünde insanlar bunları görmek istiyor ama bir yandan da modern yapıya ayak uyduralım derken tarihi yapı gizlenmiş oluyor.

Y6: Kemeraltı Çarşısı sadece bir çarşı değildir. Kemeraltı Çarşısı ve etrafı yüzyıllardır, belki de daha fazla, değişik etnik grupları barındıran bir alandır. Dolayısıyla bu alanda, çok yoğun bir şekilde kültür varlıkları bulunmaktadır. Bu da Kemeraltı Çarşısı'nı sadece çarşı olmaktan çıkarıp bir kültür alanına dönüştürme potansiyeline sahiptir. Bir defa İzmir'in kendi tarihine bağlanması, tarihi yapıların, yani taşınabilir ve taşınamaz kültür varlıklarının farkındalığına varmakla başlar. "Geçmişimi bilmiyorsam, geleceğimi de çizemem" sözü vardır ya, öyle bir şey. Ve bu alan hâlihazırda bir çarşı olarak İzmir'e insan getiriyor, müşteri getiriyor. İkincisi, kültür varlıkları, bu alanı, dünya turizm sahnesine çıkarabilecek nitelikli kültür varlıklarıdır. Kadifekale'den başlayıp, onun altındaki Agora, eski Yahudi Mahallesi, orada bulunan şu an bildiğimiz dokuz sinagog ve bir hahamhane, camiler, hanlar, hamamlar, bütün bunlar, bu alanı çok cazip bir alana dönüştürüyor. Biz bugün asıl para getiren turizmin, kültür turizmi olduğunu biliyoruz ve de bu kültüre sunabileceğimiz çok çok kaynağımız bu alanda bulunmakta.

A6: "Bugünkü tarihi yapıların önemli bir kısmı 17. yüzyıl ve sonrasına tarihlenmektedir. Dolayısıyla eski İzmir, ya da İzmir'in nostaljisini yaşamak isteyenler için adeta tek adrestir. En önemli yanı da yüzyıllar önceki İzmir'in mimari anlayışı, estetik bakış açısı ve çeşitliliği gözler önüne sermesi açısından çok değerlidir."

A7: Tarihi Kemeraltı Çarşısı, açık hava hipermarketi gibi görünse de yüzyıllardır her döneme ait alışveriş; ticaret (alt kesimi ticaret üst katı konaklama yeri olarak kullanılan hanlar-Kızlarağası, Mirkelamoğlu, Çakaloğlu, Yeni İzmir İş Hani, Şükran Oteli vb.); sağlık (eski Memleket Hastanesi ve Beyler Sokağı'ndaki doktor muayenahaneleri); sosyal (sinema, tiyatro- Elhamra Sineması- Osmanlı tarzı yemekleri ve tatlıları ile ünlü lokantalar -Ekmekçibaşı-, Veysel Çıkmazı vb.) ve kamusal (Hükümet Konağı, Tapu Dairesi, Adliye vb.) işlevlerinin yanı sıra farklı dinsel yapıları da içermekte idi. Çarşının ana arterini oluşturan Anafartalar Caddesi (eski liman kıyı çizgisi) üzerinde birbiri ardı sıra dizilmiş camiiler ve havralar Müslüman Türk'ün hoşgörüsünü gözler önüne sermektedir. Ayrıca Tarihi Kemeraltı Çarşısı su yapılarıyla da (hamamlar,

şadırvan ve çeşmeler, sebiller-bedava soğuk su ayrıca kandillerde şerbet dağıtılan yapılar) dikkati çekmektedir. Dünyanın hiçbir yerinde böyle bir çarşı görmek mümkün değildir. Kemeraltı Çarşısı'ndaki tarihi yapılar İzmir'in yüzyıllara meydan okuyan vitrini gibidir. İzmir'in kalbinin attığı Tarihi Kemeraltı Çarşısı'nda Osmanlı Dönemi (cami, han, hamam, şadırvan, çeşme, sebil, saat kulesi vb.); Erken Cumhuriyet /I. Ulusal Mimarlık Dönemi (Kardıçalı Hanı, Bağçeciler Hanı, Eski Osmanlı Bankası vd.) ve Modern Mimarlık / Modernizm Dönemlerine (SSK İş Hanı, İzmir Büyükşehir Belediyesi vb.) ait eserler mevcuttur. Diğer bir deyişle burada her döneme ait tarihi yapıları görmeniz mümkündür. Bu nedenle Tarihi Kemeraltı Çarşısı İzmirlilerin değerini gün geçtikçe daha çok anladıkları dünü, bugünü, yarını ile geçmişten günümüze ulaşan ve gelecek nesillere aktarmamız gereken kültürel mirastır.

Y12: İzmir'in tarihi, geçmişimiz bizim orada, dediğim gibi birçok cami, medrese, han, hamam hatta başka dinlerin ibadethaneleri havralar, kiliseler vesaire var Kemeraltının çevresinde. Yani İzmir'in aslında kozmopolitik ve enternasyonal yapısını da gösteren bir şey Kemeraltı civarı İzmir'in bu noktası. İzmir'in sanki böyle bir tarihi kesiti gibi yani orası. İzmir de daha önce ticaret, işte demografi, jeopolitik, jeomorfolojik, işte antropolojik vesaire bütün şeyleri hemen küçük bir seyahatle görebilirsiniz. Yani işte agorası hemen oraya yakın. O agora meydanı, oradaki yapılar, kent tarihi için önemli. Daha sonra İslami dönemde işte Çaka Bey'in İzmir'i fethi. Yani 1071 Anadolu'nun fethi, hemen ondan 10-12 sene sonra İzmir fethedilmiş, dolayısıyla o zamandan bu zamana neredeyse 1000 yıllık da Türk-İslam tarihi iç içe geçmiş bir şehir. Bizim tarihimizle ilgili de çok önemli eserler var her birine tekrar dokunulması lazım. Kendi tarihi özelliklerini kaybettirmeden fonksiyonlandırmak lazım onları da yani.

Kemeraltı Çarşısı'ndaki tarihi yapıların önemine değinen bir katılımcı, bu önemin, toplum nezdinde, ekonomik koşullara paralel biçimde seyrettiğini ileri sürmüştür.

Y1: Çarşıdaki tarihi yapılar zaman zaman çok çok önemli. İnsanların ekonomik sorunlarını aştığı, rahat yaşadığı dönemlerde, tarihe, kültüre yaklaşımı farklı; ekonomik sıkıntılarla iç içe olduğu dönemde tarihe, kültüre yaklaşımı farklı. Burada, 1700, 1800'lü yıllardan kalan, onlarca, yüzlerce, konut olarak kullanılan, işyeri olarak kullanılan, hanlar var, kervansaraylar var. Kemeraltı'nda yirmi dördün üzerinde han var. Bugünkü otelciliğin başlangıcı, burada çok merkezi olarak görülüyor. İpekyolu ile beraber, doğudan gelen kervanlarla burada ticaret artıyor ve çok ciddi bir mimari yapılaşma görülüyor. Sonra sanayinin başlangıcıyla beraber, limana endeksli olarak, onların tarihi yapıları var, depoları var, antrepoları var. Bunları bugün imkânı olan insanlar fark edebiliyor. Öyle bir algı var. Tarihi değeri yok saymıyor insanlar ama hayatın gerçeğiyle de öncelikle yaşamlarını, bugünün ticaretini kurtarmaya çalışıyorlar. Son süreçte, ekonomik sıkıntılardan dolayı, insanların tarihi dokuya sahip çıkma yaklaşımları, ikinci, üçüncü planda kalıyor ve ötelenmiş oluyor. Bugünkü insanlara tarihi anlatırsanız, herkes baş tacı ediyor. Ama bunların ayağa kaldırılması noktasında, "bunları kim yapacak?" diyor. Burada ekonomik gücü olanlar da, olmayanlar da aynı bakış içerisinde. Varlıklı olanlar bunlara

“sınırsız sahip çıkıyor” demek de mümkün değil. Tarih güzel, kültür güzel, olmazsa olmaz, ama bunu herkes bir başkasından bekliyor.

Kemeraltı Çarşısı’ndaki tarihi yapılara ilişkin, kent kimliğinde yer edinmiş birtakım sembol elemanlara da atıfta bulunulmuştur.

E4: Tabi ki bütün tarihi yapılar, bulundukları yeri zenginleştiren, bulundukları yere isim veren yerlerdir. Tarihi yer olarak evvela, İzmir’ e gelen herkesin ilk gördüğü yer olan Saat Kulesi vardır. Hükümet Konağı var mesela burada. Malum, ilk ezanın okunduğu, o anda bayrağımızın asıldığı, en tarihi özellikleri taşıyan bir bina. Bayrak asılırken mesela, ezanı okuyan benim babamın halasının oğlu, Ömer SESLİ. Hatta soyadı çıkınca Sesli soyadını onun için almış.

E5: Çarşımız İzmir tarihinin en kadim camilerine ev sahipliği yapıyor. Simgemiz Saat Kulesi ve merkezimiz Vilayet Konağıyla tarihsel ve simgesel yapılar barındıran tarihi hanları, konakları, hazireleri, çeşmeleriyle devri Osmanî’nin İzmir’deki yansımalarını içeren önemli bir alandır. Yurt dışı ve yurt içi turistlerin de mutlaka ziyaret ettiği ve bu yapıları gördüğü İzmir’in en nadide alanındayız.

E14: Çarşı içerisindeki tarihi yapıların, tarihi noktaların, bir kere doğru tespit edilmesi gerekir. Doğru tespit edilmediği için, bazıları ifadesiz kalmakta, bazıları da ifadeli kalmakta. Bunların başında, kurtuluşun simgesi olan, 9 Eylül 1922’de işgalci Yunan bayrağının indirilip, şanlı Türk bayrağının asıldığı Konak Vilayet Binası, ilk başlangıçlardan bir tanesidir. Saat Kulesi hakeza. Bunlar gözükenlerdir. Ama Kemeraltı içerisindeki camiler çok farklıdır. Havralar vardır. Kızlarağası Hanı’nın yanında başka bir hanımız vardır. Bu hanımızın özelliği, iç limanken, içeriye giren gemilere, ister Hristiyan, ister Musevi, ister Muhammedi olsun, hepsine su verilmesiyle ilgili kitabesi vardır üstünde. Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun, İsmet İnönü’nün, Adnan Menderes’in yaşadığı ve doğduğu evler vardır. Necati Cumalı’nın evi vardır. Sefarad Musevilerinin bir dönem Mesih olarak gördüğü Sabatay Sevi’nin, Museviler için önemli bir haham olan Hayim Palaçi’nin evlerinin olduğu çok özel bir yerdir burası. Tabi çarşıda bunların öne çıkması için, fiziki binaların yapımı ve sosyolojik olarak insanlara, bunların anlatımı gereklidir.

Kemeraltı Çarşısı’ndaki tarihi yapıların, çarşı içerisinde yaşamalarına karşın, henüz yeni farkına vardıklarını belirten, tarihi yapıların gündeme getirilmesinde geç kalındığını düşünen katılımcılar mevcuttur.

E2: Senelerdir buradayım. Daha yeni yeni ben keşfettim. Ticaretin içerisindeyiz. Ticari rantın peşinde koşuyoruz ama bu güzellikler eskiden bu kadar ortaya çıkarılmamıştı. Şimdi yavaş yavaş birtakım kuruluşlar, TARKEM diye bir kuruluş var. Onların restorasyon çalışmaları falan var. Onlar öne çıkarıyor. Biz de farkına varıyoruz. Eskiden bu kadar belli değildi. Bir Agora vardı mesela. Yıkık harabe şeklindeydi. Yapılan çalışmalar, İzmir Ticaret Odası’nın destekleriyle,

TARKEM'in destekleri, tabi siyasilerin de yardımıyla, belediye başkanımızın özellikle, yeni yeni güzellikler ortaya çıktı. Çok önemli tabi şehir için tarihi güzelliklerin ortaya çıkması.

E3: Kemeraltı Çarşısı'ndaki tarihi mekânlar, binalar, ister istemez, yaşları altmış, yetmişin üzerinde olan kişiler başta olmak üzere, İzmirli için anlam ifade etmektedir. Tabi İzmir'in tarihi binaları oldukça fazla idi. Fakat yerel yönetim, bunları farklı nedenlerden dolayı gün yüzüne çıkaramadığı için, bunların büyük kısmı yıkık durumdadır. Bundan dolayı insanlar, özlem hasret duydukları o binaları öyle yıkık gördüklerinde üzüliyorlar.

E7: “Salepçioğlu Camisi'nden tutun da Abacıoğlu Hanı'na kadar, o sinagoglar da dahil olmak üzere o kadar çok eski yapı var ki son birkaç senedir birçok restorasyon yapılsa da, Kemeraltı'nın arka sokaklarına hiçbir önem verilmemektedir. Şu an yetkili birisi gelse gidip oraları göstersek bizden daha çok onlar üzürlüler.”

Bazı katılımcılar, Kemeraltı Çarşısı içerisinde güçlü bir tarihi yapı envanteri olmasına ve bu tarihi yapıların, hem İzmir hem de İzmirli için oldukça önemli olmasına rağmen, çarşıdaki tarihi dokuya gerektiği gibi eğilinmediği düşüncesindedirler. Çarşının eski esnafının çarşıya sahip çıkmamalarından, kent sakinlerinin de, çarşı içerisindeki tarihi yapılara ilişkin herhangi bir bilgi sahibi olmamalarından yakınmaktadırlar. Kente dışarıdan gelen göçün etkisi üzerinde duran katılımcılar, hızlı bir şekilde artan kent içi nüfusun, kentlilik bilinci taşımaktan da uzak olduğunu ifade etmektedirler. Bu noktada, farklı örneklem grubundaki katılımcıların (örneğin A1 ile E11), birbirine benzer ifadeler ve örnekler üzerinden görüşlerini temellendirmiş olmaları dikkat çekicidir.

A1: Tarihi yapıdan kastedilen şey, sebil de olur, sütun, çeşme de olur, köşe çeşmesi de olur, cami olur, şadırvan olur, sibyan mektebi olur, olur, olur, her şey girer. Tarihi yapı denince bizim burada belli başlı şeyler geliyor akla. Yeşildirek Hamamı var. Şimdi ne yeşili kalmış, ne direği kalmış. Kemeraltı boşaldı bir anlamda. Kemeraltı'nın neden boşaldığına bir bakmak lazım. Bu tarihi bir süreç. Bu süreç, gelişme, teknoloji, ekonomiye paralel olarak oluşuyor. Ama önüne geçilemeyen bir süreç. Yani eskiden, çok çok da eski değil ha, çocukluğumdan bahsediyorum, İzmir'in tek çarşısı olan Kemeraltı, metropoliten alanın merkeziydi. Yani, Manisa'dan düğme almaya gelirdi kadınlar. Aydın'dan gelip altın alırlardı. Uşak'a kadar gidebilirdin. Böyle bir bölgenin, ticari fonksiyonlarını da yürütüyordu Kemeraltı. E şimdi ne oldu zaman içerisinde? AVMler yapıldı, oralarda da Mc Donalds'lar açıldı. Beş tane eczane vardı Kemeraltı'nda. Bölgenin eczanesiydi yani. Bir tanesi de Eczacıbaşıların eczanesi. Eczacıbaşı gitti, bir jean markasına verdi dükkânı. Ayıptır ya. Şu

dedelerinin çıktığı yeri müze yapsana sen ya. İçerideki mobilyaları da Ege Üniversitesi'ne götürmüşler. Kimse sahip çıkmıyor yani. Bu biraz, Türk milletinin kültürsüzlüğü. Böyle bir kültür bizde yok. Avrupa'da var. Avrupa'da zaten kendi oturduğu binaların dokusundan farklı bir ev, kendisi yapmak istemiyor. Evini gidip mora boyatmıyor. Her taraf iki katlıysa, üç kat yapmıyor, beş kat yapmıyor. Sende bu kültür yok. İnönü'nün evi bile, bugün tarihi bir ev. Tarihi bir sokakta, tarihi anıları taşıyan bir şey. Yahudi okulu var mesela. Duruyor ama duvarların arkasında, yüksek duvarların arkasında. Millet onu bilmiyor. Kapıda da yazmıyor. Bir tane daha var ama o yanmış yok. Kent sakinlerinin umurunda değil hiçbir şey kardeşim. Bu kadar basit. Görmüyorlar bilmiyorlar da. Zaten bir şeyi bilmezsen, tanımazsan, sevemezsin. Sevemezsen de koruyamazsın veyahut da sana bir anlam ifade etmez. Salepçioğlu Camisi yıkılsa, yerine yenisi yapılsa kimse bir şey demez. Millet, gözüünün önündeki camiye, tarihi, İzmir'in işte şusunu, busunu bilmediği için oluyor bu. İzmirlilerin yüzde doksan beşi, İzmir'in tarihini bilmiyor kardeşim ya. Çünkü İzmir'in gerçek nüfusu, 1960'ta üç yüz bindi, beş yüz bindi. Benim çocukluğumda, üç yüz elli bindi. Şimdi dört buçuk milyon. Bu dört buçuk milyonun zaten, üç nokta yedi milyonu dışarıdan gelenler. Bu dışarıdan gelenler zaten İzmir'e böyle bakmamış ki. İzmir'e sömürülecek mal diye bakmış. Denizi olmayan yerdeki insanlar gelip burada deniz sektörünü yönetiyor.

E11: Bu tarihi yapıların, eski İzmirli için, İzmir için düşüncesi olan için bir anlamı var. Yoksa buradan gelip geçen bir adam için hiçbir anlamı yok. Hatta çoğu için, eski püskü, derme çatma yapılar. Biliyorsunuzdur, Kemeraltı nedir? Kemeraltı aslında dolgu yapıdır. Çünkü 1700'lerde burası bir limandı. O liman, ihracat ve ithalat için kullanıldıkça burada depolara ihtiyaç oldu. Doldurulup üzerine, işte o bahsettiğiniz büyük kervansaraylar, büyük hanlar yapılmış. 1900'lü yıllara gelirken, burası çok büyük bir paketleme yeri. Deve kervanları geliyor. Hanların kapıları çok büyük, niye? İşte, develerle adam içeriye giriyor. Fıçıcular var, sandıkçılar var, incir işletmeleri var, sabun işletmeleri var. Kemeraltı'nda bu yapılar var. Hayatla beraber camiler, camilerle beraber 1500'lü yıllardan beri Sefarad Yahudileri burada olduğu için sinagoglar var. Bunlar, iki kültür birbirine çok yakın yaşadıkları için Kemeraltı'nda var olmuşlar. Ama şu an Kemeraltı'nda yaşayan insanlara sorarsanız, bir camileri biliyor, o da şu anki politik koşullardan dolayı. Biraz da marka değerli olan birkaç han, Abacıoğlu Han, Hisarönü gibi yerler. Onun dışında, tarihi yapılar hakkında bihaber şekilde buradaki nüfus yaşıyor. İzmir'in çok az bir kitlesi, özel kitlesi, bunların farkında. Onlar da takip ediyorlar zaten. Ama maalesef çarşıya gelen geçen için bir anlamı yok. Çarşıda mülk sahiplerinin de çoğu sattı. Ya abi böyle bir şey var mı? Eczacıbaşı'nın ilk kurulduğu eczane buradadır. Orada ne var şimdi? Kotçu var. Eczacıbaşı'na batar mıydı o dükkân eczane olarak saklasa? Müze yap ya. Kapattı gitti. Şimdi kotçu oldu. Anlatabildim mi? Süleyman Ferit Eczacıbaşı. Ne bileyim.. Uğur Soğutma.. Şenocaklar.. Şu karşıımızdaki han. Onların orası. Gittiler. Tamam Kemeraltı'nın ulaşım sorunu hat safhada. Dar sokakları, ıvırı kıvrı ama İzmirli Kemeraltı'na yeni uyandı. TARKEM'i kurdu. Ona da her zaman şüpheyle yaklaşıyorum. Yani çok az kimsenin umurunda tarihi yapı.

A2: “Kemeraltı tarihsel kimliğini ve fonksiyonunu büyük ölçüde yitirdi, diyebiliriz. Bir bütün olarak gerçeğine uygun şekilde restore edilmesi gerekir. Bu

yapılamazsa her geçen gün güvenlik sorunlarının yaşandığı kimliksiz bir bölge olacaktır.”

E10: “Kemeraltı’ndaki tarihi yapılar bence kent sakinleri için çok değerli. Ama gerekli yükümlülükleri devletin yerine getirmediğini düşünüyorum. Çünkü birçok tarihi han, eski han şu anda depo olarak ya da evsizlerin evi olarak kullanılıyor.”

Y11: *Kemeraltı’ndaki tarihi yapılar, İzmir’in en güzel yapıları. Fakat ilgi yok. Bu yapıları organize edecek, düzeltecek bir ilgi yok. Tamam, yapılar orada duruyor. Ama bunu vatandaşa, “İşte bakın, Kemeraltı’nda burası, bu tarihte budur” diyerek tanıtacak bir insan yok. Yapı kendi halinde mezbele oluyor. Vatandaşın bir bilgisi yok.*

Kemeraltı Çarşısı’ndaki binaları metrekare hesabı yaparak değerlendiren zihniyete karşı olduğunu ileri süren bir katılımcı, 2000’li yılların başından itibaren, tarihi dokuya karşı, bilhassa idari yaklaşımlar noktasında olumlu bir yaklaşım olduğundan söz etmektedir.

Y8: *Kemeraltı’ndaki tarihi yapılar tozlu bir mücevher. Çok özel yapılar bunlar. Ancak özellikle bu alandaki temel değere, özellikle 1950’ler ve sonrasında, metrekare gözüyle bakıldığı için, buradaki tescilli yapıların küçük olanları büyütülmeye çalışılmış, yanına, arkasına, üstüne eklentiler yapılmış. Böyle olunca da metrekare kazanacağız diye, çarşıda yer kapacağız diye, 2000’li yılların başına kadar bir yere gelmiş. Sonra, işte tarih, kültürel miras misyonlarıyla beraber, bu yapıların asıl değerinin metrekare olmadığı, gerçek değerinin, beraberce topyekûn yüzyıllardır varlığını sürdürüyor olması olduğu anlaşılmaya başlanmıştır. Bununla beraber de zaten, 2000’li yılların başından beri, önce stratejiler, sonra buna yönelik yasalar, bazı kanunların içerisine girmelerle beraber, bu alana 2012’den sonra TARKEM’in kurulmasıyla, belediyenin buradaki koruyucu niyetini ortaya koymasıyla farklı bir noktaya gelinmiştir. Tabi hala istenilen seviyede değil. Bugün çarşıda gezip birilerine sorsanız, onlar metrekareden bahsederler. Dükkânları birleştirmekten bahsederler. Hâlbuki buranın özelliği, dükkânların küçük olması, daha teşhir ve vitrin niteliğinde olmasıdır.*

Kent sakinlerinin, Kemeraltı Çarşısı içerisindeki tarihi yapıların varlığından büyük ölçüde habersiz olduğunu ileri sürenler de vardır.

A4: *Kent sakinleri, iş yeri olarak kullanılan bazı tarihi mekânların sebil veya mescit olduğunun farkında değil. Hisar Camii avlusundaki düzensizlik, Evliyazade ve Bakırcı Şadırvanlarının üzerinde bulunan armudi formdaki örtünün kaldırılıp şadırvanların fiskiyeli açık havuz haline getirilmesi, cami*

muvakkithanesinin çevresindeki işgaller ve yaşanan karmaşa kent sakinlerini rahatsız etmiyor.

E15: Kent sakinleri kanıksamış olduklarından ya da Kemeraltı'nı sadece alışveriş alanı olarak değerlendirdiklerinden, yapıların tarihi özelliklerinin, günlük yaşamda onlara çok bir şey ifade ettiğini düşünmüyorum. Ama şehir dışından gelenler, ülke dışından gelenler, Kemeraltı'ndaki tarihi dokuyu daha iyi özümseyip, ayırt edebilip, daha fazla etkileniyorlar bunlardan. Kemeraltı'nda birçok cami vardır. Sinagog vardır. Bildiğim kadarıyla yakın geçmişte, kullanılmayıp harabe şeklinde olan birtakım sinagoglar onarılmıştır. Bunlar, hizmete açılmışlardır. Kentin tarihi dokusu içerisinde önemli yeri olan figürlerdir bunlar. Onun dışında tabi Kemeraltı'ndaki yapılar, bugün gezip dolaştığınızda pek gözünüz yadırgamaz, hepsi güncel görünümde olmakla beraber, bir sökseniz yıldızları, altından tarih çıkar. Arapça, eski Türkçe mermerler, yazılar, plakalar diyeyim, çıkar. Tarihi görseller, bilerek olduğunu düşünmüyorum ama korunmuştur. Bir kısmı bilerek muhafaza edilmiştir şüphesiz ama bir kısmı da işte bir duvara bir şey kaplamışsınızdır, onun altında kalan tarihi doku orada muhafaza edilmiştir. Siz şimdi buradan çıktığınızda, üzerine bir tabela koymamışlarsa, çarşı boyunca yürürken, orada eski Türkçe yazıları göreceksiniz.

A5: Tarihi yapılar, entelektüel ve aydın kesim dışında hiçbir şey ifade etmemektedir. Söz konusu kişiler içinde ise ilgilenenlerin başında akademisyenler gelmekte; onların da düzgün ve ciddi bir sivil toplum kuruluşu olmaması nedeniyle yeteri kadar tarihi yapılar tanıtılamamakta ve önemi konusunda toplum bilinçlendirilememektedir.

A8: “Az sayıda kentli için Kemeraltı Çarşısı'ndaki yapıların tarihi olmaları önemlidir. Kentlilerin bir kısmı için geleneksel kullanım alışkanlıkları, bir kısmı için ise yeni kullanım imkânları önem taşımaktadır.”

Kent sakinlerinde, Kemeraltı Çarşısı'ndaki tarihi ve kültürel değerlere karşı herhangi bir farkındalık oluşmadığı düşüncesinde olan bir katılımcı, bunu, kente yönelik şekillenen yoğun göçe, tarihi mekânların ticari aktivitelerini yitirmiş olmasına ve kuşaklar arasında, kolektif belleğin aktarım eksikliğine bağlamaktadır.

Y9: Kemeraltı'ndaki tarihi yapılar, bir dönem Kemeraltı'ndaki kervansarayların nihayetlendiği nokta olduğunu gösteriyor. Develerle gelen kervanların, bugünkü Çukur Han denen yerde konaklaması, korunması, güvenliğinin sağlanması ve o yöredeki tüm bu tür hanların, ticari aktivitelerle güvenlik noktasında hizmet vermesi, Kemeraltı'nın tarihi geçmişini hep beslemiş. Kızlarağası Han'da gerçekleşen ticari aktiviteler de bu doğrultudadır. Bu tarihi mekânların, bize geçmişimizden bilgi sunduklarına inanıyorum. Geçmişte burasının, tarihi ve kültürel bir merkez olduğunu gösteriyorlar. Bence İzmirli bu farkında değil. Neden değil? Çünkü İzmir, 1980'den sonra ciddi bir göç aldı. Doğu ve Güney Doğu'dan gerçekleşen göçler, Kemeraltı'nın mistik yapısını kaybederek,

dışarıya açılmasını sağladı. Bir de tabi ticari aktivitesini kaybetmiş mekânlar, yavaş yavaş unutulmaya mahkûm. Kuşaklar arasında bir fark var. Bir önceki kuşağın hatırladığı o Meserret Oteli veya Kızlarağası'ndaki ticari yaşamı, şu anki nesil bilmiyor. Şu anki nesil, Kızlarağası'nda çay içmeye gidiyor ama bir dönem, ben çok iyi hatırlıyorum, orada dökümcüler vardı, hediyecek eşya dökerlerdi, onların imalatı vardı. Hemen arkasında, Taşçılar İçi'nde bir sürü saraç, kavaflar vardı. Bu Havra Sokağı tarafında şehrin sebze ve meyve, gıda maddeleri satıcıları vardı. Onun arkasında ayakkabıcılar vardı. Burada kalabalık bir kitle yaşadığı zaman, birbirlerine aktaracakları tarihi değerler var. Ama o yaşanmışlık bitince, o aktarılması gereken tarihi değerler de aktarılmıyor ve bugünkü insanlarımız, gençlerimiz Kemeraltı'nın tarihi değerlerini bilmiyor. Mesela Kemeraltı'nda üç tane sinagog, en az sekiz, on tane küçük büyük cami vardır. Bu camilerin tarihsel geçmişini hemen hemen çoğu bilmez.

İlgili soruya, Kemeraltı Çarşısı'ndaki özel mülkiyete tabi tarihi binaların korunması çerçevesinde yaklaşarak bu binaların muhafaza altına alınabilmesi için, resmi kurumların ve bizzat mülk sahiplerinin harekete geçme gerekliliğinden bahseden katılımcılar da vardır.

Y7: İzmirli şöyle bir hata yaptı. Hata da demeyelim, insanların kendi mallarına sahip çıkma sorumluluğu var. Sahip çıkması için de, içindeki kiracısının veya etrafındaki alanın bir şekilde verimli olması lazım. Sizin buradaki binanıza bir yatırım yaptığınızda, binanızdaki geri dönüşümün sizi mutlu etmesi lazım. O kadar çok arkada, konutlarımız, yıkılmış binalarımız var ki.. Bundan kırk sene evvel Kemeraltı niye daha güzeldi? Çünkü arkadaki konutlarla birlikte yaşıyordu. Burada zenginleşen kitle, başka yerlere gitti. Şehri yönetenler maalesef, arkadaki konutların ne olacağına karar veremedi. Böylece boş kalan alanlar, illegal olarak otopark oldu, çöplük yığınına döndü. Çocuklar ve torunlar sahip çıkamadı, bölünmeler oldu. On kişi toplandı, bir kişi "hayır" dedi, bina kaldı. Bu yavaş yavaş tabi değişime girdi. Belediye, valilik, İZKA [İzmir Kalkınma Ajansı], diğer kurumlar, Kemeraltı'ndaki belli birkaç tane binayı düzeltmeye başladı. Burada karşımızda bir örnek, çok yakın zamanda, Şükran Oteli boşaltıldı. Mal sahibi dün de buradaydı, ondan önceki gün de buradaydı. Biz onu motive ede ede aklındaki projeyi değiştirttik. Bu o kadar önemli ki, UNESCO'nun olacağına inandırdık, TARKEM'in yatırımlarına inandırdık. Yapmak istediğimiz hayali anlattık. Hiç aklında yoktu üst katının tekrar otel olması, şimdi "butik otel yapayım, altı da meyhane olsun" düşüncesine girdi. Çünkü Veysel Çıkmazı, bizim buranın çok büyük bir değeriydi, esnafı ve dışarıdaki esnafı topluyordu. Bunu kaybettik. Bunun yerine eskiden Şükran Oteli'nde de öyle bir ahenk vardı. Bu da gitti. Şimdi yüz on yıllık bir binanın eski işlevine girmesi, bir değer yaratacaktır.

Y10: Diyelim ki ben burada bir esnafım veyahut başka birisi mülk sahibi. O kendi binasını, o kendi mülkiyetini, önce kendi değer verip onu kazanacak. Bir insana kiraya verip, "ben buradan sadece kirayı cebime atayım" değil, o binanın dış yüzeyinin de içinin de bir şekilde korunuyor olmasını kendi ilk önceliklerle isteyecek. Bunun için de farkındalıklar yaratılması lazım. Farkındalıklar olmuyorsa da bana göre, yaptırım olması lazım. Bu durum sadece kendi

insiyatifine kalmamalı, çünkü tarih diyoruz sonuçta biz. Sen, ben eninde sonunda gideceğiz, arkadan birileri gelecek, bu burada var olacak.

Katılımcılar, Kemeraltı Çarşısı'ndaki tarihi yapıların, İzmir için oldukça değerli olduğunu ifade etmişlerdir. Bu tarihi yapılar, tek bir kültür ve tek bir dine ait unsurlar olmayıp çarşı içerisinde şekillenip tüm kente yansıyan kültür mozağının yansımasıdır. Bunun yanı sıra, Saat Kulesi, Hükümet Konağı, Kızlarağası Hanı, Hisar Camisi gibi kimi tarihi yapılar, İzmir için bir sembol eleman (işaret ögesi) haline gelerek kent kimliğinin oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Fakat kent kimliğinin oluşumunda, tarihi yapıların bizi tanımlama varlığı yeterli olmamaktadır. Söz konusu yapıların, kent sakinlerince de bilinmesi ve benimsenip sahiplenilmesi gerekmektedir. Bu noktada, kent sakinlerinin ve hatta Kemeraltı Çarşısı esnafının yeterli bilince sahip olmadığı dikkat çekmektedir.

4.2.3. Kemeraltı Çarşısı'ndaki Toplumsal Ögelerin İzmir Kent Kimliğine Olan Katkısına İlişkin Algılar

SORU 3: Kemeraltı Çarşısı'nın, İzmir'in toplumsal yaşamındaki yerini nasıl değerlendirirsiniz?

AMAÇ: Soru, toplumsal çevrenin ana etmenlerinden olan kolektif belleğin, kent kimliğine olan katkısını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

HİPOTEZ 3: Kemeraltı Çarşısı, kolektif belleğin ve kolektif kimliğin şekillenmesine katkı sunmaktadır.

HİPOTEZ 11: Kemeraltı Çarşısı, ticari faaliyetlerin ötesinde işlev gören toplumsal bir organizasyondur.

Katılımcılar, Kemeraltı Çarşısı'nın, toplumsal yaşamdaki yerinin, İzmir'i aşan bir şekilde seyrettiğini ileri sürmüşler; çarşıdaki toplumsal yaşamı, kültürel ve ekonomik boyutlarıyla gözler önüne sermişlerdir.

Y1: Çarşı, İzmir'in değil, Ege Bölgesi'nin toplumsal yaşamında olmazsa olmazı. Çarşıda, Ege'den, Aydın'dan, diğer tarafta Manisa'dan, diğer tarafta ta Denizli'ye kadar, bölgeden ürün buraya geliyor, buradan limanla dışarıya gidiyordu. Gerek Avrupa'ya gerekse de Amerika'ya. Meyan kökünden, pamuğuna, incirine, zeytinine, üzümüne, şarabına kadar bu coğrafyada yetişen birçok ürün, ciddi birer ticari meta olarak bu çarşıdan geçiyor. Hanlar bunun için burada görev yapmış. Buradaki depolar bunun için burada görev yapmış. İnanç mekânları, buradaki insanların yaşantısından dolayı, bu alanda çok yoğunlaşmış. Bugüne geldiğimizde ise, Cumhuriyet Dönemiyle, Ege Bölgesi'nin, işte Uşak'a kadar insanların, ne diyelim, sonbahar, kış alışverişi hazırlığını buradan, düğün, nişan, çeşitli etkinlik alışverişini buradan yaptıkları bir yer haline gelmiş. Sonra 30'lu yıllarda oluşan İzmir Fuarıyla Türkiye'nin bir Enternasyonel Fuar Merkezi, bu çarşıyla beraber varlığını sürdürmüştü. İnsanlar fuara geliyor ama bu çarşıda yaşıyor, bu çarşıda alışveriş ediyor, bu çarşıda yiyor, içiyor, geziyor, eğleniyor.

E1: "30 Ağustos'ta fuar açıldığı zaman, Akhisar'dan, Manisa'dan, Aydın'dan, Denizli'den, Nazilli'den hasat kaldıran insanlar gelir, Kemeraltı'nı gezer dolaşırdı, düğün alışverişi yapar giderlerdi. Şimdi o kültür kalmadı."

E7: Toplumsal açıdan baktığımızda, Kemeraltı sadece İzmir için değil, İzmir'in çevre illeri için de önemlidir. İzmir'in çevresinden de çok fazla gelip giden oluyordu zamanında. Hala da gelirler ama o eski şey yoktur. Mesela ben küçük bir örnek vereyim. Ben çıraklık dönemimdeyken, sabah saat yedi buçukta dükkân temizliği biterdi. Sabah saat sekizde biz sefte [siftah] yapardık. Bunun da sebebi, İzmir'in ilçeleri ve çevre illerden alışveriş için gelen gruplardı ki bunların en önemlileri bizim düğüncü grubu dediklerimizdi. Çünkü onlar sabah erkenden yola çıkarlar ve tüm günlerini Kemeraltı'nda geçirirlerdi. Hala daha iddia ederim, Kemeraltı'nda ne arıyorsanız mevcuttur. Gıdadan giyime, elektronik eşyadan.. ha bir şey bulamazsınız, otomobille ilgili bir şey bulamazsınız. Onun dışında her şeyi bulabilirsiniz.

E15: İzmir'in taşrası da yani, İzmir'in ilçeleri, İzmir'in yakınındaki İzmir'e göre daha küçük iller, çeşitli vesilelerle yıllık belli alışverişlerini gelip İzmir'den hallederlermiş. İzmir'in bir fuarı vardı. Fuar, kayda değer bir canlılık getirirdi İzmir ekonomisine, Kemeraltı'na da tabi doğal olarak. Fuarın, fuar olduğu dönemlerde, İzmir'in ticareti de zaten Kemeraltı'ndaydı. Biz Kemeraltı'nda dükkâncılık yaparken, ben 79-86 yılları arasını, Kemeraltı ana caddedeki dükkânda yaşadım. Biz, dört kere sezon açardık. Yaz sezonu, kış sezonu, fuar sezonu, yurt dışından gelen, Almanya'dan, Fransa'dan vesair gelen işçilerin canlandırdığı bir piyasa olduğu için yılın belli aylarında da, o aylarda özel çeşitler getirirdik dükkânımıza. Biz Temmuz ayında, yüzlerce triko kazak satardık. Almanya'dan gelenler alır giderlerdi veya işte Ağustos ayında fuar için gelen Uşak'tan- ki soğuk bir yerdir- daha da erken iklim kışa döner orada biliyorsunuz, onlar da gelir kışlık alır giderlerdi. Çok canlı bir ticaret vardı. Esnaf, üç aşağı beş yukarı, her gün sabah kepengini açarken, o gün ne kadar para toplayabileceğini tahmin edebilirdi. Bugünkü gibi her şey sürpriz değildi.

Kent sakinlerinin toplumsal yaşamında Kemeraltı Çarşısı'nın rolünü vurgulayan katılımcılardan bazıları, kente gerçekleşen yoğun göçün, bilinçsiz ve ilgisiz bir kitlenin oluşumuna yol açarak çarşının toplumsal yaşamdaki merkezi konumuna ket vurduğunu ileri sürmektedirler.

Y2: İzmir büyük bir dönüşüm yaşadı. Yine 60'lardan sonra. 60'lara kadar neredeyse dört yüz, beş yüz bin olan nüfus, bugün dört buçuk milyon. Tamam, bütün İzmir'in nüfusu bu ama merkez olarak yine üç milyonları aşan bir nüfusa sahip hale geldi. Dolayısıyla eskiden Kemeraltıyla ilişkisi İzmirlinin daha fazlaydı. Şimdi bu biraz daha seyrelmeye başladı ama bence yok olmadı. Ben tanıdıklarımın biliyorum, haftada bir olmasa da ayda bir mutlaka Kemeraltı'na gelir. Pek böyle bir şey almasa bile bir yürür, şambali yer. Böyle bir hava alır. Tabi ibadet önemli bir husus. Cuma günleri bilhassa Hisar Cami, Şadırvan vesaire, çekiciliği olan mekânlar. Ama İzmir'e sonradan gelenler tabi çok tanımıyorlar tarihi mirası veyahut emaneti, aslında miras değil emanet demek lazım. Eski İzmirililerle İzmir'e sonradan gelen hemşerilerimizin Kemeraltı'na yaklaşımı farklı. Bir de bu AVM dediğimiz alışveriş merkezleri açılınca, yönetim merkezi değil ama merkezler diyelim artık, ticari merkezler dağılınca, işte Bornova'ya, Karşıyaka'ya, Alsancak'a, o zaman daha az gelen giden olmaya başladı. Ama yine de Kemeraltı'na yüzbinlerce kişi hala geliyor. Salgın koşullarında bile dolup taşıyordu Kemeraltı. Hele Havra Sokağı, alışveriş noktası olarak çok ziyaretçi çekiyor hala. Yüzbini bulan giriş çıkışlar olabiliyor. Şimdi tabi eski dükkân sahiplerinin, dükkânlarını satmaları, ayrılmaları, yeni gelenlerin orayla bağlarının çok olmaması, bu kavrayışı değiştiriyor belki. Ama yine de Anafartalar Caddesi'nin o dinanizmi kaybolmuş değil.

Kemeraltı Çarşısı'nın, ticari aktivitelerin ötesinde, insani ilişkilerin gelişme noktası olduğu, kent sakinlerinin günlük yaşantısında uğrak mekân olarak benimsedikleri bir yer olduğu belirtilmiştir.

E2: Çok büyük bir ticaret, alışveriş merkezi ama sosyal etkinliklerin olduğu, insanların birbirine kaynaştığı, çok önemli olaylar var. Mesela biz senelerdir esnaflık yaparız birçok böyle güzellikler yaşıyoruz. Yani müşteri – dükkân sahibi ilişkileri haricinde öyle olduk ki böyle akraba gibi olduk. Birçok müşterimizin özel durumunu, sağlık durumunu biliyoruz. Mesela ben basit bir şey anlatayım. Sabahleyin eskiden Kemeraltı çok erken açılırdı. İşte İzmir dışından Ödemiş'ten, Tire'den, Bayındır'dan çok müşterilerimiz vardı bizim. Bunlar altın bozdurmaya getirirlerdi. Ben bizzat şahit oldum. Bir poşet altın, ağzını bağlar, getirir bize emanete bırakır. Kuyumcular çünkü biraz daha geç açardı. Bunlar güzel şeyler. Düşün yani, adam bizi sadece buradan tanıyor. Öyle ki çocuğunu emanet bırakanlar vardı ya düşün. Ticari merkez olmasının ötesinde, bu insani ilişkilerin en güzel noktalara ulaştığı yerdir Kemeraltı.

E3: Son on, on beş yılı göz önünde bulundurmazsak, şunu söyleyebiliriz: Kemeraltı, İzmir'in bayramlarda, önemli günlerde, İzmirililerin en önemli

buluşma yeridir. Burası bir şekilde bütün İzmir'in bağlantı noktasıdır. Şeker bayramı olur. Tüm millet buraya gelir şeker almaya. Belki kendi semtinde vardır ama gelir buradan alır. Kurban Bayramı öyle. Düğünler öyle. Fakat son on beş, yirmi yılda semtlerde oluşan pazarlar bunu bir dereceye kadar azaltmıştır. Mesela eskiden birisi Kemeraltı'na ayda beş kere geliyorsa, şu an belki beş ayda iki kere geliyordur, belki bir kere geliyordur. Belki de senede bir kere. Ama yine de önemini korumaktadır. Çünkü Kemeraltı sadece ticaret için değil yaşam biçimi olarak da İzmir kültürünü yansıtan bir yerdir.

Y3: “Kemeraltı Çarşısı, ürün ve çeşitlilik bakımından dünyanın en zengin çarşılarından biridir. Alışverişi cazip kılan bu özelliğinin yanı sıra tarihi ve mistik dokusuyla kent halkı için önemli bir buluşma noktasıdır.”

Y4: İzmir toplumsal yaşamında Kemeraltı'nın yeri tartışılmaz. Yani Kemeraltı, İzmir'in yaşamında var. İzmir'in yaşamına damga vuran Kemeraltıdır. Değişik kentlerin hep bu tür mekânları, yerleri vardır. Kemeraltı'nı gezmediyseniz, İzmir'i görmüş olmazsınız. Öyle bir alan ve orası gene bildiğim kadarıyla, beş bin yıldır aksaksız bir şekilde yaşamın sürdüğü bir yer.

A4: “Kemeraltı Çarşısı ticaretin dışında kültürel olaylara sahne olmuş önemli bir arastamız. Kütüphane, dergi, gazete ve okullar faaliyetlerine ilk kez bu çarşıda başlamışlardı. Eskiden sadece alışveriş için değil, sosyal ve kültürel aktiviteler için de gelinirdi. Günümüzde sadece alışveriş için geliniyor.”

E15: Bize anlatılan, benim bildiğim zamandan önceki dönemlerde, ticaret merkezi olmak dışında ya da beraberinde bir sosyal aktivite merkeziymiş. Yani insanlar, Kemeraltı'nda, Konak'ta buluşur, yemek yer, muhallebiciye gider, sinemaya gider, alışveriş alanlarında zaman geçirir, bundan büyük bir keyif alırlarmış. 70'li, 80'li yıllar, 90'lı yılların hemen hemen sonuna kadar, İzmir ticaretinde ciddi bir ağırlığı vardır Kemeraltı'nın. Kemeraltı'nda anısı, yaşanmışlığı olmayan hiçbir aile yoktur İzmir'de. Kimi evlenecektir, düğün alışverişine gelmiştir. Kimi, o dönem için konuşalım, mobilyasını almıştır. Kimi şimdiki eşiyse Kemeraltı'nda bir muhallebici de ilk defa buluşmuştur. Kimi bilmem ne. Bugün için bu böyle. Ama kuşaklar ilerledikçe, bir şeylere el atılmazsa bunlar söylenemeyecek tabi.

A6: “Hem sosyal hayatın yaşandığı ve paylaşıldığı, hem rutin gündelik ihtiyaçların karşılandığı ve hem de çok sayıda camisi ile dini hayata karşılık gelen bir konuma sahiptir insanların hayatında.”

Kemeraltı Çarşısı'ndaki toplumsal değerlerin, nesilden nesile aktarılacak kolektif bellek inşa edildiği vurgulanmıştır.

E3: “Şu bir gerçek ki hangi İzmirliye sorsanız mutlaka, babasından, annesinden, ablasından, büyüklerinden Kemeraltıyla alakalı hatıralar duymuştur. Bu ne kadar önemli olduğunu gösteriyor.”

A3: *Çarşının toplumsal yaşamdaki yeri; kuruluşundan bu yana alışveriş yapılan yer olması yönünden tarihsel önemi yanında, havadar bir ortamda trafik olmadan alışveriş yapılabilen büyük bir açık hava çarşısı olmasıdır. Tüm ilçelerden ve çevre illerden gelenlerin, özellikle düğün alışverişlerini topluca yapabildikleri bir yerdir. Tüm bu insanların en önemli anılarından biri mutlaka buradadır ve bu anıları nesilden nesile aktarılır.*

Y6: *Ben Yahudi kültür mirası ile uğraştığım için, size Yahudilerden söz edeyim. Mesela, Yahudilerin ilk yerleşim yeri çarşıdır. İlk yerleşim yeri hem Bizans döneminde hem de ondan sonraki Osmanlı döneminde çarşıdır. Dolayısıyla bugün İzmir'in veya İstanbul'un değişik yerlerinde oturan Yahudi vatandaşların, asıl kökenleri Kemeraltı ve civarındadır, yahudhane dediğimiz yahudi evleridir. Toplumsal hafıza olarak önemli bir bağlılık vardır. Onun dışında, Kemeraltı Çarşısı'nın etrafında Yahudi Mahallesi de vardı, Türk Mahallesi de vardı. Aynı şekilde İzmir'in değişik yerlerine dağılmış olan Müslüman Türklerin de çok büyük bir kolektif hafızası Kemeraltı'na bağlıdır. Hemen hemen herkesin İzmir'de bu çarşıya ilişkin anısı vardır. Kendilerinin değilse de, babalarının ya da büyükbabalarının ya da büyükkannelerinin.*

Kemeraltı Çarşısı'ndaki toplumsal yaşamı, çarşının tarihi dokusundan yola çıkarak açıklayan katılımcılar da mevcuttur.

E6: *Burada bir yaşanmışlık var. Bir zamanlar, buraya [Büyükkaraoğlu Han'dan söz ediyor] hayvanları bağlamışlar. Burası tarih. Dört yüz senelik bir bina. Kimler gelmiş kimler geçmiş buralardan. Bunun gibi yerler çok İzmir'de. Abacioğlu Hanı vardı şurada. Orayı da restore ettiler, düzelttiler filan. Eskiden Kızlarağası'nın içi de mezbelelikti. İçine girmeye korkardın. Bak ne güzel yapıldı. Değerli bir şey oldu. Zaten bunlar olmasa Kemeraltı'na hiç gelen olmayacak.*

Y2: *Kemeraltı'nda iyileştirmeler yapıldıkça oraya ilgi daha fazla oluyor. Örneğin, Kızlarağası Hanı, birkaç sene evvel yıkık bir durumdaydı. İyileştirilip bugünkü haline gelince, etrafıyla birlikte büyük bir çekim merkezi haline geldi. Özellikle şuna şahit oldum. Gençler çok ilgi gösteriyor. Gittiğim zaman, gençlerin gruplar halinde kahve içtikleri, tartıştıkları vesaire, bir ortam görüyorum Kızlarağası'nda. Aynı şekilde Abacioğlu Han öyle oldu. Orası da bu salgından evvel civil civil oluyordu. Hele öğlenleri çok iyi bir kaynaşma içindeydi. Olumsuz gelişmeler de oldu. Oradaki işyerlerinin yeri doldurulamaz biçimde kapatılması, özellikle ayakkabıcıların ve diğer, işte 926. Sokaktaki, Abacioğlu'nun arkasındaki büyük iş merkezlerinin birden bire boşaltılması, şehir dışına taşınması, merkezden taşınması daha doğrusu, şehir dışına değil de,*

Tepecik'e doğru, onların yerine bir değişken üretim gelmemesi, tabi Kemeraltı'nda bir durgunluğa yol açtı. Aynı şekilde, Adliye'nin de gitmesi esnaf için kötü oldu. Çünkü ne de olsa Adliye'ye gelenler, gidenler vesaire bir canlılık kazandırıyordu. Mesela tapu gitti, gene kötü oldu bana göre, esnaf için.

Kimi katılımcılar, Kemeraltı Çarşısı'ndaki toplumsal yaşamın, eski günlere göre oldukça farklı seyrettiğini, bunda, küreselleşme ve teknolojiye bağlı değişimlerin önemli rol oynadığını ve Kemeraltı Çarşısı'ndaki sosyal yaşamın, ilgili değişimlerden olumsuz etkilendiğini ifade etmektedirler.

A1: Dünya değişti. Yani artık kimse, dondurmaya elle çevirip yapmıyor. Öyle bir dondurmaya itibar etmiyor. Hâlbuki eski güzel dondurmaların hepsi elle çevirilirdi, saatlerce uğraşılırdı. Mesela Mennan'ın oraya heykelini dikmek lazım. Mennan gibi bir sürü adam var Kemeraltı'nda, İzmir çapında işler yapmış. Değişmeler oldukça, millet içeriden dışarıya kaçtı. Eskiden her şeyin en kalitelileri, en meşhurları, Kemeraltı'nda yapılırken, bilinirken, bu adamlar tek tek kaçtılar dışarı. Ne gibi? Şapkacı bilmem kim efendi. Ayakkabıcı bilmem kim. Meşhur ayakkabıcılar, meşhur şapkacılar, meşhur tatlıcılar, her şeyin meşhuru oradayken bunlar kaçtı. Hem teknoloji değişti, elektrik geldi, şehre su tesisatı geldi. Şehir çeşmeleri anlam kaybetti. Şerbetçiler yok oldu. Kolalar, fantalar, vesaireler onları da bitirdi. Osmanlı hamamları da yok oldu. Çünkü eskiden evlerde su yoktu, su çıkmıyordu, motor yoktu, pompa yoktu, herkes hamama gidiyordu. Evde gusülhaneler vardı sadece cünüp gezmesin diye. Kiminin bahçesinde hamam vardı, onlar zengin adamlardı. İki göz bir hamam. Şimdi hamam da bitti. Niye? Şimdi sen suyunu çeviriyorsun, sıcak akıyor, istediğin gibi, istediğin saatte duşunu yapıyorsun. Eskiden yoktu ki bu. Bunlar gelince, hamam düştü. Hamam kullanılmaz bir hale geldi. Bunun gibi teknolojik şeylerle, yeni keşiflerle, yeni içeceklerle, yeni yenilerle bu geriye dönülmez bir hale geldi. Şimdi bu nasıl olur? Nostaljik olarak koruyabilirsin. İki tane şerbetçi dükkânı açarsın falan ama o tutar mı, yaşar mı ayrı mesele. İçerideki esnaf dışarı çıkınca, buradaki mekânlar, ticari yerler, dışarıdan gelenler tarafından ele geçirildi. Çığırkanlık yapanlar, ensenden tutanlar, "gel içeriden pantolon al, pabuç al" diyenler, bunlar hep Kemeraltı değil, buranın özü değil. Dolayısıyla Kemeraltı şu an, alt gelir gruplarına hizmet eden, her şeyin ucuzunun olduğu, her şeyin bir arada bulunduğu bir yer. Gene de güzelliğini koruyor ve yaşıyor, o ayrı bir hikâye, ölmedi, yaşıyor. Ama tabi eski olaya baktığında, başka bir yaşam sürüyor.

A2: "Alt gelir gruplarının gezindiği ama daha az alışveriş yaptığı bir eski çarşı. Üst gelir grubunun yılda bir kez bile uğramadığı bir merkez, merkez olma özelliğini yitirmiş demektir. Son yıllarda kahve-falın merkezi olduysa ciddi bir fonksiyon değişimine uğradı demektir."

E10: Çarşının toplumsal yaşamındaki yeri, fiziki konumundan da kaynaklandığı üzere, İzmir'in ortasında yer alır. Eskiden daha çok ortasındaydı; insanlar tüm ihtiyaçlarını buradan giderirdi. Ama AVMLerin çoğalmasıyla Kemeraltı'na

gösterilen önem azaldı ki yetkililerden de talebimiz Kemeraltı'nın bir Old Town AVM'ye, hem mimari açıdan hem de diğer hizmetler açısından dönüştürülmesi.

E13: Kemeraltı'na inmek, geçmişten gelen bir gelenek görenek. Düğün alışverişi yapmak ya da çarşıyı gezip bir öğlen yemeği yemek, toplumun geleneklerinde var. Mesela Hisarönü çarşımız, düğün çarşısı diye de geçer. İzmir'in çevre illerinden de ciddi bir akım alırdı. Şu an eski durum yok. Örneğin "Manisa'dan, Aydın'dan, Denizli'den düğün müşterisi geliyor mu?" derseniz, belki çok cüzi miktarda geliyordur. Ama eskiden bu anlamda, bu işin gelenek görenek yapısıydı. Şu an çok da fazla kaldığını söyleyemem.

A5: "Kemeraltı Çarşısı yerine deyim yerindeyse "Ucuzcular Çarşısı" demek daha doğrudur. Giderek sınıf farkının açıldığı günümüzde sadece alt sınıf kişilere hitap eden bir bölge haline gelmiştir. Çok nadir olarak da anılarını tazelemek isteyen yaşlı nüfusun çekim noktası olarak düşünülebilir."

A7: Önceleri tüm kentliye hitap eden diğer bir deyişle iğneden ipliğe kadar her türlü ticari işlevin yanı sıra, sosyal, kültürel, dini, kamusal ve sağlık işlevleriyle kentlinin tüm ihtiyacına yanıt veren bir açık hava hipermarketi idi. Ticari işlev bağlamında her türlü yiyeceğin bir arada bulunabileceği bir merkezdi. Örneğin, peynirciler bir arada Peynirciler Çarşısı'nı, bir arada bulunan kasaplar, Kasaplar Çarşısı'nı oluşturmaktaydı. Ucuz fiyata her türlü sebze, meyve, et vs.'nin bulunduğu Havra Sokağı, balıkçıların bir arada bulunduğu Balık Pazarı; her türlü kumaşın satıldığı Manifaturacılar Çarşısı, bunun gibi Kuyumcular Çarşısı, Hırdavatçılar Çarşısı, Bakırcılar Çarşısı, Ayakkabıcılar Çarşısı, İnşaatçılar Çarşısı vb. yer almakta idi. Günümüzde civardaki ilçelerde de alışveriş merkezlerinin (AVM) oluşturulmasıyla eski önemini yitirdi. Bunların yanı sıra Ayakkabıcılar Çarşısı, İnşaatçılar Çarşısı, Gıda Çarşısı vb. Tarihi Kemeraltı Çarşısının dışına; Beyler Sokağındaki sağlık sektörü Alsancak vb. yerlere taşınmanın yanı sıra İzmir'in önemli sağlık kurumu olan Memleket Hastanesi de eski önemini yitirdi. Yine önemli devlet kurumlarından Aydın Vilayet Hapishanesi 1959 yılından sonra, daha sonraki yıllarda da Adliye ve Tapu Dairesi çarşıyı terk edip, başka yere taşınmıştır. Eskinin alt katı ticaret ve üst katı konaklama yeri olan hanlar, yerlerini kent içinde yeni açılan otellere bıraktı. Eskiden sanatçıların buluştuğu, yemek yediği sosyal mekânlar ve sinemalar da eski önemini kaybetmiştir. Ancak günümüzde fonksiyonunu yitiren tarihi binalar, yeniden işlevlendirilerek İzmir'in tekrar kullanımına sunulmuştur. Örneğin, Elhamra Sineması; Devlet Opera ve Balesi olarak varlığını sürdürmektedir. Hazır yiyecek yerlerinin çoğalmasına karşın, Hisar Camii ve çevresindeki geleneksel lokantalar Osmanlı yemekleri ve tatlıları ile ünlüdür ve gastronomi kültürüyle öne çıkmaktadır. Ucuz yiyecek kültürü Havra Sokağı'nda ve diğer sokaklarda sürmektedir. Kızlarağası Hanı otantik eşyalar vb. satışının yanı sıra kahve kültürüyle de önem kazanmıştır. Keza yanındaki sokak da Kahveciler Sokağı olmuştur. Buradaki tarihi dükkânlarda Masal Geceleri düzenlenmektedir. Şekerciler Çarşısı'nda eski günlerde olduğu gibi nikâh şekeri vb. satılmaktadır.

Y9: Geçmişte, merkez ilçelerde yaşayan insanlar, ihtiyaç duydukları bir kumaşı Kemeraltı'nda bulabilirlerdi ancak veya bir giyim eşyası almaya kalktıklarında Kemeraltı'ndan bir başka yerde yoktu bu. Kumaş alacaksa Hacılar vardı mesela. Hala var ama şimdiki neslin hiçbiri Hacılar'ı bilmez. Günümüzde ise, bu ticari yaşam dağıldığı için, Kemeraltı'nın önemi git gide azaldı. Ama belediye buna biraz sahip çıkarak, burayı tarihi bir nostalji merkezi haline getirmeye çalışıyor. Ne kadar başarılı olur bilemem ama. Kemeraltı'nın o tarihi dokusu, Agorayla, onun devamında Aya Nikola Kilisesiyle birleştirildiğinde, oradaki yaşamı tekrar hayata geçirmek bence müthiş bir iş olur; nostalji turizmi yaratır. Mesela İzmir'de yaşayan Museviler, şu anda Tilkilik dediğimiz, onun üzerinde Altınpark dediğimiz bölgede yaşıyorlar. Onun devamında zaten Musevilere ait Havra Sokağı, Havra Sokağı'ndaki Portekiz Sinagogu, bunlar hep restore edilmiş şu anda, buradaki o tarihi yaşam unutulmuş. Çünkü belirli bir kesim Museviler gitmiş, Rumlar gitmiş, işte Levantenler gidince buradaki tarihi doku yaşanır olmaktan çıkmış. Biraz unutulmaya yüz tutmuş.

A8: “Kemeraltı Çarşısı toplumsal yaşamdaki eski önemini yitirmiştir. Son dönemde bir tür turistik yer görünümü kazanmıştır.”

Kimi katılımcılar, Kemeraltı Çarşısı'nın, İzmir toplumsal yaşamındaki yerini, ticari faaliyetler üzerinden detaylandırarak ele almayı tercih etmişlerdir.

E12: Buraya aşağı yukarı altı yüz bin kadar insan giriyor çıkıyor. Yaklaşık otuz bin kadar olması lazım irili ufaklı işyeri var. Üç yüz bin kişi de istihdam sağlıyor burada. [Gerçeğe en yakın sayılar, “İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı'nın Toplumsal Çevre Bileşeni Bağlamında Değerlendirilmesi” başlığı altında verilmiştir]. Bunların aileleri ile birlikte İzmir nüfusunun neredeyse yüzde 60, 70'inin dolaylı yoldan evine ekmek götürdüğü bir yer olduğunu görürüz. Burası hem istihdama büyük katkı sağlıyor hem de insanların alışverişte ucuza bulabilecekleri her şey bu bölgede yer alıyor. Sünnet yapacaklar, sünnet kıyafetini, düğün yapacaklar, nişanlık, düğünlük, abiye kıyafetlerini, işte ayakkabıcılar, şekerciler, şapkacılar, saatçiler, kuyumcular, bakır kakmacıları, halen daha burada eski meslek gruplarından da insanlar yer alıyor, marangozlar, arka tarafta Kestanepazarı'nda baharatçılar... Yani o kadar çok meslek dalı var ki burada.. İşte Havra Sokağı'nda gıda işi, peynirciler vesaire..daha saymadığım çok meslek grubu burada barınıyor.

E14: Yedi bin beş yüz yıllık bir çarşı. Paranın ilk bulunduğu günden bu yana, ticaret hayatının kesintisiz olduğu dünya üzerindeki tek ticari nokta. Lidyalarının bulunduğu günden bu yana, uluslararası değişim aracı olarak altın paranın kullanıldığı ve bu güne kadar paranın kullanıldığı tek nokta olması, zaman zaman çarşının ön plana çıkması, zaman zamanda geri planda kalmasının toplum üzerinde farklı etkileri oluyor. Günümüzde daha çok toplumun gelir düzeyi daha düşük insanların geldiği bir alan gibi gözüküyor. Göç aldığımız insanların bir noktası gibi gözükmesine rağmen, çarşının gelenekleri ve geleneksel yapısı devam etmekte. Bu açıdan çarşının, Cumhuriyet'in ilk kurulduğu yıllardan bu yana geldiği dönemlerde, etkinliği çok yüksekti. Çünkü tiyatro, opera, sinema,

Milli Kütüphane'nin burada olması, yiyecek, içecek merkezinin burada olması, ibadethanelerin merkez olarak burada olması, Cumhuriyet'in ilk elli yılında çok etkin olmuş.

Y7: İzmir'i ayakta tutan ana omurga Kemeraltı. İzmir ekonomisine inanılmaz katkı sağlıyor. Çünkü burada yaşayan herkes, şehrin her tarafına dağılıyor ve her tarafından da insanlar buraya çalışmaya geliyor. Bizim en büyük şansımız, konut altında ya da konut yakınında olmadığımız için, insanlar bizi tercih ettikleri için geliyorlar. Burada bir şey buldukları için geliyorlar. Bir de burada kazanılan para şehirde kalıyor. Ama AVMlerdeki para şehrin dışına çıkıyor. Merkezleri çünkü İstanbul'da.

Kemeraltı Çarşısı'ndaki toplumsal yaşamın, sürekli değişim içerisinde olduğunu ifade eden bir katılımcı, çarşının, çok boyutlu bir dönüşüm sürecinin arefesinde bulunduğu ve bu dönüşümün yönü hususunda karar verme aşaması yaşadığına işaret etmektedir. Kemeraltı Çarşısı'nın, kentin toplumsal yaşamı hususunda sahip olduğu yüksek potansiyele değinen katılımcı, çarşının pandemi sürecinden, AVM'lerin aksine, güçlenerek çıkacağına olan inancını belirtmektedir.

Y8: Kemeraltı'nda açıkçası bugün şöyle bir bunalım var. Kemeraltı bir çarşı. Adı da bir çarşı, kendi de bir çarşı. Ama bundan sonraki yüzyılda çarşı olarak kalmaya devam mı edecek? Çarşı olarak kalmaya devam ederken buna neler eklenecek? Buna karar veremeyen ve bugünlerde bunun bunalımını yaşayan bir çarşı. Burası bir kültür sanat destinasyonu mu olacak? Mesela burada sekiz, on tane sinema varmış. Biz bunların kimisini yıkmışız, kimisi şu an metruk bir şekilde, kimisi tiyatroya dönmüş. Sinema konusunda bile karar vermiş değiliz. Kemeraltı'ndaki sinemalar ne olacak? Kemeraltı'nın İzmir toplumsal yaşamındaki yerini, belediye, yatırımcılar ve buradaki mal sahiplerinin tutumları doğrudan etkileyecektir. Burada toptancılar olacak mı olmayacak mı önümüzdeki yirmi, otuz yılda? Burada kültür sanat olacak mı olmayacak mı? Burada eğlence mekânları olacak mı olmayacak mı? Burası gece kapanan bir yer mi olacak? Gece açık olan bir yer mi olacak? Buna karar verdikten sonra, adım adım uygulamak gerekiyor. Toplumsal yaşamdaki şu anki yeri, sabah saat dokuz, on gibi esnafın dükkânı açması, alışverişin yapılması, kışın saat altılarda, yazın da saat sekiz, sekiz buçuklarda kapanan, nispeten eski nesil AVM niteliğinde bir yer Kemeraltı. Çünkü yeni nesil AVMlerde eğlence mekânları oluyor, tiyatrolar oluyor, sinemalar oluyor. Bunlar gece de orayı yaşatmaya çalışıyorlar vesaire. Kemeraltı'nın henüz buna karar vermiş olduğunu söylemek çok yanlış olur. Şunu da söyleyeyim, pandemi süreci sonrası biz, birtakım çarşıya giriş çıkış istatistikleri alıyoruz. İnanılmaz bir artış var. Bu şu demek: Burası, potansiyeli içerisinde barındıran ve her krizden yükselerek çıkan bir yer. Bugün pandemi AVMlerin birçoğunu vurdu ama Kemeraltı buradan yükseliyor. Bunu iyi anlamak lazım. Bir de Kemeraltı Çarşısı'nın kuruluş felsefesini, kuruluş amacını ve kurulduğu yıllardaki durumunu iyi anlamak lazım. Mesela Kemeraltı normalde gece de yaşayan bir yer. O amaçla kurulmuş. O yüzden dar sokaklar var. O yüzden bir şekilde palyatif aydınlatmalar olması gerekiyor. O yüzden geçmişte burada, ara ara öğle saatlerinde kapatan, ondan sonra tekrar gece yaşantısında

dâhil olan esnaf profili de varmış burada. Bundan yüz sene önce, Kadifekale’de oturanlar gelip Kemeraltı’nda çalışıyorlardı. Şu an Kadifekale’de oturanların sadece yüzde 2, 3’ü burada çalışıyor. Bu bağ da koparılmış durumda. O yüzden Kadifekale’nin de ne olacağına karar vermesi, Basmane’nin de ne olacağına karar vermesi önem taşıyor.

Katılımcı görüşlerinden ortaya çıkan bulgu, Kemeraltı Çarşısı’nın, kent sakinlerinin toplumsal yaşamında her daim önemli bir konumu işgal ettiği yönündedir. Çarşı, yalnızca alışveriş gerçekleştirilen bir yer olması açısından değil, sanatsal, kültürel, manevi etkileşimler başta olmak üzere, günlük yaşama ilişkin tüm toplumsal öğeleri içerisinde taşıması bakımından da anlamlı bir kamusal alandır. Kemeraltı Çarşısı bugün, ilerleyen sorular içerisinde değerlendirilecek birtakım yapısal ve toplumsal dönüşümlerle karşı karşıya olduğundan, çarşının kolektif bellek ve dolayısıyla kolektif kimlik üzerindeki etkisi, bir tür aşınımına uğramıştır. Özellikle 2000’lerin başından itibaren, toplumsal yaşama ve kolektif kimlik oluşumuna doğrudan etkisi olan tarihi yapıların yeniden işlevselleştirilmesiyle başlayan süreçte, söz edilen kolektif bellek aşınımının önüne geçilmesi umulmaktadır.

4.2.4. İzmir Halkının Kemeraltı Çarşısı’nın Tarihi Değeri Hususundaki Bilincine İlişkin Algılar

SORU 4: İzmir halkının, Kemeraltı Çarşısı’nın tarihi değerinin korunması hususunda, bir bilince sahip olduğunu düşünür müsünüz? Bu hususta kuşaklar arasında bir yaklaşım farkı var mıdır?

AMAÇ: Kemeraltı Çarşısı’nın, doğal, yapılaşmış ve toplumsal bileşenler bakımından tarihi bir değeri mevcuttur. Bu tarihi değerin, kent kimliğine katkı sunabilmesinin önemli koşullarından birisi de, kent sakinlerinin bu değerin bilincinde olmalarıdır. Söz konusu bilinç şekillendiği takdirde, kolektif kimliğin inşası mümkün olacaktır. İlgili soruyla, İzmir halkında Kemeraltı Çarşısı’na ilişkin tarihi bir bilincin olup olmadığı ve bir bilinç söz konusu ise bunun nesiller arasında aktarımının gerçekleşip gerçekleşmediğinin araştırılması amaçlanmaktadır.

HİPOTEZ 4: Kemeraltı Çarşısı'nın tarihi değeri hususunda, Z kuşağı olarak bilinen 25 yaş altı nesil daha bilinçsizdir.

Katılımcılar, tarihi değere ilişkin bilincin ve koruma duygusunun gelişimi hususunda, sosyokültürel, ekonomik ve idari tüm zorluklara rağmen yeni yeni birtakım olumlu gelişmelerin şekillendiğini ifade etmektedirler.

Y2: Tarihi bilinç çok karmaşık bir olay. Sırf bizde değil yurtdışında da bu böyle. Paris, Prag vesaire gibi eski tarihi şehirlerde bile bu bilinç 60'lerden sonra oluşmaya başladı. Örneğin Paris'te Marais Bölgesi vardır. Paris'in en zengin, en itibarlı dükkânları falan orada. Aynı şekilde Prag da öyle. Yirmi sene evveline gittiğiniz zaman belki biraz fazlaydı orada koruma bilinci ama bugünkü kadar değildi. Türkiye'de bu çok daha yeni. Çok eleştirilecek bir konu. Yani mesela Kemeraltı'nı koruyacak, oraya özgü planlar yapılmamış. Çınar Atay Hoca'nın çalışmalarında, Rauf [Beyru] Hoca'nın çalışmalarında da bu gözüküyor. Birçok tarihi yapıyı da bu süreçte kaybetmişiz. Ben biliyorum mesela, hatta yazıda yazmıştım zamanında, 80'lerde galiba, 80'ler 90'lar gibi, daha belediye başkanı olmadan, o dönem İnşaat Mühendisleri Odası Başkanıydım. Kemeraltı'nda bir derici dükkânı vardı. O Altınordu Lokali'nin orada yandı. Tam yazıyı yazdım ben. Ertesi aylarda yandı. Çünkü içeride oturanlar dikkat etmiyor. Bin altı yüze yakın, binin üzerinde tescilli yapı var, bizim yenileme bölgesi olarak belediyece Bakanlar Kurulu'na onaylattığımız iki yüz yetmiş üç hektar bir alandan bahsediyoruz. Limandan ta Kadifekale'ye kadar. Burayı incelediğimiz zaman burada çok yıkımlar var. Ama en azından 80'lerde gelişmeye başlayan, koruma kurullarının kurulmasıyla koruma bilinçleri gelişmeye başladı. Agora'nın ortaya çıkarılması mesela. Özellikle Aziz Kocaoğlu'nun kamulaştırmaları, çevreyi zapturapt altına almasıyla, 2000'li yıllardan sonra daha iyi bir koruma bilinci gelişmeye başladı. Daha evvel insanlar, “eski binaları niye koruyoruz ya” diye bakıyorlardı. Mesela bir toplantıya katıldığımı anımsıyorum. Daha belediye başkanı değildim, Ahmet Priştina zamanında. Erdal İzgi idi Konak Belediye Başkanı. Onların Kemeraltı esnafıyla düzenlediği bir toplantı vardı. Çok ilginçti hala anımsıyorum. Esnafın büyük bir kısmı, “ya ne yapacağız bu saçma sapan binaları”, “şuraya gökdelen yapalım” diyorlardı. Nitekim öyle bir girişim de oldu. Biz meslek odaları olarak karşı çıktık, durduk. Yüksel Çakmur Büyükşehir Belediye Başkanı iken, tam da Ankara Palas'ın oraya, dört katlı bir, “galleria” diye İtalyanlara büyük bir alışveriş merkezi yaptırıyordu. Büyük protestolarla karşı çıkmasaydık bu bir felaket olacaktı. Yoksa düşünsene, Sosyal Sigortalar'ın önünde, tam göbeğinde... Esnaf biterdi. Hatta biz yine meslek odası olarak, Hilton'un yapılma aşamasında, Yüksek Yapılar Konferansı düzenlemiştik. Bir sunum, hem de Dokuz Eylül Üniversitesi'nden bir mimar arkadaşımızın sunumu, Hisar Camisi'nin oralarda planladığı bir gökdelenle ilişkindi. Ortalık birbirine girdi. Gökdelen yapıyor bayağı, yirmi, otuz katlı. Yani bilinç öyle kolay gelişmiyor. Ucundan döndük diyebilirim, hatta birçok yapıyı da kaybettik o süreçte. Koruma hala çok net değil. İnsanlar anlamıyorlar ama zamanla olacak diye umuyorum.

Y3: Son yıllarda yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının tarihsel değerlere önem vermesiyle birlikte koruma bilincinin daha geniş bir kitleye yayıldığı görülmektedir. Ancak özellikle son yıllarda kentimize olan göçlere bağlı olarak, bölgedeki konut kullanıcılarının el değiştirmesi nedeniyle bu bilincin sağlanması zorlaşmaktadır.

Y8: Açıkcası 1950 ve sonrası çok ciddi bir kayıp burada. 90'ların başından itibaren ortası, o kaybın doruk noktası. Mezarlıkbaşı Otoparkı'nın yapıldığı dönemler. Öncesinde devlet binalarının yapıldığı dönemler. Birçok hançerin de Kemeraltı'na vurulduğu dönemler. 50'lerde başlayan iç göç ve çarpık kentleşme, Kemeraltı'ndaki metrekaresi artışları ve niteliksiz eklentiler ve sonrasında 90, 95 ve birazcık da 97, 98'e kadarki dönemde devam eden eksik kullanımlı projeler, bu alandan Işıkkent'e taşınan ayakkabıcılar, MTK'ya [Moda Tekstil Konfeksiyoncular Çarşısı] taşınan tekstilciler veya yanlış otopark yapılanmaları, alanın, temel kullanım senaryosu içerisinde, yerini bulmuş gibi gözüke de çok ciddi hançerler. Devasal, doğru yerlerde olmayan otoparklar yapılması, hele hele otoparkların altında çok ciddi bir arkeolojik katmanın olması, keza Konak katlı otoparkının, eski hapishane binasının yerine yapılmış olması, Salepçioğlu İşhanı'nın yapılmış olması, Konak Meydanı üzerindeki kamu binaları veya hemen arkasındaki işhanları, bu alanın en büyük hançerleri diyebiliriz. Bu durum, 2000'lerle beraber değişmeye başlıyor. Tabi bu tür şeyler, elli yılda gitti, altmış yılda gitti, geri üç beş yılda gelemiz. Sanıyorum ve görüyorum ki, şu an yaşları yirmi, yirmi beş olan gençlerin, bu işe ilişkin farkındalıklarının artması, kültürel mirası sorgular olmaları, bana çok umut veriyor. 2030 ve sonrasında bu alanın, hak ettiği yere doğru projelerle gelerek buradaki potansiyeli daha da fazla ortaya çıkaracağını düşünüyorum.

İnsanların, içinde yaşamış oldukları alanın tarihi hakkında yeterli bilgi sahibi olmadıklarını belirten katılımcılar, bu bilgisizliğin eğitimle aşılabileceği inancındadırlar.

E2: Senelerdir İzmir'de olup buranın ne olduğunu bilmeyen insanlar çok. Bir de eğitimle ilgili. Yani okulda bunların öğretilmesi lazım. Öne çıkarılması lazım bence. Yani bi Agora nedir? Önemi nedir? Bunları sahiplenmemiz lazım koruma açısından, değerinin bilinmesi açısından. İlkokuldan başlayarak bunları öne çıkarmak lazım. Okul gezileri yapılması lazım buralara falan.

A1: “Kesinlikle bir bilince sahip olduklarını düşünmüyorum. Dışarıdan gelen üç buçuk milyon nüfus, daha da fazla, zaten bunlar eğitim düzeyi düşük insanlar, adam Limontepe'de oturuyor, orada okuyan çocuk, denizi görmemiş daha ya. Kıyıya inmemiş yani.”

A3: İzmir halkında çarşının korunması bilinci, geleneksel alışkanlıklarının korunması anlamında büyük ölçüde gelişmiştir, ancak maddi olarak önemli herhangi bir oluşum gerçekleştirilememiştir. Çarşıdaki tarihi yapıların

korunması için daha bilinçli olarak bilgi paylaşımı içinde olması gereken Tarihi Kemeraltı Esnaf derneğinin çarşıdaki esnafı bu konularda bilinçlenmek üzere, uzmanlardan yardım alarak eğitim vermesi yararlı olacaktır.

Y2: Benim zamanımda üniversitelerle yakın ilişkiler kurmaya başlamıştık ve öğrencileri getirdik çarşıya. Mimari okuyorlar ve hiçbirisi bilmiyor. Ya Agora'yı bilmiyor. Ne bileyim. Hatuniye Camisi'ni bilmiyor. Anafartalar Caddesi'nde yürümemiş. Hiç gelmemişler. Şimdi bu değişmeye başladı. Ben biliyorum, mimari, restorasyon öğrencilerine, Kemeraltı'nı bir ders olarak vermeye başladı hocalar. Bu çok güzel bir şey. Mesela TARKEM'in öncülüğünde "Hazine Avı" diye bir şey yapıldı salgından evvel. Çok başarılı oldu. Benim beklentilerimin ötesinde bir katılım oldu ve katılanların çoğu büyük bir şevkle geldiler, oradan oraya koştular ve daha iyi tanındılar çarşıyı. Bu istek bence giderek gelişiyor. Bir de olumlu örnekler çıkmaya başladı ortaya. Abacıoğlu öyle, Kızlarağası öyle, daha başka birtakım oteller devreye girdi. Hem iyileştirmek hem de işlev kazandırmak önemli tabi. Tek başına iyileştirmek yetmiyor. Eğer yaşamazsa o tekrar solup gidiyor.

Bazı katılımcılar, tarihi değerlere ilişkin bilhassa yeni neslin oldukça bilinçsiz olduğunu ileri sürerken, bunu, küreselleşmenin getirdiği birtakım yeniliklere, Kemeraltı'nın kendisini uyarlayamamasına bağlamaktadırlar.

E3: Maalesef bu konuda çok üzüntüyle söylemem lazım. Kemeraltı bu konuda çok dertli. Çünkü Batının, modern sistemin, kapitalizmin, liberalizmin getirdiği yaşam biçimi, AVM'ler, fastfood anlayışı, çok cazip bir şekilde yansıtıldığı için yeni nesil, o tür yerleri tercih eder. Bundan dolayı, Osmanlı'dan gelmiş bir yaşam biçimi, kültürü, burada giderek zayıflıyor. Esasında bu özel bir sorudur. İzmir biliyorsunuz, sıradan bir Müslüman kenti değildir. İzmir levanten şehridir. Halen perde arkasında da bunların burada çok ciddi izleri vardır. Kararları vardır. Fakat bu olayın bir tarafıdır. Bir de bu şehirde yaşayan normal Müslüman halkın, modern kültür saldırısından dolayı - ki ben ona saldırı diyorum - AVM'lere çok çok rağbeti olmuştur. Bazı yönlerden aslında mantıklıdır. Mesela siz Kemeraltı'na geliyorsunuz bir gömlek alıyorsunuz, eve gidiyorsunuz. Bu büyük oldu, küçük oldu. Rengini beğenmedim diyebiliyorsunuz. Her zaman bu risk vardır. Ama öbür taraftan, hep beraber AVM'ye gidip baksak, oradan alışveriş yapsak bu dertten kurtuluruz. İşte Kemeraltı, bu modernleşme saldırısına karşılık kendisini uyarlayamamıştır. Hem yerel yönetimin hatasıdır hem de Kemeraltı'nın kendi içerisindeki bilinçsizliğidir bu. Hiçbir zaman Kemeraltı, kendisinin ne olduğunu ifade edememiştir.

E6: "Eskiler biliyor burayı. Yeniler pek sanmıyorum ki burayı bilsinler. Onlar, AVM'yi, falanca mağazayı, filanca mağazayı biliyorlar. Buraya geliyor bazı gençler, "Aa ne güzelmiş burası, kaç senedir buradayım hiç buraya gelmedim" diyorlar."

E14: *Kuşaklar açısından bir fark var ama şöyle var. Çarşının otuz yıl önceki insanları çarşısı çok daha kıymetli kılıyor. Sonra bir kesinti oluyor. Yirmi yıllık kesim, ikincil bir konuma getiriyor çarşısı. Sebebi de şu: Alışveriş merkezlerinin çıkmasıyla insanların modern yaşam ve modern alışveriş dedikleri merkezlere kaçmasıyla bir süre sonra o merkezlerin standart olduğunu görüyor. Yani, altta bir market, ortada mağaza var, marka mağaza, üstte bir lokanta ya da bir sinema olduğu için, dünyada her yerde aynı olduğu için, artık ezber bozmuyor. İnsanlar ezberi gördüğü için, eski şehir dediğimiz, şehrin eski ve her sokağının ayrı bir keşfi, ayrı bir heyecanının olduğu bu çarşılarla insanlar daha çok rağbet edecekler ve ilgileri artacak.*

Geçmiş dönemlerde yaşamış insanların Kemeraltı Çarşısı'na bakışı ile yeni neslin Kemeraltı Çarşısı'na bakışını kıyaslayan kimi katılımcılar, yeni neslin tarihi değerlere ilişkin bilinçsizliğinden yakınmaktadırlar.

E4: *Hiç öyle bir bilinç olduğunu düşünmüyorum. Çoğu onun kıymetini bilmiyor. Dışarıdan gelen çok var. Bu durumda tabi merak etmeyen kadar merak eden de var, öyle diyeyim yani. Biz çocukluğumuzda, İzmir'in 9 Eylül kurtuluş hikâyeleri ile büyüdük. Atlıların taa Kadifekale'den indiğini, İzmir'e girdiğini, hiç tarihi bir bilgimiz yokken bile öğrendik çocukluğumuzda. Çoğu insan bu hususlarda hiçbir şey bilmez maalesef. Şimdi bayrak bile asma ihtiyacını duymuyor kimse. Çocukluğumuzda falan bunları hiç bilmiyorduk. 9 Eylül diye sevinirdik. Çıkardık tentenin üstüne, dükkân bizim iki katlı Kemeraltı'ndaki, bütün akraba çocukları, hepimiz, o gün serpantinler alırdık, konfetiler babam verirdi. Hep geçenlere, işte İzmir'in ileri gelenleri, erkânı, o zaman yalnız Halk Partisi vardı, onun başkanı, şusu, busu, geçerlerdi. Bizim için güzel bir bayram havasında kutlardık. Şimdi normal Cumhuriyet Bayramı'nı bile kutlama yok. O şaşaa yok.*

E8: “Bizim insanımız pek tarihe önem vermiyor. Tarihe yabancılar önem veriyor. Yani İzmir'in yerlisi için tarih pek fazla ehemmiyet vermiyor... Z kuşağının tarihle hiçbir alakası yok. Bizim kuşağımız, bizden önceki kuşaklar, daha fazla tarih bilincine sahiptiler. Şimdiki gençlik hep günü birlik yaşıyorlar.”

E9: “Eskiden insanlar buradaki tarihi yapıların fevkalade bilincindeydi. Dışarıdan göç gelince, bu bilinç zaman sürecinde kayboldu. Nasıl kayboldu? Mesela, başka bir yerden İzmir'e iltihak eden kişi, Agora'nın ne olduğunu bilmez. Sadece Agora'nın bir muhit olduğunu bilir. Ama tarihi yapısını bilmez.”

E10: *Aslında bu soruya biraz tersten yaklaşmamız gerekiyor. Zaten Kemeraltı Çarşısı'nın tarihi değerinin korunması hususunda bilince sahip olmamamızın sebebi, kuşaklar arasındaki yaklaşım farkı tamamen. Kuşaklar ilerledikçe, şimdi yeni bir tabir çıktı Z kuşağı diye. Z kuşağı açıkçası, tarihi değerlerimize, önceki*

nesillerden daha az ilgili. Sadece bunları gezilip görülmesi gereken, bir Pazar gününü dolduracağı aktivite olarak görüyor. Hâlbuki tamamen koruyucu ve geliştirici yönlerle odaklanarak bu aktiviteyi yapması gerekiyor. Çünkü tarih bunu ister.

A4: Çarşının içinden geçen Anafartalar Caddesi'nde belediye tarafından dış cephe düzenlemesine, tabela ve klima gibi eklentilerin kaldırılmasına tanık olduk. Ancak zamanla esnaflar kuralları çiğneyip bina cephelerine yeniden keyfi ilaveler yaptı. Tarihi yapıların yıkılıp yerine otopark yapılmasına tepki verilmemesi, Yeşildirek Hamamı'nın pasaj olarak kullanılması eski –yeni kuşak arasındaki farkı gösterir.

Y7: İzmir'in eskileri, İzmir böyle kalsın diye mutlu olmuş. Biz onlara bir şey diyemeyiz. Ama yeni nesil değişim istiyor. Yeniyle eskinin bir şekilde bir şeye karar vermesi lazım. "Yenilikten yanayız" ya da "yeni bir vizyon sunuyoruz" derken, eski kimliği kaybetmek en büyük riskimiz. Bunları yeniler görmez, düşünmez. Yeni nesilde bu bilinç yok. Bir de şu var. Burada bizi ayakta tutan, bizi biz yapan ahilik kültürü, çırak yetiştirmekle alakalıdır. Çırak eskiden nasıl olurdu? İlkokula giderdi çocuk, okumazdı, bir şekilde, "eti senin, kemiği benim" vardı. Okuma zaman dilimi yükseltildi. Ortaokuldan birisine, on beş yaşında gelip meslek öğretmezsiniz, eğdiremezsiniz. İlk geldiğinde elindeki telefona bakın, çalıştığında alacağı ücretten daha fazla ücretli telefon var elinde. Şimdi bu çocuğa siz ne tenekeçiliği öğretebilirsiniz, ne fıçıcılığı, ne terziliği, ne de bir ayakkabıcılığı.

Bir katılımcı ise, eski nesil, yeni nesil kıyası yapmak yerine, İzmir'in yerlileriyle, İzmir'e dışarıdan gelenleri kısaca karşılaştırmakta ve İzmir'in asimile edici niteliğinden ve Kemeraltı Çarşısı'nın bu niteliğe olan katkısından söz etmektedir.

Y12: Yerli ve eski İzmirli için çok önemli bir yer Kemeraltı, yani onların hatıralarında çok önemli bir yer tutuyor. İzmir'in kent belleğinde de çok önemli bir yeri var Kemeraltı Çarşısı'nın. Ama maalesef Türkiye'de kentleşme çok hızlı yaşandığı için İzmir'in nüfusu belki son 15 – 20 senede ikiye katladı. Dolayısı ile yeni İzmirli için açısından belki çok fazla bir önem ifade etmiyor olabilir ama İzmir'in kent olarak şöyle bir şeyi var yani bunu hep söylüyor kimi insanlar, İzmir kendi içinde eritiyor insanları hemen İzmirli oluyorlar çok kısa sürede dışarıdan gelenlerde öyle bir şey var o anlamda İzmirli olmak bir prestij ve iftihar meselesi gibi sanki bu adam 10 sene 15 sene olmuş başka şehirden İzmir'e göç etmiş ama İzmirliyim demeye başlıyor. İzmir kültürünü benimsiyor. O anlamda İzmirli olmanın rükünlerinden, olmazsa olmazlarından birisi de Kemeraltı Çarşısı'nı bilmek, orada işte alışveriş yapmak ya da ne bileyim yeme içme mekânlarında oturup bir kahve içmek, havasını teneffüs etmek. Vatandaşın algısında da sosyolojik olarak hızla eski daha prestijli konumlarına da kavuşacağını düşünüyorum Kemeraltı'nın.

Kimi katılımcılarsa, nesil farkı ayırt etmeksizin İzmir halkının genel itibarıyla Kemeraltı'nın tarihi değerine ilişkin bilinç düzeyinin düşüklüğünden, var olan bilincin ise, kuşaklar arasında aktarımının gerçekleşmiyor olmasından şikâyetçidirler.

E12: *Biz Türk insanı olarak, geçmişimize gereken ehemmiyeti zaten veremiyoruz, vermiyoruz. Tarihe sahip çıkmak sadece yakın tarihe sahip çıkmakla olmaz. Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün bu toprakları düşman işgalinden kurtarmasının üzerinden yüz yılı aşkın zaman geçti ama onun öncesinde de bu ülkenin, bu şehrin bir tarihi var. İnsanların sadece yüz yıllık tarihe değil, geçmiş tarihe de sahip çıkmaları lazım. Önce tarihe sahip çıkacaksın, sonra tarihi eserlere sahip çıkacaksın. Tarihe sahip çıkamayan, tarihi esere sahip çıkar mı? Bizim İzmir insanının değil genel olarak Türk insanının sorunudur bence bu. Umursamazlık, vurdumduymazlık, aymazlık.*

E7: *Kemeraltı ile ilgili bir şeyler okusa, "hadi canım" diye şaşıracak birçok yerli İzmirli tanırım ben. İzmir Saat Kulesi ne zaman yapıldı? Salepçioğlu Camisi ne zaman açıldı? Sinagogların durumu nedir? Bilmezler. Bilmezler ki 1950'lere kadar Kemeraltı'nda sadece müslümanlar yok, Yahudisi var, Rumu var. Birçok Levanten ailenin kökleri mesela Kemeraltı'ndadır. Yani bunları biraz araştırırsalar neler neler çıkacak bu Kemeraltı'ndan ama maalesef ki okuyan, araştıran bir millet değiliz.*

A8: "Genel olarak Kemeraltı Çarşısı ile ilgili koruma bilinci her dönemde zayıftır."

A5: "Koruma bilincinden bahsetmek olanaksızdır. Tarihi bölgenin bir miras olmadığı ve bir emanet olduğu bilincinin uyanması bu şartlarda olanaksızdır. Yaşlı kuşak anılarını tazelemek; genç kuşak ise vakit geçirmek ve gününü gün etmek amacı gütmektedir."

A6: *Bu konu ne yazık ki ülke genelinde yeterli düzeyde bilince ulaşmamış bir husustur. Diğer taraftan, çarşının korunması ve geçmiş dönem özellikleri ile yeterince sergilenip sergilenmediği hususunda ne yazık ki çok olumlu değilim. Çoğunluğu iki katlı bir mimari kurguya sahip çarşının bugün güneşlik ve brandalar nedeniyle sadece zemin katları daha çok algılanıyor. Ayrıca vitrin ve büyük tabelalar nedeniyle de zemin katların bile yeterince fark edilemediğini düşünüyorum.*

Y9: *İzmir'in beş bin yıllık bir geçmişi olduğu söyleniyor. Tarihinin en eski kısmı Smyrnadır. [Yeşilova kazıları sonrası görülmüştür ki, İzmir'in yaklaşık sekiz bin beş yüz yıllık bir tarihi vardır. Bu husustaki bilgiler, çalışmanın, İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı'nın Toplumsal Çevre Bileşeni Bağlamında Değerlendirilmesi başlığı altında sunulmuştur]. Smyrna, Bayraklı'da bir kalıntıdır. İşte bir kalesi*

vardır. Ama Smyrna ile kaleye gitmemiş şu anda çok insan var. Çünkü kaleye gittiği zaman orada bir sosyal yaşantı yok. Smyrna'ya gittiği zaman, şimdi ben gittiğimde gördüm, gemilerin bağlandığı babalar var, o babalar denizden en az üç yüz, dört yüz metre içeride, demek ki deniz oraya kadar geliyormuş, bu tarihi dokuyu İzmir'in bilinç oranı yüzde yirmi, yirmi beş, otuz ancaktır. Diğer yüzde yetmişi, İzmir'in tarihi dokusunu, o Kemeraltı'ndaki mistik yaşantıyı bilmiyor. Oradaki Arap Han'daki tekstil imalatçıları, Meserret'teki kahve günlerini, bilmiyorlar. İzmir'in yüzde yetmişi bilmiyordur yani.

Y6: Kuşaklar arası aktarım bence biraz sorunlu. Bunun sorunlu olduğunu nereden görüyorum? Mesela, İzmirle, Kemeraltıyla özdeşleşmiş neslin ardından gelen nesil, bütün bu betonlaşmayı yaptı. Mesela Kordon'a bir sur çekti değil mi? Binalarla. Bizim, eski kültür varlıklarını koruma bilincimiz yeni yeni geliyor ve birçok şeyi de aslında yerle bir ettik, yıktık. Mesela, size bir örnek vereyim. Bugün Ticaret Odası'nın olduğu yerde, Kemeraltı değil ama bir örnek olarak, bir İtalyan Okulu vardı. Çok da güzel bir okuldu mimari olarak. Oradan yol yapmak için yıkıldı. Ya da Konak'taki Kışla, yıkıldı. Bunlar neyi gösteriyor? Nesilden nesile kültür mirası aktarılmıyor aslında. Aktarılsaydı bilincimiz daha yüksek olurdu, onları korurduk. Ancak, aşağı yukarı son on yılda bir koruma içgüdüsi gelişti ve umarım bu gittikçe de güçlenir.

Bir katılımcı, yaşadığı bir anı üzerinden, yabancılar ile İzmir'in yerli halkını kıyaslayarak yerli kent sakinlerinin, kendi tarihlerine olan duyarsızlıklarından yakınmaktadır.

Y11: Ben mesela geçen sene neyle karşılaştım: Baktım, yukarıdan, dört beş kişi aile olarak geliyor. "Buyurun" dedim. Dedi, "Evlaaadiim" dedi. "Ben" dedi, "burada oturdum." Baktım, "sen" dedim, "Cako Dayı'nın damadısin. "Evet. Ben İsrail'deyim" dedi. Adamlar, seneler olmuş gideli, fakat durdukları yeri arıyorlar. Tarihe bakıyorlar. Tarihi arıyorlar. Ama bizde şu an, böyle, tarihi arayan birisi yok. Bu adamın babasının, dedesinin yaşadığı ev şu köşeydi. Dedim, "ben Cako Dayı'yı tanıyorum". Kendisi Havra Sokağı'nda şaraphanede çalışırdı eskiden. Oradan da emekli oldu Cako Dayı. Onun damadı vardı mesela gözlükçü. O damadı İsrail'e gitmişti seneler evvel. "İşte burada kim oturuyordu?" "Luna Teyze oturuyordu" diyorum. O, "tamam doğru" falan diyor. Yani, arıyor adamlar ya. Geçmişini arıyor. Fakat bizde o yok. Biz nesillerimize Osmanlı'yı çalıştıramamışız.

Tarihi bilincin tesisi hususunda, merkezi idarenin ve yerel yönetimlerin sorumluluk üstlenmesi gerektiğini bildiren görüşler de mevcuttur.

E13: Elbette ki bilinçli olan insanlarımız var. Yok diyemeyiz. Ama genel manada baktığımızda, mevcut yapılaşmada halkın bu konuda bilinçsiz olduğu ortada. Gerekli bilinç, gerekli şuur oluşmuş olsaydı, bugün Kemeraltı, eski tarihi dokusunu korumuş olurdu. Burada hem halkın hem merkezi hükümetin hem de

yerel yönetimlerin çok zayıf kaldığı ortada. Yapıların bir kısmı tamamen yıkılmış, harap olmuş durumda; bir kısmı da cephe giydirmeleriyle saklanmış vaziyette.

E14: Bilince sahip olmak, bilgili olmak, konuyla ilgili mücadele etmek bir yana, bir de merkezi hükümetin temsilcisi olan valinin, yerel hükümetin temsilcisi olan belediye başkanının, bu bölgeye şaşı bakmaması gerekiyor. Maalesef bu gelen kişiler İzmirli olmadığı için, İzmir için öneminin, kıymetinin arttığı noktalara değil de, daha tribüne oynar durumda oluyorlar. Bu yüzden bu bölgede tarihi dokunun korunması ve bilinçlenmesiyle ilgili çok eksikler var. Zamanla bunlar düzelir. Çünkü Türk insanı, bazı olayların biraz geç kıymetini biliyor. Ya insanlar öldükten sonra ya da bir bina yandıktan sonra kıymeti bilinir. Bir sanatçı yaşarken sürünür ama öldükten sonra göklere çıkarırız. Bizim böyle bir hasletimiz var.

İzmir halkının, Kemeraltı Çarşısı'nın tarihi değeri hususunda bilince sahip olduğunu düşünen katılımcılar da mevcuttur.

E5: İzmir halkı bence çarşının kıymetinin son derece farkındadır. Herkesin gönlündeki ve fikrindeki temenniler çarşının tekrar ayağa kalkması, otantik değerinin korunması, esnaf ve sanatkâr çeşitliliğinin zenginliğini muhafaza etmesi yönündedir. Bu tabi tarihi değerler derken sadece yapısal değerler değil, çarşının esas değeri sosyal, kültürel, esnaflık kültürünün altında vücut bulmuş bu çarşı kültürüdür. Elle tutulur kültür varlığı olmayan bu değer, İzmir'in en kıymetli varlıklarından bir tanesidir.

Y4: İzmir halkı aslında Kemeraltı'nı çok benimsemiş durumda. Yani oranın kıymetini biliyor. İnsanlar boş zaman bulduklarında hemen, "hadi bir Kemeraltı'na gidelim. Kemeraltı'nda bir çay içelim, Kemeraltı'nda bir yemek yiyelim" diyorlar. Oralarda tarihi lokantalar var. Yer edinmiş o lokantalarda yemek yemek, belli yerlerde çay içmek, yaşamın bir parçası. Halk onun bilincinde İzmir'de. İzmir'e göç edip gelenler de kente çok çabuk adapte oluyorlar. Adapte oldukları gibi, saygıyı, hoşgörüyü herkes burada bire bir yaşıyor. Yani İzmirilileştiriyor İzmir kenti herkesi. Ben de dışarıdan geldim, ben de İzmirilileştim. İzmir'in böyle bir özelliği var ama bunda da Kemeraltı'nın çok büyük etkisi var.

A7: "İzmir halkının, Kemeraltı Çarşısı'nın tarihi değerinin korunması konusunda bir bilince sahip olduğunu düşünüyorum. Ancak yeni kuşaklara da Tarihi Kemeraltı Çarşısı anlatılmalıdır. Korunması konusunda restorasyon çalışmaları yürütülmektedir."

Elde edilen bulgulara göre, kent sakinlerinin, Kemeraltı Çarşısı'na ilişkin tarihi duyarlılıkları ve koruma bilinçlerinin oldukça düşük seviyede olduğu görüşü hâkimdir.

Z kuşağı olarak da adlandırılabilen yeni neslin, çarşıdaki tarihi değer hususunda, önceki nesillere nazaran daha bilinçsiz ve kayıtsız olduğu, katılımcılar tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. Bu noktada, kuşaklar arasında gerçekleştirilmesi beklenen kültür aktarımının hayata geçmediği, bu eksikliğin giderilmesi için eğitimin gerekliliği, üzerinde durulan hususlardandır. Tarihi bilince ilişkin seyredilen tüm bu olumsuz tabloya rağmen, bilhassa 2000’li yılların başından itibaren, öncelikle korumaya ilişkin yönetsel bağlamda, kısmi de olsa bir uyanışın söz konusu olduğuna da değinilmiştir.

4.2.5. İzmir Halkının Kemeraltı Çarşısı’na Olan Aidiyet Duygusuna İlişkin Algılar

SORU 5: Kemeraltı Çarşısı ile İzmir halkı arasında duygusal bir bağ mevcut mudur? Böyle bir bağ mevcut ise, bunun kuşaklar arasında farklı şekillenip şekillenmediğini nasıl değerlendirirsiniz?

AMAÇ: Kente yerleşmiş insanların, kentsel aidiyet düzeylerini, nesil kıyasını gerçekleştirecek biçimde Kemeraltı Çarşısı üzerinden tespit etmek amaçlanmaktadır.

HİPOTEZ 5: Kemeraltı Çarşısı, kent sakinleri nezdinde duygusal bir değer taşımaktadır. Bu değer, kentin eski insanlarında daha belirgindir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu, İzmirliilerin Kemeraltı Çarşısı ile aralarında duygusal bir bağ olduğunu belirtirken, bir kısım katılımcı, bu duygusal bağın yeni nesilde pek gözlenmediğini ifade etmektedirler.

Y1: Duygusal bağlılık var. Şimdi işyerlerine gittiğinizde, kapısındaki tabelasına bakıyorsunuz. 1800 bilmem kaç tarihinden beri devam eden işletme, 1910’dan devam eden, yüz sene, yüz elli senelik restoranlar, yeme içme yerleri, diğerleri.. Yeni AVM kültürü hariç. İzmir’de de bu alışkanlık var. Bu kültür var ve bunun da kalkması mümkün değil. Çünkü dünyanın birçok yerinde çarşıların genel anlayışı, algısı, esnafı değişse de ticaretin konusu değişmiyor. Burada Ayakkabıcılar Çarşısı vardı. Aşağı yukarı otuz yıl evvel taşındılar buradan ama burada şimdi onun uzantısı, satış yerleri var. Bir şekilde boşluk dolduruluyor. O nedenle, çarşının kendi konsepti içerisinde, insanlar alışkanlıkla, “ya bi Kemeraltı’na gideyim” diyor. “Bi Kemeraltı’nı dolaşayım.” Hiçbir şey almak

gibi bir şartlanması da yok. Ha buraya gelince alışveriş ediyor mu? Şu veya bu şekilde, birçok şeyi alışveriş ediyor. Belki kendi ilçesinde bulamadığı onlarca çeşidi burada buluyor. Bu çarşıda, merkez ilçedekilerin toplamından çok daha fazlası var. Burada, elli yıldır, yüz yıldır ticareti devam ettiren aileler, sülaleler var. İnsanlar değişmiş fakat o ticaretin konusu değişmemiş. O nedenle böyle bir gönül bağı da var gerek içeriden gerekse dışarıdan. İçeride yaşayanlar onu pek hissedemiyor veya günlük yaşantının bir parçası olarak görüyor ama dışarıdan gelen insanlar için çok farklı. Kemeraltı bu artı eksisi ile Kemeraltı. Bunu değiştirmeye gerek de yok. Yeni neslin henüz öyle pek bir duygusal bağı yok. Yeni nesil zaten duygusal bağı, elindeki telefonla, bilgisayarla kurmuş durumda. Yeni nesilde, Kemeraltıyla bir illiyet bağı, ticaret bağı olanlar için önemli. Ama yeni nesil, “ben Kemeraltı’na gideyim de şunları alayım” demiyor. “İşte şu AVM’ye gideyim, bu AVM’ye gideyim.” Yedisinden yetmişine herkes Kemeraltı’nda yaşamayı da istiyor aslında ama birilerinin bunu çekmesi gerekiyor. Etkinliklerin, organizasyonların, çeşitli faaliyetlerin, insanları buraya çekmesi gerekiyor.

Y2: Bence halk bir duygusal bağa sahip. Yani özellikle İzmirli ve İzmir’e 70’lerden önce gelmiş hemşehrilerimiz sahipler. Ayrıca, Kemeraltı öyle bir yer ki, sünnetçisinden gelinliğine, spor ayakkabısından bilmem balık yemine kadar, üç yüz tane, işkolu mu diyelim, ürünün satıldığı yer. Yani özellikle AVMlerin açılmasından sonra da daha dar gelirli aileler geliyorlar, ben bakıyorum. Kemeraltı’nda istedikleri şeyleri daha rahat buluyorlar ve daha rahat pazarlık edebiliyorlar. En büyük özelliği o zaten. Bir AVM’ye gittiğiniz zaman, açıkçası bir soğuklukla karşılaşıyorsunuz.

E15: Kemeraltı’nın etkin olduğu dönemlerde, Kemeraltı’nda çocukluğunu ve ilk gençliğini yaşayanların, çünkü o dönemler yaşlılığını yaşayanlar yok artık istisnalar hariç, zihninde Kemeraltı, bir nostalji olarak yer alıyor. Bu insanlarda çarşı ile duygusal bir bağ kesinlikle mevcuttur. Bana müşterim gömlek diktirmeye geliyor. Ölçüsünü alıyorum. Kumaşını seçtiriyorum. “Teslim almaya gelir misiniz? Yoksa adresinize ulaştıralım mı?” diyorum. “Ben gelirim. Hem gelmeme vesile olur. Seviyorum ben buralarda dolaşmaları, bu tip bir mecburiyet olmazsa yıllarca gelmediğim oluyor Kemeraltı’na” diyor. Bunu çoklukla duyuyorum. Artı, mesela bir sürü insan, “biz ay sonu maaşımızı aldık mı gelip şurada döner yerdik” bilemiyorum o zamanlar İzmir’in tek Kemeraltısı’nda mı döner vardı. Başka yerlerde yiyemiyorlar mıydı ama burada belli isimler vardı müşteriye toplayan. Bakın, esnaf ve müşteri arasında öyle bir kaynaşmışlık vardı ki, her esnaf hangi ayın hangi zamanında hangi müşterisinin geleceğini bilir, gelmediğinde onun için endişelenir merak eder, ismen hitap eder, hatta aile fertlerini de ismen sorardı.

E5: Çarşı ve İzmirli arasındaki bağ, sorunun içinde aslında yanıt da var. Duygusal bir bağ kurmayan bir İzmirli olamaz, mutlaka hayatlarının bir evresinde değil tamamında çarşı ile iç içe yaşar İzmirli. Gerek sosyalleşme gerek ticaret gerekse alışveriş, her bağlamda mutlaka her İzmirli Kemeraltı Çarşısı’yla iç içedir. Diğer semtlerde hatta taşra ilçelerinde dahi olsa metropol İzmirli ile taşralı İzmirli fark etmeksizin tüm İzmirliğin çarşı ile hatıraları doludur. Bu duygusal bağları sürmektedir, bu bağın kopması düşünülemez.

Y3: “Evet, böyle bir bağ mevcuttur. Son yıllarda artan turizm potansiyeli ile birlikte çarşı, bir cazibe merkezi olmuştur ve her yaş grubu için farklı bir değer ifade etmektedir.”

A2: *Eski İzmirliiler için Kemeraltı nostaljinin merkezidir. Yeni kuşaklar için ise bir kargaşa merkezi. Modaya uygun giyim kuşam satılmıyorsa, güzel lokantalar aramakla bulunmuyorsa, eğlenmek ve dinlenmek zaten mümkün değil. Kemeraltı artık gençlere hitap etmiyor. Bütün sinemalar da kapandı ise gençler açısından Kemeraltı yok demektir.*

A5: *Duygusal bağ sadece yaşlı kuşak için geçerlidir. Günümüzün modası olan rant elde etme amacına yönelik yapıların karşılaştığı fiziki müdahaleler Kemeraltı'ı Kemeraltı yapan niteliğini her geçen gün biraz daha kaybetmekte ve çarşı yerine bir semt pazarı görünümüne dönüşmektedir. Yaşlı kuşağın giderek azalacağı gerçeğinden hareketle gelecek yıllarda bir duygusal bağdan söz etmek mümkün olmayacaktır.*

Y10: *Bizden önceki insanların buluşup, koklaşıp, aşklarını yaşadığı tek alan Kemeraltıymış. Yani kesinlikle insanların buraya duygusal bağı var. Ama bunun şu anki kuşakla bağı maalesef yok. İşte Z kuşağı diyoruz, bu kuşağın hiçbir şekilde Kemeraltı'yla bağı, alakası, hiçbir şeyi yok. Bizim burayı cazip hale getirerek o Z kuşağını da buraya çekebilmemiz lazım. Onların, aklında, fikrinde bir şekilde var olmamız gerekiyor.*

A6: *Genç olarak tarif edebileceğimiz 25-30 yaşa kadar olan kesim için duygusal anlamda bir bağ olduğunu düşünmüyorum. Onlar için daha çok Alsancak ve Kıbrıs Şehitleri Bölgesi revaçta. Ancak geri kalan kesimin büyük çoğunluğu için Kemeraltı'nın ihtiyaçların karşılanmasından öte belli periyotlarla ziyaret edildiğini ve alışkanlık oluşturduğunu söyleyebilirim.*

A7: “Kemeraltı Çarşısı ile İzmir halkı arasında duygusal bir bağ mevcuttur. Ancak kent çok fazla göç aldığından yeni kuşakların Tarihi Kemeraltı Çarşısı'na ilişkin bir bağ kurduğunu düşünemiyorum.”

A8: “Yaşlı kuşak nezdinde Kemeraltı Çarşısı'na yönelik duygusal bir bağ olsa da günümüzde bu bağ yıpranmış; yeni kuşağa nakledilememiştir.”

A3: *Çarşı ile halkın hemen tamamı arasında duygusal bir bağı bulunmaktadır. Birçok insanın önemli günlerindeki alışverişlerinde, herşeyi bir arada ve çok çeşit bulabildiği bu çarşıyı kullandığını ve bu anılarını çocuklarıyla paylaştığını biliyoruz. Genç nesil ise çoğunlukla, son yıllarda moda olan kapalı AVM alışverişlerini seçmektedir.*

E11: İzmir doğumlu, atası İzmirliilerin mutlaka bir duygusal bağı var. Var ki o demin bahsettiğimiz şirketi de [TARKEM] kurdular. Hem maddi açıdan hem manevi bağdan. Bir de çarşıda gezmeyi seven bir grup var. Ben de yani hala severim. Hala daha arkadaşlarımı gezdiririm. Bilinmeyen yerlerini de, senelerdir buradayız, bilirim. Gezenin de hoşuna gider çarşı.

E13: Kemeraltı Çarşısıyla insanların duygusal bağı mutlaka var. Geçmişe baktığınız zaman, insanların buluşma noktasıydı Kemeraltı. Alışveriş, yeme içme mutlaka var. Bunun yanında buluşma noktasıydı. Ama gençlerin buluşma noktasıydı, ama İzmir dışından gelenlerin buluşma noktasıydı. Bir merkezdi. Bu duygusal bağ kısmen devam ediyor. Eski yerini tekrardan alır mı? Eğer eski kültürel bağları yeniden ortaya çıkarabilirsek bu duygusal bağın tekrar kuvvetleneceğine inanıyorum ben.

Y7: Duygusal bağ tabi ki var. O duygusal bağ olduğu için bu çarşı yaşıyor. Otoparkı olmayan bir alana, sıcağa maruz kaldıkları bir alana insanlar sahip çıkıyor. Daha çok kadınlar sahip çıkıyor. Yaşlılar da hep gelir. Çünkü burayla bir bağ kurmuş, çocukluğu hep burada geçmiş, çocuğunun ayakkabısını buradan almış, düğün alışverişini buradan yapmış. Onlar ufak tefek alışverişleri için hala geliyorlar.

Bir katılımcı ise, çarşı içerisinde, özellikle restorasyona uğrayan hanlarla birlikte çoğalan yeni nesil kahve kültürünün, genç nüfusa cazip geldiğinden ve bunun da yeni kuşak ile çarşı arasında bir duygusal bağ oluşumuna işaret edebileceğinden söz etmektedir.

Y9: Kemeraltı ile halk arasında duygusal bir bağ mevcut. Ben mesela, Ticaret Odası öncesi her öğlen, Kemeraltı'na gider, işte orada esnafı gezer, camide namaz kılar geri dönerdim. Bu benim için bir keyif. Neden? Çünkü o küçük esnafı, modernize edilmemiş tarihten gelen esnafı orada görmek, tarihten bir iki parçayı görmek, hakikaten insanı mutlu ediyor. He bu benim nezdimde böyle, ama genellediğimiz zaman böyle midir bilmiyorum. Şimdi şunu da görüyorum. Mesela orada çay, kahve yerleri açıldı. Her gittiğimde oralar dolu. Demek ki genç bir kesim tarafından da buranın tarihi dokusu kabul ediliyor. Mesela o çay, kahve yerlerini Basmane'de yapsan çalışmaz. Ama Kemeraltı'nda çalıştığına göre, oradaki o dokuyu, gençlerin de kabul ettiğini görüyorum yani.

Esnaflar grubu içerisinde yer alan bazı katılımcılar, çarşıya ilişkin kendi duygusal bağlılıklarını beyan etmeyi yeğlemektedirler. Çarşıyla duygusal bağ kuran bu insanlar, literatüre yer bağlılığı olarak da yansımış olan kavrama ilişkin kendi yaşamlarından kesitler sunmaktadırlar.

E2: *Şöyle bir huyum var; inancım var: Hiçbir zaman Kemeraltı'na tek bir sokaktan gidip gelmem. Her sabah farklı yerlerden girmeye çalışırım. İşte bir Hisarönü'nden girerim, bir Konak'tan girerim, bir Beyler'in oradan girerim. Çünkü Kemeraltı sabah saatlerinde çok daha güzel, çok daha temiz gözüküyor. Anılarımız çok, çocukluğumuz burada geçti. Birçok değeri kaybettik. Esnaf amcalarımız, esnaf abilerimiz vardı. Devamlı bir devir daim var. Devamlı yenileniyor. Birileri gidiyor. Birileri geliyor. Duygusal bağ olmaması mümkün değil zaten. Hayatımız burada geçiyor. Sabah altı buçuktan başlıyoruz akşam dokuza kadar. Evde bir iki saat oturup yatıyoruz. Ailemizi o kadar görmüyoruz. Buradaki çalışma arkadaşlarımızı gördüğümüz kadar.*

E3: “Kemeraltı'na baktığınızda, buradaki birçok insan üniversite eğitilidir. Mühendistir, doktordur. Burada yaşıyor bu insanlar. Bunun için ben esnaf demiyorum yani, Kemeraltı sakinleri diyorum. Bu mekânın sevgisinden, anılarından, şundan, bundan, hala buradalar.”

E10: *Öncelikle Kemeraltı'nda yetişip yetişmediğine bakmak lazım. Kemeraltı'nda yaşıyorsanız, Kemeraltı'nı bırakamazsınız. Kemeraltı, insanın bir parçası olur, hayatı olur. Burada çalışıyorsanız, günün on saatini en azından burada geçirmek zorundasınız. Sizin aslında ikinci eviniz. Kemeraltı'na gelen müşteriler de aslında bizlerin misafiri. Biz İzmir halkı ile Kemeraltı Çarşısı arasındaki duygusal bağı böyle anlatıyoruz. Tüm esnafın da aslında böyle anlatmasını istiyoruz.*

E12: *Biz Ahi Evran kültürü ile büyüydük. Hatta Türkiye Tarihi Çarşılar Federasyonu olarak da burada Ahilik Haftaları düzenlemiştik. Türkiye'nin çeşitli çarşılarında da bununla ilgili toplantılar yaptık. Bugün İzmir'de holding sahibi, büyük şirket sahibi idarecilerin hepsinin kökeni Kemeraltı'na dayanmaktadır. Bunların birinci kuşakları, ikinci kuşakları, üçüncü kuşaklarının, mutlak surette bir Kemeraltı'na gelişleri vardır... Yeni nesil kuşak, artık birazcık böyle bilgisayar çağı, e-ticaret, reel ticaretin biraz böyle köşeye atıldığı bir dönemde Kemeraltı bütün bunlara direniyor. Biz çocuklarımızı bu kültürle büyütüyoruz. Mesela benim iki tane çocuğum var. Getiriyorum onları buraya okul tatillerinde çıraklığa. Bu çok önemli bir şey. İnsanların, yeni gelen kuşaklara, Kemeraltı'nın önemini, tarihi değerini, buranın varlığının ne kadar değerli olduğunu hep anlatması lazım.*

Kemeraltı Çarşısı ile İzmirli arasında tesis edilen duygusal bağı, çarşıdaki tarihi doku üzerinden değerlendiren bir katılımcı, bu bağlamda, İzmir ve İzmirli için Kemeraltı Çarşısı'nın eşsizliğine vurgu yapmaktadır.

A1: *Evet duygusal bağ vardır. Çünkü o tarihi doku başka bir yerde yok ve bugün İzmir'in gerçekten bir numaralı görülecek yeri Kemeraltıdır. İkincisi yoktur yani. Yahudiler geldi, ben Bostanlı'ya götürdüm. “Ya” dediler “bizi niye buraya getirdin? Burası Moskova gibi” dediler. “Rusya” dediler ya “bunları mı*

göstermeye getirdin?” dediler. İzmir dünyanın arkeolojik merkezidir. Çünkü İzmir’den pergeli tutup da yüz kilometrelik bir daire çizdiğinde, tabi yarısı denize düşüyor, o yarım daire içerisinde, saymadım ama üç yüz tane tarihi arkeolojik yer var. Dünyada bu yoğunlukta bir yer daha yok. İzmir böyle bir tarihin merkeziyken, İzmir’in içinde görececek hiçbir şey yok. Sana gelse bir Alman karı koca nereye götüreceksin onları? Kemeraltı’na götüreceksin. Bu tarihi değer orada hala duruyor.

Bir başka katılımcı ise, İzmir halkı ile Kemeraltı Çarşısı arasındaki duygusal bağın varlığını kabul etmekle beraber, bu bağın kuşaklar arasında aktarılamadığına değinmektedir. Bu hususta hem çarşıyı ziyaret edenlerin hem de çarşı esnafının yetersizliğine vurgu yapmaktadır.

Y8: Duygusal bir bağ kesinlikle mevcut. İzmir’de kimi çevirirseniz çevirin, Kemeraltıyla ilgili kesinlikle bir anısı var. O dönemlerde “İzmir’e iniyorum” dediği şey Kemeraltı’na inmek. Bu duygusal bağ, kuşaklar arasında aktarılamamış durumda. O da Kemeraltı’nın sadece bugüne kadar yaşadığı dezavantajlar değil, kentsel planlamaların farklılaşması. Yani siz, Alsancak’ı bir metropolün merkezi haline getirmiş olmakla, Bayraklı’yı gökdelenler bölgesi yapmış olmakla beraber, şehrin merkezini kaçırdığınız ve kaydırdığınız anda, o bağı kopartıyorsunuz. Buraya mesela çok fazla çocuklu aile geliyor ama eskisi gibi çocuklarına o bağı aktaran, nostalji duygusunu yaşatan, bir şekilde çocuklarıyla bunları yaşayan yetişkinlerin sayısının günden güne azaldığını da görüyorum. Bu sadece ziyaretçi anlamında değil. Esnaf buraya sahip çıkmıyor. Çocuğuna o esnaflığı öğretmiyor. Yüz yıllık esnaf buraya yok artık. Daha da çok azalıyorlar daha doğrusu. Yani burada bir duygusal bağ var. Biz bugün bir yerde, bir binada restorasyon yapmak istesek, “bina yıkılıyor, oradaki amcaya sahip çıkmak lazım” gibi bir sürü insan o duygusal bağını ortaya koyuyor. Ama bu binaların yenilenmeye ihtiyacı var. Yenilenirken korunmaya ihtiyacı var. Korunurken doğru fonksiyonlandırılmaya ihtiyacı var. Bununla beraber, buranın kullanıcı kitlesinin çeşitlenmesiyle onu yeni nesillere aktarma ihtiyacı da var. Burada özellikle şu anki kırk, elli yaş grubuna çok büyük görevler düşüyor.

Katılımcılar, İzmir halkının, Kemeraltı Çarşısı’na karşı duygusal bir bağ kurmuş olduğunda hemfikirdirler. Fakat saha bulgularının işaret ettiği üzere, çarşıyla halk arasında tesis edilmiş duygusal bağ, kuşaklar arasında aktarılamamıştır. Yeni neslin çarşıyla duygusal bir bağ kurmuş olduğu düşünülmemektedir. Ayrıca, yaklaşık on bin işyerini bünyesinde barındıran Kemeraltı Çarşısı’nın, aileleri ile birlikte İzmir nüfusunda dikkate değer bir yer teşkil eden esnaf popülasyonu mevcuttur. Esnafın, literatürde yer alan ve bu çalışmada da yer verilen *yer bağlılığı* kavramına atıfta bulunurcasına, Kemeraltı Çarşısı’na olan duygusal bağlılıklarını dile getirmeleri,

çarşının İzmir kent kimliğindeki yerini kuvvetlendiren öğelerden biri olarak tespit edilmiştir.

4.2.6. Kemeraltı Çarşısı'nın Alışveriş Merkezlerinden Farkına İlişkin Algılar

SORU 6: Kemeraltı Çarşısı'nı, alışveriş merkezlerinden farklı kılan nitelikler nelerdir?

AMAÇ: Türkiye’de, 1990 sonrası perakende sektörünün küresel sermayeyle işbirliğinin artması, tüketim alışkanlıklarının değişmesi, kredi kartı kullanımının yaygınlaşması, taksit olanağının çoğalması gibi nedenler, alışveriş merkezlerinin kurulması için temel nedenleri teşkil etmiştir. 2000 sonrası ise alışveriş merkezleri, ülke genelinde hızla kurulup yaygınlaşmıştır (Erkip, 2019: 32). Geleneksel değerlere atıfta bulunduğu varsayılan Kemeraltı Çarşısı'nın, yeni nesil eğlence ve tüketim kültürünü içselleştiren alışveriş merkezlerinden hangi yönleriyle ayırmış olduğunun araştırılması amaçlanmaktadır.

HİPOTEZ 6: Kentsel mekânların değişime uğraması (alışveriş merkezleri, güvenli siteler vs.) ve iletişim olanaklarının gelişimi (e-ticaret, sosyal medya vs.) nedeniyle tarihi kent merkezlerinin cazibesini yitirdiği savı, Kemeraltı Çarşısı özelinde geçerli değildir.

HİPOTEZ 7: Kemeraltı Çarşısı, geleneksel tüketim kültürünün devam ettiği bir kentsel mekân örneğidir.

HİPOTEZ 11: Kemeraltı Çarşısı, ticari faaliyetlerin ötesinde işlev gören toplumsal bir organizasyondur.

Katılımcıların önemli çoğunluğu, Kemeraltı Çarşısı'nı, alışveriş merkezlerinden farklı kılan ilk şeyin insan ilişkilerindeki samimiyet ve bu samimi ilişkilerin doğurduğu alışkanlıklar olduğunu ileri sürmektedirler.

E3: Siz bir AVM'ye gittiğinizde, bir ürünü görürsünüz, alır sepetinize koyarsınız. Satıcı ile hiçbir bağınız yok. Çok nadiren siz o satıcıdan bir konu hakkında bilgi alırsınız. Kemeraltı öyle değil. Siz bir esnafa gittiğinizde, oturursunuz çay

içersiniz. Çay ikram eder size. Siyasetten, dünyadan, memleketiniz hakkında birçok şeyi konuşursunuz. Bir diyalog vardır. Bir insani iletişim vardır. Bunu asla bir AVM’de yaşayamazsınız. Burada pazarlık yaparsınız. Orada böyle bir şansınız yoktur. Her sokağın başında, köşesinde, her esnafın huyu farklı, sunumu farklıdır. Kemeraltı insanı da ister istemez bir süre içerisinde, bir karakter sahibi olur. Nereden gelmiş olursa olsun fark etmez. Kemeraltı içerisinde çok farklı sesler duyuyorsunuz. Esnaf malını satmak için farklı şaklabanlıklar yapar. Farklı tavırlar koyar ilginizi çekmek için. Ürünü alırsınız kapıya kadar size eşlik eder. Hatta kapıda bir şey sorsanız sizi başka bir arkadaşına yönlendirir. Benden bir ürün alan müşterim, on beş yıl sonra yurtdışından geldi beni buldu. “Ya ben senden yıllar evvel bir minyatür kutu almıştım. İzmir’e geldiğimde sırf seni görmek için geldim buraya. Bakayım burada mısın diye” dedi bana. Hiçbir AVM’de böyle bir şeyle karşılaşır mısınız?

E2: Burada insan ilişkileri çok sıcak. Bir örnekle anlatayım: Mesela, AVM’de otopark.. Konum olarak daha güzel, havalandırmalı, klimalı, gidiyorsunuz arabanızla, hiç dışarı çıkmadan, yağmur, çamur, rüzgâr görmeden alışverişinizi yapıyorsunuz, kasaya geliyorsunuz, parayı ödüyorsunuz, parayı alıyorsunuz, eşyalarınızı arabaya koyup geri geliyorsunuz. Aradaki fark şu: O parayı alan arkadaş sizin suratınıza bile bakmıyor. Ama bizim Kemeraltı’nda öyle değil. Gelirken bir selam veriyorsunuz, selam alıyorsunuz. Hoş sohbet var, hizmet var, koşturma var, her türlü sizi memnun etme çabasında esnaf, çalışanıyla, işyeri sahibiyle. Giderken bi “Allah bereket versin” diyoruz, yüzünüze bakıyoruz, gözünüzün içine bakıyoruz, ayağa kalkıyoruz.

Y9: İnsanları bir yere en çok bağlayan şey, aidiyet duygusu ve anılarıdır. Aidiyet duygusunu en çok geliştiren, anılardır. Kemeraltı’nda bizim anılarımız var. O anılar, o çarşıdaki uzun zamandır esnaflık yapanların varlığı, insanları oraya yönlendiriyor. Mesela Havra Sokağı’na ben gider, helva alırım. Altan Manisalı. Yüz on yıldır orada. Bir peynirci var yetmiş yıldır orada. Mesela bir tane pide yapan var. Herhalde yüz yıllık pideci. Dükkân hiç değişmemiş. Hatta dükkânda masalar bile değişmemiş. Mermer masa, bıçak veriyorlar, kâğıt veriyorlar. Geçen gittiğimde tek değişiklik gördüm. Eskiden kağıtları kıvrıp bardağın içine koyuyorlardı, onun yerine peçete almış. Bir de eskiden limon veriyorlardı, onun yerine limonluk almışlar. İki şey değişmiş. En az otuz yıldır ben orada pide yerim. Pidenin otuz yıllık lezzeti hiç değişmedi. Şimdi bunlar, Kemeraltı’nın tercih edilme ve alışveriş yapılma sebepleri. Bunlara baktığımda ben mesela, bir AVM mi Kemeraltı mı? Ben Kemeraltı’ni tercih ederim.

Y10: Kemeraltı’nın, AVM’lerden farkı insan faktörüdür. AVM’ye girdiğinde sadece girersin, bakarsın, alırsın, almazsın. Ama burada öyle değildir. Bir esnafa gidince, “hoşgeldiniz, nasılsınız, iyi misiniz, çay mı içersiniz, kahve mi içersiniz” diye sorulur. Ahilik kültürü hala devam etmektedir. Kemeraltı yaşar, yaşatır, insanla bağı kurar. Bir alışveriş merkeziyle hiçbir şekilde bağdaşamaz. Bana dünyanın hangi alışveriş merkezini söylerseniz söyleyin, Kemeraltı’ndan daha büyük, daha güzel değildir. Ben AVM’lerde bir soğukluk olduğunu, burada bir canlılık ve samimiyet olduğunu söylemek istiyorum.

E12: Bir kere alışveriş merkezlerinde, buradaki sıcak esnaf müşteri ilişkisini yakalayamazsınız. O eski alışveriş alışkanlığı olan insanlar için söylüyorum, bu

sıcaklık, bu yakın teması alışveriş merkezlerinde sağlayamıyorsunuz. Pazarlık sünnettendir mesela. Bizim Peygamber Efendimiz de söylemiş bunu. Bir şey alıp verirken pazarlık edebilirsiniz, sünnettir bu.

E13: Kemeraltı'nı AVM'lerden ayıran en büyük etken şu: AVM'lere gidiyorsunuz, ürünü kendiniz seçiyorsunuz, alıyorsunuz, kasaya gidip ödemeyi yapıyorsunuz. Kemeraltı'nda ise çok farklı bir kültür var. Siz çarşıya girdiğinizde, işyeri sahipleri önce bir hoşgeldin der, merhabalaşırlar, "çay kahve içer misiniz?" diye sorulur. Hatta sizin fiziki yapınıza bakarlar, hangi modelin sizin fiziki yapınıza daha iyi uyacağını bilirler. Hangi rengin daha oturacağını çok daha iyi bilirler ve teklifler sunarlar. AVM'lerde böyle bir şey mümkün değil. Kemeraltı esnafı, alışveriş sonrası "Allah bereket versin" der. Bu çok büyük bir ayrıcalıktır. Kemeraltı'nı ayrı kılan en önemli şeylerden birisi bu bereket konusudur.

E5: AVM'lerden farkımız nedir? Zaten bir benzerliğimiz yok. Burası bir alışveriş merkezi değil tam anlamıyla bir çarşıdır. Esnafla, tüccarla iletişim kurulabilir. Dostluklar edinilir ve hiçbir zaman alışveriş merkezlerinde olamayacak çeşitliliği ve farklılığı burada bulacakları için İzmirli gelir. Zaten böyle bir dokuda alışveriş yapmakla, birbirinin benzeri onlarca yüzlerce AVM'ye gitmek bir tutulamaz. Bu nedenle AVM ve çarşının farklı değil benzer taraflarının olmadığını düşünüyorum.

Katılımcılar, Kemeraltı Çarşısı'na, alışveriş merkezlerinin aksine, sadece alışveriş amaçlı gelinmediğini, çarşı içerisinde sadece dolaşarak olmanın bile, kent sakinleri açısından değer taşıdığını ifade etmektedirler.

Y1: AVM'ler sadece Türkiye'ye has bir olgu değil tabi. AVM'ler ve Kemeraltı dediğimizde.. Kemeraltı'nda ayrı bir nostalji var, ayrı bir duygusal bağ var, bir kültür var, bir yaşam var. Diğer taraflardaysa, biraz daha duyguların dışında bir hareket boyutu var. Kemeraltı'nda ise, insanlar duygularıyla dolaşarak, geziyor, yiyor, içiyor, bir şeyleri alıyor. Çok olağanüstü şeyler almasa bile, onun için olmazsa olmaz anlamlar ifade ediyor. Onun için Kemeraltı'nın duygusal anlamı var. Diğer ise, bana göre günü birlik, acil ticaret işlevi görüyor. Kemeraltı'nda insanlar, bir ürün alsa da iki saat gezer. AVM'de ise insanlar, AVM'yi gezmeye dolaşmaz, ürüne bakmaya dolaşır. Kemeraltı'nda ise, Kemeraltı'nı gezmeye gelir. Kemeraltı'nda vakit geçirmeye gelir. Burada birisi iki yüz yıllık, birisi üç yüz yıllık, birisi beş yüz yıllık yapılar var. Onların izleri var. Onların tarihi geçmişi, nostaljisi var. Bunlar yaşanır burada.

A3: Kemeraltı benim düşünceme göre AVM'lerle karşılaştırılmayacak kadar önemli özelliklere sahiptir. Alışveriş yaparken, çeşitli renkler, kokular sizi karşılar, hiç sıkılmadan gezebilirsiniz ve sürprizli sokaklarında kaybolursunuz. Elektrik yüklü spot ışıkların altında havasız veya yapay havalandırmalar içinde gezenler, AVM'lerden döndüklerinde kendilerini çok yorgun ve sıkıntılı hissederler. Kemeraltı'nda ise gezmekten yorulsanız da o gün gördükleriniz sizde hoş duygular ve anılar bırakır.

A6: Öncelikle Kemeraltı Çarşısı'nın yaklaşık 30 yılı aşkın bir müdavimi olarak şunu söyleyebilirim ki her gittiğimde farklı bir sokak ya da farklı bir esnaf keşfediyorum. Girişti kurgusu ile bu anlamda eşsiz bir ticaret alanı olduğunu düşünüyorum. Bununla birlikte sadece alışveriş anlamında değil, aynı zamanda sosyalleşme açısından da yeme içme mekânları itibarıyla yeterince imkân sağladığı görüşündeyim. Son zamanlarda özellikle fincanda kahve geleneğinin yaygınlaşması ile de genç kuşakların ilgisini çekmeye başladığını düşünüyorum Alsancak'a rakip olarak.

Y8: Burası bir kamusal alandır. Her ne kadar işyerleri özel mülkse de Kemeraltı'nı birbirine bağlayan cadde ve sokaklar kamusal alandır. AVM'ye girdiğinizde, "pıt pıt" diye öten şeyden geçmek zorundasınız. Ama burada özgürce yürüyebiliyorsunuz... AVM genel olarak ihtiyacımızı giderdiğimiz bir yer. Ama Kemeraltı, kurulmuş olan duygusal bağla insanları biraz da rahatlatan bir yer. Bugün buradan yüz kişi çevirsek, bunların otuz, kırk tanesinin alışveriş için geldiğini; on, onbeşinin, Kemeraltı'nın kendi kalabalığının, esnafının insanı olduğunu, ama bir yüzde 10, yüzde 20'lik kısmın, sadece psikolojik olarak rahatlama amacıyla burada geldiğini göreceğiz.

Y5: Alışveriş merkezleri ile Kemeraltı Çarşısı aynı kefeye konulmaz. Alışveriş merkezleri, kapalı büyük binalar, Kemeraltı Çarşısı tek sokak olarak yani bunun bir anlamı var. Çarşıyı geziyorsun, bir alışveriş merkezinde yani ne bileyim kat kat çıkıyorsun ama Kemeraltı Çarşısı'nda her sokakta ayrı bir aradığını bulabiliyorsun.

Kemeraltı Çarşısı'ndaki ürün çeşitliliği fazlalığı, alışveriş merkezlerine ilişkin kıyasta sıklıkla kullanılan bir argüman olarak dikkat çekmektedir.

E14: AVM'ler ile Kemeraltı, naylon çorapla ipek çorap kadar farklı. Birisi doğal, birisi suni. Bir tanesi içten, diğeri yapmacık. Sahteyle gerçek gibi bir olay. Bu kadar açık. Bunları tek tek ayrıntılandırmak gerekirse, bir kere tüm AVM'ler, belli bir plan üzerinden devam ediyor. Tarihi çarşımızinsa her noktası farklıdır. Mesela Şekerciler Çarşısı var. Sadece mangal satan Mangalcılar Çarşısı var. Ayakkabıcılar Çarşısı var, gıdanın olduğu, sepere edildiği, her türlü kahvaltı ürününün olduğu, şarküterilerin, mandıralarımızın olduğu, hububatın satıldığı ayrı sokaklarımız var. Çarşı çok geniş bir alana yayıldığı ve içerisinde iki yüz kırka yakın meslek kolu olduğu için, böyle bölüm bölüm sokaklar, doğal olarak olmuş. Tabi bizim çarşımızın lokomotifi, gelinlik ve sünnettir. Gelinliğe ilişkin Türkiye'de birçok yere ihracat yapıyoruz. Yani şehirden şehire satış yapılabiliyor. Hiçbir alışveriş merkezinde kına için bir malzeme bulamazsın, bizim çarşımızda var. Hiçbir alışveriş merkezinde loğusa şerbeti dediğimiz şerbet şekerini bulamazsın, burada bulursun. Biz buna, "çocuk bezinden, kefen bezine kadar yaşamın her noktasında, her şeyi bulabileceğiniz bir çarşı" diyoruz. Olay ezcümleyle bu. Öbürleri günceldir, gününe göre ticaret olmazsa kapanır. Burada bir yer var mesela, sadece sünnette kafaya takılan o şapka gibi olan şeyin beş yüz çeşidi var orada.

Y4: Orası açık bir AVM gibi. Orada her şeyi bulursunuz. AVM'de bulamayacağınız şeyleri de orada bire bir bulursunuz. İmalatını yaptırabilirsiniz mesela. Orada küçük küçük atölyeler var. Demircisi var, kaynakçısı var, ne bileyim, tekstil üzerine birçok ustası var. Böyle bir sürü şey var. Başka hiçbir yerde bulamadığınız ya da tamir ettiremediğiniz herhangi bir eşyayı orada bulma şansınız var. Kemeraltı'nın öyle de bir özelliği var.

Y2: “Yok yok Kemeraltı'nda. Bu çok önemli bir özellik. Tesisat tamirati yapacaksan orada gidiyorsun, boru buluyorsun, lavabo buluyorsun; ne bileyim iç çamaşırı alacaksın çamaşırcı orada. Yani yok yok hakikaten.”

E12: Kemeraltı'nda, gıda, yiyecek yönünde bulabileceğiniz her çeşit tat var. Sulu yemeklerden tutun, işte köftecilerinden, dönercilerinden, İzmir'in en güzel tatları Kemeraltı'ndadır. Hiçbir AVM'de bir kere bu kadar çeşitliliği bulamazsınız. Kuyumcu, AVM'de bir tane, iki tane bulursunuz; burada dört yüz tane kuyumcu var. Beyler Sokağı'nda mesela optikçiler var. Orada en az yetmiş, seksen taneye yakın gözlükçü var. AVM'de bundan bir tane var mesela. AVM'deki gözlükçüde ne çeşit varsa, sadece onu görebilirsiniz. Ama burada binlerce çeşit var. Çocuk kıyafetlerinde mesela, oraya gidersiniz, bir iki tane büyük marka var. Onlarda da işte etiket fiyatı. Ama buraya geldiğin zaman burada çocuğuna on takım kılık kıyafet alıp pazarlığını da yapıp oradan iki takım alacağına çocuğunu farklı farklı giyindirebilirsin.

Y8: İnanılmaz bir serbest piyasa var, inanılmaz bir çeşitlilik var ve bu çeşitliliğin beraberinde getirdiği bir etkileşim var. Siz bugün burada bir minyatür, bir çini ustası da bulabilirsiniz, bir sobacı da bulabilirsiniz, bir çeyrek altıncı da bulabilirsiniz. Burada bir etkileşim var. Yani, çini ustası, boyasını, fırçasını, gidip buradaki kırtasiyeden alıyor, buraya gelen toptancı seramikçiden seramiğini alıp onun üzerine işliyor. Kendi kendine yetebilen, kendi hammaddesini kendi ürünleştiren bir yapı var burada. AVM'den bu yönüyle çok farklı. Yani tamamıyla bir perakende yok. Ayrıca burada toptancılar var. Bu toptancılardan, tüm çevre ilçelere, illere bir dağıtım söz konusu. Aynı zamanda lojistik bir merkez burası. Bu yönüyle diğer tüm AVM'lerden bence ayrılıyor... Bir de serbest piyasanın getirdiği çok yenilikçi işlevler de var mesela burada. AVM'lerde genellikle ofis dahi bulamazsınız. Buralarda ofisler var. AVM'lerde zanaat bulamazsınız, buralarda var. AVM'lerde, öbekleşmiş, kalıplı, biraz önce bahsettiğim hammadde nihai tüketici ilişkisini bulamazsınız, burada o var. Mesela, paltocular, balıkçılar, midyeciler, kırtasiyeciler gibi, öbeklenmiş ve serbest piyasanın daha çok çalıştığı yapılar burası. Bugün AVM'ye gitseniz, bir tane kitapçı, iki tane kitapçı, üç tane kitapçı bulursunuz. Burada otuz tane kitapçı var, yirmi tane sahaf var. Bunlar çok önemli şeyler diye düşünüyorum ben.

E15: Kemeraltı'nda ürün ve marka çeşitliliği doğal olarak çok daha fazla. Geniş bir alan ve yüzlerce yıllık bir kökten gelen, röfle edilmiş bir alışveriş kültürü var burada. Aynı alanda soba, mangal da bulabilirsiniz; iç çamaşırı da bulabilirsiniz. Karnınızı da doyurabilirsiniz. Ayrıca, Kemeraltı'na geldiğiniz zaman bugünkü şartlarda, yirmi liraya da gömlek bulursunuz. Bin liraya da gömlek bulursunuz.

Kemeraltı Çarşısı'nın tarihi dokusu ve bu dokuyla meydana gelen mistik atmosfer de, çarşayı, alışveriş merkezlerinden farklı kılan unsurların başında sayılmaktadır.

A7: Alışveriş merkezleri genelde alt katları dükkânlardan, üst katları ise yeme içme mekânları yanı sıra sinema vb. işlevlere ayrılmıştır. İzmir gibi iklimi olan şehirlerde, kapalı AVM'lerde dolaşmak herkesi mutlu etmeyebilir. Örneğin, genç nesil AVM'lerden hoşlanabilir ancak geçmişle bağı olan her İzmirli için durum farklıdır. Kemeraltı Çarşısı'na sadece alışveriş yapmak için gitmez, tarihi bir mekânda oturarak çayı veya kahvesini yudumlayarak geçmişi canlandırır gözünde. Ayrıca tarihi dokunun her bir köşesi sürprizlerle doludur. Mesela Veysel Çıkmazı'nın köşesinde duran biri köşedeki yapıya baktığında adeta Antik Dönem tapınağını anımsar. Beyler Sokağına girdiğinde, bir zamanlar orada yaşayan zengin beylerin evlerinin dış süslemeleri kişiyi başka zamana taşır. Bu evlerin kapılarında Türk motiflerini, ay yıldız motiflerini görmek mümkündür. Çakaloğlu Hanına baktığınızda ayrı bir güzellik görürsünüz. Giriş kapısının sağında bir sebil, solunda bir çeşme yer alır. Çeşmenin üzerindeki dörde bölünmüş mermer panodaki etrafı surlarla çevrili eski İzmir tasvirinde camiler ve evler göz kamaştırır. Çatı saçağının alt kesiminde bir kuş evi, bir güneş motifi ve üçgen şekilli muska motifi dikkati çeker. Buradaki muskanın amacı; içeride yapılan ticareti nazardan korumaktır. Güneş motifi ise, buradakilere 'baht/şans açıklığı' versin anlamındadır. Yine tarihi dokuda karşımıza çıkan çeşmeler, bize ayrı ayrı mesaj verir üzerindeki yazılarıyla. Böylesine tarihle iç içe geçmiş mekânlarda etrafı seyrederken alışveriş yapmak veya oturup bir şeyler yiyip içmek insana büyük zevk verir.

A1: AVM'lerden farklı kılan nitelikler aslında çok bariz. Bir defa o tarihi doku. O dokuya benzer şeyler, Forum AVM'de yapmaya kalktılar ama o zorlamayla olmuyor. Bunun çok güzel bir örneği, Atina'da Plaka. Plaka'yı herifler on numara yapmış. Sen niye yapamıyorsun burada? Bunun gibi, dünyanın büyükşehirlerinde, eski kent merkezlerinde yaşayan, Londra'nın merkezinde Camden Town var, başka bir sürü yer var, yani yapanlar var. Böyle, belirli bir zonu alıp tekrar yaşatan. Atmosferi, ambiyansı da Kemeraltı'nı farklı kılıyor. O aşırı kalabalıklık bile insanların istediği, hoşuna giden bir şey.

Y2: Artı, bir şey daha ileri çıkmaya başladı, onu da gözliyorum. Yeme içme alışkanlıkları daha incelmeye başladı diyelim. Yani insanlar, daha seçme kebab yemek istiyor. Nerede? İşte şurada. Şu tatlı şurada. Yani bunu tatmaya geliyorlar. Ve bunun Kemeraltı'nda bulunduğu bilinciyle geliyorlar. Bu çok güzel bir şey. Bir kısmı bu restoranların, eski hanların içinde. Hem o havayı solumak istiyor hem de kahve içmek istiyor. Başka bir yerde de içebilir ama o tarihi atmosferde yaşamayı yeğliyor insanlar. Bence bu yönü gerilemiş değil Kemeraltı'nın. Özellikle, bunları tatmak için de gelenler var Kemeraltı'na ve bu gelişiyor.

E7: Kemeraltı'nı, AVM'lerden ayıran birinci noktası, bence tarihi yapısı ve lezzet dünyası oluşu. Kemeraltı'nda o kadar farklı lezzetler o kadar uzun zamandır

vardır ki mesela bir Hisarönü Şambalisi dediğiniz zaman, o şambaliyi İzmir'in hiçbir yerinde yiyemezsiniz. Urlalı'nın Lokantası vardır mesela. Orada yediğiniz sulu yemeği, kolay kolay İzmir'in hiçbir yerinde yiyemezsiniz. E tabiri tarihi doku dediğiniz zaman, herkes klasik ana cadde, Saat Kulesi'nden girer, Mezarlıkbaşı'ndan çıkar ama bir alt sokağına, bir üst sokağına çıktıklarında tarihsel yapıları görseler ki mesela şu an hemen karşımda Ali Paşa Meydanı restorasyonu yapılıyor. Kaç kişi bilir ki Ali Paşa Meydanı'nı Kemeraltı'nda? Yani bunlar da birer etken.

E9: “Kemeraltı'nı gezmek, tarihi yapısıyla, mistik değerleriyle, Kızlarağası Hanı'yla farklı bir şeydir. Mesela Kızlarağası Hanı'nda bir kahve içmek, dışarıdan gelen belli bir kesim için çok farklı bir konum arz eder.”

Y12: AVM yeni bir modern kültürün ürettiği bir şey, insanlar oraya da gidip alışveriş yapmayı orada vakit geçirmeyi seviyorlar. O ayrı bir kesime hitap ediyor. Ama Kemeraltı'nın yerini dolduramaz. Yani öyle bir şey Kemeraltı'nın tarihi o şeyi dokuyu ortaya çıkardığımız da oraya canlandırıcı dokunuşlarda bulunduğu, tarihi dokuyu yeniden yorumlayıp fonksiyonlandığımızda Kemeraltı'nın yerini hiçbirisi tutamayacaktır.

Katılımcıların genel görüşleri doğrultusunda, Kemeraltı Çarşısı'nın, alışveriş merkezlerinden oldukça farklı niteliklere sahip olduğu belirtilebilir. Bu farklılıkların kimi, katılımcılarca müşteri-esnaf münasebetiyle örneklendirilen insan ilişkilerinin samimiyeti, ürün çeşitliliğinin fazlalığı, zanaatkârlığın gözlenmesi, toptancılığın mevcudiyeti gibi alışveriş niteliklerine ilişkindir ki bu sayılanlar, Kemeraltı Çarşısı'nın, geleneksel tüketim kültürünün devam ettiği bir kentsel mekân örneği olduğu hipotezini doğrulamaktadır. Kemeraltı Çarşısı'nın, alışveriş merkezlerinin aksine, sadece tüketim pratiklerinin hayata geçirildiği bir yer olmadığı da bulgular arasındadır. Çarşının tarihi dokusu ve mistik havasıyla kent sakinleri için ayrı bir değer taşımasının yanı sıra, bilhassa çarşıya ilişkin aidiyet duygusu taşıyan kişilerde gün yüzüne çıkan nostalji yaşama hissi, küresel gelişime paralel biçimde değişime uğrayan kent mekanlarının sayılarının artışına rağmen, tarihi kent merkezlerinin cazibesini yitirdiği savını, Kemeraltı Çarşısı özelinde geçersiz kılmaktadır.

Burada belirtilmesinde yarar görülen bir husus da şudur. İlgili soruya ilişkin katılımcıların bir kısmı, alışveriş merkezlerinin kimi noktalarda (otopark, tuvalet, güvenlik, sinema mevcudiyeti vs.), Kemeraltı Çarşısı'ndan daha cazip durumda olduğuna ilişkin görüş beyan etmektedirler. Bu doğrultudaki görüşlere 6. sorunun analizi içerisinde yer verilmemiştir. Bu yaklaşımın iki nedeni vardır. Birincisi,

“Kemeraltı Çarşısı’nı, alışveriş merkezlerinden farklı kılan nitelikler nelerdir?” sorusunun vurgusundan da anlaşılacağı üzere, güdülen amacın, alışveriş merkezlerinin üstün yönlerinin irdelenmesi olmayıp Kemeraltı Çarşısı’nın özgün yönlerinin gün yüzüne çıkarılmasıdır. İkincisi, Kemeraltı Çarşısı’nın sorunlarına ve çözüm önerilerine ilişkin 15. ve 17. soruların analizinde, alışveriş merkezleri bağlamında, burada zikredilmeyen görüşlere paralel kimi görüşlere yer verilecek olmasıdır.

4.2.7. Kemeraltı Çarşısı’nın İzmir’deki Diğer Çarşılardan Farkına İlişkin Algılar

SORU 7: Kemeraltı Çarşısı’nı, İzmir içerisindeki diğer çarşılardan ayıran özellikler nelerdir?

AMAÇ: Bir önceki soruda Kemeraltı Çarşısı, kentteki yeni tüketim pratiklerinin hayata geçme imkânı bulduğu mekânlar olan alışveriş merkezleri ile kıyaslanmıştı. Bu soruyla amaçlanan, Kemeraltı Çarşısı’nın, kentteki diğer çarşı olma özelliği taşıyan kamusal alanlardan farklı yönlerini ortaya koymaktır.

HİPOTEZ 8: Kemeraltı Çarşısı, kent sakinlerinin nezdinde, İzmir’deki diğer çarşılarından farklı bir konumdadır.

Kemeraltı Çarşısı’nın kentteki diğer çarşılarla kıyaslanamayacak bir tarihi dokuya ve kültürel birikime sahip olduğu ve bu tarihi doku ile kültürel birikimin doğurduğu turizm potansiyelinin, Kemeraltı Çarşısı’nda var olduğu belirtilmektedir.

E3: Kemeraltı başka çarşılarla kıyaslanmaz. Neden kıyaslanmaz? Burasının ne yaparsanız yapın, bir tarihi vardır. Yüzyıllara dayanan bir geçmişi vardır ve kökü olan bir yeri, yeni olan bir yerle kıyaslamak imkânsızdır. Türkiye’nin mesela altı yüz, yedi yüz yıllık bir tarihi vardır. Şimdi siz bunu tutup da iki yüz sene evvel kurulmuş bir ülkeyle bir tutabilir misiniz? Tutamazsınız. Bu çarşının sokaklarında, mekânlarında bir gelenek vardır. Bir bakarsın, 1700’lü yıllardan kalma bir mekân, bir cami, bir ne bileyim sinagog, bir çeşme. On sene evvel yapılmış bir çarşıda öyle bir şey yok ki. Yok. Bir kente kimlik kazandıran şey, insanların çok binalarıdır. Mimari yapılarıdır. Mimari yapılar, günümüz mimarisi olduğu zaman, diyelim ki insanları yüzde on çekiyor. Ama o binalar, yüz yıllık, iki yüz yıllık, ne kadar artarsa o kadar daha çok insanı çeker. O çok bambaşka bir şeydir.

Y4: Diğer çarşılarla karşılaştırılmaz bile. Tarihi dokusuna, geçmişine baktığınız zaman, ona benzer, ne Alsancak'ta var, ne Karşıyaka'da var, ne de başka bir yerde var. Karşıyakalı da Kemeraltı'na gelir, Bornovalısı da. Hatta Ege'nin illerinden İzmir'e gelenler mutlaka iki yeri gezerler: Kemeraltı, bir de fuar. Bize de ilk geldiğimizde söylenen odur: "Kemeraltı'na gittin mi? Fuarı gezdin mi?" Bir de şöyle bir özelliği var çarşının. Kentin içerisinde, bu büyüklükteki bir arazide, yaşamın beş bin yıldır kesintisiz sürdüğü dünyadaki ender örneklerden bir tanesi. Böyle bir şey Türkiye'de hiçbir yerde yok bir defa. İstanbul'da bile yok. Orada böyle bu bütünlükte bir şey yok, kentsel sit alanı. Bu İzmir'de var. Böyle de bir şansı var. Bu ticari alan, Konak'tan İkiçeşmelik'e kadar alırsanız yaklaşık yüz hektar [bu tez çalışmasının araştırma alanı yaklaşık elli beş hektarlık bir sahayı kapsamaktadır], İkiçeşmelik'ten Kadifekale'ye kadar olan kısım da, işte yaklaşık yüz yetmiş hektar, toplam iki yüz yetmiş hektar. Yani müthiş bir mekân. Burası açık hava AVM'sinin de ötesinde, kültürüyle, sosyolojik yapısıyla çok önemli bir mekân.

A7: Her şeyden önce her köşesinde ayrı bir anı ve güzellik taşıyan böylesine tarihi dokuda açık havada dolaşarak alışveriş yapmak insana büyük zevk verir. Ayrıca içneden ipliğe kadar her şeyi bulabildiğiniz gibi, her köşede ayrı bir güzellik keşfedebilirsiniz. Bu bazen bir kuş evi veya bir evin sokak kapısı ve zarif el şeklinde kapı tokmağında olabilir, bazen de cephe süslemelerinde. Keza çeşmelerde Türk Barok ve Rokoko'suna ait süslemeler dikkatinizi çekebilir, bazen de Mirkelamoğlu Hamı'nda olduğu gibi saçak altı süslemesinde.

E2: Burada bir tarih var, geçmiş var. Çok eski. İzmir'in ilk kurulduğu yer burası. İlk ticaretin yapıldığı yer. Tarihi olması çok önemli. Sonra ikinci önemli şey, dinlerin bulunduğu bir nokta. Sadece Müslümanlar değil Museviler, Levantenler, İtalyan kökenli aileler. Şu an Türkiye'nin en büyük holdinglerinden birçok Kemeraltı çıkışlı şirketler var. Mesela, Eczacıbaşı'nın ilk çıkış yeri Kemeraltı. Komili Yağları olsun, Dalanlar olsun, Hamdi Dalan, ilk fabrikaları, Kartal Makarnası vardı. İlk fabrikası şurada karşıdaydı. Bizim hemen karşıımızdaydı.

E5: Kent içindeki semt çarşılarını kastettiğinizi düşünerek cevaplıyorum, en köklüsü ve en kalabalık esnaf grubu olduğu için ve tarihsel olarak da zengin içerikte bulunduğu için farklıdır çarşımız. Mesela bizden sonra en büyüğü Karşıyaka Çarşısıdır ama bir tarihsel dokusu yoktur. Kemeraltı'nın tarihi dokusu, esnaf çeşitliliği ve kendine has kültürü hala devam etmektedir. Esnaflar Ahilik geleneğini sürdürmektedir. Bu özelliklerin diğer semt çarşılarında bulunamayacağını düşünüyorum.

Y10: Sekiz bin beş yüz yıllık İzmir tarihinin, neredeyse iki bin beş yüz yılında bu çarşı var olmuştur. Bir ton kültür yaşamış. İşte sinagogları, Musevileri, Hristiyanları... Herkesin bir arada yaşadığı, hala daha bir arada olduğu bir alan. Selçuk'ta, Efes'te tarih var. Ama gidin bakın, kalıntı. Orayı ziyarette gidebilirsiniz. Bende hala var olan bir yaşantı mevcut. Burayla bağdaşabilecek başka bir bölge yoktur bana göre.

Y7: *Çarşının kültürü apayrıdır. Semtte on tane dükkân birbirini yan yana tanır. Ama burada, sokağa çıktığı zaman, esnafın birbiriyle olan diyalogu çok daha farklıdır. Burası da semtti arkada yaşam varken, en büyük semt burasıydı. Şimdi buradaki insanlar taşınınca, burası çöküntü haline gelince, burası yalnız kaldı. Yalnız kalmasına rağmen iyi de direndi.*

Y3: “İzmir’in en eski, en büyük ve hem tarihi hem kültürel değerleriyle en zengin çarşısı olmasıdır.”

A8: “Kemeraltı Çarşısı tarihi/geleneksel bir ticaret merkezidir ve yıpranmış olsa da bu özellikleri sürmektedir.”

A6: “Geleneksel olması ve tarihi eserlere sahip olması. İzmir şehri sınırları içinde alternatifsiz olması.”

Soru, kimi katılımcılarca, Kemeraltı Çarşısı’ndaki ekonomik koşullar bağlamında ele alınmakta, çarşıdan yetişmiş sembol isimlerin varlığı bir ayrıcalık olarak zikredilmektedir. Yine ürün çeşitliliği, çarşının, İzmir’deki diğer çarşılarla farkının belirtilmesi esnasında da dile getirilmektedir.

Y8: *Diğer çarşılardan ayıran en önemli özelliği tarihsel olması. Bir de diğer çarşıları besler nitelikte olması. Yani bugün, burası çok fazla marka çıkarmış bir yer. Özsüt buradan çıkmış, Barçın buradan çıkmış, Eczacıbaşı buradan çıkmış, Bolulu Hasan Usta buradan çıkmış. Onlarca marka var. Ümit Kuruyemiş buradan çıkmış. Diğer çarşılarla gidip baktığınızda, orada şubelerini görüyorsunuz, ben burayı memba olarak görüyorum. Bir de burada esnaf daha ahi teşkilatı olarak kurulmuş, tarihi özelliği gereğince. Bu da çok farklı. Bir de burada bu ahiliğin, esnaflığın verdiği kaynaşmış bir ortam var. Burası insanların bir buluşma noktası aynı zamanda. Bugün bir Cuma namazı var. Cuma namazına gittiğiniz zaman, orada esnaf, ziyaretçi, turist, hepsini bir arada bulabiliyorsunuz ama diğer yerel çarşılarla gittiğinizde, orada daha çok orada yaşayan insanların olduğunu görüyorsunuz. Burada, konut, çalışan dokusunun çok ciddi bir şekilde kaynaştığını görüyorsunuz. Ben bunu şeye benzetiyorum: Hani, meyve salatası gibi. Bütün meyveleri kesmişsiniz de tek bir şey koymuşsunuz ortaya. Sıkıp marmelat yapmışsınız gibi değil de, tadını kaybettiği değil de, hepsinin tadını koruduğu bir yapıya benzetiyorum. O anlamıyla, İzmir’deki diğer çarşılarından çok daha farklı. Tabi bütün bu çeşitlilik özelliğiyle, malların en tazesı, en ucuzu gibi özellikleri de beraberinde getiriyor. İstenirse, ben biliyorum ki tüm İzmir çarşıları içerisinde, her hangi bir ürünün, en kaliteli ve en ucuzunun bulunduğu yer Kemeraltı Çarşısıdır.*

E10: Genellikle diğer çarşılar bölümlerine göre ayrılmıştır. İzmir içerisinde, Gıdacılar Çarşısı vardır, Fincancılar Çarşısı vardır, Camcılar Çarşısı vardır. Ama Kemeraltı, istediğiniz tüm her şeyi bulabileceğiniz aslında tek pazar. Yani AVM'ye gittiğinizde bile bulamayacağınız birçok şeyi burada bulursunuz çünkü burada her dükkân, kendi uzmanlığı alanında ayrılmıştır ve kendi uzmanlığı alanında büyümüştür. Bir boncukçuya gittiğinizde, AVM'deki boncukçudan daha fazla çeşit bulursunuz. Ezmeciye bile geldiğinizde, bir tatlıcıya geldiğinizde daha çok çeşit bulursunuz.

A3: İzmir merkezinde, Kemeraltı dışındaki diğer çarşılar modern yapıların alt katlarında bulunması, çeşitlerin daha az ve daha pahalı olması yönünden cazip değildir. Ayrıca Kemeraltı çarşı esnafının yılların birikimi olan esnaf kültürünü, günümüzde azalsa da yaşatmaya çalışması, müşterilerin güven duyması açısından önemlidir.

E13: Kemeraltı çok büyük bir AVM. Benim bildiğim kadarıyla on binin üzerinde dükkânın içerisinde var olduğu, çalışanlarıyla yaklaşık herhalde bir kırk, elli bin kişinin ekmek mücadelesi verdiği, çok büyük bir çarşı. Diğer çarşılardan ayrı kılan şey, en büyük açık AVM olması. Aranılan hemen hemen her ihtiyacı bulunabileceği bir çarşı. Bazı çarşılarda sadece kılık kıyafet bulabilirsiniz, bazı çarşılarda örneğin Bit Pazarı'nda sadece elektronik eşya bulabilirsiniz. Ama Kemeraltı'nda hemen hemen her türlü ihtiyacı karşılamak gibi bir şansınız var.

E15: “Kemeraltı'nın ayrıcalıkları, ürün çeşitliliği, artı, aynı ürüne ilişkin çok farklı fiyat dilimlerini bünyesinde barındırıyor olması ki bu, bence çarşının yüzölçümünün bu denli büyük olmasından kaynaklanmakta.”

E4: Mesela bu çarşıda balıkçılar var, kuş satanlar var. Bunlar her çarşıda yok. Yani, gelince hemen konfeksiyonuna git, onu al, dikişine git, orada namazını kıl. Oradan tatlıyı ye. İşte git ileride, şeker bulabileceğin yerler var. Oradan şekerini al vesaire. Zaten Kemeraltı'nın özelliği o. Aradığınız her şeyi bir kere Kemeraltı'nda bulursunuz.

A5: “Ne ararsanız bulabileceğiniz bir çarşı olması bu bölgenin artısıdır.”

Bir katılımcı, kentteki diğer çarşıların ve bilhassa Kemeraltı Çarşısı esnafının taşınmasıyla şekillenen Manifaturacılar Tekstilciler, Ayakkabıcılar ve Gıda Çarşısı gibi çarşıların, Kemeraltı Çarşısı'nın ekonomik etkinliğine olumsuz etkide bulunduğunu bildirmektedir.

Y9: Eski olarak İzmir'de üç beş tane çarşı var. Bir işte, Karşıyaka Çarşı. Güzelyalı Göztepe'de bir çarşı vardır. Bornova'da bir çarşı vardır. Bayraklı'ya Sevgi Yolu ve çarşı yapılar. Bir de Buca'da vardır. Şimdi tabi bu çarşılar,

Kemeraltı'nın gücünü almış olan çarşılarıdır. Ama Kemeraltı'nın asıl kan kaybettiği, o kalabalıklığını kaybetmesinin sebebi, işte gıdacıların Gıda Çarşısı'na gitmesi, nalburiye, inşaat malzemesi satanların, İnşaatçılar Çarşısı'na gitmesi. Buraların ayrılmasıyla buradaki insan popülasyonunun azalması, Kemeraltı'nın da eski ticari şaşaasını kaybetmesine yol açtı. Oradaki çarşıların çoğu da, yine Kemeraltı Çarşısı'ndan kopup giden esnafın oluşturduğu çarşılarıdır. Mesela MTK, Manifaturacılar Tekstilciler Sitesi açıldı. Kemeraltı'ndaki manufakturacılar gitti oraya. Gıda Çarşısı hakeza. Peynirciler, sucukçular, bakliyatçılar, hepsi Gıda Çarşısı'na gitmek zorunda kaldı. Tabi şehrin genişlemesiyle alakalı. Bu çarşıların merkezi aslında burası olsa da, artık burası şehir dışından gelen bir adamın alışveriş yapacağı nokta olma özelliğini yitirdi. Gıdayla ilgili birisi toptan bir alışveriş yapacaksa, Gıda Çarşısı'na gidiyor artık. Kemeraltı bu bağlamda biraz kabuk değiştirerek nostalji yaşam çarşısı haline geldi. Kahvecilerin, çaycılarının da çoğalması, kabul görmesi ondan.

Bulgular, Kemeraltı Çarşısı'nın, kentteki diğer çarşılar karşısındaki eşsizliğini ortaya koymaktadır. Kemeraltı Çarşısı'nın eşsizliği, katılımcılarca birçok boyuttan gözler önüne serilmektedir. Çarşı öncelikle, diğer çarşılarda görülmeyen bir tarihsel zenginliğe sahiptir. Bu zenginlik, mimari eserlere de yansımakta ve kent sakinleri tarafından tecrübe edilmektedir. Yapılaşmış ögeler dışında, çarşıda, farklı inanç mensuplarının tarihten bugüne yaşantısı mevcuttur. Bu da bir soyut kültürel miras ögesi olarak, çarşıya değer katmaktadır. Ayrıca çarşı ekonomik faaliyetlerin zenginliği noktasında da, kentteki diğer çarşılarından farklı bir pozisyonda konumlanmaktadır. Ürün çeşitliliğinin yanı sıra, ülke ekonomisine de mal olmuş yapısıyla Kemeraltı Çarşısı, diğer çarşılar için bir memba işlevi görmektedir. Kentteki diğer çarşıların, bulundukları yöre insanlarına hitap etmelerine karşın, Kemeraltı Çarşısı'nın, kentin her kesiminden insanları, hatta kent dışından ziyaretçileri bir araya getirmesi söz konusudur.

4.2.8. Kemeraltı Çarşısı'nı Ziyaret Edenlerin Toplumsal Yapılarına İlişkin Algılar

SORU 8: Kemeraltı Çarşısı'nı, kimlerin ziyaret ettiğini düşünürsünüz?

AMAÇ: Küreselleşme etkisiyle şekillenen birbirine benzer kentsel mekânlar karşısında, bir toplumsal organizasyon olarak Kemeraltı Çarşısı'nın, kentin farklı sosyokültürel ve ekonomik seviyedeki kesimlerini bir araya getirebilme potansiyelinin irdelenmesi amaçlanmaktadır.

HİPOTEZ 9: Kemeraltı Çarşısı’nda, izole edilmiş kentsel mekânlara kıyasla, farklı sosyokültürel ve ekonomik düzeydeki insanların bir araya gelme ihtimalleri daha yüksektir.

Bir kısım katılımcı, Kemeraltı Çarşısı’nı, orta ve dar gelirli insanların ziyaret ettiklerini ileri sürmektedir. Bu durum başlıca, AVM’lerin yaygınlaşması ve çarşıda ürün kalitesinin düşmesine bağlanmaktadır.

Y2: Şu anda daha çok dar gelirli hemşehrilerimiz ziyaret ediyor. Daha lüks malların satıldığı AVM’ler var. Fakat orada da değişiklikler var. Nike gibi, Mavi gibi markalar gelmeye başladı. Dolayısıyla bunlar, teorik olarak normalde AVM’ye giden kitleyi de çekiyor hem de dediğim gibi, oradaki tarihi atmosfer insanları çekiyor, etkiliyor ve o tarihi atmosferde bulunmak için insanlar oralarda buluşuyorlar ben biliyorum. Ama gözlemlediğimiz kadarıyla, genelde dar gelirli insanların geldiği yerler.

Y1: “Yakın dönemde, alışveriş mekânlarının şekil değiştirmesi, AVM’lerin devreye girmesiyle çarşı biraz daha orta, ortanın altındaki kesime hitap eder duruma düştü. Aracı olan AVM’lere gidiyor, vaktini orada geçiriyor. Ha çarşı tüm bunlara rağmen ayakta mı? Ayakta.”

E3: Maalesef Kemeraltı’nın ziyaretçi kalitesi düştü. Bu bir gerçek. Neden? Eskiden varlıklı insanlar da tüm özel günlerinde buraya gelirlerdi. Ama bu yapı değişmesi, kalite düşmesiyle, o zengin kesim, şimdi buraya pek gelme ihtiyacı duymuyor. Kalite düştüğü zaman, adam diyor ki “ben gidecem de ne alacağım oradan? Benim istediğim şey orada yok ki.” Gelmiyor. O gelmediği zaman, esnaf da “ya ben niye elimde iki bin liralık, beş bin liralık mal tutayım? Bu burada gitmez” diyor. Böylelikle paradoks oluşuyor. Aynı zamanda çarşının kalitesi düşüyor.

A2: “1982’de ABD Dışişleri Bakanı George Pratt Shultz’un ziyaretini yakından gördüm. 1980-1985 yılları en canlı yıllarıydı. Şimdi ise yoksul gecekondular halkının bazen alışveriş yaptığı yer. Bir de kahve içip fala baktırmak isteyen bahtsız orta gelirli insanlar.”

E11: “Çarşıya kim geliyor? Daha çok, ben varoşların AVM’si diyorum, düşük gelir grubundan işte buraya geliyorlar, alışveriş yapmaya çalışıyorlar.”

Y6: “Kemeraltı Çarşısı’nı, daha ucuz alışveriş yapmak isteyen insanlar ziyaret eder. Çünkü İzmir’in kaymak tabakasını oluşturan insanlar, başka yerde alışveriş yapmak isterler. Kemeraltı bir çarşı olarak kaldığı müddetçe bu böyle olacaktır bence.”

A4: “Eski şöhretinden dolayı az sayıda yerli ve yabancı turistler ve alış veriş için gelen dar gelirli aileler.”

Bazı katılımcılar, çarşayı, orta ve ortanın altı gelir seviyesindeki kişilerin ziyaret ettiklerini kabul etmekle beraber, Kemeraltı Çarşısı’nın birtakım sorunlarını çözdüğü takdirde, daha üst gelir seviyesindekilerce de ziyaret edilebileceğine olan inançlarını belirtmektedir.

Y7: *Şu zaman diliminde çarşayı, orta tabaka ve onun biraz daha altı ziyaret ediyor. Orta tabakanın üstü buraya gelmek istiyor mu? İnanılmaz istiyor. Aradığını buluyor mu? Kısmen buluyor. Ama biz kendi ayağımıza kendimiz sıkıyoruz. Yol üstündeki hanutçular özellikle bize büyük zarar veriyor. Kadifekale’den, Limontepe’den gelen benim vatandaşım da kaliteli. Ama onun alım gücüyle buradaki esnafın zenginleşmesi belirli bir düzeyde kalıyorsa, buraya alım gücü yüksek insanımızı da çekmemiz lazım. Kemeraltı kendi sorunlarını çözdükçe kalitesini arttıracak. İnsanlar buradaki güzel binaları görmek istiyor. Biz de bunları görmemeleri için kotlarla, T shirtlerle kendimiz kapatıyoruz. Bu bir süreç. İzmir’in bir değişim içerisine girdiğini düşünüyorum.*

E2: *Ben ilkokula giderken 1967 yılında, Kemeraltı Çarşısı’nı her tabakadan insan ziyaret ediyordu. Her tabakaya hitap ediyordu. Hatta İzmir dışından da Ödemiş, Tire, Bayındır, yakın çevreler, Kemalpaşa, Turgutlu’dan devamlı alışverişe gelinirdi. Pazar günleri bile alışveriş yapıldı. Fakat Kemeraltı, bu alışveriş merkezleri açılmaya başladıktan sonra, bir aşağıya doğru iniş başladı. Bunun birçok nedeni var. Birtakım dertlerimiz var. Otopark sorununuz var. Bir de büyük markalar Kemeraltı’na pek giriş yapmadı. Müşteri potansiyelimiz biraz daha düştü. Kültürel açıdan da ekonomik açıdan da müşteri kalitemiz biraz daha düştü. Bunda bizim de suçumuz var. Biz de kendimizi yenileyemedik. Göçten dolayı dışarıdan esnaflıkla yetişmemiş, o esnaflık kültürünü almamış, esnaflık hamuruyla yoğrulmamış insanlar negatif davranışlarıyla müşterileri etkiledi. Bunun da etkisi var tabi. Şu anda ekonomik açıdan da kültürel açıdan da orta ve düşük seviyeli müşterilere hitap ediyoruz. Ama şu son üç beş senedir bunda bir değişiklik var. Hem altyapı çalışmalarından dolayı belediyenin, bir de o tarihi yerlerin ön plana çıkarılması, Kemeraltı’nın bir cazibe merkezi haline getirilmesi açısından çok önemli adımlar atılıyor.*

E5: *Alışveriş için daha orta sınıflar gelirken, çarşımız kimlik değiştirip daha turistik ve otantik olma yolunda gidiyor. Bununla beraber şu pandemi dönemi*

hariç yerli ve yabancı turist çok sayıda ziyaret etmektedir. Kültür rotalarıyla, ya da gurme restoranlarla, sokak lezzetleriyle daha otantik bir çarşı olacak, yerli ve yabancı turiste hitap edecek. İzmirli için de nezih ve elit bir buluşma noktası olacaktır.

Katılımcıların önemli bir kısmı da, Kemeraltı Çarşısı'nın kentin her kesimi tarafından ve turistlerce ziyaret edilen bir yer olduğuna dikkat çekmektedir.

Y8: Bizim yaptığımız birçok anket çalışması var. Din, millet ayırmadan, burada toplamda minimumda iki yüz bin insanın girdiği, çalışanlarla beraber burada iki yüz elli binlik bir sirkulasyonun olduğu bir alandan bahsediyoruz. Kadifekale ve Basmane'yi de Kemeraltı çevresi olarak eklediğimiz zaman, burada her millettten, her profil grubundan insanın olduğunu söylemek çok mümkün. Mesela bizim bu Abacioğlu Han'a, özellikle Pazartesi ve Salı günleri, İzmir'in en hali vakti yerinde, ekonomik durumu en yüksek yüzde birlik kesimden kadınların geldiğini görüyoruz. Mesela haftasonları, çok ciddi çocuklu aileler geliyor. Akşam saatlerinde, belirli mekânlara, çok ciddi gençler geliyor. Bu anlamıyla inanılmaz bir çeşitlilik olduğunu söylemek mümkün yani. Bir de sadece bu değil. Turistik amaçlı gelenler, Yahudi mirasını görmek isteyenler, Kemeraltı'nı, Agora'yı görmek isteyenler, tüm bunlarla inanılmaz bir çeşitlilik oluşuyor.

Y10: Herkes ziyaret ediyor Kemeraltı'nı. Bugün bakanı da geliyor, valisi de geliyor. En düşük, ücra köşedeki bir insan bile bir şekilde Kemeraltı'nı bir otobüs biletiyle bile ziyaret edebiliyor. Hiç aradığı bir şey olmasa bile, sokaklarını dolaşıp etrafı gözlemlemeye geliyor. Herkes biliyor burasını. Bir turist görüyorsun, elinde bir tane Kemeraltı haritası. Orada nokta var. Onu arıyor. Anlatabiliyor muyum? Dünyanın her yerinden biliniyor yani.

E7: Kemeraltı'nı herkes ziyaret ediyor. Benim işim gereği, şehir dışından gelen çok fazla müşteri var. Koleksiyoner vardır. Adamlar gelirken yaptıkları hesapta bir günü sadece Kemeraltı'na ayırırlar. Bizlere değil. Kemeraltı'nı gezmeye. Kimi gelir, o Temmuz sıcaklığında bile Hisarönü'nden o şambaliyi illa yemek ister; kimisi, tarihi turşucu da o turşu suyu içmek ister. Şunu da söylemek gerek, bu AVM'ler mantar gibi çoğalmadan önce, Kemeraltı'na, İzmir'in en zengini de geliyordu en fakiri de geliyordu. AVM'lerden sonra, ister istemez bir kesim elini ayağını çekti.

E10: Kemeraltı Çarşısı'nı herkes ziyaret eder. Aklınıza gelebilecek herkes. Ben skalayı size şöyle çizeyim: Bundan üç sene önce Dubai [Birleşik Arap Emirlikleri] Sağlık Bakanını da ağırladım. Ama "hadi kardeşim sana satacak malım yok; bedava mal vermiyorum" dediğim de çok insan oldu. Yani skalayı böyle çizerek herkes diyebiliriz bence.

Y5: "Kemeraltı Çarşısı'na İzmirlinin her bir ferdi muhakkak ki uğrar, gelir yani. İzmirli olup da İzmir içinde yaşayan veya İzmir'in çevre ilçelerinden Kemeraltı

Çarşısı'na uğramayan yoktur. Ayıryeten turistik yapılar yoğun olduğu için turistler de gelirler.”

E4: *“Hemen hemen İzmir’e gelen herkesin ziyaret ettiğini düşünüyorum. Çünkü İzmir’in sembolü Kemeraltı. Muhakkak her İzmir’e gelen, Kemeraltı ismini bilerek geliyor. Ondan sonra da merak ediyorlar. “Ay Kemeraltı nasıl?” Kemerli, işte altından geçiliyor gibi mi düşünüyor artık insan, bilemiyorum. Ama merkez burası olduğu için, ilk anda inildiğinde, bir çarşı özelliği var her şeyden evvel. İnsanlar da gelince ille bir çarşıyı görecekler. Ama Kemeraltı’na o eski ilgi yok. Ancak belli yerler... İşte, gıdayla ilgili “şusu meşhur” diyorsunuz, gidiyorsunuz oradan alıyorsunuz mesela.”*

Y3: “Kemeraltı Çarşısı son yıllarda artan turizm potansiyeli ile birlikte her kesimden insan için bir cazibe merkezidir.”

A3: “Kemeraltı Çarşısı’nı merkez ilçe ve köyler dâhil tüm İzmirliilerin yanında, dışarıdan gelen yerli ve yabancı turistler de ziyaret etmektedirler.”

A8: “Kemeraltı Çarşısı, geleneksel alışveriş alışkanlıklarını sürdürenler, tarihi-kültürel meraklara sahip kişiler, turistler gibi kesimlerce ziyaret edilmektedir.”

E1: “Her yaştan her gruptan insanlar gelir. Sosyoekonomisi olan da olmayan da gelir, alışveriş yapar. Gezmeye tozmaya gelir.”

A6: “Toplumun her kesimi ve özellikle de İzmir’i yaşamak isteyen yerli ve yabancı ziyaretçiler.”

Y4: “Her gelen mutlaka ziyaret eder. Değişik kentlerden gelen tüm insanların görmek istediği yerlerden birisi.”

E13: “Kemeraltı’nı hem İzmir dışından gelen yerli turistler hem de yurtdışından gelen turistler ama bunlardan en çok İzmir’e gelip giden bizim yakın komşularımız Yunanlı turistler, bunlar daha çok gelirler. Yabancı turist akımı, pandemiden evvel çok ciddi manada vardı.”

Bir katılımcı ise, çarşının turistlerce de ziyaret edildiğı görüşüne katılmamaktadır.

A5: “Turistik gemilerin uğradığı bir liman olmasına karşın yabancı turistin çok nadir görülmesi bu tarihi çarşıya turizm şirketlerinin ve dolayısıyla rehberlerin hiç önem vermediğinin bir göstergesidir. Dolayısıyla arşı sadece yerel halka hitap etmektedir.”

Kemeraltı arşısı’nı daha ziyade orta yaş grubu insanların ziyaret ettiğini ileri sürenler de mevcuttur.

E14: İlginçtir, İzmir’e gelen herkes Kemeraltı’nı ziyaret ediyor. Böyle bir araştırma yok ama yılların verdiği deneyim ve öngörümle söyleyebilirim ki Kemeraltı’na daha olgun insanlar geliyor. Eğlence, sinema, kafe gibi alanlar, bizim şehrimizde daha perifer, daha kıyıya kaydığı için gençler o tarafı tercih ediyor. Kırk yaş üstü daha yoğunlukta. Ama kırk yaş altıyla aradaki makas çok geniş değil. Yüzde yirmiye, yüzde seksen gibi değil de, yüzde elli beşe, yüzde kırk beş gibi bir oran olabilir.

A7: En çok ziyaret edenlerin orta yaş grubu İzmirli ve yabancı turistler olduğu düşüncesindeyim. Artan nüfusa göre ziyaretçi oranı düşmüştür. Ancak, işleri nedeniyle resmî kurumlara Hükümet Konağı, Valilik, Emniyet Müdürlüğü, SSK İş Hanı, İzmir Büyükşehir Belediyesi’ne gidenlerin yanı sıra; diğer alışveriş yerleri nedeniyle İzmirli ve turistlerin geldiğini düşünüyorum.

Bulgulardan anlaşıldığı üzere, tarihi dokusu ve toplumsal birikimiyle Kemeraltı arşısı, kentin farklı sosyokültürel ve ekonomik seviyedeki kesimlerini bir araya getirebilme potansiyeline sahiptir. Fakat katılımcıların önemli bir kısmının işaret ettiği gibi, yeni tüketim pratikleri ve AVM tipi kentsel örgütlenmelerin yanı sıra, Kemeraltı arşısı’nın karşı karşıya olduğu yapısal ve davranışsal birtakım sorunlar, çarşıya daha çok, orta gelir düzeyindeki ve bu düzeyin altındaki insanların gelmesine yol açmaktadır. Ayrıca arşı, turist çekebilme kapasitesini de hâlihazırda yeterince hayata geçirememektedir.

4.2.9. Kemeraltı Çarşısı'nın Toplumsal Yaşamdaki Sürekliliğine İlişkin Algılar

SORU 9: Kemeraltı Çarşısı'nda, ziyaretçi yoğunluğu yıl içerisinde nasıldır?

AMAÇ: Bir kamusal alan olarak Kemeraltı Çarşısı'nın toplumsal yaşam içerisindeki sürekliliğini sorgulamak amaçlanmaktadır.

HİPOTEZ 10: Kemeraltı Çarşısı'nın, kentsel yaşam içerisindeki etkinliği, belirli dönemlerle sınırlı kalmayıp süreklilik içermektedir.

Katılımcıların büyük bir kısmı Kemeraltı Çarşısı'nın mevsim ve gün ayrımı göstermeksizin daima bir yoğunluk içerisinde olduğu kanaatindedirler.

E7: Kemeraltı Çarşısı'nın yoğunluğu yıl içerisinde on iki aydır. Kesintisiz. Çünkü her kesimin, belirli bir şekilde Kemeraltı'na indiği dönemler vardır. Nedir? Klasik. Okul zamanıdır işte Ağustos sonu Eylül'dür. Yaz gelir, millet denize gidecektir. Plaj hazırlığı için çarşıya iner. Düğüncü grubu zaten dört mevsim Kemeraltı'ndadır. Yani Kemeraltı'nı ayıramazsınız şu zaman böyledir bu zaman böyledir diye. Kemeraltı gerekli önem verilse, gerekli önlemler alınsa, yirmi dört saat her daim çalışacak bir çarşıdır bana göre.

E5: Çarşımızda ziyaretçi yoğunluğu yılın her zamanı yoğundur. Sadece yaz aylarında İzmirli yazlıklarında vakit geçirmek üzere kıyı şeridine geçtiği için, aynı zamanda sıcakların yoğun olması nedeniyle temmuz, ağustos ayları dışında yılın her dönemi çarşı kalabalıktır. Bayram arifeleri, yılbaşı günleri gibi özel günlerde yoğunluk biraz daha artar lakin yoğunluğunu hiçbir zaman kaybetmez, canlılığını korur. Zaten bu kalabalıkta çarşının atar damarları gibidir. Eksilme olduğu takdirde çarşımızda gücünü, niteliğini yitirecektir. Neyse ki ziyaretçi sıkıntımız yok. Her ne kadar son dönemlerde sosyal medya üzerinden alışveriş çoğalsa da yine de çarşıdaki alışveriş alışkanlığından İzmirli vazgeçmeyecektir.

E2: 2004 yılında kurulmuş Kemeraltı Esnaf Derneğimiz var. Bunun içerisinde ben de senelerce görev aldım, şu anda da görev alıyorum. Oradaki yaptırdığımız anketlerde yaklaşık on, on bir bin işyerinin olduğu ve Kemeraltı'nın günlük yaklaşık ziyaretçi sayısının altı yüz bin ile bir milyon arası değiştiğini biz tespit ettirmiştik. [İfade edilen ziyaretçi sayısı, olağan günler için gerçekçi görünmemektedir]. Mevsimsel olarak tabi yazın daha hareketli oluyor. Nisan ayında başlayıp okullar açılınca kadar Eylül gibi. O aylar bizim ticarete doruk noktasına ulaştığımız anlar. Ama Kemeraltı devamlı hareket halinde bir yer.

Y10: *Bir Havra Sokağımız var. Günlük ayak basan sayısı olarak seksen binlerden bahsediliyor. Bir Anafartalar Caddesi var. İşte yüz binlerin üzerinde. Günlük zaten burada çalışan, üst taraftaki muhasebecilerden tutun, zemindeki dükkânlara kadar, on beş bine yakın dükkân var. E bu yüz elli bin çalışan demek. Ziyaretçisiyle beraber en yoğun bayram sezonlarını düşünsen, günlük bir milyonu, yaz dönemlerinde beş, altı yüzbinleri konuşabiliriz.*

A3: “Yıl içinde hemen her gün ve özellikle hafta sonları çok kalabalıktır. Bayram öncesi günlerde ise aşırı kalabalık olmakta, hatta bazen yan yana yürümekte zorlanılmaktadır.”

Y4: *Kemeraltı'nda yaz kış, her zaman bir yoğunluk vardır. Tabi ki fuar zamanları biraz daha artıyor bu. Fuara gelen doğal olarak Kemeraltı'na da geliyor. Özellikle benim gördüğüm, Ağustos sonu, Eylül başında biraz daha yoğunluk oluşuyor. Ama kışın da orada insan var. Yani kendine has, orayı benimsemiş, sindirmiş, orada yaşamını geçiren birçok insan var.*

Y6: “Kemeraltı bütün yıl dolu olan, her zaman birinin ihtiyacını karşılamak için geldiği bir yerdir. Ben pandemi dönemi dışında hiç boş görmedim. Her zaman müşterisi vardır.”

A8: “Kemeraltı Çarşısı yıl boyu yoğun durumdadır.”

Kemeraltı Çarşısı'nın her daim yoğunluk yaşadığını ifade eden bir katılımcı, bu yoğunluğu, yabancı turistlerin dini bayramlarıyla da ilişkilendirmekte ve takvimin çeşitli günlerine taksim ederek ayrıntılandırmaktadır.

E14: *Sevgililer günü, bayram arefesi, anneler günü, babalar günü gibi özel günler vardır. Okulların açılışı, sünnet sezonunun açılışı, düğün sezonunun açılışı, okulların mezuniyet vermesi gibi benzeri aktiviteler bizi çok etkiler. Hatta ve hatta o kadar ilginçtir ki, turizm sezonu açıldığı zaman farklı olaylar yaşanır. Biz mesela Nevruz'da İranlı turistleri yolcu ettiğimiz zaman, hemen arkasından Paskalya için yurt dışından insanlar gelir. Bu arada Musevilerin Hamursuz ve Paşakları [Pesah] olur. Paşaklarında buraya İsrail'den gelenler olur. Sonra Almanya'daki emekçi kardeşlerimizin gelişi oluyor. Okulların kapanmasıyla öğretmenlerin tatile İzmir'e gelmesiyle oluyor. Yani o kadar dönemsel ve o kadar farklı parametreler var ki, bunu böyle tek tek belirleyebilmek için, her takvim gününe bakıp sebep sonuç ilişkileri çıkarmak gerekir.*

Kimi katılımcılar, çarşının hala yoğun olmasına rağmen, eski günlerdeki kalabalıklığından uzak olduğunu ifade etmektedirler. Bunda, katılımcıların Kemeraltı

Çarşısı ile doğrudan ilişkili buldukları İzmir Fuarı'nın cazibesini yitirmiş olmasının etkisi öncelikle zikredilmektedir.

Y9: Geçmiş tarihlerde İzmir'in fuar denen bir sendromu vardı. Ağustos'un sonunda İzmir Fuarı açılırdı. Eskiden bir ay açık kalırdı. İlk on gün uluslararası, diğer yirmi gün de ulusal anlam taşırdı. Fuar açıldığı günlerde, Kemeraltı da aynı kalabalıkla ziyaret edilirdi. Çünkü Kemeraltı'nın, fuarla eşdeğer bir anlamı vardı. Kemeraltı'na gitmek, İzmir için Paris'in Champs-Elysees'sine gitmek gibiydi. Son zamanlarda tabi Kemeraltı ticari olarak etkisini kaybetse de yapılan küçük restorasyonlarla, insanların uğrak noktası haline geldi. İşte Kızlarağası'na gidip kahve içmek, ileride yeni bir, Havra Sokağı'nın köşesinde yeni bir yer yapmışlar güzel bir mekân, şimdi bu tür yerlere giderek insanlar, oradaki tarihi havayı soluyorlar. Şu an belki çok yoğun ziyaret edilmese de bence bu tür yerlerin restorasyonları çoğalarak, insanların odağını oraya çekebilirler. Hatta şu anda sanıyorum II. Beyler ve I. Beyler'i de belediye restore ediyor. Bu, İzmir'in o mekânlarının, artık ziyaret edilebilir yer haline gelmesini sağlayacaktır.

E3: “Eskiden fuar dönemi Kemeraltı hınca hınç dolu olurdu. Yirmi, yirmi beş sene evvel. Ama şu an onlar yok. Fuar da artık tadını kaybetti. Şu anda Kemeraltı'na gelen insanlar genelde Eylül Ekim aylarında. Yılbaşı üzeri biraz hareket oluyor.”

E11: Yıl içindeki yoğunluğa baktığımızda, güzel hava çok mühimdir. Çarşıya yağmur yağarsa boşalır, soğukta boşalır. Yaz ayları, bahar ayları, keyifli ayları. Eski bir İzmirli grubu var aslında. Onlar çarşıya turlar düzenliyor. Çarşıdaki akışı, yoğunluğu eskisi kadar güçlü bulmuyorum. Benim çocukluğumda, bundan kırk sene öncesinde, hele bayramlarda çarşıya girilmezdi. Bu dükkânda amcam dururdu [Hamza Rüstem Pasajı'ndan söz ediyor], babam Konak'ta, amcamın dükkânına gelemezdin, yürüyemezdin. Şimdi öyle bir dünya yok.

A7: “Her ne kadar eski yoğunluğu olmasa da İzmir halkının orta ve alt gelir grubunun yanı sıra, tarihi mekânları yaşamak isteyenlerin ve turistlerin ilgi odağıdır.”

A1: Çarşı hep yoğun. Gayet güzel. Ama tabi ki olması gereken kalabalık o mu? Eskiden, hanımefendiler, beyefendiler gelirdi. İçeride oteller vardı. Şimdi otellerin hiçbiri işlemez halde. Şükran Oteli'nin altında bir restoran vardı, gümüş çatal bıçaklarla yemek yerdin. Bir de şey, Ramazan ayında düşer yoğunluk. Gıdaya daha çok döndüğü için. Eskiden olmadığı kadar, her köşede sandaviççi, dönerci bilmem ne var. İzmir'in tanımadığı bir sürü şey var burada. Acılı köfteler falan mesela, onlar, Urfa, Mardin, o yörenin şeyleri. Arap etkisidir onlar. Eskiden bunları bilmezdi İzmirli. Şimdi her köşede var.

Çarşı yoğunluğunun, mevsimsel koşulların uygunluğundan ve turist sezonu olmasından ötürü yaz aylarında artış gösterdiğini ileri süren birtakım katılımcılar da mevcuttur.

Y3: “Çarşının ziyaret yoğunluğu mevsim ve hava şartları ile yakından ilgilidir. Yaz aylarında yerli ve yabancı turistin de eklenmesiyle ziyaretçi yoğunluğunda gözle görülür bir artış dikkat çeker.”

E10: “Ziyaretçi yoğunluğu koronadan dolayı düşük olsa da genellikle yüksektir. Özellikle yaz sezonunda, Ekim ayının sonuna kadar turist yoğunlukta olurdu.”

A6: “Özellikle Temmuz ve Ağustos ayları yurtdışından gelen gurbetçiler şeklinde adlandırdığımız vatandaşlar nedeniyle oldukça yoğundur. Bu dönem söz konusu ziyaretçilere bağlı olarak tekstil alışverişinin daha fazla gerçekleştiği bir süreçtir.”

A5: “Özellikle bahar ve yaz aylarında yoğunluk fazladır.”

Mevsimsel değerlendirmede bulunan bir başka katılımcı, gerçekleştirmiş oldukları araştırma neticesine göre çarşının, Pazar günü dahi yoğun bir ziyaretçi katılımı ile baş başa kaldığına dikkat çekmektedir.

Y8: *Özellikle Eylül ve Mayıs ayları, doruk noktasını yaşıyor. Pandemi öncesi bu aylarda, rakamın üç yüz binin üzerine çıktığını gösteriyordu. En düşük ayları kış ayları ve Temmuz ayı. Özellikle İzmir’in boşalması, sıcakların başlamasıyla beraber. Ama Ocak, Şubat ve Temmuz en düşük geçen aylar. Enteresan bir bilgi söyleyeyim, bunu çok az kişi bilir: Gene yapılan sayımlara göre, haftalık yoğunluğa baktığımızda da en yoğun gün Cumartesi ve Cuma, üçüncü en yoğun gün de ana arter üzerinde Pazar günü. Normalde, çarşının Pazar günü kapalı olduğu izlenimi vardır herkeste, ama Pazar günü, ana arter Anafartalar Caddesi açıktır ve en yoğun üçüncü gündür.*

Kemeraltı Çarşısı, ileriki kısımlarda değerlendirileceği üzere, birtakım yapısal ve toplumsal dönüşümler yaşamıştır. Bu dönüşümler, çarşı ziyaretçi profilini hem niteliksel olarak hem de niceliksel olarak etkilemiştir. Fakat aşılması mümkün görülen

birtakım kısıtların varlığına rağmen, bulgular, Kemeraltı Çarşısı'nın yılın her mevsimi ve her günü yaşayan bir kamusal alan olduğunu göstermektedir. Bazı katılımcıların, bilhassa bahar ve yaz mevsimlerinde çarşının yoğunluğunda artış yaşandığını zikrediyor olmaları, çarşının, diğer aylarda sönük olduğu şeklinde bir sonuca varmayı mümkün kılmamaktadır.

4.2.10. Kemeraltı Çarşısı'nın Ziyaret Edilme Amaçlarına İlişkin Algılar

SORU 10: Kemeraltı Çarşısı hangi amaçla ziyaret edilmektedir?

AMAÇ: Kemeraltı Çarşısı'nın, olağan çarşı pratiklerinden ayrılan yönlerini ortaya koyarak toplumsal yaşam içerisinde oynadığı çok boyutlu rolü tespit etmek amaçlanmaktadır.

HİPOTEZ 11: Kemeraltı Çarşısı, ticari faaliyetlerin ötesinde işlev gören toplumsal bir organizasyondur.

Kemeraltı Çarşısı'ndaki tarihi doku ve dini yapılar, hem kent sakinleri hem de iç ve dış turistler açısından, kültür ve inanç turizmi bağlamında, çarşının ziyaret edilme sebeplerinden birisini oluşturmaktadır.

Y9: Kemeraltı'nda insanlar gezerler. Neden? Bir, tarihi camiler vardır. İki, Musevilerin yaşadığı bir alanda sinagoglar vardır. Üçüncüsü, tarihi kafeteryalar vardır. Bu bağlamda, Kemeraltı tercih edilen bir yerdir. İşte bir Hisar Camisi herhalde dört yüz yıllık falan, bir Şadırvanaltı keza onun kadar eski. Dolayısıyla, bu tarihi mistik alanda insanlar gezdirilir. Ama bu, bir Barselona'daki gibi tarihsel yaşanmışlığı ifade eden bir yapısal değişim gerçekleştiğinde bir anlam ifade eder. Mesela Barselona'da tarihi yaşayan bir yer var, oraya zaten ücret ödeyerek giriyorsun orayı gezmek için. Orada tarihte nasıl yaşıyorsa adam öyle yaşıyor. Şimdi Kemeraltı'nı da o izbeliğinden kurtarıp böyle yaşanır hale getirmek lazım. Aslında bu yapılmalıdır. TARKEM de biraz bununla uğraşıyor. Mesela ben bir han biliyorum Kemeraltı'nda. Kızlarağası Han'ın yan tarafındadır hemen. [Çakaloğlu Hanı'ndan söz ediyor]. O hanı kâğıtçılar istila etmiş. İçeride kâğıt toplayıcıları, kâğıt, karton yığmış. Ama hanın içine girin, büyülenirsiniz. Taa Romalılardan kalma bir han, kervansaray. Hatta kapısında da yedi uyuyanlarla ilgili bilgiler yazıyor. Duvarları falan yanmış ama çatısı çökmemiş duruyor. Dış taraftaki dükkânlar delmişler, tarihi yapıya zarar vererek içeriye girmişler.

Y1: *Bu çarşının özellikle turizm açısından önemli bir potansiyeli var. Gerek iç gerekse dış. İnsanların, bir yeri gezip görme, merak saikiyle de olsa alışveriş yapmasa da... Alışveriş ikinci planda, gezip görüp beğendiği bir şey varsa onunla gündeme gelebilir. Bu çarşıyı esasında bir tarih ve kültür arayışıyla gezenler çok. Çarşının geçmişini merak edip gezenler çok. Daha önce neler yapılmış? Hanları, çarşıları, diğer işte bedestenleri vesaire tüm bunları görmek için gelenler çok, gerek yerli gerekse yabancı. 2000'li yıllarda yıllık aşağı yukarı beş yüz binin üzerinde turist ziyaretçisi vardı. Bunların en fazla gelenleri, işte Efes, Bergama ve Kemeraltı. Kemeraltı'nı yaşamak için gelir insanlar.*

E13: *Kemeraltı'nın ziyaret amaçlarından bir tanesi, hem kültürel, tarihi yapıları ziyaret etmektir. İnanç turizmi diyebiliriz buna. Nasıl diyebiliriz? Kemeraltı'nda örneğin tarihi camilerimiz var. Hisarönü Camisi gibi, Kestanepazarı Camisi gibi, Kemeraltı Camisi gibi. Eksik kalmasın, Şadırvanaltı Camisi gibi birçok camilerimiz var. Bu camilere gelip giden turistlerimiz de var. Bunun dışında Kemeraltı'nın havraları var. Havralara gelip giden turistler var. Bu manada, en çok havranın ve caminin bulunduğu bir açık AVM dir Kemeraltı.*

Y3: *“Kemeraltı Çarşısı, alışverişin yanı sıra bölgedeki tarihi mekânları gezmek isteyenlerin de sıklıkla ziyaret ettiği bir buluşma noktasıdır. Çarşı ayrıca kaybolmaya yüz tutmuş mesleklerin icra edildiği ve bunların bir arada bulunduğu bir mekândır.”*

Y4: *Alışveriş amaçlı var, turizm amaçlı var, tarihi anlamda var. Birçok yönlü ziyaretler orada var. Ben yaklaşık kırk yıldır İzmir'deyim. Halen, tahmin ediyorum, Kemeraltı'nda bilmediğim yerler vardır. Öyle bir yer ki gezdikçe bir şey keşfediyorsunuz. Müthiş bir, nasıl söyleyeyim, saklı bir bellek var orada. Onu anlamak için orayı gidip yaşamamız gerekiyor. Yani, tabi okumak da önemli ama bire bir gittiğinizde çok farklı şeyleri görüyorsunuz. Her gün belki önünden geçtiniz, fark edemeyebilirsiniz, ama sonra fark ettiğinizde farklı bir geçmişin farklı bir mesajların olduğunu orada görebiliyorsunuz.*

Kemeraltı Çarşısı, gastronomi turizmi noktası olması açısından da ziyaret edilen bir kamusal alan görünümündedir.

E2: *“Kemeraltı'nın çok güzel bir gastro turizmi var. Çok çeşitli yiyecek içecek kültürünü barındırıyor. İzmir'e özgü şambalisi var, boyozu var, çok güzel mekânlar var yemek üzerine, söğüşümüz var meşhur. Bunun yanında güzel peynir satılan yerlerimiz var. İzmir tulumu satılan yerlerimiz var. Bunlar için gelen çok insan var.”*

E5: “Çarşı, alışveriş, ticaret, az bulunan ürünlerin varlığı nedeniyle aranan ürünler, son dönemde de daha çok lokal esnaf lokantaları, özel yeme içme merkezlerine gelenler ve turistik amaçlı ziyaretler sebebiyle gezilmektedir.”

E7: *Kemeraltı'nın ziyareti herkes için çok farklı amaçlar taşır. Mesela benim çevremden birçok arkadaşım gezmek için gelirler. Kemeraltı'nı gezelim. Nedir? O renkli vitrinlerini görelim. Lezzetlerini tadalım. Günün modası nedir vitrinlerde onu görelim. Hiçbir şey yapmazsak bir turşu suyu içeriz. Mesela İzmir için meşhurdur. Bizim koruk şerbetimiz vardır. Bunu herkes bilmez. Ama Kemeraltı'na koruk şerbeti içmeye gelen insan bilirim ben.*

E11: *Ucuz alışveriş, giyim kuşam, kuyum, yani ziynet, o işler yürüyor, ayakkabı, çok az özel gıda için geliniyor. Çünkü hala çarşıda peynirci var. Eski usul, tadıp aldığınız zeytinciler, peynirciler var. Biraz Havra Sokağı'nda meyve var. Gezmek için gelen var. Mesela benim hekim arkadaşlarım var. Bazen cumartesi çarşıya geliyorlar. “Ben çarşıda gezmeyi seviyorum” diyor mesela. Ne bileyim, yazın çarşıya şerbet içmeye gelen oluyor. Hala bir iki yerde düzgün şerbet yapıyor.*

Kimi katılımcılar, Kemeraltı Çarşısı'nın tarihi değerinden söz etme ihtiyacı duymakta, fakat ziyaretçilerin, tarihi dokusundan ya da kültürel niteliklerinden ötürü çarşayı görme gibi bir amaç taşımadıklarına dikkat çekmektedirler.

E3: “Genelde tekstil, ayakkabı, o tür şeyler için geliyorlar. Hisarönü gibi tarihi mekânlarda çay, kahve içmek için geliyorlar. Ama Kemeraltı'nı, “tarihi bir mekânı görelim” diye ziyaret edenler yok denecek kadar az. Unutturulmuş zaten.”

E10: “Çarşı, alışveriş, yemek, gezmek için ziyaret edilir. Tarihi değerleri görmek için gelenler azınlıkta. Milletin karnı aç. Önce karnını doyuruyor.”

Y11: “Alışveriş amaçlı gelir buraya insanlar. Öyle kalkıp da tarihi değer için gelen yok.”

Y6: *Ziyaret amacı alışveriştir. Yani çarşıya eğlence için gidilmiyor, kültür için gidilmiyor. Dolayısıyla, alışverişle sınırlı. Bu yüzden de geceleri açık değil. Kemeraltı'nı sadece çarşı olarak gördüğümüz sürece de, değişik insanlar gelmeyecektir. Aynı profil devam edecektir. Ama biz burayı bir kültür alanı olarak görürsek, iş değişebilir.*

Katılımcıların önemli bir kısmı da, Kemeraltı Çarşısı'nın genel itibarıyla alışveriş ve gezinti amacıyla ziyaret edildiğini ifade etmektedirler.

E12: “Genelde alışveriş amaçlı bir ziyaret var ama buradaki tarihi dokular ortaya çıkar, ziyarete açılırsa, adam Narlıdere'den, Güzelbahçe'den, Çiğli'den sırf onun için buraya gelir. Adam mesela, “ben o hazzı duymak istiyorum, gideyim bir Şadırvanaltı Camisi'nde, Hisar Camisi'nde bir namaz kılayım” diyebilir.”

A6: “Öncelikle akla gelebilecek her türlü gündelik ihtiyaç için ve ayrıca alışveriş amaçlı olmasa bile sadece gezip görmek anlamında adeta rehabilitasyon amaçlı ziyaret edilebilecek bir yer olduğunu düşünüyorum. Mesela İzmirli için şöyle bir deyim vardır. Hiç işi olmasa bile “hadi bir Kemeraltı yapalım” derler.”

A5: “Alışveriş ve özellikle Kızlarağası Hanı ve çevresinde yoğunlaşan kafe ve lokantalar çekim merkezi görünümündedir.”

E6: “Çoğunlukla bir şey almak için gelir insan buraya. Alışveriş yapmak için gelir. Gezilecek bir yer. Etrafına bak. Akşama kadar vakit geçer. Vakit geçirmek istiyorsan yani.”

A4: “Çarşı, alışveriş ve zaman geçirmek amacıyla ziyaret edilmektedir.”

A7: “Kamusal, sosyal, alışveriş, yeme-içme kültürü nedeniyle ziyaret edilmektedir.”

A1: “Özellikle ıvır zıvır almak için ziyaret ederler. Başka yerde bir arada bulamadığın, iki buçuk liraya çorap, plastik bilmem neler, her şey, her şey var. Bir de elinin altında, orada yoksa burada var. Bir de bu gruplaşma, yakınlaşma var ya, bu da İslamîk. Benzer tüccarın bir araya gelmesinden bahsediyorum.”

A3: “Kemeraltı İzmirlilerce genellikle alışveriş amaçlı, yerli ve yabancı turistlerce ise hem turistik gezi, hem de hediyelik eşya almak amaçlı ziyaret edilmektedir.”

Y5: “Buraya gelen yabancı, ziyaret, tarihi yerler için gelir. Buranın vatandaşı genelde alışveriş için gelir. Kemeraltı Çarşısı’nda giyimden, her türlü gıdadan bulabileceği her şey var. Onun için genelde alışveriş için gelirler.”

Bazı katılımcılarsa, Kemeraltı Çarşısı’nın, çok farklı amaçlarla ziyaret edilmeye müsait bir çarşı olduğuna değinmektedirler.

E14: *Kemeraltı, çok ilginçtir, Doğu’nun pazar kültürüyle, Batı’nın alışveriş mağazaları arasındaki sıkışmışlığın bir örneğidir. Yani biz bunu şöyle söylüyoruz, Doğu’nun Batı’daki en ucu, Batı’nın Doğu’daki en ucu. Bazen kargaşa insanlara hoş gelir. Bazen adrenalin insanlara hoş gelir. Görmediği, bilmediği, farklı tatları, lezzetleri, objeleri görmesi hoş olur. İzmir dışından gelenler bunun için geliyor. Yani İzmir’e gelip de üç gün, dört gün kalan bir kişinin Kemeraltı’na girmeme imkânı yok. Yüzde doksan beşi girer. O beşi de vakti olmadığı için girmez. Tabi bunların değişik sebepleri var. Kimisi, sinagoglar için ibadete gelir. Kimisi, Muhammedi olarak buradaki camilere gelir. Kimisi, alışverişe gelir. Kimisi, tatmaya gelir, lezzetler için gelir. Çünkü burada boyoz, sübye benzeri kültürler vardır. Anadolu’da olmayan kültürler vardır. Buradaki camiler çok özeldir. Şöyle özeldir, mesela Türkiye’deki iki tane barok camiden birisi [Salepçioğlu Cami] buradadır. Buradaki camilerin hepsinin altı, ibadethane ya da medrese değildir, ticarethanedir. Buranın çok derin hikâyesi var.*

Y8: *Hangi amaçla ziyaret ediliyor? Burada bir alışveriş kitlesi var ama temel anlamıyla gıda, yeme içme, onun alışverişi, işte balıkçılar, manavlar, gibi. Bununla beraber giyim kuşam, toptancı kitlesi, medikal kitlesi, özellikle I. Beyler ve etrafında kümelenmiş. Yavaş yavaş kültür sanat etkinlikleriyle bu alana girmiş olan Sahne Tozu Tiyatrosu var, Konak Sahnesi var, biz de buna benzer bazı yatırımlar yapacağız, bu da kültür sanat ekosistemini de buraya çekiyor. Bir de tabi turistlerin gelmesiyle beraber, hediyelik eşya ve turistik dükkânlar, göze çarpıyor. İşte, Antikacılar Çarşısı, Kızlarağası Hanı’nın içerisi gibi dükkânlar. Özellikle buraya gelen insanların, buraya gelme amaçlarına ilişkin temel sayabileceğimiz kısımlar bunlar.*

E15: *Kemeraltı Çarşısı’na, nostalji yapmak isteyenler gelir. Başka hiçbir yerde bulamadıklarını sadece Kemeraltı’nda bulabildikleri birtakım zanaatkarlarla alışveriş yapmak isteyenler gelir. Alışkanlığı olan gelir. İşyeri ile evi arasındaki güzergâhtadır, “Kemeraltı’na bir gireyim çıkayım da şunu halledeyim” der de gelir. Turist gelir. Önemli olan kimin geldiğiyle beraber, bir gelenin bir daha ne zaman geldiğidir.*

Alan araştırması neticesinde, Kemeraltı Çarşısı'nın öncelikle alışveriş ve gezinti amaçlı ziyaret edildiği ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra çarşı, ticari faaliyetlerin ötesinde, turistik amaçlı, kültürel ve gastronomik saiklerle de ziyaret edilen bir çarşı olma özelliğini muhafaza etmektedir. Katılımcılar, bu hususta geçmiş yıllara göre bir gerileme yaşandığından söz etseler de, çarşının tarihi dokusuna ve farklı inançlara ev sahipliği yapan yapısına atıfta bulunarak, ilerleyen dönemde hem turistler hem de kent sakinlerince gerçekleştirilecek tarihi dokuyla buluşma amaçlı ziyaretlerin artacağı noktasındaki ümitlerini ifade etmektedirler.

4.2.11. Kemeraltı Çarşısı'ndaki Kimlik Öğelerinin Çeşitliliğine İlişkin Algılar

SORU 11: Size göre Kemeraltı Çarşısı'nın en belirgin, en dikkat çeken yerleri, mekânları nerelerdir?

AMAÇ: Kemeraltı Çarşısı'ndaki kimlik unsuru olabilecek yapısal ve toplumsal öğelerin çeşitliliğini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

HİPOTEZ 12: Kemeraltı Çarşısı, belirli mekânlar çerçevesinde değil, bir bütün olarak kolektif bellekte yer edinmiş bir kamusal alandır.

Katılımcıların tamamına yakını, Kemeraltı Çarşısı'nın, gerek dini yapıları, gerek hanları, gerek esnaf lokantaları, gerekse kendine özgü sokaklarıyla bir bütün olarak değer taşımakta olduğu ve çarşının bir yerini, başka bir yerinden ayırt etmenin olanaksız olduğu kanaatinde dirler.

A3: Kemeraltı bir bütün olarak, karmaşık yapısı ile aniden küçük meydancıklara açılan sürprizli dar sokakları, sesleri, renkleri ve kokuları ile çok özel bir yerdir. Örneğin, çarşı içinde yürüyerek yorulduğunuzda soluklanabileceğiniz bir yer ararken, dar sokaktan girdiğiniz bir kapı sizi geniş bir avluya çıkarır. Burası Abacioğlu Han dır. Çınar ağacının altında çayınızı kahvenizi içebilirsiniz, acıktıysanız lezzetli yiyecekler yiyebilirsiniz. Herkesin bildiği Kızlarağası Han, Karaosmanoğlu Han da benzer özelliklere sahiptir. Camiler ve sinagoglar bölgesinde eski liman hattını çevreleyen tarihi camilerin hepsi görülmeye

değerdir. Havra Sokak ise eski İzmirliilerin her şeyi taze olarak aldığı ve yaşayanların hala alışverişini yaptıkları bir yerdir. Çarşının içindeki önemli yerler saymakla bitmez.

E14: Çarşının çok geniş bir alanı var. Tabi belli bölgeler nekroze olmuş, belli bölgeler daha hareketli olmuş. Talebe göre bunu söyleyebiliriz. Eğer gelinlik veya düğün eşyası alacaksanız Hisar Cami ve çevresine, gıda alınacaksa Kızlarağası ve çevresine, kahvaltılık ürün alınacaksa Havra Sokağı ve çevresine, altın alınacaksa Kuyumcular Çarşımıza, züccaciye alınacaksa Leblebiciler Hanı'na gidilir. Yani “çarşının bir yeri çok çok özel, güzel” deme şansımız yok, tamamı farklı, değişik. Zaten ufak ufak puzzle gibi parçaların birleşmesinden bu güzel tablo çıkıyor. O yüzden böyle, “bir yeri çok özel” diyemem. Ama tabi ki, tarihi doku olarak ele alacak olursak, İstiklal Mahkemeleri'nin yapıldığı, ilk kadın sanatçının çıktığı Elhamra Sineması, Milli Kütüphane, Cumhuriyet'in işgalcilerden kurtuluşunun simgesi olan, 9 Eylül'de ilk bayrağın konulduğu yer, ilk kurşunun atıldığı sokaklar, Saat Kulesi, bunların her biri birbirinden farklı. Artı, çoğu kişinin farkında olmadığı ve göz ardı ettiği, maalesef hakkı ve kıymeti her zaman yenilen İktisat Kongresi. I. İktisat Kongresi İzmir'de yapılmıştır.

A5: Aslında her yerinin dikkati çekmesi gereklidir. Alıcı gözle bakıldığında 18. ve 19.yüzyıl çarşı yapılarının özellikle cephe tasarımlarını anlamak olanaklıdır. Ancak, cephelerde yer alan klima ve tabelaların yarattığı görsel kirlilik engelleyici bir unsurdur. Bu nedenle kamusal alan olarak nitelenebilecek han ve meydanlardaki mekânlar daha rağbet görmekte ve dikkati çekmektedir.

Y8: Kızlarağası çok göz önünde olan bir yer, çok ciddi bir destinasyon kendiliğinden. Hisarönü Meydanı öyle. Ama bence dikkat çeken yerlerden bir tanesi, dini yapıları. Salepçioğlu Cami, Hisar Cami, çok önemli camiler. Kestanepazarı Cami çok önemli bir cami. Birazcık daha kapsamı genişletirsek, Havralar Bölgesi'ndeki sinagoglar. Özellikle ETS Hayim Sinagogu, yeni restore edilen ve Beth İllel Sinagogu, müze olarak kullanılan. Bu inanç noktalarına, kapsamı daha da genişletirsek alanda bulunan kiliseleri de ekleyebiliriz. Bunların dışında, bazı mihenk noktaları var. Mesela, esnaf lokantaları var, çok dikkat çekici. Sadece esnaf lokantalarına yemeye gelen insanlar var. Antikacılar Çarşısı, yakın zamandaki en önemli yatırımlardan bir tanesi veya belediyenin Balıkçılar Meydanı. Onun dışında sokaklar... Havra Sokağı, bir çekim noktası, II. Beyler Sokağı, bir çekim noktası. Biz şimdi yapacağımız yatırımlarla beraber, Kestelli Yusuf Rıza Okulları'nın çevresini bir çekim noktası olarak yapmaya çalışacağız. Dikkat çeken yerlerden bir tanesi olacak o.

A8: “Kemeraltı tarihi dokusu bir bütün olarak değer taşıdığı için bu tür bir ayrıştırma yapılmamalıdır.”

A7: Her dönemin izlerini taşıyan (Osmanlı, Erken Cumhuriyet/I. Ulusal Mimarlık ve Modern Mimarlık / Modernizm) tarihi yapılar (hanlar, hamamlar, evler, şadırvan, sebil, çeşme ve saat kulesi); dini yapılar (camiler - ki bunların içinde tarihi en eski olan Hisar Camii'dir- ve havralar); Hisar Camii çevresinde en eski Osmanlı yemekleri yapan lokantalar ve geleneksel tathilcılar; kokoreç ve

sakatatçıların yanı sıra çay kahve içilen Kızlarağası Hanı, Abacıoğlu, Mirkelamoğlu ve Çakaloğlu Hanları en dikkat çeken mekânlardır.

Y4: Havra Sokağı var. Kızlarağası Hanı var. Abacıoğlu var. Mirkelam Han var. Böyle bir sürü mekânlar var. Tabi bir de ana caddesi var. Önce bir ana caddeyi boydan boya gezmeniz lazım. Ona paralel, çeşitli ticari aktivitelerin olduğu yerler var. İşte, gelinlikçiler var, benim şu anda aklıma gelmeyen birçok tekstil cinsi üreten mekânlar var. Eskiden ayakkabıcılar da vardı. Sonra onlar taşınmışlar. Büyük Demir Han var, Küçük Demir Han var. Hepsinin çok güzel özellikleri var. Bazısı tahrip olmuş hanlar var. Şimdi yeni yeni canlanmaya başlayan çok büyük mekânlar var. Küçük Karaosmanoğlu, Büyük Karaosmanoğlu, Ali Paşa Meydanı var. Ali Paşa Meydanı mesela, Kemeraltı'nda ilk heyecan yaratan yerdir. Esnafla beraber yaptık. İki yeri, hem Ali Paşa Meydanı'nı hem de Abacıoğlu Hanı'nı.

Y7: İnsanların en çok mutlu olduğu yerler, Hisarönü tarafı, Kızlarağası Bölgesi, kahve kültürü ve nostaljik havasından ötürü. Kızlarağası dediğimiz bölge çokünlü bir yerdi. Oraya devlet dokundu ve muhteşem bir alan yarattı. Kemeraltı'nda böyle alanlarımız çok. İnsanlar böyle otantik yerlere bayılıyor. Bugün herkes köy kahvaltısına gidiyor. Kahvaltılık her şey aslında evinde var. Bildiğimiz kahvaltıyı çok daha pahalıya yiyorsun. Niye? O otantik havayı solumaya gidiyorsun. Yediğin aynı şey kardeşim. Ama o ambiyansı yaşamak insanların beklentisi. Havra Sokağı yine bizim için iyi noktalardan bir tanesi. Ana cadde [Anafartalar] kendi kimliği açısından çok önemli ama gelişmesini istediğimiz çok noktalar var. Piyaleoğlu Hanı var. Çok güzel bir alanı var. Onu daha değerlendiremedik. Kemeraltı'nı ayakta tutan, bu ana arterin yanındaki kılcal damarlar. Kestelli var mesela. Orada o kadar güzel binalar var ki. Çivici Hamamı vardı tarihi, kapandı. Birilerinin, bu noktaların ölmemesi için özen göstermesi lazım. Güzel noktalardan birisi L'Agora [Küçük Karaosmanoğlu Hanı] mesela. Bir yatırımcı geldi, muhteşem bir şekilde yaptı. Orasının yaşaması lazım. Pandemi izin vermedi. İnsanlar gördükleri zaman, ne güzel yer varmış diyorlar. Odalar pandemiden önce hep doluydu ve yabancılar kalıyor şehrin göbeğinde.

Y1: Çarşının öncelikle, inanç mekânları önemlidir. Bunlar, camiler, havralar... Öte yandan çarşının ana arterleri dediğimiz, Anafartalar'ı, buna benzer çarşının belirli yerleri, hanlar önemlidir. Agorayla olan bağ açısından önemli bir boyutu var. Kuyumcular Bölgesi olarak addedilen belirli bir alan var. Burası ayrı bir çekim merkezidir. Yeme içme mekânları burada önemlidir.

Y3: “Bölgedeki cami, havra gibi dini yapılar, han, bedesten vs. gibi ticari yapılar, çeşme, şadırvan ve sebil gibi su yapıları en belirgin ve dikkat çekici yapı gruplarıdır. Bunların yanı sıra geçmişten günümüze varlığını sürdüren yeme içme mekânları da dikkat çeken diğer yerlerdendir.”

E12: En dikkat çeken yerleri, Saat Kulemiz, Hisar Camisi, caminin oradaki bedesten ve Kızlarağası Hanı, tarihi hanlar, sinagoglar, Agora. Mesela Agora'ya

geliyor turist. Biz oraya gelen turisti buraya çekemiyoruz. Biz buradaki tarihi değerleri gün yüzüne çıkarsak oradaki turist, Kemeraltı'na da gelecek. Konak Bölgesi var ayrıca. İsmet İnönü'nün doğduğu ev var, Beyler Sokağı'nın arkasında.

E3: “L’agora gibi, Kızlarağası gibi yerler insanların ilgisini çekebilecek tarihi yerlerdir. Çok tanınmış baharatçılar vardır. Camiler vardır. Ama maalesef onlar da hiçbir şekilde değerlendirilmiyor. Mesela İzmir’in en güzel camisi Salepçioğlu Camisidir ama etrafı otoparklarla dolu olduğu için kimse bilmez.”

E7: *Kemeraltı'nda bulunan sinagoglar ki bunun bir tanesinin, dünyanın en eski sinagoglarından biri olduğu söylenir. [ETS Hayim Sinagogu'ndan söz ediyor]. Maalesef arka planda kalmış olsa da o şahane Salepçioğlu Cami, işte tarihi hanlar, Ali Paşa Meydanı. Tabi şöyle de bir eksiklik var. Biz bunları sayıyoruz ediyoruz, “kaç kişi biliyor” diyoruz ama Türkiye'nin en büyük eksikliği, okumuyor oluşumuz, araştırma yapmayışımızdır.*

E11: *Şu an yıldızı parlayan yer Kızlarağası. On sene önce orada bir abimiz, “fincanda pişen Türk kahvesi” diye bir şey yaptı. Şimdi git, orada herkes yapıyor onu. Bir kişiydi o adam. Çok net hatırlıyorum. Kızlarağası'nın arka kapısının orada çıkışı. Köfteciler çok revaçta, dönerciler çok revaçta. Kuyumcular Çarşısı hala öyle, eski Mermerli Çarşı. Abacıoğlu Han... Bazı hanlarla hayat geliyor, bir şeyler var ama daha çok yolumuz var.*

Y10: *Kemeraltı'nın en belirgin noktası dediğinde zaten ilk önce, Saat Kulesi, Konak Meydanı diyorsun. Ama onun dışında, tarihçilerin, nokta atışı gelen insanların aradığı noktalar var. Mesela, Tarihi Şükran Oteli var burada. Daha ileride Küçük Karaosmanoğlu Hanı var. Şimdi L’agora Otel oldu. Kızlarağası Hanı, işte bu Hisar Camisi, Salepçioğlu Camisi, Şadırvanaltı Camisi. Bunların hepsi, bir tarihin izlerini taşıyor. E halen var olan bazı tadilatlarla uğrayan sinagoglar var.*

E13: *En dikkat çeken yerler: Bir, Hükümet Konağı'nın, Saat Kulesi'nin olduğu meydan. İkincisi, Hisarönü Çarşısı dediğimiz çarşımız. Adı düğün çarşısı olarak geçer. Yine Kestanepazarı çarşımız, kitapçıların ve kıyafetçilerin, baharatçıların yoğun bir şekilde bulunduğu bir çarşı. Yine bir Şadırvanaltı çarşımız var. Orası da daha çok gelinlik, damatlık, çeyiz kısmına hitap eden bir çarşımız. Kemeraltı ana caddesi de gençlerin daha çok rağbet ettiği, biraz daha spor tarz giyimin yoğunlukta olduğu bir çarşı. Bu bölümler çarşının en hareketli kısımları diyebiliriz.*

Y9: “Hisarönü başlı başına bilinen bir yer olsa da, Kemeraltı'nda Salepçioğlu'nun arka tarafında küçük küçük camiler vardır. Bu tür yerler benim çok ilgimi çekiyor. Çünkü oradaki yaşanmışlıkları hissetmek haz veriyor.”

A6: “Camiler, Hanlar, bugün işlevlerini önemli ölçüde yitirmiş olsalar da Hamamlar, Hisarönü ve kahveciler.”

A4: “Havra Sokağı, Anafartalar Caddesi, Hisar Camii ve çevresi, Mantocular, Beyler Sokağı.”

Bir katılımcı, Kemeraltı Çarşısı’nın en belirgin mekânlarını değerlendirirken, sadece Kızlarağası Hanı’nı anmakla yetinmektedir.

E10: *En dikkat çeken yer Kızlarağası Hanıdır. Baharat Yolu’na da bağlayabiliriz birazcık bunu. Çünkü deniz ticaretinin merkezinde bulunuyoruz şu anda. Deniz ticareti, zamanında daha da önemliydi. Kara yolu daha uzun sürüyordu. Deniz ticaretiyle ticaret hızlanabiliyordu. Bunun aslında merkezlerinden bir tanesidir Kemeraltı. Kara doldurulmadan önce deniz şu an bulunduğumuz dükkâna kadar [Kızlarağası önünden söz ediyor./871. Sokak] geliyordu. Gemiler şuraya yanaşıyordu. Resmi Kızlarağası Hanı’nda hala durur. 1700’lü yıllardan kalma olması lazım. O yüzden en dikkat çeken yer bence Kızlarağası Hanı. En eski tarihe sahip olan, üç kere tadilat görmüş ve hala daha tadilat görmeye devam ediyor. Özellikle son depremde sonra [30.10.2020 İzmir Depremi] yukarı kattaki çatlamalar ve birbirinden ayrılan blok.*

Katılımcıların bazıları da, insan unsurunun, Kemeraltı Çarşısı’ndaki en belirgin öge olduğunun altını çizmektedirler.

E5: *Çarşının en belirgin özelliği bana kalırsa hiçbir yerde emsali görülmeyen mahşeri kalabalığıdır. Kemeraltı deyince akla ilk gelen şey insandır. Çarşımızın en temel özelliği ve direği, kalabalık insan faktörüdür. Onun dışında kadim camiler, çeşmeler, Kızlarağası Hanı gibi tarihi yapılar, küçük hazireler çok kez sıralanmıştır, bence en dikkat çeken -biraz da kendime yontmak gerekirse- yıllanmış hem dükkân geleneğiyle, hem esnafıyla, hem çalışanıyla, onlarca yıldır faaliyet gösteren her biri kendi başına birer kahraman sayacağımız muhtelif esnaflarımız ve esnafların dükkânlarıdır.*

A1: “Her şey var, insan sıcaklığı var, tarih var. AVM’lerde olmayan birçok şey orada var. Aslında AVM’lerin yaptığı her şeyi de yapıyor.”

Katılımcılar, Kemeraltı Çarşısı’nın en belirgin yerlerini değerlendirirken, her bir katılımcının, çarşı içerisindeki birbirinden ayrı birçok mekândan bahsettikleri gözlenmektedir. Ayrıca, katılımcılar mekânsal bir değerlendirmeye yetinmemekte,

çarşıdaki sosyokültürel yaşama ve insan unsurunun önemine de değinmektedirler. Bu durum, kimi mekânlar ve simgesel öğeler sıklıkla akla geliyor olsa da çarşının, belli başlı mekânlar üzerinden tanınmış olmadığına, bir bütün olarak kolektif bellekte yer edinmiş olduğuna işaret etmektedir.

4.2.12. Kemeraltı Çarşısı'nın Katılımcılar Üzerinde Uyandırdığı Algılar

SORU 12: Kemeraltı Çarşısı'nı görmemiş bir arkadaşınıza, çarşayı birkaç cümle ile hangi karakteristik özelliklerini vurgulayarak anlatırsınız?

AMAÇ: Bu soruyla, Kemeraltı Çarşısı'nın katılımcılar üzerinde uyandırdığı duyguların araştırılması amaçlanmaktadır.

Kemeraltı Çarşısı, katılımcıların büyük çoğunluğunca, “tarif edilmez, yaşanır” anlayışı içerisinde hayatın ta kendisi olarak algılanmaktadır.

Y1: Kemeraltı yaşanmadan tarif edilmez. Kemeraltı'nı yaşamak gerekir. “Şuraya gidersen şu var; buraya gidersen bu var” değil. Kemeraltı'na geleceksin, dolaşacaksın, yaşayacaksın. “Eğer Kemeraltı'nı merak ediyorsan, gel Kemeraltı'nı” yaşa” derim. Onun dışındaki hepsi hikâyledir. Bana göre çok güzeldir. Ona göre, “ya boşver sıradan”dır. Önemli olan onu yaşayıp oradan alacağı hazdır.

E2: “Kemeraltı yaşam demektir yaşam. Her türlü aktivitenin olduğu, esnaflık kültürünün olduğu, alışverişin olduğu, güvenin olduğu, dostluğun olduğu, en önemlisi geçmişle geleceğin bir arada olduğu yer bence. Geçmiş derken elli sene, yüz seneden bahsetmiyorum. İzmir'in ilk kurulduğu yıllardan bahsediyorum.”

A3: “Arkadaşıma çarşının "anlatılmaz, yaşanır" olduğunu söyledim. Renkler, sesler, kokular, tarihi dokuyla bütünlük içinde olduğunda herkese farklı özel duygular hissettirir.”

E7: Kemeraltı Çarşısı'nı görmeyen birisine, Kemeraltı Çarşısı'nı ne tarif edebilirsiniz, ne anlatabilirsiniz. Hani klasiktir bu: Yaşamayan bilmez. Ama gerçekten, “benim tarihe merakım var, eskiyi seviyorum, şu Kemeraltı'nı bir

araştırayım” dediğinizde de öyle iki gün üç günde de bitiremezsiniz. O kadar da derin bir kuyudur Kemeraltı.

Y10: Kemeraltı sadece alışveriş değil, aynı zamanda da bir tarih derim. Aradığın her şeyi bulabileceğin bir nokta derim. Sadece tarih de değil yani. Kendini, gastronomi noktasında mesela, tatmin edebileceğin birçok yer var ve bunları en uygun fiyatlarla bulabilirsin burada. Tek cümleyle, gez, dolaş, gör, yaşa. Bunun başka bir tarifi yoktur yani.

E5: “Görmemiş bir arkadaşımıza nasıl vurgulanacağına gelince, çıksın çarşıya tarihi dokunun içinde her daim on binlerce insanın çılginca birbirlerine çarparak sağa sola gittiği ve alışveriş yaptığı, esnafların seslerini duyduğumuz bir mahşeri kalabalık düşünsün, işte Kemeraltı Çarşısı böyledir.”

Kimi katılımcılar Kemeraltı Çarşısı’nı, “orman”, “sahne” metaforlarıyla anlatmaya çalışırken, kimileri de çarşının, bir “deneyim merkezi”, bir “mistik alan” olduğundan söz etmektedir. Bu anlatımlarla, Kemeraltı Çarşısı’nın, sosyoekonomik anlamdaki kuşatıcılığına atıfta bulunulmuştur.

E10: Burası bir jungle, burası bir orman. Burada her çeşit hayvan var. Karınca da var öyle değil mi? Kurt da var, karıncayiyen de var. Burası bir orman. Gerçekten orman. Şey bile diyemiyorum. Hayvan çifliği bile diyemiyorum. Burası bir orman. Neyin çıkacağını, ne yapacağını bilemezsiniz. Ceylanı da var. Aslanı da var. O yüzden çarşıyı birkaç cümle ile anlatacak olsaydım, Kemeraltı tamamen bir orman. Zevkini çıkar derdim herhalde.

E14: Baharat kokusuyla, meltem rüzgârının kesiştiği, üç yaşından yüz üç yaşına kadar her yaştan insanın olduğu, kadınıyla erkeğiyle, güzeliyle çirkiniyle, yakışanıyla yakışmayanıyla, tatlısıyla tuzlusuyla, yaşam gibi bir çarşı. Bu bir sahnedir, sahnede sanatçılar değişir, sahne aynı kalır. Bizler emanetçisiyiz bu çarşının, Emir Hak gelince, bizler ayrılacağız bu sahneden, bizim rolümüzü bir başkası oynayacak. Bu yedi bin yıldır böyle olmuş. Bu yedi bin yılın içerisinde, kimler, neler, ne şekilde bu değirmende un oldu Allah bilir.

Y8: Diyalog kurabileceğin, bu diyalogla beraber malın fiyatını belirleyebileceğin ve soba borusundan, çeyrek atına kadar sekiz yüz bin çeşit ürün, hizmet bulabileceğin bir yer burası. Burası bir deneyim merkezi. Yani sadece al git değil, içeri girdiğin andan itibaren, seni içine çeken bir deneyim, experience merkezi. Deneyim yaşamak istiyorsan buraya gel, alışveriş yapmak istiyorsan git AVM’ye.

Y9: Eğer mistik bir şey yaşamak istersen, Kemeraltı’na git derdim. Her şeyin ilk imalat yeri veya ilk bulabileceğin, görebileceğin yer anlamında Kemeraltı’na

uğra derdim. Çünkü Kemeraltı dışında, o kadar çok çeşidi şehrin bir noktasında görmesi mümkün değil. Bıçak alacaksa, orada bıçakçı da var, bıçak bilemecisi de var. Helva yapanı da var, tarihi baharatçısı da var. Bunların hepsini bir arada görebileceğin tek yer Kemeraltı.

E3: “Esasında bu soruya cevap vermek için zorlanırım ben ama yine de şunu söylerim: Söylentilere göre dünyanın en büyük açık hava çarşısı ve bu çarşının hemen arkasında Agora var. İzmir’deki insan profilini görmek istiyorsan, Kemeraltı’nı dolaşmalısın.”

Kemeraltı Çarşısı’nı, tarihi nitelikleriyle anlatma çabasında olan katılımcılar da mevcuttur.

A7: İzmir’in kalbinin attığı Tarihi Kemeraltı Çarşısı’nda Osmanlı Dönemi, Erken Cumhuriyet /1. Ulusal Mimarlık ve Modern Mimarlık / Modernizm Dönemlerine ait eserleri görmenin yanı sıra her türlü alışverişin yapılabildiğini anlatırdım. Buradaki her yapının ayrı hikâyesi vardır. Onları ve Anafartalar Caddesi üzerinde her köşede karşımıza çıkan camilerin mimari ve süsleme özellikleri yanı sıra, niçin fevkani tarzda (Zemindeki dükkânlar nedeniyle caminin harimi üst kattadır. Dükkânların gelirinden yararlanmanın yanı sıra; zemindeki gürültüden kurtulup, huşu içinde ibadeti sağlamaktır, buradaki amaç.) yapıldıklarını açıklardım. Kemeraltı Çarşısının en renkli sokaklarından olan Havra Sokağı ve Havralarından söz ederek, dünyanın başka çarşılarında göremeyeceği Müslüman Türkün hoş görüsünü gözler önüne sererdim.

E11: *Kemeraltı Çarşısı, en az bin yıldır olan bir çarşıdır derim. Son üç, dört yüzyılı çok renkli geçmiştir. O yüzden Kemeraltı’nda herkes bir şey bulabilir aslında. Farklı bir lezzet, farklı bir mekân, farklı bir tat, farklı bir doku bulabilirsiniz. Çok iyi onarılmasa da, eski yapılar onarıldı, hala onarılma bekleyenler de var. Çarşıdan mutlaka bir tat alır gidersiniz ve birkaç kere gelerseniz, sonra seversiniz, düzenli gelirsiniz. Hala çarşıda keyif alınacak yerler var. Roma Hamamı da var, kalıntı olarak, şapel de var, modern bina da var. O yüzden her zaman önemi var çarşının.*

Y12: “8500 yıllık tarihe hemen erişebileceğiniz bir mekân, bizim Türk İslam tarihi ile ilgili önemli eserlerin bulunduğu bir yer, İzmir ekonomisinin nabzının attığı yer çok uzun süre, birçok velut mekân, birçok sektör oradan çıkmış mâl olmuş öyle bir yer.”

Y3: “Yüzyıllardır varlığını koruyan dini ve sivil mimari örneklerinin yer aldığı dünyanın en eski çarşılarından biridir. Şehrin kültürel, sosyal ve ticari hayatında çok önemli bir yer tutar.”

Katılımcıların birçoğu ise, Kemeraltı Çarşısı’nı, tek cümleye sığacak şekilde tanıtmayı yeğlemektedir.

A6: “21. yüzyıla 300 yıllık reklam arası vermek için en ideal yer” derdim herhalde.

A5: “Bir iç limanın dolgusu üzerinde oluşan han, hamam ve camilerin yer aldığı bir tarihi çarşıdır.”

Y6: “İzmir’in tarihi” derdim. “Çok kültürlü merkezi” derdim.

E12: “Kemeraltı tarihi bir çarşı, görülmeye değer bir yer, alışveriş için çok ideal bir yer” derdim.

A4: “Dünyanın en büyük üstü açık çarşısı, maddi manevi hiçbir sermayenin satın alamayacağı zenginlik.”

A8: “Kemeraltı Çarşısı’nın tarihi/geleneksel çarşı karakterinden yola çıkabilirim.”

E9: “Kemeraltı’nın vazgeçilmez bir sevgi olduğunu söyledim. Kemeraltı’nın tarihi yapısından söz ederdim.”

Y5: “Bu çarşayı birkaç cümleyle nasıl tanıtırım. “Ne görmek istiyorsanız her şey vardır” diyebilirim.”

E15: “Her yer eninde sonunda şu ana caddeye [Anafartalar Caddesi] bağlanır. Kaybolurmuş gibi hissedip kaybolma korkusu yaşamadan her tarafa girip çıkılması gereken bir çarşıdır.”

E4: “Her istediğini bulabileceğin bir yer” derdim.

Genel kanaate göre, Kemeraltı Çarşısı, yaşanmadan bilinemeyecek derecede zengin tarihi ve toplumsal değerlere sahip bir çarşıdır, kamusal alandır, kentsel organizasyondur. Katılımcıların ifadesiyle, “ormandır”, “sahnedir”, “deneyim merkezidir”, “mistik alandır.” İzmir kentinin insan profilini bir arada, kendi bünyesinde barındıran bir mozaiktir. Yine bir katılımcının nitelemesiyle, her meyvenin kendi özütünü, rengini ve tadını muhafaza ettiği bir “meyve salatası” gibidir. Bulgular, Kemeraltı Çarşısı’nın, “bebek bezinden kefen bezine, hayatın her safhasına” hitap eden yapısının vurgulanmakta olduğunu göstermektedir.

4.2.13. Kemeraltı Çarşısı’nın Tanıtımında Öne Çıkartılmaya Değer Ögelere İlişkin Algılar

SORU 13: Kemeraltı Çarşısı’na, İzmir dışından gelen ve çarşmayı hiç tanımayan bir misafirinizi çarşmayı gezdirmek, çarşmayı tanıtmak amacıyla nerelere götürmeyi öncelikle tercih ederdiniz?

AMAÇ: Katılımcıların, İzmir dışından gelenlere Kemeraltı Çarşısı’nı tanıtır kent kimliğine katkı sunacağına inandıkları çarşı içerisindeki mekânların, öğelerin tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Katılımcılar, Kemeraltı Çarşısı’nı hiç tanımayan birisine çarşmayı, birçok farklı saikten yola çıkarak gezdirmektedirler. Bunlar, kimi zaman yeme içmeye ilişkin mekânlar olurken, kimi zaman da tarihi bir yapıdır. Kimi zaman bir sembol öğenin yabancılarca görülmesi istenirken, kimi zaman da dini yapılar öncelenmektedir. Kemeraltı Çarşısı’nın sürprizlerle dolu sokaklarından söz eden katılımcılar, çarşıda öylesine amaçsızca dolaşmanın dahi güzel olduğuna değinmektedirler.

E5: *Vilayet Konağı'nın yanındaki Saat Kulesi'nin karşısından Kemeraltı'na girin ilk sağa ve sonraki bütün ilk sol sokakların tamamını gezin, her bir noktası gezilmeye değerdir. Gün sonunda yorulunca da Hisarönü'nde bir tatlı Mennan'da yenir, üzerine Kızlarağası'nda bir kahve içerseniz akşamda tercihinize göre şadırvan etrafında [Ali Paşa Meydanı'ndaki Hacı Salih Paşa Şadırvanı'ndan söz ediyor] bir akşam yemeği yersiniz. Hemen hemen tamamını gezmeye değerdir. Hatta rota çizmeyin, kendinizi salın, hangi sokağa girerseniz sizi bir noktaya götürecektir. Biraz da sürprizli olsun, çarşıda rota dışında gezmek de güzeldir.*

Y10: *Konak'tan başlarsınız, Şükran, Anafartalar Caddesi ayrıca zaten, kafanı kaldırıp yukarıya doğru baktığında ayrı bir nokta. İçeriye girdiğinde camiler, küçük küçük oteller, yeme içme mekânları, insanların "ya bu neymiş" diyebileceği her şey var. Bu Kemeraltı hususundaki hayrete düşme, şaşırma duygusu yabancı turist için de geçerli, çarşığı bilmeyen en yakın bir arkadaşım için de geçerli. Çünkü Kemeraltı öyle bir alan ki, bir kişiyi bırak, eğer bilmiyorsa, bu alan içerisinde kaybolur. Kaybolduğunu söyleyenler de çok zaten.*

A1: "Konak'tan girersin, Hisar Camisi'nin oradan çıkarsın. Ama tabi içeride de Z ler çizersin. 926. Sokağa girersin, eski ayakkabıcılara. Eski hanlar var. Bu hanlar içerisinde, eski karakteristik özelliklerini koruyup da tekrar nostalji yaşatanlar var."

A3: *Önce çarşının alışveriş mekânlarını gezdirip, yorulduğunda Kızlarağası Han'da kahve veya çay içirip, cami ve sinagog bölgelerini gezdirmeye devam eder, acıkınca da Abacioğlu Han'da yemek yediririm. Çarşı büyük olduğu için biraz daha gezdirir, tatlı yemek için de Mennan pastanesinde veya karşısındaki tarihi şambalicide tatlı ismarlardım. Hisar camii meydancığında üstüne bir kahve içirirdim.*

E11: *Ben klasik tur olarak, Salepçioğlu güzel bir camidir, oradan başlarım, Abacioğlu Han, biraz havra, oradan sonra Kızlarağası'na doğru inersin mesela. Kızlarağası'na gelmeden önce birkaç Han daha vardır. Orada Roma Hamamı kalıntıları vardır. Berbat durumda, tavuklar geziyor üzerinde. Yürüyebilecekse, aslında çarşının arkası, Agora tarafı daha güzeldir. Aslında Kemeraltı'nda çok güzel eski yapılar var. Bir kısmı yıkılsın diye bekleniyor, sahipleri tarafından. Bu tüm dünyada olan bir sıkıntı ama. Biz de hat safhada. Çünkü eski yapı stokumuz var. "Devlet yapsın" deniliyor ama devletin de gücü bir yere kadar. Vatandaşın da gücü bir yere kadar.*

Y3: *Kemeraltı Çarşısı, Konak Saat Kulesi'nden Agora'ya kadar önemli bir tarihsel dokuyu kapsar. İzmir'in kozmopolit yapısı cami, havra ve kiliselerin bir arada yer aldığı çarşısıyla dikkat çeker. Konak Camii, Kemeraltı Camii, Başdurak Camii, Şadırvan Camii, Hisar Cami, Etz Hayim, Hevra, Sinyora, Şalom, Portekiz Havraları gibi yüzlerce yıllık dini yapıları; Çakaloğlu Hanı, Kızlarağası Hanı, Kavaflar Çarşısı gibi ticari yapıları ve bunların yanında*

birçok konut örneği ve su yapıları mevcuttur. Bu yapılar mutlaka görülmeye değerdir.

Y6: Ben onları, hiçbir zaman göremeyecekleri yerlere götürürdüm. Bunlarda başlıca sinagoglar olurdu. Çünkü sinagoglar, Yahudi Cemaati tarafından kapatılmış, çok açılması istenmemiş yerler ve de bugüne kadar diğer toplulukların ilgisini çekmemiş yerler. Dolayısıyla bilinmeyen yerler. Camilerin aksine yani, onlar tüm heybetleriyle gözünüzün önündedir. Bunlar, daha böyle duvarların arkasındadır. Oraya götürürdüm mesela. Birtakım hamamlardan dönme hanların içine götürürdüm vesaire vesaire.

A7: “Buradaki tarihi ve dini yapıların yanı sıra çok renkli ve hareketli bulduğum Havra Sokağını gezdirir; Hisar Camii çevresinde yemek ve tatlı yedirir; Şadırvan Camii altında İzmir’in ünlü koruk şerbetini, Kızlarağası veya Abacıoğlu Hanında çay-kahve içirirdim.”

E4: “Hisarönü’nün oraları gezdirirdim. Çünkü orası hiç değişmeyen bir şekilde devam ediyor. Caminin olması orada, tarihi bir yapının olması ve çevresinde çeşitli çiçeklerin olması, o civarı ayrıca nitelikli kılıyor.”

A5: “Gelen misafirin ilgilendiği konulara bağlıdır. Kızlarağası Hanı ve çevresi ile batılılaşma dönemi mimarisinin yoğun olarak hissedildiği camiler bu konuyla ilgili kişilere hitap edebilir. Çarşıyı oluşturan sokaklardan bir iki örnek göstermek bile insan yoğunluğu nedeniyle gelen misafirleri yormaktadır.”

Y8: Ben genellikle kimsenin gitmediği yerlere götürüyorum. Çok daha az bilinen yerlere götürüyorum. Mesela Şükran Oteli’nin içine sokuyorum. Onun dışında Salepçioğlu Camisi’ne kesinlikle gideriz. Kesinlikle bir hamama sokarım onları. Havra Sokağı’na götürüyorum kesinlikle. O, deneyimin doruk noktası. Açıkça sinagoglardan birkaçını gezdiririm. Kızlarağası’na götürürüm. Hisarönü Meydanı’nda bir yemek yediririm. Mümkünse de tek bir yerde doymak değil de, böyle küçük küçük noktalardan, işte bir yerden helva, bir yerden ezme vesaire alabileceğimiz, biraz önce bahsettiğim deneyimi yaşatabileceğimiz yerlere götürmeyi tercih ediyorum ben.

E7: Kemeraltı’nın Saat Kulesi’nden girin Mezarlıkbaşı’na kadar dolu dolu gezmek değil de bir alt bir üst sokağına gireceksiniz çok öyle daha derinlere inmeyin, her gün inmeniz lazım üst üste sabah dokuz akşam beş diyelim, en az on beş gün sürer Kemeraltı’nı bitirmeniz. Ama detaya inerseniz bu bir ayı da bulur. Mesela Kemeraltı’nın en eski fırınlarından biri Arap Fırınıdır. Kaç kişi gidip de Arap Fırını’ndan boyoz yemiştir? Her yerde boyoz yersiniz ama Arap Fırını’ndaki boyozu yiyemezsiniz. Klasiktir. Kurtuluş Savaşı’nın mihenk

taşlarından ikinci komutan İnönü'nün evi Kemeraltı'ndadır. Kaç kişi biliyordur ki bunu?

Y4: Kemeraltı'nı, sokak sokak, mekân mekân, özümseyerek gezmek lazım. Yani orada, değişik dönemleri yaşamış insanların, toplumların, hepsinin izi var. O çok önemli bir değer. Yapılardaki çeşitli figürlerde, çeşitli şekillerde, bunların hepsini görüyorsunuz. Gidip bir Abacıoğlu Han'da çay içtiğiniz zaman, orada nasıl bir yaşam vardı düşünüyorsunuz. Ben de çok merak ettim. "Yahu burada ne yapıyorlardı?" Orası bir hal gibi aslında. Hal gibi yapılmış. Yağ, bal geliyor, orada depolanıyor, oradan satışlar oluyor. Böyle mekânlar hepsi. Örneğin Kızlarağası Hanı'nda şu var. Kızlarağası Hanı'nın, temel atmasında ben de vardım belediye adına. Bana kısmet oldu o kooperatifle birlikte, ilk taşı beraber koyduk başkanla birlikte 1994'te. Mesela orada şeyi inceledik. Ya iki katlı, baktık, altta bir kadastro şeyi var, bir de üstte var. Benim mesleğim harita mühendisliği, ben ilk defa karşılaştım. Bizde kadastro geçer. Türkiye'de nasıldır? İrtifak hakları konulur. Yani üst irtifak hakları, işte katlar irtifakı. Orada yapılmış mesela. O var. Ama nasıl yapılmış. Altın kadastrosu, üstün de ayrı şeyi var. Üst katın. Bir nevi, kat irtifakının orada kurulduğunu görüyorsunuz. Yani derinine indiğiniz zaman, herkesi ilgilendiren bir özelliği var Kemeraltı'nın. Bütün bu değerleri korumak, gelecek kuşaklara aktarmak, oradaki ticari yaşamı sürdürülebilir kılmak, çok zor değil bana göre, çok kolay. Buna sahip çıkılması lazım. Orada bir strateji oluşturulması lazım ve o strateji çerçevesinde de Kemeraltı yaşamının sürekliliğinin sağlanması gerekir. Onun için de ilk yapacağınız şey, tabi ki oradaki tarihi mekânları bir ortaya çıkarmak, düzenlemeler yapmak, o düzenlemeleri yaparken tabi asla tahrip etmemek, dikkatli olmak gerekmektedir. Orada görev yaparken bir ara kendimizi o kadar çok kaptırdık ki dünyamız Kemeraltı Çarşısı oldu. Ama öyle olmak zorundasınız. Yani başka türlü orayı algılamamız, oranın kıymetini anlamamız mümkün değil. Evet, bir yazılı tarihi var, çeşitli üniversitelerimizin araştırmaları var ama en küçük bir yere gidiyorsa, oradaki ustanın anlattığı bir şeyin bile bir önemi var. Çünkü onun hayatı orada geçmiş, birebir ustalarından aldığı şeyleri oraya taşımış. Onların hepsini orada görüyorsunuz.

E15: Kemeraltı'na karşı bende öyle bir tokluk var ki, öyle bir kanıksamışım ki, çarşının her yeri şu an benim için aynı. Ama gezdirilecek kişinin neyle ilgilendiği önemli. Takı falan almak istiyorsa Kızlarağası'na götürürüm. Karnını doyurmak istiyorsa, Konak'ta ya da Hisarönü'nde belli yerler var oraya götürürüm. Tarihi yapılarla ilgileniyorsa birkaç cami, sinagog falan gezdiririm. Konunuz ne olursa olsun her konuyla alakalı bir şeyler var Kemeraltı'nda.

Kemeraltı Çarşısı, kente dışarıdan gelen ve çarşayı hiç bilmeyen birisine gezdirilirken, çarşının birçok farklı niteliğine vurgu yapılmaktadır. Kimi zaman tarihi yapılar, hanlar, hamamlar, ibadethaneler, sembol yapı öğeleri öne çıkarken, kimi zaman da kolektif bellekte yer edinmiş yeme içme mekânları, sokaklar, pasajlar gündeme gelmektedir. Katılımcılar, çarşı içerisindeki çok çeşitli unsurlara atıf yapmakla beraber, başlıca birtakım öğelere sıklıkla değinmekten kendilerini alamamaktadırlar. Bu mekânlar, konumlar ve yapılar özellikle, Saat Kulesi, Hisarönü,

Hisar Camisi, Kızlarağası Hanı, Şadırvanaltı Camisi, Şükran Oteli, Mennan Pastanesi, Abacıoğlu Hanı, Salepçioğlu Camisi, Anafartalar Caddesi, Havra Sokağı ve çarşının bitişiğinde yer alan Agora olarak sıralanmaktadır.

4.2.14. Kemeraltı Çarşısı'nın Geçmişten Bugüne Geçirdiği Değişime İlişkin Algılar

SORU 14: Geçmişten bugüne, Kemeraltı Çarşısı'nda, yapısal ve toplumsal anlamda bir değişim yaşandığını düşünür müsünüz?

AMAÇ: Kentsel yaşam alanlarındaki değişimin, kent kimliği üzerindeki etkisini saptamak amaçlanmaktadır.

Dikkate değer bir çoğunluk, toplumsal değişimlerin, yapısal değişimleri de beraberinde getirdiğini, Kemeraltı Çarşısı'nın da bilhassa göçün etkisiyle yaşanan toplumsal değişimden, hem sosyokültürel hem de yapısal boyutta olumsuz etkilendiğini düşünmektedir.

E10: Yapısal ve toplumsal değişiklik yaşanmadığını düşünmek imkânsız. Çünkü çok fazla toplumsal anlamda değişiklikler yaşadık. Sadece Kemeraltıyla alakalı değil. Bunu etkileyen ana arterlerden bir tanesi bence göç. Göçle beraber Kemeraltı'nın rengi de, esnafının rengi de fazlasıyla değişti. O yüzden öncelikle toplumsal anlamda bir değişim yaşandı. Ardından yapısal anlamda bir değişim yaşandı. Ne gibi? Mesela tarihi değerlere dikkat etmeme, sahip çıkmama, yabancılaşıma gibi.

A1: Ekonomik, toplumsal, siyasal değişimler, yapısal değişimi de beraberinde getiriyor. Ne demek bu? Olaylara bakış tarzın, senin olaya nasıl müdahale edeceğini de belirliyor. Buna politika mı dersin ne dersin? Siyasa diyorlar ya. Koruma politikası. Tabi birçok kişinin şimdi umurunda değil yani. Doğal sitler, bilmem neler, tarihi yapılar. Bu milletin ruhunda olacak anlıyor musun? Koruma moruma varsa. Bu hemen öyle bir günde girdim, yıktım, yaptım değil. Bu toplumun ruhuna sinmesi gereken bir şey.

E15: İzmir şehrinin genel değişimine, doğal olarak Kemeraltı da ayak uydurmuştur. Şöyle ki İzmir göç almıştır. E tabi Kemeraltı'nda işletmecilik yapanlar da müşteri olanlar da o göçle gelen kimseler nispetinde harmanlanmıştır. Alışveriş alışkanlıkları, para harcama, tüketim alışkanlıkları, farklı gruplarda farklı şekillerde olduğu için, tabi düne göre çok şey değişmiştir. Genel ekonomik konjonktür de her yeri olduğu gibi Kemeraltı'nı da etkilemiştir.

Yine AVM'ler, cadde mağazaları, Kemeraltı müşterisini bölmüştür. Böyle baktığınız zaman, şaşılacak çok da bir şey yok aslında. Her yer ne kadar değişiyorsa, Kemeraltı da o kadar değişmiştir. Ohumluya giden pek bir şey yoktur ama Kemeraltı'nda maalesef benim gözlemlediğim. Dükkâncıların, işletmecilerin kazançları düşmüştür, masrafları artmıştır. Yaptıkları ticaretin kalitesi düşmüştür. Kemeraltı'nda ticaret ne yazık ki yozlaşmıştır.

E11: 70'lerin Kemeraltı'sını hatırlıyorum çok net. O zamanki nezaket, o zamanki kültür, o zamanki kozmopolit yapı, sürekli erozyona uğruyor. Bodrum Lokantası, Veysel Çıkmazı gibi yerler çok meşhur yerlerdi. Bunları ayrı bir kültür olarak düşünün. Bu sürekli bir erozyona uğruyor ve maalesef İzmirli, Kemeraltı'ndaki dükkânlarını Anadolu'dan gelen arkadaşlara kiraladığı müddetçe, sadece aylık kirayı ödemek öne çıkıyor ya, başka bir şey önemsenmez hale geliyor. Selçuk Yaşar bile Kemeraltı'ndandır. Onların bile ilk dükkânı burada çarşıdadır. Boyacı dükkânı. Burası, herkesin buradan çıktığı bir yer. İnönü'nün doğduğu ev şurada yukarıdadır. Hamamlar var mesela, bilen hanımlardan Kemeraltı'na hamama gelen var, bildiğin eski usul. Ama işte bunların biraz daha zenginleştirilmesi, daha güvenli hale getirilmesi lazım. Çarşıdaki insanın sosyokültürel yapısıyla da bunun çok alakası var. Yani, kimseyi şey yapmak için söylemiyorum ama memleketindeki malı mülkü satıp buraya yerleşen insanların buraya bakışıyla bizimki bir değil. O adam, kirasını çıkartsın, mal satsın, para kazansın diye burada. Biz, burası yaşasın diye buradayız.

Y6: Eskiden Kemeraltı'nda bulunan insanlar İzmirli, Tabi bu değişti. Göç aldı İzmir. Doğudan büyük bir göç aldı. Onların da büyük bir kısmı Kemeraltı'na yerleşti. Ben size bir tane küçük örnek vereyim. Eski Yahudi Mahallesi Kemeraltı'nda olduğu için, subya [sübye] diye bir içeceğimiz vardır, kavun çekirdeğinden yapılır ve bunu hala Kemeraltı'nda satanlar vardır. Bir ara çok içilen bir içkiydi o, alkolik bir içki değildi, şerbetimsi bir şey. Herkes Yahudi olsun olmasın, bilhassa sabahları bir bardak içerlerdi. Şimdi yavaş yavaş o içkiyi satan insanlar ortadan kayboluyorlar. Çünkü bunu tanıyan eski İzmirli artık yok. Bir de bu, göçle gelenlerin damak tadına uymuyor ya da bilmiyorlar. E tabi öyle bir talep olmayınca da kaybolmaya başlıyor şeyden, İzmir'in gastronomi sahnesinden yavaş yavaş. Yapısal olarak baktığımızda, işte biliyorsunuz, herkes istediğini yapıyor, istediği brandayı çekiyor, istediği eklemeyi yapıyor. Denetim çok güç. Bir kültür varlığı yok edilip yerine otopark yapılabilir gibi gibi şeyler.

Y8: Dönüşüm yaşandığını düşünüyorum tabi ki. Bu dönüşüm halen devam ediyor. Mesela Basmene, bunun doruk noktası. Bundan on beş, yirmi yıl önce Somalililer vardı. Sonra Suriyeliler geldi, şimdi Afrika kökenliler var. Ondan önce Mardin'den gelenler vardı. Ondan önce Konyalılar vardı. İnanılmaz bir toplumsal değişim, dönüşüm de var. Bu dönüşüm bize iki şey söylüyor. Bir, burasının çok misafirperver ve hoşgörülü bir yer olduğunu söylüyor. İki, bu dönüşümün, politika eliyle yapılmasının gerekliliğini de bize söylüyor. Öyle olmayınca işte binalar, korunamıyor, kullanılamıyor, doğru fonksiyonlarla ayağa kaldırılamıyor. Bu ikisine çok özellikle dikkat edilmesi gerektiğini de söylüyor çok açıkça aslında bize.

E4: “Çok değişiklik yaşandığını düşünüyorum. Ama çok olumlu değil. Herkes kendi tarihine sahip çıkıp, “ben bunu bozmayayım, muhafaza edeyim” düşüncesiyle hareket etseydi, o eski yapılara sahip çıksaydı, şimdi onların hepsini daha rahat görebilirdik veya onlara daha çok yer açabilirdik. Ama şimdi maalesef öyle değil.”

E13: “Kemeraltı Çarşısı’ndaki yapısal değişim, tarihin kaybolması. Bu alenen ortada. Toplumsal değişim, eskiden hem orta tabakaya hem elit tabakaya hitap eden bir yapısı vardı. Şimdi elit tabakaya hitap eden yapısı nerdeyse kalmadı desek yeri var. Şu an orta tabaka ve alt tabakaya hitap eden bir Kemeraltı var karşımızda.”

A7: Evet düşünüyorum. Alışveriş yapanların profili değiştı. Eskiden tüm İzmir halkına hitap eden çarşı bugün Çin malları satmasından dolayı alt gelir grubuna hitap etmektedir. Üst gelir grubu daha ziyade yeme içme yani gastronomi ile ilgilenmektedir. Yapısal anlamda da eski tarihi yapıların bir kısmı, yakılarak otopark yapılmaktadır. Genelde iki katlı olan binaların kat aralarına gerilen tenteler/güneşlikler nedeniyle tarihi yapıların güzellikleri örtölmekte, algılanması zorlaşmaktadır.

A5: “Toplumsal anlamda değişimini birkaç tarihi kartpostala bakmakla ve günümüz görüntüleriyle karşılaştırmakla bile anlamak mümkündür. Özellikle levantenlerin ortaya koyduğu sosyal yaşam ve bunun etkilediğı yerel halk yaşamı giderek azalmış ve neredeyse yok olmuştur.”

Y12: “Tabi ki canım bu kaçınılmaz bir şey. Canlı bir organizma. Yani biraz olumsuz gitmiş ama tekrar döndürmek lazım orayı. Yani olumsuz şeyler var. İşte bu hanutçular vesaire bağıır çağır ortalıktaki şeyler falan, onların falan bir düzene zaptrapta alınması lazım yani.”

A2: “Tarihsel ve kültürel değişim yanında olumsuz anlamda ciddi bir fonksiyon değişikliğine de uğradı.”

Kemeraltı Çarşısı’ndaki değişimin olumsuzluğunu vurgulayan kimi katılımcılar, çarşı esnafının bu olumsuz durum üzerindeki etkisine yoğunlaşmaktadırlar.

Y9: Kemeraltı'nın eskiden asil bir şeyi vardı, esnafı vardı. Esnafın biri siftah etmişse ötekine yönlendirirdi. Belki de bu Türkiye'de tamamen kayboldu. En önemli kayıplardan biri bu. İkincisi, bozuk mal satılmazdı. Havra Sokağı'na girdiğin zaman, hangi malı alırsan al, evine arkayı dönüp götürebilirdin. Ama son gelen o Güneydoğu'dan göçlerle beraber, oradaki esnaf yapısı değiştikçe, sokaktan insan çekmeler, insanların itici bulduğu birtakım alışkanlıklar ortaya çıkmaya başladı. Havra Sokağı'nda bozuk mal satıldı. Yapı bozulduğu için, toplumsal bir değişim olduğu için, orada işte ne bileyim, geçmişteki yerleşik, eski esnaf yok olduğu için, yeni gelen esnaf o eski esnafın geleneğini sürdüremedi. Orası git gide zayıflayan bir hal aldı. Mesela ben eskiden Havra Sokağı'nın önünde durur, Havra Sokağı'ndan yaş sebze, meyve, ekmek vesaireyi alır giderdim. E şimdi aynısını yapmıyorum.

A4: “Evet değişimin olduğunu düşünüyorum. Kemeraltı Çarşısı'nda tezgâh açıp, yerleşik esnaf kültüründen uzak, işportacılar gibi bağırarak satış yapanların sayısı her gün artıyor. Tarihi çarşının önemini önce Kemeraltı esnafının bilmesi gerekiyor.”

A1: İçerideki esnaf dışarı çıkınca, buradaki mekânlar, ticari yerler, dışarıdan gelenler tarafından ele geçirildi. Çığırkanlık yapanlar, ensenden tutanlar, “gel içeriden pantolon al, pabuç al” diyenler, bunlar hep Kemeraltılı değil, buranın özü değil. Dolayısıyla Kemeraltı şu an, alt gelir gruplarına hizmet eden, her şeyin ucuzunun olduğu, her şeyin bir arada bulunduğu bir yer. Gene de güzelliğini koruyor ve yaşıyor, o ayrı bir hikâye, ölmedi, yaşıyor. Ama tabi eski olaya baktığında, başka bir yaşam sürüyor. Burayı nasıl canlandırırız? Ölmedi ki canlandırılim. Eski haline getirmeye çalışmak bence, çok olmaz bir şeyin üstüne gitmek gibi. Bunun sırrı şey de yatıyor. Alaçatı nasıl bir Türkiye yazlık merkezi haline geldi? Bunun cevabını verirken, Kemeraltı'nın nasıl eski şaşalı günlerine dönebileceğinin cevabını da bulursun.

A3: “Toplumsal yönde değişim ise, esnaf profilinin değişmesi sonucu çarşıdaki çığırkanların artması ve güvenilir esnaf kültürünün yitirilmesi ve müşterilerin azalması tehlikesi ile karşı karşıyadır.”

E1: Eskiden, ben mesela, 74'te geldim. 70'li yıllardan beri ben bilirim. Burada esnaf, 74'ten 80'e kadar, itimat, güven, sevgi, saygı... Mesela diyelim geldim sana derdim ki “Enes bana elli lira yüz lira borç verir misin?” “Tamam” derdin. İkinci, üçüncü gün gelir sana verirdim. Herkes birbirine yardım ederdi. Şimdi kimse kimseye yardım etmiyor.

Yaşanan olumsuz dönüşümü, tüketim pratiklerinin değişimine bağlayanlar da mevcuttur.

Y4: *Toplumsal anlamda bir değişim var mı? Var. Olumlu mu? Bana göre, değil. Olumsuz bir gidişat var. Sürdürülebilirlik anlamında, o olumsuzluğu ortadan kaldırıp, olumlu şekli getirmek var. Şimdi oradaki tarihi bir lokanta gidiyor, AVM'nin içinde şey açıyor. Ya niye oraya gitsin? Orada kalsın. Orada olacaksa başka türlü olsun ama asıl yeri, doğduğu yeri ortada tutmak, onun değerini korumak, bence çok önemli.*

E1: *Burası kentin cazibe merkeziydi ama şimdi kaybetti. Neden kaybetti? Yeşilyurt'ta aynısı var, Bornova'da aynısı var, Karşıyaka'da aynısı var, Alsancak'ta aynısı var. Hep aynı işi yapıyorlar. Kuyumcusu, ayakkabıcısı, konfeksiyoncusu, atölyecisi, dönercisi, köftecisi, imalathanesi, hepsi İzmir'e yönelik. Buraya tabi insanlar gezmeye, tozmaya, eğlenmeye, bir şeyler yemeye, bir nostalji yapmaya geliyorlar. Eskisi kadar turist de gelip gitmiyorduk buralara.*

E6: “Metro daha yeni yapılırken, orada bir çantacı [Fevzipaşa Bulvarı'ndan söz ediyor] arkadaşım vardı. İşportacı. Mesela diyelim şu modelden yok elinde öbür modellerden var. “Bugün de bunu alsınlar ya” derdi. Gelen alıp giderdi. Bulduğunu alıp gidiyordu millet eskiden. Şimdi arıyor yani. Ne istiyorsa onu arıyor müşteri.”

Kemeraltı Çarşısı'ndaki değişimin yapısal boyutunu değerlendiren kimi katılımcılar, bu değişimlerin, tarihi dokuya ilişkin koruma bilincinin zihinlere yerleşmemesi nedeniyle olumsuz şekillendiğinden yakınmaktadırlar.

A5: *Yapısal anlamda değişim için dört örnek yeterlidir. Birincisi tarihi çevre bilincinden uzaklaştığımızı gösteren çarşı ile deniz arasında konumlandırılan belediye binası ile 5-6 katlı yapılar ve denizin doldurulmasıdır. İkincisi 1935'de açılması tamamlanan Fevzi Paşa Bulvarı nedeniyle en az 6 hanın yok edilmesi, Büyük Karaosmanoğlu Hanı'nın yarısının; Selvili Han'ın tamamına yakının yıkılmasıdır. Üçüncüsü ise avlulu büyük bir han olan Girit Hanı'nın yerinde bugün çok katlı bir iş hanının yapılmış olmasıdır. Bu örneklerle Kemeraltı Çarşısı'na girdikten sonra hemen sağda yer alan modern Salepçioğlu Hanı'nı da ilave etmek yerinde olacaktır.*

A3: *Kemeraltı Çarşısı'nın binlerce yıllık geçmişi olduğu düşünülürse, yapısal değişimi kaçınılmazdır. İç limanın çevresindeki yapılar yanında, limanın zamanla dolması ile birlikte bu alanda yapılan yapıların bir kısmı, koruma bilinci oluşmadan ve tescillenmeden önce, yıkılarak yerine yeni betonarme binaların yapıldığı görülmektedir. Yapısal değişim zamanla bakımsızlıktan da olmuştur.*

A6: “Yapısal anlamda az da olsa zaman zaman dokuya aykırı bulduğum müdahaleler var. Örneğin yeni balık hali. Kemeraltı dokusuyla nedense hiç bütünleştirememişimdir.”

Y3: Son yıllarda tarihi mekanların pek çoğunda restorasyon çalışmaları sürdürülmektedir. Valilik, yerel yönetimler, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları bu konuda önemli çalışmalar yürütmektedir. Diğer yandan farklı amaçlarla kullanmak üzere tescilli yapıların tahrip edilmesine de ne yazık ki devam edilmektedir. Bu kapsamda İzmir 1 numaralı Kültür Varlıklarını Koruma [Bölge] Kurulu Müdürlüğü ve Konak Belediyesi KUDEB [Koruma Uygulama ve Denetim Büroları] Birimi tarafından gerekli işlemler yürütülmektedir.

Bazı katılımcılar, yaşanan toplumsal ve yapısal değişimlere rağmen, Kemeraltı Çarşısı'nın özündeki yaşam kültürünün, heterojen insan profilinin, varlığını sürdürdüğünü ve çarşıda var olan kültürün gelecek nesillere aktarılması hususunda adımlar atılması gerektiğini ifade etmektedirler.

Y1: İzmir de dünyadaki değişimden payını alıyor. Ama bu binlerce yılın birikimiyle süzülüp gelen dokunun, kültürün yaşaması gerekir. Burada farklı dinlerdeki, farklı dillerdeki insanların bir arada paylaştığı ticaretin, ahlakın, insanlığın, yaşam kültürünün izlerini görüyorsunuz. Bunun devam etmesi gerekiyor. "Bugün imkânlarım var, milyarlarım var. Her şeyi değiştiririm." Hayır. O zaman Kemeraltı olmaz. Kemeraltı bu haliyle Kemeraltı. Benim düşüncem bu mevcudun gelecek nesillere aktarılması noktasında bir şeyler yapılmasıdır. Yoksa Kemeraltı'nın bütün yapılarını yenilersek, o zaman Kemeraltı olmaz o. Dokusunun yok olmaması, mimari yapısının yok olmaması, kültürünün yok olmaması, ahlaki değerlerinin, ticaret ahlakının, insani değerlerinin devam etmesi gerekir. Bunları sürdürebilirsek çarşı devam eder. Yoksa Kemeraltı'nu bin kat daha lüks yaparsın, insanları da oraya koyarsın. Bugünkü AVM'ler bunun benzeri. Niye Kemeraltı? Kemeraltı'nın ruhunu yok etmemek gerekir. Bedeni ayakta tutan ruhtur. Bu ruhu var edersen, o bedende çok şey kullanırsın, çok şey yaratırsın, çok şeyi yenileyebilirsin. Tabi o ruhu biraz da buradaki yapılar veriyor. Buradaki o tarihi doku, şu an içerisinde bulunduğumuz bu tarihi han [Abacıoğlu Hanı], buradaki ruhu, birçok işyerinde görebiliyorsunuz. Bugünkü yaşamda, farklı fonksiyonlar üstlenilse de burada insanlar farklı bir psikolojiyle, daha farklı bir anlayışla bir arada bulunuyorlar.

E3: Bu çarşıda her daim fakiri, ayakçısı da vardır; zengin, başarılı olan da vardır. Başarılı olup sonra kaybeden de vardır; fakir olup daha sonra zenginleşen de vardır. Genel olarak baktığınızda buranın sosyal profili heterojen bir mozaiktir. Seviyesi değişebilir, değişmiştir. Ama o renkler hep vardır. Zengin müşteri de gelir. Sayısı düşmüştür. Ama vardır. Burada çalışan kültürlüsü, kültürsüzü, dolandırıcısı geçmişte de vardır. Halen de vardır.

Çarşıdaki resmi kurumların bölgeyi terkinin, çarşı ve çarşı esnafı açısından olumsuz yansımaları olduğu görüşü mevcuttur.

E2: *Eskiden şöyle olumlu bir durum vardı. Bütün hükümet birimleri Kemeraltı'ndaydı. Bunlar zamanla gitmeye başladı Kemeraltı'ndan. Gıda toptancıları buradaydı, ayakkabı toptancıları buradaydı. Gittiler. Bunlar hep eksi değer yazdı bize. I. Beyler, II. Beyler, III. Beyler, sağlık sektörünün ana damarlarıydı. Bunlar işte zaman içerisinde yavaş yavaş hep Kemeraltı'ndan ayrılınca, hep eksi değer yazmaya başladı. İşte Bağkur gidiyor, SSK gidiyor, tapu gitti, nüfus müdürlüğü gitti. Düşün bir nüfus müdürlüğünün gitmesi orada çalışan yüz elli, iki yüz personel artı orayı ziyaret eden günde bin, iki bin kişi. Hep biz nemalanırdık oradan esnaf olarak. En son işte belediye gitti. Büyükşehir Belediyesi'nin büyük binası, depremde dolayı hasar görünce, kimisi Balçova'ya, kimisi fuara hep bölündüler. İnşallah sonu güzel olur çünkü Kemeraltı ne kadar kuvvetli olursa İzmir o kadar güzel olur bence.*

Katılımcıların bazıları, Kemeraltı Çarşısı'nda olumlu yönde bir değişimin varlığından söz etmekte olup çarşı adına geleceğe ümitle bakmaktadırlar.

E14: *Çarşıda değişim yok mu? Doğanın kuralı, Adem'den bugüne, bilinen bir şey vardır: "Değişmeyen tek şey değişimdir." Dolayısıyla her şey değişiyor tabi ki. Değişimin hangi yönde olduğudur önemli olan. Biz olumlu yönde olduğunu düşünüyoruz. Bir kere, tarihi doku bilinci oldu. Yerel yönetimdeki yöneticiler daha düzgün bakmaya başladı. Dünyada iki ya da üç tane olan şirketin bir tanesi burada kuruldu. TARKEM diye. Bu bölgeyi ve şehrin tarihi dokusunu geliştirmekle ilgili. Bunun aynısı, Prag'da ve Atina'da yapılmış. Prag'da sinagoglar bölgesi, dünyada en çok konuşulan bölgelerden bir tanesi. Atina dendi mi Plaka gelir. Ama bunlardan çok daha kıymetlisi, aralarında karşılaştırılamayacak kadar farkı olan, bir cam parçasıyla bir elmas kadar farkı olan bir Kemeraltı Çarşısı vardır. Bu tür şirketlerin, insanların bilinci, belediye başkanlarının olayı daha çok sahiplenmesi, çok daha güçlü kılacak. Tabi bir de doğru bakışlı valiler. Emniyet müdürleri de aynı şekilde. Çünkü asayişin, güvenliğin olmadığı yerde huzur olmaz, huzurun olmadığı yerde ticaret olmaz.*

E5: "Çarşımız artık otantik ve turistik bir çarşı olma yolunda, geleceği de bu yönde olduğu oldukça aşikârdır. Popüler günlerine geri dönmesi için, turistik ve otantik yönleri ağır basmalıdır."

Türkiye'de yaşanan toplumsal değişimler, İzmir'i ve Kemeraltı Çarşısı'nı da etkilemiştir ve etkilemeye devam etmektedir. İlgili hususta yaşanan toplumsal değişimler, bulguların da işaret ettiği üzere, öncelikle göç kaynaklıdır. İzmir özellikle 1950 sonrası ciddi anlamda iç göç almış bir kentken, son on yılda buna yoğun yurtdışı göçlerin de eklenmesiyle kent popülasyonunda önemli bir değişim gerçekleşmiştir. Nüfusun niteliksizleşmesine yol açan bu değişim, kente yabancı olan ve dolayısıyla kente aidiyet duygusu şekillenmemiş insanların yoğunluğu ile karakterizedir.

Böylelikle olumsuz yönde şekillenen bu toplumsal değişimin, kente ve Kemeraltı Çarşısı'na yapısal boyutuyla da olumsuz yansıdığı gözlenmektedir. Toplumsal değişimin, bir de sermaye akışkanlığının hız kazanması ve yeni kentsel kamusal alanların açılmasıyla yaygınlaşan yeni tüketim pratiklerinden kaynaklanan boyutu söz konusudur. Kemeraltı Çarşısı, bu boyutuyla da, dönüşüme gerekli ölçüde ayak uyduramamış olmasıyla farklı bir sorunsalın merkezindedir. Zikredilen tüm bu olumsuz değişimlerin yanı sıra, çarşıya ilişkin bilhassa son yıllarda uyanan koruma bilincinin giderek yaygınlaşacağına ve bu bilincin, somut hale getirilerek hayata geçirileceğine olan inanç, göz ardı edilmemesi gereken bir olgu olarak dikkat çekmektedir.

4.2.15. Kemeraltı Çarşısı'nın Sorunlarına İlişkin Algılar

SORU 15: Kemeraltı Çarşısı bugün ne tür sorunlarla karşı karşıyadır?

AMAÇ: Kemeraltı Çarşısı'nın karşı karşıya olduğu sorunların tespiti amaçlanmaktadır. Böylelikle, çarşının toplumsal ve fiziki sürdürülebilirliğinin önündeki engellerin gözler önüne serilmesi mümkün olacaktır.

Kemeraltı Çarşısı'nın yaşadığı sorunlara ilişkin, katılımcıların ilk aklına gelen şey, çarşının altyapı yetersizliği olmaktadır. Otoparkların ihtiyacı karşılamaktan uzak oluşu, umumi tuvaletlerin eksikliği, iklimlendirme ve aydınlatmaya ilişkin noksanlar sıklıkla ifade edilen sorunlardandır.

Y8: Altyapı sorunu en önemli sorun. Aydınlatma, internet, kanalizasyon başta olmak üzere, en önemli sorun aslında altyapı. İzmir Büyükşehir Belediyesi bunu, önümüzdeki üç yıl içerisinde tamamlayacağını iddia etti. İhaleleri yaptı. Şimdi onlar başlayacak. İkinci temel sorunu, mal sahiplerinin, mülk sahiplerinin, artık buradan metrekare değil, değer bazlı öngörüyle hareket ederek yapılarını koruma anlamında alacağı insiyatiflere ilişkin bir durum. Bir de bizim metruk bina problemimiz var. Hani sırf restorasyon pahalı bir şey olduğu için yapamayan ya da çok vârisli durumdan dolayı değersizleşen yapıların, çökmesi çok ciddi bir problem burada. Bir de özellikle 95'lerde doruk noktasına çıkmış olan hançerlerin yıkılıp yerlerine, meydanlar, nitelikli projeler vesaireler gerçekleştirilmesi gerekiyor. Zaten bunlar olursa, burası etap etap, adım adım, elli yılda değil ama yirmi, yirmi beş yılda geri gelebilecek olan bir yapı diye düşünüyorum ben Kemeraltı'ni.

E1: *En büyük sorun şu: Yağmur yağdığı zaman Kemeraltı'ni su alıyor. Ben burada üzüliyorum. Hani İsmail TÜRÜT diyor ya "Malatya'da kar yağıyor, ben Rize'de üşüyorum." Sel bastı mı ben üzüliyorum. Bugün bir yağmur yağdı. "Eyyah dedim Kemeraltı bugün bitti." Kestelli Sokağı var. Kahraman Sokağı var. Azizler Sokağı var. Komple su aşağıya iniyor. Izgara olmayınca dükkânları komple su basıyor. Ayakkabı, elbise su olunca, o adamlar o gün bitti.*

E12: *Bir kere buraya yağmur yağdığı zaman, bütün dükkânlarımızın içi su doluyor. Altta, zeminde olan dükkânların hepsi su doluyor. En ufak bir yağmurda sel baskını ile karşı karşıyayız. Buradaki su giderlerinin, logar kapaklarının, yer meyillerinin ayarlanıp, buraya ciddi bir kanal projesi yapılması gerekiyor. Bir elektrik arızası oluyor, bir gün boyunca elektrik gelmiyor. Burada atölyeler var, imalathaneler var işleri çok aksıyor. Mesela ulaşım anlamında, şu bizim Çankaya girişinden Kemeraltı'na bir tabela asın dedik, adamlara on yıldır bir tabela astıramadık. On yıldır buradan geçip buradan Kemeraltı'na giriş olduğunu bilmeyen vardır. Gidiyor adam Konak'tan giriyor mesela.*

E8: *Kemeraltı altyapısı sıkıntılı. Çok sıkışık bir yerleşim olduğu için, çok eski binalar olduğu için, Kemeraltı sokakları çok dar. Kışın yağmur çok şiddetli yağdığı zaman, Kadifekale civarından gelen yağmur, Kemeraltı'ni basıyor. Defalarca burada esnaf mağdur oldu. Dolayısıyla deniz seviyesinde, hatta deniz seviyesinin altında olduğu için, deniz de buraya baskı yapıyor ve mevcut kanallar tıkanıyor. Buna da pek bir şey yapamıyorlar. Yapmaları için Kemeraltı'ni altı aylığına kapatmaları lazım. Geniş bir kanalizasyon yapmaları için.*

A1: *Çişini yapacağın yer yok. Benim, Kemeraltı'na tuvaletler zinciri projem vardı. Vakıf kurup, vakıf aracılığıyla böyle yerleri işletip, tuvaletler günün her saati tıkır tıkır tıkır para topluyor... Hatta ben tuvaletleri böyle 1M, 2M, 3M Migroslar gibi boyutlandırarak projelendirecektim. Altyapı sorunu var. Şimdi biraz düzeldi galiba. Çünkü ciddi bir işlem yaptı belediye oraya. Su basıyordu ya. Yukarıdan gelen sel suları, Kemeraltı'nda bütün dükkânları basıyordu. Bunun gibi fiziki sorunlar var. Altyapı, elektrik, su, kablolar, telefonlar nereden gidiyor. En ciddi işlerden biri bu. Sosyal yapıdan kaynaklanan sorunlar var.*

E2: *Çarşımızın en büyük sorunu altyapı sorunu. Bunun yanında otopark sorunumuz var. Dışarıdan müşteri buraya alışverişe geldiği zaman, aldığı eşyaları götürme sorunu var. Son bir iki senedir elektronik bariyer sistemi başladı. Ne esnaf malını indirebiliyor ne de buraya gelenler mallarını alıp gidebiliyor. Düşün, gelinlikçiler alışverişe gelecekler, zaten bunlar sekiz, on kişilik gruplar halinde geliyorlar. Bunlar bir sürü eşya alıyorlar. E bunlar nasıl götürecekler bu eşyaları? Aşağı yukarı dört, beş taksi tutmaları lazım. Hep bunlar sorun. Eskiden mesela sobacılar vardı. Koca koca sobalar satılırdı. E şimdi ne soba var ne o sobayı alacak araç girebiliyor buraya. Umumi tuvalet sorunumuz mesela. Dışarıdan gelen misafirlerimiz için ben gözlemlediğim en büyük sorunlardan biri. Seyyar tuvaletlerin olması lazım belirli noktalarda. He tuvaletler var mı? Ama hep hanların içerisinde. Ne bileyim böyle, köhne, böyle hijyen tuvaletler çok az. Geceleyin ışıklandırma sorunumuz var. Kamera sistemleri sorunumuz var. Emniyetle ilgili sıkıntımız var. Senelerce atıl kaldı bu*

Kemeraltı. Her türlü. Altyapı açısından olsun, güzelleştirme açısından olsun. Çünkü sorunlar çok büyük. Bir de siyasilere yer altına para gömmek istemiyorlar. Çünkü yaptığınız şey gözükmüyor yerin altında.

E13: Sorunları sıralayalım. Bir, bir kere Kemeraltı'nın altyapı sorunu var. Yerel yönetimlerin ihmal ettiği, yağmur yağdığında dükkânların su bastığı, büyük sıkıntıların yaşandığı bir Kemeraltımız var. Bir diğer sorun otopark sorunudur. Otopark anlamında destek veren tek otopark Mezarlıkbaşı'ndaki katlı otopark. Onu da Büyükşehir Belediye Başkanı'nın yıkma kararı aldığını biliyoruz. Alternatifi olmadan yıkılacak bir otopark mutlaka Kemeraltı'na zarar verecektir. Kemeraltı'nın yıkılmış, metruk binaları var. Bunlar da sorunlardan bir tanesidir. Kemeraltı'nın tarihi dokusunun gizlenmişliği var. Bu da bir sıkıntıdır.

E5: “Sıcak ve soğuk hava sorunlarımız, güneş ve yağmur önleme sistemleri, çarşı içi ulaşım sıkıntılarımız, gece aydınlatma ve güvenlik sıkıntılarımız var.”

Y11: “En büyük sorun altyapı sorunu, bir de dükkânların dizaynı. Adam yukarıya güneşlik koymuş. O bir renk koymuş, öteki bir renk koymuş. Yani bir düzen yok.”

Bir katılımcı, iç limanın doldurulma sürecine değinerek Kemeraltı Çarşısı'nda su baskınlarının neden şekillendiğini açıklamakta ve Büyükşehir Belediyesi'nin, bu sorunun halli için geliştirmiş olduğu “kuşaklama projesi” hakkında bilgi vermektedir.

Y2: Kemeraltı'nda, yağmur yağınca sıkıntı çıkıyor. Niye? Çünkü eski körfez, camilere kadar geliyor. Camiler böyle bir yay çizer. Hisar Camisi'nden başlayarak Konak'taki camiye kadar bir yayın kenarlarıdır. O yayın içi, eski körfez. Timur'un 1400'lerde İzmir'e gelip hisardaki iki kuleyi kurtarmasına kadar, burası su. Ve hatta deniyor ki oradaki Rodos şövalyeleri iki hisar arasına zincir germişler. Timur, Tatar askerlerle, yukarıdaki Antik Tiyatro ve Stadyumlarla iç limanı doldurup ters taraftan kuşatmış, karadan. O yüzden Stadyum bulunamıyor mesela. Tahmin edilen yerler var ama yok. Tiyatro da çıktı ama sadece temelleri çıktı. Dolayısıyla suyun üstünde oturuyor çarşı, dolgunun üstünde. Tabi en ufak bir yağmurda esasında deniz kabarıyor. Belirli dönemlerde denizin yağmurla birlikte almış, yetmiş santim kabardığı oluyor. Şimdi yalnız, Aziz Kocaoğlu'nun başlattığı çok önemli bir çalışma var. Havra Sokağı'nda ilk adımı atıldı. Merkez Bankası'nın önünde inşaatı halen devam eden bir pompa istasyonu var. Bu pompa istasyonu, aşağıda olacak ve Kemeraltı'nın tüm bu altyapısı bu pompalara bağlanacak. Şu an kanal yapıyorsun fakat eğim veremiyorsun. Çünkü eğim verdiğin an, deniz seviyesinin altına düşüyor. Faydası olmuyor. Deniz kabardığı zaman tam tersine içeri giriyor. Şimdiki bu sistemde, pompalar birkaç metre derinde yapıldı. Ona bağlanacak bütün hatlar, yağmur suyu hatları daha derinde olacak. Böylece eğimi daha rahat olacak. Gelecek ana

pompaya, oradan denize pompalanacak. Tabi bu zor bir çalışma. Ben böyle bir çalışmada yönetici olmak istemezdim.

Yine aynı katılımcı, çarşıdaki otopark yetersizliğine ilişkin de birtakım açıklamalarda bulunmaktadır.

Y2: Otopark yapmak için kazı yapman lazım. Kazı yaptığın zaman, izin alamayacaksın. Yer altına yapman mümkün değil. Yer üstünde de ancak bir yerler yanınca manınca kaçak yapıyorlar. Belediye de onlara açıkçası göz yumuyor. Zaten bu talep yüzünden de Mezarlıkbaşı'ndaki otopark yıkılmıyor. Buraları özel yerler. Esnaf araç girsin diyor ama bence çok olumlu bir şey daha yapıldı geçen yılın sonunda. Biliyorsun, belirli saatlerde artık araç giremiyor Kemeraltı'na. Bu, dünyada da tarihi merkezlerde uygulanan bir yöntem. Mesela Prag'da da otobüsler getiriyor, bir, iki kilometre ötede bırakıyor seni. Sen yürüyerek gidiyorsun merkeze.

Esnafların kültürünün yitirilmiş olması ve bu yitikliğin sembolize edilmiş hali olan hanutçuluk sıklıkla söz edilen sorunlardan birisidir. Katılımcılar, esnafın bilinçsizliğinden ve çarşının denetlenmiyor oluşundan da yakınmaktadır.

E11: Burayı öldüren şeylerden bir tanesi ne? Her belediye uğraşıyor ama tabi bir yerde oy kaygısı var. Bu hanutçular var, çığırtkanlar var. Ben elli küsur yaşında bir adam olarak, ben rahatsız oluyorum. “Ya arkadaş bir düşün yakamdan” diyorsun. Acayip rahatsız ediyor. Yıllardır var bu ve özellikle hanımları çok rahatsız ediyorlar. Biz erkek halimizle zaten sinir oluyoruz. Bir de yeni değer yargılarında eğlence var. Sizinle eğleniyorlar. Bizim dükkânı biliyorsunuz. Simge yapılarından bir tanesi burası. Adam soruyor. “Ya burada... [dükkân ismini söylüyor]” varmış diyor. “Ya onlar kapattı” diyor. Veya ne yapıyor? Kuyumcular Çarşısı'na gönderiyor. Adam gittikten sonra da eğleniyorlar. Ya ben gözümle gördüm. Bu onların bir eğlencesi. Tamamına mal edemeyeceğimiz bir durum olsa da yaygın bir hal bu.

E7: Birinci sorun şu hanutçular. Hanutçuları temizlemediğiniz sürece, Kemeraltı'nda daha kayıplar çok fazla yaşanır. “Kemeraltı'na gitmem ben.” “Neden?” “E yolda yürüyorsunuz, koluna giriyor gel abi gömlek vereyim, gel ablacım etek vereyim. Bilmem ne.” Bu bir. İkincisi altyapı sorunudur. İzmir'e sağlam bir yağmur yağsın, kimse yetkili gelsin beraber bi gezelim. Bazı yerlerde yüzme bilmiyoruz diye giremeyiz. Onun dışında, her yaz geldiğinde yaşanan bir tente olayı var. Allah göstermesin bir yangın çıksa itfaiye giremez Kemeraltı'na. Rengârenk her taraf, gökkuşağı gibi tente. Bu kötü bir görüntü. İzmir sıcak oluyor. E bunu herkes biliyor. Kemeraltı alışveriş merkezi. Her daim kalabalık. İnsan ister istemez serine kaçmak istiyor. Tamam, iyi güzel de buna bir standart getirin.

A3: “Kemeraltı Çarşısı, dükkân sahiplerinin el değıştirmesi ve esnaf kültürünü bilmeyen kişilerin çoğalması nedeniyle satıcı profili hızla bozulması tehdittir. Çarşının denetimi yetersizdir. Yönetimsel sorunlar yanında, bilinçsizlik ve maddi yetersizlikler nedeniyle yapısal bozulmalar hızla sürmektedir.”

E1: *Bizim doğudan gelen insanlar bazen esnafa, turiste, yabancıya çok sert, katı davranıyorlar. Esnaflık dediğin zaman biraz tatlıdilli, güler yüzlü, yumuşak olur, sempatik olur. İnsanlar “ben bunu beğenmedim almıyorum” dediği zaman müşteriye hakaret etme şansın yok, “alma” deme şansın yok, “almayacaksan ne bakıyorsun” deme şansın yok. Yani burada çok ailesiyle gelen insanlar kavga ettiler.*

Bir katılımcı, esnafın başına buyruk hareket ederek sebep olduğu düzensizliği, güvensizliği ve ürün kalitesinin her geçen gün değer kaybedişini, denetimsizliğe ve gerektiği halde yaptırım uygulanmamasına bağlamaktadır. Bunun temel nedeni de oy kaygısı ve siyasi imtiyaz olarak ifade edilmektedir.

Y9: *Bu ülkede her şey siyaseten oy kaygısı ile şekillendiği için, Kemeraltı’nda bir adama verdiğiniz bir imtiyaz, engellemediğiniz zaman, diğer insanın da hakkı gelmiş oluyor. Mesela orada çok güzel kahve pişiricileri var. Ama neredeyse Hisar Camisi’nin oraya girdiğiniz ana caddeyi kapatır hale gelmişler. Adam orayı, iki kişinin geçemeyeceği bir yer haline getirmiş. Bu hakkı nereden buluyor? Ona dokunmayan belediyeden, zabıtanın buluyor. Bir yerde suçü önlemek istiyorsanız, o yerde suçün işlenmemesini temin edecek birtakım argümanları yerine getirmeniz gerekiyor. Atıyorum, orası karanlıksa, aydınlık hale getirmeniz, bir lamba takmanız gerekiyor. O lambayı taktıktan sonra da bir nizam için kaldırım yapmanız gerekiyor. Oraya insan geldiği zaman, kaldırımdan gitmesi gerektiğini, ışık yandığı için sağa sola çarpmaması gerektiğini bilmeli. Şimdi Kemeraltı’nda böyle genel bir düzensizlik var. Bu oy kaygısıyla mı, birtakım siyasi imtiyazlarla mı oluyor, bilmiyorum.*

Alışveriş merkezlerinin varlığını, Kemeraltı Çarşısı için başlı başına bir sorun olarak nitelendirenler de vardır. Bu noktada kimi katılımcılar, esnafın eğitimsizliğini de gündeme getirmektedirler.

Y4: *En büyük tehlike bana göre AVM’ler, yeni alışveriş merkezleri. Türkiye’de bir türlü şey yasası çıkmadı. Bu alışveriş merkezlerinin özellikle kent dışına, belli bir mesafe yapılması yönünde bir yasa çıkmadı⁵². Bunun bence önemi çok. Zaten*

⁵² Alışveriş merkezlerinin gelişimi ve kent dışına taşınmaları hususundaki tartışmalar hakkında kapsamlı bilgi için bakınız: Erkip, F. (2019). *Piyasa Yapmanın Yeni Yüzleri – AVM’ler, Sokaklar, Kentler*, İstanbul: İletişim Yayınları.

ekonomik yaşamda da küçük esnafı da yok ediyor. Şimdi baktığınızda sadece Kemeraltı'nda değil, Karabağlar'daki esnaf da yok oluyor. Eskiden hani hava parası derler ya, daha boşalmadan, hiç kimse anlamazdı orada dükkânın el değiştirdiğini. Ama şimdi gidin, kiralık levhaları var. Orada mekânlar şimdi atıl kalıyor. Bir de esnaf profili değişti. Bunu da korumak lazım. O gelenek göreneklerin orada muhafaza edilip yaşatılması lazım. Bunun da tek yolu var. Orayı düzenleyerek oranın, tarihi, turistik değerini korumak. Bu da ekonomik ve ticari yaşamını koruyarak mümkün olabilir. Hepsi bir bütün bana göre.

Y6: Tabi ki AVM kültürü, Kemeraltı'nı tehdit ediyor. Bu bir. İkincisi, Kemeraltı'nın çok büyük bir eğitim problemi var. Biz hep turizmden söz ediyoruz. Kemeraltı'nı turizm için eğitmek lazım. Mesela buradaki insanların İngilizce öğrenmesi lazım. Çat pat da olsa bir şekilde öğrenmesi lazım. Esnaftan söz ediyorum. Bizim insanları dolandırmaktan vazgeçmemiz lazım. "Aaa bulduk bir enayi, yüklenelim" dersin, bir defa yaparsın ama bir daha da gelmez aynı insan.

Y7: Alışveriş merkezine giden birisi, cebindeki bir lira ile on bin liralık hava atıyor. O mala dokunuyor, o malı giyiyor, o malı istiyor. İtibar görüyor. Müşteri memnuniyeti açısından çok önemli. Ama benim buradaki bazı esnafım maalesef, "almayacaksan dokunma" dediği an, ben kendi ayağıma sıkıyorum. Kemeraltı'nda olan her bir olumsuzluk bizi komple etkiliyor. AVM'de adam, elemanına kadar yetiştiriyor. Nerede tuvalet olacağını, nerede otopark olacağını, nereden gireceğini, insanları nasıl yönlendireceğini çiziyor. Ona göre yapılaştırıyor. Sistemini kuruyor. Ödentisi ayrı, saati ayrı, bilmem nesi ayrı. Benim hiçbir şeyim yok kardeşim.

Kemeraltı Çarşısı'nın karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan birisi de güvenlik sorunudur. Güvenliğin yetersizliği, sadece insan unsuru için bir tehdit olmakla kalmayıp tarihi yapılar için de olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

A7: Güvenlik, aydınlatma, temizlik, yeşillendirme ve altyapı sorunları mevcuttur. Güvenlik sorunu; kapkaççılar tarafından insanların eşyaları çalınmakta ve eski eserlere zararlar verilmektedir. Bu bağlamda cami ve şadırvan kubbelerini kaplayan kurşun levhalar, çeşmelerin muslukları, mermerleri çalınmakta, eski evler şayet boş ise talan edilmektedir. Aydınlatma sorunu nedeniyle, geceleri ıssız olan çarşıda insanlar vakit geçirmek istememektedir. Bu nedenle hava karardığında çarşıda hayat bitmektedir. Temizlik ayrı bir sorundur. Örneğin; tarihi çeşmelerin yalak kesimleri çöplerle doldurulmakta, önleri kapatılmaktadır. Tarihi çarşıda yeşil doku adeta tükenmiştir. Oysa Hisar Camii civarında anıtsal çınar ağaçları mevcuttur. Bunlara gereken önem ve bakım yapılmalıdır. Altyapı sorununa gelince; şiddetli yağmur yağdığında Kemeraltı Çarşısı'nda hayat felce uğramakta, yürünemez hale gelmektedir.

E10: Bir, güvenlik. Bunu çoğu insan hissetmeyebilir ama halkımızın şu an yarısı Kemeraltı Çarşısı'nın güvenliğine güvenmiyor. İki, bence kesinlikle çalışma saatleri. Kemeraltı'nın çalışma saatlerinin düzenlenmesi ve buna göre yirmi dört saat açık kalabilecek şekilde tüm düzenlemelerin yapılması. Üç, tarihi yapıların

restorasyonu. Tarihi yapıların aslında restorasyon süreçlerinin, uzun sürmesi, çok çileli olması ve bunların esnafı mağdur etmesi, her iki tarafı da paradoksa sokuyor. Ne Anıtlar Kurulu yaklaşıyor ne de esnaf yaklaşıyor. Çünkü esnaf biliyor; eğer başlarsa Kemeraltı'nın restorasyonu en az bir yıl sürecek. E ne yapacak o esnaf? Bu sefer Anıtlar Kurulu gelemiyor tabi adamın dükkânını kapatamayacağı için. Böyle bir paradoks var. Öncelikle bu paradoksun çözülmesi gerekiyor.

Y2: Kemeraltı'nın şöyle bir sıkıntısı var. Özel bir yönetim birimi. Aslında böyle bir hakkı var da bu tam oturmadı. Yenileme alanı ilan ettiğiniz zaman, biz Büyükşehir ve Konak olarak zannedersen 2008 yılında bu yenileme alanı kararını geçirmiştik Bakanlar Kurulu'ndan, orada birtakım haklar doğuyor. İhaleler değişik oluyor, zabıta sistemlerini daha özgün kurabiliyorsun vesaire. Onları tam uygulamaya sokmuş değiliz. Ama bir güvenlik problemi de var. Emniyetle, çevik kuvvetle beraber çalışmak zorundasınız. Elinde bıçakla adam geliyor zabıtayı tehdit ediyor. Güvenlik sorununu belki de esnafla birlikte aşmak lazım.

E11: Mesela çarşıda hiç sinema kalmadı. Niye kalmadı? Çünkü sinema işi tamamen bir kartele dönüştü. Malum markalar var. Onlardan nemalanmayan bir sinema yaşayamaz. Niye? Filmleri vermiyorlar. Onlardan değilsen, film vermiyorlar. Film vermeyince de kimse gelmiyor. Yoksa çok gittik burada. O zaman çarşıya gece de hayat geliyordu. Mesela biz işten çıkıp yedi seansa sinema gidip eve de gidebiliyorduk. Hatta çok uğraştılar çarşıda gece de açık olsun, hayat olsun filan diye. Gece hala daha biraz Teksas'a dönüyor. Güvenliği sağlaman lazım. Öyle, "hadi bu akşam dükkânları açıyoruz" demekle olmaz o iş.

Görsel kirlilik, tarihi dokuya bilinçsiz müdahale ve kaçak yapılaşma da Kemeraltı Çarşısı'nın yaşadığı problemlerdendir.

A5: "Kemeraltı Çarşısı'nın en büyük sorunu görsel kirlilik ve kaçak fiziki müdahalelerdir. Gerek koruma kurulu ve gerekse Belediye bugünkü şartlarda yetersiz kalmaktadır."

Y3: "Tarihi dokuya yanlış müdahaleler ve planlama anlamında sorunları vardır. Sit alanı olması ve alanda birçok kurumun bir arada çalışmasını gerektirmektedir. Bu nedenle Valilik yürütücülüğünde koordinasyon toplantıları yapılmaktadır."

A6: "Bence en önemli sorun, geçmiş dönem özelliklerini yakalayabileceğimiz mimari detayları yukarıda da belirttiğim gibi, vitrin, gölgelik vs. gibi uygulamalarla algılayamama."

Bazı katılımcılar ise, Kemeraltı'nın sahip olduğu değerlere ve kente sunduğu katkılara atıfta bulunarak, diğer sorunlarının yanı sıra, çarşının en önemli sorunlarından birinin, çarşıya yetkililerce hak ettiği değerin verilmemesi olduğuna dikkat çekmektedirler.

E14: *Otopark sorunu var. Bir başka sorun, burada sebiller var. Sebillerde su verilmiyor. İnsanın en doğal hakkı oksijen ve sudur. Suyu vermiyorsun sebilde. Ben bu mantığı kabul etmiyorum. E burada ecdadın yaptığı kuş evleri var. Kuş evlerine bakmıyorsun. Şimdi senin borcun sadece, doğada insana, kula değil ki, aynı zamanda kuşa da borcun var. Kadifekale var, Pagos Dağı. Çok kıymetli. Bizim sınırlarımızın kıyısında. Daha açılmayan çok alanlar var. Gün ışığına çıkmamış, inanılmaz ilginç yerler var. Çıkıp da kapatılanlar var. Türkiye'ye bir senede gelen turistlerin bir buçuk misli, Fransa'da Eiffel Kulesi'ne çıkıyor. Türkiye'ye yılda on milyon turist geliyorsa, on beş milyon insan o kuleye çıkıyor. Eiffel bir demir yığını. Ama Eiffel'in, ilk cıvıllık yıllarında yaptığı bina, bizim Kemeraltı'nda. Pier, Konak Pier diye geçer. İlk perçin kısmını orada denemiş. Londra'ya gidiyorsun, Crystal Palace'a, cam bir bina, e bunun ilk denemeleri yine İzmir'de, Kemeraltı'nda yapılmış. Barok diyorsun, giriyorsun Salepçioğlu Camisi'ne, muhteşem bir barok cami. Yani bizim artımız var, eksimiz yok. Ama bizi biz yapan yok. Bize sahip çıkan yok. Yetimhanede olup da bütün hocaların gözünden kaçmış bir dehayız.*

Y7: *Otoparksızlık benim en büyük sıkıntım. Kemeraltı geliştiği an, İzmir gelişir. Başka, İzmir'i geliştirebilecek neyimiz var? Tarih burada, sinagog burada, cami burada, kültür burada, ahilik burada, yaşam burada. Semtler İzmir'i kurtarmayacak. Semtler, insanların ihtiyaçlarını görüyor. AVM de beni kurtarmayacak. Biz AVM'ye otuz sene önce karşıydık. Şimdi karşı değilim, ben de mecbur kalırsam gidiyorum. Ama ona verdiği hakkı bana ver kardeşim. Ben de savaşıyım onunla eşit. Ben buraya ciddi katma değer sağlıyorum. Ruhsatından tut, emlak vergisine kadar. Şehirdeki her türlü artı değere ben dokunuyorum. Şuraya turist otobüsü geliyor. Belediyenin alt geçidi var ya şurada, tünelin altı, oraya otobüsler geliyor. Polis geçerken anons ediyor. Ceza yazıyor tur otobüslerine. Turist buraya geliyor. Kulağımla duyuyorum, "bir saat, bir buçuk saat sonra toplanıyoruz" diyor. Koskoca Kemeraltı'na sen turisti bir saat sokuyorsan, ne yemekten o adam anlar ne alışveriş yapar. Geliyor, fotoğraf çekiyor tak tak tak, koştura koştura gidiyor. Ama aslında o turist beni arıyor, bu çeşitliliği arıyor, benim esnafımın çat pat söyleyeceği şeyleri arıyor. Turizm nedir? Duygu satmaktır. Tarihi göstermektir. Biz tarihin her tarafını kapatmışız. Parayı kazanacağımızı hiç düşünmemişiz ki. O camilerin her birinde, yirmi, otuz tane eşarp olması lazım kardeşim. Turist geldiği zaman, eşarbsız bedava vereceksin, satmayacaksın. Bunları, yönetenlerin düşünmesi gerekiyor. İzmir'in tarihi iki bin beş yüz yıllık kardeşim. Yüz on yıllık Saat Kulesiyle sınırlı değil ki benim tarihim. Burada yaşayan insanların resimleri bile değerli bizim için. Filozofların, yazarların, burayı fetheden Osmanlı'nın, bir sürü medeniyet yaşamış burada, Romalı gelmiş, Bizanslı gelmiş, uygarlık gelmiş, Osmanlı gelmiş, cumhuriyet tarihi gelmiş, şehir yanmış, bir şeyler olmuş. Her bir tanesini*

resmedeceğin ürünlerin olması lazım. Tişörtünde, çıkartmada... Ve bunları satış yapacağın noktalarının olması lazım. Hiçbir şey yok.

Y5: Belediye, hükümetten destek almadan Kemeraltı'nda bu bütçeyi bulup bu düzenlemeyi yapamaz. Yani bu Kemeraltı düzenlemesi proje olarak var. Var ama senelerdir var hayata geçmiyor. Artık nasıl geçmiyor? E tabii ki bu, hükümetin, devletin yardımı olmadan zor bir şey. Kemeraltı'ndan Kale'ye kadar büyük bir düzenleme var. Ama bu düzenlemeyi tabii ki yerel yönetimin tek başına yapabileceğini sanmıyorum. Söylenenler hep sözde kalıyor, sözde de kalacaktır. Çünkü benim mahallem Kestelli Mahallesi, İzmir'de ismi olan bir mahalle. Siz de burada yaşamışsınız biliyorsunuz. Kestelli ana caddesini ben, üçüncü dönemdir söyleye söyleye, esnafın şikâyetleri üzerine, bir asfaltlattıramadım yerel yönetime. Büyükşehir'e, Konak Belediyesi'ne, bunları defalarca toplantılarda gündeme getirdim. En sonunda şimdi yeni bir taş yaptılar ve biraz işte değişti. Yani demek istediğim durum bu.

Kemeraltı Çarşısı bugün yapısal ve toplumsal anlamda birçok sorunla karşı karşıyadır. Bu sorunların başında altyapı yetersizliği gelmektedir. Kent yoğun yağış aldığı zaman, çarşayı sel basmakta ve bu mağduriyet oluşturan durum sıklıkla yerel basında yer almaktadır. Çarşının önemli bir kısmının, iç limanın doldurulmasıyla inşa edilmiş olması, denizin kabarması ve su tahliyesinin gerçekleştirilememesi sel baskınlarının temel nedenidir. Bu sorunun önüne geçebilmek için İzmir Büyükşehir Belediyesi, “kuşaklama projesi” adı altında bir tahliye sisteminin çalışmalarına başlamıştır.

Çarşının sıklıkla dile getirilen bir diğer sorunu ise otopark eksikliğidir. Mezarlıkbaşı ve Konak katlı otoparklarının ihtiyacı karşılamadığını belirten katılımcılar, çarşı içerisindeki parsiyel otoparkların ise güvensizliğinden yakınmaktadırlar. Yeni otopark inşa edilememesinin başlıca nedeni, yetkililerce, kentsel sit alanı olan bölgede gerçekleştirilecek hemen her kazının, tarihi dokuya erişme ihtimalinden dolayı boş bir çaba olarak kalacağı şeklinde belirtilmektedir. Tarihi doku nedeniyle, zamanında yapımı oldukça eleştirilen Mezarlıkbaşı'ndaki otoparkın, bugün yıkılmasının gündemde olduğu bilinmektedir. Belediye yetkilileri, yeni otopark yapımından ziyade, bölgeye araçsız ulaşımı kolaylaştıracak yollar ve vasıtalar üzerinde düşünülmesi gerektiği fikrindedirler.

Çarşının, tuvalet, aydınlatma ve iklimlendirme eksiklikleri de katılımcılar tarafından dile getirilen bir diğer sorun olarak göze çarpmaktadır. Katılımcılar, bu eksiklikler giderilmediği takdirde, çarşı ziyaretçi sayılarının her geçen gün biraz daha azalacağını düşünmektedirler.

Göç olgusu tüm Türkiye’yi etkilediği gibi, İzmir’i ve Kemeraltı Çarşısı’nı da etkilemiştir. Kentlilik bilincine ve aidiyet duygusuna sahip olmayan, düşük nitelikli nüfus, çarşıdaki insan unsurundan kaynaklanan sorunların müsebbibi olarak görülmektedir. Esnaf kültürünün yoksunluğu, esnafın eğitimsizliği, düşük kaliteli mal satışı, güven duygusunun yitirilişi, çığırtkanlık ve hanutçuluk, katılımcılar tarafından sıklıkla dile getirilen sorunlardır. Bunların yanı sıra, çarşıda, yine insan unsurundan kaynaklanan güvenlik sorunu da mevcuttur. “Yirmi dört saat yaşayan çarşı” talebinde bulunan katılımcılar, güvenlik tesis edilmediği sürece, bu taleplerinin gerçekleşmeyeceği inancındadırlar.

Kemeraltı Çarşısı’ndaki tarihi yapıların korunmaması, hatta bu yapıların tahribatı, kaçak yapılaşma, tente ve sergilerin neden olduğu görüntü kirliliği hep bilinçsiz insan unsurundan kaynaklanan sorunlar olarak göze çarpmaktadır. Çarşıdaki yapılara, muhafaza edilmesi gereken bir tarihi değer, bir kolektif kimlik unsuru olarak bakmayıp metrekare hesabıyla yaklaşan kimi esnaf, bir katılımcının tabiriyle, “kendi ayağına sıkılmaktadır.”

Kemeraltı Çarşısı’nın yapısal ve toplumsal eksikliklerinin karşısında, organize olmuş özel yönetim yapılarıyla alışveriş merkezlerinin yaygınlaşması da çarşı için başlı başına bir sorun addedilmektedir. Bu bağlamda Kemeraltı Çarşısı’nın günü yakalayacak dönüşümü geçirmesi ve eksikliklerini giderip hiçbir alışveriş merkezinin sahip olması mümkün olmayan, çarşı kültürü ve çarşının tarihi dokusunun gözler önüne serilmesi, yine çarşının kendi dinamiklerince hayata geçirilecektir. Bu yönde oluşan genel kanaate ek olarak bazı katılımcılar, Kemeraltı Çarşısı’nın, kenti yönetenlerin ilgisi ve desteğine ihtiyacı olduğunu belirtmektedirler. Çarşının hak ettiği ilgi ve desteği, yetkililerden göremiyor oluşunun bizatihi sorun teşkil ettiğini vurgulamaktadırlar.

4.2.16. Kemeraltı Çarşısı'na Yönelik Yürütülecek Gelecek Araştırmalar Hususundaki Değerlendirmeler

SORU 16: Kemeraltı Çarşısı'na yönelik çalışmalar yürüten araştırmacıların, hangi hususlara özellikle eğilmesi gerektiğini düşünürsünüz?

AMAÇ: Bilimsel bir araştırmayı değerli kılan şeylerden birisi de kendisinden sonra gerçekleştirilecek araştırmalara rehberlik etmesidir. Bu doğrultuda, Kemeraltı Çarşısı'na ilişkin bilgi birikimi ve deneyime sahip katılımcılara yöneltilen bu soruyla, araştırmacıların, gelecek çalışmalarında yönelmesinde yarar görülen hususların tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Kemeraltı Çarşısı'na ilişkin araştırma yürütecek kişilerin, çarşıdaki insan unsuruna, toplumsal yaşama, kültür ve turizmin yaşatılması, geliştirilmesi yönündeki çalışmalara önem vermesi gerektiği ifade edilmektedir.

Y1: Araştırmacıların önce Kemeraltı'ni algılaması gerekir. Kemeraltı'ni anlaması gerekir. Kemeraltı'ndaki esnafı, tüccarı, yaşantıyı biraz kavraması gerekir ki "neden", "niçin" sorularının cevaplarını bulabilsin. İnsan unsurunu anlarsa, tarihi sürecini, kültürel değerlerini, mirasın ne durumda olduğunu da anlar. İzmir'e artık kıtalararası göç oluyor. E Kemeraltı da bunun bir parçası. Bunu insan unsurunu anlayarak değerlendirebilirsiniz. Anafartalar Caddesi'ndeki insandır mesela orayı farklı kılan. Ya cazip hale getiriyor ya da "ya bir an önce şuradan uzaklaşayım" dedirtiyor size. Bizim kültürümüzde ahilik dediğimiz bir kültür vardır. Herkes lafını eder ama yaşar mıyız? Hayır yaşamıyoruz. Sadece ahilik etkinlikleri düzenliyoruz ama o etkinliğin içerisinde bile, "bir an önce bitse de gitsek" diye düşünüyor insanlar. O ruhu yaşamıyor. O kültürü yaşamıyor. Kemeraltı gibi tarihi çarşıları yaşatan bu kültürdür. "Bu veriliyor mu?" dersin, hayır, verilmiyor.

Y6: Benim için en büyük değer çok kültürlülük değeridir. Çünkü çok kültürlülük, insanların değişik kültürlerinin bir arada yaşaması, bugüne kadar olduğu gibi, bugünden sonra da yan yana yaşayan kültürleri zenginleştiriyor. Aynen işte boyoz, subya ya da müzikteki örnekler vesaire vesaire. Ve ben bu konuya eğinilmesi taraftarıyım. Bunu da her tarafta ifade ediyorum. Çünkü hakikaten, bunlar sadece Yahudiler ve Müslümanlar değil, yanı başında olan Ermeniler, Rumlar ve biraz daha ötede olan Levantenlerdir. Bunların aralarındaki ilişkiler, bunların aralarındaki ilişkilerin, İzmir'in kültürüne, ticaretine olan etkilerinin araştırılmasını önemsiyorum.

Y2: Birincisi, tabi bu Kemeraltı'nın bugünkü toplumsal yapısını daha derinden incelemek lazım. Kolay değil tabi. Aşağı yukarı onbin iş sahipliği var orada, esnaf var diyelim. Bunların ortak paydasını bulmak lazım. Burası tabi bir başka özelliğe daha sahip. Kemeraltı'nda hiçbiri yaşamıyor. Hepsi dışarıdan geliyor. Kimi Karşıyaka'dan geliyor, kimi Bornova'dan geliyor, kimi Alsancak'tan geliyor, Güzelyalı vesaire. Yani orası karmaşık bir yapıya sahip. Bunun anatomisini çıkarmak lazım. Kolay bir iş değil. Bunun anatomisini çıkarıp buradan üretim şekillerini bulmak lazım, çeşitlendirmek lazım. Eskiden nasıldı Kemeraltı? Üretim yapıyordu. Ayakkabı üretiyordu vesaire dericiler vardı ve satış yapıyorlardı. Şimdi, bu terziler, ayakkabıcılar falan, o bölgenin dışına çıktılar. Burada esas talep ne olabilir yani? Üretim mi olur? Yoksa konaklama mı olur? Konaklamaya baktığın zaman, o da bir gelişen sektör. Bunu araştırmak lazım. Tabi bir de büyük bir turizm potansiyeli var. Onu nasıl geliştirebiliriz? Kemeraltı Derneği, Büyükşehir'in de desteğiyle e-ticaret eğitimi veriyor. Bu e-ticaret nasıl yarar? Bence çok yarar. Kendilerini tanıtmak adına mühim. Ve bu tarihi emanetle bugünü nasıl birbirine bağlayacağız? Bir araştırmacı bunun izinden gidebiliriz. Kemeraltı'na insanlar niye geliyor? Ne yapmaya geliyorlar? Neyi buluyorlar? Niye gelmeye devam ediyorlar? Pandeminin en zirve noktalarında bile insanlar geliyorlar buraya. Dolayısıyla bunun araştırılması gerekiyor. Ve tabi en hassas nokta da, çok tartışılan nokta da, iyileştirirken eski yapıları, soylulaştırmayla diyelim, bu insanları buradan sürmemek, onlara da üretimden pay vermek gerekiyor. Halı atölyeleri olabilir mesela. Ama işte bunu birilerinin yapması lazım. Belediye bunu, "gel halıcı, şurada halı üret bana" derse, yürümüyor o iş. Aynı şekilde, yeme içmenin de çeşitli seviyelerinin değerlendirilmesi lazım. Daha buraya özgü yeme içme mekânları olabilir, bunları bir toparlamak lazım. Yerel yönetim olarak da burada denetimi iyi yapmak lazım. Denetim imkânlarını iyi bir şekilde kullanmak lazım. Ona paralel de güvenlik sorunları var. Çatışmaya giriyorsun, zabıta bunu göğüsleyemiyor. Yani araştırmacılar, bu toplumsal yapıyı iyi yakalayabilirlerse çok iyi olur. Mülklerin el değiştirmesi mesela, kimler, neden mülk alıyor? Bunlara bir bakmak lazım. Tabi bir de şey sıkıntısı var. Bürokratik engeller, heyecanları öldürüyor. Nedir? İşte, zemin deneme kazısı yapacaksın. Kurul ille onu istiyor. Onu yapmadıkça şey vermiyor. E adam yapmak istiyor bir şey, iyileştirmek istiyor. Bu nasıl hızlanır bilemiyorum. E adama sen aylar süren engeller çıkarırsan, hevesini kırarsın. Küçükkaraosmanoğlu Han yine, iki yıl bekledi. Saçma sapan bekledi, ben biliyorum yani. Kurul yanlış bir karar verdi, bilmem ne, falan. Tabi herkes bu iki yıl beklemeye dayanamıyor. Mesela hanlar var yedi, sekiz katlı. Adam iyileştirme yapacak. Ona diyor ki, "sen burayı yıkacaksın, ben bakacağım altına bir şey var mı diye." E koca şeyi niye yıksın adam. Yıkıyor tabi. Kolaylıklar getirmek lazım. Yeni yeni şeyler var artık. Dijital tarama sistemleri var. Jeofizik arkeolojisi. Yani böyle üstten tarayıp, altta bir şey olup olmadığını algılayabilen sistemler. Onları falan kabul etmek lazım. Buralarda biraz bürokratik sıkıntılar var. Koruma Kurullarını da tabi ki yadsımak istemiyorum. Bugüne kadar korumada çok önemli rol oynamışlardır. Koruma Kurulları olmasaydı bu elimizdeki yapılar da kalmazdı. Gökdelen bile dikilebilirdi yani Kemeraltı'na. Bu noktada araştırmacı, toplumsal ilişkileri, buradaki esnafın yapısını, hedeflerini, neyi öngördüklerini ortaya çıkarmalı. Tabi öyle bir şey olmalı ki bu aynı zamanda esnafı da dönüştürmeli.

Bir katılımcı, Kemeraltı Çarşısı'nın, cami hazirelerinden, kalaycılığa; tüketici haklarından, gıda kontrolüne; köftecilikten, kuş evlerine kadar birçok birbirine

benzemez konunun araştırılmasına imkân verecek zenginliğinden söz etmektedir. Ayrıca, cumhuriyetin yüzüncü yıl dönümüne ilişkin bir anıt inşa edilmemiş olmasını, önemli bir eksiklik olarak değerlendirmektedir.

E14: *Cami hazireleri ve camilerin içlerindeki mezar taşları, gerek Musevilerin, gerek Muhammedilerin, gerek İsevilerin mezar taşları, ayrı birer hikâye. Bu araştırılabilir. Kaybolan meslekler vardır sosyolojik olarak, mihçilik, kalaycılık, bakırcılık, bunun benzeri yüzlerce. Mesela sadece ayakkabı ökçesinden rızkını kazananlar var. Bu meslekler incelenebilir. Bu mesleklerle ilgili konulara bakılabilir. Diğer bir boyut sosyolojik olarak, halkın Kemeraltı'ndan ne beklediği, eksiklikleri, esnafın terbiye, adap eksiklikleri, tüketici hakları ne kadar kontrollü, ne kadar kontrolsüz, bunlar ayrı bir çalışma konusu olmalı. Gıda noktalarındaki hijyen çok önemli bir olay. Köftencilik, turşuculuk, buraya has ayrı ayrı lezzetler var, onlar konu yapılabilir. Burada o kadar çok konu var ki. Kuş evleri konu yapılabilir. Mesela, yukarıda Roma İpek Yolu var. Onu araştırmak gerekir. O kadar çok şey var ki. Cumhuriyetin yüzüncü yılı geliyor. Herkes cumhuriyetin yüzüncü yılı hakkında konuşuyor. Ama hiçbir anıt yapılmadı. Türkiye Cumhuriyeti'nin hiçbir yerinde. Tarihi simgesel anıtlara baktığınız zaman, Paris'teki Eiffel Kulesi, İngiltere'deki Crystal Palace, Londra Köprüsü ya da İspanya'daki atom çekirdeğinin görüntüsü. Bunlar hep bir şeylerin yıl dönümleri için yapılmış binalardır. Londra Köprüsü, kraliçenin tahta çıkışı ile ilgilidir. İşte EXPO ile ilgilidir. Yüzüncü yıl için de Türkiye'nin bir anıtı olması gerekirdi. Gelecek nesiller için anlamı olan bir anıt olması gerekirdi. Bugün Çanakkale'ye gittiğiniz zaman, Meçhul Asker ve Şehitler Anıtı'na baktığınız zaman bir anlamı, manayı görüyorsunuz. Anıtkabir'e gittiğiniz zaman, orada, Türk halkının liderine saygısını görüyorsunuz. Dolmabahçe'ye gittiğinizde, Osmanlı hanedanının, ne kadar güçlü olduğunu o süslemelerle görüyorsunuz. Bunlar önemli şeylerdir.*

Kemeraltı Çarşısı'nın, otantik ve turistik bir çarşı olma yönünde ilerleme hedefi olduğunu iddia eden bir katılımcı, çarşıdaki birtakım zanaatkârlara ve turistik dükkânlara pozitif ayrımcılık uygulanması yönünde bir politika geliştirilmesini savunmaktadır.

E5: *Sizler yani akademisyenler, sivil toplum örgütleri olarak bizler, yani esnaf teşkilatlarımız, şehir yönetiminde etkisi olabilen her tür akıl, yerel yönetimlere şu şekilde bir baskı yapmalıdır. Çarşıda otantik ve turistik olma yolunda ortak bir hedef olduğuna göre, araştırma sonunda bu çıkacaktır, hepimizin kanaati bu büyük çoğunlukla, bu sebeple pozitif ayrımcılığa gidilmelidir. Bakırcı, kuyumcu, demirci gibi zanaatkârlar, ya da halı, antikacı, hediyelik eşyacı gibi turistik dükkânlar, küçük esnaf lokantaları, özel lezzetler, tathicilar, dondurmacılar, sübyeçiler, kokoreççiler gibi turistik mekânlara belediyelerin vergilerinde indirim gitmesi lazım. Kot pantolon, gömlek satan esnafımızın başka bir alanda daha çok yoğunlaşıp, daha turistik otantik esnafın çarşıda kümelenmesine pozitif ayrımcılık getirilmesini öneririm. Bu yerel yönetim ve merkezi idareler tarafından oluşturulacak politika ile sağlanabilir kanaatimce.*

İlgili katılımcının, zanaatkârlara ve turistik dükkânlara ilişkin pozitif ayrımcılık talebi, araştırma kapsamında gerçekleştirilen bir başka görüşme esnasında, yönetici grubunda yer alan bir katılımcıya iletilmiştir.

Y2: El işleri gibi özel zanaatların desteklenmesi noktasında, iyi olur ama doğal olması lazım. Ne bileyim, hakikaten Tire'den bir keçecinin gelip keçecilik yapması lazım veyahut ne bileyim, bakırcının gelip bakırcılık yapması lazım. Yani kolundan tutup, "gel buraya ben seni sübvansede edeyim, dükkânını kiralayayım" dediğiniz an, iş tatsızlaşır; olmaz, çalışmaz. Burada böyle istekte bulunuyorlar amma sonuçta da baktığımız zaman, onu kendilerinin bir türlü yaratmaları lazım. Tekstil ve yeme içmenin gelişmesinin nedeni, orada hem doğal bir altyapı var hem de insan faktörü var. Çarşıda eski imalatçılar kalmadı, zanaatkârlar. Bizde çekim noktalarından bir tanesi kuyumcular. Kuyumcuların bulunduğu yer de çok hareketlidir. Niye? Evlenecek olanlar, takıları vesaire oradan alıyorlar. Suni olarak yaratılacak bir desteği ben çok doğru bulmuyorum.

Bir katılımcı, Kemeraltı Çarşısı'na örgütlü bir şekilde hareket edilerek fon sağlanacağını ve katma değer oluşturulacağını savunmaktayken, bir başka katılımcı ise, araştırmacının çarşıya ilişkin özgün bir çalışma gerçekleştirmesinin gerekliliğinden bahsetmektedir.

A1: Onaltıncı soru güzel bir soru. "İşin can alıcı yeri neresidir?" dediğinde, örgütlenme, finans, management. Bundan sonrası gelir. "Nasıl yenileyeceğiz burayı?" Yenilenir. Mimar da dolu, bunları bilenler de dolu. Bütün olay, finans nereden gelecek? Sen iyi örgütlenirsen, para da buluyorsun. Ben niye gittim World Monuments Fund'ın peşinden. World Monuments Fund sana para vermiyor ki, sana tıtr veriyor. Niçin dünyada World Heritage List var UNESCO'nun? Sana UNESCO para mı veriyor? Hayır. Ama marka oluyorsun. Marka olunca, onu kullanıp para yaratıyorsun.

E3: "Burayı araştırmaya gelen araştırmacı, kendi dalında bir arpa kadar bir katkı sunduysa bir iş yapmış demektir. Eğer bugüne kadar yapılmış araştırmayı tekrarlamışsa hiçbir şey yapmamış demektir. Bir farklılık, bir iz olması gerekir. Bütün yöneticiler bakıyor ediyor, sonuç aynı. O zaman bir şey yapmamışsın ki sen."

Kemeraltı Çarşısı'nın tarihine yönelik araştırma yapılmasını, tarih bilincinin oluşturulmasını ve tarihi dokuyu koruma hususunda adımlar atılmasını gerekli bulan görüşler de mevcuttur.

Y8: *Bence tarihi iyi anlamak lazım. Özellikle yakın tarihi iyi anlamak lazım. 1950 ve sonrası Kemeraltısını kimse konuşmuyor. Çok az araştırmacı konuşuyor Onu bir konuşmak lazım. 16.-19. yüzyıl arasını anlamak için oraya bakmak lazım. 1922 İzmir Yangını, burayı çok etkilemese de, onun, buraya ekonomik etkilerinin ne olduğuna çok iyi bakmak lazım. Bugün biz 1925 İzmir İktisat Kongresi'nin yapıldığı binayı koruyamayıp yıkıp, otopark yapıyorsak bunun nedenine iyi bakmak lazım. Bir de Büyükşehir Belediyesi'nin yıllardır yüz binlerce milyon TL para harcadığı Kadifekale'yi kamulaştırıp alttaki tiyatroyu ortaya çıkaracak projesine iyi bakmak lazım. Bütün bunlara bakarak aslında, Kemeraltı Çarşısı'nı anlamak mümkün olur diye düşünüyorum. Çok gerilere, bir de çok yakın geçmişe bakmak bence en önemli şeylerden biri olur.*

E13: *Mutlaka altyapı ele alındığında alttan bir tarihi doku ortaya çıkacaktır. Birçok belediye başkanının altyapıya girmekteki korkularından bir tanesi, kazdıklarında altyapıdan çıkacak olan tarihi değerlerdir. Bu karşılırlarına çıktığı zaman, yapacakları icraatlar yarıda kalıyor. Buna bir çözüm üretilmesi anlamında bir araştırma yapılmalı. Araştırmacıların, Kemeraltı'ndaki gizlenmiş tarihi ortaya çıkarma noktasında çalışmalar ortaya koyması gerekiyor. UNESCO yedek listesindeyiz. Asil listeye geçebilmek için neler yapılmalı? Bu anlamda çalışmalar bekliyoruz. Kemeraltı'nın geçmişten gelen bir gelenek ve kültürü var. Bu gelenek ve kültürün yaşatılması anlamında araştırmacıların da elbette ki bir katkıları olmalıdır.*

Y12: “Tarihi dokunun ortaya çıkarılmasına yoğunlaşmak lazım. Tarihi dokuyu fonksiyonlandırma, yeniden işlev kazandırma konusuna odaklanmak lazım. Yani altyapıyla ilgili sorunlar var altyapının çözülmesi ile ilgili araştırmacılar ya da teknik adamların ona yoğunlaşması lazım.”

A3: “Çarşıdaki bozulmaların nedenlerini ve çözümlerini, tarihi yapısı ile ilgili bilimsel envanterlerin hazırlanması, topluma çarşının geçmişini ve değerinin anlatılması, tüm dünyaya tanıtımının yapılması için etkili yöntemler geliştirilmesi konularında çalışmalar yapılmasını öneririm.”

A5: *Bilinçli sivil toplum kuruluşları ile birlikte ve yerel yönetimle işbirliği içinde hareket ederek yapılan müdahaleleri yerinde tespit etmek ve önlemek için çalışmalar gerekmektedir. Çarşı yapısının korunması ve geleceğe aktarılması için tek tek kuruluşlar yetersiz kalmakta ve her hangi bir yaptırıma gidememektedir. Daha da önemli bir husus ise çarşı esnafına koruma bilincini aşılacaktır.*

A6: “Koruma işin temeli. Restorasyonlar bilinçli ve uzman ellerle yapılmalı, Ancak hem bu yüzyılın ihtiyaçlarına cevap verebilmeli hem de geçmişin nostaljisini

ve algısını yansıtabilmeli çarşı. Bu anlamda yerel yönetimleri yönlendirici içerikte çalışmaların yapılması çok önemli.”

A4: “Mevcut olan eski dönem mimarisi çarşının tarihsel zenginliğini göstermesi açısından önemlidir Tarihsel dokunun korunması, esnaf ve zanaat kültürünün yaşatılması konularına eğilmelerini isterdim.”

A8: “Özgün karakterinin korunarak geleceğe ulaştırılması ile ilgili çalışmaları öneririm.”

Y3: “Tarihi doku ve çarşının özgün işlevi konusuna hassasiyetle yaklaşılması gerekir.”

E10: “Bence altyapı, üstyapı, esnafı olan ikili ilişki ve tamamen tarihi yerlerin korunması. Tamamen bunun üzerine yoğunlaşılması gerekiyor.”

A7: “Özellikle tarihi yapıların korunması hususu.”

Y4: “Araştırmalarda, niye Kemeraltı yıpranıyor, niye değer kaybediyor, bunların üzerinde durulmasında fayda var.”

Kemeraltı Çarşısı hem coğrafi olarak kapladığı alan yönünden hem de tarihi yapısı ve toplumsal birikimi bakımından oldukça zengin bir sahadır. Çarşıda, kamu yönetiminden, gıda mühendisliğine; sanat tarihinden, mimarlığa; antropolojiden, turizme kadar birçok farklı bilim dalının çalışmasını mümkün kılacak toplumsal ve yapılaşmış ögeler yer almaktadır. İlgili soru kapsamında elde edilen bulgular ise, Kemeraltı Çarşısı’na ilişkin gerçekleştirilecek olan araştırmaların, insan unsuruna ve toplumsal yaşama ilişkin faaliyetlere; kültür ve turizmin yaşatılıp kalkındırılmasına yönelik çalışmalara; tarihi bilincin tesis edilmesi ve tarihi dokunun muhafaza edilip geliştirilmesi noktalarına yoğunlaşması gerekliliğini vurgulamaktadır.

4.2.17. Kemeraltı Çarşısı'na Yönelik Öncelikli Faaliyetler Hususundaki Değerlendirmeler

SORU 17: Kent yönetiminde yer alsaydınız, Kemeraltı Çarşısı'na ilişkin ne tür faaliyetleri hayata geçirmeye çalışırdınız?

AMAÇ: Kemeraltı Çarşısı'na yönelik gerçekleştirilmesi gereken öncelikli faaliyetlerin katılımcılar gözüyle tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Katılımcıların önemli çoğunluğu, Kemeraltı Çarşısı'nda tasarruf imkânına sahip olsalardı, otopark, güvenlik, altyapı, tuvalet hususlarında birtakım faaliyetlere öncelik vereceklerini belirtmektedirler.

Y9: Bir defa Kemeraltı'nı baştan sona, tarihte nasıl yaşandıysa o hale getiririm. Kesinlikle bir fiyat ve sıhhi ürün denetlemesi yaptırırım. Bozuk mal satmayacak. Oradan aldığına insanlar güvenecek. Eskiden Havra Sokağı'ndan alan insanlar güvenerek alıyorlardı. Havra Sokağı'ndaki dükkânlara çok ciddi bir hava parası ödenerek giriliyordu. Şimdi gidin, kiralık dükkân kolayca bulabilirsiniz. Ulaşım da, otopark lazım. Mesela ben açık otoparklara arabamı bile bırakmıyorum. Niye biliyor musun? Oralar hep mafyanın elinde. Benim bir arkadaşım orada bir yere park etti diye onu vurmuşlardı ya. Ayağından vurmuşlardı. Buraların bir tanesine mesela büyük bir katlı otopark yapın. Hatta katlı otopark değil, asansörlü. Bu bilinen de bir şey. Belediye, Alsancak Camisi'nin karşısına bir otopark yaptı. Gidiyorsunuz, arabanızı bırakıyorsunuz, araba gidiyor, park ediyor. Yüzlerce arabayı park etme imkânı oluyor. Geldiğinizde de fişi veriyorsunuz. Arabanız geliyor. Şimdi siz bunu, Kemeraltı Camisi'nin yanındaki otoparklardan birine yapsanız, bütün Kemeraltı'nın otopark ihtiyacını karşılırsınız. Çünkü çok dar bir alana, çok araba sığabiliyor. Konak'taki ve Mezarlıkbaşı'ndaki otoparklar çok yetersiz ve uzak. Ama bizim önerdiğimiz düşünsenize, belediyenin oradan girdi adam, geldi oraya park etti. Tam Kemeraltı'nın ortası. Oradan Hisarönü'ne ulaşması kolay. Anafartalar Caddesi'ne ulaşması kolay. Geri tarafta Beyler Sokakları'na ulaşması kolay. Bu, Kemeraltı'nda hayata geçirilmesi gereken unsurlardan biri.

E14: Bana göre belli saatten sonra çarşıya giriş yasağı olmalı. Burada iskân yok çünkü burada oturan yok. İskân yasağının sebebi şu. Burada iki yüz küsur tane kuyumcu var. Her birinde on kilo altın olsa, iki buçuk, üç ton altın var. Bu güvenliği sağlamak gerekir. Eski binalar birbirine çok bitişik, bir yangın çıksa Allah korusun, alır götürür. Bu anlamda buranın gece güvenliğinin çok özel olması gerekir. Altyapı çok önemli olması gerekir. Tarihi dokunun korunması gerekir. Bu alanın içerisinde ufak dokunuşlarla birçok şey gerçekleştirilebilir. Mesela bu çarşının trafiğe kapalı alanında, yaşlılara pilli arabalarla hizmet edilebilir ve bu pilli arabalar şu an İzmir Fuarı'nın içerisinde duruyor. Sadece, yılda iki ay kullanılıyor. On ay boş. Hiçbir masraf yapmayacaksınız. Belediyede

boş duran adamlardan bir tanesine vereceksiniz, bunu yapacak. Burada bir tane eski karakolumuz var. Polis Dayanışma Evi dediler. Ya kardeşim, tabi ki emekli olan polisler de saygımız sonsuz ama orası olmayabilirdi. Orası turizm polisi olabilirdi. Yani dil bilen polisler olması gerekirdi. Maalesef tuvalet sorununuz var. Bize tuvalet sorduklarında camileri gösteririz. Hiçbir dünya ülkesinde ibadethaneler, tuvaletle özdeşleştirilip kullanılamaz.

E2: “Otopark sorununu hallederdim. Yağmur su basma sorununuz çok büyük. Daha güvenli bir ortam sağlardım gece gündüz. Çünkü insanların burada hiç düşünmemesi lazım. Rahat, huzurlu bir alışveriş yapması lazım. O büyük AVM’deki ortamı bizim burada sunmamız lazım insanlara.”

E8: “Özellikle acilen Kemeraltı için yer altı otoparklarının yapılmasını isterdim. Esnaf olsun, gezmeye, alışverişe gelen insan olsun, park edecek yer bulamıyor. Park sorunu halledilmedikçe, insanlar AVM’lere kaçacaklar ve de kaçıyorlar.”

E7: Kent yönetiminde yer alsaydım, ilk yapacağım iş, dakika bir gol bir, hanutçuları kaldırırdım. Hanutçu kullanan hangi dükkânsa, gözünün yaşına bakmadan, öyle üç bin lira, beş bin lira değil abi. Direkt yüz bin lira cezayı yapıştırırdım. Bir daha da hanutçu sokmasınlar Kemeraltı’na. Buraya gelen, özellikle de bayanlar müthiş şikâyetçiler. Birkaç kere de ciddi ciddi kavgaların yaşandığına şahit oldum hanutçular yüzünden. İkincisi altyapı. Yağmur yağdığında suya kapılan oldu, elektrik kaçağından, cereyandan ölen oldu. Bu iki şey benim için Kemeraltı’nın olmazsa olmazı. Direkt bunları değiştirdim.

A7: “Temizlik ve altyapı sorunlarını düzenler, yeşillendirme çalışmalarını çoğaltırdım. Çarşının geceleri de yaşanılır hale getirilmesini sağlardım. Bunun için Masal Evleri, Kültür Evleri ve Sanat Sokakları oluşturarak elit kesimin Kemeraltı’na gelmesini sağlardım. Bu bağlamda güvenliği arttırır, en iyi şekilde aydınlatırdım.”

E11: Çarşının kıymetinin artırılması lazım. Mesela ben TARKEM’in bir toplantısına katıldım. Şunu önerdim: Uğur Soğutma, burada bir tane örnek dükkân açsın. Eczacıbaşı bir örnek dükkân açsın. Bu, kaliteli esnafı da getirir. Eski aileler burada olursa bambaşka. O yüzden çarşının, önce çarşı sahipleri tarafından özendirilmesi lazım. İki, çarşının elinde çok ciddi bir yıkık bina stoku var. Özellikle şu arka tarafta. İstanbullular aldı, şu aldı, bu aldı ama hala kimse çok bir şey yürütemiyor. Niye? E yapacağım da ne olacak? Bir de sıfır bina yapmanın birimi, atıyorum, bin dolarsa, tarihi bina yapmanın üç bin dolar. Niye? Rölyefini çıkartıyorsun, onu çıkartıyorsun, bunu çıkartıyorsun, bir sürü yerden izin alıyorsun. Çok zor. Ufak tefek işler var. Çarşı, Sabatay Levi’nin yaşadığı yer. Çarşı, Yahudiliğin dünya çapında ün yaptığı yer. Yahudilik tarihi ile ilgili beş,

altı yüzyıllık havralar var. İçinde köpekler ölüyor, bakamıyorlar. Çünkü İzmir’de Yahudi Cemaati de kalmadı. Kalmadığı için de üç, dört tane yere sahip çıkıyorlar, geri kalanı biliyorlar ama elleyemiyorlar. Bir başkası, tuvalet lazım. Temiz tuvalet lazım. Benim çok hanımefendiye, “çocuğum çok sıkıştı, tuvaletiniz var mı?” dediklerinde, kendi tuvaletimi kullandırmışlığım vardır. Otopark sorunu çok büyük. Bunların düzeltilmesi lazım. Biraz daha dükkânlara çeki düzen verilmesi lazım. Biraz zabıta kontrolü, kalite kontrolü. Havra Sokağı’nda yazın balık satılıyor her yerde, hiçbirinin altında buz yok, hiçbirisi dolapta değil. Bir kere başıma geldi. Aldım, eve gittim, “ben bunu yemem” dedim, attım. O gün bugündür, belki beş senedir oradan balık almam. Çok basit denetlemeler bunlar ama ahbap çavuş ilişkisinde değil. Havra Sokağı lağım kokuyor hala. Sebebi ne biliyor musun? Orada balıkçılar var ya. O balık ayıklıyor, atıyor oraya. Girişte daha iğrenç kokuyor. Oradan, ondan sonra benim daha bir şey alasm kalmıyor. En mühimi, çarşıyı eğer gece de yaşatacaklarsa, geceyi biraz renklendirmek lazım.

Kemeraltı Çarşısı’nda, iç ve dış turistlere yönelik bilgilendirme gereçlerinin yoksunluğuna ilişkin adım atılması gerekliliğinden de söz edilmektedir.

Y9: Bir çarşıyı ayağa kaldırmanız için, oranın ulaşım ve iletişimini sağlamanız gerekiyor. Orada ne, nerede, nasıl bulunur? Bir adam, şimdi dijital bir çağdayız, bir tane uygulama yapın, Kemeraltı uygulaması, bastığı zaman, “ben semaveri nereden alırım?” dediği zaman, o semavere onu ulaştıracak bir yol haritası edinebilsin. Kemeraltı’nda işte atıyorum, “iyi bir pide yiyeceğim, nerede yerim?” on tane pideci varsa, onları bu uygulama üzerinde görebilsin. Şimdi bu nedir? İletişim. Yine eskisi gibi, gıdacıları bir mekânda, tuhafiyecileri bir mekânda buluşturmak lazım. Kemeraltı’nda istemediğim bir şey var. Her tarafta bir tabela vardır. Bence orada, tuhafiyecileri temsil eden bir tabela, gıdacıları temsil eden bir tabela olmalı. Tek tip olacak. O kirliliği de, o tarihi dokunun görünmesini engelleyen tabelaları da ortadan kaldırmak lazım.

A7: Tarihi yapıları halka tanıtmak amacıyla, yapıların önüne bilgi panoları koyardım. Eskiden sokaklar özelliklerine göre isimlendirilmiştir, örneğin mahkemenin bulunduğu sokak “Mahkeme Sokağı”, zengin beylerin yaşadığı “Beyler Sokağı” adını almıştır. Günümüzde sokaklara numara verilmiştir. Bunların altına sokakların eski isimleri de yazılarak, kentsel bellek canlı tutulabilir.

E4: Burayı tanıtan broşürlerin bir kere olması lazım. Şimdi bize gelenler soruyor: “Burada görülecek yerler neresi?” Bir broşür olsa da, gelenlere verilse, herkes neyin nerede olduğunu bilir. Çünkü Kemeraltı, Kemeraltı... “Aaa burası mı Kemeraltı?” Kemerli, altından geçilen bir yer falan zanneden insanlar var Kemeraltı’nı.

Çarşının tarihi dokusunun muhafazasına ve görünür hale getirilmesine yönelik birtakım faaliyetler içerisine gireceklerini ileri süren katılımcılar da mevcuttur.

A3: Yetkili bir yönetici olsaydım, öncelikle çarşının tarihi dokusunun uluslararası standartlara uygun envanterini hazırlatırdım. İkinci olarak tarihi yapıların korunabilmesi ve bozulanların yenilenebilmesi için yapı sahiplerini bilgilendirir, yenileme ve onarım için maddi katkılarda bulunabilecek birlikler oluşturmalarını sağlardım. Çarşının önemli özelliklerinin geliştirilmesi için gerekli çalışmaları ve etkinlikleri yapar, yurtdışı tanıtımı için çarşıyı turistlerin dikkatini çekebilecek özelliklerini öne çıkaran iyileştirmeler yapardım.

Y10: Evvela tarihi önemsememiz lazım. Çıkarıp aktarmamız lazım. Ama bugünü de yaşayacak bir olay yaratmamız lazım. Nasıl yaşamak? Biz yaşıyoruz, çalışıyoruz, para kazanmak zorundayız. O parayı kazanmamız lazım ki biz devam edelim. Bir yer mesela, tamam tarihi olabilir ama yarısından fazlası yıkılmış, hiçbir şekilde yer yok, duvarının önüne demir çekilmiş öyle duruyor. Bu böyle olmaz. Anlatabiliyor muyum? Bunun için de Koruma Amaçlı İmar Planı dediğimiz bir olay var. Bunun devreye girmesi lazım. Bununla bu yapıların tespitlerinin yapılması ve bir farkındalık oluşturulması lazım. Çevre Şehircilik ve Kültür Bakanlıklarının da destekleriyle bu işlerin yürütülmesi lazım.

A7: Kemeraltı Çarşısı'ndaki tarihi eserlerin korunmasına öncelik verirdim. Bunların yakılıp yıkılarak otopark haline dönüştürülmesine engel olmaya çalışırdım. Çarşının tarihi yapılarının süsleme özelliklerini örten ve algılanmaz hale getiren tenteleri kaldırtır, diğer bir deyişle yapı görünürliğini tesis ederdim. Fonksiyonunu yitiren sokak çeşmelerini akar konuma getirirdim.

A4: “Aydınlatma, güvenlik ve lümpenliğe çözüm arardım. Koruma bilincini yaygınlaştırmaya, bölgenin tarihsel zenginliğinin iç ve dış turizm açısından önemsenmesine, başta vakıflar olmak üzere kurumların mülklerine sahip çıkmasına, eğitim çalışmalarına önem verir; kuralsızlığa taviz vermemeye çalışırdım.”

Y3: “Tarihi dokusunu koruyarak, ticaret merkezi özelliğini devam ettirmek birçok ülkenin uyguladığı bir koruma biçimidir. Kemeraltı'nın gece de yaşayan çarşı olabilmesi için gerekli tüm çalışmalar ivedilikle yapılmalıdır.”

Kültür faaliyetlerini önceleyerek, Kemeraltı Çarşısı'nın günün her saati yaşayan bir çarşı olmasını arzulayan katılımcılar da mevcuttur.

Y6: “Kemeraltı'nı bir kültür alanına çevirmek isterdim. Burada kaliteli kültür ve eğlence etkinlikleri, kaliteli diyorum ama çünkü kaliteli yapmazsanız buraya getirmek istediğiniz kültür tüketicilerini getiremezsiniz, o zaman da aynı yerde kalmış olursunuz.”

Y7: İnsanların akşamları çıktığı zaman, güvenliğini sağlayacak, ışıklandırmalarını sağlayacak, yemek yiyebilecekleri ortamları yaşatmamız lazım. Onun için de 926 Sokak, benim çok önemsemiş bir alan. Hem Agora hem Havralar Bölgesi'ne yakın olması açısından. Oralar dikkat çeksin diye pandemi bittiği zaman, belediyeyle orada, İzmirli gençlere diyeceğiz, "bizden destek sana, droneleri kaldıracağız, seni tanıtacağız, sen kendi yüz kişilik, beş yüz kişilik, bin kişilik gruplarınla gel, burada konser yap, kendi kitleni yarat, o kitle Kemeraltı'na girsin. Kemeraltı'nın belli bölgelerinde, bu alan yarattığımız yerlerde, küçük küçük müzikler olması lazım. Büyük isimlerin gelmesi lazım. Mesela ben çok hayal ediyorum. Kibariye, Sezen AKSU, bu Kemeraltı'nda terlikleriyle gezdi kardeşim. Yıldız TİLBE bu sokaklarda yemek yedi. Bu insanlara iyi anlatabilsek derdimizi, belediye, gelsin sahnesini kursun, parasını versin, ben onların karşısına çıkıp, onları Kemeraltı'na davet etmek istiyorum. İzmirli, Kemeraltı'nın göbeğinde o konseri görsün. Bir de, -Kemeraltı Esnaf Korosu hayalimiz var. Kemeraltı tek ses olmak zorunda. Bir sürü kültür mozaiki var, her türlü insanımız burada mevcut. Konyalı var, Diyarbakırlı var, Mardinli var, İzmirli var, Karadenizli var, Uşaklı var, Ankaralı var, her yerden bir mozaik. Türkiye zaten bir mozaik. Bunların içerisinde mutlaka otuz, kırk, elli kişi de mutlaka bir müzik aşkı da vardır. Ne bileyim, Türk Sanat Müziği, Halk Müziği. Belediyemiz destek verecek. Kendi binamız olduğunda, akşamları, haftada bir falan, koro çalışması yapacağız. Hayalimiz, İzmir Tarihi Kemeraltı Esnaf Korosu deyip, bu İzmirliye, bu esnafa bir ses vermek. Bu da bir aidiyet duygusu.

E5: "Yönetimi devralsaydım mutlaka çarşının en kısa sürede otantik kimliğini koruyan ve dünyada, Avrupa'da birçok kadim kent çarşılarının yaptığı gibi turizmle sosyallikle, kültürüyle yaşayan bir kent merkezi çarşısı hüviyetinin gerçekleşmesi için çaba gösterirdim."

E13: Kemeraltı saat yedi, sekiz dendiği zaman kepenkleri kapanan bir Kemeraltı. Kemeraltı'nın akşam saat on birlere kadar, on ikilere kadar açık bir Kemeraltı olmasını elbette ki düşünürüm. Pazar günleri birçok işyerinin kapalı olduğu bir Kemeraltı var. Anafartalar Caddesi kısmen açık olsa da Kemeraltı'nın geneli kapalı. Ayın otuz günü açık olan bir Kemeraltı, gece saatlerinde açık olan bir Kemeraltı; kültür etkinliklerinin, sergilerin yapıldığı bir Kemeraltı; halkı cezbedecek bazı aktivitelerin yapıldığı bir Kemeraltı elbette ki hayalimizdeki bir Kemeraltı olur.

Kimi katılımcılar, yönetimde katılımcılığın önemine değinmekte ve Kemeraltı Çarşısı'nda, çarşı esnafından bağımsız bir şekilde gerçekleştirilecek çalışmaların başarılı olma şansının bulunmadığına dikkat çekmektedirler.

E1: Önce gelir esnafa sorarım: "Senin sıkıntın, derdin ne?" Ben kendi kafama göre iş yapmam, gelirim esnafa sorarım: "Sıkıntın, derdin ne? Ne istiyorsun? Ne

yapmam gerekiyor sana?” Kendi kafama göre iş yapmam için halkın şikâyetinin bana gelmesi lazım. Halk bana gelmeden, ben halka gideceğim ki derdini, problemini sorayım soruşturayım, o ne istiyorsa ihtiyacını karşılayayım. Danışmadan iş yapmam.

Y7: Ben Tunç Başkan’a [İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı] şunu kabul ettirdim. Çok önemli. Sağolsun bu konuda büyük bir teveccüh gösterdi hem Konak hem Büyükşehir. Kemeraltı esnafının kabul etmediği hiçbir şeyi yaşatamıyorsunuz. Onun için bize sorun âcizane. Biz sizin ne paranızdayız ne de bizim yaptırmanın gücümüz var. Ama bizimle yaparsanız, doğrusunu yaparsınız. Masada oturan yönetici, mimar, reeli bilmez. Burada sabah besmeleyle açan, akşam “bereketli olsun” duasıyla kapatan esnafın yıllanmış sıkıntısını bilmez. Buradaki güneşle, yağmurla, çamurla olan savaşı bilmez. Çarşı kalabalık olur, iş olmaz. Soğuk olur, kimse olmaz. Seller akar, malı ıslanır, kimse olmaz. Bunu yaşayan buradaki insan. Sen yaptığın her yatırımda, gel kardeşim beni kullan, buradaki insanlar adına kararı hep birlikte alalım. Bu köprüyü kurduğumuza inanıyoruz ve iki başkan da sağolsun, çok samimi söylüyorum, bizi de onore ediyorlar.

E7: Bence bir heyet oluşturulmalı. Kemeraltı’nda on beş bin dükkânın olduğu söyleniyor. Bu heyet tek tek hepsini gezecek. “Kardeşim siz Kemeraltı için ne istiyorsunuz?” Herkesin rahatsızlık duyduğu birçok konu olacaktır. Hal böyle olunca, eğer gerçekten ciddi biçimde önem verilirse bu Kemeraltı yine eski benliğine kavuşur.

Kemeraltı Çarşısı’nda öncelikle eğitim hususuna eğileceklerini ifade eden katılımcılar da mevcuttur.

E3: Ben bu şehirde bir yetkili olursam ilk yapacağım şey, belediye başkanlarını sanat namına ilkokul birinci sınıfa yazdırmak olur. Eğer bir toplumda sanat yoksa siz o toplumu hiçbir yere götüremezsiniz. Bir şehrin belediye başkanında sanatsal bir bakış açısı yoksa o şehir ilerleyemez. Avrupa şehirlerinde, köylerinde görüyorsunuz. Adamlar, heykeller, muhteşem binalar yapmışlar. Hoş, onları da Afrika ülkeleri ile bizim gibi ülkeleri sömürerek yaptılar ama o binaların varlığı onlara para kazandırıyor. İnsanlar Avrupa’ya gidiyor, o köşkleri, sarayları, heykelleri görmek için. Bizim buraya gelecek neye bakacak? Sahip olduğumuz şeyleri de yıkıyoruz. Değer vermiyoruz. Halk da bu bilince sahip değil. Belediye başkanının yapması gereken en önemli şey, insanlara bu bilinci aşılamaktır. Bir kentin kimliği, o kentin mimarisidir. Mimari, şehir düzenlemesi, o kadar önemlidir.

E10: İlk önce yapılacak şey, kesinlikle Kemeraltı’nın girişlerine X-ray cihazları kurmak, güvenliği sağlamak ve en önemlisi, “eğer ben Kemeraltı’nı değiştirmek için ya da Kemeraltı için bir şeyler yapmaya başlıyorum” diyorsan, tek tek bütün esnafa eğitim vereceksin. Diyeceksin ki “kardeşim Pazar günü geliyorsun zorunlu. Birle saat üç arası Konak Belediyesi’nin bilmem ne salonunda toplanıyorsun.” Bütün esnafı toplayacaksın. Topla. Hazırla slaytı. Önce Kemeraltı’nın tarihini anlat. Adam çalıştığı dükkânın tarihini bilmiyor. Önce sen

esnafı başla ki esnaf gelen müşterilere anlatır zaten. Anlatabiliyor muyum? Önce bence esnafın eğitilmesi, ardından tarihi yapının korunması, ardından da bir Old Town AVM'ye dönüşene kadar Kemeraltı'na yatırım yapılması gerekiyor.

A7: “Esnaf Derneği aracılığıyla, esnaf profilini geliştirmek için kurslar düzenlerdim ve tarihi bir binada Tarihi Kemeraltı Çarşısı'na ait Bilgi Bankası kurardım. Bu bağlamda Kemeraltı'na ilişkin tüm bilgi ve belgeleri burada toplar; halkın ve araştırmacıların hizmetine sunardım.”

Y7: İzmir esnafı, şehrin turizm odaklı gelişimine hazır mı? Maalesef değil. Ben her yerde de söylüyorum, ben Esnaf Derneği olarak belediyenin de desteğiyle esnafa sertifika vermek istiyorum. Esnaf, burada dükkân açmadan önce, bize gelip bir saat bir kursa girsin. Onun istediği saat. Akşam olur, Cumartesi olur, Pazar olur. Biz onu organize edelim belediyemizle, üniversitelerle, valiliğimizle. O bir saatte, müşteri memnuniyetinden tut, kadına şiddetten, hayvan sevgisinden, yanındaki çalışanla olan diyalogundan müteşekkil olan dersler verilsin.

Bir katılımcı, çarşı esnafının, ziyaretçilere nasıl davranması gerektiğini biliyor olmasının, çarşının hatta kentin tamamına ne derece olumlu yansıyabileceğini bir hatırası üzerinden örneklendirmektedir.

E9: Bundan birkaç yıl evvel, havraya Amerika'dan misafirler geliyor. O misafirler, havrayı gezdiler. Baktım geniş bir grup. Başlarında da Bayan Sara var. Musevi Cemaati'nin başkanlarındandı. “Bayan Sara” dedim, “bir istirahatım olabilir mi?” “Derhal” dedi. Beni konuklarına tanıştırdı, sağolsun methetti. Ben de bu iltifatlara karşı, o insanlara çay ikram ettim ve o kadar çok hoşlarına gitti ki hepsi teşekkür ettiler. Bir Kemeraltı esnafı dışarıdan gelen insana, hürmet etmek mecburiyetindedir, Kemeraltı'nı güzelleştirmek için. Çünkü esnaf olarak bizim gidecek başka bir yerimiz yok. Birkaç ay sonra Amerika'dan gelen o konuklar, bana şu şeyi kargoyla gönderdiler. Bakınız burada ne yazıyor? “Bir bardak çayın yüz yıl hatırı vardır.” Bakın alt tarafı bir çay. Ben bundan hiçbir şey kaybetmem. Ben bundan şehrim olarak, İzmir olarak, Kemeraltı esnafı olarak çok şey kazanırım. Her yerde anlatırlar.

Bir başka katılımcı, çarşıdaki niteliksiz binaları yıkıp yerlerine yine eski işlevlerince kullanışlı yapılar inşa edeceğini ileri sürmektedir.

Y8: Seçilmişlerin yerinde olsaydım öncelikle, niteliksiz binaları yıkdım. İkincisi, onların yerine, doğru fonksiyonlarda, yenilikçi işlevlerde buraya yapılar kurardım. Bizim TARKEM olarak bulduğumuz çözüm, 1900'lü yılların başında, bir binanın işlevi neyse, onu bugüne yenilikçi bir işlevle taşımak. Mesela okumuş, yenilikçi öğrenme merkezi yapıyoruz. Mesela bir konakmış, butik oteli yapıyoruz. Kortejoymuş, gençlik hosteli yapıyoruz. Pekmez üretilen, şarap

Üretilen bir yermiş, bir şarap evi yapıyoruz, restoran yapıyoruz. Bir arşıysa, orayı yine arşı olarak değerlendiriyoruz. Buna benzer pilot projeler geliştirerek, İzmirliilerin burayı sahiplenmesine yol açacak faaliyetler uygulardım.

arşıdaki yenileme faaliyetlerine ilişkin değerlendirmede bulunan bir katılımcı, “soylulaştırma” kavramına atıfta bulunarak, yaşamış olduğu iki anısından kıyasla Kemeraltı’nın kendine has dağınıklılığının, düzenleme adı altında bozulmaması gerektiğinden bahsetmektedir.

Y2: Burada çok ince bir çizgi var. İyileştirme dediğimizde, bazıları işte soylulaştırma diyor. Soylulaştırmada orada bulunanları atarsan, fazla böyle, hijyenik bir şey oluyor. O zaman bütün çekiciliğini kaybettiriyorsun. Bir kere, ben yaşadım onu. Kemeraltı’nda o Anafartalar boyunca yürürken, kuyumcusundan tut, elbisecisine kadar, hep dışarıda asılıdır. Bazıları buna tepki gösteriyor, işte, “dışarı taşıyor” vesaire diyor. Bizim zabıta, bir gün kalkmış, bütün bunları kaldırmış, kuyumcuları içeri çektirmiş vesaire. Bana telefon geldi. Dediler, “başkanım felaket. Mahvolduk, ldk bittik.” “Ne oldu?” “Her şeyi zabıta yok etti” falan. Ben atladım gittim. Bir baktım hakikaten böyle yolunmuş tavuk gibi arşı. Yani o esprisini kaybetmiş. Tabi o, insanları rahatsız eden işportacıları bir kenara koyuyorum, onu kaldırmak lazım zaten, epey de aşama kaydedildi. Fakat diğer o biraz bize pejmürde gelen grniş, aslında Kemeraltı’na renk katan bir şey. Ben aslında bunu Yunanistan’da da gördüm. Yunanistan’da ta sınıra kadar, otomobille bir seyahat yaptım. Oralara gittiğimiz zaman, Yunan şehirlerinde de bir baktım, eşyalar dışarıda. Kalamata’da mesela. Yine fıstıkılar, nohutılar, vesaire, onların hepsi dışarıda. Galiba Doğu insanı, Akdeniz insanı, biraz değmek istiyor, temas etmek istiyor. Fazla hijyen itiyor. Gene bir şey anlatayım. Bu EXPO sırasında yabancı gözlemciler geldi. Ben onları aldım, Havra Sokağı’ndan girip karşıya geçireceğim. Hiç unutmuyorum bir Yunanlı Profesör, geldi böyle hayranlıkla bakıyor. Dedi ki bana, “ben Atinalıyım ama İsviçre’de oturuyorum. Sırf alışveriş yapmak için ayda bir Atina’ya geri dönüyorum.” “nk her şey” dedi, “İsviçre’de paket içinde. Dokunamıyorsun, elleymiyorsun. Her şey pırıl pırıl, çok hijyenik.” şimdi, Kemeraltı’nda o sıcaklık da var. Rahatsız eden bir yanı yok mu? Var. Kokuyor vesaire ama. İşte o sınır, çok ince bir sınır. Çok iyi kollamak lazım. Yoksa, çok fazla da hijyenik olursa, insanlar o zaman, “niye ben buraya geleyim, giderim bir AVM’ye orada gezinirim” diyesi geliyor. Hâlbuki Kemeraltı’na gelenler, hem insan ilişkileri açısından hem de gördükleri manzaralar açısından, o renkliliği arıyorlar.

Kemeraltı arşısı için özel bir kanun çıkarılmasını, çarşının özel bir yönetim birimince yönetilmesini arzulayan görüşlere de rastlanmaktadır.

Y4: Bana göre, Konak Belediyesi’nin de, Büyükşehir Belediyesi’nin de en önemli işi Kemeraltı olmalıdır. Bazen tartışılıyor, “kanun çıkmalı mı?” E çıkarsa iyi olur. Özel bir kanun, Kemeraltı’na dönük. Çünkü hiçbir kentte bu büyüklükte, iki yüz yetmiş hektar büyüklüğünde bir kentsel sit alanı yok. Bence orası özel bir ilgi istiyor, özel bir yönetim istiyor. Bu olursa zararı olur mu? Olmaz bana göre.

Büyükşehir Belediyesi bünyesinde apayrı bir Kemeraltı Daire Başkanlığı kurulur örneğin. İşi gücü çarşı olur. Öbür türlü diğer işlerin arasında kaynıyor. Bir tarafta TARKEM var, diğer sivil toplum kuruluşları var, onların da katkılarıyla ama özel bir birim olursa, tamamen Kemeraltı'na dönük bir çalışma yapar. Tabi yerel yönetimde olması daha doğru onun, işin işlevsellik anlamında söylüyorum.

E15: “Aslında keşke teknik olarak mümkün olabilse de Kemeraltı'nın tamamı bir AVM gibi tek merkezden yönetilebilse. Bir organizasyon yapılabilse ve belli sınırlar dâhilinde, Kemeraltı'ndaki işletmeciler de belli şartlara uymak zorunda tutulabilse, belli bir disiplin sağlanabilse.”

Kemeraltı Çarşısı'nda yürütülmesi gereken öncelikli faaliyetlere ilişkin bulgular, beklenildiği üzere, Kemeraltı Çarşısı'nın karşı karşıya olduğu sorunlara paralel biçimde şekillenmektedir. Katılımcılar, kent yönetiminde yer alıyor olsalar, öncelikle çarşının, altyapı, otopark, güvenlik, tuvalet sorunlarını çözüme kavuşturmayı istemektedirler. Kemeraltı Çarşısı'nın tarihi dokusunun muhafazası ve ön plana çıkarılması, çarşının kültürel zenginliğinin vurgulanması, üzerinde durulan diğer öncelikli hususlardır. Çarşı esnafına yönelik eğitim faaliyetlerinin önemine de değinilmekte, katılımcıların bir kısmı, bu faaliyetlere katılımı esnaf için zorunlu hale getireceklerini belirtmektedirler. Gerek yurt içi gerekse yurtdışı turistler için bilgilendirme gereçlerinin olmayışı, Kemeraltı Çarşısı için önemli bir eksiklik olarak görülmektedir. Yine, metruk binalara ilişkin birtakım tasarruflarda bulunulmasının gerekliliği de vurgulanmaktadır.

Kemeraltı Çarşısı'nın coğrafi alan büyüklüğünün, geniş yapı stokunun ve nüfus potansiyelinin, çarşıya özel bir kanun çıkarılmasını ve çarşının özel bir yönetim tarafından idare edilmesini gerektirebileceği tartışılmaktadır. Ayrıca bulgular, çarşıya ilişkin alınacak kararlarda, çarşı esnafının görüşünün alınmasının ehemmiyetine dikkat çekmektedir.

4.2.18. Araştırma Bulgularının Genel Değerlendirmesi

Bu kısımda, Kemeraltı Çarşısı'na ilişkin alan araştırmasından elde edilen bulgular maddeler halinde sıralanmaktadır:

✓ Katılımcıların tamamı, Kemeraltı Çarşısı'nın, merkezi konumuyla “İzmir'in kalbi” durumunda olduğunu ifade etmişlerdir.

✓ Kemeraltı Çarşısı'nın merkezi konumunun ve toplumsal yaşamdaki yerinin, sadece İzmir için değil, çevre iller için de, hatta tüm ülke çapında değerli olduğu zikredilmiştir.

✓ Kemeraltı Çarşısı'nın merkezi konumu, kimi katılımcılarca, toplumsal yaşamda oynadığı rolle bir arada değerlendirilmiş ve çarşının toplumsal bütünleştiricilik rolü de taşıdığı ifade edilmiştir.

✓ Çarşının merkezi olma özelliğini, yaşanan birtakım ekonomik ve toplumsal değişimleri yakalayamaması nedeniyle yitirmekte olduğunu düşünenler de vardır. Genel anlamda, Kemeraltı Çarşısı'nın kent içerisindeki fiziki konumunun, çarşının, kent kimliğine katılmasına olanak tanıdığı yönündeki Hipotez 1'in geçerliliği tespit edilmiştir.

✓ Çarşıdaki tarihi yapıların, farklı zaman dilimlerine, farklı inanç mensuplarına ve farklı kültürlere ait olduğunu ileri süren katılımcılar, söz konusu yapıların, Saat Kulesi, Hükümet Konağı, Kızlarağası Hanı, Hisar Camisi gibi birtakım sembol elemanlardan atıfla İzmir kenti ve kent sakinleri açısından değer taşıdığını belirtmişlerdir.

✓ Kimi katılımcılar, çarşıdaki tarihi yapıların gündeme getirilmesinden duydukları memnuniyeti ifade etmekle beraber, atılan adımlarda geç kalındığına işaret etmişlerdir.

✓ Kente dışarıdan gelen göçün etkisi üzerinde duran katılımcılar, hızlı bir şekilde artan kent içi nüfusun, kentlilik bilinci taşımaktan da uzak olduğunu ifade etmişlerdir. Böylelikle katılımcılar, Kemeraltı Çarşısı içerisindeki tarihi yapıların oluşturduğu değer, bilhassa artan göç nedeniyle, hem çarşı esnafı hem de kent sakinlerince göz ardı ediliyor olmasından yakınmışlardır.

✓ Hipotez 2, Kemeraltı Çarşısı'ndaki tarihi yapıların, kent kimliği açısından değer taşıdığı yönündedir. Kent kimliğini oluşturan esas unsurun, kent sakinlerinin kabulü olduğu noktasından hareketle, bu hipotezin kısmen geçerliliğini koruduğu, kentlilik ve koruma bilinci geliştirildiği takdirde, hipotezin doğrulanabilir olduğu ileri sürülebilir.

✓ Katılımcılar, Kemeraltı Çarşısı'nın toplumsal yaşam içerisinde, ticari aktivitelerin ötesinde bir anlam taşıdığını ifade etmişler; çarşığı, günlük yaşamın uğrak mekânı olarak betimlemişlerdir. Ayrıca çarşı, sanatsal, kültürel, manevi etkileşimler başta olmak üzere, günlük yaşama ilişkin tüm toplumsal öğeleri içerisinde taşıması bakımından, anlamlı bir kamusal alan olarak tanımlanmıştır.

✓ Kemeraltı Çarşısı'nda şekillenen toplumsal değerlerin, nesilden nesile aktarılacak toplumsal bellek inşa edilmiş olduğuna dikkat çekilmiştir.

✓ Kemeraltı Çarşısı'ndaki toplumsal yaşamın, küreselleşme ve teknolojiye bağlı değişimlerden dolayı olumsuz yönde seyrettiği görüşü de mevcuttur.

✓ Bulgular, Kemeraltı Çarşısı'nın, kolektif belleğin ve kolektif kimliğin şekillenmesine katkı sunduğunu ileri süren Hipotez 3'ü ve çarşının, ticari faaliyetlerin ötesinde işlev gören toplumsal bir organizasyon olduğunu varsayan Hipotez 11'i doğrular niteliktedir.

✓ Katılımcılar, tarihi değere ilişkin bilincin ve koruma duygusunun gelişimi noktasında, yeni yeni birtakım gelişmelerin şekillendiğini ifade etmişlerdir.

✓ İçinde yaşanan çevrenin tarihi ve kültürü hakkındaki bilinçsizlikten şikâyet eden katılımcılar, eğitimin önemine dikkat çekmişlerdir.

✓ Küreselleşmenin getirmiş olduğu birtakım yeniliklere ve tüketim pratiklerine, Kemeraltı Çarşısı'nın, kendisini uyarlayamamış olmasından yakınan katılımcılar, tarihi değerlere ilişkin bilhassa yeni neslin oldukça bilinçsiz olduğunu vurgulamışlardır.

✓ Çarşının tarihi değerlerine ilişkin karşılaşılan bilinçsizlik anlamında nesiller arasında herhangi bir farklılaşma görmeyip topyekûn bir bilinçsizlik ve duyarsızlık hali olduğunu ileri süren katılımcılar da mevcuttur.

✓ “Kemeraltı Çarşısı'nın tarihi değeri hususunda, Z kuşağı olarak bilinen 25 yaş altı nesil daha bilinçsizdir” ifadesiyle varsayılan Hipotez 4'ün, bulgularca doğrulandığı görülmüştür.

✓ Katılımcıların büyük çoğunluğu, kent sakinlerinin, Kemeraltı Çarşısı ile aralarında duygusal bir bağ tesis ettiği kanaatindedirler.

✓ Bir kısım katılımcı ise, çarşı ile halk arasındaki duygusal bağın varlığını kabul etmekle birlikte, bu duygusal bağın yeni nesilde pek gözlenmediğini, İzmir halkı ile Kemeraltı Çarşısı arasındaki duygusal bağın kuşaklar arası aktarımının gerçekleştirilemediğini ifade etmişlerdir.

✓ Esnaf grubu içerisinde yer alan bazı katılımcılar, çarşıya ilişkin kendi duygusal bağlılıklarını beyan etmeyi yeğlemişlerdir. Çarşıyla duygusal bağ kuran bu insanların durumu, literatüre *yer bağlılığı* olarak yansımış olan kavrama atıfta bulunmaktadır.

✓ Bulgular, “Kemeraltı Çarşısı, kent sakinleri nezdinde duygusal bir değer taşımaktadır. Bu değer, kentin eski insanlarında daha belirgindir” cümlesiyle ifade edilen Hipotez 5’i doğrular niteliktedir.

✓ Kemeraltı Çarşısı, sahip olduğu insan ilişkileri ve insan ilişkilerinin doğurduğu alışkanlıklar nedeniyle, alışveriş merkezlerinden farklı kabul edilmiştir.

✓ Kemeraltı Çarşısı’nın sadece alışveriş amacıyla ziyaret edilen bir yer olmadığı, çarşıya, amaçsızca gezinmek maksadıyla gelen çok sayıda insan olduğu da belirtilmiştir.

✓ Kemeraltı Çarşısı’ndaki ürün çeşitliliğine, hiçbir alışveriş merkezinde rastlamanın mümkün olmadığına değinilmiştir. Tarihi dokusu ve mistik atmosferi de, çarşının, alışveriş merkezlerinden ayrılan niteliği olarak sıklıkla zikredilmiştir.

✓ “Kentsel mekânların değişime uğraması (alışveriş merkezleri, güvenli siteler vs.) ve iletişim olanaklarının gelişimi (e-ticaret, sosyal medya vs.) nedeniyle tarihi kent merkezlerinin cazibesini yitirdiği savı, Kemeraltı Çarşısı özelinde geçerli değildir” ifadesiyle belirtilen Hipotez 6, bulgular çerçevesinde doğrulanmıştır.

✓ Görüşmelerde, esnaf-müşteri ilişkilerindeki samimiyete sıklıkla atıfta bulunulduğu üzere, Kemeraltı Çarşısı’nın geleneksel tüketim kültürünün devam ettiği bir kentsel mekân örneği olduğunu ileri süren Hipotez 7’nin geçerliliği mevcuttur.

✓ Kemeraltı Çarşısı’nın ticari faaliyetlerin ötesinde işlev gören bir toplumsal organizasyon olduğunu varsayan Hipotez 11, Kemeraltı Çarşısı-alışveriş merkezleri kıyasıyla bir kez daha geçerli kılınmıştır.

✓ Kemeraltı Çarşısı'nın, tarihi dokusu, kültürel birikimi ve turizm potansiyeliyle eşsiz bir yeri olduğu ve kentteki diğer çarşılarla kıyas kabul etmeyeceği belirtilmiştir.

✓ Ürün çeşitliliği ve sembol isimlerin varlığı da Kemeraltı Çarşısı'nı, kentin diğer çarşılarının önüne geçiren bir unsur olarak vurgulanmıştır.

✓ Bulgular, Kemeraltı Çarşısı'nın, kent sakinlerinin nezdinde, İzmir'deki diğer çarşılardan farklı bir konumda olduğunu varsayan Hipotez 8'i doğrulamıştır.

✓ Kemeraltı Çarşısı, her toplumsal tabakadan insanın uğradığı bir kentsel alandır. Ama alışveriş merkezlerinin yaygınlaşması ve çarşıdaki ürün kalitesinin düşmesi, Kemeraltı Çarşısı'nı özellikle son çeyrek yüzyılda, genellikle orta ve dar gelirli insanların ziyaret etmesine yol açmıştır.

✓ Kemeraltı Çarşısı'nın karşı karşıya kaldığı sorunların çözüldüğü takdirde, çarşının, daha üst gelir seviyesindekilerce de ziyaret edilebileceğine ilişkin yaygın bir kanaat mevcuttur.

✓ “Kemeraltı Çarşısı'nda, izole edilmiş kentsel mekânlara kıyasla, farklı sosyokültürel ve ekonomik düzeydeki insanların bir araya gelme ihtimalleri daha yüksektir” ifadesiyle ortaya konulan Hipotez 9'un, geçmiş dönemler için geçerli bir varsayım olduğu düşünülse de, zikredilen hipotez, sosyoekonomik değişimlerin etkisinde kalan hâlihazırdaki Kemeraltı Çarşısı profilinde doğrulanamamıştır.

✓ Kemeraltı Çarşısı'nın, İzmir Fuarı'nın cazibesini yitirmesinin de etkisiyle eski günlerdeki kalabalıklığından uzak olmasına rağmen, mevsim ve gün ayrımı göstermeksizin daima bir yoğunluk içerisinde olduğu ifade edilmiştir. Böylelikle, Kemeraltı Çarşısı'nın, kentsel yaşam içerisindeki etkinliğinin süreklilik arz ettiğini ileri süren Hipotez 10 doğrulanmıştır.

✓ Çarşının, alışverişin yanı sıra, dini yapıları ve tarihi dokusundan dolayı da, hem kent sakinleri hem de iç ve dış turistler açısından, ziyaret edildiğine dikkat çekilmiştir.

✓ Kemeraltı Çarşısı'ndaki lezzet noktalarının da, çarşıya ziyaretçi çektiği belirtilmiştir.

✓ Kemeraltı Çarşısı'ndaki cami ve sinagogların inanç turizmi noktasında önem taşıdığına vurgu yapılmıştır. Kemeraltı Çarşısı'nın, ticari faaliyetlerin ötesinde

işlev gören toplumsal bir organizasyon olduğunu ileri süren Hipotez 11, bu bulgular eşliğinde de doğrulanmıştır.

✓ Bulgular Kemeraltı Çarşısı'nın, dini yapıları, hanları, esnaf lokantaları, kendine özgü sokaklarıyla bir bütün olarak değer taşıdığı yönündedir. Çarşının bir yerinin, bir başka yerinden ayırt edilme çabasının anlamsızlığına olan vurgu, Hipotez 12'de belirtilen, çarşının, belirli mekânlar çerçevesinde değil, bir bütün olarak kolektif bellekte yer edinmiş bir kamusal alan olma görüşünü doğrular niteliktedir.

✓ Kemeraltı Çarşısı, katılımcıların büyük çoğunluğunca, “tarif edilmez, yaşanır” anlayışı içerisinde hayatın ta kendisi olarak ifade edilmiştir.

✓ Kemeraltı Çarşısı'nı, “orman”, “sahne”, “deneyim merkezi”, “meyve salatası” ve “mistik alan” kavramlarıyla açıklamaya çalışan bazı katılımcılar, çarşının sosyoekonomik anlamdaki kapsayıcı görünümüne atıfta bulunmuşlardır.

✓ Çarşının, “bebek bezinden kefen bezine, hayatın her safhasına” hitap eden yapısına dikkat çekilmiştir.

✓ Katılımcılar, Kemeraltı Çarşısı'nı hiç tanımayan birisine çarşığı, kimi zaman yeme içme mekânlarını önceleyerek kimi zamanda sembol niteliği taşıyan tarihi ve dini yapılarını vurgulayarak gezdirmeyi tercih etmektedirler. Bu durum, Kemeraltı'nın çok boyutlu niteliğinin, bulgularca tespit edilmiş olduğunu göstermiştir.

✓ Kemeraltı Çarşısı'nda özellikle göçün etkisiyle gözlenen toplumsal değişimin yapısal değişimi de olumsuz şekilde etkilediği ifade edilmiştir. Bu olumsuzluklar öncelikle, koruma bilinci yoksunluğundan dolayı tarihi yapıların kaderine terkedilmesi, çarşıdaki birtakım han ve hamamların işlevlerini yitirmesi, çarşının periferindeki konut yapılarının sağlıksızlığı şeklinde sıralanmıştır.

✓ Çarşıdaki olumsuz değişimin bir diğer önemli nedeni, yine göçe bağlı bir şekilde aktarılan bir sorun olarak gözlenen, çarşı esnafının niteliğini yitirmiş olmasıdır.

✓ Çarşıdaki resmi kurumların bölgeyi terkinin, çarşı ve çarşı esnafı üzerinde olumsuz etkileri olmuştur.

✓ Bulgular, Kemeraltı Çarşısı'nın karşı karşıya olduğu sorunların, altyapı, otopark, tuvalet, iklimlendirme, aydınlatma, güvenlik konularında yoğunlaştığını göstermiştir.

✓ Esnafın niteliksizliği ve hanutçuluk, çığırtkanlık gibi istenmeyen davranışlar karşısında herhangi bir yaptırım uygulanmıyor oluşu, çarşıya ilişkin sorunlar arasında zikredilmiştir.

✓ Kemeraltı Çarşısı'nın, bilhassa turistlere yönelik herhangi bir bilgilendirme sistemine sahip olmaması ve yön levhalarının eksikliği, ifade edilen bir başka sorundur.

✓ Görsel kirlilik, tarihi dokuya bilinçsiz müdahale ve kaçak yapılaşma da Kemeraltı Çarşısı'nın yaşadığı problem arasında sayılmıştır.

✓ Kimi katılımcılar, yetkililerin, Kemeraltı Çarşısı'na hak etmiş olduğu değeri göstermediklerinden yakınmışlardır.

Araştırma bulgularının bir bütün halinde sunulduğu genel değerlendirme çerçevesinde, on yedi görüşme sorusunun, ilk on beş sorusuna ilişkin çıkarımlara yer verilmiştir. Katılımcıların, araştırmacılara ve yöneticilere yönelik önerilerini kapsayan son iki sorunun değerlendirmesi, “Sonuç ve Öneriler” başlığı altında yer almaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu tez çalışmasında, tarihi kentlerin merkezini oluşturan tarihi çarşıların, kentlerin kimliklerindeki önemi, İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı özelinde incelenmiştir. Türkiye de dâhil olmak üzere dünyanın birçok kentinde, kentlerin periferi yayılmaları ve banliyöleşme olgusu, tarihi kent merkezlerinin birer çöküntü alanı haline gelmesine yol açmıştır. Peki, bu durum İzmir kent merkezini oluşturan Kemeraltı Çarşısı için de geçerli midir? Kemeraltı Çarşısı kolektif belleğin, kolektif kimliğin ve kent kimliğinin tesisinde ne denli etkilidir? Kemeraltı Çarşısı hâlihazırda canlılığını koruyan bir kamusal alan mıdır? İlgili sorular, bu tez çalışmasının genel çerçevesi hususunda bilgi verir niteliktedir. Fakat çalışmanın omurgasını oluşturan Kemeraltı Çarşısı'na ilişkin gerçekleştirilen alan araştırmasının bulguları üzerine bir değerlendirme oluşturmadan evvel tez çalışmasının bütünü hususunda birtakım bilgilendirmede bulunulmalıdır. Şöyle ki bu tez çalışması, dört bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlere ilişkin detaylı bilgilendirme çalışmanın giriş bölümünde aktarılmıştır. Bu kısımda değinilecek husus, ortaya konulacak birtakım çıkarımlarla sınırlandırılacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde, kimlik, kolektif kimlik, kolektif bellek, kent kimliği ve yer bağlılığı kavramlarına yer verilmiştir. Kavramsal analiz neticesinde kolektif kimliğin, bir durumun değil bir sürecin ifadesi olduğu, yapısal ve toplumsal birçok aktörün bir araya gelmesiyle şekillendiği, nesilden nesile aktarılabilir olduğu sonucuna varılmıştır. Kent kimliği de bu bağlamda, doğal, yapılaşmış ve toplumsal bileşenleriyle birlikte bir bütün durumundadır. Kolektif belleğin şekillenip kolektif bir kimlik inşa etmesi ve bu kimliğin nesiller boyu aktarılması neticesinde kent kimliği meydana gelmektedir. Hayata geçebilmek için uzun bir zaman sürecine gereksinim duyan bu kimlik, kentin coğrafi yapısının, mimarisinin, kentlilerin kültürel seviyesinin, kentte yerleşik alışkanlıkların, yaşam biçiminin, harmanlanarak bir potada eritilmesini gerekli kılmaktadır. Bu da kent sakinlerinin, bir yandan kentin kimliğini oluştururken, öte yandan kentin kendilerine kattıklarıyla/kentte deneyimlemiş olduklarıyla kimliklenmekte olduklarını göstermiştir. Bu bağlamda, özellikle yer bağlılığı kavramına ilişkin, aidiyet ve duygusal bağlılığın önemi ortaya çıkmıştır.

İkinci bölümde, Osmanlı Coğrafyası'nın önemli bir bölümünü oluşturan, Balkanlar, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya ilişkin seçilen kentlere ait çarşıların

(Saraybosna/Başçarşı, Üsküp/Eski Çarşı, Halep/El Medine Çarşısı, Kahire/Han El Halili Çarşısı), doğal, yapılaşmış ve toplumsal bileşenler çerçevesinde kent kimliğine katkıları incelenmiştir. Bu bağlamda, Halep El Medine Çarşısı haricindeki tüm çarşıların, hâlihazırda toplumsal yaşam içerisinde önemli rol üstlenmeye devam ettikleri ortaya çıkmıştır. Kentlerin merkezlerini teşkil eden bu tarihi çarşıların hepsinde, Osmanlı kent yapısını anımsatırcasına, ticaret alanları ve konut alanlarının ayrımı ve farklı inanç gruplarına ait ibadethanelerin anıtsal duruşları dikkat çekmektedir. Bu çarşılarda, bugün dahi, farklı etnik kökene, farklı dile, farklı mezhebe mensup insanlar bir arada yaşam sürmektedirler. Bunun yanı sıra, canlı bir ticari hayatın devam ettiği bu çarşılardaki han yapıları önemli ölçüde korunarak bugüne taşınmıştır. İlgili çarşılar tek tek ele alındığı takdirde altı çizilecek hususlar şunlardır:

Başçarşı'da, toplumsal işlevi bulunan alanlar, Osmanlı millet sisteminin izlerini yansıtır biçimde etnik ve mezhepsel bağlamda çeşitlilik taşımaktadır. Bu da çarşının, toplumsal sürdürülebilirliğini mümkün kılan unsurların başında gelmektedir. Ayrıca çarşıda, farklı devletlerin hâkimiyetinde geçen farklı dönemlere ait yapılaşmış kimlik öğeleri bir arada bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, Başçarşı'da sıklıkla rastlanan Türkçe öğelerin kullanımı, tarihî ve kültürel sürekliliğe işaret etmesi bakımından değer taşımaktadır.

Eski Çarşı, politik birtakım gerekçeler nedeniyle sürekli değişime uğrayan kent merkezinde, kolektif bellekte yer edinmiş birtakım yapılaşmış öğeleri ve toplumsal birikimi muhafaza ederek kent kimliğine katılmaktadır. Vardar Nehri'nin kuzey kesiminde Üsküp 2014 Projesi kapsamında devam eden yapılaşma, çarşı sınırını, nehir kıyısından uzaklaştırmaktadır. Yine, Üsküp Kalesi'nin Vardar Nehri kıyısı ile doku bağlantısının olmaması, çarşının erişilebilirliğini azaltmakta ve yeni nesil kent sakinlerinde, çarşıya ilişkin aidiyet duygusu şekillenmesi sekteye uğramaktadır. Tüm olumsuzluklara rağmen, çarşının kamusal alan olarak taşıdığı önem korunmaya devam etmektedir.

El Medine Çarşısı'nın güncel enkaz hali göz önünde bulundurulduğunda, 1986'dan beri UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer almış olmasının taşıdığı anlam, bugün tartışılır hale gelmektedir. (Kemeraltı Çarşısı'nın da Nisan 2020'den beri UNESCO Geçici Dünya Mirası Listesi'nde yer aldığını bu vesileyle bir kez daha hatırlatmakta yarar vardır). İpek Yolu güzergâhında yer alan çarşı, kente, ticaret kenti

kimliği kazandırmıştır. İslamiyet öncesi devirdeki yapıların, Atabekler ve Eyyubiler devrinde yeniden tasarlanmasıyla gerçekleşen yapılaşma, eskisinin yerinde büyüyerek gelişen bir çarşıyı vurgulamıştır. Ticari faaliyetlerin yanı sıra, çarşıdaki yoğun külliye varlığı, toplumsal gereksinimlerin önemli bir kısmının çarşı içerisinde karşılanmasına olanak tanımıştır.

Han El Halili Çarşısı, 1979'dan bu yana UNESCO Dünya Tarih Mirası listesinde yer alan Kahire'nin tarihi kent merkezinde bulunmaktadır. İçerisinde dokuz yüzün üzerinde dükkân bulunan ve çok çeşitli zanâatlara ev sahipliği yapan çarşı, kent sakinlerinin toplumsal yaşamları içerisinde önemli yer tutan, birtakım karşılaşma ve buluşmaların gerçekleştiği kentin uğrak noktasıdır. Çarşıda yer alan Midak Sokağı, El Fişavi Kahvehanesi gibi yapılar, kent kimliğini şekillendiren toplumsal çevre bileşeni öğelerindendir. Bu yapılar, sadece kolektif belleğin oluşumuna katkı sunmakla kalmamış; aynı zamanda edebiyat ve sinema eserlerine konu olmuştur. Ayrıca bünyelerinde dünya kamuoyuna mal olmuş sanatçıları barındırarak çarşının ve kentin, geniş kitleler tarafından görünürlüğünü arttırmıştır. Bölümün sonunda, “Genel Değerlendirme: Osmanlı'da Çarşı ve Kent İlişkisi” başlığı altında, Osmanlı Kenti'nin, çarşı çevresinde düzenlenmiş bir kent modeli olduğunun altı çizilmiştir. Osmanlı Kentinde çarşı, toplumsal ve ekonomik olarak ikiye ayrılmak üzere birçok işlevin gerçekleştiği bir kamusal alandır. Ekonomik fonksiyonlar, ticari fonksiyon, sanayi fonksiyonu ve ulaşım fonksiyonudur. Toplumsal fonksiyonlar ise, dini fonksiyon, sosyal güvenlik fonksiyonu, bireysel hizmet fonksiyonu, sağlık ve sosyal yardım fonksiyonu, idari ve adli fonksiyon, eğitim fonksiyonu ve turizm fonksiyonu olarak çeşitlilik göstermektedir.

Üçüncü bölümde öncelikle Kemeraltı Çarşısı'na ilişkin bugüne dek gerçekleştirilmiş çalışmaların bir dökümü sunulmuş; ardından, Kemeraltı Çarşısı'nın, doğal, yapılaşmış ve toplumsal çevre bileşenlerine ilişkin öğeleri kapsamlı biçimde incelenmiştir. Çarşının kent içerisindeki merkezi konumu vurgulanmış ve zengin tarihi dokusu; hanlar, camiler, sinagoglar ve hamamların ele alınmasıyla detaylandırılmıştır. Çarşının tarihsel süreci aktarılmış, geçmişten bugüne çarşıda faaliyet gösteren zanaatlardan ve çarşıdaki toplumsal yaşamın canlılığından örnekler serdedilmiştir. Kolektif kimliğin şekillenmesine katkıda bulunan kimi simge yapı elemanları ve sembol kişilere ilişkin bilgilendirmelerde bulunulmuştur.

Dördüncü bölümde ise, 05.05.2021–02.08.2021 tarih diliminde gerçekleştirilen mülakatlar neticesinde elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Sonuç bölümü bulguları ve değerlendirmeleri kapsayan bir bölümdür. Hangi bulguların ve değerlendirmelerin önemli olduğunu ise, giriş bölümünde belirtilen temel mesele belirlemektedir. Sonuç bölümünde, verilerin, bulguların, fikirlerin tekrar edilmesinden ziyade, konu ve amaç ile bağlantılı olan özün sunulması önem taşımaktadır. Bu gerçeklikten hareketle, araştıma hipotezlerinin değerlendirilmesi, bulgular kısmında gerçekleştirildiğinden, bu kısımda birtakım çıkarımlara yer vermekle yetinilecektir. Şöyle ki, Kemeraltı Çarşısı, sadece İzmir kenti için değil, tüm ülke için değer taşımaktadır. Çarşının fiziki konumu, kolektif belleğe ve kolektif kimliğe olan katkısı, kent kimliğine katılmasına olanak tanımaktadır. Kemeraltı Çarşısı bünyesinde çok sayıda tarihi yapı barındırmaktadır. Bilhassa artan göç nedeniyle kentlilik bilinci taşımayan kitlelerin kentte yer edinmeleri, farklı dönemlere, farklı inançlara atıfta bulunan tarihi dokunun, hem çarşı esnafı hem de kent sakinlerince göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Kemeraltı Çarşısı, toplumsal yaşam içerisinde, alışverişin ötesinde, günlük yaşamın uğrak mekânı olarak, toplum belleğinde anlam alanı teşkil eden bir kamusal alan görünümü sunmaktadır. Küreselleşmenin getirmiş olduğu birtakım yeniliklere ve tüketim pratiklerine kendisini uyarlamada zorluk yaşayan çarşının tarihi ve kültürel değerlerine ilişkin, Z kuşağı olarak adlandırılan yeni nesilde bilinçsizlik söz konusudur. Benzer biçimde, çarşı ile kentin eski insanları arasında kurulmuş olan duygusal bağ, yeni nesilde tespit edilememektedir. Kemeraltı Çarşısı, gerek tarihi dokusu ve kültürel yapısı gerekse müşteri esnaf ilişkisindeki samimiyet bağlamında, alışveriş merkezlerinden oldukça ayrı niteliklere sahiptir. Çarşı, geleneksel tüketim kültürünün devam ettiği, cazibesini yitirmemiş tarihi kent merkezi örneğidir. Her toplumsal tabakadan insanın uğrak mekânı olan çarşı, yapısal ve sosyoekonomik değişimlerin etkisiyle özellikle son çeyrek yüzyılda, orta ve dar gelirli insanların ziyaret ettikleri bir alan haline gelmiştir. Bu değişimin, Kemeraltı Çarşısı'nın, kentsel yaşam içerisindeki sürekliliğini sekteye uğratması söz konusu değildir. Çarşı; dini yapıları, hanları, esnaf lokantaları, kendine özgü sokaklarıyla bir bütün olarak kolektif bellekte yer edinmiş bir kamusal alan görünümündedir.

Alan araştırması bulguları, Kemeraltı Çarşısı'nın hâlihazırda karşı karşıya olduğu birtakım sorunları da vurgulamaktadır. Bu sorunlar öncelikle, altyapı, otopark,

tuvalet, güvenlik, iklimlendirme, aydınlatma konularında yoğunlaşmaktadır. Ayrıca, özellikle tarihi dokuya ilişkin koruma bilincinin şekillenmemiş olması, eğitimsizlik, bilhassa hanutçuluk ve çığırtkanlık yapılarak ziyaretçilerin huzursuz edilmesi, tarihi dokuya bilinçsiz müdahale ve kaçak yapılaşma, yine sorunlar arasında zikredilmektedir.

Bulgular, birtakım neticelere işaret ettiği gibi, kimi somut önerilerin sunulmasını da sağlamıştır. Bu öneriler, katılımcılardan elde edilen bulguların yanı sıra, araştırmacının doğrudan gözlemlerinin de bir ürünüdür. Yaşanabilir bir Kemeraltı Çarşısı'nın tesisi noktasında ileri sürülen öneriler, iki alt başlık altında değerlendirilmiştir. Bu başlıklar sırasıyla, Kemeraltı Çarşısı'na yönelik çalışmalar yürüten araştırmacılara ve kent yöneticilerine ilişkindir.

Kemeraltı Çarşısı'na Yönelik Çalışmalar Yürüten Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- Araştırmacılarca çarşıdaki insan unsuruna, toplumsal yaşama, kültür ve turizmin yaşatılıp geliştirilmesi yönündeki çalışmalara önem verilmelidir.
- Kemeraltı Çarşısı'nın, cami hazirelerinden, kalaycılığa; tüketici haklarından, gıda kontrolüne; köftecilikten, kuş evlerine kadar birçok birbirine benzemez konunun araştırılmasına imkân verecek zenginlikte bir yaşam alanı olduğunun bilincine sahip olarak çarşıya yaklaşılmalıdır.
- Kemeraltı Çarşısı, belirtildiği üzere, çevresiyle birlikte Nisan 2020'de UNESCO Geçici Dünya Mirası Listesi'ne dâhil olmuş bir çarşıdır. Araştırmacılara, çarşının sahip olduğu tarihi dokuya ilişkin bilinç oluşturulması ve çarşıdaki tarihi yapıların tanıtılması noktasında önemli görevler düşmektedir.
- Araştırmanın kısıtları başlığı altında söz edildiği üzere, ilgili tez araştırması, kent sakinlerinin, Kemeraltı Çarşısı'nın İzmir kent kimliğine katkısı hususundaki genel görüşlerini ortaya koymaktan uzaktır. Böyle kapsamlı bir araştırmayı gerçekleştirmek nitel araştırmanın doğasına aykırıdır. Bu bağlamda, ilgili konularda, araştırma yöntemi ve örnekleme yönelik, gelecek araştırmalar için, şu şekilde birtakım kapsamlı ve maliyetli çalışma önerileri getirilebilir:

a) Nicel araştırma yönteminin uygulanacağı bir çalışmada, araştırma örneklemini İzmir kent merkezinde yaşayan rastgele örnekleme yöntemiyle seçilmiş bireyler oluşturabilir. Bu yöntemde, İzmir kent merkezindeki sekiz Büyükşehir ilçe

belediyesinin (Balçova, Bayraklı, Bornova, Buca, Çiğli, Karabağlar, Karşıyaka, Konak) nüfusu oranında katsayı belirlenerek her ilçe için söz konusu katsayı oranında örneklem seçiminde bulunulması ve bu örnekleme anket uygulanması planlanabilir.

b) Nitel araştırma yönteminde elde edilecek verilerin, nicel araştırma yöntemiyle elde edilecek verilerle zenginleştirilmesi yoluna gidileceği düşünülebilir. Bu doğrultuda gerçekleştirilecek olan yarı yapılandırılmış mülakatın yanında, araştırmanın kapsamını geliştirmek amacıyla, Kemeraltı Çarşısı'nın farklı lokasyonlarında, farklı zaman dilimlerinde, farklı yaş gruplarındaki ziyaretçilere anket uygulaması gerçekleştirilebilir.

Kemeraltı Çarşısı ile İlgili Hususlarda Kent Yöneticilerine Öneriler

- Öncelikle, altyapı, otopark, güvenlik ve tuvalet hususlarına acil çözüm sunulmalıdır.
- Gerek yurt içinden gerekse yurt dışından çarşığı ziyaret eden turistler için, çarşıya ilişkin bilgilendirme gereçleri temin edilmelidir. Bu yönde, çarşıdaki tarihi yapıları, ibadet yerlerini, sembol öğeleri, anlam alanlarını, gastronomi noktalarını tespit edip söz konusu yerlere ilişkin bilgi sunacak mobil uygulamalar geliştirilmelidir.
- Kentin hiçbir yerinde rastlanmadığı halde yalnızca çarşıda yaşam sürmeye devam eden birtakım zanaatlara, kira, yer temini, vergi indirimi gibi hususlarda pozitif ayrımcılık uygulanarak destek olunmalıdır.
- Çarşının tarihi dokusu muhafaza edilip görünür hale getirilmelidir.
- Kemeraltı Çarşısı, kentin ruhunu değiştiren ve yerel kimliği zedeleyen “müze kent” anlayışla bağdaşmamaktadır. Böylelikle, günün her saati yaşayan bir kamusal alan olabilmesi için çarşı, kültür sanat faaliyetlerinin odak noktası haline getirilmelidir.
- Kemeraltı Çarşısı'na ilişkin alınacak kararlarda, yönetim yaklaşımı benimsenmeli, çarşı esnafının da bizatihi çalışmaların içerisinde yer alması desteklenmelidir.
- Kemeraltı Çarşısı'nın değerinin korunabilmesi için, öncelikle çarşının ev sahibi konumunda olan çarşı esnafının, evlerini tanımaları ve sevmeleri gerekmektedir. Hakkında bilgi sahibi olunmayan herhangi bir şeyin sevilmesi mümkün olamayacağından öncelikle esnafa yönelik eğitim faaliyetleri

gerçekleştirilmelidir. Bu eğitim, Kemeraltı Çarşısı'na ilişkin olduğu kadar, esnaf-müşteri iletişiminin sıhhatine yönelik bir müfredata da sahip olmalıdır.

➤ Çarşı içerisinde, yabancı dil bilen turizm polislerinin varlığı temin edilmelidir.

➤ Çarşıdaki niteliksiz binaların restorasyonu mümkün olanların restore edilmesi, restorasyona uygun olmayanların ise yıkılıp yerlerine, yine eski işlevlerince sağlıklı binaların inşa edilmesi gerekmektedir.

➤ Kemeraltı Çarşısı'nın tek bir merkezden yönetilmesinin önemine değinilmiştir. Bu minvalde, çarşı için özel bir kanun çıkarılması ve Kemeraltı Çarşısı'na ilişkin yerel yönetim kademesi içerisinde müstakil bir birim kurulması yönünde çaba gösterilmelidir.

Son olarak ifade edilmelidir ki, bu tez çalışması temelde, tarihi kent merkezlerinin, kent kimliklerindeki yerini ve önemini vurgulamaktadır. İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı da, kendine özgü tarihi dokusu ve toplumsal birikimiyle kent kimliği açısından irdelenmeye değer bir kamusal alan olarak dikkat çekmektedir. Kemeraltı Çarşısı'nı, tüm boyutlarıyla ele alma iddiası taşımayan bu çalışma, çarşının özgün yapısının ve kent kimliğine katılımının geliştirilerek muhafazasına katkı sunma çabasının bir ürünüdür.

KAYNAKÇA

Abdulac, S. (1984). Large-Scale Development in the History of Muslim Urbanism. *Continuity and Change: Design Strategies for Large-Scale Urban Development* (ss.2-11). Editor: Margaret Bentley Sevcenko. Cambridge: Aga Khan Program for Islamic Architecture.

Abdurrahim, M. (1997). Hukukî Kurumlar. *İslâm Şehri* (ss.49-61). 2. Baskı. Editör: R. B. Serjeant. Çeviren: Elif Topçugil. İstanbul: İz Yayıncılık.

Adanır, O. (2003). Kültür ile Zihniyet. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*. (23), 23-34.

Ahbab, Y. (2015). *Üsküp Sancağı'nın İdari ve Sosyoekonomik Yapısı (1876-1911)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akkoç, Y.S. (2018). Kentsel Dönüşüm Projelerinin Kent Kimliğine Etkileri. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*. 27(1), 23-51.

Aksoy, Y. (2014). En Meşhur İzmirli Engelli: Benzinci Kör Hafız... *KNK*. (20), 67-69.

Aksoy, Y. (2017). Agora Gizeminde Mesih Sabetay Sevi... *KNK*. (30). 52-57.

Aktepe, M. M. (1971). İzmir Hanları ve Çarşıları Hakkında Ön Bilgi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*. (25), 105-154 + XI levha.

Aktepe, M. M. (1972). Osmanlı Devri İzmir Câ'mileri Hakkında Ön Bilgi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*. (3), 178-212.

Aktepe, M. M. (1973). İzmir'in Hisar veya Yakup-Bey Câmi'i. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*. (27), 85-98.

Aktepe, M. M. (1973-74). Osmanlı Devri İzmir Câmi ve Mescidleri Hakkında Ön Bilgi II. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*. (4-5), 91-193.

Aktepe, M. (2003). *İzmir Yazıları – Camiler, Hanlar, Medreseler, Sebiller*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.

Alabadin, M. Z. (2019). *Halep Kenti ve Geleneksel Evleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Alic, D. (2010). *Transformations of the Oriental in the Architectural Work of Juraj Neidhardt and Dušan Grabrijan*. (Doctoral Thesis), Sydney: The University of New South Wales.

Alic, D. (2019). The Landscape of War and the Transformations of the Public Sphere. *Open House International*. 44(2), 62-67.

Alic, D. ve Gusheh, M. (1999). Reconciling National Narratives in Socialist Bosnia and Herzegovina: The Baščaršija Project, 1948-1953. *Journal of the Society of Architectural Historians*. 58(1), 6-25.

Allou, M. (2008). "Hammam al-Nahhasin" ... the Aleppo Rituals of Cleanliness Eight Centuries Ago.
<http://esyria.sy/sites/code/index.php?site=aleppo&p=stories&category=round&filena me=200808202135011>, (28.11.2020).

Alpaslan, H. İ. (2007). 20. Yüzyılın Başında Kemeraltı Kahvehaneleri. *Egemimarlık Dergisi*, 3(62), 24-27.

AlSayyad, N. (1999). Virtual Cairo: An Urban Historian's View of Computer Simulation. *Leonardo*. 32(2), 93-100.

AlSayyad, N. (2011). *Cairo – Histories of a City*, Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.

Altunoğlu, M. (2011). Takdim. *İdeal Kent – Kent Araştırmaları Dergisi*. 1(3), 5-7.

Anadolu Ajansı (08 Ocak 2020). Saraybosna'yı 'inşa eden' Osmanlı: Gazi Hüsrev Bey.
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/saraybosnayi-insa-eden-osmanli-gazi-husrev-bey/1695923>, (03.10.2020).

Andary, C. (2020). *Curating Place: Public Art and City Identity*. (Doctoral Thesis), Queensland: Queensland University of Technology Creative Industries Faculty.

Anderson, P. (2019). Games of Civility: Ordinary Ethics in Aleppo's Bazaar, *Ethnos Journal of Anthropology*, 84(3), 380-397.

Andriç, I. (1992). *A Letter from 1920*, Çeviren: Lenore Grenoble. London: Forest Books.

Andriç, I. (2018). *Drina Köprüsü*, Çeviren: Hasan Âli Ediz ve Nuriye Müstakimoğlu. 24. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Antoniou, J. (2002). *Historic Cairo: A Walk through the Islamic City*, 3. Edition, Cairo: The American University in Cairo Press.

Arıkan, Z. (1997). İzmir ve Kemeraltı. *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi Prof.Dr. Münir Aktepe'ye Armağan*, (15), 29-47.

Arslan, H. (2009). *Afet Sonrası Yeniden Yapılanma Sürecinin Yere Bağlılık, Yer Değiştirme Ve Bilişsel Haritalama Olguları Açısından İrdelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Aslan, S. ve Kiper, P. (2016). Kimlik ve Bellek Sorunu Sarmalında Kentler: Amasra Kenti Örneğinde Fırsatlar ve Tehditlerin Değerlendirilmesi. *İdeal Kent – Kent Araştırmaları Dergisi*. 7(19), 881-905.

Aslan, Y. P., Özkır, D. ve Ofluoğlu, Y. (2016). Bursa Kent Belleği ve Kimliğinin İnşasında Anıt Ağaçların Rolü. *İdeal Kent – Kent Araştırmaları Dergisi*. 7(19), 800-829.

Assman, J. (1995). Collective Memory and Cultural Identity. *New German Critique*. (65), 125-133.

Atay, Ç. (2003). *Kapanan Kapılar / İzmir Hanları*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.

Atik, A. ve Erdoğan, Ş. B. (2014). Toplumsal Bellek ve Medya. *Atatürk İletişim Dergisi*. (6), 1-16.

Avcioğlu, S. S. ve Akın, O. (2017). Kolektif Bellek ve Kentsel Mekan Algısı Bağlamında İstanbul Tuzla Köyiçi Koruma Bölgesi'nin Mekansal Değişiminin İrdelenmesi. *İdeal Kent – Kent Araştırmaları Dergisi*. 8(22), 423-450.

Ayberk, C. (2019). *Uluslararası Öğrenci Hareketliliği: İstanbul'daki Uluslararası Öğrencilerin Yer Bağlılığı, Deneyimleri ve Hareketin Sonuçları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aykaç, M. (2005). Ahilik ve Yerel Yönetimler. *İslâm Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler Cilt I* (ss. 269-294). 2. Baskı. İstanbul: İlke Yayıncılık.

Badescu, G. (2019). Traces of Empire: Architectural Heritage, Imperial Memory and Post-War Reconstruction in Sarajevo and Beirut. *History and Anthropology*, 30(4), 366-381.

Bahnassi, A. (1997). Halep. *İslâm Şehri* (ss.227-234). 2. Baskı. Editör: R. B. Serjeant. Çeviren: Elif Topçugil. İstanbul: İz Yayıncılık.

Bâkiler, Y. B. (2020). *Üsküp'ten Kosova'ya*, 26. Baskı, İstanbul: Yakın Plan Yayınları.

Balzac, H. de. (2014). *The Thirteen*, Çevirenler: Katharine Prescott Wormeley ve Ellen Marriage. Auckland: The Floating Press.

Barnai, J. (1994). Organization and Leadership in the Jewish Community of Izmir in the Seventeenth Century. *The Jews of the Ottoman Empire* (ss. 275-283). Editor: Avigdor Levy. Princeton: Darwin Press.

Bates, Ü. (1991). Façades in Ottoman Cairo. *The Ottoman City and Its Parts Urban Structure and Social Order* (ss. 129-172). Editor: Irene A. Bierman, Rıfa'at A. Abou-El-Haj ve Donald Preziosi. New York: Aristide D. Caratzas.

Bayhan, A. A. (2006). Bir Tarih Müzesi: Mısır. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*. (6), 9-24.

Bayri, H. (2008). *Türkiye'de Kimlik Siyaseti Sorunu ve Ulusal Kimlik - 1980 Sonrası Döneme Sosyo-Politik Bir Bakış*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Behrens-Abouseif, D. (1992). Islamic Architecture in Cairo – An Introduction, 2. Edition, Leiden: E. J. Brill.

Bell, D. A. ve de-Shalit, A. (2011). *The Spirit of Cities – Why the Identity of a City Matters in a Global Age*, New Jersey: Princeton University Press.

Bergen, L. (2014). *Kent-İslâm ve Kapitalizm – Şehre Yürüyelim Batı Yıkılacak*, İstanbul: Doğu Kitabevi.

Beyatlı, Y. K. (1974). *Kendi Gök Kubbemiz*, 5. Baskı, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı.

Beyazıt, E. (2016), *Kent Kimliği Bağlamında Hatay - Kent Aktörleri Gözüyle Kentsel Kimlikte Kırılma Noktaları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Beyru, R. (2011). 19. Yüzyılda İzmir Kenti, İstanbul: Literatür Yayınları.

Bilgin, N. (1999). *Kollektif Kimlik*, 2. Baskı, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*, Ankara: Aşina Kitaplar.

Bilgin, N. (2011). Sosyal Düşünce de Kent Kimliği. *İdeal Kent – Kent Araştırmaları Dergisi*. 1(3), 20-47.

Birlik, S. (2006). *Tarihi Çevrelerde Kentsel Kimlik Değişiminin Eşik Analizi: Trabzon'da Bir Deneme*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Bitsani, E. (2016). Migration Memory, Cultural Heritage: A Vehicle of the Intercultural Identity of a City. The Case Study of the Eastern Greek Community and the Greek Museums of Trieste Italy. *Cogent Arts & Humanities*. 1-15.

Bolca, İ. (2020). <https://www.pinterest.co.kr/pin/678495500090530128/>, (27.03.2020).

Bora, S. (2006). İzmir'de Yahudi Kültürel Mirası: İbranice Yazıtlar. *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*. (2), 15-36.

Borneman, J. (2007). *Syrian Episodes: Sons, Fathers, and An Anthropologist in Aleppo*, New Jersey: Princeton University Press.

Bouzarovski, S. (2011). Skopje. *Cities*. (28), 265-277.

Boym, S. (2009). *Nostaljinin Geleceği*, Çeviren: Ferit Burak Aydar. İstanbul: Metis Yayınları.

- Brackovic, D. (2020). Bosna Hersek Sokak Adlarında Osmanlı Türkçesi Unsurları. *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. 2(2), 87-95.
- Brower, S. N. (1980). Territory in Urban Settings. *Human Behavior and Environment - Advances in Theory and Research - Volume 4 Environment and Culture* (pp. 179-206). Editors: Irwin Altman, Amos Rapoport and Joachim F. Wohlwill. New York: Springer Science+Business Media, LLC.
- Brubaker, R. (2004). *Ethnicity Without Groups*, Cambridge: Harvard University Press.
- Burns, R. (2017). *Aleppo – A History*, New York: Routledge.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 14. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Calvino, I. (2002). *Görünmez Kentler*, Çeviren: Işıl Saatçioğlu. 7. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Can, Y. (1995). *İslâm Şehirlerinin Fizikî Yapısı*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Casakin, H., Hernandez, B. ve Ruiz, C. (2015). Place Attachment and Place Identity in Israeli Cities: The Influence of City Size. *Cities – The International Journal of Urban Policy and Planning*. (42), 224-230.
- Castells, M. (2010). *The Information Age Economy, Society, and Culture, Volume II The Power of Identity*, New Jersey: Wiley - Blackwell.
- Cerasi, M. M. (1999). *Osmanlı Kenti – Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, Çeviren: Aslı Ataöv. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cerulo, K. A. (1997). Identity Construction: New Issues New Directions. *Annual Review of Sociology*. (23), 385-409.
- Cezar, M. (1985). *Tipik Yapıları ile Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Chalmeta, P. (1997). Pazarlar. *İslâm Şehri* (ss.131-144). 2. Baskı. Editör: R. B. Serjeant. Çeviren: Elif Topçugil. İstanbul: İz Yayıncılık.

Connolly, W. E. (1995). *Kimlik ve Farklılık – Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*, Çeviren: Fermâ Lekesizalın. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Conway, M. ve Ross, M. (1984). Getting What You Want by Revising What You Had. *Journal of Personality and Social Psychology*. (47), 738-748.

Cumhuriyet Gazetesi (10 Mart 2020). Tarihi Kemeraltı Çarşısı için Özel Lojistik Planı. <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/tarihi-kemeralti-carsisi-icin-ozel-lojistik-plani-1726192>, (27.03.2020).

Çakıcıoğlu, R. O. (2006). *İzmir'in Eski Kentsel Dokusunun Korunması ve Turizm Açısından Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Çetken, P. (2017). Sil Baştan Yaşayan Kent ve İnsanları. *Bir Varmış Bir Yokmuş – Toplumsal Bellek, Mekân ve Kimlik Üzerine Araştırmalar* (ss. 91-102). Editör: Tahire Erman ve Serpil Özaloğlu. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Çırak, A. A. (2017). Plan Kararlarının Uygulanmasında Bir Konsensüs Oluşturma ve İşbirliği Deneyimi: İzmir Kemeraltı Sokak Sağlıklaştırma Çalışmalarının Öyküsü. *Planlama*. 27(3), 286-302.

Çivici, M. (01 Ağustos 2019). Kaz Dağları'ndaki Katliamın Ardından Sıra Şirince Köyüne Geldi...“Binlerce Zeytin Ağacı Kesilecek!” *Ege'ye Bakış Gazetesi*. <https://egeyebakis.com/kaz-daglarindaki-katliamin-ardindan-sira-sirince-koyune-geldi-binlerce-zeytin-agaci-kesilecek/>, (26.03.2020).

Çobanoğlu, A. D. (2019). Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Camii'nin Plan Özellikleri ve Klasik Dönem Osmanlı Mimarlığı İçinde Benzer Örnekler Üzerine Bir Değerlendirme. *Art-Sanat*. 11, 1-40.

Çoğaltılmış Fikir ve Sanat Eserlerini Derleme Yönetmeliği. (2012). <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-264046/cogaltilmis-fikir-ve-sanat-eserlerini-derleme-yonetmeli-.html>, (11.05.2021).

Çöl, Ş. D. (1998). *Kentlerimizde Kimlik Sorunu ve Günümüz Kentlerinin Kimlik Derecesini Ölçmek İçin Bir Yöntem Denemesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Daş, E. (2012). *İzmir’de Taş Çiçekler / Kemeraltı Hazirelerindeki Mezar Taşları*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.

Davis, P. J. (1999). Gender Differences in Autobiographical Memory for Childhood Emotional Experiences. *Journal of Personality and Social Psychology*. 76(3), 498–510.

Davutoğlu, A. (2016). *Medeniyetler ve Şehirler*, 12. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.

Davutoğlu, A. (2017). *Duruş - Gençlerle Yüz Yüze*, İstanbul: Küre Yayınları.

Demirçivi, S. (29 Eylül 2017). Kemeraltı'ndaki vaha L'Agora. <https://www.otuzbeslik.com/yazilar/kemeraltindaki-vaha-lagora>, (03.03.2021).

Demirtaş, H. A. (2003). Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram ve Varsayımlar. *İletişim: Araştırmaları Dergisi*. 1(1), 123-144.

Dereboy, İ.F. ve Dereboy, Ç. (1997). Batılılaşma ve Kimlik Direnci – Psikososyal Bir Yaklaşım. *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik* (ss. 409-429). Editör: Nuri Bilgin. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Destination Sarajevo (16 Mayıs 2020). Guide through Covid-19 Crisis in Sarajevo. <https://sarajevo.travel/en/text/guide-through-covid-19-crisis-in-sarajevo/1013>, (26.09.2020).

Diker, M. ve Erkan, N. Ç. (2017). Kent Kimliğinde İbadet Yapıları: Antakya Örneği. *Planlama*. 27(2), 180-192.

Dimova, R. (2019). Elusive Centres of a Balkan City: Skopje Between Undesirable and Reluctant Heritage. *International Journal of Heritage Studies*. 25(9), 958-973.

Doğrusoy, T. İ. (2017). Kentsel Kamusal Mekânda Duyusal Analiz ve Tasarım: Tarihi Kemeraltı Çarşısı’nda Bir Eğitim Deneyi. *İzmir’de Kent, Mimarlık ve Kamusalılık* (ss. 133-164). Editör: İlknur Türkseven Doğrusoy ve Sibel Ecemiş Kılıç. İstanbul: Yalın Yayıncılık.

Dokuz Eylül Gazetesi (3 Aralık 2019). Kemeraltı’nın Yeni Umudu “Havra Sokağı Sinagogları”. <https://www.dokuzeyul.com/ab-telif/kemeraltinin-yeni-umudu-havra-sokagi-sinagoglari-h159056.html>, (19.04.2021).

Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü (2002). *Kemeraltı Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu*, <https://melesyarisma.izmir.bel.tr/CKYuklenen/2-10.pdf>, (10.09.2020).

Doosje, B. ve Ellemers, N. (1997). Stereotyping under threat: The role of group identification. *The social psychology of stereotyping and group life* (ss. 257-273). Editor: Russell Spears, P. J. Oakes, Naomi Ellemers ve S. A. Haslam. Oxford: Blackwell Publishing.

Eco, U. (2019). *Tez Nasıl Yazılır?*, Çeviren: Betül Parlak. 6. Baskı, İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Ege Genç İş İnsanları Derneği (2015). *Kemeraltı Raporu*, <https://www.egiad.org.tr/wp-content/uploads/kemeralti-raporu/kemeralti-raporu.pdf>, (07.09.2020).

Ekinci, O. (2003). *İzmir İçin / 1990'lardan 2000'lere İzmir Yazıları*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.

Eldem, E., Goffman, D. ve Masters, B. (2003). *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, Çeviren: Sermet Yalçın. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

El-Masri, S. ve Karajica, L. (2017). Heritage, Markets & Sustainability - Architectural Identity in a Changing World: Case Studies from Bahrain & Bosnia. *Proceedings of the International Conference on Sustainable Futures (ICSF)* (ss. 61-71), Kingdom of Bahrain.

Emiroğlu, K. ve Aydın, S. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Erdönmez M. E. ve Akı A. (2005). Açık Kamusal Kent Mekânlarının Toplum İlişkilerindeki Yeri. *Megaron YTÜ Mimarlık Fakültesi e-Dergisi*. 1(1), 67-87.

Ergenç, Ö. (2013). *Şehir, Toplum, Devlet – Osmanlı Tarihi Yazıları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Erikson, E. H. (1987). *Childhood and Society*, 8. Edition, London: Paladin Grafton Books.

Erkal, A. (1996). *İzmir Kızlarağası Hanı ile Çevresini Tanıtma ve Sevdirme Amacına Yönelik Bir Araştırma*, İzmir: Albayrak Matbaası.

Erkip, F. (2019). *Piyasa Yapmanın Yeni Yüzleri – AVM’ler, Sokaklar, Kentler*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ersoy, B. (1991). *İzmir Hanları*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Ersoy, B. (2012). İzmir’in Türk-İslam Kültürü ve Değerleri. *İzmir’in Gizli Kültür Cevherleri* (ss. 197-259). Konak Belediyesi İzmir Kültür Turizminin Geliştirilmesi Projesi. İzmir: Konak Belediyesi Yayınları.

Ertan, T. ve Eğercioğlu, Y. (2016). Historic City Center Urban Regeneration: Case of Malaga and Kemeraltı İzmir. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, (223), 601-607.

Eyice, S. (1992). Bedesten. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 5. Cilt, (ss. 302-311). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Eyice, S. (1996). Gazi Hüsrev Bey Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 13. Cilt, (ss. 454-458). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Farnum, J., Hall, T. ve Kruger, L. E. (2005). Sense of Place in Natural Resource Recreation and Tourism: An Evaluation and Assessment of Research Findings. *General Technical Report - United States Department of Agriculture*.

Gardner, R. S., Mainetti, M. ve Ascoli, G. A. (2015). Older Adults Report Moderately More Detailed Autobiographical Memories. *Frontiers in Psychology*. 6(631), 1-13.

Gaube, H. ve Wirth, E. (1984). *Aleppo - Historische und geographische Beiträge zur baulichen Gestaltung, zur sozialen Organisation und zur wirtschaftlichen Dynamik einer vorderasiatischen Fernhandelsmetropole*. Tübinger Atlas des Vorderen Orients, Beihefte, Reihe B, No. 58. Wiesbaden: Ludwig Reichert.

Gençer, C. İ. (2012). *1840-1912 Yılları Arasında İzmir ve Selanik'teki Kentsel Değişim*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Gleason, P. (1983). Identifying Identity: A Semantic History. *The Journal of American History*. 69(4), 910-931.

Google Earth (2019). 36°11'53.79" K 37° 9'28.45"D. (24.11.2020).

Google Earth (2019). 38°22'56.47"K 27°10'49.11"D. (31.03.2020).

Google Earth (2020). 30° 2'53.56"K 31°15'48.13"D. (22.12.2020).

Google Earth (2020). 42°00'4.32"K 21°26'16.8"D. (15.10.2020).

Google Earth (2020). 43°51'30.77"K 18°25'48.26"D. (29.09.2020).

Google Earth (2021). 38° 25'13.34"K 27°07'56.78"D. (19.03.2021).

Gönül, A., Durak, S. ve Arslan, T. V. (2017). Influence of Early Ottoman Urban Pattern in Bursa on the Balkan Cities: Skopje Case. *European Journal of Sustainable Development Research*. 2(1), 87-94.

Gönül, A. ve Durak, S. (2018). Bir Osmanlı Kenti Üsküp'ün Tanzimat'tan XX. Yüzyıla Fiziksel Değişim Süreci. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*. 7(1), 87-110.

Gül, M. ve Dee, J. (2015). Sarajevo – A City Profile. *Cities*. (43), 152-166.

Güleç Solak, S. (2014). *Mekân-Kimlik Etkileşimi ve Kentsel Mekândaki Tezahürleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gültekin, R. E. (2004). *Tarihi Kemeraltı Çarşısının Dini Yapıları*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

Gültekin, R. E. (2013). *İzmir Kemeraltı Bölgesi'ndeki Osmanlı Dönemi Çeşmeleri*, 2. Baskı, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.

Gürel, A. (2014). İnönü Evi Müzesi. *KNK*. (21), 54-57.

Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*, Chicago: The University of Chicago Press.

Halbwachs, M. (2007). Kolektif Bellek ve Zaman. Çeviren: Şule Demirkol. *Cogito*. (50), 55-76.

Hampton, W. (1970). *Community and Democracy*, London: Oxford University Press.

Hassan, F. A. (2009). Selling Egypt: Encounters at Khan – El Khalili. *Consuming Ancient Egypt* (ss. 111-122). Editor: Sally MacDonald ve Michael Rice. California: Left Coast Press

Hidalgo, M. C. ve Hernandez, B. (2001). Place Attachment: Conceptual and Empirical Questions. *Journal of Environmental Psychology* (21), 273-281.

Hobsbawm, E. J. ve Ranger, T. (2000). *The Invention of Tradition*, 15. Edition, Cambridge: Cambridge University Press.

<http://bosnia4u.com/2017/01/28/sarajevo/sarajevo-old-orthodox-church/>, (06.10.2020).

<https://gezimanya.com/izmir/gezilecek-yerler/alsancak/>, (27.03.2020).

<http://likebosnia.com/sarajevo/>, (07.10.2020).

<https://mapio.net/pic/p-35748315/>, Evka 6’dan İzmir Körfez Manzarası. (25.03.2020).

<https://tr.climate-data.org/afrika/m%C4%B1s%C4%B1r/cairo-governorate/kahire-3392/>, Kahire İklim. (31.12.2020).

<https://www.gezilecektarihiyerler.com/izmir-saat-kulesi-nerede-sanal-tur/>, (28.03.2020).

<https://www.haberler.com/kadir-inanir-dizi-yorgunu-2726788-haberi/>, (15 Mayıs 2011). Kadir İnanır, Dizi Yorgunu. (07.03.2021).

<https://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/benzinci-kor-hafiz-heykeli-kemeralti-ile-bulustu/44529/156>, (2 Ocak 2021). Benzinci Kör Hafız Heykeli Kemeraltı ile Buluştu. (07.04.2021).

<https://www.izmir.bel.tr/tr/Projeler/hasanaga-bahcesi-yenilendi/1442/4>, (15 Aralık 2017). Hasanağa Bahçesi Yenilendi. (18.08.2021).

<https://www.izmirgundemi.net/kemeralti-nda-9-eylul-coskusu/22742/>, (9 Eylül 2020). Kemeraltı'nda 9 Eylül Coşkusu. (05.04.2021).

<https://www.izmirmag.net/2016/07/ahsap-kaplamali-gun-batimi-platformu.html>, (Temmuz 2016). Ahşap Kaplamalı Gün Batımı Platformu, Şezlonglar ve Özel Kent Mobilyaları. Bostanlı'da Yeni Sahil Düzeni. (02.04.2020).

<https://www.ozelkalem.com.tr/hasanaga-genclesecek/>, (25 Ekim 2016). Hasanağa “gençleşecek”. (31.03.2020).

<http://www.turkyahudileri.com/index.php/tr/tarih/sinagoglar/72-salom-sinagogu>, Şalom Sinagogu. (21.04.2021).

<http://www.yesilova.ege.edu.tr/>, Yeşilova Höyük – İzmir’in Prehistorik Yerleşim Alanı. (02.04.2021).

Hudson, M. (1995). Dynamics of Distortion in Collective Memory. *Memory Distortion - How Minds, Brains and Societies Reconstruct the Past* (pp. 346-364). Editor: Daniel Schacter. Cambridge, London: Harvard University Press.

Hudson, M. (2007). Kolektif Bellekte Çarpıtma Dinamikleri. Çeviren: Begüm Kovulmaz. *Cogito*. (50), 179-199.

Hysa, A. (2014). Mirroring the Bazaar: Social Change Through Balkan Marketplaces. *Suedost Europa Jahrbuch* (pp. 271-294). Munich: Otto Verlag.

Işık, S. Y. (2018). *Kent, Sınıf, Kimlik – Bartın Örneği*, Ankara: Ütopya Yayınevi.

İbiş, Y. (1997). İktisadî Kurumlar. *İslâm Şehri* (ss.145-160). 2. Baskı. Editör: R. B. Serjeant. Çeviren: Elif Topçugil. İstanbul: İz Yayıncılık.

İbrahimgil, A. (2018). *Makedonya Üsküp’ün Tarihi Kent Dokusunun İncelenmesi ve Koruma Önerisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

İlgüner, M. (2005). *İzmir Smyrna / The Portrait of a City*, İzmir: Arkadaş Matbaacılık.

İlimsever, H. ve Ağanoğlu, H. Y. (2010). *Arka Bahçemiz Üsküp*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

İmançer, D. (2003). Çağdaş Kimliğin Yapılanma Süreci ve Televizyon. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*. (23), 233–250.

İnalcık, H. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, Çeviren: Ruşen Sezer, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İnce, E. ve Dinçer, İ. (2017). Marka Kent Bağlamında Kent Kimliğinin Konut Projelerinin Pazarlanmasında Kullanılması: İstanbul Örneği. *Megaron*, 12(4), 635-646.

İnceoğlu, M. (2010). *Tutum, Algı, İletişim*, İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınevi.

İzmir Büyükşehir Belediyesi (03.04.2018). Yeşildere Yolu Tamamen Açılıyor. <https://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/yesildere-yolu-tamamen-aciliyor/37515/156>, (27.03.2020).

İzmir Kemeraltı Rehberi. (2005). *İzmir, Kemeraltı / Tarih, Kültür, Yemek, Gezi ve Alışveriş Rehberi*, İzmir: Toprak Ofset.

İzmir Tarih Sürdürülebilir Ulaşım Projesi (2018). <http://www.izmirtarih.com.tr/pdf/IzmirUlasim.pdf>, (14.04.2021).

İzmir Ticaret Odası (2009). Kemeraltı, Editör: Melek Göregenli. İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları.

İzmir Valiliği Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü (1994). *İzmir İl Yıllığı*, Ankara: Türk Hava Kurumu Basımevi İşletmeciliği.

Janev, G. (2016). Contesting Ethnocratic Spatial Order: Narrative Spaces in Skopje. *European Quarterly of Political Attitudes and Mentalities*. 5(2), 24-35.

Jenkins, R. (2008). *Social Identity*, 3. Edition, London: Routledge.

Johansen B. (1981). The All-embracing Town and Its Mosques : Al-misr Al-gâmi'. *Revue de l'Occident musulman et de la Méditerranée*, (32), 139-161;

Kaftancı, G. (2000). Avrupa'dan Örneklerle Meydan Kavramına Bir Yaklaşım. *Ege Mimarlık Dergisi*. (34), 20-21.

Kahvecioğlu, H. L. (1998). *Mimarlıkta İmaj: Mekansal İmajın Yapısı ve Oluşumu Üzerine Bir Model*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Karakuş, H. (1982). *Kemeraltı Şiirleri*, İstanbul: Yeni Türkü Şiir Yayınları.

Karakuş, H. (2011). *İzmir'in Kalbi Kemeraltı*, İstanbul: Heyamola Yayınları.

Karaman, M. (2008). *Üsküdar'ın Kimliği – Bir Şehir Sosyolojisi Denemesi*, Ankara: Vadi Yayınları.

Karataş, N. (2001). Geçmişten Bugüne Kemeraltı. *İzmir Kent Kültürü Dergisi*. (4), 152-161.

Kayın, E. (2001). Tarihi Ticaret Merkezi Kemeraltı'nda Değişen Üretim ve Tüketim Modellerinin Mekansal Yansımaları. *Ege Mimarlık*. (40), 27-31.

Kayın, E. (2015). Kemeraltı'nda Yeme-İçme ve Eğlence Kültürünün Tarihsel / Mekânsal Yansımaları. *Ege Mimarlık*, (91), 20-25.

Kazıcı, Z. (2005). Osmanlı Şehir İdaresinde İhtisâb Müessesesi. *İslâm Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler Cilt I* (ss. 355-388). 2. Baskı. İstanbul: İlke Yayıncılık.

Kepes, G. (1996). Kent Ölçeğinde Dışavurum ve İletişim Üzerine Notlar. *Cogito*. Çeviren: Bahar Öcal Düzgören. (8), 177-190.

Keyman, E. F. (2007). Kültürel Kimlik Olgusunu Yeniden-Düşünmek. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*. (41), 217-230.

Kılıç, S. E. ve Aydoğan, M. (2006). Katılımcı Bir Kentsel Koruma Projesi: İzmir-Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi. *Ege Coğrafya Dergisi*, (15), 61-71.

Kırkıl, E. (1999). *Selçuklu Döneminde Halep*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kırpık, G. (2010). Üst Üste Gelen “Tarih”ler ve Renkli “Medeniyet”ler Şehri: Kâhire. *İdeal Kent – Kent Araştırmaları Dergisi*. (1), 142-152.

Konak Belediyesi (2012). *İzmir'in Gizli Kültür Cevherleri*, Konak Belediyesi İzmir Kültür Turizminin Geliştirilmesi Projesi. İzmir: Konak Belediyesi Yayınları.

Koneska, T. ve Balkoski, D. (2020). Analasys of The Cultural Characteristics of the Old Skopje Bazaar Using Integral Theory. *International Journal of Recent Research in Arts and Sciences*. (11), 74-91.

Krstikj, A., Hyuga, S. ve Koura, H. (2012). Study on Typology of Shops and Their Transformations in Skopje's Old Bazaar. *J. Architt. Plan. AIJ*. 77(678), 1881-1887.

Krstikj, A. (2013). *Values of the Historic Urban Form of Skopje's Old Bazaar Based on Analysis of the Ottoman Urban Strategy*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Osaka: Graduate School of Engineering Osaka University.

Krstikj, A. ve Koura, H. (2013). Identifying the Significance of Historic Place in Skopje's Old Bazaar. *J. Architt. Plan. AIJ*. 78(686), 829-935.

Kuban, D. (1984). Çağdaş Koruma, Tasarım ve Planlama İlişkilerine Kuramsal Bir Yaklaşım. *Mimarlık Dergisi*. (3-4), 3-5.

Kul, E. (2013). *XVII. Yüzyılda Üsküb Şehri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kula, M. N. (2001). *Kimlik ve Din*, İstanbul: Ayışığı Kitapları.

Kurtuluş, H. (2003). Mekânda Billurlaşan Kentsel Kimlikler: İstanbul'da Yeni Sınıfsal Kimlikler ve Mekânsal Ayrışmanın Bazı Boyutları. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*. (23), 75-96.

Lafı, E. (2018). Ahi Birlikleri ile Bizans Loncaları  zerine Bir Deneme. *III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu - XIII. Yüzyıla Kadar Türk ve İslam Dünyasında Ahiliğın Temelleri* (ss. 183-204), Kırşehir. 5-7 Ekim 2017.

Levi, E. A. (2004). Kemeraltı (İzmir) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2003. *TÜBA Kültür Varlıkları Envanteri Dergisi*, (3), 75-124.

Levi, E. A. (2009). Kentteki Tarihi Yapılar ve Müzeler. *İzmir Kent Tarihi* (ss. 112-245). Editör: G zfent Dilemre. İzmir: İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

Lewicka, M. (2008). Place Attachment, Place Identity, and Place Memory: Restoring the Forgotten City Past. *Journal of Environmental Psychology*. (28), 209–231.

Lewicka, M. (2010). What Makes Neighborhood Different from Home and City? Effects of Place Scale on Place Attachment. *Journal of Environmental Psychology* (30), 35–51.

Lewis, J. (2003). Design Issues. *Qualitative Research Practice - A Guide for Social Science Students and Researchers* (pp.47-76). Editors: Jane Ritchie and Jane Lewis. London: SAGE Publications.

Low, S. M. ve Altman, I. (1992). Place Attachment: A Conceptual Inquiry. *Place Attachment* (pp. 1-12). Editors: Irwin Altman and Setha M. Low. New York: Plenum Press.

Lynch, K. (2019). *Kent İmgesi*, 12. Baskı, Çeviren: İrem Başaran. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Maalouf, A. (2000). *Ölümcül Kimlikler*, Çeviren: Aysel Bora. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Macit, M. (2014). Sosyal Medyada “İmam Hatipli” Temsilleri: Kolektif Bir Kimlik Söylemindeki Sosyal-Bilişsel İzdüşümler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. (51), 379-394.

Madoeuf, A. ve Snider, M. (2012). New Trinkets in Old Spaces - Cairo’s Khan al-Khalili and the Question of Authenticity. *The Bazaar in the Islamic City – Design, Culture and History* (ss. 285-317). Editor: Mohammad Gharipour. Cairo: The American University in Cairo Press.

Malesevic, S. (2002). Identity: Conceptual, Operational and Historical Critique. *Making Sense of Collectivity: Ethnicity, Nationalism and Globalisation* (pp. 195-215). Editors: Sinisa Malesevic and Haugaard. London: Pluto Press.

Malkoç, E., Kılıçaslan, Ç., Özeren, M. ve Küçükerbaş, E. V. (2013). Geleneksel, Yarı Geleneksel ve Modern Anlayışla Şekillenen Alışveriş Mekanlarının İzmir Örneğinde Analizi. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 50(2), 213-222.

Marcus, A. (2013). *Modernliğin Eşiğinde Bir Osmanlı Şehri Halep*, Çeviren: Mehmet Emin Baş. İstanbul: Küre Yayınları.

Marina, O., Adji-Mitreviski, G., Boskova, D., Ivanovski, J., Karanakov, B., Ivanovska, A. ve Topalovska, I. (2011). Urban Dialog: Strategies for Soft Reconstruction of City Historic District in Skopje. *23.rd Enhr Conference* (ss. 1-18), Toulouse. 5-8 Temmuz 2011.

Masters, B. (2003). Halep: Osmanlı İmparatorluğu'nun Liman Kenti. *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti – Halep, İzmir ve İstanbul*, (ss. 19-87). Editör: Edhem Eldem, Daniel Goffman, Bruce Masters. Çeviren: Sermet Yalçın. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Melucci, A. (1995). The Process of Collective Identity. *Social Movements and Culture* (pp. 41-63). Editors: Hank Johnston and Bert Klandermans. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Mena, L. (2020). https://lh5.googleusercontent.com/p/AF1QipPPoF3WYUljCOra7ZRmkfvq5g_OsUk0iOGhXslm=h1440, (26.10.2020).

Mikulic, G. (2006). *Sarajevo*, Sarajevo: Rabic.

Mollenhauer, A. ve Topal, T. (2019). 3D-Model as a Basis for the Discussion on the Reconstruction of the Aleppo Bazaar. *22nd International Conference on Cultural Heritage and New Technologies*, Wien.

Moore, R. ve Graefe, A. (1994). Attachments to Recreation Settings: The Case of Rail-trail Users. *Leisure Sciences*. (16), 17–31.

Morley, D. ve Robins, K. (2011). *Kimlik Mekânları – Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar*, 2. Baskı, Çeviren: Emrehan Zeybekoğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Mulaosmanovic, N., Sljivo, S. ve Pobric, A. (2019). Touristic Valorization of Cultural and Historical Heritage of the Central Core of Sarajevo Based on Hilary Du Cros Method. *Journal of Geography, Politics and Society*. 9(3), 33-41.

Nairn I. (1965). *The American Landscape – A Critical View*, New York: Random House.

Neiger, M., Meyers, O. ve Eyal, Z. (2011). *On Media Memory- Collective Memory in A New Media Age*, Hampshire: Palgrave Macmillan.

Neill, J. W. (1997). Memory, Collective Identity and Urban Design The Future of Berlin's Palast. *Journal of Urban Design*. 2(2), 179-192.

Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri – Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I. Cilt*, 7. Baskı, Çeviren: Sedef Özge. Ankara: Yayınodası Yayıncılık.

Nikolovski, S. (2013). https://www.google.com/maps/place/Sulu+Han/@42.0016031,21.4377428,3a,75y,90t/data=!3m8!1e2!3m6!1sAF1QipPl2DyQe_6x4y49-TghxSoMdZq3I0fyKzbKZpOY!2e10!3e12!6shhttps:%2F%2Fh5.googleusercontent.com%2Fp%2FAF1QipPl2DyQe_6x4y49-TghxSoMdZq3I0fyKzbKZpOY%3Dw203-h135-k-no!7i2048!8i1363!4m8!1m2!2m1!1ssulu+inn+skopje!3m4!1s0x135415afbcc36c3b:0x3230443008ee6a4!8m2!3d42.0016033!4d21.4377426, (17.10.2020).

Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları*, Çeviren: Mehmet Emin Özcan. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Ocakçı, M. ve Türk, Y.A. (2012). Kentsel Kimlik. *Kentsel Planlama - Ansiklopedik Sözlük* (ss. 226-228). Editör: Melih Ersoy. Ankara: Ninova Yayınları.

Okçay, H. (2015). *Dinlerin Kavşağında İzmir / Bir Sosyolojik Rehber*, 2. Baskı, İzmir: Duvar Yayınları.

Oktay, D. (2011). Kent Kimliğine Bütüncül Bir Bakış. *İdeal Kent – Kent Araştırmaları Dergisi*. 1(3), 8-19.

Oral, U. (2017). Anılarda Yaşayan Kemeraltı. *KNK*. (30), 6-11.

Ortaylı, İ. (2017). *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*, 6. Baskı, Ankara: Cedit Neşriyat.

Orwell, G. (2014). 1984, 47. Baskı, Çeviren: Celal Üster. İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Örer, G. (2002). *Konut – Kimlik – Ev Modeli ve Modelin Bir Örnek Olarak İstanbul Kenti'nde Uygulanması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Özaloğlu, S. (2017). Hatırlamanın Yapıtaşı Mekânın Bellek ile İlişkisi Üzerine. *Bir Varmış Bir Yokmuş – Toplumsal Bellek, Mekân ve Kimlik Üzerine Araştırmalar* (ss. 13-20). Editör: Tahire Erman ve Serpil Özaloğlu. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Özbudun, S. (2014). *Antropoloji Gözüyle: Sınıf, Kültür, Kimlik Yazıları*, 2. Baskı, Ankara: Ütopya Yayınevi.

Özcan, R. (2015). *Üsküp Günlüğü*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.

Özdemir, E. (2010). Kimlik Kavramı ve Teorik Yaklaşımlar. *Eğitim Bilim Toplum*. 8, 9-29.

Öztürk, H. (2014). *Balkan Çarşıları*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Pamuk, O. (2008). *İstanbul Hatıralar ve Şehir*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Pınar, İ. (1996). *Gezginlerin Gözüyle İzmir – XVIII. Yüzyıl*, İzmir: Akademi Kitabevi.

Pocock, D. C. D. ve Hudson, R. (1978). *Image of the Urban Environment*, London: Macmillan.

Proshansky, H. M., Fabian, A. K. ve Kaminoff R. (1983). Place-Identity: Physical World Socialization of The Self. *Journal of Environmental Psychology*. (3), 57-83.

Qualls, K. D. (2009). *From Ruins to Reconstruction - Urban Identity in Soviet Sevastopol after World War II*. London: Cornell University Press.

Rabo, A. (2005). *A Shop of One's Own - Independence and Reputation among Traders in Aleppo*. London: I.B.Tauris & Co Ltd.

Rabo, A. (2012). Conviviality and Conflict in Contemporary Aleppo. *Religious Minorities in the Middle East - Domination, Self-Empowerment, Accommodation* (ss.123-148). Editor: Anh Nga Longva ve Anne Sofie Roald. Leiden: Koninklijke Brill NV.

- Radwan, W. R. M. I. ve Jones, E. (2015). Improving Souvenir Sales in Tourism: A Case Study of Khan El-Khalili Market. *International Academic Journal of the Faculty of Tourism and Hotel Management Helwan University*. 1(1), 201-222.
- Raymond, A. (2008). The Spatial Organization of the City. *The City in the Islamic World* (pp. 47-70). Editor: Salma K. Jayyusi. Leiden: Koninklijke Brill NV.
- Raymond, A. (2010). İslam Şehri. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 38. Cilt, (ss. 449-451). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Raymond, A. (2018). *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, Çeviren: Ali Berktaş, İstanbul: Alfa Tarih.
- Relph, E. (1976). *Place and Placelessness*, London: Pion Limited.
- Sakar, S. ve Ünlü, T. (2019). Mekanın Biçimlenişi ve Kentsel Karakterin Oluşumu; İzmir (Kemeraltı) Örneği. *Planlama*. 29(2), 129–146.
- Sauvaget, J. (1934). Esquisse d’une Histoire de la ville de Damas. *Revue des Etudes Islamiques*.
- Savaşır, G. (2020). İzmir Kemeraltı Kültürünü Haritalamak. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, (23), 59-73.
- Savur, Ş. (2019). *1960-1970 Arasında İzmir’de Sosyal Yaşam*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Schuman, M.A. (2003). *Nations in Transition: Bosnia and Herzegovina*, New York: Facts On File
- Seif, O. (1991). *Khan al-Khalili – A Comprehensive Mapped Guide to Cairo’s Historic Bazaar*, Cairo: The American University in Cairo Press.
- Selvi Ünlü, T. (2017). Kent Kimliğinin Oluşumunda Kentsel Bellek ve Kentsel Mekan İlişkisi: Mersin Örneği. *Planlama*. 27(1), 75–93.
- Selvi Ünlü, T. (2021). Nedir Bu “Kentsel Bellek” ve Ne İşe Yarar? *Kent*. (4), 28-31.
- Semih Girgin ile 04.06.2021 tarihli yüz yüze görüşme.

Sen, A. (2006). *Kimlik ve Şiddet – Kader Yanılsaması*, Çeviren: Ahmet Kardam. İstanbul: Türk Henkel Yayınları.

Sennett, R. (1999). *Gözün Vicdanı - Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam*, Çevirenler: Süha Sertabiboğlu ve Can Kurultay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Serçe, E., Yılmaz, F. ve Yetkin, S. (2003). *Küllerinden Doğan Şehir / The City Which Rose From the Ashes*, Çeviren: Zafer Yörük. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.

Seyyar, A. (2007). *İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri (Ansiklopedik Sosyal Bilimler Sözlüğü)*, İstanbul: Değişim Yayınları.

Sharr, A. (2013). *Mimarlar için Heidegger*, Çeviren: Volkan Atmaca. İstanbul: Yem Yayınları.

Sözer, P. (2020). Kültürel Mirasın Korunmasında Türkiye'nin Bilinçli Adımı "Tarkem Modeli". *Tarih ve Günce - Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, (6), 283-298.

Starkey, J. (2012). The Continuity of Social Space: Khan al-Jumruk within the Bazaars of Aleppo. *The Bazaar in the Islamic City – Design, Culture and History* (ss. 115-148). Editor: Mohammad Gharipour. Cairo: The American University in Cairo Press.

Suher, H., Ocakçı, M., Ayataç, H. K. ve Ertekin, Ö. (2004). An Indicator of Sustainable Development: Urban Identity. *A|Z Itu Journal of The Faculty of Architecture*. 1(2), 26-42.

Şahinalp, M. S. ve Günal, V. (2016). Osmanlı Dönemi Anadolu Şehirleri Çarşı Sisteminin Fonksiyonel Analizi. *Turkish Studies*. 11(8), 335-360.

Şerbetçi, Z. (2017). Kentsel Gelişme ve Kültür Değerleri Arasındaki İlişki: Üsküp Örneği. *Marmara Coğrafya Dergisi*. (36), 206-217.

Tajfel, H. (1981). *Human Groups and Social Categories - Studies in Social Psychology*, Cambridge: Cambridge University Press.

Tanpınar, A. H. (2019). *Huzur*, 32. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tanpınar, A. H. (2020). *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, 48. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Taşçı, H. (2012). *Kent Meydanı İle Kent Kimliği İlişkisi Üsküdar Meydanı Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Taşkıran, H. K. (2008). *Kemeraltı'nın İzmir'i / Tarih, Kültür ve Gezi Rehberi*, İzmir: Tepekule Kitaplığı Yayınları.

Tatlıbal, E. (2015). Kemeraltı Klasikleri: Yeşildirek Pasajı. <http://www.egemeclisi.com/haber/30364/kemeralti-klasikleri-yesildirek-pasaji.html>, (09.05.2021).

Tatlıl, E. (2009). Kent ve Kentli Kimliği, İzmir Örneği. *Ege Akademik Bakış*. 9(1), 319-336.

Tayşir, E. A. (2018). *4 Hane 1 Teslim*, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekeli, İ. (1990). Bir Kentin Kimliği Üzerine Düşünceler. *Prof. Dr. Mübeccel Kıray'a Armağan, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 7(1-2), 251-259.

Tekeli, İ. (2014). *İzmir - Tarih Projesi Tasarım Stratejisi Raporu*. Editör: H. Gökhan Kutlu, Merve Çalışkan, Gizem Akyıldız, Kadir Öztürk ve Alkın Korkmaz. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi.

Tekin, K. H. (2008). *Halep'teki Osmanlı Dönemi Dini Eserleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tekin, K. H. (2013). Halep'te Gelenekten Yeniliğe Geçiş Sürecinde İmar Faaliyetlerine İmza Atan Yapı Patronları ve Eserleri Üzerine. *Journal of World of Turks*. 5(2), 241-259.

Terao, M. (1995). Traditional Structure of the Old City, Aleppo: The Multiple Composition and the Vertical Articulation of the Urban Community in Aleppo. *Keio Economic Studies*. 32(1), 77-104.

The Arab Weekly (24.03.2020). Egypt Imposes Night-Time Curfew to Slow Virus. <https://the arabweekly.com/egypt-imposes-night-time-curfew-slow-virus>, (31.12.2020).

Topçu, K. D. (2011). Kent Kimliği Üzerine Bir Araştırma: Konya Örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 8(2), 1048-1071.

Turgut, H., Özalp, A. Y. ve Erdoğan, A. (2012). Artvin İlinde Doğal Çevrenin Kent Kimliğine Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*. (13), 172-180.

Turner, J. C. (1975). Social Comparison and Social Identity: Some Prospects for Intergroup Behaviour. *European Journal of Social Psychology*. 5, 5-34.

Turner, J., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D. ve Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering The Social Group - A Self Categorization Theory*. Oxford: Basil Blackwell.

Tutan, M. U. ve Çapraz, B. (2014). *Kemeraltı Çarşısı / Esnaf Arası Bağımlılık İlişkileri ve Ekonomi Analizi*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.

Türk Dil Kurumu (1975). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Editör: Bedia Akarsu. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Türk Dil Kurumu (1998). *Türkçe Sözlük*, 9. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Türk Dil Kurumu (2020). <https://sozluk.gov.tr/?kelime=kimlik>, (13.02.2020).

Türk Dil Kurumu (2020). <https://sozluk.gov.tr/?kelime=kultur>, (13.04.2020).

Türkiye Bilimler Akademisi (2020). *Kent Kimliği*, <http://www.tubaterim.gov.tr/>, (12.03.2020).

Türkiye İstatistik Kurumu (04.02.2021). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2020. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=37210>, (31.08.2021).

Uçar, M. ve Rifaioğlu, M. N. (2011). Yerel Kimliğin Mekânsal Temsili ve Québec Kentinde Korunması. *İdeal Kent – Kent Araştırmaları Dergisi*. 1(3), 62-81.

- Uğraş, M. (2019). Bütüncül Bir Kent Teorisinin İmkânı: Beden – Mekân – Kent İlişkiseliliği. *Kent, Mekan ve Toplum* (ss. 157-173). Editör: Mehmet Karakaş. İstanbul: Tezkire Yayıncılık.
- Uğur, Y. (2015). Şehirler ve Şehirleşme. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çevre ve Şehir* (ss. 293-327). Editör: Fehmi Yılmaz. T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve İstanbul Medeniyet Üniversitesi ortak yayını.
- Uluçam, A. (1997). Halep Ulucamii. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 15. Cilt, (ss. 248-249). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uysal, Ü. E. (2020). İslam Kenti: Eleştirel Bir Değerlendirme. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 11(Ek Sayı 1), 386-402.
- Ünal, N. (2013). *İzmir ve Selanik Liman Kentlerinin Gelişim Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi (1650-1750)*. (Yayımlanmış Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ünal, N. (2015). *İki Osmanlı Liman Kenti İzmir ve Selanik*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Ürer, H. (2002). *İzmir Hamamları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Ürer, H. (2017). İzmir Tarihi Kent Merkezinde Bulunan Cami ve Mescitlerden Örnekler. *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*. (16), 179-242.
- Ürük, Y. (2017). Frenk Sokağı. *KNK*. (30), 12-17.
- Ürük, Y. (2020). Benzinci Hafız Gerçeği. (24 Temmuz 2020). http://kentyasam.com/2020/07/24/benzinci-hafiz-gercegi/?lcp_pagelistcategorypostswidget-6=5, (07.04.2021).
- Üsküp, C. (2020). Böyle Olur Efe Yürekliilerin Bayramı. *KNK*. (44), 48-49.
- Veron, O. (2016). Contesting the Divided City: Arts of Resistance in Skopje. *Antipode*. 48(5), 1441–1461.
- Watenpaugh, H. Z. (2004). *The Image of an Ottoman City – Imperial Architecture and Urban Experience in Aleppo in the 16th and 17th Centuries*. Leiden: Koninklijke Brill NV.

Waxman, L. (2006). The Coffee Shop: Social and Physical Factors Influencing Place Attachment. *Journal of Interior Design*. (3), 35-53.

Weber, M. (2012). *Şehir – Modern Kentin Oluşumu*, 10. Baskı, Çeviren: Musa Ceylan. İstanbul: Yarın Yayınları.

Williams, C. (2002). *Islamic Monuments in Cairo: A Practical Guide*, 5. Edition, Cairo: The American University in Cairo Press

Wilson, A. ve Ross, M. (2003). The Identity Function of Autobiographical Memory: Time is on Our Side. *Memory*. 11(2), 137-149.

Yaldız, E., Aydın, D. ve Sıramkaya, S. B. (2014). Loss of City Identities in the Process of Change: The City of Konya-Turkey. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. (140), 221 – 233.

Yalsızuçanlar, S. (2016). *Başçarşı'da Karşılaşmak*, İstanbul: Profil Yayıncılık.

Yanık, C. (2013). Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi. *Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*. (20), 225-237

Yanık, M. (2017). Abacıoğlu Han Nasıl Kurtuldu? *KNK*. (30), 68-71.

Yasa, M. (2020). http://zmyasa.com/personal/mehmetyasa/portfolyo/izmir/#&gid=psgal_2395_1&pid=39, (14.04.2020).

Yeni Asır Gazetesi (1993). *1. Kemeraltı Günleri Eki*.

Yılmaz, F. ve Yetkin, S. (2002). *İzmir Kent Tarihi*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi İzmir Yayıncılık

Yılmaz, F. ve Yetkin, S. (2003). *İzmir Kartpostalları 1900*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.

Yılmaz, M. (2009). Semrâ Bint Nuheyk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 36. Cilt, (s. 499). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yurdusev, A. N. (1997). 18. ve 19. Yüzyıllarda Avrupa'da Türk Kimliği. *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik* (ss. 101-115). Editör: Nuri Bilgin. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Yüce, F. (2014). Şükran Otel Direniyor. *KNK*. (21), 20-23.

Zlata, B. (2012). XV. ve XVI. Yüzyıl Saraybosna Vakıfları. *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu* (ss. 57-61), İstanbul-Edirne. 9-11 Mayıs 2012.

EKLER

EK 1: Etik Kurul Raporu

Çok İvedi

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Hukuk Müşavirliği

Sayı : E-87347630-640.99-48804

27/04/2021

Konu : Enes YALÇIN

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 29.03.2021 tarih ve E-57485104-300.99-35568 sayılı yazınız.

İlgide kayıtlı yazınıza istinaden Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulumun 12.04.2021 tarihli toplantısında alınan 3 sayılı karar ile Enstitünüz Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Doktora Programı öğrencisi Enes YALÇIN'ın "İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı Bağlamında kent Kimliği Olgusunun Toplumsal Çevre Bileşeni Açısından Değerlendirilmesi" adlı tez çalışması kapsamında uygulayacağı yarı yapılandırılmış mülakatta ad-soyad bilgilerinin kaldırılması gerektiği; kaldırılması halinde anketin etik açıdan uygun olduğuna karar verilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof.Dr. Nükhet HOTAR
Rektör

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Evragezin <http://dogrulama.dsu.edu.tr> linkinden 70D41926X2 kodu ile doğrulayabilirsiniz.

Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlüğü
Adres: Cumhuriyet Bulvarı No:144 35210 Alsancak / İZMİR
Tel: 0(232) 412 1212 Elektronik Ağ: www.dsu.edu.tr
Kep Adresi: dokuzeyluluniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için İrtibat:
Marve ÇÜRÜK
Dahili:
E-Posta: marve.curuk@dsu.edu.tr

EK 2: Alan Araştırması Mülakat Soruları

İZMİR TARİHİ KEMERALTI ÇARŞISI ALAN ARAŞTIRMASI YARI YAPILANDIRILMIŞ MÜLAKAT SORULARI

Merhaba,

Bu mülakat, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Doktora Programı öğrencisi Enes YALÇIN'ın, İzmir Tarihi Kemeraltı Çarşısı'nın, İzmir kent kimliğindeki yerini tespit etmek amacını taşıyan doktora tezi kapsamında gerçekleştirilecektir. Araştırma bilimsel bir nitelik taşımakta olup soruların doğru cevapları yoktur; sorular, bilgi ve deneyimleriniz ışığında ilgili hususlardaki algılarınızı değerlendirmeye yönelik hazırlanmıştır. Bu nedenle, bireysel düşüncelerinizi, en samimi ve kapsamlı bir şekilde doğrudan aktarmanız, araştırmanın sıhhati ve niteliği açısından önem taşımaktadır.

Hoşgörünüz ve değerli katkılarınız için şükranlarımızı sunarız.

Doktora Öğrencisi

Enes YALÇIN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Yunus Emre ÖZER

1. Kemeraltı Çarşısı'nın kent içerisindeki fiziki konumunun, İzmir için nasıl bir anlam taşıdığını düşünürsünüz?
2. Kemeraltı Çarşısı'ndaki tarihi yapılar, İzmir ve kent sakinleri için ne anlam ifade etmektedir? Sizin bu husustaki görüşünüz nedir?
3. Kemeraltı Çarşısı'nın, İzmir'in toplumsal yaşamındaki yerini nasıl değerlendirirsiniz?
4. İzmir halkının, Kemeraltı Çarşısı'nın tarihi değerinin korunması hususunda, bir bilince sahip olduğunu düşünür müsünüz? Bu hususta kuşaklar arasında bir yaklaşım farkı var mıdır?
5. Kemeraltı Çarşısı ile İzmir halkı arasında duygusal bir bağ mevcut mudur? Böyle bir bağ mevcut ise, bunun kuşaklar arasında farklı şekillenip şekillenmediğini nasıl değerlendirirsiniz?

6. Kemeraltı Çarşısı'nı, alışveriş merkezlerinden farklı kılan nitelikler nelerdir?
7. Kemeraltı Çarşısı'nı, İzmir içerisindeki diğer çarşılardan ayıran özellikler nelerdir?
8. Kemeraltı Çarşısı'nı, kimlerin ziyaret ettiğini düşünürsünüz?
9. Kemeraltı Çarşısı'nda, ziyaretçi yoğunluğu yıl içerisinde nasıldır?
10. Kemeraltı Çarşısı, hangi amaçla ziyaret edilmektedir?
11. Size göre Kemeraltı Çarşısı'nın en belirgin, en dikkat çeken yerleri, mekânları nerelerdir?
12. Kemeraltı Çarşısı'nı görmemiş bir arkadaşınıza, çarşayı birkaç cümle ile hangi karakteristik özelliklerini vurgulayarak anlatırsınız?
13. Kemeraltı Çarşısı'na, İzmir dışından gelen ve çarşayı hiç tanımayan bir misafirinizi çarşayı gezdirmek, çarşayı tanıtmak amacıyla nerelere götürmeyi öncelikle tercih ederdiniz?
14. Geçmişten bugüne, Kemeraltı Çarşısı'nda, yapısal ve toplumsal anlamda bir değişim yaşandığını düşünür müsünüz?
15. Kemeraltı Çarşısı bugün ne tür sorunlarla karşı karşıyadır?
16. Kemeraltı Çarşısı'na yönelik çalışmalar yürüten araştırmacıların, hangi hususlara özellikle eğilmesi gerektiğini düşünürsünüz?
17. Kent yönetiminde yer alsaydınız, Kemeraltı Çarşısı'na ilişkin ne tür faaliyetleri hayata geçirmeye çalışırdınız?